

Վ.Ա.ԲՈՍՅԱՆ

ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑԱԿԱՆ
ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐԻ
ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ՝

ԵՐԵՎԱՆ

АКАДЕМИЯ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЯЗЫКА им. Р. АЧАРЯНА

В. А. КОСЯН

РАЗВИТИЕ МОДЕЛЕЙ
СЛОВСОЧЕТАНИЙ
В АРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АН АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1990

4 1/2
B-84

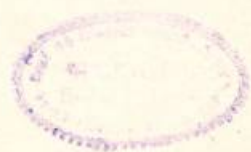
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՋ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Հ. ԱՇԽԱԹՅԱՆԻ ԱՅԿԱՆ ԱԶԳԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Վ. Ա. ԲՈՅՅԱՆ

ԲԱՌԱՎԱԳՈՒԿՅԱԿԱՆ ԿԱԳԱՊՈՐՆԵՐԻ
ԶԱՐԳԱՅՈՒԹՅՆ ՀԱՅՐԵՆՆՈՒՄ

27/6

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՈՋ ԳՐԱ-ՀՐԱՏՄԱՐԿԱԳՅՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1990

Տպագրվում է ՀեռՁ ԳՊ լեզվի ինտերնատի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝
բանասիրական գիտությունների թեկնածու Պ. Ս. Բեզիբյան

Գիրքը հրատարակության են նրաշնորհից դրախտակը՝
և Արավյանի անվ. հայկական պետական մանկավարժական ինստիտուտի
հայոց լեզվի ամբիոնը
և բան. գիտ. թեկնածու Լ. Հ. Հովհաննիսյանը

ԲԱՌԱԿԱՊԱՆՅԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐԻ
ԶԱՐԳԱՅՈՒՄԸ ՀԱՅԵՐԵՆՈՒՄ

(Ե Ր Կ Ո Ւ Խ Ո Ս Ւ Լ)

Սույն հետազոտությունը նվիրված է հայերենի բառակապակցա-
րյունները զարգացմանը: Այստեղ նկարագրված են հայերենի պատ-
մական երեք շրջանների բառակապակցությունները, նրանց փոփոխու-
թյունները և առաջընթացը: Հետազոտության հիմք են ծառայել մեր
չորս ուսումնասիրությունները¹, որոնք կատարված են համաժամանակ-
յա պլանով: Հայերենի բոլոր շրջանների բառակապակցությունների
համաժամանակյա հետազոտությունը ավարտելուց հետո նեոստեղե-
ցինք նույն իրությունների առժամանակյա ուսումնասիրությունը:

Պետ է սակ, որ հիմնական կաղապարների տեսակետից որչափ
ընդհանրություն կա հայերենի տարբեր շրջանների միջև: Դա անընդա-
մեջ է նաև ուսումնասիրության մեր մշակած մերթի զուգահեռներից: Լու-
ցական հարաբերությունների և դրանց արտահայտման միջոցների տե-
սակետից զբարբը, միջին հայերենը և ժամանակակից հայերենը
(արևելահայ և արևմտահայ տարբերակներով) երևո՞ւ են բնում ընդ-
հանուր շատ զծեր: Եվ դա հավանալի է: Որքան էլ փոփոխվել է հա-
յերենը պատմության ընթացքում, այնուամենայնիվ այն մնացել է որ-
պես նույն լեզվի ընդհանուր հիմնավիճակ: Մեր հետազոտությունները,
սակայն, միաժամանակ ցույց են տալիս այն տեղաշարժերն ու փոփո-
խությունները, որոնց ենթարկվել են հայերենի բառակապակցական
կաղապարները V—XX դարերում: Ընդ որում փոփոխվել են ոչ միայն
լրացական հարաբերությունների դրսևուման շատ միջոցներ ու ձևեր,
այլև երևան են էկել շարահյուսական նոր հարաբերություններ, որոնք
ստացել են համապատասխան ձևավորում:

Փոսայն Վ. Ա.
Ք 845 Բառակապակցական կաղապարների զարգացումը հայերենում¹
[Պատ. խմբ. Պ. Ս. Բեզիբյան]: ՀեռՁ ԳՊ Հ. Անտոնյանի անվ.-
լեզվի ին-տ.—եր. 2 հեռ. 2 հեռ. ԳՊ հրատ., 1990.— 493 էջ

Աշխատությունը նվիրված է հայերենի բառակապակցությունների ու-
սումնասիրությանը դեպի արևելք ասպեկտով: Քննվում են գոյականական,
անձնական, բայական, մակդասական բառակապակցությունների կա-
ղապարները՝ նրանց պատմական զարգացման մեր ընթացքում և են
բառակապակցական կաղապարների զարգացման ընդհանուր միտումները:
Վերլուծվում են բառակապակցությունների բազմաթիվ խմբեր՝ ըստ շա-
րահյուսական հարաբերությունների, առանձնացվում են զարգացող կա-
ղապարները՝ ցույց տալով բառակապակցությունների զննվող և կախյալ
անդամները:

Աշխատությունը նախատեսվում է հայոց լեզվի պատմությանն ուսում-
նասիրողների համար:

4602020100
783 (02)—90 78—90

ԳԽԻ 81. 2 Հգ

ISBN 5—8080—0188—9

© Հայկական հեռ. ԳՊ հրատարակչություն, 1990

¹ Վ. Փոսայն, Ժամանակակից հայերենի բառակապակցությունները, Երևան, 1976,
Գրաբարի բառակապակցությունները, Երևան, 1980, Միջին հայերենի բառակապակ-
ցությունները, Երևան, 1984, Արևմտահայերենի բառակապակցությունները, Երևան, 1986:

Յայց են տրված նաև այն կազապարեներ, որոնք աստիճանաբար դուրս են եկել և դուրս են գալիս գործածությունից: Առհասարակ սույն հետազոտությունը բացահայտում է հայերենի բառակազմակերպական կազապարենների զարգացման միտումները: Մասնավորապես լուրջ փոփոխությունների է ենթարկվել բացի և անվանի խնդրատարությունը, որը բնական է համապատասխան փաստերի նկարագրությամբ: Աստիճանակ հետաքրքրության է ներկայացնում գրաբարյան նախդրավոր և նախադրությամբ դրսևորվող լրացումների պատմական բնությունը: Բանն այն է, որ լրացական հարաբերությունների բարդ ու բազմազան համակարգում, աստիճանաբար, նախդիրները և նախադրությամբ լրացումները իրենց տեղը զիջել են աննախդիր և ոչ նախադրությամբ կառույցներին: Այս տեսակետից հետաքրքրական պատկեր է ներկայացնում միջին հայերենը, որտեղ երևան են գալիս, մի կողմից, գրաբարյան նախդիրների իմաստային բազմազանության միօրինականացման և մյուս կողմից, աննախդիր լրացումների գործածության միտումներ, որոնք զնալով հասկանում են ժամանակակից հայերենում (արևելամանչերեն և արևմտամանչերեն ասորերակներով):

Յոյականի լրացումների համակարգում հետաքրքրական է պատմական այն տեղաշարժը, որի շնորհիվ գրաբարյան մի շարք համաձայնվող լրացումներ աստիճանաբար իրենց տեղը զիջում են շահմանայնվողներին, որոնք ի վերջո տիրապետող են դառնում ժամանակակից հայերենում:

Բառակազմակերպական կազապարենների պատմական բնությունը երևան է հանում նաև նախորդ շրջանների կազապարենների վերադրուկային գործածությունները հաջորդ շրջաններում: Ազգույնական հատուկ հետևողական պատմական ձևերի առկայությունը հայերենի շարահյուսական մակարդակին ևս բնորոշ է: Մի կողմից, գրաբարյան կառույցով մեղմալի շատ իրագործություններ են առկա միջին հայերենում, մյուս կողմից, գրաբարյան և միջինհայերենյան շատ կառույցներ են գործում աշխարհաբարում: Է՛լ չենք խոսում այն մասին, որ ժամանակակից հայերենով անդձագործող մի շարք գրողներ դրսևորում են գրաբարամիտություն և գործածում են գրաբարյան շատ կառույցներ: Այս առումով արևմտամանչ գրողները անավելի համախ են նման ձգտում դրսևորում:

Ուսումնասիրության փաստերը վերցված են գրական լեզուներից (գրաբար, միջին հայերեն, արևելամանչերեն, արևմտամանչերեն): Բարբառային բառակազմակերպական կազապարեններ բնության չենք անկ եկել: պատմաբան: մի կողմից, դրանք հիմնականում գրական լեզուներ:

րից էիչ են տարբերվում և, մյուս կողմից, այդ բնույթի ուսումնասիրություններ չկան մեր ձեռքի սակ: Երբ ազգայում մասնագետները ցանկանան այդպիսի ուսումնասիրություններ կատարել, ապա դա ոչ ոչ ունենի կլինի:

Պետք է նշել, որ օրինակների ուղղագրության մեջ հեղինակը հավատարիմ է մնացել իր սկզբունքին, այն է՝ պահպանել գրաբարյան, միջինհայերենյան, արևելամանչերեն և արևմտամանչերեն բնագրված ուղղագրությունը:

ԳՈՏԱԿԱՆԻ ԲԱՌԱՆԱՊԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

I. ԳՈՏԱԿԱՆԻ ԸՐԱՑՈՒԹՅՆԵՐԸ ՈՐԿՆԱԿՆ ԸՈՒՍՈՒՄ

Հայոց լեզվի բոլոր փուլերում գոյականն ստանում է ուղղականով լրացում: Ընդ որում կյանկետային շրջանում՝ զբարբարում, ուղղականով որոշիչն ուներ և՛ նախադաս, և՛ ետադաս գործածություն: Ետադաս լինելիս ուղղականով որոշիչը, մյուս խոսքի մասերով արտահայտված որոշիչ նման (ածական, թվական, գերանուն, դերբայ և այլն) հիմնականում համաձայնվում էր:

Օրինակներ՝ Պինդլն Բաննացոյ մեծ զհաւատոցն աւէ (ԿԼՄ, 6): Քրեա... դեմն նրազարանս ոսկին (Յայան., Ա): Շինեաց բազբ փոքր ի վերայ գետոյն՝ Ախուրեհոյ (Մե., 2, Կ): Խնդրեաց զբէն ձեռակերտին խրոյ Արշակաւանո (Ն. ա., 3, Ա): Լոր լուս յերկրէն Հայաստանէ (Բուզ. 3, Ժ): Չուէր գնայր հասանի... զկողմամբբ մայրաքաղաքին Դիլնայ (ՅԳՊԷ, 120):

Նախադաս գործածվելիս գոյական որոշիչները հիմնականում չէին համաձայնվում:

Օրինակներ՝ Կէսն անցեալ ընդ կամորն Վաղարշապատ Բաղաբի (Ագ., 33): Ար հուղ ի բազարն Երուանդայ ի վերայ Ախուրեան գետոյ (Մե., 3, ԿԷ): Տողովցեան Բիրուն և Բիկինդ քերիցոնք ի Հոտմ Բաղաբ (Ն. ա., 2, 3Թ): Անցանէ առ նոր Շիրակ երկուս (Սևր., Ա): Եկեալ նստեալ գճրէշ բլում, զԱւարիմէլ Բաղաբա զՔանաղ գետով (Մե., 3, ԿԵ): Յինքն գրաւէր զՍեպհականութիւն տանն և զբնակիչս Սիմ յերինն (ՅԳՊԷ, 133):

Նախադաս որոշիչները կրբնմ նաև համաձայնվում են:

Օրինակներ՝ Չոր տունայ էր թագաւորին Տրդատայ առ մեծան Բրիգորի Բանանայապետի (Բուզ., 5, Ա): Ետան հրաման սծկ զերիցունս Եկեղեցոյն Տրպոնի Բաղաբի (Բուզ., 4, ԺԶ): Անց ընդ գետան առ Վարդանակերտան սաւնա (Սևր., ԳԶ): Ար էր մերձաւոր Քանիկի աստույ Եղիսկոյսի (ԿԼՄ, 12): Ել հրաման յինկնակալէ Կոստանդինուս (Մե., 2, 2Թ):

Քրաբարի ուշ շրջանում հանդիպում են երկբառանի նախադաս լրացումով բառակապակցություններ, որոնք տիպով աշխարհարարն են հիշեցնում:

Օրինակներ՝ Մեկնէ բերան ոսկի Յովնան, եթէ զաստուածութիւն կոչէ որդի մարգոյ (ՍՍՊՅ, 3, ԻԱ): Բերանն ոսկի Յովնան աւէ (Ն. ա.):

Քրաբարում բավականաչափ տարածված է գործիականի իմաստով անուն բառի ուղղականի գործածությունը:

Օրինակներ՝ Այլ այր մի Անատոլ անուն... առաքեաց առ նա բազում գանձիք (Եզ., 1): Երկը մի Զանգակ անուն, սարկաւազ մի Սահակ անուն, սարկաւազ մի Մուշի անուն, զորս յղէր առ անմեղ մարդիկ... սուրբ անտարանան երզնային (Ն. ա., 4):

Միջին հայերենում գոյականն են գրաբարյան և ոչ-գրաբարյան կառուցվածիկները: Մի կողմից գոյականով լրացումները համաձայնվող են, մյուս կողմից՝ համաձայնվող: Անշուշտ ավելի շատ հանդիպում են չհամաձայնվող որոշիչներ, որոնք հիմնականում հանդես են գալիս նախադաս գործածությամբ:

Օրինակներ՝ Մայր նորա փոսոց էր ազգաւ ի կիպոս կղզոյ (ԿԳՊԷ, 173): Առջև Չիօսիս բերդն արարին մեծ կօի (ՍՍՊՅ, 31): Արծին ու շահն բազան հետ երամ կախիք գնացին (ՆԺԶԿ, 279): Ի ձմեռն Կաւր Գայս զբեցի (ԺԵԶԶԳ, 380): Արպէս աւէ Պօզոս ի Հոտմ քիտին (ՆՄԺԱԿ, 15): Անկանէին ի վերայ րուբ զօրաց (ՄՈՒԺ, 347): Եւ թէ որ Էրիտունն ձառայն այլն հանէ կամ թողէ կամ զակոսայն ձղէ, նա ազատէ զձառայն (ՍԳԿ, 66): Սպանուս ի Հուլիանոն զանէն (ՄԱՊ, 19): Փրկիս ի գծխոց Էուր զեհննոյն (ՆՄԺԱԿ, 108): Վարսեղոզ ոսկի քելով բաշած (ԶԹՏ, 158):

Պատահում են նաև համաձայնվող որոշիչներ՝ ավելի շատ ետադաս գործածությամբ:

Օրինակներ՝ ժողովցեան իշխանն Հայոց հրամանաւ մեծին Քրիզորի որդոյ Վասակայ (ՍՍՊՅ, 40): Մարդոյ մի բազրկանի գրեաներն տարան (ՆՄԺԱԿ, 221):

Կան դեպքեր, երբ գոյական որոշիչը, թեք հոլովածեով լրացչայի մաս գրվելով, լիովին չի համաձայնվում նրա հետ, սակայն դարձյալ թեք հոլովածեով է գործածվում:

Օրինակներ՝ Գնեցի զՎարաբաի չուրն յաստուածօպա՛հ տեսնէ Փիլիպպէ՛՛՛ Սինեաց տեսնէ (ՍՕՆՆՍ, 254): Մենա թողաւորն Ոսմանուս մահաչեղով ի կնոջէ խրմէ Կեոս Զոյնայ դստեր թագաւորին Կոստանդինայ (ՍՍՊՅ, 34):

Միջին հայերենում ընդլայնվում են անբաժան լրացումով ուղղական որոշիչ գործածության սահմանները:

Օրինակներ՝ Բագրատ արտոմ կերակուրս և խորտիկս ուտէրք. և այլուչ համ զինք քմպէր (ՈՄՃԱԿ, 267): Երբ ևս ի Բոխաթ մասոյ, բարակ մէջ հոգոյ մի անասչ (ԱՔԶ, 215): Երբ ևր ի յանէ երակ, եօրն սակ վարչապէ կարնչի (ն. ա., 59): Կամ պաղ աղբիւ ջուր լինի՝ քո հեքանչ ի պաղան ժամէի (ն. ա. 102):

Ճամանակակից արեկաճայերենում լայնորեն զործածական են ուղղական որոշիչ և որոշյալ կաղապարները: Ընդ որում այստեղ որոշիչ կարող են լինել և՛ անձի հաստիկ անունները, անգանունները, և՛ հասարակ անունները բայր կարգի զոյականների համար: Այստեղ զործածական են նաև գրաբարյան կաղապարները, որոնցում լրացյալ են դառնում զոյականաբար զործածված թէլականները, անպիկանները (առաջին, երկրորդ, մեծ և այլն), ինչպես՝ Արշալ բազալոր, Շապոն արբա, Փարսոլ իշխան, Պաղոս վարժապետ, սպարապետ Վասակ, վարժապետ Սաղո, Փամբար մայրիկ, Տիգրան Մեծ, Արշալ ներկուղ, Արա Քեղեցիկ, Արաբաս լեռ, Արախ գետ, Մասիս եւր, մայր Հայաստան, կոչակար աղա, գեղարջ մաղ, սոս զինվոր, Իուղ հովիվ և այլն:

Այստեղ զոյական որոշիչ չի համաձայնվում լրացյալին՝ անկար շարացատլիլուծից:

Օրինակներ՝ Երբի երկրից իմ ողբույր ձեզ (Չ, 268): Դեկանբեր ամի ջուր օրերից մեկն էր (Մուր., 1, 7): Եվ նա զիտ արգեն Անին Բեռն (Չ, 354): Ո՞վ լիբ հանալում կալվածատն և հանհատե Մարկոս Ալիմյանին (Շիրվ., 3, 7): Նորից կիմզեն դագաղում սակի (Չ, 240): Սա էլ էր փախում այս վայրից զենն (Չ, 232): Ողբ քաղաքը նրան Մանակ վնաս էր կանչում (ՎՔԵ, 116):

Արեկաճայերենում լայնորեն զործածական են լրացում ունեցող ուղղականով բառակապակցությունները:

Օրինակներ՝ Բացվեց նրա ոգնու զայն մագերով գլուխը (ՍԶ, 4, 179): Ամառ-ձմեռ կանանկինք Մուկուշին նույն կեղտի զույն հագուտի մեջ (Արայ, 72): Հոգ կառավարչիլ մի կողմու, հասա կաշի մաղ էր (ն. ա., 87): Ես վախենում եմ, որ նրանց սառ գլուխ ղեկավարը զորքը իջացնի (ՎԱՄՍ, 258): Հետո Սուստամենց հակարդ նշան ձին տարան (Բակ, 213):

Այստեղ արտակարգ ընդլայնվել է դեռևս միջնադարյան ղեկարգնատական գրականությունից եկող ուղղական մակդիր որոշիչ և որոշյալ բառակապակցությունները զործածությունը:

Օրինակներ՝ Պատուս է գայիս ծաղիկ տիրուհին (ԶՔ, 2, 141): Արծաթ չըվծներ են գահավիթում (ՀՄԶՄ, 412): Ես քեզ ձոտ եկն նուշի բրիլով (ն. ա., 414): Արևի սակի մատներ իջան (Չ, 221): Գոնար առտուրի թարգմանները թափառում էին երկնի ճամփերով (Բա., 2,

47): Անցարգներ են գերվիլ քո ձով գեղեցկությունը (ՀՄԶՄ, 209): Մեկի զինու մեջ կազես խեղդիկ-ձով ցավեր կրակ (ՀՔՔ, 2, 239):

Արեկաճայերենում ուղղականով որոշիչը նույնքան լայն զործածություն ունի, ինչպես արեկաճայերենում: Այնպեսանքը ավելորդ թեւսից ազատելու միտումով բերներ մի քանի օրինակներ՝ նշելով, որ այստեղ նա համաձայնություն չիա որոշիչ և որոշյալի միջև:

Պարալ իշխանին խօսքն սա կը հասկցուի (ՀՊՃԾ, 4, 282): Այն լին մայրիկին տղան Անիրիկա մեկնեցու (ՀՊՄՆ, 105): Վերջի ետամբ սեռչ քննութեան ասեն զիտ մը ստած էր բնական հանուր մը ազուն (ՆՅՆԵ, 1, 254): Էրիկ մաղ ծառաներու հետ պեր չէ որ խօսք բըռնուես (ԳԶՆԾ, 1, 6): Ջուղայի Բանառայ հայերեն մէկն է յայնանպէս (ՎՄԶՔ, 127): Հովերը կը սիրեն բանուր Քովմասին հետ կատակով (ՀԵՆՊՍ, 334): Պատեցու բլոր այն զեղ տեղուները, որոնք սպասուհիներու սրտամուր կրեն (ԳԶՆԾ, 1, 5): Մարտերով կըլլայ անհետ՝ Դեռ հազար մէջ սրտիս տունն (ՄՄՆԾ, 146):

Այնտեղ լայնորեն զործածական են լրացում ունեցող ուղղականով բառակապակցությունները:

Օրինակներ՝ ՆՅԷ բալլ բերան ու սպուշ մաղ մը ըլլայի (ՀՊՃԾ, 3, 318): Երկու սոլ նամակով մը քիկըլ զրկելու է ուրեմն զինքը (ն. ա., 408): Արեւի գոյն մագեր իր ուտերն սակի անցորդին աշերը կը շարլէն (ՌՄԵ, 187): Մեծ գլուխ երեխաներն անգամ լացին անոր զարիւկի սաղկուտն կակիծին տակ (206, 152): Պինդ գլուխ մաղու ձեւեր առու (ԳԶՆԾ, 1, 258): Որոնցմէ զուրս կը կախուի զանգակի ձեւ ծաղիկները (ՇՇ, 1, 199): Ռնգունքը մխրճելով անոր ցարենի հասկ մագերան մէջ կը շնջար (ՍՎՄ, 14): Հեռուոր տեղերու, մեծ բաներու վրայ հանեղ լեցան բերան նկարագրակներ կը կարտըր (ՅԶՆ, 35): Սարափի գոյն ստուներ կան զմեծանպի (ՊՄԿՍ, 61):

Գործածական են այնպիսի կառույցներ, որոնցում ուղղականի հետ զրված բար կենթակալի կամ պարագայի արժեք ունի:

Օրինակներ՝ Նոյնիսկ երաներն սակի նշանուած աչիկները հօրուր էին (ՀՅՆ, 116): Զակախն, քանի՛ քանի՛ լսելը գլուխը հայեր թրքական հիւպատոսարաններու դները արի կ'առնեն (ՆՔԺՏ, 158):

Արեկաճայերենում ուղղականով որոշիչը երբեմն կատարում է թեւս հոլովածակ կամ սծականի պաշտում: Այսպես, կըր ասում ենք հայ հասման, ապա հայ ուղղականը կատարում է հայերի կամ հայկական ձեւերի ղեր:

Օրինակներ՝ Գու թուխ ցարեն հատիկ ճամփում քնկած հասկից (ՄՄԿ, 34): Բարձրացավ, տեսավ մի ձեռ մարմար Իւր (ԶՔ, 2, 106): Բող կարծրանա ողբո, որպէս պողպատ դաշույն (Չ, 126): Փոռն ծա-

մեզ փայտայն (Իս., 1, 53): Վերջին տեղական ուս սերերից մեկը (ԻԳ, 1, 130): Այլով էր տեսել հայ կառաւոր (ՀՇՔ2, 3, 283): Եթաւ և դաման է ծայր հյուսիսի բնությանը սարգա բոլոր եղանակներին (ՎԱԱ, 290): Հովանիի ոտքին փաթաթվել է մի ձիգ, Մի ձյուն ու գիւն նամփա (ՎԴԵ, 2, 53):

Արեւմտահայերենում եւ ուղղականով որոշիչը կատարում է անձականի կամ գոյականի թէք հոլովածակի դեր: Այս դեպքում նրանք լրացումը նրկազարդիչ է լինում, նաև դարձվածքի արժեքով:

Օրինակներ՝ Գոտին արծաթ շլրայ մը կախաւած էր (ՅԵ, 48): Ու միտքով կ'երթամ եւս, զէպի տալայ օտեր (ՀՅԵ, 29): Ատեօք քահանայութիւնը շէն շհարճ գարձ էր (ԾՅԾԺ, 1, 8): Յայն քերքեր խնգրը կը գրծն մանքամանօթէն (Ե. ա., 4, 425): Մեր միակ սեփականութիւնը թէյի թիթնէլ գումաթներն էին և պլիմն դղայներ (ԱՄՄՉՄ, 10): Ու օրերը կապապար գումն հաքած կու գան (ԹԹԱ, 27): Ես չիմ կրեար քաւականաւ կաւառաւն զգացումներով (ՂՇԸ, 92): Չմեռ գիշերներ իր շուրջը եր ժողովուրդը ամենքերս (ԳՉԵԺ, 247): Այս թաղին մէջ կայ քար ու կիւ մեծ կէկոցի մը (ՀՊԾԺ, 3, 191):

Երբեմն էլ ուղղականը դերայի արժեք ունի:

Օրինակներ՝ Գոտին կապ դանակը դողալեն յանձնեց հօք (ՀՅԵ, 114): Ես կը փափաքիմ ձեր յուանկար պատկերը քաշել (ՀՊԾԺ, 3, 49): Մովակին ափունքին վրայ առկայձ լոյս մը կը զողողայ (ՌՉՑ, 169): Շատեր այն կողմը՝ Բուն ալեւրով աղօթք մը կ'երթան կատարել (ԹԹԱ, 77):

Այսպէս եւ շատ են գործածվում այնպիսի որոշիչները, որոնք շքրւղւած ստորոգելիական վերագիր են:

Օրինակներ՝ Անագորոյն մաշն գեղեցկութեան տիպար կենի մը յափշտակակց մնր ձեւորէն (ՀՊԾԺ, 5, 93): Իր մէջ շին պակն Հօք երեւակայրեան ալը մարդիկ (ԵԾԵԺ, 1, 236): Տանեաններով գիւրուու մեղիեակ գրագլուր ինչու երկու խօսք շէր գտած մեղի բակիք (ԱՄՄՉՄ, 53): Կը տեսնես, կը զգաս բնկեր կոզիկ մը մեռելութիւնն ու զերմութիւնը (ԲԿԿԶ, 230):

Այսպէս կը գործածական են լրացում ունեցող ուղղականով կազմված այն բուսակապակցութիւնները, որոնցում լրացչալի շափն է արտահայտվում:

Օրինակներ՝ ձերհրուն կողքին առ մը տեղ կը ճարէր (ՀՅԵ, 186): Տար յարկ շէնէլ մը բոլոր քաղնութենէն վար ինչող մէկը յայրափ աակնուրջայ շափտի բլլար (ԳՉԵԺ, 1, 199): Ոսկի մազերդ ափ մը ձիւնի պիտի փոխուին (ԱՇԵ, 45): Գէզ մը գարմաւրեւեր կ'աշխատին (Ե. ա., 199): Չեւերքուն մէջ խոշոր կոյտ մը արմաւ կար (ԱՄՄՉՄ, 80): Մայլ-

քը պատմեց այդ երկու կանգուն կերպային պատմութիւնը (ՏԿՎԱ, 54): Դեռ քան վայրկեան առնէ կայ կառախումբին (ԵԾԵԺ, 2, 13):

Արեւմտահայերենում անշափ շատ են մակդիր որոշիչով կազմված բուսակապակցութիւնները, ինչպես՝ բայլ մը նայաւմ, փունչ մը ժպտ, քաւայ մը խօսք, հուր աչեր, գոհար աչեր, ծայ կարիք, ձիւն մարմին, հրաշք աւել և այլն:

Օրինակներ՝ Քունց սակի երագներով քաղցրանայ (ՍԹ, 213): Աւերակներ կը ծխան հուր զայրոյթով (Ե. ա., 230): Եւ նոյն սակի տեւչանով հեռուէն զիրար կ'ազոզեն (Ե. ա., 352): Ամէն կողմ մենք տեսներք խիճց մը ծով (Ե. ա., 399): Եւ քաւայ ալեւրով մէջ արցունքի կաթիլ մը պիտի բլլամ (Ե. ա., 482): Մեռաւս երեւոյ պիտի թոսմի ու կեճառաի (ԱՉԵ, 45): Պարոնք շուր քաղիք մը կը սրբէ հակալէն (ԹԳԿ, 97): Կամ ձեւոր ձեւոր երբ կ'անցնէր նրբաշարք գիշերեկորու նամրոյ գիւրկէն (ԳՊՎԱ, 79):

Արեւմտահայ որոշ գրողներ շարունակում են գրաբարի ավանդույթով անուն բառի ուղղականը գործածել գործիականի իմաստով: Օրինակ՝ Բազկէն անուն մանչ մը ունէր (ՍՊ, 380):

2. ԿՈՅՆԱԿԱՆ ԻՐԱՅՈՒՄՆԵՐ ՍԵՌՈՒՆ ԶՈՒՎՈՎ

Անուական հոլովով լրացումները հայերենում ունեն իմաստային չափն բնորոշում: Այդ իմաստները մասամբ հարաբերակից են բայի և նրա լրացումների միջև արտահայտված իմաստներին:

Հայերենի զարգացման բոլոր շրջաններում սեռականով լրացումն արտահայտել է ստացական, ծագման, պատճառի (ազգակի), փոխաբարերութիւն, հեղինակութիւն, ենթակայական, խնդրային, արտացոլման, մասնական, հատկութիւն կրողի, փոխարինութիւն իմաստներ, որոնց զեպում այն հատկացուցիչ է և նյութի, բաղկացութիւն, պարունակութիւն, վերաբերութիւն, համեմատութիւն և գերազրութիւն, սահմանափակման, միջոցի, ներգործող խնդրի, որակական, տեղի, ուղղութիւն, ժամանակի, շափի, նպատակի, հատկացման, համապատասխանութիւն իմաստներ, որոնց զեպում այն որոշիչ է:

Անուականով լրացումները արձակ խօսքում հիմնականում նախագաս են գործածվում, թեև չի լրացավում դրանց կառուցա գործածութիւնը, իսկ շափածո խօսքում նրանց դիրքը պայմանավորված է գաւանդան հանգամանքներով:

1 ՏՏ - մէջ ժամանակակից հայերենի բուսակապակցութիւնները, էջ 57-96:

Գրաբարում հոտակացուցիչը մեծ մասամբ ետադաս էր գործածվում, միջին հայերենում՝ հավասարապես և՛ ետադաս, և՛ նախադաս, ժամանակակից հայերենում՝ հիմնականում նախադաս:

Ստացական սեռականով կազակցություններ.— Գրաբարում, մասնավորապես դասական շրջանում, ստացական սեռականը գոյականով համեմատաբար քիչ էր արտահայտվում: Պատճառն այն է, որ պատկանելություն հարաբերությունն արտահայտվում էր հոդերով կամ դերանուններով:

Օրինակներ՝ ժառանգեցեղ զուսակ քո զխաղա մակառակարաց իւրոց (ծնն., ԻԲ): Ան ծառայն տասն ուլոս յուլտուց տեսուն իւրոյ (ն. տ., ԻԳ): Նա արածէր զխաշինս եօր իւրոյ (ն. տ., ԻԲ): Մնայր զազանացն Առաւելի (եղ., 5): Եթէ գրանայնս գրանկոն բնկերի քո (եւր., ԻԲ): Սուրբ սպանազաց բթեցան (եղ., 3):

Միջին հայերենում հաճախակի են գործածվում ստացական սեռականով կազմված բառակապակցությունները:

Օրինակներ՝ Ելան լետոյ սուլտանայ հնծկազօրն (ԺԵԶԶԲ, 273): Գտաւ զտաճիկ իշխանին ձին (ՆՄԺԱՎ, 73): Է սպիտակ հաւ մի ի քազաւոաց տունն (ն. տ., 81): Ազուէսն էգիտ գրբն՝ մի և կարծանց, թէ Ազամայ պատմունայն է, զոր կորուս (ն. տ., 95): Զբկին և առնեն զինչ մարդոյ (ն. տ., 75):

Արևելահայերենում ստացական սեռականը հիմնականում նախադաս գործածություն ունի:

Օրինակներ՝ Մտտ չկամ զուշման Մելիլի րիւն (2Թ, 2, 99): Տաւսնի կոշիկն էր քաղաքում տիրում (Զ, 396): Ու կրկին շառաշեց Նափալի մաուզեր (Զ. 415): Արշաղեք, հողմեր, իմ ետ ասն վրա (Իս., 2, 64):

Պատահում է նաև ստացական սեռականի ետադաս գործածություն: Օրինակներ՝ Նստում տխուր մի քարի, Կերեզմանին Մարայի (2Թ, 2, 8): Բարձրանամ կոպուրս զամբ լեռների (ՇԸԶԶ, 108): Ժամփա կա՛ արի է հանում եավակն իմ կյանքի (ն. տ., 13):

Արևմտահայերենում ևս ստացական սեռականը շատ է գործածվում:

Օրինակներ՝ Շտտ տեղամ աղբափն խրեիքը կը մտնէ (2ՊԵԺ, 1, 194): Սարիւի ձը խանուրը ածիլուելու մտայ ևս (2ՊԵԺ, 6, 38): Հարսնիքի երկուշարթի օրը հարսին սնուուկը մօրը տունէն հարսին ետնէն վնասին առեր կը գրկեն (ն. տ., 88): Հովուի վրանն ալ արզէն սաար էր (ԱՇԸԵ, 17):

Մարդան սեռականով կապակցություններ.— Այս իմաստը հավաստապես առկա է հայերենի բոլոր շրջաններում գործածվող բառակապակցություններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Խաւարեցաւ յոյս տեսնելեաց աւացս իմոց (Բուլ., 3, Ի): Կոյր դրկի ի ճառագայլից արկզական (եղ., 2): Գու սպան զԵրմուրինն արկզական (եղ., 7): Քոյնի իծից էին ի ներքոյ շրթանց (ՂՓՔ), Զի քո է փրկութիւն... և ցօղով շնորհի քոյ զուարթութիւն (ԳՆՄՈ, Թ):

Միջին հայերենից՝ Ահա հոռն զար զարեան (ԿԵՏ, 153): Եւ յոյս յունիի նստաղի (ՇԵ, 245): Կթէլ տուր ի վերայ զխոյն կնկան կարն կամ իշու կարն կամ աշու կարն (ՄՇՄՄ, 42):

Արևելահայերենից՝ Մեխակի բուլբուլ հոգն էր շշնջում (Իս., 2, 47): Ղևլլանէ՛ ծուլը թն երկինք երեսը (ԳՄԲ, 247): Եվ չեք տեսնի զուր բնով Հուրն ու մարին իմ սիրո (ՎՏ, 1, 257): Նրան հասով կեռակի տնոշ հոտ (ՄՁ, 1, 21):

Արևմտահայերենից՝ Աստղերն ու լուսնկային ցուրտ ցոյր կ'իյնայ բարձրեբուն վրայ (ՎՇԵԶ, 248): Քաղաք է այն ատեն հովանին հրակայ մայրիկն (ՎՄԶԲ, 167): Շունչիս մէջ դեռ վառօղի ետք կար (ՇԵԱԳԸ, 394): Միախոտիս ծուլար բուլայ-բուլայ կը բարձրանայ (ՎՇԵԶ, 183): Մոմի յոյսը տարօրինակ պատկերներ կը գծէր գնունին վրայ (ԿԸԱԿ, 16):

Պատճառի, ազդակի սեռականով կապակցություններ.— Սրանք համեմատաբար քիչ են հանդիպում դասական գրաբարում՝ բնորոշ լինելով բանաստեղծական խոսքին: Այնուամենայնիվ գործածվել են գրաբարում:

Օրինակներ՝ Եղիցի բու սա մեզ լուր ցնծութեան, ձայն ուրախութեան, բարբառ բերկութեան (ԳՆՄՈ, ԳԲ): Գառնաշխատ բրանամքք յերկուսն մանու գտանգեայթ՝ և իբրև դխոսի ինչ ի հողոյ տարարերուր զանդաշն (ՅԳՊԶ, 276):

Սրանք համեմատաբար շատ են հանդիպում միջին հայերենում: Օրինակներ՝ Սառնամանակը դոցն է կազեայ (ՅԳ, 253): Գլխացառաթիւն որ ի գինու խումբէլ լինի (ԱՕԲ, 151): Նա լսանէ սպանմանն ասաց (ՊԱԳ, 83): Իսկ նորս ի դուրս մազեայ ի դամբն կակծոյն, թէ դեամ դայն քարն յօք բերեմ (ՆՄԺԱՎ, 255):

Արևելահայերենում պատճառի սեռականը շատ է գործածվում: Օրինակներ՝ Մտաղուտ վառանց երկույրը ճնշում էր նրա սիրտը (Մուր., 4, 202): Ու թեղում է Քմուկի բերդը էն աղմուկից խնդուրյան (2Թ, 2, 140): Սիրտս բորբոքիք, բարձուրյան բերկանմ (ՎՏ, 1, 61):

Հողն է մայրաքրան հրեմանից զողում (ՀՄԻԳՔ, 220): Միտ խաշտանք տվեց ամենքին (ՀԵՔԷ, 453):

Արևմտահայերենում նույնպես պատճառի սեռականը շատ գործածական իմաստ է:

Օրինակներ՝ Չափազանցեալ ու անհեղձ համարեց ձերբակալման վախերը (606Ժ, 1, 305): Ջարդի երկիւղները հեռզհեռ էր սաստկանային (ն. տ., 4, 511): Զելամի ցաւն լացս եկաւ (ԱԶԵ, 377): Յաղթանակի հրեմունա կարճ տակց սակայն (ԱԶՄԶՄ, 13): Այլ միջոյցալրին մէջ կը մտնայ տարտրեան վիշտ ու տառապանք (ԳՊՍՄ, 143):

Փոխադարձութեան սեռականով կապակցություններ.—Այս իմաստը հաճախապէս շատ գործածական է Հայերենի բոլոր շրջաններում: Օրինակներ՝ գրարարից՝ Որոշ արեանք փրկեցան անդրանիկը որդայն Խաշայի յեգիպտոս (Եզն., 4, ԺԲ): Ուտեմ է դստեմ ազատաց՝ և շինականց կրթեցին ի հրահանգս նոցուն մողաց (Եզ., 2): Միայն երանկիրն Հմայեակ, եղբայր սպարապետին Հայոց Վարդանայ ... կատարեցաւ նահատակութեամբ (ն. տ., 4): Լուսւ ծառայն Արեանուն գրանս նոցա (ծնն., ԻԳ):

Միջին Հայերենից՝ Քեզի բերեմ հայոյ դուրիկ (ՀՔՏ, 228): Քերկերին հար մի փորել (ԿՅՏ, 205): Զէշն մեծարեցին և կուչեցին ի հարսանիս ուղղոյ թագաւորին (ՆՄԺԱԿ, 97):

Արեւահայերենից՝ Էն մամանակ Մարտի Հայրիկն առով արագի կերք բաժակն ու ասաց (ՀԲ, 2, 9): Գալիս են նրանք Դավթի ցեղք բաշ, եմ Տարիկի սեռունցներն արի (ԳՍԲ, 179): Այլ երկիր խոժոս էր հայրն Դվանի (Զ, 352): Գիծ Հոռոմսիմը Անանի սկսուուն էր (ՆԴ, 1, 68): Ուրախ կյանքի ընկերն եմ ես (ՀԵՔԷ, 263):

Արեւմտահայերենից՝ Գաստուններն ազգի ծառաներ համարուած են (ՀՊԵԺ, 3, 77): Ես իրենց պարզեցեցի հերոսի և նահատակի նարագանները բլլայու փառքն ու պատիր (ՍՍԼԺ, 392): Մեռելին տւերը խորհրդարանին մէջ պատուոյ սեղք բազմեր էին (ԳԶԵԺ, 1, 117):

Ենթակայական սեռականով կապակցություններ.—Այս իմաստով կազմված բառակապակցությունները շատ են գործածվում բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Ապարէն Աստուծոյ վկայութիւնն մեծ էղէ (Ա, Յոմհ., Ե): Գարձուր անդրէն ի պատմութիւն Տեղատայ յաճակմանն ի Պարսս (ՄՆ, 2, 2Զ): Սոյնպիսի թանձրացաւ յանխորիւն տվոյն (ԹԱՊՏԱ, 3, ԷԶ): Հրամանաւ թագաւորին ստիպէին դամենեւեան (Եզ., 3):

Միջին Հայերենից՝ Բարեկամք նորա ասացին զարախոսութիւնն աղջոյն (ՆՄԺԱԿ, 114): Այլ զեռ վասն հարկեցութեան եկեղեցականաց

կու հրամայէ օրկնքս (ՍԳԳ, 69): Ժողովեցի և գրեցի զհին և զնոր բովչապետաց զիտքն (ԱՍԲ, 5):

Արեւահայերենից՝ Խարթույ մակուչկով հաննվիր ծովին, բան թե հաճատա կնոջ երգումին (Իս., 2, 52): Քշեմուն մանն եմ տեսնում ես կրկին (ԳՍԲ, 179): Որդիարար եմ հիշում մաբուրյունը չո եղի, Ան-ժայռածրի դաշտերի բերրութեանն անարատ (ն. տ., 189): Արցա-ժպիտով գրոխտ է գանձում աշխարհը սաբս (ՀԵՔԷ, 208): Հովի գոյս-ցին ունի զնկով՝ Արու Մահարն խոսում էր անձայն (Իս., 2, 57): Ելեմս, մալուում է ճնձալիկների (ՀԵՔԷ, 198):

Արեւմտահայերենից՝ Տղուն դիտողութիւնը ընդանուր ծիծաղ մը առաջ բերաւ (606Ժ, 255): Վարկներու դարձին ատենն էր (ՌԶԳ, 70): Աչտի ցորեկուան մամտուր կամայ կամայ ցրուր էր (ն. տ., 266): Աղբան առաջին զգացումը վախի պէս բան մը եղաւ (ԼԵԸԵ, 186): Եւ-կուան իրենց ընկերական հաւախոյրին Հրաչ կնոջ մերկ պատկեր ցուցայ (ԵՇ, 1, 92):

Ենդրային սեռականով կապակցություններ.—Այս իմաստով բառակապակցությունները նույնպես շատ են գործածվում բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Յարոյց հալածանս եկեղեցայ (ՄՆ, 2, 3Գ): Հաւատայ ալք գհարկոմանս մարգարեկցն անասնն (Եզ., 5): Ենդու-թեանք ընկուլան զպաշտակութիւնն ընչից բազմաց (Եզ., 4): Տուեալ է հրաման թագաւորին յաղաքս սպանման Լահանային (ԶՓՊ, 2, ՄԱ):

Միջին Հայերենից՝ Անէմ կարգային նեղաւորացն կենացն ու մանուն (ՄԷԶՄ, 47): Զի իւրովն լինի յառազակտութիւն կենացն ու մանուն (ՄԷԶՄ, 134): Միջարարացայ եպիսկոպոսաց ձեռնադրութիւնն ինքն յարք (ՍԳԳ, 36): Վասն եկեղեցոյն ննազանդութեան պարտի մեղս սանը խոս-տովանաճորն (ն. տ., 69): Երբանց համրուիլի արա արժանի (ԳԱՏ, 248): Յերթեզմանն զրոց ես զաղարկայ լեմ (ԱՍ, 276): Ընդ պարսն Քարսի սպանումն յոյժ տրսմեցաւ (ՄԱՊ, 40):

Արեւահայերենից՝ Տար ինձ անցայի անդարթ մտացում (Իս., 2, 82): Ու ծնվեց մարդու զեռ վախի արտի Յովի զգացումն ու անք մահվան (ՀԵՔԷ, 455): Օ, զուր աշխի երկրպագուներ (Զ, 106):

Արեւմտահայերենից՝ Այն ասան զաղափար Յիսուայ կանոնաւոր բերքի մը նատարակութեան (606Ժ, 4, 291): Ոճագործին ձերբակա-լունը արթալան սեռակնկալ մըն էր (ն. տ., 440): Գարեր ի վեր ժողո-լունը արթալան սեռակնկալ մըն էր (ԳԶԵԺ, 1, 159): Զուրկ կը մնա-վորզները տգիտութեան զանունն են (ԳԶԵԺ, 1, 159): Զուրկ կը մնա-լին այլ պարի մասնակցութեան (ԵԳՎԱ, 97): Դանակի զուր մարդա-լին այլ պարի մասնակցութեան (ԵԳՎԱ, 97): Դանակի զուր մարդա-լին է (ՌԶԳ, 180): Լեզուներու ընթրցումով գրազված էի (ԼԵԸԵ, 258): Պատերազմ էր հատուրի և հայրենեաց փկութեան (ՎԹԵ, 390):

2716

Առաջըլման, վերադարձման սեռականով կապակցություններ.— Այսպիսի բառակապակցությունները գործածական են բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Պատենել նովարակացն սիւնայ զբէին ընդ ամենայն զաւասն (ՃԵ., ԺԳ): Ըստ պատկերի Աստուծոյ արար զիս (ՃԵ., Ա): Որ ունի զօրինակ Միամեծիդ թոյ ... զանհրապան լուսոյ (Ն. Խ., 91): Ի մէջ նորս տեսիլ արեգական (Ագ., 550):

Միջին հայերենից՝ օրինակ է պատուին շոր և պինջ անգամցն (ՄՀՁՄ, 4): Ու աստուծոյ պատկերով զաստուած ճանաչես (ՉԵ., 190): Ասին զիմ Լարին սուրբն, տարան Ձին-մաշին արմազան (ՆԲԶԿ, 74):

Անենյաճայերենից՝ Անա մարդը միշտ—պատկերն աստու (Բ. Ը., 2, 74): Պատից նայում է Պաշկինի զիմանկարը (ԲԱԶ, 333): Մրեշադի սովաշները Կրրաշուս (ՎՏ, 1, 16): Նա զուրս էր հանել զարաններից ըստ պահարաններից իր բոլոր հարագամների լուսանկարները (ԱՄՄ, 425):

Արեւմտահայերենից՝ Ապագոյ զիտեականին անուշ հետապատկեր ամէն արգիկը կը վերցնէր (ՅԵ, 81): Անմիջական շարդի տեսիլը ունեցաւ այդ պատկերին հանդէպ (ՅՈՅԺ, 4, 615): Ու կ'օրենամ անդրադարձումը կեանքիս (ՄՄԵԺ, 183): Եղիշէ եղիտեպարս համեատարեան տիպարն է (ՄՄԵԺ, 259): Մտալուսա ըշուստարեան մը ուրաւականը զես կը տանջէր այդ կեօջ խախտած երեւակայութիւնը (ՅԵ, 291):

Մասնական սեռականով կապակցություններ.— Այս էմաստով կազմված բառակապակցությունները հազմաարագն գործածական են հայերենի բոլոր շրջաններում: Ընդ որում մասնական իմաստի 3 դրսևորումներն էլ առկա են (բուն մասնական, տարածական-մասնական, ժամանակային-մասնական):

Օրինակներ գրարարից՝ Բերին գտասաւորդս ցարենոյ և զինայ, և ձիրոյ (Գ, Եղր., ԺԳ): Ոչ կային նշխարք սրբոց ի ժանրս (ՄԿՊԱԱ, 2, 3): Նորը է սուր հոյ (ՅԶԵ., 1, 1Կ): Պատմեա զվեմամեմս Աստուծոյ զօրութեանցն (ՂԵ., Պատմ., Բ): Չկես արեանն ԵՆԿ աստիջ սեղանոյն (Ն. Խ., ԲԴ): Ոսոյանը զամենայն երեսս երգի (ՃԵ., Բ): Երեւոյն զվախ (Ն. Խ., Ը): Բշեւոյ զղեայր ի դրախտին ընդ Լեկկա տարն (Ագ., 281):

Միջին հայերենից՝ Ձեա հաւիքի զնշնոց լինայ (ՅԳ, 24): Չկերակին արկն կնր (ԱՌԲ, 86): Տես, զի գառոյ հատ զաւիկայ յիկի ի լուս (ՆՄԺԱՎ, 23): Չկես հաւիքի թռչնը է ի բոց (ՆԲԶԿ, 111): Զիտեղին ցարի ստամուսոց բերանն (ՄՀՀՄ, 30): Սասանան Ետես զԱրամ՝ Գեախաին զուրն էր նա կահեմն (ՅԳ, 523): Ամասն աստեմն շատ ի

շորք մի գայ (ԱՌԲ, 123): Նա տասուտս ժաման շրէր ընդ զաղաքն (ՆՄԺԱՎ, 210):

Արեւելահայերենից՝ Զիմա սով է ծամում այն Հաջի պատարս օրիկ (ԳՄԲ, 48): Բոցալուովում են անա կատարներ ընկերի (ԳՄԲ, 261): Հաջի ամեն մի բուն հազար ամենաճայան կծնի (ՀՇԲԶ, 115): Անեատում անդի ձկներ կային (ՀՄԵԿԲ, 205): Նրանցից ամեն միք պոտջ է բոներ հովաի մի գառիվայր (Մուր., 3, 328): Հասել են կյանքիս աշտան օտեր (ՀԲ, 2, 97):

Արեւմտահայերենից՝ Զիմական երիտասարդներուն շատ այս ցուկն չեն աղատիր (ՀԳԵԺ, 1, 149): Օր մը այդ բնակիչներուն երիտասարդներ կը հաւարուին (ՅՈՅԺ, 4, 636): Սեանին խոր երկու հոգի նստած են (Ն. Խ., 1, 433): Այս ասորի, ձմեռուան առաջին Երէք ամիսները, հրշաղի աշունի մը երկարատեւ վերջարարութիւնը միայն տեսնես (ԱԶ, 126):

Հատկորշուն կողի սեռականով կապակցություններ.— Այս էմաստով կազմված բառակապակցությունները եւ գործածական են հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Բազում անգամ ի կանաց կերպս Եղևոյ, զարս խարէ յերազի (ՅԶԵ., 2, Բ): Նորս և ոյժ բազմաց (Ագ., 4): Ի նայնցաւածնց զճեարենն ասեն պայթկ սրճարք զիմացն (ՄԵ, 2, ԽԲ):

Միջին հայերենից՝ Զիմ խկաց ոչմն յինն զինին կուտանի (ՅԳ, 449): Տեսն սպխասաց դայ ինձ զիմար (Ն. Խ., 486): Բնութին տարուն շորս եղանակուն է (ԱՌԲ, 84):

Արեւմտահայերենից՝ Թարբերի կանանց կերպարանք ասած նրանում են միշտ միայնակ մարդկանց (ՀԲ, 2, 15): Վարդի գայնը թշնմն սեղ (ԲՄ., 2, 134): Փուշ անգամ շարժէ մեկուսեան գրկում զնշնկցալուրդ վարդ ու աշկա (ՀՇԲԶ, 25): Գու ես կյանքի իմաստն այսօր (ՀՇԲԶ, 115):

Արեւմտահայերենից՝ Թագուկ տատուն իր ձեռագրեմն անմասն կատարելարիւնով կը խրոխտայ (ԳԶԵԺ, 1, 247): Գաշտի մարդուն բախտն ու երշակութիւնը ամէն վայրիկեան մազի մը թնկն կարտած է (ԲԶՅ, 11): Անքը երրոշ տարինի կարմիր գոշնով կը խտով (Ն. Խ., 195): Կը սիրէի ձեւեռայ բնաւեարիւնը սոցոտը (ՎԲԺ, 40):

Փոխարինւորշուն սեռականով կապակցություններ.— Այս էմաստով կազմված բառակապակցությունները գործածվում են բոլոր շրջաններում:

Յրինակներ գրաբարից՝ ինչպես լինեն վրեժ շարեաց մեղացն ի-
մոց (Բուգ., 3, Ի): Մեք հմբ զինք աբեան Որդայ քոյ (Ագ., 85): Անցուք
զվառժն վաստակաց (Ագ., 171):

Միջին հայերենից՝ Զարեան զինն այն շինն վճարէ, որ մօտ լինի
(ԱԳԻ, 68): Կայ հասուցումը զարձոց մարդկան (ՆՄԺԱՎ, 12): Գառոյ
հասուցն կու խնդրեն յիրմէ (Ն. տ., 23):

Արևելահայերենից՝ Մինչև որ յուր կրած պարտության վրեժը չլուծեմ
(Մուր., 4, 336): Ի՞նչ գիտեմ Կնոջ գինը աշխարհում (ՀՇՔԸ, 260): Բայց
ստրկված էր կառնիս փողը տայ (ՆԴ, 2, 464): Ամեն անգամ այդ կո-
պիկները և մյուս ծառայությունների վարձը ստանալու օրվա երեկոյին
նա անհեր զուրք բաց նստում էր երկար սեղանի յով (ՍԶ, 1, 234):

Արևմտահայերենից՝ Մեր Յամատուրեան պատիժը քաշենք հիմա
(ՀՊԵԺ, 4, 130): Այցելուրեան վարձը կ'ընդունի (Ն. տ., 423): Ուսկից
պիտի հասցնել Բարիլի գրամ (ՀԵՆԳԱ, 335): Պահանջեցէք անկէ իմ
հօրս արեան զինը (ՌԶ, 183): Մեր կերած գաւազաններուն շիր առա-
տարէն թափեցինք անոնց վրայ (ԱՄՄՄՄ, 123): Գուն թու նստած խա-
նութիւլ վարձեր շնա կրնար վճարել (ՀՊԺԺ, 3, 136):

Նիդերլանդական սեռականով կապակցություններ.—Այս իմաստով
բառակապակցությունները գործածական են արևելահայերենում և արև-
մբտահայերենում: Միջին հայերենում այսպիսի կառույցների շնոր
հանդիպել, իսկ գրաբարում թիչ օրինակներից մեկն է առկա, թեև են-
թացարձակ է, որ այդպիսի կառույցներն ազատորեն գործածվել են բո-
լոր շրջաններում:

Գրաբարի օրինակը՝ Առախի Եղովունի որդոյն Գաւթի թագաւորի
Իւրայելի (Առախ.):

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Քումանցյանի երգերում Կա և սէն»
և սէն» (ՎՏ, 2, 98): Փարիզի որովայնի մօտ մենք հիշեցինք էլի՛լ Զո-
լայի համանուն վեպը (ՆՁՊԳ, 308): Ես այսօր Գուրու բուրդ գրեւոր
կրերեմ (ՍԶ, 5, 230):

Արևմտահայերենից՝ Երբեմն Հայր Ասուկի Բերամածները կարգա-
լու կը զրաղեր (ՀՊԵԺ, 2, 53): Գուրեանի տաղերուն վրայ գրածներն
անշուշտ պրճած են անփոփոխ (ԱՅՊԳԿԳ, 10): Քանի մը օրն հրապար-
ակ կ'ընէր Սուրենին առաջին հատորը (ՇՇ, 1, 148):

Որ ոչ ի շոքոշայլ բառակապակցություններ

Որոշիչ են նյութի, բաղկացության, պարունակության, փերաբերու-
թյան, համեմատության և զերաբերության, սահմանափակման, միջոցի,
ներգործող խնդրի, որակական, անվանման, տեղի, սեռայության, մա-
20

մանակի, շափի, նպատակի, հատկացման, համապատասխանության
իմաստներ ունեցող լրացումները:

Այս հարաբերությանը կազմված բառակապակցություններում լրա-
ցումը գրաբարում և միջին հայերենում գերազանցապես նստալու էր,
իսկ արևելահայերենում և արևմտահայերենում՝ գերազանցապես նա-
խագրատ, թեև պիտի էր առկա, որ այս վերջիններում, մասնավորապես
շափածո խոսքում, հանդիպում է նաև սեռականով որոշիչ նստալու կի-
րառություն:

Նյութի սեռականով կապակցություններ.—Այսպիսի բառակապակ-
ցությունները, գրաբարից սկզբնավորվելով, առավել շատ են գործած-
վում ժամանակակից հայերենի երկու տարբերակներում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ե՛նան ծառայա սնօրս սուխոյ և սնօրս ար-
ժարայ (ձեն., ԻԴ): Ես այլ կան ոսկոյն քսան և երես և կան պղծոյ սուրբ
և մարտը սոկեգոծ (Բ. Նգր., Լ):

Միջին հայերենից՝ Ապա առ քակայի պուր (ՄՁՄ, 14): Ան զրմի
կոմ ձեր (Ն. տ., 21): Տար ղեղերուն ջրովն լվա զտեղին (Ն. տ., 374):
Բերեմ քեզ նաան զինի (ՌՁԿ, 121): Բեր զսուրն պղպպաթի (ՆՄԺԱՎ,
60):

Արևելահայերենից՝ նա կարող է մտախի թելերից Պարտեզներ
հյուսել անթառամ (ԳՍԲ, 248): Կղզեան ձկները երկաթի (ԳՍԲ, 155):
Զարկում են, զարկում օծի մարակով (ՀԹ, 2, 18): Հոսում է արևի դի-
նին (Զ, 287): Գու շրքուններ ունեւ վարդի (ՇՁԸ, 168):

Արևմտահայերենից՝ Քանի մը օր բրինձի պալուով անցուցէր
(ՀՊԵԺ, 4, 260): Այսօր վարդի անոյ կը պատրաստեն (ՉԵԵ, 158): Վա-
ղը Եստիճի ջուր կու տան քեզի (ՊՄՏԶ, 214):

Բաղկացության սեռականով կապակցություններ.—Այսպիսի կա-
ռույցներից համառարապես գործածվում են հայերենի բոլոր դրսևորում-
ներում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Առեայ կրանկոյն Մաշտոցի դաս մի մակ-
տոյ... խաղայր զնայր (ԿՎՄ, 13): Առեայ զբազմաթիւն գօրաց խրոց
(Մե, 1, ԺԵ): Գային հասանելին յանկարծակի բազմաթիւն դանձացն
(ՂՓՊԸ, ՄԲ): Թափեցին ի հոցանէ կրամակա ձիոց և ջուրեաց և ուղտոց
(ՄԵր., Ա):

Միջին հայերենից՝ Անդ մողովեցին առ նա բազմաթիւն էրաբաց
(ՊԵԼ, 254): Քաղում փունջ վարդի այդոյս (ԳՍՏ, 274): Տուր ինձ ար-
տառաց վտակ (ԽԿ, 140): Բազում ծառայք և եօտ ոչխարաց անմարդ
շրջին (ՍՍՊՅ, 43):

Արևելահայերենից՝ Թափում էին վայտերի կույրը (Մուր., 4, 218):
Մենք ունենք էստեղ զեղին սուխոյ ղեզ (ՀԹ, 2, 11): Եվ ո՛վ էն մար-

դիվ... ազվեսների հետ (Բու., 2, 73): Արագիների երան է թաղում (ԳՍԲ, 111):

Արևմտահայերենից՝ ծիսուններու կը ստրույ յու Բարաանր՝ գու-
թով (ՌՍԵ, 87): Գաղթականներու հասանք կը շարունակուէր: (ԵՅՅԺ, 4, 462): Կիսաշխարհիկ կիներու ամբողջ լեզուն մը կայ (ՇՇ, 1, 17): Տեսու կրակներու ու ծովերու բարգելք (ՍՄԱ, 341):

Պարունակարյան սեռականով կազակցություններ. — Այսպիսի
լրացմամբ բառակապակցությունները եւ խոյնորին գործածմամբ են հա-
յերենում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Առցես գտնակի խոյն (Գ. Քաղ., Բ): Զե-
զան շահմարանք ցորենոյ ի ժամանակի լրտիկան հնձոց, լցան զարք
զինոյ ի կոթս աջնասանկայց (3ԳՊԷ, 199): Փլուղանըր անդէն ի փո-
րին զծով կամար մազնոյն իրոյ (Եղ., 2):

Միջին հայերենից՝ Քո ծոցոյ է գրաթու, մրգաց սնցասան (ՀՔՏ, 153): Ի վիկ մեղացս եւ գրթած (ԷՅ, 180): Ամէն Տես շահու գասին, ես զեկու րեաներ կապելի (ԵՔԷԿ, 260): Զօթիանս ի ծոցոյ արտ, զիս արեան ծովէն շան ու սար (Ն. տ., 203):

Արևելահայերենից՝ Բարգիների պարտւում սիրեց աղջիկն ուրի-
շին (ԳՍԲ, 232): Որսով մեք լի արտ սններ (ՀՔ, 2, 104): Ոճիւ-
ների աշխարհը մեր Զի մեկուկու հաճիտան (ԳՍԲ, 298): Գաշար կըտով
արշույնի (ՀՔ, 2, 135): Իմ զեմ խոսների շնձած արտեր (Զ, 104): Իմաս-
տարյան ծովս էլ ցրես ձյունների Տես իմ գիրի (ՀՇՔԷ, 393):

Արևմտահայերենից՝ Կէս զիշով վերջ մըն էր, խոնա զիշու մ'անձ-
րելի (ՌՍԵ, 99): Հափ պնակի վրայ ծածծ էր (ԵՅՅԺ, 1, 433): Ամէնքս
միասին գաշիքը մըաններու դաշար (ԵՅՅԺ, 100): Նստաւ իր րէյն բու-
ժակին առջեր (ՇՇԸ, 131): Աշերս գանափ ապփեր են մէլ մէլ (ՎՔԵ, 13):

Վերաբերության սեռականով կապակցություններ. — Մտեր նա հա-
մասարայես գործածմամբ են հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Որովք այժմ զիպից և զաւասու, ես և իւ-
րաբանիդր սանց ասանակագործանց, և Տանուրց հակառակութեանց
և դաշանց այժմ առ մեզ գտանելն անբու գրուցաց մատեանք (ՄԵ, 1, Գ): Գարձցուք անդրէն ի պատմութիւն Տրտատայ յարձակմանէ ի Պարսս
(Ն. տ., 2, 52): Իան հաստենն լերկիրս այս մեր, բերելով զաւախս ար-
ձակման զերկուցն (ԹԱՊՏԱ, 3, 3Ի): Բերես ի նամբաւ մահուանէ գար-
ճուրեցա (ՍԵ, 4, 5):

Միջին հայերենից՝ Ի սորս տէրութիւնն կաւ քարտիկն նամբան
ու ձայնն (ՍՄՊՅ, 110): Առ ծամս ոչ կայ կապած կարոյ և պատեալազ-
մի (ՆՄՔԱՎ, 76): Ի մանկութենէ ի վեր դիս ուսման եզաց կու մաշէ

(ԷՅ, 145): Արարիկն բուրբ երգման և նստատուրեան (ՆՄՔԱՎ, 41):
Սիրա. բաներս ապի յուով (ԿԵՏ, 165):

Արևելահայերենից՝ Նրեք զիշեր ու երևք օր Բարք ավին Գալթի
մազվան (ՀՔ, 2, 127): Նրս գեղեցիկարյան նամբալը կարկասուն Զի-
չում է անկասկած այն վիպացյալ սիրուն (ՆՊՄ, 577): Հիմա կուզեմ
անվերջ լսել սուի նմիարն իմաստարյան (ՀՇՔԷ, 272): Նա նոր մը-
րիկների ավախս էր բերում (ԳՍԲ, 178): Վասկ էն այն, որպես կովի
ու առջնապի ազդանյան (Զ, 234):

Արևմտահայերենից՝ Հոյեհի նշան կը արուի միշտ այս լեանէն
(ՀՊՅԺ, 3, 22): Հաշտութեան զոյցները մեծ ապարդուքիւն բրին (Ն.
տ., 4, 131): Մահուած ապակիներու պատմութիւնը շարադրին վրայ էի
(ԵՅՅԺ, 4, 497): Վաղը պիտի պատրաստենք այդ հաստարձութեան
բուրբ (Ն. տ., 592): Վարի բարի խառնուէր ստաւ (ԳՅՅԺ, 1, 6):

Համեմատության և գերաբարյան սեռականով կապակցություն-
ներ. — Այս իմաստով լրացումներն ավելի շատ գործածական էին գրա-
բարում, ինչ. հետագայում դրանց գործածությունն աստիճանաբար նե-
ղանում է. դրանք հիմնականում հանդիս են զայն վերամարմն ոճի
մէջ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Քանցէլ զարբութիւն արտութեանցն (Վտ.,
ԺԶ): Նս գրեմ և ջուցանեմ ի գուան մովպեան մովպետի (ԵՂ., 3):
Գասաւառն զաստարաց յարես գասել զերկիր (Քուգ., 5, Գ): Զի բա-
զանեաց քազուի լիցի (ՄԵ, 1, ԻԸ): Սա է պարձաւն պարձաւեաց
(ՄԿՊԱՆ, 2, 1): Եկին և յանդիման կղեն Յազկիրտի արայից արայի
(Եղ., 7):

Միջին հայերենից՝ Զկայ քան զերկ լիզի, Կ ամենայն լիզոյ լիզի
ես (ՀՔՏ, 173): Եւ զի իշխանից դատէ իշխանի իշխան (ՄԳԲ, 47):
Այ իմ վնախորի վնախոր, մի վառիք սոյն քնախորի (ՆՔԷԿ, 43):

Արևելահայերենից՝ Գու մեծերի մեծագույնը վիթխարի, նոր պատ-
մութեան ռահճարդ ու ռահվիրա (ՎՆԲԱ, 45): Գու ես միակ իմ գանձը,
դու ես զանձերիս զանձը (ՀՇՔԷ, 36): Գու հրաշքներես հրաշքն իմաս-
տան (Ն. տ., 459): Հիմա բացվում են այնտեղ վարդեր եվ զու վարդե-
րում վարդերի վարդ (ՎՏ, 2, 19): Բայց երգերից երգն անհուն՝ մայրն
է, մայրը սրբատուր (ՀՇՔԷ, 3, 112): Քո յարն անցավ՝ զու մնացիք
յարեի յար, Սայաթ-Նովա (Ն. տ., 2, 169):

Արևմտահայերենից՝ Ատիկա է, ստիկա. ուսանութիւններուն ու-
նայութիւնը (ՇՇԸ, 228): Մոռցիր արեւն ու իր ծագումը, որ ծագի
բերի ծագումներուն ծագումը, որ պիտի քեզի արեւներուն արեւը (Ն. տ.,
279): Իր պաշտած սրբութիւններուն գերազնը հօրս ձին էր (ՍՄԱ,
182): Պատանիի աչքերուն մէջ նկատուող գեղեցկութեան գեղեցկու-

բիւն էիք զոր (ԲՔԱ, 57): Որուն մէջէն ողջ առողջ զօրս գալս երաշխեալ երաշխէն է ահշուշա (ՕՉԵ, 281):

Սանճաճափական սեռականով կապակցություններ.— Այսպիսի բառակապակցությունները հաճախաբար գործածական են հայերէնի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Գու լար հիանդութեամբ ու անախտ օրովայնի հաշուարկ (Բ Մնաց., ԻԱ), Գրիշ ոմն եկլինական զարարեան Հոսիանոս անուն գտեալ (ԿՎՄ, 15): Եւ էր ի ցեղէն նեկիթաղեմայ, և հար նորա այր Տիմացի, նարտարապետ պղնձոյ և ի արուեստի և իմացութեամբ և գիտութեամբ՝ գործել զամենայն զանօ պղնձի (Գ Քաղ., է):

Միջին հայերէնից՝ Գտաւ ի նոցանէ զարեւորին պղնձոյ և երկաթայն (ՎԱՊՏ, 11): Մարդոյ շարն հանց վատ է (ՅԳ, 464): Մինչև գտանէ որ բարի և աստղարաշխութեան արեւնաճ գիտեալ (ՆՄԺԱՎ, 380): Յիշեալք... զգրոց աշակերտներն (ԺԵԶԶԲ, 446):

Արևելահայերէնից՝ Գպրցիք բնկերներ են եղել (ՍՁ, 4, 11): Եվ միացեր համայնայն Ռերոյրայն վարպետներ (Չ, 173): Այս տան հնդիւնական իրենց հյուանոցի նաւանն է (ՍՁ, 4, 320): Ասէն որ շապուկեցնում է իր գործի բնկերը: (ՍՁ, 5, 424): Եւ ես գործաճ վարի վարպետ (Բակ., 271): Տեսնում եմ անդադար միայն խաղի մարդիկ (ՎԺԾ, 212): Երևում է նակառագի կարպներ են մեր ժողովուրդները (ՄԿԵՆԾ, 121):

Արևմտահայերէնից՝ Ատիկա իր հակառակորդն էր, իր սիրոյ մարցակից (ՆԵ, 222): Ու անոնք հեղեցիկն համարյիճն ենուր (ՌՍԵ, 197): Կերտխումբ լաւագոյն բնկերն էր (ԳՂԵԺ, 1, 327): Գար լուցելի մայրիկը, նաչի մայրիկը, անկողիներու և ներմակելներու մայրիկը (ԱՄՄՉՄ, 28): Ճիգրէի շարքը բուրդի մաւ գործ կայ (ՔՔԱԵ, 486): Հինգ տարի առաջուն մեր պատանանք մտեւորիւնը կը բաւէր յանկարծ բովը երթալու (ԳՂԵԺ, 1, 211): Նոյնիսկ ունեցայ կտուի թանկագին բնկերներ (ԱԶԳԾ, 272):

Միջոցի սեռականով կապակցություններ.— Այս իմաստով լրացում պարունակող բառակապակցությունները սակայն գործածական են հայերէնում, փոքր-ինչ ավելի են արևմտահայերէնում: Նշենք սակայնաբով մի քանի կատույցներ:

Օրինակներ գրարարից՝ Անկաւ Բարեկոն մեծն, ի զինոյ արքեպուրենէ (Յայուն., ԺԳ): Միջեցիք զտեղծուածս ձևաց թոց (ԱԳ, 75): Հարկանիկն զգորս նորս կատուամբ սոյ (ՂԵ., Պատմ., Բ): Քրիստոս ասէ՛ թէ աղքատն ի զոցն Արրահամա շղատ, և մեծառունն ի տանջաւս երոյ (Նզն., 3, ԺԲ):

Միջին հայերէնից՝ Արք եղանմամբ շրջն մեծան (ԳԱԳ, 44): Գոզալով մատնեցինք նոյ տանջաւս (ԱԲ, 192):

Արևելահայերէնից՝ Մարթան էր նրան կիրակրում, հագցնում էր նևախի աշխատանքով (ՆԳ, 1, 4): Արշան անհաց արքեպուսի Տեղեւով վառված սուրն աճալոր Տանջում էր հույժ Աթիլային (Իս., 2, 189): Առատաղից նավի լամպ էին կախել (ՌԱՂ, 9): Տեր Ստեփանոսը մինչև անգամ տեսավ լուղի նազը (ԶԳՄՆ, 2, 419):

Արևմտահայերէնից՝ Ի՛նչ է մանան պատմէն արտադրած արգիւնքն բնկերութեան համար (ԳՂԵԺ, 2, 159): Գրչի աշխատարկն ու զրականութիւնն այն տարրին են՝ որ հիմնաբար կը կազմեն այդ զպայման (ԱԶԳԾ, 213): Ապա անդի սեւեւումէն էար, Վերան անթո բերով (ՍՍԸ, 380): Տարածուած խաղը պարատիկի մրցումն էր (ԱՅՄՉՄ, 101): Այնքան սակաւաթիւ են մարտը սակին, զուտ արծաթը, և այնքան լարաշար ու յանձնարարի ստիպում ենք փորձելու մեր յուսախարսթիւններով զանուցած հասկացողութիւնը՝ կապարի և պրիմի գեմառուրիներով (ԱԶԳԾ, 263):

Ներգործող խնդրի սեռականով կապակցություններ.— Սրանք հազվակայ գործածություն ունեն հայերէնի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Այլ զու Արթոր վարձկանն Ամօնայ՝ որ խոսեցար զբանս զայս յանկրատութեան բում (Յուդիթ, 2): Մի սիրեք զպազուղ կեակահաց կամ զքմպիկեաց (Նզն., երասար):

Միջին հայերէնից՝ Բանական մարդիկքն մեղաց բարոյն շար հատուցանեն (ՆՄԺԱՎ, 229): Առաւելայն Քրիստոսի մեծն Պօղոս զայս վկայէ (ԿԵՏ, 213): Ջրուր կարգն Անտանի տեսանենք ի վերայ քո (Ն. Խ., 64):

Արևելահայերէնից՝ նրան շեմ բնարել իմ նաչակի պատվիրակ (ՆՁՄԳ, 202): Գալիս էին զարամսերի պատվիրակներ (Բակ., 281):

Արևմտահայերէնից՝ Ինքն ալ կարողաց նորայրին բարիկը (ՇԵ, 1, 88): Ուժգորտէն պատուց պահարանը, որուն մէջէն զորս կու թաղես ազային աղբրագիւր (ՆԵ, 26): Վեց տէրութեանց դեպագները թիւ օրէն նորէն մայրաքաղաքս պիտի գան եղբւր (ԶԳԵԺ, 4, 220):

Անվանման սեռականով բառակապակցություններ.— Այս լրացումը լրացալի հետ բաղադրյալ անուն է կազմում: Այսպիսի կատույցները հաճախաբար այն լայնորեն գործածական են հայերէնի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Ի թիկնայ կուտ լերինն Մասեաց շինեաց ձեռակերտ (ՄԵ, 3, Իէ): Զուեցին... յաշխարհն Արտանից յերկիրն Հայոց ի գաւառն Այւրառտոյ (ՂՓՊԶ, 12): Վերայաւ ի լեռնէն Ձիթեանեաց յերկիրս (Նզ., 2):

Միջին հայերենից՝ Գարձու մրձնալով ի վերայ բերգին Ասայ (ժԵ22ԶԲ, 273): Խնորքի գուրբ Անտարանա են՝ Յովանէս, գինեցի և ալի ի գեղա Կեղոյ (ժԵ22ԳԳ, 165): Եւ բառերն զրեցա ի վաճէի Կուլբայ, որ այժմ ասի Լուսաուրի վանք (ն. ա., 416): Կարձեալ յիշեցէր վԳԲԳԳԳ Կոյակոյսան, որ է Շապիկի վանքի առաջնորդ (ն. ա., 522):

Արեւմտահայերենից՝ Հավթն էլ չի անցնում Սասնա սահեւով (ԼԲ, 2, 97): Կրթորձանա անձուն ձովը Սիդոնի (ն. ա., 2, 150): Ինչիբ խաղաղ Կամուճարեւեի այգում (Զ, 421): Եւ քո Շիրակի դայուն եմ նորսածի (ԼԵՔԶ, 375): Գնում է՝ զեմ զիմաց լեռներն ևս Կովկասի (ԳԱԲ, 227):

Արեւմտահայերենից՝ Ամբողջ երեւանի գաւառը կը հնծէ աճաւոր բարբարոսութեանց տակ (ԱԶԵ, 320): Որ կը տանի Սեւանա լիւր ևրկեւաւ (ՄԲ, 98): Խեկախորչոյս, առ խարխափ կ'երթան փշուր առ փշուր Անէրիկա, Քանասա, Արձանգիմա, Պրազիլ, մինչև Երկիր Շոռ ու կղզիները Քափուր (ն. ա., 192):

Տեղի սեռականով կապակցություններ.—Այսպիսի լրացումով կառուցները շատ են զործածվում հայերենի բոլոր շրջաններում: Զնդ որում մի գեպերում լրացյալը բայանուն է, կրկնորդ դեպքում՝ ոչ, նշանք բառակապակցություններ անկախ լրացյալի ծագումից:

Օրինակներ գրաբարից՝ Կարձեալ թոռնի իբրև զգում ինչս յանկաձէ պատեալովմե պարզել (ՄԵ, 1, ԺԲ), Յատուր սորա մխարանեալ բնակիչէ հիւսիսոյ Կուխաու... հասանէին մեծաւ ամբոխի (ն. ա., 3, Թ): Ի խորտորդ կոչըր զպաշտանեայն ձախախողմանն (ՆԳ, 1): Յարեւիլից պատեալովմէ կորակոր և ոչ բարձրագոյնս էր դարձեալ (ն. ա.): Պատմեալ նոցա զգործս կողմանց այնչորիկ (ԿՎՄ, 27): Աստեղէ երկնից թթափեցան յերկիր (Յայտն., 2): Եւ կայ ի վերայ առաջոյ ծովու (ն. ա., ԺԲ): Որ էր նորս սպարապետ արևելից (ՆԳ, 1): Ընդ զազանս անպատի եղիբ զընկուսիսն նորս (ԱԳ., 179):

Միջին հայերենից՝ Մոյնպէս լիքի բերդի բնակչացն և ասին (ՄԳԳ, 32): Այլ աագանի ծնունդ չի սիրեն, երբ զբեզ ասեմ (ՆՔԶԿ, 174): Զճերեսի զուան փակեցին զէմ հեռեակացն (ՄՊՊ3, 76): Իսա կաշէ... զեղջին երկցն (ՄԳԳ, 65): Քանք բեւաճոյց սպասի (ՅԳ, 368): Եւ արժի հաւ պիտէի, որ զգնտնի կառն շտաէի (ն. ա., 527): Զփորս միջի անդամն և զողվածն անփոսս պաշէ (ԱՕԲ, 29): Ունի բամբ հարաւոյ (ն. ա., 94): Եւ զբովի ծաղկելին եմ հանել (ժԿԶԶ, 637): Մտին այլ ևերսի մաղազայն (ՆՄԺԱՎ, 137): Ի շուկային կերակրոյն չիբ կերեալ (ն. ա., 131):

Արեւմտահայերենից՝ Բնակիչը մտայլ Բարայրի վազրեր է բռնէ կացինով բարի (ԼԵՔԶ, 97): Ոչ մի բան բաց չէին թողնում նախապահի

անցուարձից (ՌԱԶ, 274): Զորան Կարն ստերի Մի հովիվ էր գիթխարի (ԼԶԲ., 2, 9): Լրնվում էր անգուսպ ամբողջ գյուղի (ԼԶԲ.) Ե. ա., 55): Շալափի հացը զրեց Քալասի վրա (ՆԳ, 1, 29): Նույնն է խնուարը դեմի (ՎՏ, 1, 260): Գինքին զեռ մնացել էր զործաւանի մուր (Զ, 352): Այնժեղայնոյն հավարեց կոնիկներեց պախարի (ԳՍԲ, 287): Զանեն գանձերը հայոց լեռների (ԼԵՔԶ, 367):

Արեւմտահայերենից՝ Եարթի երկտեղիք կ'երթայինք փողոցի ցոյցի (ՎՃԵԶ, 351): Կուր գոգոճ էր ձեր վանքի կեանքէն (ԼԵՐԵ, 169): Զարմարով դիտեց այդ մեծ տունին անցուարձը (ՎԼԶՍ, 107): Եղգմերի շարդէն վեղը ապաստաներ ևս Յոնաստան (ՎԶՄԲ, 38): Խորվանեւաւ կը պղպայ լոյսն հեռուն (ՌՍԵ, 21): Լիճի ճամփայէն լայնունեցաւ գեղին հարուստ իր ձիովը (ԼՈՅ, 246): Տարտոր իմ զկմի սենեակիս վարձակայն էր (ԳԶԵԺ, 1, 74): Բայց դարձեր ևս արդէն ևկ'իարի ապարեւի (ՄԲ, 283):

Ուղղության սեռականով կապակցություններ.—Այս իմաստի սեռականը սահմանափակ թվով լրացյալների հետ է բառակապակցություն կազմում: Իրեր այդպիսին էլ որանք նման են հայերենի տարբեր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Գարձաք շուեցաք յանապատն ընդ ցանապարհ Կարմիր ծովուն (Բ, Օրէնք, Բ): Գնաց ընդ ցանապարհն Աւարայ (Գ, Թագ., ԵԵ):

Միջին հայերենից՝ Գաւառաց Արապիկերն լոյժ նեղութիւն արկանէին զգորն շտամոց ի Սամասաոյ նախապարհին (ՄՌԺԺ, 63): Զողորմութեան քո զղուտ բաց ինձ (ԼԵ, 181): Զձեռք համբարձ ի գիշերի յագորս Աստուծոյ (ԼԵ, 202): Ենկաց դուրի ցուրեմն աստա (ԿԵՏ, 184):

Արեւմտահայերենից՝ Զինվորները ձիաները հնծան և Աւարայան զաշաի ճանապարհը բռնեցին (Մուր., 4, 326): Զաճի արան գուրս եկավ իսնուսից և բռնեց տան նամփան (ԳԳ, 1, 17):

Արեւմտահայերենից՝ Գատողութիւնը փորձառական դասեր կը ստանայ նշմարութեան ուղիներու ճանաչումով (ԳՊՍՄ, 95): Վանաստեղծի նամբն սորված էր (ԹԲԱԵ, 478): Քանի մը մանուկներ ցոյց տուին Գամայր էմիին տան ուղղութիւնը (ԼԵԱԳԱ, 123):

Ժամանակի սեռականով կապակցություններ.—Այս իմաստով լրացումը կարող է զրգիլ և՛ բայանվան, և՛ այլ գոյականների մոտ: Այսպիսի բառակապակցությունները համաարտայն գործածական են հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Մըրթի կասարեակի զիանոն երեկոյին պաշտաման՝ գայելէին սուղ ինչ (ՂՓՊԶ, 55): Բայցում անգամ դճնշտական նանգիւսա զիչերոյն և գճարի ընդ... ի թթափել ական վճարեր (ԿՎՄ, 27

10): Զգիչեայն աղօթքն և ցայգոյ, ի Զիթատանեաց յերկինն առան-
ձին մատուցանէր (ն. տ., 35): Տաց նոցա գաստղն առատաւուն (Յայտն.,
Բ): Հայր ևս ընդ մտոյն աւուր կորուսանիցոց ևս (Ճգ., 4):

Միջին հայերենից՝ Ի մանկութեան խնդ կատակին հիմիկ մէկ մէկ
համար կու տամ (ՅԳ, 253): Ես չեմ ցրելուան որսիկ, զիս կ'որասն ի
մուք զիշերով (ՆՔԶԿ, 122): Երկու կարակ զիս կ'ուզէ, չգիտեմ, թէ
որն է սիրուն: Մէկն ցրելուան արե, մէկն յուսին մուրն գիշերուն
(ՆՔԶԿ, 75): Պատմէր զյետին ժամանակի դառնութիւնն (ՄՄՊՅ, 35):
Արիկ այնքան պայծառ լուսին (ՉՔՏ, 120): Այն առատաւուն լուսուն
Ասին զայ գարնան ձագերուն (ՆՔԶԿ, 221):

Արեւելահայերենից՝ Տարեկերի մեծությունը մտա էր (ԲԱԶ, 71):
Հետաքրքրութեամբ սպասում էր նրա վաղվա հայտարարության (Մար.,
3, 286): Գրքաց Գրիգորը նստեց իր առաջվա տեղը (ՆԳ, 1, 14): Եվ
ներկայիս մարզոն կերգն (Գ, 114): Աման արեւն է կտոնանի զնեկիսով
(ԳԶ, 104): Գարնան անձրեւն է խոշորում Իմ հին տան վրա (ԳՄԸ, 137):

Արեւմտահայերենից՝ Քող մեր այսօրուան Բայիւր վազոսն կզի-
փն մէջ անոնց բայերը որչուն (ՄԸԲ, 37): Աշտոի ցեղեկուան մամտու-
ր կամաց կամաց ցրուէր էր (ԵՅԵԺ, 1, 266): Խանութին մէջ հին օրերու
վաստակին տասներորդ անգամ չունէր (ԳԶԵԺ, 1, 64): Այ լսէի ևս ցայ-
զուն, Քոյը կրակին ճարճատուն՝ Երգն իրիկուան եկուտին (ՄՄԵԺ,
111): Հիւանկուան երիտասարդները ամէն քան ունին (ՀՊԵԺ, 6, 176):
Տարեկանս սեղանը պատրաստ էր (ԵԵ, 135): Կ'ուզէի այգեկութի օճ-
րուն ներմակ վրանն ուր (ԲԶՅ, 279):

Չափի սեռականով կազակցություններ.— Չափը լինում է ժամա-
նակային, տարածական, ժապաւային, արժեքային և այլ կարգի: Գրա-
բարում զերազանցապէս գործածվում էին ժամանակային չափի, միջին
հայերենում՝ ժամանակային և արժեքային չափերի, ժամանակակից
հայերենում բոլոր տեսակի չափի սեռականով կազմված բառակապակ-
ցութիւնները:

Օրինակներ գրաբարից՝ Տուեալ լիցի թեզ բազաւորութիւնն ինն
հազար ամի (Ճգն., 2, Ա): Գնաց յանապատ առուր միոյ նանապարն
(Գ, Քաղ., ԺԲ): Երթիցուր երից աուրց նանապարն (Ելք, Ե):

Միջին հայերենից՝ Քող գոլարտիս բիւր ԲանԲարաց (ՅԳ, 315):
Կև կուեակի չունի հաւատ (ԱՄՄԳ, 91): Ոչ գտաւ միոյ զանկանի էշ
(ՆՄԺԱՎ, 105): Մատա մանկաղով կորել ի ...ջլսի արիւն զնաց
(ԺԵԶԶԲ, 359): Ինձ զեկանի մի խելք բեր (ՆՄԺԱՎ, 340): Փողոցոյս ի
վայր կուզի բան հազար տարու միակնց (ՆՔԶԿ, 197):

Արեւելահայերենից՝ Գու օխար տարվան խաչը չես առել (ՉՔ, 2,
107): Չազար տարվա կարոտ ունի իմ երազը խաչարաթն (ՉՔԶԸ, 245):

Մի ժամվա հաճապարն էր մնացել (ՍԵՄՍ, 155): Տո, երկու գրաշի
նավթն Ի՛նչ ա, որ չես առնում (ՆԳ, 1, 78): Որոնց գլխից երկու կապի-
կի խել հազիվ կարիւի է քանել (ՆԳ, 2, 429): Մանգակայան համար
ավելի հեշտ էր հրածարվել իր ստանական սև կոտորումից, քան թէ ու-
րիչին զիջել ամբողջ մի վեպի քուր (ՆՄՉԳ, 107): Նայեց թե չէ, զգաց՝
իր մէջ Տասր գովի ուժ պակասեց (ՉՔ, 2, 122): Բոլորն էլ իմ տա-
րիքի պատանիներ էին (Շքրվ., 8, 24): Գնալիս էլ մի Բանի օրվա պաշար
միանգամից էր առնում (Բակ., 402): Քոնքից հանած լավաշի համար
աասր աւելյա աշխատուել կաներ (ն. տ., 533):

Արեւմտահայերենից՝ Ես քուկին Բան տարուան յանխաղաղ եմ
(ՀՊԵԺ, 3, 281): Կը զգամ թէ վայրկեանի մը զեղիւմը անգունը պի-
տի տանի զիս (ՄԶԵ, 226): Ամիսներա խնայադուրին կար այդ օտա-
րակին մէջ (ԱՄՄԶՄ, 182): Քաղցր է այն ասան հոգանին հակոյ մայ-
րիին, որ հասակ կ'առնէ բանկին սիրտէն երկու զիկի լայն անցող:
իր բունով (ՎՄԸԲ, 167): Տասներոր օրուան համարչ էին կորեր (ԲԶԶ,
186): Չորս մարզու գործ էր սասնաներ ու Բան մարչու գործ կը սե-
նէր (ԳԶԺԺ, 2, 25): Երեկ հարիւր ոսկիի գովար մը անցաւ Արշակի ձեռ-
քը (ԵԵ, 258): Շատ աւելի բան խօսած էինք իրարու քան շատ տարի-
ներու բարեկամներ (ՉՔԵ, 290):

Նպասակի սեռականով կազակցություններ.— Այսպիսի կոտորու-
նները լայնորեն գործածական են հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Յառաջ բերեալ և զԱնտարանն եղման՝
ունէին առաջի կրաներոյն վարդանայ (ԳՊՊԶ, 1): Մատուցին պատա-
րագ փեկութեան և օրհնութեան (Ա, Մակ., Գ): Առեալ զուսչն պատ-
մաւց կանէր զինի ամենակեցող խաչելոյն (ԿՎՄ, 10): Սոցա պատ-
րաստեցան տեղիք բնկութեան և արժանի կեցալ չիբով հանգստեան
(Քաղ., 3, Բ): Խնդրէին ապաշխարութեան զզղն (ն. տ., Գ):

Միջին հայերենից՝ Հիւանկն լումման զեղ չի կարէ սունոյ (ՄԸԶՄ,
33): Եւ թէ որ վասն անք եկեղեցոյ չինման իրք տայ (ՄԳԳ, 42): Բայց
Բարզ փրկութեան և սէր ցուցանէր (ՅԳ, 249): Որ ոչ ունիմը զաշալ
փախտի, ոչ Բարեճառա ապալինի (ՅԳ, 532):

Արեւելահայերենից՝ Հայրիկ, եղի ենք մրցութեան կոտորման մեծ
պայխաւում (ԳՄԲ, 153): Բուզին զանքն է ազոթում, դուանք՝ մեռաղի
մի գառ (ՉՔԶԸ, 365): Խաղաղության տալած Բար կրքեր գիտնիկ չի
մտա (ն. տ., 365): Կանգնեցիք՝ ձևորդ պայխալ չեփար (Գ, 129):

Արեւմտահայերենից՝ Աղբի մը կամ կնիկ մը օտի բռնուն մ'է
(ՀՊԵԺ, 6, 118): Մինչև այսօր խորհելու ազատութիւն ունէինք, բայց
խօսելու ազատութիւն չունէինք (ն. տ., 4, 125): Իսկողն բարի գալուտի
այցկութեան եկաւ մեղի (ԵՅԵԺ, 4, 352): Պատերազմ էր հատարի և

Հայրենեաց փրկարեան (ՂԲԵ, 390): Գաղթած էր հուգի կոխք (ԱՅՄՉՄ, 567): Կը գրուեր բաշխումը գործողութիւնը (Ն. տ., 129):

Հատկացման սեռականով կապակցություններ.—Հատկացման սեռականութեան բնի է տարբերում նպատակի սեռականից: Այսպիսի կառուցուեցեր էս Հայաստանացի գործածման են Հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Երթիցուք ի տուն, զի հաշոյ ժամ է (Գուս., ԺԳ): Եկն ժամ դատաստանի նորա (Յապուն., 2): Եկն ժամանակ հեճոց (Ն. տ., ԺԳ): Վերինք և ներքինք եղևն մեզ գործիլ տանջանաց (Եզ., 5):

Միջին հայերենից՝ Տիշեցեր ի սուրբ յազօթս ձեզ դժօրդեղնաց Ղաբիսչևն... և զբոցին դժօրագն, սր զգրոց կաշին երես (ԺԵԶԶԲ, 406): Գոված է և բեռնն շորն (ԲԶ, 53): Մի ծխառնայ՝ տայ գտառլոյց վառն կամ զխառնելոց իրաւունքն (ՄԳԳ, 75): Ոտիցդ սուր միշտ բեռնան ի տուն հասաոյ (ԷԵ, 202): Այսօր է՛սա ու օր խնդման (ԿԵՏ, 132):

Արևելահայերենից՝ Բարձրանում են տղանորդիանց լոյսավազներ (ՆՁՄԳ, 328): Երկունքը մարդիկ ծամանակ են անցկացնում պարի եռապարակում (Ն. տ., 333): Հայրն ամեն աստվառ ստուգում և մարում էր գնացիլ զիծր (ՄԱՊ, 123): Հանգստի տան շենքեր երևաց Հանկարծակի (ՄԱՊ, 410): Հիտա գեամների պայտասար ձեռքն, մանր ու շտապ բաշխեալ դնում էր շուկա (ՍԶ, 5, 9): Այժմ կանանց բանա էլ են շինել (ՎՓ, 3, 84):

Արևմտահայերենից՝ Իր սուգի հանդերձաններուդ կը ծածկուեր (ԵՆ, 118): Գեղին մէջ դպրոցի շէնքն միճակը օրուան խառնցուկմանն իրեն էլ (ՆՈՅԺ, 1, 328): Նոյնիսկ դատարանն ու ոստիկանի պաշտօն կը կատարէինք (Ն. տ., 4, 422): Փակուած են նանս նորոյթի կամ արդարազողի խառնքներ (Ն. տ., 473): Ազէկ բան չբրի բու մամիդ դրամը կարկանդակին տալով (ԱԵՆ, 121): Երբեմն խոշոր ու ապրանքի շոցեանաւ կու գան, կ'անցնին (ՕԶԵ, 122): Լերկի, խոտի ամբա էր (ԷՄԿ, 173):

Համապատասխանության սեռականով կապակցություններ.—Այսպիսի կառուցուեցեր բնի են Հանդիւրում հայերենում: Բանն այն է, որ սեռականը այն դեպքում սակավաթիվ լրացյալների մաս է դրվում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Միով գօտես համարադրեան օյնդէցին զՆէս արք և կանայք (Եզ., 3): Բրով և յատիեան իսկ վաւարապետարեան գեղեցիկ կրանելն հասաւեր (ԿՎՄ, 13): Չունէր գլուխի Գանալայրեան (Ազ., 782):

Միջին հայերենից՝ նա պարտ է գրել, որ եպիսկոպոս աւելեպիսկոպոսի դատա կենայ (ՄԳԳ, 24): Ասեն, թէ այն ցատու դիպն այն, որ կօնն կ'արտ և զականց իշոյն և զբորն տան, որ խմէ աբիծն (ՆՄԺԱՎ, 5): Պատասխանաց արեգակն, Քն ո՞ր հասակի շու կորեմ վասն թո՞, զի օր մի ոչ մտա ի միոյ շարի (Ն. տ., 339):

Արևելահայերենից՝ Գնաց Օհանը երբիս ոտի Մի զույգ սոճանանք բերավ երկաթի (ԷԲ, 2, 100): Զի շրթալի մարդու՝ հոգին ոչ մի կ'ստիմ սրտաբին, ԵՆՆ դարի, ժամանակի զբան ունի իր հոգին (2, 176): Երբը կարող է գնել ամեն զույգի և սեզոնի տուրիքներ (ՍԶ, 5, 237): Գողի ու գալլի գիշերներ կգան (ԷՇՔԷ, 3, 262): Վերջին մի բանի ֆրանսերենը շղեմը (Շիբմ., 8, 305):

Արևմտահայերենից՝ Ռեկուս բնաւ չէր տեղադրանք թէ ինք այդ զարծին մարդ չէր բնաւ (ՆՈՅԺ, 4, 43): Այդ օրուան ստացած ապագայ-բաներն ապրանքները գնեց (ՎԷՄ, 235): Կը սեղեր թէ այդ մարդն այդ պաշտօնին մարդը չէ (ՉՊԵԺ, 3, 135):

Ուակական սեռականով կապակցություններ.—Այս խմաստի գրանցումները Հասկանշային որակի սեռականը հավասարապես գործածական է հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Քաղաւորն Վաղես նեղէր զբրիտանոնից ծաղովուրդն (Բուզ., 4, Թ): Յարխենից և անանց գեներին եղևոյ լուցիկը այրեսցի (ՂՓՊԷ, 2): Խօսելն ընդ նմա բանիլ ողորմաց (Ն. տ., ԳԺ): Զգեցաւ նա Բուրն նեղութեան և սույն (Նսթ., ԺԳ): Նստէր յարուս քաղաւորեան իւրոյ (Ն. տ., ԺԵ):

Միջին հայերենից՝ Տացն ցուպ շըշգուրեան (ՄԳԳ, 36): Զօրն աղչելն պիտի զկատուած, որ դիտարեան հոգի մեզ տայ (ՅԳ, 297): Ունէր ընդ ներքոյ ազէկ ֆոսակի շարխուր (ՍՄՊՅ, 114): Ուրանան զպար և զուր եղբայրութեան (ՄՈՒԺ, 72): Եկէր գործացք և հիւանջման իր տեսէր (ՆՄԺԱՎ, 7): Երթամ հանց վկայ բերան, զու սիրոյ խնձորն անէր ես... Մոխիրս աշերտը վրայ, զու սիրու մարդն թէ գիտես (ՆՔԷԿ, 160):

Արևելահայերենից՝ Տխուր էր թվում նրան իր կյանքը վաճառելի (ԳՍԲ, 309): Բայց մանի մարդ է ես (ԷՄՆԳԲ, 140): Արեւտաի մարդիկ են երկուսն էլ (ՎԽԳԿ, 70): Ոչ մի պատերազմ այնքան բուզմամբոյս Ռարի կամի զօր չի հավարել (ԷՇՔԷ, 116): Այնտեղից դիտում էի ամեն երկրի, ամեն ցեղի, ամեն գույնի ու հասակի կանանց այդ խառնիճարանց և երանգավոր բազմաթիւներ (Շիբմ., 8, 303): Շուտով ես տախի ունեցաւ ծանոթանալու մի այլ տիպի ագրուիկ հետ (ՆԳ, 1, 100): Եճի խելագար է, ինչո՞ւ գժի բանեւ չի անում (ՄՄՆ, 112): Ասում էին առամայրութայն մարդ է (ՌԶԷ, 2, 26):

Արևմտահայերենից՝ Մանկավարժին շուրթերուն վրայ երանու-
րեան ժպիտ մը թրթռաց (ԵՍ, 53), Կ'ատան սենեակի ու գրքի մա-
շիկը (ՂԵԾ, 76): Խնկի խօսքի՝ Կ'ընէ (2ՊԾԺ, 4, 504): Ուրիշները
շխառեի աչքով չէին նայեր իրենց (ՌՉՅ, 130): Տակախն միայ երեսա-
սարգարիւն մը կայ վրան (ՇԸ, 1, 199): Երկուքդ այլ առաջին կարգի
օրկական էք (ԵՕԵԺ, 1, 217): Սուս պարկեշտարիւններու, կեղծաու-
կարմարիւններու կինը չէր այն կիրք (ԳՉԺԺ, 1, 92):

Ուսակական-արդյունբային սեռականը եւ գործածական է բոլոր
շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Տունքը եւ խոտոց բոյսը... անելովն երե-
պն՝ թէ գնայունը են (Յզն., 2, ԺԳ): Մի յախշտակեցէ թոչունն ժահա-
ցան գեւեմանիսն բուռոյն կենաց (Ազ., 144): Իրբև գծա աւմտայ
բազում ժամանակս կեցից (Յովբ., ԻԺ):

Միջին հայերենից՝ Այր մի ցաննայ էր լրելոյզի ծաղի տանի պար-
ուէջ ձմերուկ (ՆՄԺԱՎ, 149): Յանկին առաջ թագաւորին սերմն խո-
տի (ն. տ., 266): Մարմարս ասնձի վայտ էր (ԺԵ222Գ, 289):

Արևելահայերենից՝ Զոյգի խոճոր հասկ էր (Խ, 2, 133): Խնձորի
ծառ ծաղիկ է նորից (ԳՍԲ, 121): Նա ինքն էլ անդու էր բազարական
պայաւորի բեղմնավոր մի դպրոց (ՌԱՄ, 337): Տես, խփում է այնտեղ
մի սիրտ, Ուժի հսկա մի մեկնա (ԳՍԲ, 139): Մեր արտերում ցանե-
ցին գիտության ու բարձու, կըմարտի եւ զեղեցիկ սերմեր (Մուր., 6,
163): Քաղաքում հայտնի էր իր սաղարձի գործարանով (ՆԳ, 1, 224):

Արևմտահայերենից՝ Եւրամ ուղի ուժը որ անգամ մը կը քնանայ
(2ՊԾԺ, 6, 47): Վարդին բով դրամի ծաղիկ շես ուղեր տեսնել (ն. տ.,
5, 43): Կենսի վարդենիքն ինձի ցուցուցիք (ՄՄԵԺ, 200): Ուսկից
վերձի եւ առկարբան սերմը պիտ ծնի (ՄԲ, 252): Օր մը յանկարծ
դուն գտար սիրոյ ծաղիկը բացուած (ՄԲ, 203):

Որակական սեռականի գրեթեամենից մեկը վերացականի գոր-
ծածոթյունն է թանկարացականի փոխարեն: Այսպիսի իմաստով լրաց-
մամբ կ'առուցենք, լայնորեն գործածական լինելով գրաբարում, մա-
սամբ եւ փոխանցվելով միջին հայերենին, ժամանակակից հայերենում
գործ են ածվում միայն հանդիսավոր խոսքում՝ սակզօնով վերամբարձ
ուժ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Այ կայ հաց պիղծ քնդ ձեռամբ իմոյ, այլ
հաց սրբութեան (Ա, Թագ., ԻԱ): Բնակեցոյց յանդիման զգալտիսն
փախկութեան (ձն., Գ): Արրոյց մեզ չուր զսանդրեան (Երեմ., Ը):
Կառազանա եկից առ ձեզ, կի՛ն սիրով հոգոյն հեզութեան եւ արգաւու-
րեան եւ խոնարհութեան (Ա., Կորնթ., Գ): Ան նորս անքննութիւնն ըն-
ծայութիւն անգիտութեան մատուցանելի է (Եզն., Ա): Կա՛մ մտլորեան

զղիակամբն ջալլէին (Բուշ., 4, ԺԵ): Բազում գործի ստուրբան գտանին
գործեալ եւ ի մերում աշխարհիս (Մե, 1, Գ): Մածկեցի խարհուրդ ամ-
բարչարութեան (Յզ., 1):

Միջին հայերենից՝ Հոգ սրամարեան մաշէ զսակերս (ՅԳ, 146):
Արեգակն արգաւորեան բացու մեզ զսուն ողորմութեան (ԳԱՏ, 177),
Մնուն աստուկութեան մեզ պատահեցաւ (ԽԿ, 137): Սոցդ է դրախտ
անմանութեան (2ՔՏ, 120): Հառ գաշտութեան կենար թուի նոցա
(ՆՄԺԱՎ, 230):

Արևելահայերենից՝ Լուսյան երկինք, խոսիք դու ինձ հետ (Բ.,
2, 59): Եվ ես վերցրու, ինչ որ մտքով իսկ ցանկացար, Քանզի ուժերը
չարտըյան գործում են անխնա (ՆՉՄ, 88): Եթէ մոլեկնության հրեցն
է Շամիրամ, նուարը արևն է հեզության եւ բազնի հուր (ն. տ., 663):

Արևմտահայերենից՝ Զուարթութեան արեւը նորէն փայլեցաւ անոր
խնդրեան երեսի վրայ (ԳՉԵԺ, 2, 58): Նարեկացիք, հմտութեան մարդ
մը ըլլալով հանդերձ, զգայնութեան մարդ է ամէն բանէ առաջ (ԱԶԵ,
273): Գառնութեան բաժակի վերջին կաթիլը դեռ բմպած չէր ան (ԵՅ,
34):

Սկսած միջին հայերենից երևան է գալիս ձևի որակական սեռա-
կանը, որը անշուշտ, բնորոշ լինելով զեզարվեստական խոսքին, լայն
գործածութիւնն չունի:

Միջին հայերենից՝ ծառ մի կայ հազար նղի (ՆՔ2Կ, 287):

Արևելահայերենից՝ Իրենց արկից պարսնոցները՝ Ուղտերը լարած
նեւեղիլ նման, Ջիլ վազում էին, իրենց հնարից Քողնեղով փոշու ան-
ծայր բարազան (Բ., 2, 76): Մեզ դիմավորից կիսով խնձորի զնմով
պատավ տանախրուհին (ՍԸ, 4, 162): Շինեց զանազան շափի եւ ձկի
սաճաններ (ՎՊԵ, 180): Ուսուական կառուցվաճի՛ր զուստոց է (ՀՄԱՉ, 2,
3, 380): Գեմները նույնպես երկարուէ, նեղ, կոպիտ շինվաճի՛ր սեղան-
ներ են (ՍԿՔԳ, 12):

Արևմտահայերենից՝ Երկու ճաթառած ու տարբե ձկի բաժակնե-
րով թնչը արդէն փայտէ սեղանին վրայ էր (ՇԸԸ, 139): Ահա երեսցա
Բարթո՛ղ աղային կի՛ննի գլուխը (ԵՅ, 111):

Գրաբարում բաղական լայն գործածութիւնն ունէր սեռականով
ազնւագրութիւնը (ինչպես եւ ազնւագրութեան մյուս անապակները՝ դեր-
բայական, դիմավոր բայերի, ածականական եւ այլն): Ինչպես հայտնի
է, համանիշ կամ նույնանիշ բառերը միասին գործածվելով իմաստի
ստատիկութիւնն էին արտահայտում, եւ նրանցից մեկը սեռական հոլովով
էր դրվում: Իրականում այդ բաների միջև լրացական հարաբերութիւն
չկար: Սեռականով ազնւագրութիւնը ժամանակակից հայերենում վե-
րացած է:

Օրինակներ գրարարից՝ Բարեւոն մեծ յիշեցաւ առաջի Աստուծոյ տալ նմա զբռնական զինուոյ ցամառն բարկութեան նորա (Յայտն., ԺԶ): Տալիս ընդ միմեանս մարտ պատերազմի (Բուզ., 3, 7): Հատին զնա սրով սուտերի (Մե, 3, 15): Յարութիւնս Բարսիւրեան վաստիօթին մի խառնեցուր (Եզ., 5): Յոյժ էին զարմացել ընդ առողջութիւն անլիանդութեան նոցա (ն. տ., 7): Չորացան ազազեցան բուրաստանք ծաղիլցաց նոցա (ն. տ.):

Անոակեանով ավելագրութիւնը կարող էր արտահայտվել նաև երկու կամ ավելի բառերով:

Օրինակներ՝ Յանգիմանէր զնա սուրբն վասն գաղանի շնոթեան կծոտիւն բարոյից պոնկութեան (Բուզ., 3, 7): Եւ եզեւ իբրև զյաջ ամենայն լուաւ, բորբորեալ ի բռնատրտութիւն զանութեան ամբարշտութեան զսաման իւրոյ (ն. տ., ԺԴ):

Ավելագրութեան զրսերումներից մեկն էլ լրացման բառաձևի կրկնությունն է լրացալի մեջ: Գրարարում սովորական էին երամանակատար երամանակ, ատարտու ատարց, զանձարան զանձաց, զերեզարձ զերեւոյց տիպի բառակապակցությունները:

Օրինակներ՝ Աքք պատուականք Երկիւղածք երամանակատար վարկայտական երամանակ (ԿՎՄ, 40): Չերկիր սեղմացեալ տեսանեմք, և բարձեալ բերել զերաման երամանատուին (Եզե., 1, ԺԱ): Թագաւորն Յունաց անէր զերեզարձ զերութեան արբային Պարսից (Բուզ., 3, ԴԱ):

Ավելագրութեան զրսերումներից մեկն էլ այն է, երբ նույն լրացալն ունենում է սեռականով զբովմ նույնիմաստ երկու լրացում, որոնքից մեկն ավելի ճանախ արտահայտվում է ու հարաբերական զերանվամբ, իսկ մյուսը՝ գոյականով կամ այլ բառով: Ընդ որում հարաբերական զերանունը համասեղում է կապակցող և լրացման զերերը:

Օրինակներ՝ Երատեն զիս ի միտան, զորց պախարակի զճարս նոցա (Յովբ., 1): Յարեան ի վերայ իմ գորք, որց տունք իւրեանց էին ծակք վիմաց (ն. տ.): Բայց սակայն մեծ էր Խուսովու բաժին նորա բան զԱրշակայ (Բուզ., 6, Ա): Զորց զու անեալ զնոցա պատիւն՝ ուսպելու կարգաս արարիչ (Ազ., 68): Ընտրեան և էաւ ընդ իւր՝ զորց զեւտը զՅուլութիւն հաստոյ նոցա (Եզ., 3):

3. ԳՈՅԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՄԸ ՄՅՈՒՄ ԹԵՐ ՀՈՒՍԿԱՆՈՒՄ

Հայերենի բոլոր չրջաններում գոյականն ստանում է թեք հոլովներով լրացում: Ընդ որում առաջին հերթին նշելի են բայանունների և սծականական ծագմանը գոյականների լրացումները:

Լրացումները զբովմ են տրական, հայցական, բացառական, գործիական, արեւելահայերենում նաև ներգոյական հոլովներով: Այսպիսի լրացում պարունակող բառակապակցությունները կարող են մի դեպքում հանդես գալ վերնագրային-անվանողական կառույցներում, մյուս դեպքում՝ զիմավոր նախադասություններում:

Գոյականի լրացումները տրական հոլովով.— Լրացումը մեծ մասամբ կտալաս է լինում: Առաջին հերթին նշենք այս կառույցների գործածությունը զիմավոր նախադասություններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Ուր բնակեալ բայանայր զորավարն Տանկաց, զօրհասական աբոյն բերելով նմանութիւն (ԹԱՊՏԱ, 2, է): Պերսզի... անհասանելիս խորհրդոյ և անլազարիւն ումի... Եթէ զբեզ մրայն էր կարտեալ յերկաց՝ թեթե ինչ էր վնասն (ԴՓՊԶ, ԴԵ): Յաստեածոց համարէր զպատանումն նմա խոժկին (ն. տ., ՄԳ):

Միջին հայերենից՝ Եւ այս են նշանք... շերմանից, որ շունենան խառնուած միմեանց (ԳԲԲՄ, 26): Արդարեւ և սպարաբանայ մեղատարքն վերանան ի նազկիպումն սեանս Քիւստաոյ (ՇԺԱՎ, 28):

Արեւելահայերենից՝— Լուցիկի եմ ուզում,— զոտայ Մելքոնը, որի նախնանք շարժել էր Միքայելի եվերը երգչանուն (Շիրվ., 3, 94): Արդյոք ինչո՞վ կլինի բացատրած կնոջ տարածած բացակայությունն անից և մերտա՞ծը կնոջը ինչին (ՆԳ, 3, 159): Այդպես վերջացավ իմ երեքամյա ծառայությունը Քիֆիս Բազաֆին (Շիրվ., 8, 220): Հիշենք հենց երազներին աստաշարի կոխողի նախագահին (ՍԶ, 5, 409): Ինչքան նվագն արագանում էր, տղամարդկանց հարստը կանանց զանում էր ավելի ու ավելի կատաղի (ԿԹԵ, 524): Կղաղարեցի զենքի ու հանդերձանքի մատակարարումը մեր բանակին (ՄՄԱԶԶ, 3, 324): Քաղաքական նկատառումներով թագավորը թարցնում էր իր օգնությունը Գավիթ Քիկի շառժմանը (ԶԳՄ, 1, 71):

Արեւմտահայերենից՝ ժամուն նուիրումը շատ հազուադէպ պարագայ մըն էր զեկերուն մէջ (ՀՈԵ, 113): Գառնութիւն չի կար իր խօսքերուն մէջ, այլ պարզ նամակերպութիւն մը նախատարին (ԳԶԵԺ, 2, 176): Կր դիտել անոր անվերջ զարեւումներն ու Լուսնը ծաղկուն գրկին (ԼՇԸԸ, 62): Դեռ երկար կը լուրը զգայներուն Բարսղոտը ամաններու յատակին (ԱՄՄՉՄ, 16): Տեսած էին մեր այնչելութիւնը հայկական շարժումներուն (ԳՊՄՄ, 139): Մեր բրածին կ'ըսեն պարզապէս ժողովարդի քմբանումներուն յարմարում (ԼՇԸԸ, 183): Աւելի ուժգին կը սեղմէր զիս իր կուրծքին, և այլ սկզբումը ինձի, Շողակաթը մեղանկ կուտար (ԼՄԱՍ, 26):

Տրականով րացումը կարող է բայանվան և անականան ծագմանը դրականի մոտ գրվել նաև վերնադասին, անվանողական կառույցներում: Այս գործածությունն առավել հաճախ հանդիպում է ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Ընդունելություն կերանան: օրվատական դեպակնամար (լրագիր): Պատասխան Գյոթին (2, 142): Եվեր Վրաստանի բանաստեղծներին (ԶՔ, 1, 141):

Տրականով րացումները կարող են գրվել նաև ոչ-բայանուն գոյականների մոտ՝ վերջինիս դերբայ րացման զեղչման հետևանքով: Այսպիսի բառակապակցություններ ամենից շատ հանդիպում են ժամանակակից հայերենում: Ընդ որում դրանք կարող են հանդես գալ և՛ դիմավոր նախադասություններում, և՛ վերնադասին-անվանողական կառույցներում:

Արևելահայերենից՝ Փորձեցեր խելը գլխին մարդուն գցել մի այնպիսի շրջակ (Շիրվ., 4, 288): Եկած կլինի, որ խաբար տանք, Քև խելքը գլխին դեռ քանի գյուղ կա (ԶՔ, 2, 33): Ուղերձ մեր հանճարող վարպետներին (2, 173): Տաղ սրտատուց եղբայրական Վրաստանին (2, 200): Քուրք բանաստեղծ բարեկամիս (2, 616): Գա սոչոյ համազգեստը նագին հայ ոստիկանի՝ մի հայրենիք է (ՎՏ, 2, 316):

Արևմտահայերենից՝ Շատ սիրելի ու խելը գլխին մարդ մքն է (ԼՇԸ, 51): Չէր հաստար, որ եայիկը Մանոյիս հետ Բիք Էքի բարեկամ է դարձիր (ԶԵՄՊ, 170):

Պայականի րացումները հույսական հույսով սովորաբար բիշ է կապակցվում գոյականի հետ: Եղած կառույցներում էլ րացյալը բայանուն է, ընդ որում գրաբարում րացումը հավասարապես խեղդային և պարագայական իմաստներ ունի, իսկ ժամանակակից հայերենում՝ ավելի շատ պարզապեսան:

Սովորական է այս իմաստով րացումների ետադաս գործածությունը, թեև հանդիպում են նաև նախադաս գործածության դեպքեր՝ մասնավոր ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Առուել քան գաբարչուրիսն յոչիչ զաշխարհս մեծագոյն զվերջին փրկութիւն իմանայիր (Եղ., 2): Կարգել մի քառ միջէ դիրս և զդործս, զբազմայնզանակ զիպմանս Հայաստան աշխարհս, բաժանմանց յերկուս բազաուրուրիսն (ՂՓՊԶ, Ա): Գրողմանց ...զհամբերութիւն տեղութեանն այնչափ ամս ի վիրային (Ն. ա., Բ): Զայց գործ, զոր համարձակեցաս վահան գործել ...յանձանաշարսին Պերոզի զմաղիութիւնն (ՂՓՊԶ, 2Ը):

Միջին հայերենից՝ Շուն եմ առ զուրս քո բաղցած, Չեմ ի խելիր

զհալ մանկանց (ԶԵ, 177): Ամենեքեան եկին ի տես զիս (ՆՄԺԱ, 116):

Արևելահայերենից՝ Երկրից Երկիր բափառումները, սանձանգարչից սանձանգարչուս արտասույցներ... կոթել էին նրա մարմինը (ՀԱՆԶ, 166): Զէ՛ որ դրա համար էկի կազմակերպել մեր այցը Արեմոյանե Քուլին (լրագիր): Մնում էր շտապեցնել ուսաց զորրի մուսար Հայաստան (ՍԽՄՍ, 155): Խոսք եղավ Կանյին վերադարձի մասին (ՍԿՔԳ, 469):

Արևմտահայերենից՝ Սկսա իր այցելութիւնները վաճառականներու գլխունակար (ԵՕԵԺ, 1, 428): Կր լիշէր մանկութեան ուխտացնացութիւնը Աղթամարի կղզին (ԼՇԸԵ, 103): Կանուխէն սկսա բռնելու փախաղարտիւնը կայարան (ՌՄՄՄ, 149): Մերկերեան լիուի տեղիտեթիւններ բերաւ թէ ինչպէս կը կատարուր բժշկական վարձարան մտաբեր (ԵԵ, 127): Պօլիս վերադարձիս բառական խնամուած աշխարհագրական փորձիկ ստամբանախրութիւն մը որեցի Անտիոքի վրայ (ԵՕԵԺ, 4, 20): Ար իրիկուրը դարձին՝ հեար պնակ մը տաք ապուր բերած կըլլար (ՌՂՏ, 10):

Պայականի րացումները բացառական հույսովը գոյականի րացում է դառնում մի շարք իմաստներով: Առաջին հերթին պետք է նշել մասնական բացառականը, որը հավասարապես գործածական է հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Արաբացիքն անէին նմա խոյս յոյխաւաց՝ ելին հաղար և ելին հարիր (Բ, Մնաց., ԺԷ): Եկեալ երեւալ Տեսան անն միտ ի ժողովրդենէն եքրայեցոց (ՔՔ, 306): Զայն աւառանակ բինկացան բազում ի Հելից (Յող., ԺԲ): Անցեալ ընդ բազումս ի տեփկաց՝ գայ հասանէ յարեկից կողմանէ յեր ծովակին աղայ (ՄԵ, 1, ԺՁ): Հրամայէ ...ի վերայ իւրբանչիրոց զասոց զքնաքս ի նարատարացն վարդապետս կարգել (Ն. ա.): Մի ոք ի մաղկանէ խրոխտանոց յաղթել նմա (Եղ., 2): Գնացին զբովանդակ մնացեալ մասն ի զիշերոցն (ՂՓՊԶ, ՄԵ):

Միջին հայերենից՝ Երկուսն ի շուրից ճիւրքցն, կամ երեքն բոբրուսին ՄԶՁՄ, 1027: Ես տեսայ մարդ մին ի բժշկաց (Ն. ա., 126): Շատ մեծանին ի հիանդաց (Ն. ա., 136): Բանձեունն սուր զնագարն և զվերմարտին (ԱՕԲ, 118): Դեռ գարունն չէր եղիր, իմ կիզկեն ինձ վարդ էր զրկեր: Թեւիկ մի վարսին մազէն ի բոլոր վարդին փաթաթեր (ԿԲԶ, 95):

Արևելահայերենից՝ Հովիտը շրջապատող հարթային սարեից մեկը շատ անհանգիստ էր (ՎԱՍԱ, 9): Հինգ նարյուր տարուց մի ժամ էլ զեռ կա (ԶՔ, 1, 217):

Արեմտահայերենից՝ նրաչափերն ենիւր խոյս տուած էին Պօլսէն (ՅՏ, 33): Քարտուփեան հրապոյցներէն բանի մը մնացողներ կը նշարարեն դէմքին վրայ (2ՊՅԺ, 6, 56): Ընտանի կիներգեներէն կուտուն առանց վախճալու շահը կը ծօտենայ (Ն. ա., 196): Ամէն հասակէ ու ամէն սոսկ մարդ կար տեսնոյ մէջ (2ՈԵ, 119): Կիներէն ոմանս կը բարկանան (2ՊՅԺ, 5, 103): Անվարդներէն զիւտուր մը ծանանարարութի՛ր գուշակն էր 2այան ծիծաղին ինքր (ՇՇ, 1, 243): Իր նախապաշարումները կորսնցնելով՝ այս կինը իր հրապոյցներէն զխառոր կորսնցուց (ԳՂԺԺ, 1, 170):

Երկրորդ գնդում բացատականք գոյականի լրացում է դառնում որնէ զերբայի գնդման հետեանքով՝ կատարելով վերջինիս պաշտոնը:

Այսպիսի կատուցները չիէ թէ շատ գործածական էին գրաբարում սակայն շատ լայն կիրառւելու ունեն ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ի ձեկց զիւր ծանոց մեկ՝ յետ դուզանեայ զմէնց զհօ՞ւրիսան (ՄԿՊԱԼ, 2, ԽՔԲ): Ստուգազուս իմացածովք իմացեալ զի՛ նանիր իմաթոն շրբանց շար հայհոյացն ստարիքն՝ հաստատան դարձեալ յաթոն սրբութեան զայրի Աստուծոյ (3ԳՊՂ, 116): Ընծայէր... կամար ի համիկ սակոյ (Ն. ա., 198): Իսկ ի կազմանց կազմանց Բիսառնեայն, որ ի զօրուն էին, իմացան զհօրն որ ի ժածուկ վառեալ բորբաքըր (ՅԴ., 2):

Միջին հայերենից՝ Տառն դրամ ի շաբաղ վազմուրացայ ի բանի պառէ (ՄՇՂՄ, 121): Այլ վայրի պտուղն ի ծառանց երկրին՝ շինակահնացն է (ՄԳԳ, 20): Բազում կերակուրս ի մտոյ, ի հացոյ, ի խառոյ, ի նեղոյ միշտ ժեմածանծ բլրնի եղիր (ՆՄԺԱՎ, 316): Այլ ոմն շինական ի Կուրիայի դուռ գնաբարնի (ՍՄՊՅ, 35): Հուանեալ իմաստասիրացն ի քաղաւուէ բան և օրհնեցին զաստուած (ՆՄԺԱՎ, 207): Պիկպոյ մի կայ ճուղար բերէն (ԱՄՇՄ, 412): Լուարորբոր ակն տրեա, օր բազըբութեան ի Կուրաւ (ԳԱՏ, 216): Պագ մի յերեսդ ամէ զզնկեան (ՀՔՏ 156): Երկու եղբայր ի հոն կային՝ ի մէկ հօրէ, մօրէ կարայր (ՅԲ, 474):

Արեւմտահայերենից՝ Հարկ էր միակ տոնային միխակազոյն ասլյու կտորից հագուստը (Շիրվ., 3, 124): Ուր թողնկու էր երկ մտնայից իր հարմարակիտ բնակարանը (ՍՂ, 5, 50): Շենն ուներ իր իրևանատները, որտեղ զիշերում էին ուրիշ երկներեից քարավաններ (Բակ., 298):

Արեմտահայերենից՝ Հայ մըն ալ եկաւ շորհեալ գանազան դուստուր Բաբեղ գարգարանէներ բերելով վաճառելու համար (ՅՈՅԺ, 4, 361): Հայգած էին սեզական կտուէ հագուստ (ՀՇԸՅ, 68): Աքքայախան արխնէ մեծ բնօտանէ՛ մըն է որ դուն փշացնել կ'ուղես (Ն. ա., 450): Որոնց մէջ ամէն ազգէ տիկիներ, ամէն աբնաստէ պարուներ կան (ՕՁԵ, 236): Պարտէզին պատին տակ կ'երթայ ծիւն յամառօրէն ստարին տեսակ

ծիպխոտ մը (2ԳԵ, 145): Ընկերներս ամէնքը դպրոցէն տղաք են (ՍԹՍ, 159): Որուն վրայ խօսեցայ թիւ մը վերը և որ իր ննուէն ազգական էր (ՕՉԵ, 290): Երգելէն կ'անցնի հողն ամէն վայրկեան, Թեւէն տակն՝ ուրիշ յայտել նամակ (ՂՄՔ, 41): Ազնիւ տեսակէ ձուկի հոար կ'ընկերաւ նար բայկերու (2ՅԵ, 568):

Առավել շատ են գործածվում այն բառակապակցութիւնները, որոնցում բացատականք խնդրային կամ պարագայական իմաստով լրացում է դռանսէ բայանունների մտո:

Այսպիսի լրացումները գերագանցապես ետադաս են լինում, բացի արեմտահայերենից:

Օրինակներ գրաբարից՝ Վան ծննդեան Տեան մերոյ ի սուրբ Կաւակն՝ ոչ աւելարտութիւն համարէիր (ՅԴ., 2): Ոչ ինչ պիտի թեզ վկայարիւն ի մարդկանէ (Ն. ա., 3): Չղջանայր գառաջին Բակումն ի նայանի (Ն. ա.): Տեսանէր զվախոտ նոցա ի կայտէն (ՍԵ., 2): Կրկին մեկ շնորհես պահպանութիւն ի դիմաւորայի յանկողնով և յերեսի (ԳՆՄՈ, ԳԲ): Յիշիցէր զօրն կից ձերոյ յերկու եզրկապացոց (Բ, Սրէք, ԺՁ): Չէ բուական ժամանակս՝ համարելոյ զանթի յս ի նեւանդուրենէ թշնամոյն զվերս (ՂԹՔ):

Միջին հայերենից՝ Նախաստեղծն պատրեալ խարմար յօանն, Ջրկեցաւ ի գրախան յանմահ ի վայրէն (ՀԵ, 192): Յազար գատաստանանց գաղոց յիկեղեցոյ (ՄԳԳ, 52): Գնացէր ի խնդիր կերակրոյ յաննեայ ազգէ (ՆՄԺԱՎ, 84): Աղա՛նայ որդիր ամեն ու ծնունդ ի հողէն, նկը սամ ձեզ իբրաւ Աստուծոյ բանէն (ՀԵ, 208): Զհօրս խցն ի աստանայլ լիցուա տակ կարեմ ոչ (ԺԵՂՁԱ, 658): Եւր պատճանն արտարուստ է՝ ի գարկուց կամ յանկմանէ ի բարձր տեղոյ (ԳԲԲԲ, 92): Յազարս ուղեց ի Բամոյ (ԲԶ, 108): Բազում ան կայ ի գազանաց (ՆՄԺԱՎ, 118):

Արեւմտահայերենից՝ Անրոցում արդեն գիտէին սպարապետի վերադարձը Տիգրանից (Բ, 7, 61): Նրա ամբողջ կերպարանքը մասնում էր նրան, ցույց տալով նրա վախը նախապաշարումներից (Շիրվ., 2, 162): Արջոյր ինչ՞մ կլինի բացատրած կնոջ տարածմա քցակալութիւնը անից (ՆԲ, 3, 159): Հիշողութիւն հայրենիցից (ՀԲ, 1, 27): Ընչում են նրա չհրապարակված... պատմվածքներ սուլթանների և փառանքների կյանից ու բարեգործներից (Շիրվ., 8, 343): Բանաստեղծը հիանալի զգում է ոչ միայն բնութիւնը, այլև՝ մարդու օտարացումը րևութիւնից (ԳՆՄՄՄՕ, 251): Նրա ամենից բնորոշ գիծը շրջապագեծումն է անհատի պաշտամունքի շրջանին հասուկ կաշկանդումներից (Ն. ա., 279):

253); Երևոյ է սերով մամուն (2ՊՏ, 222): Այսօր երեկ ու ինձ երկու ձիրով բազարե երեք (ԺՅՀՁԲ, 359):

Արեւելահայերենում գերբայի զեղչումով գործիականի որոշիչ կիրառութեանը շատ է քննարկուել: Այստեղ մտով կերակուր, նոսով վիպով, ինձնուով տղամա, բրձնով շիւս ասիպի բառակապակցութեաններին, որոնք նշվեցին վերևում, միանում են անբաժան լրացումով գործիական առաջիչ + առաջյալ տիպի կառուցները:

Օրինակներ՝ Մեզ անհոգ ժամեր երգիր՝ սցևից, Կյանքի խնջույքը գինով բսմակներ (Մ, 276): Հիմա նոսով վիպով կրեբեն (ՍեՍՄ, 490): Հարուստ օծիտով մի տղիկ սասով (Ս, 245): Որ Բազգած փտով մտրուս անունն է հիշում (Շիրով, 3, 597): Կնիկամասեր չէ՞ր հավի խելուով (ՆԳ, 1, 25): Գայլ էր սխարի մտրով (Շիրով, 3, 515):

Արեւմտահայերենից՝ ես մեծ յանցանք մը գործեցի ստակով կնիկ անկուս (2ՊՅԺ, 1, 83): Համով կերակուր կնիկ գիտեր (ն. ու, 5, 324): Կնիք բացաւ օնախով սենեակը (20Ե, 362): Կամուրջով ձօնին կզբրեք էր անք խրճիթը (ՍՄԿ, 77): Գեղին մէջ հացով տունեւէն կը սնարի այն մէկը (ԲՔԱԵ, 107): Իրենց խրճիթին կից անակին մէջ սնուով ալեւուով, քննուկ թույ մագերէտ տանհիցի տարուս աղչիկ մը կայ (ԵԵ 438): Լափեր էր հարիւրաւոր ոսկիներու արժէքով գահաւեղէններ (ն. ու, 516): Մարտը, անփաշկ կնեակով համբան հազին կը զատուի բարէն (20Ե, 27): Ոմանք կը ծխէին զորշ մարմիններով ծխամաններ (ՎՇԾ, 170): Մայրս կ'առաջարկէր փոխադրուել անկի փոքր վարձուով տուն մը (ՉԵԵ, 433):

Սրանցից տարբերվում են այն կառուցները, որոնցում գոյականի լրացման գիր կատարում է առձանափակման գործիականը: Այսպիսի բառակապակցութեանները լայնորեն գործածական են հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ՝ գրարարից՝ Սա, որպէս ամենեցուն յայտնի է, աշխարհու Պարկ, գաւառու Պանլա, յազգէ թագաւորեցելոյ զատուցեալ Արշակունի, ի ցեղէ Սուրենական (Մե, 2, 2Ա): Որ էր ազգաւ յունց (ՂՓՊԶ, 2Գ): Գնեւտը և Գնիւտնէ իշխանք էին Հեղակաց և կըրաւր ցեղով (ՅՄՊՏ, 272 ր): Վարբակէս գատով Մեղացի... ձե և շուք թագաւորութեան նմա սնէր (ՅԳՊԶ, 20): Զգաւարածթաղիկ տիօք զերեսասարգն Սմբատ... կորուսանէր ի կենաց ատի (ն. ու, 225):

Միջին հայերենից՝ Լորթ մի կայր՝ արուեստի զող (ԱՄՄՄ, 289): Սորա գաւառու իաշնեացի էին, յերեկի ազգէ, հաւատով քիստունեայ ուղղափար, և ազգաւ հայ (ԿԳՊԶ, 194): Որ եմ աշխարհաւ Տաւօնացի, ի վանացն Գրակայ (ԺՅՀՁԲ, 232):

Արեւելահայերենից՝ Մնաք բարով համբույր և սեր, Գնեմով երեչ-

տակ կույս շքույ (ՀՀ, 79): Ախսոս, գրկում քո, եզով Լեւիա, ես եմ ներմակում ու ձերանում (ՄՄԼ, 259): Ընթրիքի հրովիբնին իրենց Տարեան, ազգայամբ հայ Քոթորին (ԳՔՈՂ, 331):

Արեւմտահայերենից՝ Ինքն ալ արեւտով զարպետ ձուլիչ մքն էր (ԽՅԵԺ, 4, 478): Գեղացին թէն յունց է կոծեմով ու ազգուրեամբ, ստիպին սուղաներէն կը խօսի (ԱԶԳՇ, 102): Ես ա՛նա կը ձնի ազգը՝ ուղեղով Աւետումով, արտով Արեւելի (ԱԶԵ, 104):

Գոյականի լրացումները ներգոյական հոլովով.— ներգոյականը, իբրև արեւելահայերեն ձե, համայնագարժակ չէ գոյականների հայտնման անակարգում: Շատ գոյականներ լուծին այդ հոլովածեր: Մյուս կողմից էլ բոլոր բայերը չէ որ այսպիսի լրացում են ունենում: Առավել ես տանձանափակ է այն բայանունների շրջանակը, որոնք ներգոյականով լրացում են ստանում:

Այնուամենայնիվ ներգոյական լրացումով բառակապակցութեանները գործածվում են ինչպես վերնագրային-անվանողական կառուցներում, այնպես էլ գիմաձոր նախադասութեաններում:

Օրինակներ՝ Անակնկալ հանդիպում Պետրոսովալովյան ամբողջում (Չ, 433): Հիսնամյա սիսենակ գրողի կույրը կրիտասարգ գրողների հավախում (ՀՄԶՄ, 398): Մորը նանագարձ գնելուց հետո Կերպիք Խորից սիսեց իր անցադաճը սենյակում (ՍԶ, 4, 33): Հիշեցնում էր մեքի ձգրիղիկի երգը գիշերային խաձարի մեջ, մերթ մտրքի ծածր Խարվածներ մի աներուցիթ դարբնցում (Շիրով, 3, 141): Բակից լավում էր կրիտասարգների որպիս քրիքը և աբբայի նաւհայտնը խառույկում (ԲՆՆԵ, 26): Այն նպատակը, որին ծառայելու էր այսօրուս նամ-իլիպումը սպաւտի աբբանցում, շուս կատր հենց իր գին (ՊԶԱԵ, 337):

Ե. ԳՆԱՅՆԱՆԱԿ ԼՐԱԿՈՒՄՆԵՐԸ ԿԱՆՈՒՄՈՒՄ ԵՎ ԿՆԱԿՈՒՄՈՒՄՆԵՐԸ ԿԱՆՈՒՄՆԵՐԸ

Սովորաբար նախըրաժոր և նախադրութեամբ լրացումները գրվում են բայի և մասամբ անականի մտու Այս առումով էլ պատահական չէ, որ ինչպէս գրաբարում և միջին հայերենում է, ժամանակակից հայերենում (արեւելահայերեն) այսորեանի կառուցները հիմնականում գտնուում են բայանունների և մասամբ անականական ժողովումը գոյականների լրացում:

Գրաբարում և միջին հայերենում նախըրաժոր և նախադրութեամբ արտահայտված լրացումները գոյականի մտու զրկում են երկու զիպրում: Մի զիպրում գրանք դրսերովում են վերնագրային-անվանողական կառուցներում:

Օրինակներ՝ գրարարից՝ Կիմումն ի մեզ Պոմպիլի Հոսունացուց զորավարի (Մե, 2, ԺԵ): Կմասուրին ընդ Հերովի Արշամայ և օկամայ զնա-

զանգաձիւն (ն. տ., 16): Աստուծոյ իշխանացն Արգարու առ Մառնուս (ն. տ., 1): Առաջին աշխատք հետորում յԱստուծոս (ն. տ., 2Ա): Գարձակ յարձակումն հետորում ի վերայ Առաջրի առանց Հասմայեցոց օգնականութեան (ն. տ., 2Բ): Նահատակութիւն Տրդատայ ի բազումութեան յառաջ բան դժաւատայն (ն. տ., 2Բ): Արք վասն բառելոյ ի վազարութեանն Հայոց յազգէն Արշակունեաց (ն. տ., 3, 6Ը): Ակամայ երբ Արշակայ առ Շալուս (ն. տ., 3, 1Գ): Պատեհագմ առ Տիգրանակերտի (Աեր., 1Զ): Պարտումն Շապուհի և ակամայ ձեռագործութիւն ընդ ձեռամբ մեծն Կասանդրանոսի (Մե., 2, 2Է):

Միջին Հայերենից՝ Գիտ նշխարաց Թաղեոսի առաքելոյն Մանգրետայ կուտին ի ձեռն Կիրակոսի (ՄԱՊ2, 48):

Երկրորդ զնպումն նախորդում և նախադրութեամբ կառուցներով լրացումները հանդես են գալիս զիմաստը նախադասութիւններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Նոցա զինչազարութիւնս վարդապետին ի մտի եղևա, և զպարզես ընդ յազարութեան, զեր ի վերայ լինեցին արտօնանին (Սեղ., 1, ԺԳ): Թէ զկարո կոչեաց կայսրն Վազէս զսգիւնակն ի յաղիմանութիւն ընդդէմ նշմարութեան (ն. տ., Ժ): Նորա այժմ առաւել ու բան զմեզ ինչորեն յԱստուծոյ զմեր վասն Աստուծոյ զվայնանն (ԳՊՁ2, ԾԵ): Լաւ Համարէին ըստ բանի Գրոյն զճախատին վասն Փրկաստի (ն. տ., 4Բ): Հազարութեամբ ընդ հիպեայն արար զամենայն (Սեղ., 4, Ա): Անաշխատ պահեցէր յանկեց զըստ հայցման քո զպատասխանին (ն. տ., 4Բ): Այն որ իմանայ զզայտատ իմ առ մեզ (Տայն., Գ): Պատմեցին... փոխանակի երբևկա առ նա զնստանացն իմանելի (Սեր., Ա): Ընգրք հմայք զնոսս ի կորս ընդ միմեանս (Սեղ., 1, ԺԳ): Գարձցուք անդրէն ի պատմութիւն Տրդատայ յարձակման ի Պարս (Մե., 2, 2): Ի վերայ նորա շինեաց հիկեցից զճամբարմանն ի յեկիկն (ԹԱՊՏԱ, 3, ԻԺ): Զերիցուէ շարայնսսսրիւն մի ընդունիցիս (Ա, Տիմոթ., Ե): Ճակատեացն ընդ նոսա այր Իսրայելի ի պատեհագմ առ Գարաու (Գառ., Ի):

Միջին Հայերենից՝ Այ յիշէր զնառուցումն ընդ գարձոց (ՊԱԳ, 557): Եւ ինչ տառ պարս ի բարնի (ՅԳ, 263): Աղօթքն յօստ է ընդ Աստուծո, անոր մի հեղարք (ԸԵ, 217): Յուտը միտմն եղև ամբաստանութիւն զնմանէ (ԷԶՄԳԱ, 17): Տեղի տալցնն զարայնսոց զմէջ (ՄԳԳ, 54): Զի՞նչ հաղորդարիւն է յառաջ ընդ խաղի (ՄԳԳ 101): Ի բուզում անդիս գրեալ է խոսեակումն Նոցա ընդ մարդիկն (ԱՄՄՄ, 263): Եւ յարար, ցնծայր, ստեանկոյժ Զաստածորէն իշմամբ ի բարն (ԸԵ, 220):

Նախադրումը և նախադրութեամբ կառուցներով լրացումը կարող է դրվել գոյականի մտտ նաև նրանց սովորական լրացումը զերբայի զնշմանակն հետևանքով: Մրանք ևս կարող են լինել և՛ վերնադրային- անվա-

նորական կառուցներում, և՛ զիմաստը նախադասութիւններում:

Օրինակներ գրարարից՝ Թուրք Վաղարշակայ արքայի Հայոց առ մեծն Արշակ արկայ Պարսից (Մե., 1, Ժ): Էին Սողոմոնի շարք բերք մասալի ձիւ ի կասս (Բ, Մնաց., Թ): Ճարակ լինել նոցա անէջ հրոյ... յանսպառ յանասման առանց քառայ և առանց շափոյ ժամանակէ ասնչանաց զնձնիկն (Բուզ., 4, Ե): Ըստ այսմ պատեննի երովարտակ Ենաս յաշխարհն Հայոց (Նդ., 1): Նոցոյ մեզ զառ Աստուծո Բարեպաշտութեան քո զվեր (ՄԿՊԱԱ, 2, ԻԱ): Եւ զես բազմագոյն ...արիկն ի բերքս ամուրս ընդ իւրեանց իշխանութեամբ (Նդ., 3):

Միջին Հայերենից՝ Ակիզըն գարութեանց Հայ քրոջս ի ձեռն Սանակայ և Մեսրոպայ (ՄԱՊ2, 47): Ժողովեաց բազում ընկերս ըստ նմանաց որդոյ թագաւորին (ՆՄՄԱԿ, 182): Բունց եղամբան ի Ներկիկն (ԸԵ, 168): Շողեղէն պատկեր Իան գրեթէ վարդի (ԳԱՏ, 248): Ճամեանց անհրճէ նաևապարսն մի է ի զոմիս (ԸՄԳԱ, 181): Միայանաց և յաշտութեան քրոջս իտղութիւն արարէր, զի ի համեպարհի էի ի զեղէ ի զիւլ (ԺԶԶԶԳ, 199):

Ժամանակակից Հայերենում գրարարյան նախադրումը կառուցները մասամբ են պահպանվել, նախադրութեամբ կառուցները փերքին փոփոխված ձևով գործածական են: Այդ երկու կարգի կառուցների համարժեքը կապային կառուցներն են, որոնք նույնպես հանդես են գալիս լրացումներով և մասամբ անհամանակն ծագմամբ գոյականների լրացման դերում: Անշուշտ սակա են նաև գրարարյան կառուցները նշված դերում:

Գոյականի կապային լրացումները մի բանի դրսեգործում ունեն: Առաջին Ներթին առանձնաբերում են այն կապերով ձևավորվող լրացումները որոնք անհանկնից կամ գոյականի հուղակակեց առաջացած լինելով կարող են ձևավորել և՛ բայի, և՛ գոյականի լրացումները: Դրանք են նման, կից, մոտ, շատ, նախապակ, համաձայն, համապատասխան, համեմատ, հավասար:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Երկուսի նման մի զզացմունք լըցրել էր նրա սիրտը (Մուր., 1, 323): Նա էլ ձեզ նման մի ծաղիկ էր (ՆՄԳ, 483): Դա լինի մտաբան չի (ն. տ., 483): Ար հեղի է գարեբրամ մի սաբասակն նման կին (Զ, 36): Մուլիկի պես մազըր մեռալ (ԸԲ, 1, 355): Ը՞նչ կիմանես նրա սարի շափ ցալը (ՍԵԶ, 323):

Առանց կապը կարող է կատարել ամ միտական նախածանցի դեր, և երանով ձևավորվող լրացումը զգում է գոյականի ճես:

Օրինակներ՝ Մի՞թի ամենուրեք և առանց ընչացի՞ Կանախ կո աշխարհում (Մուր., 1, 84): Նա ոչ ին սովորական արևես է, այլ առանց զավանանի մաղ (ՄԱՊ2, 278):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Ինձի պև մարզու մը երեսը նեցը
կէլը ճիշդ հին տուներու ճակատը ներկիլու կը նմանի (ՀՊԾԺ, 1, 128):
Սուսնի շափ աչակերտներ խնդիրը բուէի կը գնեն (ն. տ., 2, 121): Գնա
ասոնց նման շատ առակներ կան, որոնց մէջ թշուառներն գտածագոր-
տուած են (ն. տ., 5, 130): Հրապարակին զինէն վար զինով իր ապ-
րանքները կը վաճառէր (ԵՆ, 41): Երկուսները ասոնց լոյսի իրենց
սենեակին մէջ անկողինը բաժնուեցաւ (ՀՅԵ, 199): Յերկեր հարիւրի
շափ խոշոր զլփիներ բաւական ժամանակ հետեւեցան/ շոգեկնային
(ԵՅԾԺ, 4, 316): Բարեկամական խրատներ կու տար ինձի, հնազանդ
աղակիին ու սրտի մօտ անձի խրատներ (ԳՊԾԺ, 1, 33): Եւտերն էլ ս-
տոնց բնօրինակի ու ասոնց ստակի երիտասարդներ էին (ն. տ., 2, 8):
Կը համարէր բուստ շրջներն, ուսերն հանգայն մարմարի (ԱՉՊ, 30):
Որոշ է որ սովորակաւէն դուրս բան մը տեղի տեսցած է (ԿՓՉ, 10):
Ինձի պև հօրդ տեղը մարդը մը այդ տեսակ պանդուկ մը տարիք (Ապ,
53):

Կապալին լրացումներն աստիճան շատ զրկում են բայանունների և
ածականական ծագմամբ գոյականների մաս: Այս զեպում կապալին
լրացումներն արտահայտում են այն բոլոր իմաստները, որոնք արտա-
հայտվում են համապատասխան բայերի լրացման ղեպում: Իհարկէ
կապալին լրացումները բոլոր ղեպերում որոշալին հարաբերությունն
են գրեւորում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Նա հիշեց Նոր պատմությունը Մա-
րութիան ևրջայրների ժառանգության մասին (ՆԳ, 3, 256): Իմ ամառ-
նայունը երա նետ մի խոշոր սխալ էր իմ կողմից (ն. տ., 536): Բա-
նակցությունը վարդանի վերաբերմամբ վաղուց վերջացած կլինեց
(Շիրվ., 3, 447): Եվ պատանին պատմեց իր գրույցը համալսարանի
բաւուրով նետ (ՀՆՁՁ, 230): Գլուխի մեջ մի պառլայից հետո վար-
ժապետը հրապարակեց մեկ նստելու (ՎՓ, 4, 234): Անես դա նրա համար
անցողակի ճանդիպում էր պատահական մարդու հետ (ԱՉ, 5, 133): Նա
ժանոթ էր չեռալի անտարբերությամբ ղեպի հասարակական գործերը
(ՀՆՆՁ, 198): Գա անհնօրջա ժեսի սուղմու լի, այլ իր աշոթքը, միա-
ժամ սրտի բողոքն առ աստված (ԶԳՄՆ, 2, 395): Հիշեց այն իտլանդի և
խղիական ձգտումը ղեպի պայմարը բլվաւությունը դեմ (ՎՓԵ, 525):

Արևմտահայերենից՝ Կը սկսի մանրամասնօրէն պատմել իր առա-
ջին նանդիպանը Էդուարդին հետ (ԵՅԾԺ, 1, 79): Մարտիրոս աղային
հետ խզումին խնդիրը պիտի նկատուիման անէր (ն. տ., 375): Իր այս
հոգեկան տկարութիւններուն ղէմ բմբստացումի շարժումները շատ
հազուադէպ եղան (ԵՆ, 220): Արփարի մասին իր գաղտնիներուն կա-
նաքելուպև համարիտ էի (ԵՅԾԺ, 4, 211): Ուժ տար իմ հոգիին, որ-

պէտքի կարենայ ան գլուխ հանել այս հասանքն ի վեր թիվաւորումը
(ՄՁԵ, 226): Ի՞նչ իմաստ ունի անձերը կրփր ճակատագրի ղէմ (ՇԸԸ,
375): Կը տեսնէի յաղթական Չարին ղէմ մեր ընդզումներուն ողբում
անգործութիւնը (ԱՉԵ, 141): Փշերուն ձամբուն վրայ նշանածին հետ
պաշարակին ձէնք գեղն է բանը (ՀԵԱԳԱ, 308): Կը լիշէր իր աւար-
տական ճառին օրը, իր հանգիստը ևրդումը Հիպոկրատի զլոյսին
վրայ, ընկերներու, զասատներու, ճարտարի բազմութեան մը առջև
(ՉՉԵ, 32): Պիտի զներ վերջակէտ մը իր բոլոր թափառումներուն և
դառնելու առջև սպասումներուն (ՄՎՄ, 86): Պաղտօն առաջուան շափ
պաշտում ուներ անոր վրայ (ՀՅԵ, 92):

Մի շարք բայանուններ և ածականական ծագմամբ գոյականներ
երբեմն ստանում են իրենց արմատակից բայերից և ածականներից
աւարերը կապելով արտահայտված լրացում: Երբեմն նույնիսկ համա-
պատասխան բայը կամ ածականը կապալին խնդրատուիլուն շունի,
մինչդեռ արմատակից գոյականը կապով լրացում է ստանում:

Այսպես, արևելահայերենում գործածական են սեր ղեպի աշխա-
տանքը, — ղեպի պաշտոնը, վախ ապագայի վերաբերյալ, — մեկի նկատ-
մամբ, — մի բանի մասին, նկատելաւոր (հակադրանք) ղեպի մեկը,
— ղեպի մի բան, հարգանք հանկուտամբ, հետաբերարդուն մեկի
(մի բանի) նկատմամբ, — ղեպի մեկը (մի բան), անտարբերարդուն
զեպի մեկը (մի բան), — մեկի (մի բանի) նկատմամբ, անզայություն
զեպի մեկը (մի բան) և այլն:

Օրինակներ՝ Ինքն է բարգլում սեր ղեպի աշխատանքը (Շիրվ., 3,
178): Զէ՛ որ մեր մար, բրտ ու բոլոր աղպականների հակակրանքը ղե-
պի ինձ հինց այդ կետի վրա է հիմնված (Շիրվ., 3, 284): Գարոցական-
ների մէջ օրեցօր աճում էր հետաբերարդուն ղեպի նոր կազմակերպ-
ւող ֆեման (ԱՄԱ, 108): Գնա պատերազմից առաջ էր սկսվել նրա
սերը հանգելու Համիլը (ՄՇՁ, 566): Նա ծանոթ էր բնառի անտար-
բերարդուն ղեպի հետաբերական գործերը (ՀԱՆՁ, 198): Հոգեկան
այդ գրուիլարը նորից հաջորդեց ծայր աստիճան անտարբերարդուն ու
անզայություն ղեպի ամեն ինչ (ՆԳ, 1, 117): Նկատելով որոշ ջերմե-
տանդ սերը և բարեպաշտ նվիրվածությունն առ աստված՝ ծնողները
նրան նվիրում են հոգեւոր ծառայությանը (ԶԳՄՆ, 1, 69):

Արևմտահայերենում գործածական են յարգանք կամ պատկառանք
մէկու մը նկատմամբ, բերքաց բանի մը նկատմամբ, ակնարկ ղեպի բան
մը, համակրութիւն մէկուն մասին և այլն:

Օրինակներ՝ Յարգանքն ու պատկառանքը միայն ծաղի նկատմամբ՝
գրեթէ երկիւղածութեան կը հասնէր ամէնուն թով (ԵՅԾԺ, 1, 416): Սօ-
ֆի կը շրջէր իր սենեակին մէջ, գրուական տկերակներով ղեպի բոլոր

տառակները (հե, 321): Անոր արդուգարն իսկ, բաշտածքը, նաչուածքն իսկ անհնարին կը գարծնէին որեւէ մեծնցում իր և անոր սիրելի (ն. ա., 555): Երեսասարդի հանդէպ իր վարձուեմէն անկեղծօրէինը հետզհետէ անոր մարէն վանց կատարածանքի լեռին նշողները (ն. ա., 363): Ամէն նուաստութիւն մարգոց վրայ կը վերադառնայ իր հողին (ՎՇՆ2, 313): Իմացուցեր է իմ սիրահարութիւնը նորոյն հետ (2Մ44, 144): Իր ունեցած միակ ծանօթութիւնը մեր ժողովուրդին մասին՝ կու գայ շարժելուն ու որրերուն շուրջ լածններից (ՎՄԶԲ, 18): Ար վարձում վրայ մեր հաստակէն կու գայ մեզի (ԳՍՄՆՄ, 163):

Կապային լրացումները կարող են զգովի գոյականի մաս նան վերջինս զիրայ լրացման զեղչման հետեանորով, որի սխաշանն էլ սասանմանով է կապային լրացումը:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Եվ նա հասել էր այդ նպատակին ամենափայլուն կերպով, բայց չար գրեկզման ասանկով ծանր վիշտ սրդինեի վերաբերմամբ (Նիբվ., 3, 158): Հասկացավ նրա կակիքը՝ քնկերոջ կրտստի արթիվ (ՄՇՁ, 393): Ընարում էր խելից, մտից զուր տեկը (ԳՁԱՅ, 71):

Արեւմտահայերենից՝ Ա ճետհեռի անոցն ուղեղին մէջ դիմանալը ենթարկուեցաւ իրմէն զուր ումեռու տղեկոյթիւն (20Յ, 323): Նորինքն Մարտիրոս պատմած է եղիպտական հնոյթիւնեւում վերաբերեալ իր գիրքերէն մէկուն մէջ (ԵՅՅԺ, 4, 467): Իր կտուտելու մաս աղբուստին սարսափը իր միակ մաստօտն էր (ԳՁԵԺ, 1, 235): Ես կը խորհիմ քանուրօնին գետնին տակ (ՎԹՅ, 325): Իրիկուն մը խուսքով Բերա էլանք, զիտելու համար իր գլխուսը զեւերուն մէջ լուսանկարները (ԱՅԵ, 376): Կապածները, օրէ օր, կը խտանային մեր վերս, զանդաղործ կրտստիւց և պայքրելու մաս ամպերու պէս (ԱՄՄՄՄ, 170): Դեկի երեսն նոյն օղանափն մէջ կը հանդիպէին Հայաստանի խումբ մը մարդիկներուն (ԳՊՄՄ, 201): Չեմ մոռցած զեա արցունքները յանուն պատառա մը հազի (ՎՈԿ, 126):

Արեւմտահայերենում մասնագրագետ XIX դարում և XX դարի սկզբին զործածվում էին նաև զբարբաբայան նախադասութիւն կառուցներ՝ գոյականի լրացման դերում:

Օրինակներ՝ Աշնան մէջ էր, երեկոյ մը Վեազարգիս ինկիլատար, օղ պարզ էր, հողմը մեղմիկ (ՊՅՏ, 69): Քառասունէն վերջ, ով տէր, Կապալիններ փոխնիփոխ ...ընդ մէջ նոզոյն և մարմնոյն բախումներուն աճարկու (ՎԹՅ, 209): Տակա ի կում, ի կտրա փոփոխումի համարն զրայ Գուր սափորներ էր ինցուն գինիներով օղոցը ու զով (ն. ա., 379): Անպաշտանակ արջով մէջ է նա աւ Աստուած (ՈՈՅ, 92): Էրմա պիտի սկսինք նակաւ առ նակաւ պարեալագըր (ԵՅՅԺ, 2, 516):

Արջ արեւելահայ գրողներ երբեմն զործածում են զբարբաբայան նախադասութիւն կառուցներ՝ գոյականի լրացման դերում:

Օրինակներ՝ Հրանտը զարմացած լսում էր սրտֆեարտի խոսքերը ի պաշտպանութիւն Աշխենի (ԳՔՈ21, 77): Արտեղի ամենաքն հայոց կաթողիկոսների աղաքներում առ ասոված (ՎՊԸԵ, 1, 436):

5. ԳՅՅԱԿԱՆ ԼՐԱՅԻՆՈՒԹ ԿՈՍՏԱՆՅՈՒԼ

Հայերենում անական առաջին հերթին որոշիչ է զանունով գոյականի և գոյականաբար զործածված բառերի համար: Սակայն լրացումի հետ այն զբարբաբում մասամբ համաձայնիւց լրացում էր, մասամբ չհամաձայնիւց, միջին հայերենում այն մեծ մասամբ չհամաձայնիւց լրացում է, իսկ ժամանակակից հայերենում անականի որոշիչ զործածութիւնը կատարվում է առդրութիւնը: Այստեղ անականը, կորցնելով հոլովիկու հատկութիւնը, ստան առդրիւց որոշիչ է զանունում:

Գրաբարում անական լրացումը կարող էր զործածվիլ և՛ ետադաս, և՛ նախադաս: Նկատելի է, որ Աստուածաշնչում անականներն ազնւիշտ ետադաս էին զործածվում, իսկ մյուս երկերում նախադաս անականներն ազնւիշտ հաճախ էին հանդիպում: Ընդ որում ետադաս անականները հիմնականում համաձայնիւցում էին լրացումների հետ հոլովով և թվով:

Օրինակներ՝ Ան դու բեզ խոնկա անուշուն (ԵԲ, է): Ջունցին անդ զուն խաղաղական ասացի Տեսն (Ա, Թաղ., ԺԱ): Ապրիլուցանէ զիս ի ձեռաց ալլազոյն անրիփաթին աշերիկի (ն. ա., ԺԷ): Տեսանէ՛ս, զի զնկանս մեծամեծա ծովածինս՝ վիշտայս կոչին զիրք (ՆԵԿ, 1, ԻԵ): Փաստէն միմեանց առ բարձրաժողովարի միոյ բլրով նորագագարնի (ՄՆ, 2, Գ): Մի հոգացան ի բանս տարապարտս (ԵԲ, Ե):

Ստադաս անականները կարող էին զործածվել լրացումների հետ չհամաձայնիւցիւցով:

Օրինակներ՝ Ինքն զնայ զմիւս լեռամբն արեւելայն հիւսիսոյ (ՄԵ, 1, ԺԲ): Զգորն արեւուն շարաշար հարաք (ԵԶ, 5): Այլ քնդ դառակա այննաց ձախաղաղման հաղորդիւց զնային անդարձութեամբ ի խաւարն արտարն (ՎՓՊ2, 2): Հայրական շափուն ծնեալ ծնունդս ետաղ և սխանչիլ սուրբ առնին իրով (ԿՎՄ, 14): Կոչեաց Արամ անուանա... ամենակն զագանաց վայրի (ԺՆԵ, Բ):

Նախադաս որոշիչներից կարող էին համաձայնիլէլ միավանկ, երբեմն էլ որոշ երկվանկ անականներ:

Օրինակներ՝ Զվարս թագաւորութեանն իսկ յորինը ամենարարի

կրօնիք, որպէս և տեսնել էր իւր առ նեօ՛ն բազառօք (Քուզ., 5, Ա): Երկրորտն կողմանք լի սրածառնեմար և մեծաւ խաղիւթանք զայրանային (Նդ., 5): Սաղոյ մարդը կը ոչ է հնար լինել ի սկզբանէ աշխարհի (Ղե., Պատմ., ԺԳ): Անիցիոն հաւատա սրբով մտօ՛վ (Ա, Տի-մոթ, Ա): Այն ի բարոյ արաբէ կարծիքի ոմանց (Նդ., 1, Բ): Ի վերջ-նամ առաւ մեծի ստեին կայք Յիսուս (Ա., Յովհ., է): Որոյ աղի են շուրքն, մանուս ունելով յինքնան ձկունս (Մե., 1, ԺԱ):

Պատահում են նաև միավանկ նախադաս անականների անհամա-
ձայնութեան գեղերը:

Օրինակներ՝ Աղաղակեաց ամենայն ժողովորդն աահաարակ մեծ
և ուժքն աղաղակա (Յեսու., 2): Յարչ և տաա սրաատու հեղուին ի
վերայ անձանց իրեանց (Նդ., 7): Զշորս դինուարն ի բուն աաղացն
մատուցեն ի փորձուսն տանջանցն (Նդ., 1): Բուռն գեղա... եա
իշիւ (ՂՓՊԶ, 2Գ): Ենուտ շորին ընց բաւ կազենա (Բ, Քազ., ԺԸ):
Գառու պարտ էի բիւ... ճանապարհի (Առակ., ԻԲ): Պատուեաց սուր
կտաւով (Մատթ., Իէ): Ոչ հարան ի խիստ ճանապարհաց (Գառ., Բ):
Բազում սուտ մարգարէ լարիցեն (Մատթ., ԻԳ):

Բազմավանկ անականներ նախադաս գործածութեամբ սովորաբար
չեն համաձայնութիւն լրացայիչ հետ:

Օրինակներ՝ Մեղք Յուզայ գրեալ են գրչաւ երկաթեաւ, աղաման-
դեայ երգեամբ (Երեմ., Ժէ): Լուծին դեա ի շարաշար և դառն կապա-
նացն (Ագ., 69): Դերեալ գամենեանս ի հայրենեաց աւանդիւրց և ի
սատանայական դիապաշա սպասաուորսինէն՝ ի հնազանդութիւն
Քրիստոսի մատուցանէր (ԿՎՄ, 11): Գեղոյր, զուրէր, տապալէր երկ-
զիմի մտօ՛վ (Նդ., 2): Փոխանակ կերպանայ ոսկեհաւ զգետուցն խո-
շոր բրդեայ գգնեմոքն, և փոխանակ բազմաղիմի անկողեցն փրիսա-
լիւր ի վերայ երկրի գետնաաբարձր լինէին (ՂՓՊԶ, ԿԱ): Զաւետարանն
սուրբ ...կապէր պատեր երկաթի սարեօ՛վ (Քուզ., 4, ԺԶ):

Բազմավանկ անականները Ատոռած, Քրիստոս, մեծ մասամբ և
անձնատուներին ու երբեմն այլ գոյականներին հետ նախադաս գործած-
վելիս համաձայնութիւն են:

Օրինակներ՝ Այլ թերես դատարկս աստուածս եհան յիրմէ և դա-
տարկ՛վ աստուածին ս՛մ այդտոյ իցեն (Նդ., 3, ԺԳ): Զաշխարհակալ
կենցաղոյս զհանգամանեսն ցուրտնէին, հանդերձ ամէնիշխանին աստու-
ծայ ծանօթս աննիւով (ԿՎՄ, 4): Զարիմացին Վարազվաղանայ գիտա-
ցեալ զանհարբին յխոթիւնն Վասակայ ... փախուցեալ յերկիրն Պար-
սից... անկանէր (ՂՓՊԶ, Ի): Բանան զըրեսու գիտոյ մարդաբարին Քրի-
ստոսի (Ագ., 9): Ապրեւտրք յաճօրինաց և յանգամաց մարդոց (Բ, Քե-
սաղ., Գ): Ամենայն կառք ի համազգեաց երկաւրաց լծին (Նդ., 1, Գ):

50

կատարէ զհրաշալիս ամրագունիւ՛վ պարսպօ՛վ (Մե., 1, ԺԶ): Կարգէ ի
նոյնտուանս ասանս (Ն. ա., Է): Զի բոլորումն սիրեացէ բազառու-
րանն (Ն. ա., Ը): Ակամայիցն բանադանիւրց ոչ է կատարեալ սէր
(ԳՆՄՈ, Իէ): Երդուան Տեառն մեծաձայն և եղբերեա վաղովն (Բ, Մնաց.,
ԺԸ): Կերպողականաց ի մէնջ արժանի եղևն սափց (Մե., 1, Գ):

Միջին հայերենում ևս գոյականի լրացման դեր կատարող անա-
կանները գործածվում էին և՛ հտադաս, և՛ նախադաս: Սակայն այս-
տեղ աղիքի են նկատելի նախադաս, մասամբ և հտադաս անականները՝
լրացայիչ՝ շամաձայնվելու երևույթները, քան գործարարն են:

Երբեմն հտադաս անականները համաձայնվում են թվով և հոլ-
մով:

Օրինակներ՝ Այժմ ի վերայ բարձի մեծագնայ նստէիր (ՆՄԺԱՎ,
267): Այս դիշեր լեռնաց բարձանց ծաղկունայնց ի մէջն էի բուն (ՆՔԶԿ,
205): Եստ բազառուրց մեծաց և իմաստնոց արանց լսեցի (ԸԵ, 156):
Անտանց շահաւանեաց վաճառն պատհէ էր, որ երեք միկայից ստեն
լինի հաստաաւած (ՄԳԳ, 61): Երկու մոթ հաց բարձիք և տար կնոջ մի
սուլոյ (ՆՄԺԱՎ, 243):

Նտադաս անականները գործածվում են նաև տառնց համաձայն-
վելու:

Օրինակներ՝ Զարա շինեալ էր զամենայն Ատոռածաւեր բուայր
Յիսուան. Այլ և խցեր հանգստարան՝ ի գալ կիրոցն օտարական
(ԺԵԶԶԳ, 299): Եւ դիս յիշման արէր արժան, եւ իմ մեղացն թողու-
րեան, ըստ բանին տէրունական, և իսամանին անպալական (Ն. ա.,
331): Եստաւ ի միջ մի ծառի բարձրայոցն (ՆՄԺԱՎ, 59): Տէրն յաճօ-
րեով կի ի զաստվարէն անիւս (Ն. ա., 12): Յիր պատեկերն պատուեց
փառօ՛վ լուսեղևն (ԸԵ, 192):

Միջին հայերենում շատ են համաձայնութեան իրախոտմաները: Այս-
տեղ հտադաս անականը կարող է համաձայնվել միայն թվով, գոր-
ծածվել թիք հոլովով՝ տառնց համաձայնութեան, նրկու անականներից
մէկը կարող է համաձայնվել, մյուսը՝ ոչ և այլն:

Նախադաս գործածվելու միավանկ անականները երբեմն համա-
ձայնվում են:

Օրինակներ՝ Ի ազգմանէ շարին աստանայի սիրեաց ազգիկ մի
(ՆՄԺԱՎ, 10): Այսօր ասօ է մեծի սուրբ Կարապետին (Ն. ա., 87):

Նախադաս լինելիս միավանկ անականները հաճախ չեն համա-
ձայնվում:

Օրինակներ՝ Մեծ պատուով ընկալան դեա (ՍՄՊՅ, 45): Ենք մարդ-
կանց ծերութեան պատմառն այս շեքուս է (ԳՔԲՄ, 28): Յիմիկ կամ ևս
տարակուսեալ ի յիմ շար գործոցս ի վերայ (ԺԵԶԶԲ, 90): Պատհէ է

տալ մտզ հասն ջուր (ՄՀՁՄ, 7): Լուս շող ջրով (ԲԶ, 154): Գու հա-
գեր ես շար կապանի (ՆԲԶԿ, 46):

Բազմազանի ամականները նախադաս գործածվելու հիմնականում
չեն համաձայնվում լրացյալի հետ:

Օրինակներ՝ Յետոյ կողմանէն ճաթմունս արծակէր (ՆՄԺԱԿ, 17):
Քերխարով ձուի զնդնուց սուր (ՄՀՁՄ, 48): Ուժն յերկարօրևս ժամա-
նակի պէտա ունի (ՄՀՁՄ, 99): Արարի դաա զնդրով և արձակ բարբա-
ռով (Ն. տ., Ներած.): Զի՞նչ աի լինիմ ի յանկ ձայնէն Յիսուսի
(ԺՆԶԶԲ, 167):

Ժամանակակից հայերենում (արևելահայերեն և արևմտահայերեն)
գոյականի լրացման դերում ամականը գործածվում է ավելի շատ նա-
խադաս (զեղարվեստական շափածո խոսքում այն կարող է նաև ետա-
դաս լինել): Ե՛վ նախադաս, և՛ հետադաս լինելիս ամականը չի համա-
ձայնվում լրացյալի հետ՝ կարցրած լինելով հոլովվելու հասկանալիությամբ:

Օրինակներ արևելահայերենի՝ Ու պարից հետո լեն հրապարակ
Բաց արի մեջտեղն արձակ զլիստառն (ՀԲ, 2, 56): Իմ սուր աքրուն
ակահեում Մի խոր ձեն է միշտ հնչում, Աննուն, ա՛նու՛ն կարտով էրան
մոտ է ինձ կանչում (ՀԲ, 1, 151): Կամփր ձիու մեջքին դարկից (ՀԲ,
2, 124): Շառքմանները բրբբում էին Պայծառ ծիծաղով աղամանդիզեհե,
Բույր ու համբույր էր խնկարկվում շրջա գին խալիֆաների էլյուրից լու-
սեղեն (Բս., 2, 16): Տիեզերում առավոմային մի ճամփորդ է իմ հո-
գին (ՀԲ, 1, 153):

Արևմտահայերենից՝ Որ ամեկափոք ձայնէ կր ժախնայ (ՀԳՆԺ,
5, 10): Այդ փաղաքշահները շախախտան բայներ են (ՈՅՅ, 555):
Գուր սափորներ էք լեցուն զիկնե՛րով Գաղթ ու զով (ՎԹՆ, 379): Բաց
ևն թողքը դուռն ալսոր զծխի՛վե՛րուն ընդերկրեայ (Ն. տ., 60): Վեր
թառ իր օտօրուն արտա՛ն (ԼՇԸՆ, 81):

6. ԳՈՅՈՎԱՆԻ ԼՐԱՑՈՒՄԸ ԹՎԱԿԱՆՈՎ

Թվական անունների լրացական դերը գոյականի նկատմամբ նույ-
նական է հայերենի բոլոր շրջաններում: Այն հիմնականում կատարում
է որոշիչ պաշտոն: Սակայն որոշիչ դերում թվականը ձևալին տարբերու-
թյուններ է զրևեցրում գրաբարում միջին հայերենում և ժամանակակից
հայերենում:

Թվականի երեք տեսակները զբարարում և միջին հայերենում գո-
յականի որոշիչ դերում ունեն ընդհանրություններ և տարբերություններ,
ուստի դրանց ըննությունը անհրաժեշտ է կատարել որոշ զուգահեռու-
թյամբ: Իսկ ժամանակակից հայերենում կրևան են դալիս թվականների

տարբեր տեսակների հետ գոյականի գործածության յուրահատկություն-
ներ, ուստի և այդ հարցերը պետք է քննվեն առանձին:

Գրաբարում քանակական թվականները գոյականի լրացում դառ-
նում էին և՛ հետադաս, և՛ նախադաս գործածությամբ: Ընդ որում դրանք
չունեն լրացյալի հետ համաձայնվելու որոշակի օրինաչափություն: Աշ-
խարհարարում օրինաչափության ձգտող այն երևույթը, որ շափի միա-
վոր գոյականները թվականի հետ եզակի են գրվում, ըստ էության
սկիզբ է առնչ զբարարում: Այստեղ հինգից սկսած քանակական թվա-
կանների հետ գոյականները գրվում էին և՛ եզակի, և՛ հոգնակի: Որոշ
չափով օրինաչափական է մի, երկու, երեք, չորս քանակականների
գործածությունը և գոյականի համաձայնությունը:

Այսպես, մի թվականը լրացյալ եզակի գոյականի հետ համաձայն-
վում էր թե՛ նախադաս, թե՛ հետադաս գործածությամբ:

Օրինակներ՝ Միով պատահալ, կատարեաց զպրեհայն ի մշարն-
չևնաւստ (Ներ., Ժ): Յարդաւաւ միզել պարտեալ ժատթարսնայր (Ազ.,
181): Մափորով միով ջուր քրէքք (Քաղ., 6, Ը):

Պատասխան են, օսակոյն, մի քանակականի անհամաձայնության
դեպքերը Օրինակ՝ Ես ստտակել գապատամբսն պաշարամար ի Բաղախի
մի փութ (Մե, 2, 4):

Մի թվականը անհամաձայն է մեծում անեզական գոյականների
հետ:

Օրինակներ՝ Ես էին կտու՛մ մի բարկացցոց անուն Թէլ (Գան., ԺԳ):
Եթէ՛ր մի օրէնս դարձուցանես զամենայն ազգս և՛ աղիկս (Նդ., 17):

Երկու, երեք, չորս թվականները գործածվում են միայն հոգնակի
գոյականի հետ՝ համաձայնվելով և՛ նախադաս, և՛ հետադաս լինելիս:

Օրինակներ՝ էին արք չորս րոտք առ որան քաղաքին (Գ, Քաղ.,
է): Յեն երից ամաց էլը յերուսաղէմ (Գաղ., Ա): Աստրիկի եղբարք
երկու կատարեաց զկեանս իւր (Նդ., 7):

Պատասխան են նաև սրանց անհամաձայնության դեպքերը, հատկա-
պես նախադաս գործածվելիս:

Օրինակներ՝ երկու մեծամեծ քնդացն գործիսպոյն առանց մերձե-
նայր սակկալ կործանեցան (Նդ., 70): Երեք մանկավարճն ի հետքի անդ
ընծայիցնուցանէ (Նգն., 2, Իէ):

Հինգ և բարձր թվականները որոշիչ են դառնում և՛ հետադաս, և՛
նախադաս: Ետադաս գործածվելիս դրանք համաձայնվում են սովորա-
բար հոգնակի լրացյալին սնունդան հոլովով, իսկ սովորականում և հաշ-
ցականում մեծում են անհամաձայն:

Օրինակներ՝ Յեա ամսաց վնցից անցելոց զխճանի երանելոյն
Մահակայ... հասանէր սրբոյն օրիստոսախոջ կատարումն (ԿՎՄ, 92):

Ունէր յարչ ձեռքն իբրև աստեղս երբ (Յայան., Ա): Որ եղն զգծեայ հարկ երկ հարիւր և ուրևասան (Մե, 2, 2Թ):

Երբեմն ուղղակեամ և հայտականով թվականը համաձայն դում է:

Օրինակներ՝ եւ յայն ատու եօրանս որ մկրտեցան յարբանական բանակ անտի (Ագ., 835): Տուփք սկիլի երկուսասանք լի խնկով (Թիւր, է):

Կուր թվականները նախագաս գործածվելիս ավելի շատ մնում են անհամաձայն, ընդ որում լրացչալը գրվում է և՛ եզակի, և՛ հոգնակի: Օրինակներ՝ Հինգ աղջիկ գնացին զհետ նորս (Ա, Քաղ., ԽԵ), Երբ աստեղն հրեշտակք երևե կեղեկեացն են (Յայան., Ա): Ժամբարն երտանդայ էր բացագոյն ի բաղարէ նորին աւելի բան երկ հարիւր ասպարիսս ի հրախոյ (Մե, 2, ԽԶ):

Ասանձակի երևոյթ է թվականի մաս սեռականով գոյականի գործածումը: ասաջինի գոյականական ասումով:

Օրինակներ՝ Բարի են ինձ օրէնք բերանոյ քո, բան զհագարս ոսկւոյ և արծաթոյ Սաղ., ձԺԸ): երկու հագարէ կամ երկ հագարէ արանց կցեն (Յեռու., է):

Պատահում են նաև համաձայնվելու դեպքեր նախագաս գործածվելիս:

Օրինակներ՝ Ի վերայ ամրոցոցն նստէին Բան և շորք երիցունք (Յայան., Գ): Ընտրեաց իր Մուուզ երիս հագարս արս յարանցն Եւրաշիլի (Ա, Քաղ., ԺԳ):

Նախագաս թվականի մաս գոյականի եզակի և հոգնակի գրվելը օրինաչափութեան չունի, ինչպես աշխարհագրութում է: Սակայն կհասնելի է, որ գոյականը եզակի է գրվում ավելի շատ շարժի միավորի դեր կատարելիս:

Օրինակներ՝ Աբար գրարձրովիս պարսպին եօրանասուն կանգուն, և գլայտեփուն յիսուն կանգուն (Յուդիթ, Ա): Էնգևասան օր յետ բանինքն եղևոց երկարանց Քրիստոս (Բուղ., 4, Ե): Փրկանս խոսապցաւ հարիւր Բանկար (Մե, 2, ԻԳ):

Միջին հայերենում թվականները գոյականի լրացում գտնալիս գրեթէրում են որոշ անհետևորդականութեան գրաբարի համեմատութեամբ:

Քանակական թվականները գոյականի լրացման դերում կարող են հանդես գալ և՛ նախագաս, և՛ ետագաս, երբեմն եզակի գոյականի, երբեմն հոգնակի գոյականի հետ, երբեմն համաձայնվելով, մեծ մասամբ չհամաձայնվելով:

Այսպես, մի քանակական թվականը, որը հանդես է գալիս նաև մէկ, մին ձևերով, հաճախ գործածվում է նախագաս՝ չհամաձայնվելով լրացչալին, ընդ որում գոյականը լինում է և՛ եզակի, և՛ հոգնակի:

Օրինակներ՝ Այն երկին՝ որ բորբոսի, շինին ի մէկ տեղաց. այլ ժողովին ի մէկ տեղի (ՄՀՋԹ, 59): Մէկ ատու հանապարհ երթայ (ՆՄԺԱՎ, 119): Մին մտաղն արդիւցեալ (Ն. Խ., 233):

Կան նաև նախագաս գործածվելիս համաձայնվելու դեպքեր: Օրինակներ՝ Ոչ գտաւ միայ զանկանին էջ (ՆՄԺԱՎ, 105): Որք միով արջնի կամ բանկունա շատանան (ՊԱԱ, 42):

Ետագաս գործածվելիս մի թվականը կարող է և՛ համաձայնվել, և՛ չհամաձայնվել:

Օրինակներ՝ Գնացար ճաշու մի հանապարհ (էՀՄԳԱ, 53): Գիւղական ոմն անցանք իրով միով ի փողոց իմերէ (ԱՍՀՄՋ, 326):

Այստեղ մէկ ձևի գործածական գտնալու շնորհիվ հաճախ մի ձևը գործածվում է անորոշ դերանվան իմաստով:

Օրինակ՝ Քանի ամ գնացեալ կար ինձ մէկ հօեղբորորդի մի (ՆՄԺԱՎ, 181):

Երկու, երեք, չորս թվականները գործածվում են և՛ նախագաս, և՛ ետագաս՝ ավելի թիչ համաձայնվելով լրացչալի հետ, ընդ որում գործածվում են և՛ երկու, և՛ երկուս ձևերով:

Օրինակներ՝ Յեա երկու ատուայ գողացար զՊռականս (ՍՍՊՅ, 115): Բնութին ատրուն չորս եղանական է (ԱՕԲ, 84): Փողն երկու ձայնի տի գոչէ (ՆՔԶ, 308): Ու այդ երեք տնտանէլ զմարդն ճանաչես (ՀԵ, 190): Անասնոց չորբոտանան կաճան պատե՛հ է, որ երեք վկայից ասէ լինի հաստատած (ՄԳԳ, 61): Ետգասած ես ի չորս իրաց (ՀԵ, 148): Եւ այս լինի վասն երեք պատճառանց (ՄՀՋԹ, 59): Այդ արժան է յառաջ գիտենայ գրորբոսին զորս երկրերայն (Ն. Խ., 62): Զկարէ որ երկու տերանց ծառայի (ՄԳԳ, 23):

Հինգ և բարձր քանակական թվականները գոյականի հետ գործածվում են ավելի շատ նախագաս՝ մեծ մասամբ ատանց համաձայնելու:

Լրացչալը մեծ մասամբ շարժի միավոր է լինում: Օրինակներ՝ Տուր ինձ մայ ասուն տարույ (ՍՍՊՅ, 21): Մնայց թեզ փղորդի՝ շնոյ հագար զանկանին (ՄԳԱ, ԾԸ): Մէկին հագար գտնով մարի (ՅԳ, 555): Իր նուպան բան գատստերկու պան այլ աւելի բաշէ (ՄՀՋԹ, 94): Տառն հագար ստակ գարտի ինձ (ՆՄԺԱՎ, 220):

Նույն թվականները երբեմն նախագաս են գործածվում հոգնակի գոյականի հետ՝ ատանց համաձայնվելու:

Օրինակներ՝ նա կրք ենգնատան ամաց էի մանուկ աղայ (ԿԵՏ, 188): Լազար դիմաց խոցեն (ն. ա., 183):

Մրանք գործածվում են նաև ևսադաս եզակի կամ հոգնակի բայակահի հետ՝ համաձայնվելով կամ ոչ:

Օրինակներ՝ նա զգաուլ և գործեաց զարդարութիւն երեսուն, վարսուն և հարիւր (ՆՄԺԱՎ, 219): Կալան զԻնձեկոյան, և իշխանն Բասասուն (ՍՄՊՅ, 12): Զևո զէն հարիւր հազար՝ աղաւթին շարին է պարարան (ՆԺԶԿ,

Գասական թվականները գրաբարում գոյականի լրացում են գտնում և՛ ևսադաս, և՛ նախադաս: Ընդ որում գոյականը սովորաբար եզակի է գրվում: Նսադաս գործածվելիս դասական թվականները համաձայնվում են գոյականին:

Օրինակներ՝ Յարեա, յաւարն երորդի (եզ., 2): Յաւարն շորերդի հրաման ևս թազաւորն (Ազ., 126): Մտեալ... յունին կնոջն առաջնոյ (ն. ա., 141):

Նախադաս գործածվելիս դասական թվականները սովորաբար չեն համաձայնվում լրացյալին:

Օրինակներ՝ Յափշասկեցա, յերորդ երկինս (եզն., 4, Գ): Գոցեցա յառաջին հազներգութեանն յեբեթասանեւորդ քափն (ՄԽ, 2, Ժ): Աշ առաջին և երկրորդ և վերջին խորհրդով... զգործն արգեանցն կատարէ (եզն., 3, ԺԶ):

Պատահում են նախադաս գործածվելիս համաձայնության զեպքեր:

Օրինակներ՝ Երանի առաջնոյ և երկրորդի փոխախմանն (ՄԽ, 3, ԿԼ): Վախճանեցա ... յեբեթասանեւորդի աւուր ամսոցն մեհեկանի (ՂՓՊԶ, 1, ԺԼ):

Գասական թվականների հետ գոյականը հազվադեպ գրվում է նաև հոգնակի կամ լինում է անեզական:

Օրինակներ՝ Գոցիին անդ գիրք ասացեալ նոցին սրբոց հաւրցն առաջնոց (ՄԽ, 3, Կ): երկրորդ գրոց սկիզբն արարեալ պատմելոյ ի կարգէ առաջին գրոցն (ՂՓՊԶ, Ա):

Միջին հայերենում դասական թվականները սովորաբար գոյականի լրացում են գտնում նախադաս գործածությունում, ընդ որում լրացումը հիմնականում եզակի է լինում, և թվականը չի համաձայնվում լրացյալի հետ: Այստեղ հնարավոր է նաև թվականի թեք հոլովածի գործածությունը:

Օրինակներ՝ Ի շորում օրն լուծումն լինայ ... փորուն և կամ օրն փարսաբ ցանն (ԱՅԲ, 291): Քանի է առաջին մարդոյն ի ձեռն պատմին կայեալ (ՆՄԺԱՎ, 242):

Անձեւերական թվականները գրաբարում սովորաբար նախադաս են չլինում՝ թվով ու հոլովով համաձայնվելով հոգնակի գոյականի հետ:

Օրինակներ՝ Լոնցին և երկին բարեկամը նորա (ՅՈՒՐ, ԼԲ): Լասակ երեցոցն կողմեց սկայիցն ի միմեանս (ՄԽ, 1, ԺԱ): Մեռա: Պերոց արքայ ի պատկարզմին հանգերձ երաճեալով արավին (ՄԵՐ., Ա): Կննդանութիւնն ի նոյն շորեսին ճիւղն լուծանի (եզն., 3, Զ):

Մրանք կարող են նաև ևսադաս գործածվել՝ համաձայնվելով հոգնակի գոյականի հետ:

Օրինակներ՝ Զծովն իջոյց ի ցլոցն պղնձեաց երկոտասանեցոցն (Գ, Բազ., ԺԶ): Մազեաց վրոյան ի մէջ սեանցն շորեցոցն (Ազ., 751): Աս Արամանեակ զորդիս իւր ... զԲարս երաճեսին (ՄԵՐ., Ա):

Միջին հայերենում անձեւական թվականները թեք են գործածվում: Եղածներն էլ փոքր թվականներից կազմվող ձևեր են:

Մրանք սովորաբար նախադաս են լինում՝ համաձայնվելով հոգնակի լրացյալի հետ:

Օրինակներ՝ Գրեցին ևս նա երկաթին կարողիսոսն համակ ողջունի և սիրոյ (ՊԱԳ, 11): Եւ զնա կննդանի էլն երկին կարբաբն (ՍՄՊՅ, 75):

Ժամանակակից հայերենում թվականները կրքերով են հոլովվելու հատկությունը և գոյականի հետ գործածվում են անփոփոխ ձևով: Թվական լրացումով կազմված բառակապակցությունները բաժանվում են երկու տեսակի: Առաջին դեպքում լրացյալը հանդես է գալիս որպես շարահյուսական ինքնուրույն ֆունկցիա ունեցող բառ, և թվականը նրա որոշիչն է:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Յարն ավաններ միասին ունենին տասներեկ հազար երեկ հարյուր չոր հետեակ և ձիավոր զինվոր (Բ, 7, 184): Առաջին պարսպի քանդակն այն աստիճան յայնացել էր, որ լեռնականները ներս էին մտել և այժմ սկսել էին փորել երկրորդ պարսպի ստորտը (Բ, 7, 306): երկու խոսակիցները միաժամանակ բարձրացրին զլուխները (Մուր., 4, 171):

Արևմտահայերենից՝ երկու տիկիներ օթնակի մը մէջ նստած իրարու հետ կը խօսին (ՂՊԺԺ, 4, 360): Մէկ ազգին վրայ երկերկու տեսակ կը հրատարակենք (ն. ա., 54): Զատուած չարս պարոնները տեսակ մը հպարտութեամբ յառաջ անցան (ԵԵ, 53): Ե՛ղնքին երկրորդ Յարկը յնցած էր, և երրորդ հարկն սկսելու համար փայտեայ շարս հաստ սիննը ցցրած կ'երեւային երկիւրեքի կապտոյ կոնին վրայ (ԵԵ, 420): Վանցիւք մէկ մէկ սկզբաւր (ՍՎԱ, 94):

Երկրորդ դեպքում թվականի լրացյալը են գտնում չափի միավոր գոյականները՝ գրվելով եզակի թվով: Այսպիսի բառակապակցությունները շարահյուսական մեկ դեր ունեն:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Այնպիսի հոգածութիւն էր գրում, կարծես տար վերստ ճանապարհ էր կտրել (ՆԳ, 1, 155): Երանք կոչ-անտեսութեան ասանկից հազար ութսուտ գումարը ինքնազուրկ քաճանկ են իրենց բարեկամներին ու մտերիմներին (Սեռ 439): Կլացարանի շրջի մի երկու բուռ շփեց կոշտ, մազակալած երեսից (ԲԹՈՂ, 48): Զարչուր գրամ կոնյակ խմեց (ն. տ.): Վտամը երկրորդ բաժակ չուրը գատարկելուց հետո խոտեց իր երկհարկանի վիլլայի մասին (ԲԹՈՂ, 54): Երեւոյ օրը նկատեց, որ չոր կերպով հազում է (ՆԳ, 3, 169): Առանց ծեծ ու կոպի մի-մի կտուր հաց ու պանիր էլ չզրտեց նրանց գոգը (ՆԳ, 1, 9): Հինգ-հինգ հոգի իրար զեմ կլամ՝ սրամարտ էին մղում (ԳԳՎ, 14):

Արևմտահայերենից՝ Վեց տարուան զինազարք մը կու տայինք իրեն (ԶՊԾԺ, 4, 54): Մենէլ գրեթէ հարիւր մեր հետադուրսեանք տան մը վառլեն բերնէ բերան տեղեկութիւններ կը հասնէին մեկի (ԵՅԵԾ, 4, 517): Ըրն էր հազար տեսակ մահերուն ամէնէն թաղցրը (ԳԶԾԺ, 1, 91): Զարիւ կտուր կտուրի վաճառուէն հարիւր փարս նուազ պիտի վաստկի (ԶՊԾԺ, 5, 75): Երեւոյ իրիկունք քրտնաճուրք մը գիս մզկէ բազաբին առանկա կարգ ճաշարանը մտնալու (ՅԶԵ, 151): Օր մը քի 24 մահճակալին մէջ Երեսունչորս տարեկան զինով մը զրին (ՇՇ, 1, 197): Ահմետ և Զատան կը գատապարտուին նաև տանական մարակ ընդունելու իրենց ոտքերուն (ԵՅԵԾ, 4, 423): Կէսօրուան ճաշին, ամէն մէկուն առջև երկուհակեան կտուր լօխում կար (ԱՅՄՉՄ, 127):

Արևմտահայերենում, սակայն, նկատվում են զեպրեր, երբ այս օրինակաբանությունը խախտվում է, և շփի միավորը թվականի մաս հոգնակի է գրվում:

Օրինակներ՝ Ընդամենը 16 կէրէ կը բաղկանայ ամբողջ զիրքին իր անունը հասած այս փոքրիկ գրութիւնը (ՅՆՍԳ, 17): Այիքներէն զիս կը բաժնեն և Զատն յիսուն կայիւր (ՇՇ, 1, 194): Յունուար ամսուան մէջ մեր հարիւր վաթսունեց խումբէն ասանկէն հոգինէ միայն մնացին (ՎՀՀՄ, 217):

7. ԳՐԱՅԱԿԱՆ ԸՐԱՆՈՒՄՆԵՐԸ ԳԵՐԱՆՈՒՄՆԵՐՈՒ

Գերանունները գոյականի լրացում դառնում են հայերենի բոլոր շրջաններում: Սակայն նրանց համաձայնությունը և շարադասութիւնը միատեսակ չէ: Ուստի գերանունների լրացական հարաբերությունը գոյականի նկատմամբ պետք է ընկնի տարբերակված ձևով: Բառն այն է, որ գերանունները գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում նման օրինակաբանություններով են կատարում լրացական գեր, իսկ ժամանակակից հայերենի երկու դրսևորումներում՝ միատեսակ:

Ընդհանուրն այն է, որ բոլոր շրջաններում էլ գոյականին հարաբերակից գերանունները լրացական հատկութեամբ նման են գոյականին, իսկ ածականին, թվականին, զերբայներին, մակբային հարաբերակից գերանունները՝ համապատասխան խօսքի մասերին:

Գերանունների գործածությունը գոյականի լրացումների գրեսուն ընկնում է երկու բանով. ա) գերանունները իբրև գոյականի լրացում սեռական հոլովով, բ) գերանունները իբրև գոյականի լրացում՝ անաչանի, թվականի, զերբայների հարաբերակցությամբ:

Գրաբարում անձնական գերանունները գոյականի լրացում կարող են դառնալ տարբեր հոլովներով. ընդ որում, բացի սեռականից, մյուս բոլոր հոլովներով զրգած գերանունները կատարում են բացահայտված պաշտոն: Քանի որ բացահայտվելի քննությունը գուրս է բառակապակցության ուսումնիրք, կանգ կանոններ միայն սեռական հոլովով զրգած լրացումների քննության վրա:

Անձնական գերանունների սեռական հոլովը դառնում է հատկացուցիչ՝ հիմնականում հտաբայս գործածվելով:

Օրինակներ՝ Առաւած մեր էր զուր (Սասնի, հե): Չազգս մեր բարձրացայ (ՄՆ, 1, ԻԳ): Խնայեցէր յանձինս ձեր (Նգ., 7): Զաւառով իւրեանց խնդացուցանեն (Ագ., 7): Լուաւ աղօրից երա (Ագ., 180): Մրբեսցին անձինք ձեր (Ագ., 541):

Երբեմն արանք նախադաս են գործածվում:

Օրինակներ՝ Չի Գո իսկ արեամբ են փրկեալը (Ագ., 97): Ասեմ ոչ զիմ բանս, այլ զՆորայն սրբոյ (ՄՆ, 2, ՂԲ): Ամբասակդ՝ ի մեր լեզուս է վիշապ (ն. տ., 1, 1): Այնատեսցան իւրեանց ժամանակին (Ագ., 670): Այլ եղաք որպէս զճարձ գզնուր, և ոչ վեառէ (Նգն., 1, ԺԵ):

Միջին հայերենում անձնական գերանունների սեռական հոլովանները գոյականի լրացում դառնում են և՛ հտաբայս, և՛ նախադաս:

Օրինակներ՝ Մինչդեռ հրանոցն աղէկ ունենա զիւ իւրէն, ես կոչէ զիւ ձանթերեւն և զեմիկանս (ՄԳԳ, 65): Ացիք թէ դառնում իմ շատ շար գործոց, որ ես արարի (ՅԳ, 364): Ի թուին ՈՂԹ գարծայ առ իմ իղբայրն Էթիւմ թագաւորն (ՄՄԳՅ, 125): Քս ծոց է դրախտ, մրցայ անդառտան (ԶԹՏ, 153): Ղկեանքս իմ ունիմ դառն և տխուր (ՅԳ, 487): Մեծաց շարեմէ իւր աղանայի (ԱՐ, 174): Յամօթ եղև կաշառօք դատաստան ետա (ՆՄԺԱՎ, 254): Շատ սուկի զեկան ծրարեալ ունի ի Լուրճ Գո (ԷՀՄԳԱ, 212):

Փոխադարձ գերանունները գրաբարում և միջին հայերենում դառնում են մեծ մասամբ նախադաս հատկացուցիչ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Միմեանց մախո և արեամբ ծարաւ են (Նգն., 1, Գ): Որք իրեաց զորձակցութեամբ զարեգակն սանդղեալ՝

դատար կացուցանէին (Յգն., 2, Թ): Երկու նակառակ՝ իրեաց՝ միմեանց ձայնէք են (Յգն., 1, ԺԹ):

Միջին Հայերենից՝ Լուծան ի միաբանութիւն միմեանց (ՄՄՊՅ, 37): Աղաչաւէին գմիմեանց կոռուստ (ն. տ.): Վասն որք կոտին և զիւրեաց մուտն փեռեն (ՄԳԳ, 318):

Յուցական զերանուններ գործածութեան տեսակետից գրաբարում և միջին Հայերենում բարդ պատկեր սենն:

Աս, դա, եւ ցուցականները գոյականի լրացում դառնում են անձնական զերանունների նման, այն է՝ լինում են հասկացուցիչ: Սրանք մեծ մասամբ ետադաս են:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ազգի զորս ապցես զգահն հինգերորդ (ՄՆ, 3, ՄԱ): Զմեծ վատակ դոցա ցուցի Բագաւորին (Յգ., 4): Հաւատացէր զնաւաստ սոցա (Ագ., 544): Այ ինչ տկարագոյն է սորս անձնելախառնութիւն քան զեղբայն (Յգն., 1, ԺԹ):

Միջին Հայերենից՝ Թէ ձայն սորա բազրը լիցի (ՆՄԺԱՎ, 31): Ի սորա նայապետին առջև տանին խաշ (ՄՄՊՅ, 126): Այ թէ դիս ի նարս տեղին հանէր (ՆՄԺԱՎ, 8):

Միջին Հայերենում առաջացած խայ, ինս ցուցական զերանունները դառնում են գոյականի որոշիչ՝ մեծ մասամբ նախադաս:

Օրինակներ՝ Կաշ զնայ նայրենիքս ու սորս ինձ զիսայ շա՛մ զեկան (ՄԳԳ, 65): Մի՛նչ այնպիսի շարշարեն, որ ինս հաստ վիզն բարակի (ՆՄԺԱՎ, 322):

Այս, այդ, այն, սոյն, դոյն, այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, նոյնպիսի զերանունների գործածութեանը գոյականի հետ երբևէ տեսակ է: Մի զնպարում սրանք սեռական հոլովով հատկացուցիչ են լինում՝ նախադաս կամ ետադաս:

Օրինակներ գրաբարից՝ Մի վարեսցոր երամանա այնքոյնի որ դայնակզոթիւն արկանէ յերկրպագութիւնն Քրիստոսի (ՄՆ, 3, ԺԵ): Կին և որդի այնպիսոյն անաշխարհիկ եղևա՛ր՝ յարբունիս ճորթիցն (Յգ., 3): Յործամ գանձերութիւն և զնորին զմշտնեցնաւոր գորտրեկնն նաոյնի որ (Յգն., 1, Ա): Գորին խառող անշնորհ՝ առնի զգիսն ինչիտայ (Ագ., 205): Զպատկեր ետին փշրէին (Ագ., 784):

Միջին Հայերենից՝ Յայտը պատրիարզին առաջև տանին գաւազան (ՄՄՊՅ, 126): Այնոր պատճառն բարբոս մաղձերն են (ԳԹԲՄ, 127): Յայտը վերայ երթայ այսպիսեացն իրանիէն (ՄԳԳ, 63): Ծագեց լուսն շնորհաց ի սիրոս նորին (ԱԲ, 251):

Այս զերանունները դառնում են նաև որոշիչ: Այսպիս, գրաբարում այս, այդ, այն գոյականի որոշիչ են դառնում և՛ նախադաս, և՛ ետադաս գործածութեամբ՝ համաձայնվելով նրա հետ:

Ընդ որում նախադաս լինելիս գործածվում են կարճ ձևերով, համաձայնվում են որոշչալի հետ, բացի հոգնակի ուղղական, հայցական, երբեմն էլ գործական հոլովներից, որտեղ եղակի են լինում: Նախորդները գրվում են զերանունների վրա:

Օրինակներ՝ Յայնմ հիրայ պարս է կարծն դարբիս (Յգն., 1, Ա): Զայնն ժամանակու էր գուսոր մի գեղեցիկ Անդովկայ ուրումն (Բազ., 4, ԺԵ): Այն գորսփինէ ոչ մարդոյ են (ՄՆ, 2, Լ): Զայսու ատուրբ՝ ոմանք ապրտամբեցին ի խորովայ (ն. տ., 4, ԽԳ): Որք յայցս նաւտայ վորդեցան (Ագ., 369):

Պատահում են դեպքեր, երբ մյուս հոլովների հետ ևս այս, այդ, այն ցուցականները մնում են եղակի կամ նույնիսկ անհոսիս կամ գոյականից տարբեր հոլովով են գրվում:

Օրինակներ՝ Այս սնանց խաշնն հասարար էին այնր լուսեղէն սեանն Թակաղաղի (Ագ., 727): Աւրբաշիր յայն ահաղին ի հրոյն երեզլէ (Ագ., 531): Որք յետ այս անցեալ ժամանակաց գայոցն իցեն (Ագ., 15): Ի մանկութիւն յայցմ օրէն սենուլ էիր (Յգ., 3):

Ետադաս կիրառութեամբ այս, այդ, այն ցուցականները հանդես են գալիս երկար ձևով, գոյականների ստանում են զերանունի հոլորակ նախորդները կրկնվում են:

Օրինակներ՝ Քարինս այսոբիկ հաց լինիցին (Մատթ., Գ): Վասն ատուրն այնքոյն և ժամու ոչ որ դիտէ (ն. տ., ԽԳ): Ուր և իցեն զկողմամբդ գայոյնիմ՝ զհետս նոցա գտնի մարթոսացես (Ագ., 156):

Միջին Հայերենում այս, այդ, այն զերանունները գոյականի հետ գործածվում են և՛ նախադաս, և՛ ետադաս՝ երկու դեպքում էլ համաձայնվելով (լրիվ կամ մասնակի) կամ ոչ:

Օրինակներ՝ Վասն այդ պատճառանաց չեփի շուտ (ՄՀՋՄ, 57): Այն ահնի Բարկոնին նա ո՛նց համբերէր (ՅԳ, 246): Մի զարմանար այս բաներոյս (ն. տ., 330): Այն պարունի շունն գնաց գտաւ դնա (ՆՄԺԱՎ, 275): Վասն յայց պատճառանաց յիշեցաք (ՄՀՋՄ, 76): Ներքի բերցն շնջ այսու անուամբ էր (ՎԱՊՏ, 118): Անօրէն նախկուպոսն ոչ շատացաւ այնու շարեօք (ՄՄՊՅ, 22): Եւ ևս կամ ի մէջ այլոս շկորտրեանց (ԱՄՄՋ, 279): Բանիս այստիկ իմաստունն միխթարեաց դայրն (ՆՄԺԱՎ, 230): Յաւուրս այստիկ երեւցաւ ատող մի գիտաւոր (ՄԱՊ, 8):

Սոյն, դայն, նոյն ցուցական զերանունները գրաբարում գոյականի որոշիչ են դառնում նախադաս կիրառութեամբ՝ համաձայնվելով լրացչալի հետ հոլովով ու թվով, բացի հոգնակի ուղղականից, հայցականից և գործականից, որտեղ մնում են եղակի:

Օրինակներ՝ Կնցուցանէ զնոյն ոգին եւօրին մարմնով (Ազ., 117): Ըստ նմին օրինակի առնէին սորա նշանս մեծամեծս (Քուզ., 6, ԺԶ): Եւօրին նշանագրով տանէր (ԿՎՄ, 13): Ո՛չ էոյն պատեւագունէ հն (Յգն., 1, ԻԵ):

Պատահում են նաև միայն հօրովով համաձայնվելու կամ անհամաձայն մնալու դեպքեր:

Օրինակներ՝ Վասն դորին իսկ իրաց շարաշար... տանջանք տան շնցի (Ազ., 136): Ձկնի ստիւն իրացս այսոցիկ կկին բազմութիւնք սրբոց վկայիցն աստուծոյ (Քուզ., 3, ԺԳ): Եոյն մարմինէ էոյն երգով բերևով զգործս վաստակոցն արգարութեան... յարբայութիւն վերանայցեն (Ազ., 529): Այժմ զեւ ի նմին գործ կամ (Քուզ., 6, Ը):

Սոյն, զոյն, էոյն ցուցականները միջին հայերենում զոչականի որոշիչ են դառնում նախագաս և հասցապա՝ երբեմն շամաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Եկեալ բանակեցան ի էոյն տեղալն (ՍՄՊՅ, 43): Ի սոյն ամի մտորեցան Յոնք ի դատկէն (ն. տ., 98): Եւօրին Յոհաննիսի վարդապետի եղնկացոյլ ասացեալ (ՇԵ, 153):

Այստեղ երբեմն գործածվում են զբայաբոյց շեղվող ձևեր: Օրինակներ՝ Ձիւնուրն՝ որ էած զվարդապետն, ի էոյնում աւուրն յանդիման կայոց զնա խանին (ՊԱԿ, 278): Ահա առիթ սոյնոյ իրակուրեան (ԱՍՄՁ, 296):

Այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, էոյնպիսի ցուցական գերբանունները զբարարում գոյականի որոշիչ են դառնում հիմնականում նախագաս և սովորաբար չեն համաձայնվում:

Օրինակներ՝ Յոգում ոչ որ այսպիսի իրաց փոյթ յանձին ունէր (ՄԽ, 1, ԺԳ): Այդպիսի ջախմամբ վախճանեցաւ (ն. տ., 2, ԽԶ): Փրկին մարդիկ յայնպիսի տանջանաց (Յգն., 1, ԻԿ): Առ այսպիսի ճշմարիտ ասացաւս անպատշաճ հարցուածս մատուցանին (ն. տ., 7): Յամասխեցեն զո ի էոյնպիսի բընամանս աստուածոցն (Ազ., 70):

Բավական հաճախ սրանք նաև համաձայնվում են որոշյալի հետ և նախագաս, և՛ հասցապա:

Օրինակներ՝ Ձկնի այսպիսեաց իրաց յաջողութեանց զաղարեալ Շամիրամայ աւուր ինչ սակաս ի դաշտին (ՄԽ, 1, ԺԶ): Առնէր հարցումն վասն այսպիսոյ պատճառի (ն. տ., ԻԵ): Ուր յայնպիսեաց կարծեաց... վրիպեալ լիցին (ՂՓՊԶ, Ծ): Որ ունին գոյցս այսպիսիս (ՄԽ, 2, ՁԱ): Ոչ ուրուք մեծ թագաւորի կայր ի նմա ձեռնարկութիւն այնպիսի (ն. տ., 2, ՁԸ):

Միջին հայերենում այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, էոյնպիսի ցուցական գերբանունները սովորաբար նախագաս որոշիչ են դառնում՝ առանց համաձայնվելու:

Օրինակներ՝ Այսպիսի զարմանալան Հակոբակոս զուարճանամ (ԳՏԲՊ, 197): Հրաժարեաց ի յայնպիսի մեղիսէն (ՆՄԺԱՎ, 182): Այսպիսի բանի բժշկեաց զդուարն թագաւորին (ն. տ., 135):

Այսքան, այդքան, այնքան, այսչափ, այդչափ, այնչափ ցուցական գերբանունները զբարարում սովորաբար գործածվում են որպէս նախագաս շամաձայնվող որոշիչ:

Օրինակներ՝ Յետ այսչափ հարցից... յանձն իր տարեալ (Ազ., 122): Յայնչափ ժամանակաց ընդերկարել պաշարմանն, մեծ կէս աշխարհին աւերեցաւ (Նզ., 7): Յարձակեալք ի վերայ Միբրանայ այնքան արամբ (ՂՓՊԶ, ՁԸ):

Այսքան, այդքան, այնքան ցուցականները երբեմն համաձայնվում են:

Օրինակներ՝ Եւ այսպիսեօք այսքանօք ժողովրդով բազմացեալ (ՄԽ, 2, ՂԱ): Այսքանեաց և այսպիսեաց ազգաց և ազանց ստուգապէս աստուծոցք՝ աստուածային արդարեւ արմաններ ի տան Տեսան արեկեալք (ՅԳՊԶ, 272):

Այսքան, այդքան, այնքան, այսչափ, այդչափ, այնչափ, սոյնչափ, ինչչափ և նոր առաջացած այդցեղ, հանցեղ, հանչափ, հանչափ, այսիւնչ, ասանկ ցուցական գերբանունները միջին հայերենում սովորաբար գործածվում են որպէս նախագաս շամաձայնվող որոշիչ:

Օրինակներ՝ Ինքն հայնցել մեհով մեհով, զէս այն աղայն (ՍԳԳ, 70): Չարարչս տուր հանց մարդոյ, որ յստակ սեռանէ (ՎԱՊՏ, 206): Դու այսինչ մարդ ես և այսինչ աւուր կկեալ բերբի (էՄԳԽ, 38): Չարմանք և հիացումն է, թէ այնչափ պառակաւորն քունս ոնց կու տանի (ԽԿ, 280): Հանցեղ ետեով զիս խոցեցիր, Որ այլ չունիմ բժշկարար (ՀԺՏ, 159): Իմաստեոյ այսչափ յառատ չերին (ՆՊԲ, 19): Այսչափ ապրեաց և բարեաց տէր եղար (ՆՄԺԱՎ, 160): Շաղաճ ես ի յորս իրաց, այդցեղ շէնքդ ամուր չի լինի (ՇԵ, 148):

Այսպէս, այնպէս ցուցականները ևս միջին հայերենում կարող են նախագաս որոշիչ լինել:

Օրինակներ՝ Ո՛վ է տեսեր այնպէս խեղճ բան (ԺԾԶԶԳ, 22): Շատ պատահին այսպէս բանի, որ ալք կերբիցն զգանսս այլոց (ՆՄԺԱՎ, 125):

Գրարարի անտաշ գերբանունները գոյականի լրացում դառնում են իրևու դեպքում: Առաջինն այն է, որ զբանց սեռական հօրովք կատարում է հատկացուցի պաշտոն՝ մեծ մասամբ նախագաս գործածութեամբ:

Օրինակներ՝ Ոչ ուրում բանադատութեամբ, բայց իրովք... կամօք կրեաց զայն (Առ., 379): Որոց բղիճունքն զայլոց կատարութիւնս լնուն

(Յգն., 1, Ա): Քանզի և ոչ արարչի իրիք էր (ն. տ., 2, Գ):

Երկրորդ դեպքում անորոշ դերանունները դասնում են որոշիչ: Ամեն, ով դերանունները սովորաբար դասնում են անձի անունների որոշիչ՝ ավելի շատ ետագաս:

Օրինակներ՝ Որ էր նախարար ոմն ի Ստահր դատակ (Ագ., 18): Իրքանք զՆա Հրի որումն իաշույն մոլորեալ են (Ագ., 153): Ապրեցուցանէր ի ձեռն դայկկաց ուրումն (Ագ., 38): Ոչ ուրով մեծ քազաուրի կայր ի նմա ձեռնարկութիւնք տնայիսք (Մեծ, 2, 2Ը):

Իմն, ինչ դերանունները սովորաբար գրվում են իր ցույց տվող գոյականներից հետո՝ համաձայնվելով դրանց հետ:

Օրինակներ՝ Յանվայք յաշնչէ իմնէ հրամայեաց հաստատել երկրի (Ագ., 226): Այլ նա աւասիկ իրրի զկառս իմն լծեալ ի շրբից երկվարաց զաշխարհս տեսանեմք (Յգն., 1, Գ):

Եսա զկերպերում ետագաս, երբեմն և նախադաս դերանունք չի համաձայնվում:

Օրինակներ՝ Վարով ինչ զկծիցիս (Յգն., 1, ԻԷ): Ռեով իմն պատմեն (Ան., 2, Ը): Ոչ եթէ յարդար զուծոց ինչ պատահեաց (Յգ., 5): Ասին ինչ անուամբ ի գրոց յաշխարհակաց (Յգն., 1, ԻԳ):

Նախադաս լինելիս հազվադեպ դերանունք համաձայնվում է:

Օրինակներ՝ Ոչ ալլով իրիք կերպարանօ՞ ալլ միայն մարտոյ կերպարանօք... յայտնէր (Յգն., Գ): Խաչիցին զԲրիտտոս առանց իրիք յանցանաց (Մեծ, 2, ԿԳ):

Միջին հայերենում ևս անորոշ դերանունները գոյականի լրացում են դասնում երկու ձևով: Առաջին դեպքում դրանց սեռականը հուղիք հասկացուցիչ է դասնում՝ մեծ մասամբ նախադաս:

Օրինակներ՝ Եթէ որ զուով իրք հարամ ուտէ, նա թող շորս կըրկին վճարէ (ՍԳԳ, 72): Զայլոց մեղի՞ գու մի քններ (Հն, 145): Աքր կիրիցեն զգաննս ալլոց (ՆՄԺԱՎ, 125):

Երկրորդ դեպքում անորոշ դերանունները դասնում են գոյականի որոշիչ:

Իմն, ով դերանունները որոշիչ են դասնում անձ ցույց տվող գոյականների մաս նախդաս գործածվելով՝ սովորաբար անփոփոխ ձևով: Օրինակներ՝ Մանուկ ոմն առնէր գողութիւն փոքր (ՆՄԺԱՎ, 15): Եւ թէ ծառայ ով ի տաճկաց փայտիչ նա մի մատներ զինք (ՍԳԳ, 66):

Սրանք երբեմն կարող են դասնել նաև նախադաս համաձայնվող որոշիչ:

Օրինակներ՝ Թազաուր մի բարկացաւ օւմմնն ի իշխանի (ՆՄԺԱՎ, 275): Յար զՎասոյ ալլ ումմնն ազխաթի (ն. տ., 244):

Այլ, միս դերանունները ավելի հաճախ գործածվում են նախադաս՝ ընդ գոյականների հետ՝ համաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Բայց աղունին վատութեան պատճառն էլ պիտի տեսույ վասն պիճուփեան ցարենին և ալլ իրաց (ՍԳԳ, 81): Կարան զողացա զձու միս կախվին (ՆՄԺԱՎ, 47): Ի միս ատուն եկին ի գոտատան (ն. տ., 253): Յոտաչն զիս ալլ մարդոյ տվել էին (ն. տ., 204):

Իմն, ինչ դերանունները գործածվում են որպես ետագաս որոշիչ՝ համաձայնվելով կամ ոչ:

Օրինակներ՝ Կիւղական ոմն անցանէր իշով միով ի փողոցէ իմնէ (ԱՄՇՄՁ, 326): Վասն յանցանաց իրիք սպանաք (ԿԳՊՇ, 338): Եւ անցին ատուր ինչ (ՆՄԺԱՎ, 22): Էստ զինի ամուճով ինչ (ՄԱՊ, 24): Յետ ատուրց ինչ զնաց զօրք թուրքին (ն. տ., 40):

Միջին հայերենում հանգես են գալիս ալլցեղ (ալլ ցեղ), մէկալլ (մէկ ալլ) անորոշ դերանունները, որոնք սովորաբար նախադաս են գործածվում:

Օրինակներ՝ Ինքն լինի պատճառ բազում և ալլ ցեղ ճիանդութեանց (ՄՇՁԲ, 2): Զնղանով և ալլցեղ շարշարանօք տանելն (ՍԳԳ, 35): Եւ այն մէկ ալլ մարդոյ մայրն այն զօրականի հայրն սպանեալ էր (ՆՄԺԱՎ, 126): Պագիկ տայր ու պագիկ ասնոյր, զայլ անէր մէկալ զիշուռն (ՆՔՇԿ, 116):

Այստեղ գործածական է նաև մէկ քանի (մի քանի, քանի մի) անորոշ դերանունք, որը գրվում է կզակի գոյականից առաջ, երբեմն և հետո, ընդ որում լրացյալը մեծ մասամբ շարահյուսական ինքնուրույն զեր շունի:

Օրինակներ՝ Թպտիրն այն է, որ մէկ քանի օր յառաջ սերկելիք շարապ խմես (ԱՕԲ, 66): Մէկ քանի ձեռ օսֆրայ լուծէ (ն. տ., 121): Հաղ մի քանի տուր (ՄՇՁԲ, 106): Բայց կամիմ ես խօսիլ քանի մի քանի (Հն, 184):

Առաջալ դերանունները նույնպես զբարբաում երկու ձևով են գոյականի լրացում դասնում: Առաջին դեպքում դրանց սեռականը դասնում է ետագաս կամ նախադաս հատկացուցիչ:

Օրինակներ՝ Անարգս և վատթարս յայս ամենցուն զնոսս ցուցանէին (Յգ., 1): Միարան ամենցուն յառաւուր զգորագլուխան կարգէր (ն. տ. 5): Կոտորեցեն զսպաս վիճակին իւրեանց, ի փառս Հօրն բարեցուն (ն. տ., 1) Այլ և որոշից իրաբանշիրաց տեղեկանայր ի նման (ն. տ., 4): Հայր Յիսուսի է Տէրն ամենայնի (Յգն., 4, Բ):

Երկրորդ դեպքում որոշյալ դերանունները գոյականի հետ գործածվում են որոշյալին հարաբերությամբ: Ամենէրին (ամենեհան) գործածվում են որոշյալին հարաբերությամբ:

վում է անձ ցույց տվող հողանկի գոյականի հետ սովորաբար նախադաս՝ համաձայնվելով հոլովով:

Օրինակներ՝ Զերծո զիս յամենեցուն ընդդիմացողաց (ԳՆՄՈ, ԳՔ): Տայ առատապէս պարզև ամենեցուն նախարարացն (ՄԽ, 3, ԻԲ):

Սա հազովդեպ կարող է գործածվել նաև եզակի գոյականի հետ՝ Օրինակներ՝ Անկեալ սատակեցան... ամենեման առ հասարակ ազգն անօրէն դանաջողաց (Ագ., 314): Յրուեաց զամենեսան մարիկն (ՄԽ, 2, ԼԶ):

Այս դերանունը կարող է նաև գործածվել ետադաս՝ համաձայնվելով հոլովով:

Օրինակներ՝ Զօրացն ամենեցուն պարզէր առատապէս (ՄԽ, 2, ԽԴ): Մարգարէիքն ամենեմարք ծանօթ տայ (Ագ., 370):

Ամենայն դերանունը նախագրա լինելիս սովորաբար չի հոլովվում: Օրինակներ՝ Պարզե՛կ գիտութիւն ամենայն անգիտաց (Եզն., 1, Ա): Հանդիմմ ամենայն սպասարօք... բարողէր զԱւետարանն (Ագ., 818):

Հազովդեպ ամենայն դերանունը կարող է հոլովով համաձայնվել: Օրինակներ՝ Յեռ այսր ամենայնի հաւանութեանց՝ յամտեալ զնոյնի մէջ բերին (Եզն., 1, ԺԵ): Միարանեալ Այանք լեռնականօքն ամենայնի (ՄԽ, 2, Մ):

Իւրաքանչիւր (անճեիւր, անցեիւր) դերանունը գործածվում է և՛ անձ, և՛ իր ցույց տվող գոյականների հետ նախադաս կամ ետադաս՝ համաձայնվելով կամ ոչ:

Օրինակներ՝ Հրամայէ... ի վերայ իւրաքանչիւրոց դասոց զընտիրս ի ճարտարացն վարպետս կարգել (ՄԽ, 1, ԺԶ): Արածէին անգեհեր փութով զհաստացեալ հօտն յիւրաքանչիւրում ժամանակի (ՅԳՊԷ, 282): Որոյ քառ իւրաքանչիւր կարգաց տունալ է սկիզբն լինելոյ (Եզն., 1, Ա): Այլքն ամենեքեան զիւրաքանչիւր զանցեիւր զանարգանաց վրէժս պահանջեն (Ն. ա., ԺԵ): Այլև զօշոյի իւրաքանչիւրոց տեղեկանայր ի նմանէ (Եղ., 4): Եպիսկոպոսունս ապա քառ որոշեալ վիճակացն իւրաքանչիւրոց հաստատէին (ՅԳՊԷ, 48): Որք զիրեանց մարմինս իւրաքանչիւր զգնելոց են (Ագ., 658):

Բոյա՛ր դերանունը գործածվում է նախադաս՝ հիմնականում չհամաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Բոյար մարմնոյս հօգի է կենդանութիւն (Եղ., 2): Զբոյար արաւածս սուեալ է ի ծառայութիւն (Եղ., 2): Գոհացայց զբէն, Տէր, բոյրով առի իմով (Սաղմ., Թ):

Միջին հայերենում ևս որոշյալ դերանունները առաջին հերթին կարող են դասնալ հատկացուցիչ:

Օրինակներ՝ Եկեալ յետոյ ճաշն և յամենեցուն փետրէն ստեալ՝ զանձամբն շարեալ և զարդարեալ (ՆՄԺԱՎ, 36): Առախ ցուցանէ զբազառն ամենեցուն աստուած (Ն. ա., 286): Բազառն ամենայնի հոտն զբանդն լցեալ (Ն. ա., 1): Օրհնեն զԱստուածն ամենեցուն (ԿԵՏ, 136):

Երբորոք դեպքում որոշյալ դերանունները գործածվում են որպես որոշիչ: Ամենայն դերանունը սովորաբար դասնում է նախադաս, երբմն և ետադաս որոշիչ՝ չհամաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Զկրմն բան զամենայն ցիղ հիւանդութիւն ի մարդիկ շատ հասնի (ՄՀՋՄ, 2): Զկայ բան զբեզ լիդի, ՚ի ամենայն լիզոյ լիզի ևս (ՀԹՏ, 173): Հեղձուցին զայսմ զամենայն (ՆՄԺԱՎ, 41):

Ամէն դերանունը դասնում է հիմնականում նախադաս, երբմն և ետադաս չհամաձայնվող որոշիչ:

Օրինակներ՝ Ամէն ծածուկ առի նա տեսող է (ԳԱՏ, 229): Զամէն ազգի արտեսալոր պատուեցէր (ՍԳԳ, 19): Զմիտքն մարտր պահէ և յամէն մեղաց հեռանայ (ՅԳ, 381): Մաղիուեղ ամէն ժողովեցան (ԿԵՏ, 155): Զշարեմս ևս ի յն ունիմ, որ զղոպիս զամէն կու բակէ (ՀԵ, 162):

Բոյա՛ր դերանունը գործածվում է նախադաս կամ ետադաս՝ մերթ համաձայնվելով, մերթ ոչ:

Օրինակներ՝ Իր ամէն բոյար ծննդամբքն մահու մեռաւ (ՀԵ, 211): Բոյարով առի իւրեանց ինչըրեն զնա (ՍԳԳ, 15): Եկաց անդ ամ մի բոյար (ՊԱԳ, 334): Բոյար զիշերն զգնեց բոյար պահէր ի պազանաց (ՆՄԺԱՎ, 9):

Ամենեման դերանունը կարող է դասնալ նաև նախադաս կամ ետադաս որոշիչ:

Օրինակներ՝ Բայց յամենեցունց կողմանց բարշէին (ՆՄԺԱՎ, 171): Զամենեսան զԲիստանեայ կողպուտ արարին (ԺԳԶԶ, 324): Մարդիկ ամենեման իսպառ ասեցին զիս (ՄՈԻԺ, 385):

Իւրաքանչիւր դերանունը գործածվում է նախադաս և՛ եզակի, և՛ հոգնակի գոյականների հետ՝ ստանց համաձայնվելու:

Օրինակներ՝ Յիւրաքանչիւր անզաց սաարեցին զՊողոթն մկայականս (ՊԱԳ, 199): Հարցանէր իւրաքանչիւր կալանաւորաց որոյն՝ զյանցանս իւրեանց (ԱՍԶՄԶ, 232):

Հարցալան-հարարեական դերանունները ևս զբաբարում գոյականի լրացում են դասնում երկու ձևով: Առաջին դեպքում դրանց սեռականը դասնում է հատկացուցիչ:

Օրինակներ՝ Որոյ ձայնն զերկիր շարժեաց (Ագ., 575): Զրուանն... ո՞վ էր արդեւր ոչ բախտ էր (Եզն., 2, Զ):

Երկրորդ դեպքում սրանք դասնում են որոշիչ: Զի՞նչ, Բանի՛, որ-

պիսի՝, ինչպիսի՝ գերանունները գործածվում են նախադաս չհամաձայն-
վող որոշիչ:

Օրինակներ՝ Ձի՞նչ գարմաճք էն ընդ նոցա (Եզն., 3, Թ): Ձիարդ
քնկալան, և որպիսի արամբ (Ազ., 16): Ձի՞նչ օրինակա կարասունն
ապրեցուցանել զճօգպան (Եղ., 7): Ո՞րպիսի հնարիք լուծանել է կա-
րասցուր, աւէ, զկապ սիրոյ (Մե, 1, Ին):

Հազվադեպ որպիսի գերանունը համաձայնվում է:

Օրինակներ՝ Ոչ զթա՛կ որք, թէ որպիսեաց իրաց պատրաստութիւն
հրաշակիրտեաց (Մե, 1, ԺԶ): Որպիսում մեծ վայելչութեան առ մու-
ժան հասին (Ազ., 706):

Ու գերանունը գործածվում է նախադաս՝ լրիվ կամ միայն հոլո-
քով համաձայնվելով:

Օրինակներ՝ Յուում տեղողը և ինքն իսկ արժանի էզն առնուլ զկա-
տարնալ նահատակութիւնն (Եղ., 5): Վասն օրո՞ց պատճառուեաց նախ
սա յուսացեալ կոչելոյն զԱռտուած (Մե, 1, Գ): Ռոպ կամօք և մեք-
արբեցար (Երբ., Ժ):

Միջին հայերենում ևս հարցական-հասարակական գերանունները
առաջին հերթին գոյականի հատկացուցիչ են դառնում:

Օրինակներ՝ Դուք յսէք, թէ յում ձայն է զօրատըր (ՆՄԺԱՎ., 8):
Ջարոյ զմակն ևմ բաշեր, զորոյ զառնեւն ևմ կերեր (Ն. տ., 44): Տեսւ,
թէ որս արիւն անուշ է (Ն. տ., 316):

Երկրորդ զեզրում այս գերանունները դառնում են նախադաս որո-
շիչ՝ մեծ մասամբ չհամաձայնվելով լրացյալի հետ:

Օրինակներ՝ Մտիկ զու ծաղիկ արա, թէ Բանի՞՝ հունար կայ ի նա
(Հն, 134), Ընդ ա՞ր մեղաց արարիք (Հն, 243): Վայ ինձ, թէ որպիսի
գարշելի ձայնի կամէիք կատարել զսոս մեծ Կարպպետին Յովաննու
(ՆՄԺԱՎ 87):

Ստացական գերանունները դրարարում դառնում են գոյականի
լրացում՝ հատկացուցիչ՝ մեծ մասամբ կտադաս և համաձայնվող:

Օրինակներ՝ Ահա տեսցան ալօք Լովք (Գ, Թագ., է): Չեղորէ Լում-
մէ շարսուտիք (Սազմ., ԽԹ): Զաղը զմեք և զանասնոց մեռոց ի նա
հեղուք (Եզն., 1, Գ): Ի միջի ձերում պատմէին (Ազ., 237): Չեղովք
ալօք տեսիք (Բ, Մակ., ԺԲ): Գրգոի պատերազմն ի մեմի կողմանէս զե-
մեալ (Մե, 2, Ե): Որ և սիրելի իսկ իմոց պատժակացս է (Ն. տ., 1, Ա):
Ոչ երբէք անփոյթ արարեալ զԲայլին անցի զխտաւ (Ն. տ., Թ):

Հազվադեպ գերանունը համաձայնվում է միայն հոլոքով:

Օրինակներ՝ Չնշանա... ցուցին ձեզ ձերով պատուհաբիք (Ազ., 57,
570): Իւրով հաճոյական կամօքն իրաւէ զամենեպիս (Ազ., 822):

Միջին հայերենում ևս ստացական գերանունները կատարում են
հատկացուցիչ պաշտուն: Սրանք գործածվում են և՛ նախադաս, և՛ կտա-
դաս՝ մեծ մասամբ համաձայնվելով լրացյալի հետ:

Օրինակներ՝ Քողովքին յանցանոց իմոց հայցեցէք (Հն, 198):
Ուսայ ճիւղերոյրեան Լում զեղ (ՆՄԺԱՎ., 115): Կին ոմն մեծատուն և
զեզցիկի յաջաւ յառնէ խմել (Ն. տ., 260): Տիրեաց հայրենեաց իւր
(ՄՄՊՅ, 105): ԶՅագուհին իւր ձեռովն ձեռնց խիստ (Ն. տ., 105): Ես
փոխան հայրենեաց իմոց զՉարշկարերդ իւր կերովս (ՄՊՈՆՍ, 360):

Միջին հայերենում առաջացած միտական գերանունները՝ ոչինչ,
ոչ ոք, ոչ ով նախ լինում են հատկացուցիչ: Օրինակ՝ Զայն որ ոչում
ալք չէ տեսել (ՀՀՄԲԲ, 180):

Ոչինչ գերանունը կարող է նախադաս որոշիչ դառնալ՝ չհամաձայն-
վելով:

Օրինակներ՝ Դու այդպէս ոչինչ ընկերաց հետ ին՞ո՞ւ չուրք կու գաս
(ՀՀՄԳԱ, 44): Ամէն ոչինչ դատարկ բանի Անդէն համար ունիս տալու
(ՀԹՏ, 138): Ոչինչ իրօք ոչ յազանային (ՄԱՊ, 23):

Ժամանակակից հայերենում գերանունները գոյականի լրացում
դառնում են երկու ձևով: Մի զեզրում գործ ունենք անձնական, ինչպես
և այլ գերանունների սեռական հոլովածների հետ, օրոնք գոյականին
հարարբակից լինելով՝ դառնում են հատկացուցիչ այն բոլոր իմաստ-
ներով, որոնք բնորոշ են գոյականի սեռական հոլովածների Այսպիսի
գործածությունը ոչնչով չի տարբերվում գոյական հատկացուցիչից, և
այստեղ չենք բնեում:

Երկրորդ զեզրում գոյականի որոշիչ են դառնում ցուցական, անո-
րոշ, որոշչալ, ճարցական-հարարբակական և ժխտական գերանունները:

Այս կերպառոթյամբ սրանք արմատապես տարբերվում են զրարարի
և միջին հայերենի նույն գերանուններից: Բանն այն է, որ նշված գերա-
նունները ժամանակակից հայերենում հոլովվող չեն, և նրանք գոր-
ծածվում են որպէս առզվող որոշիչ՝ մեծ մասամբ նախադաս գործա-
ծութեամբ: Ինչպես լրացյալի հետ ունեցած շարադասութեամբ, այնպես
էլ դրսևորմամբ այս գերանունները որոշ տարբերություններ ունեն ա-
րևելահայերենում և արևմտահայերենում:

Արևելահայերենում որոշիչ են դառնում այս, այդ, այն, սույն,
նույն, այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, նույնպիսի, այսքան, այդքան,
այնքան, նույնքան, այսչափ, այդչափ, այնչափ, նույնչափ, այսօրինակ,
այդօրինակ, այնօրինակ, նույնօրինակ, այսինչ, այնինչ ցուցական գե-
րանունները:

Օրինակներ՝ Այսպիսի տնակներից մեկն էր և չուրճակ թորոսի խոր-
հիթը (ՆԳ, 1, 3): Այս խնիթը մյուս տնակներից տարբերվում էր միայն

հրանով, որ սրա պատերի կենս ալիզից էր (ն. տ.): Եւ այն հարցուպար-
մերով շրջապատել էին երեխային և մյուսներին (ն. տ., 20): Ամենքը
միևեւայն արժեքն ունեին նրա աչքում (Շիրվ., 8, 507): Չկամեցան էտ
մնայ այդօրինակ հայ հայրենասերներից (ՎՍ, 2, 321):

Հազվադեպ որոշիչ դեր կարող են կատարել նաև յայպես, այդպես,
այնպես ցուցականները: Օրինակ՝ Չեզ մտա երբեք չի՝ եկել այդպես
գերփիչ (ՎՓ, 3, 139):

Արևմտահայերենում սրանցից բացի որոշիչ դեր են կատարում
առ, դա, նա, աս, ազ, աճ, առանկ, աղանկ (առանկ), աճանկ, սապլես,
սաչյափ գերանունները՝ նույնպես հիմնականում նախադաս:

Օրինակներ՝ Եթէ չկարենան ձեռք բերել սա անուսօթ սրիկաները
(ՀՊԵԺ, 1, 192): Իր տունը շատ եղատատուր զիրք մը ունէր այսօրինակ
ստուրգութեան մը համար (ԵԵ, 43): Շնորհքով ձեռք մը բաշխու է առ
մարդուն (ԵԵ, 20): Այդպիսի աշխատութեան փոխարէն չլազողիք իր նպա-
տակին հասնելու (ՀՊԵԺ, 2, 150): Սա իրիկունն ըլլայի ես (ՄՄԵԺ,
108): Այսօրն աշխատանքս իջուր կորսա (ԼՇԸԵ, 351): Աշխարհիք մէջ
երբեմն ասանկ անակնկալներ կ'ըլլան (ԵԵ, 279): Սիրտս չնստնի նա
բոլորնիկ (ՌՌԵ, 46): Կարծես այդպէս բան մը չըսի (ԵՅԵԺ, 1, 45):
Եղեցիպի գումար մըն ալ ինձի բերել կու տամ (ՕՉԵ, 174): Ահա այն-
պիսի նահանջող ազգակիցներու մէջ ինկա, Փիկա (ՇՇ, 1, 110): Յաւալի
է որ այդ մարդը հայր է այդպիսի հեղատակի (ՍՏԵ, 50): Միևեւայն ժա-
մանակ հասկցար թէ սապէս աղբի է, նսպէս աղբի է (ՏԿՎԱ, 103):

Հարցական-նարարեական գերանունները նույնպես գտանում են
նախադաս որոշիչ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Բայց որպիսի ստանությամբ էր նա
ծաղրում իր հակառակորդներին (Շիրվ., 8, 464): Իսկ ի՞նչպէս տղա է
այլ վաճանք (ՍՋ, 5, 211): Քեզ խորհի կոյից ի՞նչ վնաս կգա (ՀՇՔԷ,
2, 231): Որպիսի՞ կարծիք կ'աշխարհէր դուր այդ ոտանավորների մասին
(ՎՏ, 2, 244): Հետաքրքրվում էինք շափազանց, թե ո՞վ, այդ ո՞ր հան-
գուցն է ծաղկեփունջ դնում օտար լուսամտու (ՍՋ, 1, 93): Թող վրաց
թագավորին իրազեկ լինի, թե ինչ բախտախնդիր մարդու հետ գործ
ունի (ԶԳՄԵ, 2, 350): Ինչ արտասրիկից աննշան թվացող նշարի մասին
էլ գրի. չի կարող դրա մեջ շարտահայտել իր գարն ու ժամանակը
(ԳԷՄՄՄՕ, 287):

Արևմտահայերենից՝ Հասարակութիւնը ի՞նչ դրամ գործածէ (ՀՊԵԺ,
1, 433): Գուն դիտեցիր Բանի աչք փողփողուն (ՌՌԵ, 23): Առ միտաի
էջտարդը ի՞նչպէս մարդ է (ԵՅԵԺ, 1, 112): Ո՞ր օքը երթալու չըսա (ն. տ.,
121): Ինչ ոսկեղեն զարագլլա է այս, և շլթաներու ինչ զայրազին
վերում (ՍՐԵ, 39):

Աճող գերանունները ևս գտանում են գոյականի նախադաս որոշիչ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Օսանը և մի քանի ուրիշ ստուգուներ
բունցիցին խնայաբարին (ՆԳ, 1, 14): Ըստ երևույթին դուրսն էլ զգացել
էին, որ ներսն ինչ-որ խորհրդավոր բան է կատարվում (ն. տ., 17):
Բացի վեհեօրիկից, նա ուրիշ եվրոպացի չի տեսել (Շիրվ., 8, 193):

Արևմտահայերենից՝ Մէկ քանի կենդանիներ կը համոզուին (ՀՊԵԺ,
5, 127): Ունէ համեղ կերակուր իրեն ճշմարիտ համոքը մը կը պատճա-
ռէր (ԵՅԵԺ, 4, 126): Գուցէ ատարկես թէ ըրած կորուսող այլևայլ կա-
կածունց զբեզ նեթարկէ (ՍՏԵ, 45): Նկատեցի, որ ինչ-ինչ նիստեղ-
ներ... անանցանելի փշալարերով են բաժնուած իրենց շրջապատէն
(ՇՇ, 1, 377): Քամին վար թափեց մի քանի դեղնած տերեւները (ԶԳԷ,
58): Քանի մը ոսկի դրամ եւ ստեր (ԵՅԵԺ, 1, 172): Նուազ հարուստ-
ները կը գոհանան երթալով Կրետէ կամ յունական ուրիշ կղզիներ (ն.
տ., 4, 472):

Ռուսոյլ գերանունները նույնպես կարող են գտանալ նախադաս
որոշիչ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Չայերի ժխորը բռնել էր ամբողջ
վաղաքը (ՆԳ, 1, 9): Տարվա բոլոր եղանակներին և շարաթիվա բոլոր
օրերին նրա ընդունարանը լիքն էր լինում ամեն ազգի, ամեն հասակի
ու տեղի, զլիսավորապես կին այցելուներով (ն. տ., 11): Գալթի ար-
աստանած ամեն մի պարբերութեան համեմատ էր ամենաբարեկր և
երբեմն շատ ինքնուրույն հայտնաբերութիւն (ն. տ., 48): Ամեն աշխա-
տանք զազար է առնում (ն. տ., 49): Յուրահաշուար թեթիւ շեղում
ընազրից նրան խորապէս վշտացում էր (Շիրվ., 8, 212):

Արևմտահայերենից՝ Իր անուշ ու քաղաքավարական լեզուն միւս
բոլոր քերտրիները կը գոցէ (ՀՊԵԺ, 4, 267): Սկսաւ կարգու իրա-
քանչիւր հատուածին կանգ տանելով (ԵԵ, 104): Ամբողջ զանն մըն է
այս նամակը, և ամէն բան կրնաս գտնել անոր մէջ, մեր ժողովրդական
դասակարգին բոլոր զգացումներն ու բոլոր կրկերը (ԼՐԸԵ, 108):

Ժամանակակից հայերենում միտապես գերանունները ևս կատա-
րում են որոշիչ պաշտոն:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Ոչ մի բանի կարիք չի զգում (ՆԳ,
1, 100): Կարգուու ոչ մի տրամադրութեան չունեն (ԲԶՄԷ, 44): Այլիս
ոչինչ ձգտում ու ետազ չէր մնացել (ԶԳՄԵ, 2, 114):

Արևմտահայերենից՝ Ասանկ ոչինչ բաներու համար տունը տակնու-
վրայ կ'ընէր (ՀՊԵԺ, 6, 179): Ասանցած դուրս ոչ մէկ բան կը լիչէր իր
ընտանիքէն (ՕՉԵ, 100):

Հայերենում գոյականի լրացման դեր կատարում են նաև դերբայները: Հայերենի բոլոր շրջաններում այդ դերով հանդես են գալիս անորոշ և ենթակայական դերբայները, գործարարում և միջին հայերենում նաև անցյալ դերբայը, իսկ ժամանակակից հայերենի երկու հատվածներում նաև պատճի և հարակատար դերբայները:

Ընդ որում տարբերակվում են երկու տեսակ գործածություններ: Առաջինը դերբայների գործածությունն է գոյականաբար, իսկ երկրորդը՝ հատկանշային իմաստով:

Գրարարում անտոշ դերբայը հատկացուցիչ դեր կատարում էր գոյականաբար գործածվելիս: Ընդ որում այն մեծ մասամբ հանդես էր գալիս հետագաս:

Օրինակներ՝ Համբարձին զմայն լալոյ իրևանց (Ա, Եզր., Ժ): էր ժամանակն դաշգիսն շատելոյ (Բող., 6, Թ): Անց արար սկիզբն շինելոյ Էկզզեցեաց (Ազ., 814): Զատոց պատեա պատանելոյն զնիցեն (Եզն., 3, Ը):

Որքան անորոշ դերբայը գտնուում է նաև նախադաս հատկացուցիչ:

Օրինակներ՝ ճանապարհի զնալոյ նշանակ է (Եզն., 2, ԺԹ): Տորժամ ի բարանց որ շինուածս անիցի՞լ՝ պատշանելոյն և յօրինելոյն միայն արարիչ է, և ոչ բնութեան (Եզն., 1, է): Ապրելոյ ճար լինի Տիգրանուհեայ (ՄԽ, 1, ԻԲ):

Անորոշ դերբայը կարող է նաև գոյականի որոշիչ գտնուել՝ սեռական հոլովով կամ անփոփոխ ձևով, ընդ որում այն սեռական հոլովով որոշիչ գտնուում է և՛ հետագաս, և՛ նախադաս:

Օրինակներ՝ Համարձակութիւն արին ճարցանելոյ զՏէրն (Ազ., 469): Բանն Աստուած սպան զստանանայ, այնու զի կոխելոյն զնա նա իշխանութիւն (Եզն., 1, ԺԳ):

Անորոշ դերբայի անփոփոխ ձևը որոշիչ գտնուում է հետագաս:

Օրինակներ՝ Ոչ ունի՞մք հրաման բամբակի զիշխանս (Եզ., 2): Եւ էին Մովսարացիքն ծառայի Գաթիկ բերել բնծայս (Ա, Մնաց, ԺԸ):

Երբեմն էլ զմիար է որոշիչ անորոշ դերբայի պաշտոնը գոյականի լրացման դերում (հատկացուցիչ թև որոշիչ):

Օրինակներ՝ Ես նմա իշխանութիւն ժողովի զգորս՝ և պատրաստել զզեն (Ա, Մակ., Թ): Այս նզև սկիզբն Հայոց մասնատր մտանել ընդ հարկու Հռոմայեցոց (ՄԽ, 2, ԻԳ): Հրամանն են աշխարհին ի հինկ կոտորել (Եզն., 2, ԺԵ): Ես իշխանութիւն ճանելոյ զզեն (Ն. Թ., 1, ԻԱ): Արարածոց պաշտան մատուցանելոյ վարդապետ այլ որ չէ, բայց միայն

ստանանայ (Ն. Թ., 1, ԻԷ): Մտանելոյ ի մարդ շունի իշխանութիւն (Ն. Թ., ԻԲ):

Միջին հայերենում ևս անորոշ դերբայի սեռականը գտնուում էր հատկացուցիչ՝ զրվելով նախադաս կամ հետագաս:

Օրինակներ՝ Զերծելոյ ճեար իսկ շկայ (ԳԱՏ, 203): Ապա զկապանն ս՞ով լածէր, երբ շկայը մեզ կլնելու լոյս (ՇԵ, 153): Լուսա ծայն ահագին խոնելոյ (ՆՄԺԱՎ, 23): Ապա թէ շկայ ճար լուծումն առնելոյ, տուր մուգ նուան ջար (ՄՇՁՄ, 66): Ապա թէ կարի՞ չէ զմարտին արելոյ (Ն. Թ., 11): Քաղաւորն հարցանէր զպատեառս շապույն (ՄՈՒԹ, 106):

Անորոշ դերբայի սեռականը կարող է գտնուել նաև որոշիչ՝ մեծ մասամբ նախադաս:

Օրինակներ՝ Հեծնելոյ մի այն է, որ լինի շորս ստրան հաստատուն (ԲՁ, 80): Թէ անբժշկելի լինի զարկն և սղեկոյ անասուն լինի, նա զզինն տայ ու դանասունն յինք ստնու (ՄԳԳ, 80): Սրտիկոց է լալու տղայ (ՆԲՂԿ, 123): Ոչ վարդ և՛ ի վար գալու, ոչ օտար ծաղիկ զնալու (Ն. Թ.):

Միջին հայերենում ևս անորոշ դերբայի սեռականը կարող է մեկնարանվել և՛ իբրև հատկացուցիչ, և՛ իբրև որոշիչ:

Օրինակներ՝ Ես ունի շատ բան ևնգալու (ՇԹՏ, 137): Ես մնացի լսև կապելու (Ն. Թ., 148): Ի սերմանելոյ ժամն կու լինի այսցեղ հանդիպած (ՅԳ, 368): Այլ ոչ Եգիս ճեար զերձանելոյ (ՆՄԺԱՎ, 324): Ու ճանապարհ կայր ինձ զնալու ու միտա հանգչէր ոչ (ԺԵՂՁԱ, 658):

Անորոշ դերբայը կարող է անփոփոխ ձևով գտնուել հետագաս որոշիչ:

Օրինակներ՝ Ինձ լոյս և ճարակ շկայ Ելանկ ուտի ևս անկայ (ԳԱՏ, 104): Եւ այլ ոչ որ շունի իշխանութիւն ծախել կամ գտանել զսուրբ անտարանս ի յերոց, կամ յօտարաց, կամ զեղացի (ԺԳՂՁԶ, 546):

Անփոփոխ ձևը կարող է մեկնարանվել և՛ իբրև որոշիչ, և՛ իբրև հատկացուցիչ:

Օրինակներ՝ Պաշտոնին շունի կարիս շատ հովութիւն առնուլն և ոչ աշխատել թորին (ԳՔՐՄ, 3): Այս է ժամանակ ընդունելոյ և առնուլ պսակ ի Քրիստոսէ (ՄՈՒԹ, 297):

Ժամանակակից հայերենում անորոշ դերբայն օժտված է շարահյուսական նույնպիսի պաշտոններով:

Այսպիս, արևելահայերենում այն սեռական հոլովով գտնուում է հատկացուցիչ՝ հիմնականում նախադաս, թևև հետագաս գործածություններ ևս սահմանափակված չէ, մանավանդ շափածո ստեղծագործություններում:

Օրինակներ՝ Հայտնեց ոստիկանին, թե գտել է ծովն արձակելու և Սևանն ափից բաժանող ահրպանք գամակեցնելու հետքը (Մուր., 3, 334): Առայժմ իմ սովորելու խնդիրը հետաձգվում է (Սեձ, 142): Խրե-զարու կամ լալու կարծես պատան շիբ (2, 365): Մյուսը խառնու իրա-վանք շուխ (2Թ, 2, 42):

Այս ձևը կարող է դառնալ նաև որոշիչ՝ նախադաս կամ ետադաս: Օրինակներ՝ Պակասում էին բասեր, բլունգներ և բար ու հող տե-ղափոխելու պատգարակներ (Սեձ, 448): Գա սիրելու և սիրվելու ցան-կալություն էր (Սեձ, 201): Ժամանակ չկար անդամ լացելու (ՉՉՁԲ, 27): Եզրում տվին պայաբարելու կատաղի (2, 74): Բախտավորությունն այն է կյանքում, որ ձեռքեր ունեն կատուցելու (ՉՉՁԲ, 231):

Անորոշ դերբայի անփոփոխ ձևը եւ կարող է դառնալ գոյականի լրացում՝ մասնավորապես ետադաս կիրառությամբ:

Օրինակներ՝ Գարեգինի մեջ զանկություն առաջացավ քոչիկ ձիուց, շորերը փակի վրայից ու մտնել գնալ, լողանալ նրա ջրապտույտանքում (Սեձ, 137): Հազվագույտ մարդկանց էր բախտ վիճակվում լինել Արա-նի այլում, ճաշակի նրա պտուղներից (ն. տ., 138):

Արեմտահայերենում անորոշ դերբայը կարող է դառնալ հասակացու-ցիչ՝ նախադաս կամ ետադաս:

Օրինակներ՝ Որովհետև շեռհր ռնկեցող աղջիկ առնելու յույս չու-նին (2ՊԵԾ, 6, 66): Վաճառականին փարան տալու միտք չունին (ՕՉԵ, 22): Արթարի էֆենտի հետանալու պատրաստի մը դատած ըլլալով՝ հե-ռացաւ (ՇՇ, 1, 93): Խաթուն Մամային ռճար զողնալու աղիքի մը կը սպասէր (ՀԵԱԳԱ, 51): Բնու տպաուրաբի՞ն չունեցայ քոզս ազգակից մը ունենալու (ՇՇ, 1, 16):

Անորոշ դերբայը կարող է դառնալ նաև որոշիչ՝ սեռական հոլովով կամ անփոփոխ ձևով:

Օրինակներ՝ Եւ մանաւանդ թէ խնդարու բան մ'ալ չկայ (2ՊԵԾ, 1, 231): Կարծես թէ դուր վայրկիսան մը առաջ փակելու անձամբնորսքնէն էր պարել (ԹԲԱՆ, 568): Ժամ է խառտովանելու որ սա ինքն է ձեռնդ տուող հակահաստնեան դասին (2ՊԵԾ, 1, 190): Ուխտ և երգում ըրած են թևա լինդարու (ն. տ., 4, 376): Իսկոյն հրաւիր ուղղուեցաւ Քոզորի հակայ միթիկնի մը զամաբել ըրորային մէջ (ԵՅԵԾ, 4, 416): Տեսա՛յ քա-ղաք երբալ պիտք կայ (ՀԵԱԳԱ, 16):

Արեմտահայերենում զայլ բայի անորոշ դերբայը անփոփոխ ձևով դառնում է որոշիչ՝ կատարելով ապառնի դերբայի պաշտոն:

Օրինակներ՝ Կը յուսամ, որ զայ տարի փիլիսոփաներու շորք առա-տուիլին մը պիտի տեսնենք (2ՊԵԾ, 1, 200): Ուստի պէտք է, որ հարս-նիրք զայ շարբու ընենք (ն. տ., 231):

Արեւելահայ որոշ գրողներ երբեմն նման գործածություն ունեն:

Օրինակներ՝ Բայց զայ դարերի անծծք դարձավ (ՀԵՔԶ, 2, 16): Տեսար էսօր կովն սպանեց, էզոց ինձ կոպանի, զայ օրը թեզ (ՍՁ, 1, 147): Խոցի կիսախալաքում աշտարակ է, համոզված, որ զայ սերուն-դը փոշեկապ մատայանի մեջ որոնելու է դարբեր մտացածած անցուդար-նը (Բակ., 391):

Գարաբուն անցյալ դերբայը գոյականի լրացում էր դառնում էր-կու ձևով: Առաջինն այն էր, որ այդ դերբայը, գոյականաբար գործած-վելով, սեռական հոլովով դառնում էր հատկացուցիչ՝ հիմնականում հասարակ, երբեմն և նախադաս:

Օրինակներ՝ Զուեախս հանդերձուլոցն ընկալաւ (Ազ., 302): Երի-վարք հեծելոց... ստակէին (ն. տ., 176): Եւ ինքնին ինի բժիշկ վի-րաւեից (ն. տ., 573): Հանցուք զնա յաշաջ իւրոցն խաբիցեից (Եզն., 3, 47): Տեսուէր գրագումարին անկիւղ իւրոյ կողմանն (Եղ., 5): Լէինն ...գլխացից դաճեց փրկութեան (Ազ., 803): Երանելիս այս բարձաւ էր գաւաճողոցն պատի (ԿԿՄ, 36):

Երկրորդ դեպքում անցյալ դերբայը որոշիչ է դառնում՝ դրսևորե-լով ամականի հատկանիշ, այն է՝ ետադաս համաձայնվում է, նախա-դաս մեծ մասամբ մնում է անհամաձայն:

Օրինակներ՝ Հողագործին աշխատելոյ պարտ է նախ ի պտղոյն վաշելել (Բ Տիմոթ., Բ): Ի հեծցալան յանցուցեալս Աստուած ոչ խնա-լեաց (Բ Պետ., Բ): Եկին հասին փրով պատրաստելով և զօճն վա-նկով ի զուռն բաջարին (Գ Մակ., 5): Ար հաւատացել անառ ունի-ցին (Ա, Տիմոթ., 2): Ազդ էզն ուրաղաչն Վասակայ և իջտանացն... բաջուրիս նահատակութեան զեղին Վարդանայ (Եղ., 3): Գնէ վնասուչն կաշեցալ բերդի (ՅԳՊԶ, 50): Իսկ գետն բերանացելս դարաւանդօք ա-փանցն՝ գերիթերթիսն նշանակէ շրթնուս (ՄԹ, 2, 16):

Պատահում են նաև հատուկ որոշիչ անհամաձայնության և նա-խադաս որոշիչ համաձայնության դեպքեր:

Օրինակներ՝ Ընդունը զպատարաւացն ընեալ ի կայսերէ (ՍԵԲ, ԻԶ): Այ շարժի ի սամմանելոյ նման սեղոն (Եզն., 1, Ա): Մահեաւ Հայի զիտուք վառելոյ չոկատին (ՄԹ, 1, ԺԱ): Գո՛ւ իցես արդարեւ աշակերտ օրհնելոյն Յիսուսի (ն. տ., 2, 17):

Միջին հայերենում նույնպես անցյալ դերբայը կատարում էր հատ-կացուցիչ պաշտոն:

Օրինակներ՝ Մի ժլատանայ՝ տալ գառապելաց վարձն կամ զխառ-տիլոց իրաւունքն (ՄԳԳ, 75): Արբէք դուք յարենէ հաստացելոց (ՊԱ, 74): Բազում մարդիկ ունին զձե հաւատացելոց. այլ ոչ Եշմարիս հա-ւասան (ԵՄԺԱ, 283): Զննա մտելոցն ՄԹ տեսանեմ (ն. տ., 5):

Անցյալ դերբայը գտնուում է որոշիչ և՛ հտադաս, և՛ նախագաս, ընդ որում հտադաս լինելիս մերթ համաձայնվում է լրացրալի հետ, մերթ՝ ոչ:

Օրինակներ՝ Ոչ որ ի մեծամեծաց և ի վեհագունից կարող եղև տիրել րոնութեամբ քաղաքին օրհնելոյ ի Տևառն (ՄՈՒԺ, 373): Յնա երկոց ամաց անցողց դարձեալ էն Տարարն (ՄԱՊ, 6): Տեսանն ստորն զնկաւորն տանչեալ (ՆՄԺԱՎ, 21): Քամին է յօգնութիւն և բորբոքէ զհուս զման (ԿԵՏ, 182):

Այս դերբայը կարող է դառնալ նաև նախագաս որոշիչ՝ հիմնականում չհամաձայնվելով լրացրալի հետ:

Օրինակներ՝ Կարուեալ պատկերին թէ չէր զնացել (ՅԳ, 245): Քափին ի նման ճնացեալ փնտուրն (ՆՄԺԱՎ, 80): Զամենայն բնոն ծանրութեան բառնայ ի վերայ ծերացեալ մարմնոյն (Ն. Խ., 326): Քանի զիմ այրելի պիտոս արհեսն (ԸՔՏ, 151):

Անցյալ դերբայը ժամանակակից հայերենում վերածվեց վաղակատար դերբայի և կորցրեց զդականի (ինչպես և քայի) հետ կապակցվելու հատկությունը: Նրա որոշչային զինն անցավ դեռևս միջին հայերենում ձևավորված հարակատար դերբային Այնպես որ ոչ արևելահայերենում, ոչ արևմտահայերենում անցյալ դերբայը չի գործածվում զոչականի լրացման դերբայում:

Երբակայական դերբայը ևս դարձաբառում զոչականի լրացում դառնում էր երկու ձևով: Առաջին դեպքում այն զոչականաբար գործածվելով գտնուում էր հատկացուցիչ՝ մեծ մասամբ հտադաս:

Օրինակներ՝ Միտ գործազիւ գործեն զչարն (ՅԳ., 1, Ժ): Գտաւ պակաս քանսնգորիւն բնակողացն շարանից (ՄԵ, 2, 4Բ): Զհաւատացեալ ժամն ստոյացն՝ իրցին (ՂՓՊԶ, 2Գ): Զանպագաբուրդիս հոսէին վաակը յաստղացն մեկնութեանց (ՂՓՊԶ, ԺԱ):

Ենթակայական դերբայը զոչականի հետ կապակցվում է նաև որոշչային հարակերտութեամբ՝ հտադաս, երբեմն և նախագաս գործածութեամբ:

Օրինակներ՝ Անս պակօցանդս տարազոր յարձակմանց սկայազունքի զմիտեամբջ, արկանէին (ՄԵ, 1, ԺԱ): Ենդերը ժամ դիպող (ՅԳՊԶ, 117): Պահնացին յիշատակը ազգաց պատամրադաց (Ն. Խ., 3, ԽԸ): Որում պարզէր իսկ վիճակ յամենաշեղուհն Սատուոյ (ԵՎՄ, 14): Եփոթ արմկի զնովս շորջ պատեալ յապտամրադաց արանց՝ և նա ևս ոչ կարաց ժամանել յօգնականութիւն (ՅԳՊԶ, 233):

Երբեմն նախագաս դերբայը չի համաձայնվում:

Օրինակներ՝ Առաքեցան յապտամրոյ յասիկանէն (ՅԳՊԶ, 231): Դուսանանալ ի քոճոյ դիւ անտի՝ ոչ թողոր զԱտրեհրես (Ն. Խ., 145):

Միջին հայերենում նույնպես ենթակայական դերբայը զոչականաբար գործածվելով գտնուում է հատկացուցիչ՝ հիմնականում նախագաս:

Օրինակներ՝ Ունկամր ոչ յսողի թիկունն անցէ զան (ԱՄՄՂ, 144): Բունկան մարդիկքն մտոպաց բարոյն յար հատուցանեն (ՆՄԺԱՎ, 229): Ով որ զծծոպաց անկմէն առնու (Ն. Խ., 295):

Ենթակայական դերբայը գտնուում է նաև որոշիչ՝ հտադաս կամ նախագաս: Ետագաս որոշիչը կարող է համաձայնվել որոշչայի հետ կամ ոչ:

Օրինակներ՝ Պատասխանեալ է վէզերն արանցն մատուցանողաց արզալն (ՊԱԿ, 244): Նա ի բազմութենէ արանցն հաց գնողացն մոտացաւ զառաջին մարդոյն (ՆՄԺԱՎ, 322): Որք մանկունք էք, տղայք, սուման ցանկազող, Եղերուք Աստուծոյ ու մարդկան սերոյ (ԸՆ, 185):

Այս դերբայը հաճախ գտնուում է նախագաս չհամաձայնվող որոշիչ: Օրինակներ՝ Ետա ջարհս քանեալ հանն յաշխարհէն շայտ զչալարոյ քազարուսն (ՍՍՊՅ, 58): Ի յայտ չերմանա ի զեղերն՝ խառնես զպարկիշացնող և վխտող զեղերն (ՄԶՋՄ, 200): Թէ որ իր ձեռնադրոյ կպիսկալսին հակասակի... նա նդգած է (ՍԿԳ, 39): Ի շնացող ձերէ և ստացնողէ փախիր (ՆՄԺԱՎ, 60):

Ժամանակակից հայերենում ենթակայական դերբայը նույնպես գործածվում է զոչականաբար կառուցելով հատկացուցիչ պաշտոն՝ նախագաս, ըստ անհրաժեշտութեան նաև հտադաս:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Աչքի տեսն ատոյի բնուանը չիպկին (ԸՇՓԶ, 2, 218): Քո շինողի օր-կյանքը Զրի նման երկարի (ԸՇ, 1, 72): Քեզից հետա պարզների դեմքեն են երևում այդ բնակարի միջից (ՈՆԱԱ, 308): Խարհուր տվողների ազգ ենք դարձել (ՊԶԱՆ, 278): Քուսան քայա քսմանդի աչքի (ԳՐՈՂ, 91):

Արևմտահայերենից՝ Հիմա ինքնիրեն կ'աշխատեր... արուեստ մը զիսցողի ենթին պեղմեն մզուած (ՕՉԵ, 27): Առանց աչքերը իսկ բանայու, հանգիստը արքի շուղարի թնթիւ շարժում մը միայն քրտ (Ն. Խ., 40):

Երկրորդ դեպքում ենթակայական դերբայը գտնուում է որոշիչ՝ մեծ մասամբ նախագաս, ըստ անհրաժեշտութեան նաև հտադաս:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Հեռվում երեւցող կիւնի խորքում հայի՛վ էր Եշմարվում Որտանի ձերթակ թիւր (ՍնԶ, 178): Գիշերը մալեղով քամին զարարել էր (Ն. Խ., 152): Օրինակ էր բերում հարեան

Օսանի տղա՝ Թարսի ման անող Յակահին (ՆԳ, 1, 76): Առաջորդյում էս, գնում արթուն, Հնարքերով մաքի առաջնորդող (Զ, 475):

Արևմտահայերենից՝ Առջին անգին վազող, ամէն տեսածն ուզող տղա մը կը նմանի (2ՊՅԺ, 1, 268): Հանդիպած եմ իրիկուան հացն մամուռացող քնտանեաց հայրերուն (Ն. տ., 5, 265): Սակայն միտ կողմէն ալ իրեն գէմ խօսող զարքած լրագիրներուն հրատարակման կ'աշխատէր (Ն. տ., 1, 222):

Միջին հայերենի բայական հարստացում երևան եկած հարակատար դերբայը կատարում է նաև որոշի պաշտոն՝ այդ դերբում դուրսկցվելով անցյալ դերբային՝ մեծ մասամբ՝ հետզհետ, նաև նախադաս:

Օրինակներ՝ Առ... սերկեկի կուտ յիսակած, զգմի հունդ յիսակած (ՄՀՁՄ, 43): Վարդն փոշ տերև շարած (ԿԵՏ, 150): Ունէր ի շաւակն մեծ ջուլալ մի լցած (ՆՄԺԱՎ, 206): Շուն մի սոված եկն առ քաղապորն (Ն. տ., 208): Առ զկրին հալիվ աղցած և մաղող երկու նուկի (ՄՀՁՄ, 100): Ամէնքն են գինջ ծառ ծաղկած (ՅԳ, 520):

Ժամանակակից հայերենում հարակատար դերբայի գործածութիւնն սահմաններն ընդլայնվում են, և այն գոյականի լրացման դերք կատարում է ենթակայական դերբայի նման: Այդ նշանակում է, որ հարակատար դերբայը նախ գոյականարար գործածվելով կարող է կատարել հատկացուցչի պաշտոն:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Նա պահանջեց կերած-խմածի հաշիվը (ՇԻՐՎ., 8, 312): Ոչ որի կնիքի վրա չէր երևում պարզամիտ նշանաւորարկումը (Ն. տ., 348): Այդ ասնցյալս կոշիւմի խոշոր բեկորները զեռ տեղ նն րոնում մեր կյանքում (ՎՏ, 2, 248):

Արևմտահայերենից՝ Կեանքն րոնի խլտածի դասն սպասարարիքն կ'ընէր վրող (ՕՉՆ, 26): Գուք կը փարթը նոր կեանքին զողողելն յուսն մտոց, Կարծես զեռ միշտ սենտուն՝ ինկաներու շարանին (ՄԲ, 206): Ու կ'երարդեմ ես յաւէտ իմ սիրածին զէմքը յայս (ՄՔ, 240):

Հարակատար դերբայը կատարում է նաև որոշի պաշտոն՝ հիմնականում նախադաս: Կրացյալի հետ համաձայնութիւն խոսք լինել չի կարող այն պատճառով, որ ժամանակակից հայերենում որոշիչ որոշյալի հետ չի համաձայնվում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Իրենց ընդարձակ սպորտ շինել էր երկու սենյակից բաղկացած մի համեմատ քնակարան (ՆԳ, 1, 88): Իմ կարոտած ստիկ համար ոչ մի ուրիշ հերթաթ չկա (Զ, 48): Եվ կրեանիք այն սղծեացած շեկ ժայռերի տակ, գաղանների մոտ (ԻՍ., 2, 49): Եվ այրեցի երգեստ մի երեկս գրած (Զ, 124): Ի՛նչ պիտի տար սրտին քո, Քո հանձարին որբացած (Զ, 508):

Արևմտահայերենից՝ Ինքնիքն անցած ու զնգած մաղ մը խուրիը դժուար չէ (2ՊՅԺ, 1, 335): Ահա մինչև այսօր տեղի ունեցած հինգ էրեսերու արդիւնքը (Ն. տ., 4, 312): Ինչո՞ւ ուրեմն խածուած կենդանիներէն շեռ զգուշանար (Ն. տ., 5, 48): Հանդիպակաց պատին վրայ կարտած էր մեծադիր պատկեր մը սեւ շղարշով ծածկուած (ԵՆ, 26):

Աշխարհաբարում ապտոնի դերբայը ձևավորվում է գրարարից տարբեր կերպ: Այն սևի երկու մասնիկ՝ -ի(Բ) և -ու, որոնցից առաջինը սահմանափակ բայերից է և ապտոնի գերբայի ձևեր կազմում, իսկ երկրորդը համայնապարփակ է: Սրանցից առաջինի գործածութիւնը գոյականի լրացման՝ որոշիչ դերբում առկա է երկու գրական լեզուներում էլ:

Ահա այս -ի(Բ) վերջավորվող ապտոնի դերբայը կարող է կատարել որոշիչ պաշտոն՝ հիմնականում նախադաս:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Նրանց երկուող ոչ թե աշտարակի ու կրիայի տալիք հարվածներից էր (Մուր., 3, 276): Ու կանգնել եմ ես՝ Ուրբաք ամուր Տողի մէջ միսած Ու զուխս տոթ խառնարաններում անցած ու գալիք անթիվ օրերի (Զ, 267): Չէր գտնում զեպիք տեղի հաստատ շտապիչը (ՎԵԿԼ, 74): Աշխեսին զրեւիլ մի նամակ մի երես չգրած՝ պատեց զեն ձրեց (ՆԳ, 3, 477): Փաղարի կայադորի նոր ժամանակի նամարումը տեղավորելու համար կարգադրեց անխելապես գտնել հարմար քնակարաններ (ՄԿԿԺ, 85):

Արևմտահայերենից՝ Վասա՛հ, ուր որ կը նկրի հաղորդիլիք զաղտնիքս ձեր քովը պիտի մնայ (2ՊՅԺ, 1, 30): Կրեքի դատաստանին ներկայացնելիք հայրենեւն ալ հիմնակունքն կը հաստատակալու (Ն. տ., 255): Անոնց բուրբին մէկ անուն կու տան՝ կատուին նետուելիք ձուկեր (ՇՇ, 1, 393): Հրօտակ այլեսս բալան բլլալիք Հայեր շկային (ՎՀՀՄ, 234): Հինգ վեց նամակներ ունէի պատասխանելիք (ՀԸԸԵ, 88): Այնքան շատ րան կունենար պատմելիք (ՇՇ, 1, 110):

Ապտոնի դերբայի -ու վերջավորվող ձևի որոշիչ գործածութիւնը արևելահայերենում չի արժեքավորվում շատերի կողմից: Մինչդեռ արևմտահայերենում այն բացառապէս է:

Օրինակներ՝ Ո՞վ է ուրեմն այս գիտնին տակն անցնելու մաղը (2ՊՅԺ, 2, 36): Մեր պալատին մէջ նորագուկու գրգիւր չի կան (ԵՅԺԺ, 4, 199): Զորքած արտերուն մէկ ուտելու րան չէր գտներ (ՀՆԱԳՆ, 32):

Ապտոնը հանդիպում է -ոց վերջավորվող ձևի որոշիչ գործածութիւն: Օրինակ՝ Գու՛ն, մեռնելոց էիսպը, կնիկդ ալ մոխրի վրա՛ն նրստեցնել կ'ուզես կոր (ՕՉՆ, 22):

նույն գործածությունը հանդիպում է նաև արևելահայերենում: Օրինակ՝ նրա ձայնը գրեցում էր զայց սերունդների հոգում (ՉԳՄՆ, 1, 465):

9. ԳՈՏՈՒՄԱՆ ԼՐԱՏՈՒԲԸ ՄԱԿՐԱՅԻՆ

Ձայնրենի բոլոր շրջաններում գոյականը լրացումներ է ստանում մակրայններով: Ընդ որում տարրերակվում է նրկու կարգի գործածություն: Առաջինն այն է, որ մակրայն որոշիչ է գտնվում վերնագրային-անվանողական կառույցներում, որտեղ մակրայնի գործածությունը համարյա սահմանափակված է:

Երկրորդ դեպքում մակրայնը դիմադրո նախադասություններում հանդես է գալիս որպես գոյականի լրացում: Այսպիսի կառույցներում շատ որոշակի է այն իրողությունը, որ մակրայնը գտնվում է բայանունների և անականական ծագմամբ գոյականների լրացում:

Անհնայտ է նաև մի իրողություն: Ոչ բոլոր անսակի մակրայններն են ծածկված նույն շափով գոյականի լրացում գտնադրու հատկություններ: Այդ պաշտոնը ավելի շատ կատարում են ձևի և շափ ու աստիճանի մակրայնները, իսկ մյուս անսակի մակրայնները քիչ են հանդես գալիս գոյականի լրացման դերում:

Գրաբարում ձևի մակրայնը մեծ մասամբ նախադաս որոշիչ էր լինում:

Օրինակներ՝ Սրբոցն ի չաննն իսկ ճշգրտեալ դիրեանց հաստատակես անտիսն՝ զօրացեալը զուարճանային (ՂՓՊԶ, ՄԱ): Ան ստատակալես թևկումն թշնամեացն և բարբրեալ օրոյն կնիզեցն՝ ասնին սողմսելով (ն. տ., 2Բ): Տեսեալ գաներկիլապկես և զբաբար կզ Կամտարակակին շրահատայ... Հրաման ստիկն անկ զերևակնի սնպուն՝ Սիրանց զժաղ (ն. տ., 2Զ): Տեարացեալքն ի հաղկեալ փախտեննն մասնեայք ի ձեռս զրծողացն... ռոզանննն արեամք զերեսս կրկրի (ՅԳՊԶ, 247): Թոյեալ զհակառակարբ մարուն՝ խօսին ի խաղաղութիւն (ԹԱՊՏԱ, 3, ԺԴ):

Միջին հայերենում ևս ձևի մակրայնները գտնվում են նախադաս որոշիչ:

Օրինակներ՝ Որ կարդէք, կամ օրինակէք, մեզաց իոյց թողութիւն խնդրեցէք յԱստուծոյ, և ծնողաց իմաց, և ներարց, և համարէն նեցեցելոց իմոց (ԺԿԶԶ, 70): Որպէս ի թեյն զարթոցեալ ի զուր ցասմանն՝ զահանայր զՏեսանն (ՄՄՊՅ, 4): Եւ այլ վասն կամայ և ակամայ մարդասպանութեան (ՄԳԴ, 74): Մինչ լիբեկոյն զեաց կոտորելով զՏաթարն յանխնայ յարձակամք (ՄԱՊ, 6):

Փամանակակից հայերենում առավել շատ է տարածված ձևի մակրայնի որոշիչ գործածությունը:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Սառան մտավ զդային արագ կայլվածով (ՆԳ, 2, 434): Գնում էր զպեղաղ կայլերով (ՆԳ, 2, 246): Վաղ թև ուշ աչա ակամա հակումը կարող է Սամսոնի աչքին ընկել (ՇԻՐՎ., 4, 404): Եվային տեսնելուն պես ցնցվեց և իր շտապ ու անհանգիստ օրենամը զանգաղեցրեց (ՆԳ, 3, 334): Սրանցից յուրաքանչյուրի սրտանց մի խաւքր ասես ամբացնում է նրա վիրավոր, թեկված սիրտը (ԱԶ, 5, 44): Դա նրա սրտի բուն թևադուրբայուն էր (ՇԻՐՎ., 3, 280): Դա մի հաստատուն գրավական էր իմ շտապույթը վերադարձի համար (ՄՈՐ., 1, 226): Մեր հաղկեալ ուկուրոյան ճշմարիտ պատճառը հայտնել չէի կարող (ն. տ., 223):

Այստեղ ձևի մակրայնները կարող են երբեմն գտնվել նաև այնպիսի գոյականների լրացում, որոնք բայական կամ անականական ծագում չունեն:

Օրինակներ՝ Կզնամ իմ զզկամ ցալի հետ (ՎՏ, 1, 49): Ես նրա մահվան ակամա պատեհուն եմ (ՇԻՐՎ., 5, 327): Կա ակամա արցունք, և վիշտ, և տանջանք (22, 80): Երեաց նեխաբան մարդկանց խուս բազմությունը (Բակ., 548): Հեռվից մի փոքր հետևել էր զերկրնդիտան կրկին (ՊԶԱԵ, 5):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Զջրում կը յայտնէր իր ակամայ յանցանքներուն համար (ԵՅԺԺ, 4, 407): Մեր՝ միասին պոռայունը աչիես վերջացան (ԼՇԸԵ, 160): Անոր ելանացի հարցումին ինչօ զըրխոլը չէ կըբէր (ԵԵ, 160): Զորոն ընդհանրապես չի կրնար տեսած ըլլալ նախորդ հաղկեալ անցներու միջոցին (ԱԶԵ, 266): Կամպ կայլերով բունցինն աղբիւրին ձածբան (ՎՀՀՄ, 281): Միս-մեհակ մնացած էր մասունն անօղոր կոյրկուրայն ներծումին մէջտեղ (ԵԵ, 511): Վասրէն կտարերուն արագ-արագ փախաւսը տարատմութիւն մը կը բանար իր տեսնելու անկարող աչքերուն առջև (ՀՅԵ, 89): Անխթարմ մը տեսնց միայն այլ հեկինն փառամը (ՄՋԵ, 219): Մտերմական բարեկերքը գլխու հարեանցի շարժումներու փոխուցան (ԳԶԵԺ, 1, 224): Զեռքի տակ պիտի պահէին նաև գուաղանները, գործածելու համար զրկըրնդիտան բախումի մը պոսրադային (ԽՄՄԶ, 107): Կը տեսնուէր անոնք ըզոտտ ընկերկումը (ՇԵ, 1, 340): Սրունքներս ալ յոգնեցան բախառումէն այս իզուր (ՎՊԿ, 20):

Չափի և աստիճանի մակրայնները գրաբարում գտնվում են բայանունների և անականական ծագմամբ գոյականի լրացում՝ հիմնականում նախադաս:

Օրինակներ՝ Յոյժ մեծարանօժ զղիր կրաներույն կազմեալ՝ տան լիշատակի աննեն (ՂՓՊԶ, ԺԲ): Ընձեռեա առանկ բարեբարութիւն ի

պառա վրիպելոյս (ԳՆՄՈ, ԳԳ): Պատմեաց նոցա գերկիցս Երևումն արանչեկացն (ՅԳ., 7): Զորս ի ձեռանէ նոցա բերաւ աւերումն և սասանումն աշխարհին՝ կրկին ստովից զնա Եորոզեալ (ՅԳՊԷ, 309):

Միջին հայերենում նույնպէս չափի ու աստիճանի մակրայնները գտնուում են որոշականի լրացում:

Օրինակներ՝ եւ այլ յարեցիր ի յում հիւանդին (ՄԷՉՄ, 103): եւ էր տնջերս յորում գրէի խիստ եկ և դարձ մարդի (ԺԳԷԷ, 274): նա, վասն լոյժ քիտոյն Քրիստոսի, կու շանայր, որ ի զույս կանկեր սուր աւետարան այս (ն. ա., 394): Առանկ աղբաւորեմնէ մարդ զերթար ի տուն նորս (ՆՄԺԱՎ, 187): Զորս իրբ է, որ մարդոյ գնաւ բերէ՛ աւելի մտաւարարին առ մեծամեծս, սիրել տնճաւառ մարդիկ (էՇԳԳԱ, 156):

Ժամանակակից հայերենում եւ չափի ու աստիճանի մակրայնները կատարում են որոշիչ պաշտոն՝ բայանունների և ածականական ծագմանը զոչականների մաս:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Սաստիկ և աննահանջ հարձակումք մեծ վնասներ էր պատճառում պաշարայնների (Մուր., 3, 471): Այդ բանը եւ վերադրում էմ քո շափազանց ազնվութեանը (ՆԳ, 3, 471): Բնիկը, բարեկամ գնացին Եկան, Կրկին հաշտուրջան շեղով մի հնար (ՀՔ, 2, 59): Զորում էր, որ յուր հանախ այցելութունները նրան զուր չեն գալիս (Շիրվ., 2, 276): Հակոտակ իր բազմիցս սրտումներին՝ դարձաւ լի կարողանում միթէր շտալ անվճարունակ մարդկանց (ՊՆՇԺ, 5, 120):

Արևմտահայերենից՝ ճերք մէկն ամէն օր շարքորթաւ շափազանց զովեսաներով (ՀՊԵԺ, 5, 24): Դուռ աղատեցիր մեր հայ ժողովուրդը իսպառ չեղումէն (ՀՇԷԵ, 358): Այդ և կին շատ Բիշ հեալուճե՛ր էր սասանային այցելութեան (ՄՄՄ, 70): Անոր հիւանդութիւնն է՛ կուսակալութեան համար շափազանց սէր (ՀՊԵԺ, 4, 423): Դժուար է ազատագրել մեր բամանդակ թաղարներն սպասուցուտ կարեւրը (ՀՊԵ, 387):

Չափի և աստիճանի մակրայնները կարող են որոշիչ դասնայ նաև այլ ծագում ունեցող դոչականների մոտ, Օրինակ՝ նրան դարձնում է հազարապատիկ մարդ (ԱՄՄՈ, 358):

Որոշ ժամանակի մակրայններ եւ կարող են դասնայ բայանունների լրացում:

Օրինակները դրարարից՝ Որոջ գիտացեալ... զվաղ և զամալուն կենցաղոյս զվախանա՛ւ՝ բնարեցին բմբունի զլախտներից կհանն (ԳՊՊԷ, 14): Անորադար սողմասիւր կային ի համառագողոյ պաշտամունն (ՅԶ., 7): Ի վրասնչաւ գալստեանն հասուստք թեղ (Մեղ., ԻԿ): Արժեանի անկէր զնոսա վերստին ձնեղեանն ի ձեռն սրբոյ առաջանին (ԿԳՊԱԱ, 2, 154):

Զորս կամաւորաբար կրեալ համբերեաց զնոցին կանխաւ ժարգարեցն գուշումն (ԴԵ., Պատմ., ԺԳ): Զոգաւ առ թաղաւորն Հայոց Գաղիկոսս միշտ հեալիւման ի կոշման նորս (ՅԳՊԷ, 357):

Միջին հայերենից՝ Աստուած զձեզ յիշէ ի միասնեամ զարաւան (ԱՌԲ, 215): Չհանգի հրանդն ի յիւր միշտ սախորեմնէն (ԳՔՔՄ, 17): Եթէ զլիցացաւորինն ի յառաջ հիւանդութեմն չիքն (ն. ա. 53): Որ է Երեւո, որ բնդ մէջ շեմն (ՄԷՉՄ, 56): Որ է օր բնդ մէջ շեմն (ն. ա.):

Արեւելահայերենում նույնպէս ժամանակի որոշ մակրայններ կարող են դասնայ բայանունների լրացում:

Օրինակներ՝ Հերիք, սրբոյ, Տեղ հայրենիք, կյանքը հավերժ պայլարում, Հավերժ հուսով դու անսացիր օտար ծայրին հուսատու (Մ, 192): Չէ՛ որ Մանրյանը նույնն է, ինչ որ էր ՉՊ օտարի առաջ-միշտ ոգևորվող, միշտ պատանի (Շիրվ., 2, 264): Թող Երեւաններն իրար մըրեն անսպասներ քրիտի, Հողագողողը դեպի հավերժ գալեան լող-մերն հրեով (ՀՇՔԷ, 2, 210): Տարիներով չէր տեսել մանկուք վայրերը (ԶԳՄ, 1, 146):

Ժամանակակից հայերենում վաղ, ուշ, մասամբ և ուրիշ մակրայններ ավելի շատ կապակցվում են ու-բայանունների հետ՝ իրենց դասակարար ունեցած ածականական իմաստի շնորհիվ:

Օրինակներ՝ Հիշում եմ ինչպէս այն ուշ Աշունն էր օսկերտում (ՎՏ, 1, 236): Ծնողներիս կորցրել եմ վաղ պատանկութեան հասակում (ՆՊԳ, 403): Յրաից հեծկաւում էր հետո այն անտառը, Պարզիկ զիշեթաւ ուշ ժամին (ԳՄԲ, 236): Դրանք թույլներ էին, որ հարազատացրել էին նրան արդ աղին ստրիվով և բոլորովին օտար մարդու հետ (ՄՇՂ, 253):

Արևմտահայերենում նույնպէս ժամանակի որոշ մակրայններ կարող են դասնայ բայանունների և ածականական ծագմամբ դոչականների լրացում:

Օրինակներ՝ Մափաշարութիւնները ճիշտ ստեղծին կը հասնին յափանկուտ համար բարկացած ներիտասարգներուն ծաղոտեան ցոյցերը և կատարի ուսեաշարունները մեր միսմասնաւակ մեկնումին ո՛վ (ՊԶԵ, 197): Անգամ մը գտնէ յիշել կարող ձեր վաղեմոց յուրիւններուն էրքը մոռցուած (ՄՄՇԺ, 231): Դուք մի նայիք իմ յանախակի դառնութիւններու սո ցալի ճիշերուս (ՎՇԵԷ, 312):

Այստեղ եւ ժամանակի որոշ մակրայններ կարող են դասնայ նաև այլ գոչականների լրացում:

Օրինակներ՝ Ինչ որ կրէրք չի տեսաւ երբմն ստույլ Հելլազան (ՌՈՆ, 140): Յանդատարաստից կրգեր էին իրենց հուսկ կրքը (ԶԵԵ, 511): Ուշ ատեն մեկնողը կնրահայրն էր (ՀԵԱԳԱ, 261):

Տեղի մակրայները նույնպես կարող են կատարել որոշիչ պաշտոն: Օրինակներ գրաբարից՝ Յանկարծակի յետուստ կողմանէ հարկանէր զիշխանն արի սաստիկ վիրտորեալ (ՄԿՊԱԱ, 2, 17): Զի լինիցին ի դիպահուզոյ Ի բանտի և ի կայանս, մինչև ի դարձ իր այսուէն (ՅԳՊԶ, 354): Կանխավոյ ցումմբն ի վերուստ՝ զմիարարբառ լեզու մարդկութեան շփոթեաց յայլարան խրտինս (ՔԱՊՏԱ, 1, Բ):

Միջին հայերենից՝ Սուր մի յառջ կողմանէ ցցեաց և սուր մի յետուստ կողմանէ (ՆՄԺԱՎ, 288): Զայս ի նենուստ տեղ պատմէին (ԳՏԲՊ, 279): Գնեցինք զսուրբ անտարանս յիշատակ մեզ, և ծնողաց մերոց և զաւակաց մերոց, և ննչեցելոց մերոց յայտմ աշխարհիս, և լետ աստի կենացս՝ ի հանդերձեալ յաշխարհին (ԺԿԶԶ, 43):

Արևմտահայերենից՝ Չափից լովում են արկերի մեջ բնդ մեջ պայբյուններ (ԲԶՊԶ, 144): Պատկած էր նա՝ որպէս անթաղ. Բայց հիբավի Թագավոր, Որ ունի զա՛հ, բայց ոչ կրէր Իր սեզ զահից վառ իբում (ՊԱԱԶ, 257):

Արևմտահայերենից՝ Տնտեսը շարունակց իր վեր վառ պոսոյար (նն, 107): Սկսա իր շրջաններ, իր ետև տաջ կիումներ (ԵԾԵԺ, 1, 488): Կը սկսէր դէմ դիմաց պաղատաւէրի մը Յիսուսի հետ (ԲԶԶ, 68): Տեկին Շարքերանի հոն ներկայութիւնը բոլորովին դիպածական բան մըն էր (ՕԶԵ, 60): Յաճախակի կըլլար մեր մտալք հոն (ԿՊԱՄ, 95): Կուզէի բեզի հետ ալ սանկ էրի-Էրի տեսակցութիւն մը (ՔԲԱԵ, 116): Առանց պատկազա խօսիւրու բացարթմ միաքս (ԵԾԵԺ, 2, 442):

Հնդահարական մակրայները կրբմն կարող են կատարել բայանվան լրացման զեր:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Զրեայր զբանտն ի կոխ աղին վասն յանախ երբեկութեան (ՊԱԿ, 566): Որպէս ի թնչ զարթուցեալ ի զուր ցաւմանէն՝ գոհանայր զՏեառնէ (ՍՍՊՅ, 4): Որոյ սիրտն խաղաց՝ նշան է յանկարծ մահու (ԱՕԲ, 82):

Արևմտահայերենից՝ Կրեց անբղիճատ անցողաբար նմանելում էր մի հանդիսավոր կազրիի (Մուր., 1, 297): Երանց շարունակ բարեգութիւնները ձեռ արբեցրել են (Մուր., 1, 170): Ավետարանի շարունակ բերեցումից նա չէր սովորել համբերատար լինել (ՆԺ, 3, 241):

Արևմտահայերենից՝ Կրկին տեսակցութեան մը տկնկալութիւնը զամ զգամ զգրացա իր արտին մէջ (ԳԶԵԺ, 5, 53): Որ վերջէն պիտի կրգէ յանախ ապատմը (ՄՄԵԺ, 273): Ես բոլորովին ուրիշ կերպ կ'երեւակայի մեր վերստին հանդիպումը (ԼՇԸԵ, 90): Ես լիմ կրնար քաակահանուլ կտորտանը զբացումներով և ծանծաղ երեսնաց յազումներով (ն. ա., 92):

ԱՆԱԿԱՆԻ ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Հայերենի բոլոր շրջաններում բազմաթիվ ածականներ ստանում են տարբեր խոսքի մասերով արտահայտված լրացումներ: Ընդ որում նկատելի է, որ ածականների լրացում ստանալու հատկությունը պայմանավորված է նրանց շարահայտական դերով: Ստորագրիական վերագրի պաշտոն կատարող ածականների խնդրատվությունն անհամեմատ լայն է որոշիչ և պարագայի դեր ունեցող ածականներից:

Առատարակ հայերենում խնդրաական հատկությամբ օժտված են որակական ածականները. հարաբերականներն այդպիսի հատկություն կարող են ձեռք բերել վերածվելով որակականի:

Խնդրատվությամբ ածականները հիմնականում նման են բայերին: Այս երևույթը բացատրվում է այդ երկու խոսքի մասերի հարաբերակցությամբ. մի շարք ածականներ բայական ծագման են, և, բնցճականակն, մի շարք բայեր ածականական ծագում ունեն Այսպես, գրաբարում ազատ, զերծ, բախուռ, անհետ, տեղեակ և այլ ածականների խնդրատվությունը չի տարբերվում ազատ, զերծուլ, հասունել, տեղեկանալ, բախուռանալ բայերից, բանի որ այդ ածականներն առաջացել են նշված բայերից: Նույն ձևով արժանանալ, մերկանալ, ամպանալ, կաւտել, համեմատել բայերն ունեն արժանի, մերկ, կարօտ, համեմատ, ամպի ածականների բնորոշ լրացումներ:

Հեռույալ նախադասություններում սակա են ածականների և համապատասխան բայերի հարաբերակից բառակապակցությունները:

Ոչ ինչ է նա կարօտ վառաց (Ազ., 405): Որ ...կարօտը Աստուծոյ արուսագիտութեանն (Եզն., 1, 7): Զերծ յայլոց ձեռաց լինիցի զոցա (ՅԳՊԶ, 314): Յանշէջ հեռոյն զերծանիցիմ (Եզ., 2): Մնացին բախուռ յօղակակնութեւն նոցա (Գե., Պատմ., 17): Թափուցամ և ունայնացամ ի սացալստաց (ՅԳՊԶ, 261): Արժանի է մշակի կիւնկրոյ իբում (Մատթ., Ժ): Երանութեանց արժանացեալէ՛ք՝ քառաց պարծանոք պատկեցան ի Քրիստոսէ (ՅԳՊԶ, 286): Ի մեղացն ազատ՝ սպան զզօրացեալ

ժա՛ (Ազ., 481): Ազատեաց ի ծառայութենէ (Ազ., 85): Ի պատանաւ որոսյ երկու շքէր իշխանն... միանգամայն և մերկ ի զԷնոց (ԹԱՊՏԱ., 3, ԻԹ): Յատուածակերպ փառացն մերկացան (Ազ., 280): Գոցէ զքեզ ունայն ի բարեաց (ԳՆՄՈ, Թ): Քան զիս տեղեկագոյն և Էնտոս? Էք սուրբ կապիւրանացն (Եզ., 5): Նախ ինքն տեղեկագնաւք ի Գանիէլէն նշանաբացն (ԿՎՄ, 12): Այ կամա յօժարեցաք հմտանայ այսմ զորոսյ (ՄԿՊԱԱ, 2, Լ):

Բային շարքերակից որոշ անականներ նույնիսկ ստանում են պարագայական լրացումներ:

Օրինակներ՝ նոցա եկեալ... և յետոյս մնացական զարջն շատարի առեալ՝ դանային (3ԳՊԶ, 305): Զի են եկեղեցիք փորածոյ ի սախտակ Բարի (ՄՏՊ, 3, ԺԷ): Թագմահառուած էութիւն բնութեանս Էնհեակ միմեանց ի պատերազմի, երկնտառիւմար կարծեաց վաբանեալ ամե-նայնի կայ ի վտանգի (ԳՆՄՈ, ԻԶ):

Անձանների խնդրատույնը հիմնականում բիշ փոփոխութիւններ է ենթարկվել հայերենի զարգացման ընթացքում: Շատ անգամներ պահպանել են նույնաձև և նույնիմաստ խեղդերները: Մական նկատելի է մի շարք անձանների խեղդատական տեղաշարժը:

Այսպես, վստան անձանը զբարարում լրացումներ էր ստանում և՛ զործիականով, և՛ ի+հայցական կառուցով:

Օրինակներ՝ վստան ևս յանձն քո (Հոտ., Բ): Որ վստան ԷՆ կապանօս (Փիլիպ., Ա): Զորս գիտէր արծանիս պատուոյ, և վստան էր հեծելութեամբ (Սեր., Գ):

Արդի հայերենում վստան անձանը ստանում է արականով և կապանի կառուցներով լրացումներ (ուճերին վստան, ուճերի վրա վըստան, մի բանի մեջ վստան և այլն):

Որոշ անձաններ էլ զբարարում ունէին ավելի լայն խեղդատու-թիւն, քան ժամանակակից հայերենում: Այսպես, կարոս, վարժ, պա-կաս, անպակաս անձանները զբարարում կարող էին ստանալ խեղդի և՛ արականով, և՛ բացառականով, և՛ զործիականով, և՛ նախըրազոր կառուցներով, մինչդեռ արեւելահայերենում առաջինն ստանում է միայն արականով խեղդի, իսկ երկրորդը՝ սահմանափակման խեղդի արտիկա-նով և կապանի կառուցներով, իսկ արեւմտահայերենում կարոս անձանը ստանում է նաև բացառականով խեղդի:

Օրինակներ զբարարից՝ Միթէ կարո՛ս ինչ իցեմ ևս այսամարեմ (Ա, Թագ., ԻԱ): Քանզի ոչ եթէ կարոս ինչ որ իիկ էր... և ոչ կարոս յի-

¹ Այս երևույթը անհնայա կգտնես սուրբս:

մատուցենէ (Եզ., 1, Ա): Ոչ ինչ կարոս են նորս մարմնատր մեծու-րեան (Եզ., 1): Որ ուշիմ և վարժ էր մտօմ (3ԳՊԶ, 74): Անտոր այնու-հետև զԱրշակունեաց տոհմի որեանք ի վարժս վարդապետութեան պա-րայեցեցեալ (Ազ., 783): Զի էր այր սրամիտ և վարժ ի պատերազմի (ՄՏՊ, 3, Լ): Որ էր այր ընթերցասէր և ուսումնասէր և վարժ ի բոլոր հեանանցս (3ԳՊԶ, 74):

Արեւելահայերենից՝ Լինում է՝ իրրև գյուղացի մի մարդ, Ազբատ, օրական ապրուստի կարոս (ՀԹ, 1, 249): Որոշիլ է իրեն նվիրել չուր անգիպիցների ամենից ավելի օգնութիւն կարոտ դասակարգին (Մուր., 6, 166): Ինքն էլ ձի վարեւում վարժ էր (ԱԿՄՄ, 27): Դյուղին անվամբ մանուկի հետաքրքրութեամբ դիտում էր գյուղական ամեն մի աշխա-տանք (Բակ., 62): Նա այդ բոսիին, ասես, բորիկ տոներով, երեսին բերժվածքն անպակաս երեսան չէր (Ն. տ., 438):

Արեւմտահայերենից՝ Ամիս մը ևսըր հազարի հասած էր այդ սուրբ հացի կարոս մարդոց թիւր (ԵՕՏԺ, 4, 90): Փողոսի սովորութիւններում վարժ քանի մը անցորդներ բալկեցին անցան իրենց բովն (ԳՄՍՄՆՄ, 108): Լուսնը կարոս աղբատն մէկ վարկիանի մէջ կը հարստանայ (ՀՊՏԺ, 5, 265):

Վարժ անձանը երբեմն անորոշ դերբայով լրացում է ստանում անփոփոխ ձևով՝ արականի փոխարեն:

Օրինակներ՝ Թերեւս այդ հասարակութեան մէջ շատ շատերն ըն-տանի էին իր ղեկերին և վարժ էին որոշ ակնածանքով լսել զինքը (ՁԵՆ, 185): Մենք վարժ չենք որեւէ մասածումի վրայ կանց տանել (Ն. տ., 212):

Նույն ձևով և ազլա, օտար անձանները զբարարում ստանում էին և՛ արականով, և՛ բացառականով խեղդիներ, մինչդեռ ժամանակակից արեւելահայերենում զրանց խեղդատույնը նեղ է:

Օրինակներ զբարարից՝ Ի հաւատայ և յուսմանէ տղւտմ երկին (ՂՓՔ): Որ տղւտն էլ գրոց ...որ մտօքիսական օրհնացն օտար է և բքիս-տասարայ շնորհին անտեղեկ (ՂՓՊԶ, Ժ): Յանձն առէք լինել օտար ի վայրոց և ի ծաօքից (ՅՄՊՏ, 247ա):

Արեւելահայերենից՝ Կյանքին միշտ օտար, մանչից վախեցող, ես շքեմ էի այս զուստ երկրում (ՎՏ, 1, 251): Քեռի Գավոյի պատու-հանցի երեւում էր հայկական հին գյուղին օտարտի պելլաւ (Բակ., 293): Հակոբ քեզ կապված՝ Բեզ օտար եմ ևս (ՎՏ, 1, 37):

Արեւմտահայերենում այս անձանները պահպանել են զբարարյան խեղդատույնը:

Օրինականը՝ ես խենթ էի ու ազգա վազորդայինն տրուօւթեան (ՎԻԵ, 35): Անապատ մըն ես դուն ինքզ և օտար, օտար հոգիս (ԼԵԸԵ, 263): Մեզքը միշտ օտար է ետքը ինձի և միշտ այ օտար պիտի մնայ ինձի (ն. ա., 262): Երբ ինչ ինձմէ օտար, իմ էութենէ օտար օտար մը բլլար ուղեղիս մէջ (ՉԵՆ, 73): Մեզի օտար ու հեռուար շրջան մը հին պիտի ապրի իր աօթեան լուսուար (ՉեմՆԻ, 41):

1. ԱՆՈՒՅԱԿԻ ԼՐԱԳՈՒՄՆԵՐԸ ԳՈՏԱԿԱՆՈՎ

Ածականների խնդրատեսակները որոշ տարրերով լուծվում են ունի հայերենի տարրեր շրջաններում: Այսպես, գրաբարում, և միջին հայերենում ածականները լրացումներ էին ստանում սեռական, տրական, բացարկական, գործիական հոլովներով, ինչպես և նախդրաժող ու նախադրությամբ կատայցներով, մինչդեռ աշխարհագրարում պահպանված էին նախդրած տրական, բացարկական, գործիական հոլովներով, ինչպես և կապային խնդրատեսակներ, շատ ածականներ կորցրել են սեռականով և նախդրաժող կատայցներով խնդրատեսակներ:

Ածականի լրացումները սեռական հոլովով.—Սեռական հոլովով գրված լրացումն արտահայտում է սահմանափակման իմաստ: Այսպիսի լրացում կարող են ստանալ բոլոր որակական ածականները՝ այնինչ շատ համեմատական աստիճանի դեպքում և այն էլ գոյականական կիրառության ժամանակ, ինչպես այդ լինում է բացարկականով լրացում ստանալիս:

Սեռականով լրացումը ածականների հատուկ էր գրաբարում և միջին հայերենում: Ժամանակակից հայերենում ածականները սեռականով լրացում թիչ են ստանում:

Օրինականը գրաբարից՝ Ահա ոչ դկնի եղելոց երկրաստեղծիցս եմանութեան, այլ նոր և շնորհ, քաղաքացւոց վեհափառ (ԳնՄՈ, 19): Ինձ՝ որ տրուպս եմ ամենայն սրբոց, տուան շնորհքս այս (Յփես., 9): Մա ամենեցունց քաղաքացեմ մերոց հարստագոյն և խոնեմագոյն (ՄՆ, 1, ԻԳ): Երկրորեան անարքք և վտարար արացե (Յզ., 3): Աքք զօրաւով պատեալով (Յուդիթ., ԺԳ):

Հազվադեպ՝ սեռականով լրացումը կարող է ուղիղ խնդրային իմաստ արտահայտել բայական ծագմամբ ածականի մոտ: Օրինակ՝ Ընդ գիտուն օրինացն խօսքով (Հռոմ., 1):

Երբեմն էլ սեռականը գրվում է տրականի փոխարեն՝ մասնավորապես անձնական զերանունների դեպքում:

Օրինականը՝ Որ ոչ ընդ իս է՝ հակառակ իմ է (Մատթ., ԺԲ): Ո՛չ լուս որչափ դոքս հակառակ քո վկային (ն. ա., ԻԷ):

Միջին հայերենում սեռականով լրացումներն արտահայտում են սահմանափակման, համեմատության, ենթակայական, խնդրային իմաստներ:

Օրինականը՝ Ես լինիք զովկի դուք վաք ու մեծի (ՅԳ, 449): Յարոց էր կեսարացի Գրեգոր վարդապետն՝ այր գիտեական երբից և արտաբնոց (ՊԱԿ, 12): Ամենայն քաղաքացւոց արտապոյն է (ՆՄԺԱՎ, 284): Եղբայր ունէք սրանչկաբար, Մեծի ծովուն բաժանաբար (ԱՄԶՄԸ, 351): Ազելիե ազել ոչ կայ ՆՄԺԱՎ, 154):

Սեռականով լրացումը կարող է նաև ժամանակային իմաստ ունենալ: Օրինակ՝ Որ էր Երևանց բազում ամաց (ՅԳ, 316):

Օրինականը արևմտահայերենից՝ Ինչ երկու տարու պզտիկ քոյր մը տնիմ (ԳԶԵԺ, 1, 48): Սատրգէն Լուկի մը տուու մեծ երթասարդ մըն էր նորեկը (ԵԾԵԺ, 2, 8):

Արևելահայերենում երբեմն որոշ ածականներ կարող են սեռականով լրացում ունենալ: Օրինակ՝ Քաղցր խափի ժպտ գիրկկտորը մի խումբ աշխատողների իր առանձնահատկայակ հրավերից (ԳԲՈԸ, 9):

Ածականի լրացումները տրական հոլովով.—Հայերենի բոլոր շրջաններում շատ մեծ թվով ածականներ խնդր են ստանում տրականով:

Այդ ածականներից են պիտոժելի, անարկու, ատելի, անկենելի, արժանի, արժանաւոր, անարժան, անհաս, անհաստայի, անճանօր, ծանօր, զիտակ, անգիտակ, ընդունակ, անպառչան, պատշաճ, բազմաձայն, ծարալ, ծարալի, ծոյլ, ծածով, կարելի, խառն, հատու, անհաս, հասաւար, անհասաւար, հասաւարիք, հանդ, հմուտ, վարտօ, լայտել, անլայտ, սիրելի, ցանկալի, պատրաստ, անպատրաստ, տեղեակ, մեռելեակ, լվայել, անվայել, մեծաւոր, նման, պիտանի, անպիտան և այլն:

Տրականով լրացումներն արտահայտում են բազմազան իմաստներ: Այսպես, զերբայական ծագում ունեցող ածականների (պիտոժելի, ատելի, սիրելի, ընդունելի, բազմալի, ցանկալի և այլն) լրացումն արտահայտում է ենթակայական հարաբերություն:

Օրինականը գրաբարից՝ Ախորժելի է ինձ՝ զձեզ ըստ մարմնոյ աղգականս՝ լինել ինձ մտերիմ հարազատս և ըստ հոգւոյ (ՄՆ, 2, 19): Անժանց ատելի էր և այլոք՝ թշնամիք (Յզ., 7): Չոր ձեզ ամօթ է առել, և մեզ կարի անհասաւարի բանք (ն. ա., 2): Միեթի էր նա Աստուծոյ (Իչէմի, ԺԳ): Նա ամենայն տեսալոց բազմալի և անտեսից ցանկալի (ՔԱՊՏԱ, 4, ԺԲ): Ընդունելի է քաղաւոժի սպասաւոր իմաստուն

(Ասակ., ԺԳ): Ունի և խորանս կամարակիցս և անկիւնս և շրջապատս զեղապատոյնս, անթիւ մտաց և անգնեկի աշաց (ԲԱՊՏԱ, 4, է):

Միջին հայերենից՝ Եւ խարանս կին ողորմելի, Գեղով պողոտն աշաց հանելի (ՊԱՏ, 144): Լինիցին մեծ բանակ՝ բշմամացն ստեղծի (ՊԱՆ, 138): Արժան եմ ես այս լացիս, Ռ՛վ եղեր օճուն սրելի (ՆՔԶ, 198):

Արևելահայերենից՝ Այդ միջոցին նրանք սկսեցին խոսել ինձ բոլորովին անհավանակի մի լեզվով (Ր, 4, 288): Այդ անցքից հետո Կարոն ... համարաբար բոլորին վաշտելի դարձավ (Ր, 4, 284): Ենքս մտնողը բոլորին էլ սրելի անձնավորութիւն էր (Մուր., 4, 22):

Արևմտահայերենից՝ Որոնց բառերն այնչափ այտուժելի են անմիտ ականգնելու (ԶՊԾԺ, 5, 66): Ես հազիւ ընդշմարելի և բիշերուն հատկեակի գանչակուրծիսը պիտի բլլայի (ԲՉՅ, 281): Այդ երգերը, ժողովուրդին սրելի դարձած ... փրկէ գիւղ, քաղաքէ քաղաք կրկնուած ու տարածուած են (ԱԶԵ, 536): Այլուս իրաւո դարձեր ենք անհանաչելի (ՉԵՆ, 298):

Մերձուր, մերձակայ, արժանի, արժանաւոր, անարժան, անհաս, անհամբոյր, խառն, կից, հմտո, հմտագնդ, հլու, հաստատարիմ, յայտնի, անյայտ, սովոր, անսովոր, մտփիկ, մտասկայ, հարկաւոր, անհրաժեշտ ածականների լրացումներն արտահայտում են հանգման իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Որ հաստատարիմ է արաշին իւրչ (Երբ., Գ): Մա ք մէջ սկայիցն քաչ և երեկի լեակ, և ընդդիմակց ամենեցուն (Մե, 1, Ժ): Շինէ և զընթաց ոմանս և զգորմանալոյ արժանաւորս (Ն. տ., ԺՁ): Քանզի էր արքայրն սաստիկ հզօր և այսպիսեաց գրուցաց արժանի (Ն. տ., 2, Ը): Որպէս անհամբոյր քարոյ և ճշմարտութեան անհարազատ ... ընդդիմանակ կամաց թագաւորին (Ն. տ., ԳԲ): Էզօրի կենդանի է ... անհաս մտաց և խորհրդոց (Ագ., 355): Մերձուր արևան սպանդէ զսպանողն (Թիւր, Ա): Առարեաց եպիսկոպոսն զՄովսէս՝ զայլ հմտոտ արունստական շնորհի (ՄԿՊԱԱ, հԱ): Եւ յորժամ ի նոստ գրանն կենաց սերմանեալ, յայտնի իսկ բնակչաց գաւտարն՝ նշանք մեծամեծք էրկին (ԿՎՄ, 11):

Միջին հայերենից՝ Ապս թէ զինոյ սովոր է. շրախառն թող իմէ (ՄԶՂՄ, 19): Ամենեցուն յայտնի կ'երթայ (ԶՄՔՔ, 481): Որք անհրմտով էին լրդելոյ (ՊԱԳ, 43): Էին սորա անհեղազնով միմեաց (ՄԱՊ, 23):

Արևելահայերենից՝ Կողակը գործին հմտոտ մարդու ժպիտով աշխարհը զցնց հատակին (ԳԴՎ, 26): Անշուշտ, Սևադան էլ գործել է այս պատմիկ արժանի մի հանցանք (Մուր., 4, 112): Վարդանն իր մոտ կանչեց ուխտին հավատարիմ նախարարներին (ԳԴՎ, 253): Գործ ու-

նէր... իր պատվին նախանշախնդիր զինվորականի հետ (ՆԳ, 2, 352): Եվ լուտ, հեղաշնդ ճանձարի ձայնին, Մուրթ ախրները, փոթորկի ժամին, Կառվի վրա կհանգնած են ա՛սա (ԶԲ, 1, 72): Միշտ նույն խոհերի շշուկին հլու, Միշտ նույն կարողի կակիճը պահած՝ ես գորս եմ զախի նորից շրջելու (ՎՏ, 1, 196): Մի՛թն Ազնիւնան, այն կրթված, քորգազած... քառաւեի, Լեւկույրների և պարսեաներների սովոր ազդեկը կհամարային թողնել քաղաքը (Մուր., 6, 184): Իրենք ապրում էին ներքին թաղում՝ այդուհետ շատ մտփիկ (ԱԶ, 5, 405): Արձանին խիտ մոտ սարսում էր նահապետական մի մեծ ընտանիք (ՎՓ, 3, 293): Եստեղացի գահին մտփիկ փափուկ բազմոցին (ԶԳՄՆ, 2, 201): Ինքը և իրեն հասակակից մարդիկ զեռ հիշում են իրենց ձորերը (Բակ., 110): Ազնուկի անսովոր ականջները զավտահան ցնցում զգացին (Ն. տ., 393): Կինը, անուսուտ ամեն քայլին աչալուրջ ստափկանք, այս անգամ շատաց (ԲՎԱԳ, 139):

Արևմտահայերենից՝ Մեզի ամենէն մտփիկ եղող բնակարանը ուրիշ պղտիկ ամարանոց մըն է (ԼՇԸԵ, 37): Այսօրուան օրս ո՛ր բանն է այն, որ իւր առևտան մեծուրեանէ արժանի արդիւնք մը ցոյց տաւած բլլայ (ԶՊԾԺ, 2, 171): Ոտքերս ուղղուցանս պատշգամին կից սանդղուկերը (ԼՇԸԸ, 52): Անդարձ կ'երթաս մահուան օրէնքին հլու (ԱՄՆԿ, 44): Ինչ իրաւունքով շար կը կոչէին մեք, եթէ պիտի մերժէին մեր կաշումին հաստատարիմ մնալու տարրական ազատութիւններ (ԱՄՉՄ, 111): Յակոբիկ իր աղայութեան ատենէն ճանչցա Չանձուրիթը, յագորդէ կկող Չանձուրիթը, աշխարհիկ յաշոգութիւնները արհամարհելու մերձուր (ԳՉԾԺ, 1, 179): Քթին հաստարեան նախանշոտ կը բացուէին շրթները թանձր ու լայն (ՏԿՎԱ, 53): Ու փրոյ սովոր շրթներնընդին մեր, Չէ մայրերը կրբք ժահրը նըզլքին (ՅՄԵԿԿ, 17): Անոր լիզուն, միջնադարեան հայ բարբառին ընտել լեզուներուն յարժար կիտով միայն հասկնալի է (ԱԶԵ, 559): Կր սպասէ անոր, փտան իր յարուրեանը (Ն. տ., 106): Ճշմարտա պերհանքի անվարձ մարդուն ընտրութեան արդիւնքը կը յայտնուէր թիկնաթոռներու շատ վատ կարմիր թախշէն (ՉԵՆ, 221):

Մաւօր, անձաւօր, կցորդ, ենհակ, հարագաւ, հակառակ, ժառանգակից, մտերիմ ածականների լրացումներն արտահայտում են փոխադրած կապի իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Որ շար իմն էութիւն հակառակ բարոյ զինն (Եզն., 1, Բ): Լինել հերանոսաց ժառանգակիցս և մարմնակիցս, և հարգելս անհեղաճն ի Քրիստոս Յիսուս աւետարանան (Սփես., Գ): Ոչ իսկ համարիմ զանձն արժանի արդարացն լինել շարձարակից (ՅԳՊԶ, 279): Մաւօրք եղիշեր պատրաստական վայելչութեան (Ն. տ., 336):

Քաղաքապետուած էութիւն ընութեանս ներակէ միմեանց ի պատերազմի, երկչոտութեամբ կարծեաց վարանելով ամենաշինի կայ ի վասնդի (ԳՅԱՅ, ԻԶ): Քանզի մնաս յայտոսի անբաւ և անհետազոտելի, ամենեկն բարի անմասն բարկութեան խաւարի (ն. տ., ԻԲ): Հշմարտութեան անհարգապատ... ընդգիմանան կամաց թագաւորին (ՄԻ, 2, ԶԲ):

Միջին հայերենից՝ Եւ էր սա յոյժ ներակ Մովսէս կարողելոսի (ՊԱԿ, 241): Այլ գող է այս գանձս... Աստուծոյ է հակառակ (ԿԵԱ, 62): Մարմինն ցանկաց հակառակ հոգոյ (ՆՄԺԱՎ, 261): Անտեղեակ անձանօք են այսմ շնորհի (ԳԱՏ, 29):

Արեւելահայերենից՝ Եվ իրրի վազուց ծանօք իրաւո կուշտ-կուշտ ձաշնիկն, առանց ուտելու (ՂԱ, 386): Իրենից թաքուն, սեփական կամ-բին հակառակ, սիրան ուրախութեամբ էր լցվում (ԶԳԱՎ, 17): Գուք ամենքը ինձ արեւստակից եր (ՂԱ, 125): Իւրք չէ տալիս Վեննակին... սրա սրտին ու հոգուն հարապա հուշերը (Մուր., 6, 289): Այլ է կարտուն իմ, այլ իմ ուղին, ձոխ ամրոյիս այր, և Ձեզ՝ միշտ խորք (ՎԱ, 2, 108): Եկեղեցուն ներակ լսի նրա փառքին էր ականատես եղև (ԶԳՄ, 2, 513): Բաժանվոցին իրարից զօ՛ւ ու իրար հարգապա (ԱՅԱՄ, 171): Քեզ մտելիմ մեկն ամուսնանում է (ԳՔՈՂ, 106): Քանզի ձեր Հիսուսին խտուրեակի ես գործում (ԳԿԵ, 2, 134):

Կարօտ, անկարօտ, ծարաւ, ծարափ, պապակ անականներ լրացումներն արտահայտում են ուղղութեան, ձգտման իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ ծարափ է արիւտարութեան (ԹԱՊՏԱ, 2, Գ): Անկարօտ սոսցման արբոյանելով զգաշա՛ս՝ մատակարարէ անբաւ բազմութեամբ յոստանն (ՂՓՊԶ, է): Կարօտ է կամելոյն առ անձինն անգորբորթիւն (ԳՅԱՅ, ՅԱ):

Միջին հայերենից՝ խոյ երեսաց կմ քո փափաք (ԶԹՏ, 134): Ասցի. ես եմ ազբատ, 'ւ յերակ բանի կարօտ կեցայ (ԿԵԱ, 64):

Արեւելահայերենից՝ Չէ, սասցին, արե՛ն ծարափ Հսկաներն են իրար զարկում (ԶԹ, 2, 126): Կինում է՝ իրրի գլուղացի մի մարք, Ազբատ, օրական ապրտափ կարտա (ԶԹ, 1, 249): Կկում էր անգուժ ու ցեղախորմրված, Աբյան ծարափի ու արջամբ գիւնով (ԶԹԶ, 2, 278):

Արեւմտահայերենից՝ Անիս մը ետքը հազարի հասած էր այդ աւտը հացի կարօտ մարդոց թիւր (ԵՅԵԺ, 4, 90): Սերունդներ կան իմաստաւորան ծարափ (ՍԸԵ, 210): Միջահասակ և զերութեան հակավէտ՝ այնուամենայնիւ պահպանել էր հասակին մէջ տեսակ մը գիրտաբերութիւն (ԶԵԵ, 201): Ու հրաձեռող ձեզի, Բաբելոն ծարաւ ձեր լոյս աչքերուն (ԶՄԲ, 119):

Պիտակ, անգլտ, ազլտ, տեղեակ, անտեղեակ, բանիրուն, անտարեր, անգլոյր անականներ լրացումներն արտահայտում են վերաբերութեան իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Որ գիտակ լեալ էին ամենայն մեծամեծ զործոցն (Գատ., Բ): Իշխանք լրբաբար առ մեղ, իրրե անգլտս քո եկեղաւոր զործոց, գալ (ՂՓՊԶ, ԻԶ): Աստուածային քրոջ գիտութեան բանիրուն ճանաչէր (ՅԳՊԶ, 77): Որ հմտաւ և տեղեակ գոյով թերթողական շարագծաց, մասանց բանի և մասնականաց (ն. տ., 109): Չեմք ինչ անտեղեակ խորհրդոց (Բ, Կոյն., Բ):

Միջին հայերենից՝ ծածուկ բանին ես զու գիտակ (ՅԳ, 411): Եղև ի կերպ մուղղուոյ՝ անգլտ գրոց և կարգալոյ (ՊԱԿ, 427): Այսր իմաստից ազլտ էին (ԳՏԲՊ, 221):

Արեւելահայերենից՝ Նա խոսեց և դրանց խաղի մասին գործին տեղյակ մարդու հանձնապատասխանութեամբ (ՆԳ, 2, 24): Ու համալոյսն էլ մնացին քնած, Գովին անտեղյակ, ցափին անտարեր (ԶԹ, 2, 143): Իսկ զու անգլոյր մեր տանջակէին, Հարվածներին մեր բախտն, Արբեցնում ես արթուն հոգին (ԶԹ, 1, 74): Թե՛ն գալիս եր զուք ալբերկի նման և աստղերի՝ Ձեք հանապարհին, ձեր կոչումին, ձեր ընթացքին անգլտ (Զ, 168): Եվ անցնում էինք անկողնի գիտակ (Զ, 235): Աշխարհիկ կյանքի փաստերին անխաղձակ Աննան ստեղծատեղ գիւնում էր ազլտարանին (ԶԳՄ, 1, 352):

Արեւմտահայերենից՝ Քովինները անգլտակ ու անհետաքրքիր են իր աշխարհին (ԶԵԱԳԱ, 146): Ես խեղճ էի ու տղւտ վաղորդանին տրտմութեան (ՎԹԵ, 35): Իրեն համար ես միշտ անտաշ ու քաշուող մեր էի՝ կենցաղագիտական տարրական օրէնքներու անտեղեակ (ՍՎՄ, 49): Ամեն բանի գիտակ հով մը կայ ինչ (ՕՅԶ, 206): Այս ալ ոչ նուազ գայթակղութիւն կը պատճառէր խնդրին տեղեակ կուտակցութիւններուն մէջ (ԵՅԵԺ, 4, 135): Վայ անոնց, որ իրենց վիճակին անգլտ լրացնողութեան էլած են ինծի հետ (ՍԶ, 39): Արթաբի, իր շուրջը զարեւած յուզումին անտարեր խաւքը տես տարու (ԵՅԵԺ, 4, 243): Կը վաղէր կու գար ձայնիս, բոլոր անեցիններէն զիս գտնելով իր հոգեկան վիճակին գիտակից (ԳԶԵԺ, 1, 32): Ապա, արտասուահեղձ ու խելացեւոր, եղերական անբիւն գրեթէ անգիտակից, կը փնթ պատասխանուր կողքին (ԱՄԱՄ, 36): Այս բոլորին իրագրել, ինքնազատահան ես իջայ սահողամտտերէն վեճութեամբ (ՍՎԱ, 8):

Պատուաստ, անպատուաստ, պիտանք, անպիտան, պիտանացու անականներ լրացումներն արտահայտում են նպատակի իմաստ:

Օրինակներ գրաբարից՝ էին կուժք պատուաստ եննելոյ (Ա, Թագ., ԺԳ): Որ երբեմն անպիտան էր քեզ (Փիլիմոն., Ա): Որ այսուչա անտ-

գում կն... և ոչ ումէ՛ն պիտանացու՛՛ հասէք, խղեցէք (Ագ., 526):

Միջին Հայերենից՝ Ձինչ անպիտան փայտն ի մայրին՝ չէ շինուածոյ նա պիտանի (ՅԳ, 289): Անպիտան ևս զու մարդկան (ԿեկԱ, 96): Կրատ հաստարկաց պիտանի և օգտակար (ԿեկԱ, 96):

Արևմտահայերենից՝ Հնուս կորի, խնիթ պատանի, Որ անպիտան գործի, քանի, Ոչք ու միտքդ ավել երգին, Մի չես նայում ևս աշխարհքին (2Թ, 2, 30): Քրոջական սիրազոզ մի շերմութուն կար այդ հայացքում, անճազոհութիւն պատրաստ մի հողի (ԳԳՎ, 492): Ես տեսնում էր մի կին, ստոզ կազմվածքով, գործելու կարող, ընտանիքին պիտանի (Մուր., 6, 223): Առաջին ձիասայլակի վրա ամբարջված է կռալի պատրաստ գնդացիներ (ՇՄԱՁ, 3, 102): Խորհրդակցութիւն, գործարանին անհրաժեշտ պահեստատաների հայթայթում (ԳՐՈՂ, 49):

Արևմտահայերենից՝ Կանանց համար ամէն գոհուցիլին ընկելու պատրաստ երեցող այս մարդն իր հետաքրքրութիւնը շարժեց (ԳՁԾԺ, 2, 82): Երկու ձեռքերը պարտին վրայ՝ կը կենար չոն, այդ կոչին բուրբովին անպատրաստ (ՈՆ, 138): Ամէն խնկարիւթան պատրաստակամ կը զգամ ինքզինքս (62b, 276): Ենչ ողիւմ չենք ներքի՝ օրտան զաղափարներուն խունկ ծխելու անտրամալիւր գոնետողներուն (ԱՇԳԺ, 317):

Պատշաճ, անպատշաճ, վայել, անվայել, վայելուչ, նման, համապատասխան, համաչափ, հասասոր ածականների լրջումներն արտահայտում են համապատասխանութիւն իմաստ:

Օրինակներ դարբանից՝ Նա և զաջբատ... հասասոր իշխանաց կացուցանէ (Ագ., 8): Քեզ իսկ վայել է երկրպագութիւն (Ագ., 95): Եման խորե քաղաքին շինեաց քարաբ փոքր (ԱՄ, 2, և): Ի ճահ առևու գայն ժամ զբպող և պատշաճ զու իւրոյ կամացն կատարման... զիմեալ մըրմանեալ յարուցեալ գայք իբրև զճնդիւտ սաստիկ (ՅԳՊ, 178): Զիսորդ պատկերութեան զմէկից մարդոց համարան այսր մահու և որդիւ աստակման քարբատ իմ զբարեկեորէին (ԳՆՄՈ, 4Ա): Որ նման գայլոց յարձակեցան յարարս իմ (ՂՓՓ):

Միջին Հայերենից՝ Ստուգիւնն պարեմին անվայելուչ է (ՉԵ, 202): Այսօր է մեզ օր խնդրան, Հուսար սիրելիացող որ կան (ԿԵՏ, 157): Կարծես թէ այլ չկայ ինչ նմանաւոր (ԱՔ, 217): Գու հագրվաւորի նման, մարն չէ բերել ինչ նման (ԵՔԶԿ, 73): Հուսասոր զու ամենայն աշխարհի թագաւոր ևս և զու նման արջոյ կամիս լափել զմեզ (ՆՄԺԱՎ, 105):

Արևմտահայերենից՝ Գուր որքան կնոջից պահանջում եք տղամարդին հավատար ուժ (ՇԻԻԻ, 2, 193): Երեսոր տղա էր... իր տաբիքին անհամապատասխան լուրջ հայացքով (ՆԳ, 2, 551): Իր ժամի գովթում թաղեց ու մարմար Արձան կանգնեցրեց իր զործիքն հարմար (ՉԹ, 1,

152): Կրօնավորին վայել չէ այդ աստիճան պնճասիրութիւնը (Ք, 5, 87): Արտասանում է նաև իր խոսքի ոգուն անհարիւր այդ մենախոսութիւնը (ՉԳՄՍ, 2, 237): Միտածամ կերպարանափոխվել է, ինչպես սեռում են աշխուհներ հերթաթի թունդ միջոցին, տեղին ու հանգամանակներին պատշաճ (ՉԳՄՍ, 2, 363): Առատ լուստերից կկոցած աչքեր ունի փողոցը, որ թարթում է մերթնանների հոսանքին նամաչալի (ԳՐՈՂ, 14): Մերք չպիտի ապրենք մեր սեփական ավերակներով, թեկուզ դրանք Ինն Տրայալին համարմեք (ՎՊՐԵ, 1, 611):

Արևմտահայերենից՝ Ընկերներս ի՞նչ ծագրէին տարիքս անյատշաճ այս անմեղութիւնը (ԳՁԾԺ, 1, 77): Երիտասարդը իր շուարումն կը լամենար բծիչի վայել հարցումներն սկսելու (ԾԵ, 166): Կը թուի թէ իր արուի հաշվալին պատշաճ մարմնական տառելութիւններ ունիմ (ԳՁԾԺ, 1, 391): Թորոսը ի՞նչ կրնայ երեսկայի այդ տեսակ բան մկի նման բարեկամէն ու դաշնակցէն (ԼՇԸԵ, 350): Անոր հայ քանառողիցը կը դասեն իրենց մեծագոյններուն համանաասար (ԿՓՁ, 24): Ամէն բան յարմար սպասուհին ինքը միայն ճարել գիտէր (ԳՁԾԺ, 1, 4): Իր հասակին յարմար զգեստ էր ունեցած չէր (Ն. տ., 352):

Ընդունակ, անընդունակ, ընդունական, կարող, անկիրք ածականների լրջումներն արտահայտում են սահմանափակման իմաստ:

Օրինակ գրարարից՝ Նաև ոչ շարժողական և կամ շնչական ունիմ անուանել, Թող թէ հոգեկան կամ մտաց ընդունական (ԳՆՄՈ, իԱ):

Միջին Հայերենից՝ Ձի ամէնից կարող զու ևս (ԿեկԱ, 114): Էչն որ ի տղայութեան անկիրք է բերին, և ձերութեան ոչ կարել տանիլ (ՆՄԺԱՎ, 326): Երբ չես գիտելոյ կարող (ՅԳ, 401): Գաղտ մաղբանացն ևս զու ունակ (Ն. տ., 417): Զբեղ ո՛վ իշխել փորձել, Աստուած, Կամ զինչ յսլաց է ընդունակ (Ն. տ.):

Արևմտահայերենից՝ Գործի անընդունակ մարդու շարութիւնն է այդ զործունայի զիմ (ՉԳԱՎ, 165): Նամակներ էին գրում գրելու անկարող վիրավորների ընտանիքներին (ՍՁ, 5, 134): Նա տեսնում էր մի կին, ստոզ կազմվածքով, գործելու կարող (Մուր., 6, 223):

Արևմտահայերենից՝ Վայրկեաններ կան, որ տրամաբանութեան անընդունակ կ'ըլլայ մարդու միտքը (ՕՉԵ, 262): Գիտութեան ընդունակ էակ է մարդ արարածը (ՅՊԳԵՄԱ, 78): Երիտասարդ քանուօր մը, իր օրական ապրուստը հարելու հազիւ կարող մէկը, զինքը ամուսնութեան ուղիւն եկեր է (ԳՁԾԺ, 1, 7): Կային զոց պահարաններուն հացը ուղւում ատեն ձեռք անցնելու ընդունակ կարգարներ (ԱՇՄՄ, 100): Գիտեց որ Աննիկ, նախապէս չափազանց բմալիւր մարտիրոսան, Կասկածելի զոյնով և ձեռով գիշերազգեստ մը կը կրէր (ՉԾԵ, 69): Անտեղ կային նաև անճանկան շահու և փառքի անփոյթ աղբիկներ (Ն. տ.):

498); Այդ բոլոր առարկութիւնները առարկելու հակամէտ սրտի մը և յուզւելու զերեզուակ մաղձի մը խտտանիշները միայն պիտի բլլային (ԱՀԶԺ, 355): Քայեցիք իբարտ անտարբէ ու անշատ (ՄԹ, 336):

Անգոտ, ծածուկ, հանոյ, անհանոյ, բարեշնորհ, անարկու, անշան, պխոր և այլ անականների լրացումներն սրտաճայտում են շահի իմաստ:

Օրինակներ գրարարից՝ Հանց էր Աստուծոյ և մարդկան (Ա, Թագ., Բ): Զայտու ժամանակաւ էր յաթոռ հայրապետութեան Տէր Անանիա՝ ամենեւորանիկ սրբութեամբ զերապատուեալ, բարեշնորհ խոց վիճակիցն (ՄՏՊ, 3, է): Յորում գործէին զործ անհանոյ Աստուծոյ (Ղև., Պատմ., 1Բ): Թագարեանց կայսր Քէլոզու փոխանակ Պապայ զԼարազդաս ոմն յԱրշակունի տոճմէ, այր բաշ և պատերազմող, անարկու մեծամեծաց և փորոնց (ԹԱՊՏԱ, 1, ԺԱ): Զբաղմօք զանց արարքսր դրացատրութեամբ, մանաւանդ որ անհուն շատարանութեամբ իցեն իի, արտա մեզ առ ի պատմել, և անհան յազպաց առ ի լսել (Ն. տ., 4, է): Մածուկն Տևան Աստուծոյ մերում (Բ, Օրէնք, ԻԹ): Որ էր նմա պատուական (Ղուկ., է):

Միջին հայերենից՝ Խօսէր ընդ Հեթում որդի Յշնին՝ բանս պխորս մտաց նորս (ՄՄՊՅ, 103): Անիխօր են, որ ապաշխարեն զմեզս և աստուծոյ հանոյ լինին (ՆՄԺԱՎ, 100): Զինչ մեզ ծածուկ կայ՝ քնդ յայտներ, Առ բնդ շկայ մեզ զպտկն (ԿԵԱ, 110):

Արևելահայերենից՝ Զցաց, որ կատարանի խոսքերը անհան պիտի լինեն վարժապետին (Մօւր., 6, 195): Ապրել են միայնակ, մաւրոց անգոտ (ՀԹ, 2, 30): Մտանում էին սեղանին, ընտրում իրենց Իբմին հանելի ազանդները (ՄԿԲԴԲ, 322): Հետո էլ երեկ խարվել են իրենք, կարծելով, թէ աստուծոն հանելի գործ են կատարել (ՄՄԳՁԱ, 475):

Արևմտահայերենից՝ Ընկերոջս կարծիքը շատ հանելի էր ինձի (ՀԸԸԵ, 70): Ան ձգած էր որ կինը վարէ իրեն հանելի կեանքը (ՄՊ, 192): Կարող եմ ինձի հանոյ թուած եղանակովս մատակարարելու ամբողջ ժամանակս (Ն. տ., 351): Կարծեմ կիտայ ձեզի անհանոյ բանք բռել (ՄՎԱ, 97):

Պարտական, պարտաւոր, անճեռել, Լրախտապարտ, մատչելի, անմատչելի անականների լրացումներն սրտաճայտում են մատուցման իմաստ:

Օրինակներ գրարարից՝ Մեղայ պարտական անկենդան մտնու՝ ձաղկիս մեղայ (ԳՆՄՈ, ԻԷ): Ընդէ՞ր կամիցի զանձն զնէլ անպարտականն մտնու (Ագ., 461): Ամենայնի այնձն զօք էք պարտաւոր (ԳՓՊԶ, ՍԵ):

Միջին հայերենից՝ Նա չէ արևան պարտական (ՄԳԳ, 69): Բիք բանբարոյ պարտական եմք Աստուծոյ (ՆՄԺԱՎ, 261):

Արևելահայերենից՝ Նա աստովձային վեհօրթյա՞ր կանգնած էր հասարակ մանկանցուներին անմատչելի այդ բարձրութեան վրա (ՆԳ, 2, 120): Արցականիտում դա համարվում է ամենահանտայ աղբախն իսկ մատչելի բան (ՆԶՊՊ, 27): Եվ այդպես ազնիվ գործին անճեղկեր Ապրամ, տանելովու էք անբավ հոգսերում (Մ, 159): Նրան պարտական ներքև արձակագիրները խոստովանում էին այն լավը, որ նա արել է իրենց համար (ՈԶԶ, 2, 344):

Արևմտահայերենից՝ Թուրքիոյ ամբողջութիւնը պաշտպանելու պարտաւոր եմ (ՀՊԵԺ, 4, 253): Սոֆի իր ոնենակին մէջ փակուած մնաց մինչև իրիկուն, իր ցալին և իր յուսանատուրիանք անճեստար (ԵԵ, 286): Բաց նամակի մը նման ամէնուն մատչելի հոգի մը ունենայի (ՀԸԸԸ, 117):

Տրականով լրացում ունեցող անականների մէջ տանձնանում են մի շարք բայականներ, որոնք այդպիսի լրացում ստանում են մեծ մասամբ տրոշված պարագա պաշտոն կատարելիս: Նշենք, որ բայականները կարող են լրացումներ ստանալ նաև այլ հորովներով և ուրիշ նսօսքի մասերով:

Եկատելի է, որ բայականները զվելի շատ գործածվում են արևմտահայերենում՝ ունենալով բային հատուկ բաղձմաթիվ լրացումներ և՛ խնդրային, և՛ պարագայական իմաստներով:

Օրինակներ՝ Եւ մենք ուժասպա՞ր՝ զատազաննու յեց՝ եզին հետրովք կ'երթանք միշտ առայ (ՀԸԸԸ, 7): Աչքերս ալ զինով՝ աննունին սեւեւ, Ու զնկը նախ փշրած կամովին, Կ'երթամ անձանով նոր հորիզոններ (ՄԲ, 243): Մեծ Լրագին հետապիղծ մարտունիք ըս համար... Ահա սիրով մենք կ'աղկնք տալ արևունք անհամար (ՄԲ, 325): Մեր ժողովուրդին փճացման աճուկի զուտագներուն ակաճալար՝ զպզցիկ պղցունքս ու հիշերս (ԳՊՄՄ, 13): Մերքն աստղերուն ձեռաղիք, Կր հայցիւմ են շնքմօրէն Պատկերն իմ իսլ երպղիք (ՄԲ, 243): Ուրիշ տանն իր զրամ շանելու հետամուտ ոգին պիտի զայրանար (ԳԶԵԺ, 280): Ու ձամբուն վրայ ոսկեման, Եկարեւերուն դիմաւոր՝ ծխանիս ծուխն ամպելի (ՄԲԵԺ, 111): Այդ սովորական դէմքերուն ու ակիխ խողբութիւն հանգամանք մը շունի իմ հարուստ օտարականի լուրջ երևոյթիս (ՕԶԵ, 196): Ու երկրաւոր այս զրախտին անհաղթ կ'ըմբոստանան, կը բողբոն, կը տոտապին կ'ողբեն (ԶԵՈՒԲ, 23): Մոռ ձամբոխին լուռ կ'անցնէն կ'երթան զլիտահակ Աչքերը կախ գորշ մայրերուն՝ շտար,

շտապ, շարունակ (ՉեմՈՒ, 112): Ուր հսկայ կազմիներ թեւաբեկ գառնութեամբ Իրենց երգն ա՛նաւոր թերթ առ թերթ կը թափին ծամբուն վրայ այս անվերջ՝ վերելիքն աւարտիւր (ՍՐ, 163): Պիտի երթամ դիմաւոր Ասագասին հայրենի (ՍՐ, 94): Կը փնչացնէ ինչպէս բերնէն Նապաստակին նետապինդ (ՇՇ, 1, 359): Բանաստեղծական զգայնութեան հազիւ հաղողը թերթողութիւնը մենք վերածեցինք անդուզական բանաստեղծութիւններու (20ն, 443):

Բայածականներ հանդիպում են նաև արևելաօչայերենում:

Օրինակներ՝ նա աշխույժ, ամեն բանի նետաբեկիւր մարդ էր (ՍՉ, 5, 245): Զի մարդը ծաղկի սուրբ բնէշուրյանը մնաց անբունել (ՇՇՁ, 3, 2, 136): Գու ընդ հասու մտքին անսա, թող ամբողջ սուլն (ն. տ., 2, 243): Կարող է այդ բուստին իրեն տիրող ֆիզիկական զգացողությանը և հոգեկան արամբուրյանը նախադիւր եզրակացութիւն հանգել (նՊ, 1, 263):

Ածականի լրացումները հայցական հնչողովով.— Ածականը սովորաբար խնդրային հայցականով լրացումներ չի ստանում: Պատասխան են պարագայական հայցականով (ծամանակի, շափի, տեղի) լրացումներ:

Օրինակներ արևմտաօչայերենից՝ Իրենց սպիտակութիւնը, ուրիշ ամէն ստեն ծաղրելի, հիմա սպանական ու ա՛նարիւր բան մը կը նշանակէ (ԳՉՆԺ, 1, 72): Հարն է կ'անցնի՝ անիրաւուած բուրբուն, հայածական, քափառական ամէն դի (ՕՓՑ, 50): Արունց մէջ իր պատառ մը տան խորրուրդը իրանը գորտի մը մարմինը կը լիջեցնէր (ՆՆ, 450): Օր մը անօրի, որ մը կուշտ, ան ապրեցաւ անտարբերութեան մէջ (20ն, 176):

Արևելաօչայերենից՝ Բամբակով ու ջորենով ծիպցին հողազնդի դարեր ամայի տարածութիւնները (ՍԿԺԺ, 64):

Արոշ բայածականները ունենում են նաև խնդրային հայցականով լրացում: Օրինակ՝ Քառասունը հազիւ անցուկ, գիրուկ, ուժեղ, էրկենքը զժգո՛հ, զժգանի խարտիչուհի մ'էր (ԳՉՆԺ, 1, 333):

Արևմտաօչայերենում կէս բառով լրացումը զրկում է ածականների մոտ՝ բարդութեան արժեքով բառակապակցութեան կազմելով:

Օրինակներ՝ Ամբողջ գիշերը կտրի կտպին վրայ շէ կրցած դնել, ուժասպառ իր ցաւէն կէս խելագար (ԿՓՁ, 26): Կէս խելուն, կէս տխուր սկսաւ լալ (20ն, 88): Կէս մը լուսաւոր ժամուն մէջ բազումութիւնը կ'եփէր կնիկներուն ու աղչիկներուն (ն. ս., 119):

Արոշ զնպարեում հայցականը կարող է կատարել կապային կառուցիչի դեր: Այսպես, ձին ներմակ նշանակում է ձիւնի պէս ներմակ Օրինակ՝ Ու միշտ սիրել պիտի լուզէ իմ դասն հոգին Կարմիր ու ձին ներմակ վարդերն ուրախաբեր (ՄՄՆԺ, 163):

Ածականի լրացումները բացառական հնչողովով.— Հայերենի բոլոր շրջաններում ածականներն ստանում են բացառականով լրացումներ, որոնք բազմազան իմաստներ են արտահայտում: Գրանք բաժանվում են երկու խմբի:

Առաջինը համեմատութեան և գերազարդութեան բացատրական է, որը զրկում է բոլոր որակական ածականների մոտ:

Օրինակները գրաբարից՝ Մեճն ի ձեռք էղիցի ձեր սպասաւոր (Մասթ., ԻԳ): Եւ ի Բեճիամբնի գորսաւր ուժով եղիպալ (Բ, Մնաց., Ժէ): Այս իցէ ձեզ պիղծ յամենայն սողնոց (Ղեւո., ԺԱ): Հնաւորք ի նոցանէ եկեացն (Չար., 2): Եւ բիւմբի շորիկուտի կանգնեալ... բարձր յերկրէ մինչև յերկինս՝ հուտան ճշմարտութեան է (ՂՓՊ, Ժէ):

Միջին հայերենից՝ Թէ չէ՛ դառս գեղիս քարերն արինէս կարմիր յուանոմ (ՆՊԿ, 231): Հարիքն փառամնէ գիտուն էր խաղի (ՀՉՄԲԲ, 347):

Արևելաօչայերենից՝ Ես նւանցից հասակով շատ փոք էի (Բ, 275): Սովորականից ուրախ էր Կարոն (Բ, 4, 331): Նրա արիւր կարմիր է մերից (ՀՁ, 2, 42): Ու նորից հնչեցին լարերն առաջվանից ալիկի փափառչ ու դարսիչ (ՆԳ, 1, 122): Արզուր կարո՞ղ է սրանից ալիկ վիւրախարկան խոսք լինել մարդու մասին (Շիրվ., 2, 308): Իր արտաբնով կարող էր հրապուրել բարեկամիցս շատ ալիկ նուր ճաշակ ունեցող մարդկանց (ՆԳ, 2, 434): Կարծես ինձնից ալիկի սրտակից բարեկամ չունի (ՆԳ, 2, 465): Կանայք ծովից ենեզ անգունց են անանց (ՀՇՁ, 3, 88): Երիտասարդը համեմատելով նրան մայրաքաղաքի ծանոթ զնգեցուհիների հետ, գտնում էր գրեթէ բոլորից գեղազանց (Մուր., 6, 179): Նրա հաստ ջրբուներնքի վրա զժգում էր մանկական անմեղութեան ունեցող մախուրից մախուր (ԲՉԶ, 2, 314): Խոսում էր սովորականից էլ սովորական մի բանի մասին (ԲՎԱԳ, 183):

Արևմտաօչայերենից՝ Չոր միշտ թաղային միս վարժարաններէն բարձր դիրք էր մէջ պահելու յաջողած է (ՀՊՆԺ, 1, 122): Կրնար ամէնէն համբերատար բժշկին անգամ կատարելական մղել (ՆՅՆԺ, 1, 506): Բանջարանոցը պատուած էր իբիճիի պարտէզէն բանձը, ինքնահիս ցանկով մը (20ն, 47): Իր հարիւր տաշիներու կեանքին մէջ արժամատաշայ գրականութիւնը սպասած է իրարմէ հօգը, իրարմէ գեղազանց սարտաններ (20ն, 383): Նիկողոս ազան արդէն մէկգմէկէ աղաւոր Երկու զակի հայր էր (ԳՉՆԺ, 1, 356): Ինձմէ փոք չորս բոյր ու եղբայր ունի (ԵՂԵ, 138): Միայն անձամ է Հայրենիքին, ամէն բանէ գեղազանց (ՍՐ, 77): Խորեղէն խոս օվկիանոսի գատեցիք, բարձրեղէն բարձր լիւրն կատար բնարեցիք (ՍՐ, 432):

Որակական անկաններն ստանում են նաև բացառաբանով զբր-
ված սահմանափակման խնդիրը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Եւ ոչ կհազի ի գիտութենէ... և ոչ կարօտ
յիմաստութենէ (Եղն., 1, Ա): Այբ մի կիտարացի տկար յոսից նստէր
կալ յորովայնէ մօր իւրոյ (Փործ., ԺԳ): Ի նաւտոյ և յուսման տղտմ
երկնի (ՂՓՔ): Անցիտանս ասելին ի ձեռաց և յոսից և ի բոլոր ան-
գամաց (ՅԳՊ, 251): Քիթեազոյն արուստից պակասագոյն ի գիտու-
րենէ ևն ազգք երկրամեաց (Ազ., 851):

Միջին հայերենից՝ ժոյ Յովհաննէս, փա՛ր ի պոյաց, Փա՛ր ի պո-
յաց, ծանօ ի խելաց, Չես ուրանար զոր Աստուած (26, 170): Յաշխար-
հես ևմ կացել, մեղօք ցնորել, Ու գանձէն հօգեոր ազկատ մնացել (ն.
տ., 184): Ի կերակրոյ թեթի լինի (ՄՂՁՄ, 46): Մարմինն սար լինի
ի բորբոսային երկրեայն (ն. տ., 43): Չմեզ ողորմելիս ասէ և աղխա
ի սարք մնծորենէն (ՆՄԺԱՎ, 29): Եւ ի խելացն ասեն տկար (Կ6Տ,
200): Որ ի մեծ արերէն կարօտ չի մնած (ՅԳ, 440): Չքեզ յիսէ կա-
րօտ կու պահէ (ԵՔԶ, 183):

Արևելահայերենից՝ Կապտագոյն շալվարք, վեւից բաշխան
լայն, իսկ հեղձեռն աստաթի նեղանալով, իջնում էր միջև նրա ծրեկ-
ները (Բ, 5, 28): Եահենն ուժիկ էր մարեմտփկայից, Արածը՝ գրա-
կանությունից (ն.ՊՊ, 108):

Արևմտահայերենից՝ Տորտոր Շաարչը ամէն կողմանէ քեզի յար-
մար ամուսին մըն է (ԵՅԾԺ, 1, 659): Խումայէ կարօտ ազրասն մէկ
վայրկեանի մէջ կը հարստանայ (2ՊԵԺ, 5, 265): Անոր ետևէն երկու
ձեռքեր ամուր կապում... նախէն ու մաքրելէ վիբաւոր կը բաշէր
հարսներուն ամենէն ազտորը (2ՈԵ, 246): Չէ՛ որ զրկումս մը, կեանք-
քէ ու վայելումէն նոյնքան անբախտ մըն ալ միար՝ պանդուխտն էր
(ՈՊՅ, 65): Միթէ Քումանեան, հօրմ և մօրմ որք, իր ամուսնացած
քրոջ հետ կ'ապրէր ի Բանկալթի (ԱՔԵ, 60):

Բաշխան ծագում ունեցող որակական անկաններն ստանում են
խնդրային (անշատման, պակասության, պատիվ երկրորդության, ներ-
գործող խնդրի և այլն) և պարագայական (ժամանակի, պատճառի և
այլն) իմաստ ունեցող լրացումներ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Եւ էր զիսուօր եպիսկոպոսաց Հայոց Աս-
պուրակի, այր սարք և բարկալաչոսն, երկիրված յաստուծոյ և ի մարգ-
կանէ (Բուզ., 6, ԺԵ): Տեսուի զբարեբան ունայն ի գորաց և զազգոյա-
կանացի գործի ապամայն, զեղօ տըր ուժիմ մշտնջենաւոր և անխրհճելի
պահապան (ԳՆՄՈ, Կ2): Անտիկ իսկ էր նա ի մարդկանէ (ՅԳՊ, 234):
Ի պատմաստ որսոյ կեւոյ շքեթ իշխանն քափուր յիւրոցն գորաց, միան-
գամայն և մերկ ի զինուց (ՔԱՊՏԱ, 3, ԻԲ): Գտանէր զնա իբրև զիտան

մի բարձր անշարժ ի հողմոյ պատերազմացն հեշմանց (ն. տ., 4, Գ):
Աննանայ ի ծագմանէ անտարանական լուսոյն մնացար հարտատան և
ժամանակս (ՄՏՊ, 3, ԻԱ): Որ էրն իսկ ի բնէ անբոս ի ներկացո
(ԳՆՄՈ, ԼԴ): Այս յարկ չընալ և աստուածընկալ ազատ է միանգամայն
ի յամենուտ ծառայութենէ (ն. տ., 26): Էր սա գատակաց շալլոց բա-
նակացն (ՅՄՊՏ, 218 ք): Անկարտ ևմ նա յարենէ դորս (Դան., ԺԳ):
Ի դստերացն քափուր արարին զմնացեալան (Բարբուր., Գ): Եւ արարին
ընդ տախտական վերջս փոզիդոնալս ի վերայ երկուց օղոցն, գործ
նիսկնէ յուսից սրբոյ (ԵԼԲ, ԼՔ):

Միջին հայերենից՝ Յիրտական արտառն էր անգատական (26,
193): Գոված էս զու շատոց, որ ես լսեցի, Քէ չէ զու ես անուտ, յիմնէ
անլայտնի (ՀՄՔՔ, 350): Չինչ ևս ևմ՝ թոյլ զու լինաս, սիրտոյ և՛
ի բախլոյ մոյր (ԵՔԶ, 179): Խան և յոյական է ի յայն նիւթէ (ՄՂՁՄ,
99): Ոչինչ մեայ աննաս յըրբերցողէն (ՊԱԳ, 409): Չայս արար թա-
րուն և անդիտելի յամենայն մարդկանէ (ն. տ., 428): Անհուն կուէն
իրանս Յունան, ի հատույն դստարկ և ունայն (ԱՄՄՂ, 89): Քէ չէ
մնաս խելաց քափուր (ն. տ., 135): Անուտ և մարդկանէ անզաղար
նզինի (ԳԱՏ, 109): Որ պահեն չքեզ յիսնէ օտար (ն. տ., 184): Երբ
յայտատակ տեսայ զուայ, Փառացն մերկ՝ զէս սաստանայ (26, 280):
Եւ այս է զըզրդ և ի հին օրինացն հաստատուն (ՅԳԳ, 65): Լուսաւորէ
վիպուն ի ձեւ (Կ6Տ, 226): Թալեցին զինչ մերկ ի մօրէն (ԳՏՊՊ, 142):
Որ չիքի գողունի կամ ի հնոյ կալ (ՄԳԳ, 61):

Արևելահայերենից՝ Օրիորդը ազատ էր իր զբաղմունքներից (Շիրվ.,
2, 443): Նա փայլաս էր, կամփից, անհասակախոսության, աշատասիրու-
թյան զգացմունքից զուրկ մի արարած (ն. տ., 600): Նա զորքն ստաջ էր
վարել այնպիսի նախապարհներով և այնքան միմյուցեցից անշատ յարմ-
րիբով (Մուր., 4, 466): Քե անց ևմ ապրում երանից բաման (ՀԺ, 1, 27):
Հարգահասանները, վերծիսընդարյունից հազրվ մազապարծ, ձեռնունայն
տաներ էին վերադառնում (2ԳԱՎ, 153): Գրականից բույս զհարք արեւի
մուսոյ գույն իր ստացել (Բ, 7, 27): Իրբաց Իրիգորի գեանք բաշէց
աչքերին և, անօրից ու անզօր կատաղությունից զուտատ, կանտեղ մաղ-
րական ծպիտների տակ զիմեց զեպի զուրք (ն.Պ, 1, 25): Կարծես
ծանր աշխատությունից վատակարբիկ նա յուր աչքերի գարձրց դեպի
Սեզան հոգնած ձևով (Մուր., 4, 40): Աշխարհի շար ու բարուց անտու-
յակ, միամիտ երեխաներ էինք (Բակ., 132): Մեռած յորանի պատմվ
նանն է նա՛ Յավից խելագար բառույտ, լայխ (ՀԺ, 2, 65): Վերջինք
քափուր է պաշտպանության միջոցներից (Մուր., 3, 270): Քվում էր
աշխարհից և կյանքից նենդար (ՈՂ, 5, 7): Փարզվում ես ինձ, սի-
րուց զիմով՝ Քերուշ ձայնով կանչում ես ինձ (ՎՏ, 2, 36): Անկնեղան

էր այդ լեզուն, կիսամեծ էր նա, առկալս գրքարից (ն. տ., 285); Պատի ասկ շինված էր մի հողե բարձրություն՝ թախտի ձևով, չարս կազմից կազմանի (Մուր., 6, 232); Ականջի՝ մանկությունից սովոր ու հասկանալի ոտներենն է (ՍԿՔԳԸ, 360); Պատանու աչքին երևում է իր պատկերը, որպես սափց գլուխ զինվալս մի ասպետ (ՉԳՄԵ, 2, 227); Հարից ու տասից անկեպա ներս էր մտել (Բակ., 89); Եվ շրից քափուր սափորի նման՝ Քամու շնչի տակ անբառ երգում է փշալը ձայն (ՊՍԾԺ, 4, 31); Մկնչբայրի ու ամուսնու հետ մտալ Արեմայան Հայաստանից փախստական գյուղացիների իրճիթ-քարածափները (ՍԽՄՄ, 135); Գյուղը սիրում էր այդ անշուք, տանս ամենից խոսլ շինությունը (ՎՊԸԸ, 1, 193):

Արեմաստիներենից՝ Կը շարբը զանոնք իբրեմլ անշառ (ԵԵ, 42); Քանի մը վայրկեան ուշ մնալի, բայց կամէն անկախ պատճառներով (ԾՈՅԺ, 1, 655); Երբեք խորհած էիր թէ ձեռնէն տարբեր եղանակով մը պէտք է ապրիլ (ԵԵ, 251); Իր աղոթքները յղացուեցան զրական երեւ յաբին մալկ զեմ ոչից (ՀՈՅ, 405); Ամէն անասականութիւնը, զորկ այս մարդը դե՛ էր այսպէս բլլալուն համար (ԳԶԾԺ, 1, 196); Եղջորքը քեւէն միշտ անբաժան կը կատարէր (ՆԸԸԵ, 89); Տանիքի փոքրիկներէն՝ թակասած Հրեան իր վրէն կախ թիթիկէ խոշոր կտոր մը կը թակէր (ՀԵՄԳԿ, 259); Քանի անգամ զարձառ ետ, սուրբ յուշերէ անկեկիւն (ԴՈՅ, 147); Քանի որ մարդ էին և մանէն հայսմական (ԹՉՑ, 264); Կ'երբեքն պատի մը տաշե, ժամանակէն կիսամը (ԴՈՅ, 158); Ինչ աղտոր էր գարուքը, փափուկ հովէն օտուտ (ԴՈՅ, 23); Գացի անձապն ու լոյի կամանները, սարսափեան մեծ թեւ, մը կ'իտն (ՎԵՅԺ, 66); Վերադարձայ գրասենեակ յաղումէն դազանա (ԵՅԾԺ, 4, 580); Այժմ ձեր ձողկանէն փակ աշերտ թող բանա (ՄԸԵ, 75); Կեանք, վատասկարելի ու անտարբեր գարձած կնոջ երևույթը ունի (ԳԶԾԺ, 1, 149); Իրենց ռայրիների հարազատ գիւղիէն ցիրացան՝ ծնունդ տուին ստանք բազմաթիվ հայ զաւրթներու (ՀԱԶԺ, 333); Տղան միշտ զգրոցը կը մեպար, ամէն բանը անգիտակ (ՈԶԵ, 26); Ներողներէն արշիտ համոզուող էր թէ ինք հանձար մ'էր ստուգիլ (ՏԿՎԱ, 38); Երբ այս անցեալէն էր անհ' ներկայութի գրազիլ ուղեցի, տեսայ (ԻԲԸԵ, 238); Գարգուցէ փայտասական ստամբակներու ոճմակ մը անոնց կանէն կախուած է (ԱԶԳԺ, 116); Միշտե այսոր ... որեւէ աստուածաբանութիւնը անհաստ հասարակի մէջ՝ անդրդուիլ կ'աշխատի (ն. տ., 136); Իսկ արեղապ հիման՝ եննի ամպերէն գերեկար... Պոխի շուտով ժամանէ իր համարչորով հրապառ (ՅՄԵԿԿ, 83); Գիշերները, երգներէ պատահարափ՝ գրկից, սիրից (ՊՍԿԱ, 62); Եւ անցկալէն ամբողջովին արդէն դատարկ... Քեղի կու գամ (ՍԲ, 331):

Բացասականով լրացում կարող են ստանալ նաև ոչ բայական ծագման անականները:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Ջարդված լարացմանից աչ խոտը և՛ խոտ է, և՛ բարձր (ԲՀԱԶ, 114); Առաջին սերտ արցունքից խոնավ Իրենց աշերտով նկատելու են այն հրաշքները (ՀԱ, Ա, 330); Իրբև բնականից բարի և քեթուլ զգացմունքների տեր մարդ, նա չէր կարող անտարբեր մնալ մարդկանց տանջանքներին (ՆԶԾԺ, 3, 266):

Անականի լրացումները գործիական հոլովով.— Հայերենի բոլոր շրջաններում անականները լրացումներ են ստանում զործիական հոլովով: Այդ լրացումները տարբեր իմաստներ են արտահայտում:

Պետք է նշել, որ որոշ անականներ միատեսակ խնդրառություն ունեն տարբեր շրջաններում, միևնույն մի քանիսի խնդրառությունը փոխվում է:

Այսպես, որակական մի շարք անականներ հավասարապես կարող են ունենալ սահմանափակման խնդիր:

Օրինակները գրաբարից՝ հոսեցիցս ընդ ամենայն իմաստանս մտօ (ԵԼ, ԻԸ); Կին նորս աստ իմաստարեւոյ (Ս, Թագ., ԻԵ); էր Յոզմնի ազնի երևօլ (ԺՆ., ԼԹ); Եկաք արգիլ անկցի ի շարթ (Առակ., ԻԸ); Ձխնաբուհ հոգով կեցուցանէ (Մաղ., ԼԳ); Հանաբեղն ոգով՝ իմաստութեամբ ասցէ պատարանի (Յուզ., ԺԵ); Յոջնաթանու... էր որդի մի հաշմ ախի (Բ, Բագ., Գ); Պարճեցարուք ամենեկան ոչ ուղիղ են արգիլ (Մաղ., ԼԱ); Այր արտակ էր և անպաւով երկար (ՄԻ, 2, Կ); Կարի չհեալ էր գեղով (ն. տ., ՄԵ); Գոյր անպամբ հեղատական, մտօ ձնըզական, բանի պայծառ, գործով ժուկիպ, սարսափ անհատ, խարհրածութեամբ մեծ, հաստով սպիղ, յոտով համբերողական, սիրով անկեղծաւոր, ուսուցանելով անանձնույր (ՄԻ, 3, ԿԷ):

Միշին հայերենից՝ Հեծնելոյ ձի այն է, որ լինի շորս ոտաւն հաստան (ԲԶ, 80); Չի ետ տեսով խիստ սիրական (ԿԵՑ, 133); Որ սնուամբ միջախ էմ և զարձով քափու և անմախու (ԺԵԶԶԳ, 268); Եւ թէ լինի բան զՍողոմոն մտօ ճարտար... Սասանն հմա, թէ՛ լուսկացիք, անհճա, իմար (ՄԶԲ, 185); Ոմանք են անհողի աշերով կուր և անլիմայ (ԿԵՑ, 130); Որ ամէն սկզբ էր անհոյ ըրեայ ամուտն և ողջասցին (ն. տ., 148):

Արևելահայերենից՝ Թեպետ տարիսով ալելի փոք էր բան թազափորք (Մուր., 3, 373); Ծասները բնավորայութի խիպա էր (ՆԶՊՊ, 108); Մտով խաղալ հմ ետ հիմա Ու խալներով հաստ, մախու (Զ, 112); Մենակ հմ տեսնում ինձ ու մտով տկար (ԳՎՎ, 627); Կարող ես գո՛ւ՝ երգիք նրան՝ իր հույզերով մեծ ու մաքրիկ (Զ, 116); նա մի փոք-

րիկ մարդ էր, ուսեցող կար (Ք, 4, 515): Այդ պերճահասակ, վեհագեճ, դուրսգնացի և քաղաքամբ ու իմաստությամբ այնքան հաստատու զարգացի հանդիպումն ինձ չճշնչեց (Մուր., 4, 61): Ինձ շրջապատող դատարկ, անտանելի Պետրովներն մեզ հաղիվ՛ազ գտևի եմ մեկը—մտնով, սրտով, հագով հարուստ մի մարդ (ՆԳ, 2, 131): Գանձում ենք սովորություններով ու կենցաղով տարբեր մի երկրում (ՍԿՔԳ, 451):

Արևմտահայերենից՝ Չամբարեանն հասակով և կզակով երկար, եամբարով և քիրով մեծ, գոյնով և մագերով ներմակ, աչնով կապոյտ, քաշատող մարդ մ'է (2ՊՆԺ, 2, 50): Նայնիակ խելնով բերևի կողմնորոն համար իր սիրտը բուխ էր (20Ե, 104): Իրմէ տարինով պզովի կըջայր մը ամուսնացեր էր (ԳԶԵԺ, 1, 185): Գոյնով ու արասայտուրեամբ վեհոտ իր աչքերուն մէջէն իր զեղեցիկ հոգին յստափորէն կ'երևար (ԱՅԺ, 370): Պատճառ կ'ըլլան իր երկու պատկոյց ու սրտով ալ մեծ կից գրացիներ իրարու հանդէպ ծառ ու մայր սարքին (ԹԳԿ, 226):

Մազազաթիվ ամապաններ սասնում են միջոցի, նյութի գործիականով լրացում:

Օրինակներ գրարարից՝ Ընդ ստաց կելալ այրն անօրէն, սիրելին նենկուտը, կեղծուտը բարեկամն, յզին անօրէնութեամբ (ՔԱՊՏԱ, 3, ԳԹ): Ընտրարարկեա արուեստին էր Մանուկն... այր լի իմաստութեամբ և զօրաւոր ի գործս (Ն. ա., 4, Ը): Յունն զնայր ի նմանէ փախստական միով դուստրն բալ (Սեւ., Ժ): Ար էր խորամակն աստեղագիտական աղանդովն (Ղեւ., Պատմ., ԻԷ): Լանճարեղբն վերարկեցեցն զամօթս բերեանց... շքամբս պատամամտայց (ԳնՄՈ, ԻԷ):

Միջին հայերենից՝ ծառ մի ծաղկեալ զզեղեկապէս և լի պտղով կայ զարգարած (ԿՅՏ, 15): Ար ես խմեմ լաչն կիթաչն, Ար մէջն է գիւնով յարջան (Ն. ա., 155): Դարիպին հացն է լեղի, որ ճաշակել, դառն ու լեղի, խառն արտասուով շարն որ բմպէ (ՄՇՔ, 185): Եթէ այր է կամ կին՝ լեզուովն ասուն, Զերդ օծի քիւնք է զեղուկ դուռն ի մահուն (ԿՅՏ, 216):

Արևելահայերենից՝ Իմ գայրույթը լիմ է սիրով. Իմ գիշերը՝ լիմ աստղերով (2Ք, 1, 149): Բուրբ վայրերում, բուրբ կողմերում, Աշխարհը մի նոր երգով է ելի (Զ, 271): Նոր սիրով լեցուն՝ զարձա ես ձեզ մտա (ՎՏ, 1, 195): Նրա մտա պտակած էր զինով լիբր տկնորը (Ք, 4, 376): Վարդանը լսում էր սարսափներով եղի այդ խոսքերը (ԳԳՎ, 573): Լուծնաթանն քմրանց մարմնի ձևերը, հասարակ աչնեով աներմարկի խորթությունները, բարձուքները և ծաղիկները (ՎՔԵ, 194): Անանայ սուկին... Սուր է պարզում մեր օրական Քույնով շաղախ հացի

զիւմ (Ժ, 216): Ավանի կենտրոնում սեղան կա գրված՝ զինով, պտուղներով ծանրաբեռ (ՌԱԱԱ, 363):

Արևմտահայերենից՝ Երիսթոյն միտքը կը ձգեն անուշ լիշտակներ, յունիսի և յուլիսի արեւով տախկ (ԵՅԵԺ, 4, 560): Անկի անգին գլխարկներ, քաշուններով կամ ծաղիկներով զարդարուն (ԳԶԺ, 1, 57): Յաշակոտութեան փայլակներով յի բերբերովը դիտեց իր պտիկ խանութին ու հանդիպակաց խանութը (ԵԵ, 494): Անոր քովն է սեղանը և նազգով, կաշեկազմ զեմբով, բոլորում մագաղաքներով ու քանի մի փոքր եկարներով ծանրաբեռն (ՏԶՎ, 36): Իր առնումովը մագաղաք՝ փոքր եկարներով ծանրաբեռն էր սկամայ (ՇՇ, 1, 104): Պահ մը արցունքալիքը զանդաղեցուցեր էր սկամայ (ՇՇ, 1, 104): Պահ մը արցունքով պղպոտն զլուխը վեր առաւ (ԵՅԵԺ, 1, 513): Մաղիկներէն յուշիկ Լով պղպոտն զլուխը վեր առաւ (ԵՅԵԺ, 33): Սերիքի կը թափէ Բարուններով օճուն հովիկն իրկուտն (ՄՄԵԺ, 33): Եւ ափերը պտուղներով լեցուն, աղչիկը իր պտույտը կը շարժանկէ (ԱՅԺ, 194): Հայրենիքի սիրովն ու հուովը առիկ երիտասարդ մըն էր Վարու (ՉԳԶ, 129): Ազգեց կարմիրով օճուն հովիկն երկուտն (ՄՄԵԺ, 33): Իրենց շրթունքները զգայուն էին և քաղցմէկը ծախի (ՇԱՆՄԱ, 126): Իրենց շրթունքները զգայուն էին և քաղցույթները բարձուն (ՌԶԳ, 220): Միտքին ծաղիկ մեղիկովն պաղույթներով բարձուն (ՌԶԳ, 220): Միտքին ծաղիկ մեղիկովն պաղույթներով անն, Սա իրիկունն բլալի ես (ՄՄԵԺ, 109): Օրիորդը դրասանգներով զարդարուն քորածին տակէն նամակ մը գուտ հանց (ԵԵ, 460): Երեսակայեցէք սարսափով խառն ազգութիւնս (ՕՂԵ, 167):

Այստեղ շատ կատուցներում գործիականը համասեղում է միջոցի և սահմանափակման իմաստները:

Օրինակներ արևելահայերենից և արևմտահայերենից՝ Բարբառնչիւրը իր յանբժանարար ունէր, մտւելնով ու հագնով անցաւ, թերևս շատ նման զէմբով ու ձևով (ԵԵ, 559): Ախտագրական անձնակառուցեան անախտարիւններովը իրանկ հոգիներ, անկեղծօրէն կ'առան ձեզ (ԱՅԳԵ, 94): Ար կ'է հանդիպիմ նոյնիակ իր ուղիմութեամբն (Ն. ա., 307): Մեծաքանցըր հանրամասնօր գրողի մը պիմագոնութեան (Ն. ա., 307): Մեծաքանցըր զգոնութեան լուսափիտ կամար մը կը շօրհնեն, մոլիկն մէջ պահարատն ու յաւանակներով տեղեկ եերարձակ (ՕՂԵ, 78): Տեսարաններ զուտը թափօրներ անցան խարկաւորք զազափորներով հագառ (ՎՇՇ, 221): Կանգնած են զարակների հետևում իրենց իրավունքների զիտակցութեամբ զոռով (Շիրվ., 8, 318): Մի՞թե չէր կարիկ ժողովը այստեղ հմտա, բանիբուն, գիտությամբ ու աւարիտությամբ եայտնի հոգեորականներ (Մուր., 6, 289): Մի՞թե մտածմանց արձանացում, մոլիկն գիտում ես գրո՞ւ քո մարդկային այս ամենով՝ այս ամենով արշիւր (ՇՇԺ, 2, 237):

Երբեմն գործիականը կարող է մեկնարանվել շափի և սահմանափակման իմաստներով:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Մամի լույսն քնկել էր նրա գալուսի կիսադմենն, երկար պարանոցին, կիսով մեռել, զիրգ ունեթին (290, 1, 90): Կիսով չար ու բաց խաղաչ բակերում, Կարառակերում... Արզաղոն այնպես զոռոզ է բայում (ՊՅԾԺ, 4, 80):

Գործիականով լրացումը կարող է արտահայտել նաև սուս պարագայական իմաստներ

Օրինակներ արևելահայերենից՝ նա դարերով բայառաճալամ, տարազիւ. Արյան խաչ է կրծքին կրում անմտունչ (ծ, 213): Շուրքը՝ որքան էլ փայլ ու պերճանք, բայց հայ ավանդական ընտանիքի շունչը կար, սզլինեճով, հարսներով, թաններով, համախումբ՝ հարգալից մի միջոցարա (ՍԿՔԳՔ, 326): Նա դարձավ մեր ամենաթերեի հայ բանաստեղծը՝ մի լանի զլիսով բարձր իրեն շրջապատող բոլոր բանաստեղծներին (ԳԼՄՄՄՅ, 150): Գարեճով հզոր ոգու սնոր այս կրկիլը հիմա, մեր աչքերի սառչ է միայն մարդիկ ստանում (ն. տ., 270):

Ածականի լրացումը ենթոյական հայտնով. — Արևելահայերենում բայական ծագմամբ որոշ ածականներ ստանում են ներգործականով լրացումներ՝ սահմանափակման իմաստով:

Օրինակներ՝ Բակ այդ արմատաներ... հողթող կհանդիսացնեն ընդ ամեն ձևնարկություն մեջ և թագավորների աչևում սիրելի նկացուցանեն (Բ, 7, 44): Սրահից լավում էր գինով նախարարների քրքիչն ու նրզո: Գործներում կիսատ, անվճարական, հարափոփոխ, փափկամորթ մարդիկ (ԳԳՎ, 561): Նա հազով թև ամբողջ խորությունը զղա այն մեծ, մարդկային հոգում անպարփակելի ցավը (ՀՔՄՏԶ, 1, 74): Նա բայում էր հանդուգն կերպով գլուխը բարձր պահած, շակելով սոցիալական պայմաններում եկամտի իր սուպատը (ն. տ., 602): Դա մտանում և շքանում հայտնի Մարտին ապրդ այդն է (ՍԶ, 1, 427): Կյանքում զծրպետ բոլորովին՝ նա մեր ամենախրատնիկ բանաստեղծներինց մեկն է (ՊՅԾԺ, 5, 333): Տար ինձ այն աշխարհ-անցյալում հզոր (ծ, 117):

Պետք է նշել, որ սահմանափակման իմաստը արձանատահայերենում արտահայտվում է մեջ+սեռական կառույցով:

Օրինակներ՝ Մայրը միջիբարոթեանն ներդրածտուրբանն բառեր շառլից, իրենց ասմիտրեան մեջ հզոր ու ազղու (նն, 295): Քուկինները առաջ ու կայտատ են և հուանորձն դանբհուն մեջ ալ յտաբաղվժ (ՕՉՆ, 132):

Արևելահայերենում նույնպես այս իմաստը կարող է նույնատիպ կառույցով արտահայտվել:

Օրինակներ՝ Դա ամոր կազմվածքով, դեմքի խոշոր դեմքով լուսնի Մարտիրոսն էր, րվաբանության մեջ ամենից ընդունակ աշակերտը (Շիրվ., 2, 416): Զարմացած գիտում էր իրեն անհասկանալի և այդ

տան մեջ արտօրինակ տեսարանը (նԳ, 1, 261): Բայց ես՝ միշտ համար, չի հավատում, Մինչև լսեցի մի մեծ պարոնի, Մեր մեջ շատ խելո՛ւ ու շատ անվանի (ՀՔ, 2, 93):

2. ԱՐՄԱՆԵՐԻ ԼՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎՆԵՐԳՎԱՐ ԿԱՌՆՅՆՆԵՐՈՒ

Գրարարում և մասամբ միջին հայերենում բազմաթիվ ածականների լրացումներ են ստանում նախգրավոր կառույցներով: Լրացական կառույցը կազմվում է համարյա բոլոր նախդիրներով, սակայն առավել շատ այդ զերով հանդես են գալիս ի, առ, ընդ, բաց: Ընդ որում ի նախդիրը գործածվում է հայցականի և արականի, առ նախդիրը՝ հայցականի, ընդ-ը՝ ավելի շատ հայցականի, նաև տրականի, բաց-ը՝ տրականի հետ:

Նախդիրները հորմածների հետ արտահայտում են իմաստային նույն հարաբերությունները, ինչ որ բայի լրացումների զեպքում:

Այսպես, ի նախդիրը հայցականի հետ արտահայտում է սահմանափակման իմաստ:

Օրինակներ գրարարից՝ Մեծ ի ծնունդս կանանց մարգարէ քան զՅովհաննէս ոչ օր է (Ղուկ., է): Փախ է ի քույունս մեղու (Միքայ, ԺԱ): Ոչ ծանրիցս զանձն քո, զղեցիկի ի կանայս (Եբզ., Ա): Նա էր լի յանանայն իւրում (Ա, Մնաց., Թ): Որ էր այր ընթերցասէր և ուսումնասեր և վարժ ի բոլոր նրամանգս (ՅԳՊԶ, 88):

Միջին հայերենից՝ Իշխան ազահ և զեղիս ի մարտս պատերազմի զիրաւ ըրճոնի յորտորաց (էՀՄԳԱ, 177): Ով զեղեցիկ ի հանրտ, երկնիկ ակնչիչն, որ չէ՛ զբարի բարբառ քո (ՆՄՄԱՎ, 30): Նայ, որ առասն է ի տուր բարի, Ձեզ ու մեզ հուստար ողորմի (ԺԵԶԶԲ, 448):

Ի+ հայցական կառույցը ածականների մաս կարող է արտահայտել նաև նպատակի կամ հանգաման իմաստ:

Օրինակներ գրարարից՝ Պատրաստ ենք ի մեռանել (Բ, Մակ., է): Եղև նա անօթ կազմեալ պիտանացու ի գործ Տեան (Եզն., 2, ԺԷ): Ի ստապատիր կոտցն բարձաստուածութենէ՛ տասուկ յաճախազունիք օրտազոր զանձն իմ պարասաւր ի քո երկրպագութիւն (ԳԻՄՍ, ԳԲ): Արդ մեծութիւն ընդ, ամենակալ ստատածանն աննուարկի, ամենափոյթ առ ի զիութիւն, մշտալծաւ ի ըժկութիւն (ն. տ., ԳԳ): Խառն էր նա ի ման մոզուցն ի Զարհուանի (Եզ., 6):

Միջին հայերենում ի+ հայցական կառույցով արտահայտվում է նաև հանգաման կամ համապատասխանության իմաստ:

Օրինակներ՝ Այլ լուսին ի մեզ նման, ոչ արև, որ զնո կու ծագէ (ՆՇԷԿ, 80): Յացի ի կուրսերոյն և ի դեղերոյն՝ որ խառն ի պայլաճմին շեւմն գրեցար, ի բան տար (ՄԷՋՄ, 111):

Գրարարում ի + հայցական կառուցյով կարող է արտահայտվել նաև միջոցի իմաստ:

Օրինակներ՝ Որ բնախն է ի Տէր (Հոռմ., ԺԶ): Քանզի էր խաղազասու ի Քրիստոս (Եղ., 1): Դուք իմատուռնք ի Քրիստոս (Ա, Կորն., 9):

Միջին հայերենում որոշ անականներ կարող էին ի + հայցական կառուցյով լրացում ստանալ պարագայական իմաստով:

Օրինակ՝ նա եղէ արազներաց ի գուր կորստեան (ԱՔ, 203):

Ի + արական կառուցյով արտահայտվում է սահմանափակման իմաստ: Այսպիսի լրացում կարող են ստանալ բազմաթիվ որակական անականներ:

Օրինակներ գրարարից՝ եղևն գորտուր ի պատերազմի (Եբբ., ԺԱ): Ակն շար ետխաննկոս ի հացի (Միրաբ., ԺԳ): Զի արաջնա զմնզ վասն քո բնզ թեզ, լոյս ամենայի, յամենայի ողորմած (ԳՆՄՈ, ԺԹ): Լանճարնզրն վերարկեցեցն զամօթս իրեանց օտարացեալս ի կրօնից, հնարացեալս ի կարգաց, ի սրբութեան անուոր, ի կուսութեան անմաւոր, յարցաութեան ամբարիշտ, ի բարեպաշտութեան վեասապարս (ն. տ., ԻԷ): Յաջորդէ դիշխանութիւնն Աշտու Պարթիկ, այր... ետխ և պեմն իշխանութեանն (Ղև., Պատմ., Ե): Փերմէլիանս... էր այր սեմշելի յուսումնասիրութեան (ՄՆ, 2, 2Ե):

Միջին հայերենից՝ Գտին զամն կուպաշտ՝ յամենայնի փարթամ և յոյժ հարուստ (ԷԷՄԳԱ, 86): Որպէս և էր անմաւս ի պատերազմի (ՄՄՊՅ, 7):

Առ + հայցական կառուցյով արտահայտվում է սահմանափակման իմաստ (եղանակելով վերաբերմամբ, նկատմամբ):

Օրինակներ գրարարից՝ Աշտուրք ևնզ պ ասումն (ՄՆ, 3, ԿԸ): Վերականգնի մատու... գեղախառուրն առ ամենեւեան (ՂՓԹ): Բայց էր Լամամ սեղ և ամբարհուսած, յայլ և բոլլ առ պատերազմի գարծ (ԹԱՊՏԱ, Ը): Աւելի էր այր խաղաւէր, ատեցող դիտաղաղութիւն, անլազ ա արբումն արեան մարդկան (ն. տ., 3, ԲԵ): Աս կեանն փոյր, առ ողորմութիւնն արամ, առ ձեռնարկութիւնն պատուստ, առ փելութիւնն կազմ, առ աստուրիւնն յորդ, առ յանախութիւնն զնշում, առ անբաւարիւնն իր, առ անեւագութիւնն փարթամ, առ Լեղանամութիւնն ետխ (ԳՆՄՈ, ԽԳ): Քաշահասակ էր նա... առ կեանքս իջրխանանոց պարկեշտ (ՅԳՊԷ, 137):

Միջին հայերենից՝ Զարմանալի էր առ յամենայն պատասխանին ընդդէմ Հոռմոց (ՄՈՒԺ, 183): Յոյժ խառն էր առ ամենայն ուր և սրգարադատ յամենայն դատաստանս (ն. տ., 325): Մինն էր առատանն առ ամենեւեան (ն. տ., 408):

Գրարարում սահմանափակման և նպատակի խառն իմաստ էր արտահայտվում առ + ի + հայցական կառուցյով:

Օրինակներ՝ Աշտուրք... փոյրք առ ի վարդապետել (ՄՆ, 3, ԿԸ): Տեսի և անզ փորք ինչ փորումս այրի ի ծործորս բարանձախ միոյ զժուրածուրս գրամբք և անհմարայր առ ի բնակել (ՅԳՊԷ, 286): Անհոն շատարանութեամբք իցեն լի, անօրուս մեզ առ ի պատմել, և անշուն ի լսողաց առ ի լսել (ԹԱՊՏԱ, 4, է): Այդ մեծութիւն թեզ, ամենակալ աստատանն աննուակելի, ամենափոյր առ ի գրութիւն (ԳՆՄՈ, ԳԳ):

Այսպիսի կառույցները միջին հայերենում գործածական չեն: Առ + հայցական կառույցը գրարարում արտահայտում էր նաև արականի իմաստ:

Օրինակներ՝ ծարաւ է անն իմ առ մեզ (Սաղ., ԽԱ): Զի՞նչ պակաս է բեզ առ իս (Գ, Թագ., ԺԱ):

Առ + հայցական կառուցյով գրարարում արտահայտվում էր արականի իմաստ: Պատահական չէ, որ այսպիսի կառուցյով լրացում ստացող անականներից շատերն այլ զնպրում արձակելով խնդրատույժուն ունեն (հմտա, հակառակ թեզ մեզ և հակառակ մեզ, խառն թեզ ջուրս և խառն ջուր):

Օրինակներ գրարարից՝ Երբք զմուսս խառն թեզ հալուէս (Յոզհ. ԺԹ): Օղ ընդ ջուրս և թեզ երկիր խառն է (Եգն., 3, Ժ): Որ ոչն է թեզ մեզ հակառակ (Մարկ., Թ): Լաղորդ էին թեզ թշնամիս Յուդայ (Ա, Եպր., Ե): Քանզի այր սրտեայ էր և անգամովք երկար և թեզ իրեսու պատշան (ՄՆ, 2, Ե):

Այս կառույցը երբեմն հանդիպում է նաև միջին հայերենում: Օրինակ՝ Յօղական խառն ասի թեզ այլ Լարիմն (ՄԷՋՄ, 57):

Առ + արական կառուցյով նույնպես արտահայտվում էր հանգման իմաստ:

Օրինակներ գրարարից՝ Յուսաքեալ սպասէար ոչ ևս թեզ փորձութեանն խառն միջոցի սոցա (ՅԳՊԷ, 253): Զի՞նչ հաղորդ իցէ գալլ թեզ գառն (Միրաբ., ԺԳ): Պատերազմեսցի խառն թեզ նմա (Իմաստ, Ե):

Միջին հայերենից՝ Ի յերկրի մարդ լինի ծնողմամբ մայրական, ի յերկրան է թեզ հօր անբամանական (ԷԵ, 194): Կամ տար զպտուղամին ջերմանն զդեղերն խառն թեզ մարդին ջերման զեղերոյն (ՄԷՋՄ, 111):

Գրաբարում հազվադեպ բառ առական կառուցյոյցը արտահայտւում է հատուպատասխանութեան կամ օճճմանափակման իմաստով:

Օրինակներ՝ Տէր իմ իմաստուն է բառ իմաստութեան հրեշտակի (Ք, Քաղ., ԺԳ); Արք անուանիք բառ տանց տոճճիցն իւրեանց (Ա, Մնաց., ԺԲ); Արժանի բառ նորա իմաստիցն և Բարբոսանն թէպէտ և ասէր դժուար պատուել զնա (ՂՓՁԷ, ԿԳ); Եւ արք, զի՛նչ արժանաւոր բառ Բեզ քամբասանա շարագրեցց (ԳնՄՈ, Թ); Յորոց, բառ անգիտութեանն որ է ի նոսա, և անկարգ բառ վարոց՝ այգլիսի իսկ արդարև աղանդոց վախել էր բուսանել (ՂՓԹ):

Այսպիսի կառուցիւներ միջին հայերենում գործածական չեն:

3. ԱՐԱՎԱՆԻ ԻՐԱՏԻՐԱԿԱՆ ԿԱՌԱՅՈՒՄԻՆԵՐԻ ԿՈՌԻՍՏԵՆՆԵՐՈՎ

Հայերենի բոլոր շրջաններում անականներն ստանում են նախադրութեամբ կառուցիւներով լրացումներ: Սակայն յարաբանչույք շրջանին բնորոշ են յարահասակ նախադրութեաններով կառուցիւներ: Այսպիսի, գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում ազիւի շատ գործածւում էին իրեւ, որպէս, Գան, ի մէջ, առաջի, ի վերայ, համեմատ նախադրութեանները, իսկ ժամանակակից հայերենում (արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում) գրանց մի ժառի հետ գործածւում են նաև պես, չափ, նման, զեպի, մինչև, համար, նկատմամբ, առանց, հետ, աստիճան, զերբ, մասին, վառ, տակ և այլ կապեր:

Նախադրութեամբ կառուցիւները երկու կարգի են: Առաջին զեւջւում այլ լրացումները կազմում են որակական անականների համեմատութեան որևէ աստիճան:

Այսպէս, գրաբարում իրեւ, որպէս նախադրութեանները հայցական խնդրով ծառայում են հավասարական բաղդատական աստիճան կազմելուն:

Օրինակներ՝ Մինչև եղև մամբ իրեւ զփոշի (Ք Օրէնք, Թ): Ո՞վ էր իրեւ զնա իմաստուն (ՆՆՄԻ, ԺԳ): Եւ էր թիւ որդոցն Իտալիոյի իրեւ զաւագ ծովու անչափ և անրիւ (ՈՎՈ, Ա): Ո՞վ է սա որ ճրհեայտ է իրեւ զաստատ, զեղեցիկ իրեւ զուսին, բնտիր իրեւ զաւղազակ (Ներք., Զ): Հօրք էր իրեւ զկապնի (ՍՄՈՎ., Բ): Կին քո որպէս զայգի վայելալ (Սաղմ., ԺԵ): Զմիտոց հովանի մեծի լնու մարդկութեամբ և պաշտան շինուածովք, լուսաւոր որպէս ական բիր (Մն, Զ, ԽԲ):

Գրաբարում երբեմն որպէս, իրեւ նախադրութեաններէ խնդրիքը հայցականի փոխարեն ուղղականով է դրվում:

Օրինակներ՝ Ամենեքին... իրեւ շունք լիբրք եղևն յանձինս իրեանց (Նաւաթ, ԾԶ): Զի իրեւ նոսա խորամանկ (Գ. Մակ., Գ):

Քան + հայցական կառուցյոյցը արտահայտւում է նաև որակական անականի առաջինական համեմատական աստիճանով:

Օրինակներ՝ Զի մեծ Գան գտնարև է սատ (Մատթ., ԺԲ): Թէրևալոյն է եւ Գան զիստ (Յոզր., է): Գտար իմատունք Գան զամենեւեան (Ա. Ներք., Գ): Բարի են ասիքք քո Գան զգինի (Երզ., Ա): Մեծագոյնս ևս Գան զայլս տեսցես (Յոժէ., Ա): Հարստագոյն Գան զնա էր շարն (Նզե., 1, Ա):

Առավելական համեմատականը կարող է արտահայտվել նաև չափ + գործիական կառուցյոյցով: Օրինակ՝ Ուսովք չափ ի վեր բարձր էր քան զամենայն ժողովուրդն (Ա, Քաղ., Թ):

Ի վերայ + անական կառուցյոյցը ևս կարող է արտահայտվել ասավելական համեմատական իմաստով:

Օրինակ՝ Բարձր է ի վերայ ամենայն ազգաց (Սաղ., ԸԳ):

Միջին հայերենում իրեւ, որպէս, զիարգ, զիարգ (զերգ, զերբ, զէտ), զինչ նախադրութեանները հայցական հարկի հետ կազմում են որակական անականների հավասարական համեմատական աստիճանով:

Օրինակներ՝ Տղայոց միայ զերբ մտ կախող կու լինի (Զե, 185): Այլացն մէջն և արտեանացն զէտ անիմ և զէտ ոչիլ մեծ և փառ լինայ (ԱՕԲ, 194): Միբէ զքո բնկերն անկեղծ, անարատ զինչ կարն սպիտակ (ՅԳ, 368): Ձգեաց հետ հաջոյն քար՝ զերբ կարկուտ պալ և ալիտակ (ԳՔԲՄ, 106): Մնաւ որդի սեալ իրեւ զնեղիկ (ՆՄԺԱՎ, 260): Գոչէ զէլ ալին ալ պղաւոր (ԲԶ, 151): Եւ զէլ զեւգ հալալ մարդ կ'սպէի (ՆՄԺԱՎ, 307):

Որակական անականների հավասարական համեմատական աստիճանը կարող է կազմվել նաև նման + առական, նետ + առական, չափ + անական, չափ + գործիական կառուցիւներով:

Օրինակներ՝ Արեգական նման պաշտառ, Երեսոց լոյս էր կամար (ՀՔՏ, 197): Սարուկ մի սիրեր նո՞ պարապար նետ երկու լուսայն (ՆՔԶԿ, 67): Ամառ մեծա լի շորանալ, հինն է պաշտառ նման ներոյն (ՄԶՔ, 224): Որ է Աստուծոյ չափ երախտաւոր իմ (ԺԶԶԶԳ, 224): Բաց թէ մահու չափ անհետգիտա տահեն, յայլ տեղ ոչ երթայ (ՆՄԺԱՎ, 153):

Քան + հայցական կառուցյոյցը կազմւում են որակական անականների աստիճանական և նվազական համեմատական աստիճաններով:

Օրինակներ՝ Լինիս կատարան զու մարդ, Գան զամենն ազգի լինեանալ (ՅԳ, 361): Զինքն Գան զայլ մինն նեկույն արար Գանուած (ԱՕԲ, 52): Ինչն Գան զպլլգամն էիչ է և Գան զսատայն շատ է, և Գան զպլլգամն չոր է և Գան զսատայն զէլ (ԳՔԲՄ, 20): Զէ բերել մարն հո-

դածին Քան զվեզ անույ պտուղ երկրին (ՀՍԲ, 73); Երևո կանգնեցնել բարձր Լան գառաֆնորդն Յունաց (ՍՍՊՅ, 29); Քան գանգլտ աղխառ մեռայ ևս (ՀՔՏ, 174); Քան գտեր այլ Լազրիկ պտուղ ի աշխարհս շատամ թէ լինի (ՆՔԷԿ, 38):

Եսխաղորոթյամբ կառույցներով արտահայտվում է նաև սահմանափակման իմաստ:

Այս իմաստի գրեթե բոլոր դրաքարում ժառանգում են ի մէջ + սեռական և առայ + սեռական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Սորա... ի Տարեւան փոքր, և մեծ ի մէջ հազարացն (Ա Մտայ., ԺԲ): Ենթո՛հայ նմա պատկեր լուսազարդ և հասակ փռուց անմանմանա ի մէջ աննեայն մտերեաց բանական ազգի (ԹԱՊՏԱ, 4, ԺԱ): Յարթղ զԻշխանութիւնն Աշտա Պատրիկ, այր երևնլի և նախանձար ի մէջ եսխաղարացն Հայոց (Ղև., Պատմ., Ե): Փաստառ առաջի ախալին (Նսփ., ԺԲ): Բնդունելի ևս առաջի Տեան ճանապարհք մարդոց արարոց (Առակ., ԺԵ):

Սահմանափակման իմաստը միջին հայերենում արտահայտվում է ի վերայ, դեմ, բնդյնմ + սեռական կառույցներով:

Օրինակներ՝ էր թագարս այս՝ բայք, բարեանից և աճարկու, ողորմած և Լազր ի վերայ ամենեցուն (ՍՍՊՅ, 1); Ինքն ի յայլ պագի պաղլամեուն վրայ առք և չոր է (ԱՕԲ, 23); Բնութեամբդ բարի դեմ աղլտաց, Լոպ էր վարդապետաց (ՀՔՏ, 197); Ի յայս ի յամէն ազգերս ի գրաստեան... շիայ այլ համարեկառ ի վրայ սովոյ, ի վրայ ծարոյ, ու ի վրայ բշկ ոսկոյ ու խմկոյ (ԲԷ, 53); Յիշեցիք զբազմեաբնաւորսն ի վերայ մեր զվարդառ Սամուէլն (ԺԵԷԷԲ, 447):

Արեւելահայերենում պես, չափ, նման կապերը անձնական զերանունների առաջին և երկրորդ զինքերի տրական և գոյականների ու այլ բառերի սեռական ճշգրտման հետ կազմում են որակական փոփոխանների հավասարական համեմատական աստիճանը:

Օրինակներ՝ Նա ցիւրիկի պես անկեղծ էր, լրիքի պես համարձակ և երկարի պես անվուրք (ՆԳ, 2, 465): Ահա թի ինչու է իմ ծայնն այսօր Հավերժի նման համառ ու հաստատ (2, 270): Նա նորից անաս նրան առաջվա պես պարզամիտ, սրտաբաց. ուրախ ու շտապեռ (ՆԳ, 2, 442): Վերավորական լինելու շափ կարեւորաւ և հրամայական զրեւ էին բնկերները (ԶԴԱՎ, 212): Նրանց միջից առաջ եկավ մի գորական, կարճատևակ ու կոնդի պես հաստատուն (ԳԴՎ, 287): Պատից վերջնում եմ ծամի նման պիւրկ մարակը (Բակ., 197): Այնտեղից զուրս եկավ Արեւայանի հայրք... փոքր-ինչ կորացած մի ծերունի... գլուխը կիսով չափ հաղատ (ՍԷ, 5, 107):

Արեւմտահայերենում որակական անանանների հավասարական համեմատականը կազմվում է չափ, պէս, նման, աստիճան, զերջ կապերով:

Օրինակներ՝ Վարդի պէս կարմիր այտեր և ամուխի պէս սև յունքեր ու մազեր ունի (ՀՊԵԺ, 2, 39): Արիշէ ծախու անուած համարեան պէս անառց բան լիայ (Ն. տ. 229): Չեզի չափ ագիւ, ձեզն չափ հաճեաւեղ, ձեզի չափ հաղաւմաւ և ձեզն չափ զեղեցիկ սիկէն մը բնաւ տեսած չունիմ (Ն. տ. 6, 137): Չէր կարծեր որ կապիւր առտիւնն ինքն մը ըլլայ (ԵՅԵԺ, 1, 377): Իր ամուխի կտորումի պէս փայլառ մազերուն մէջ ձերմակ թիւր սարդած են (ԳՉԵԺ, 1, 309): Չնեական հրուրի մը նման գոհարազարդ, երկրի մը չափ բնդարձակ սպարակի մը տէր եղած էր Յակոբ էֆենտին (ՏԿՎԱ, 74): Գաշտ դարաւանց նա լիւնկերուն կը կատարին Չիւրք մախար զեր սպամեղ կը կրեն Չեաթն անոնց հիւսղի, ծանր քայիին (ՎՊԵ, 257):

Առասարակ ժամանակակից հայերենում (արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում) կապալին կառույցներով արտահայտվում են նաև ինքնաշին և պարագայական բազմակն իմաստներ:

Աչապես համար, մեջ, նետ, դիպի, մաքին, վրա, ըստ և այլ կապերով արտահայտվում է սահմանափակման իմաստ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Չէր իմանում, ինչպէս վերջ տա այդ իրեն համար անխառժ տեսարանին (ՆԳ, 1, 258): Այս բոլորը պարզ էր Սամվէլի համար (Բ, 7, 64): Ոսկի ու արծաթ, զարդ ու գարդարանք բարձեց ուզանքի և, վստան իր ոսկու վրա, անից դուրս նկավ (ՎՊ, 3, 329): Շիրվանդազուն է, որ ուղից բժրունէ է կենցաղազարկան դրամակն ուղիք ու կենսունակ, ուղա ուրեմն և սպազայի համար առաջնախաղառ ուղիք (ՎՏ, 2, 296): Հիւրից նրա Նիցիեակապոր ու իր համար անտիկ շարժումները (ՍԷ, 1, 75): Նա համեմատաբար շատ շահնէ էր և զործի մեջ ալիկի ծիր (ՍԷ, 1, 75): Նրանց խոսակցութիւնը դարձավ անհանդուրժելի ինն համար (ՎՊԵ, 243): Դիւխն զրեւ էր զյուլի համար արտասուղոր գիտարկ (Բակ., 514): Աշի համար անտես մի դաս պիտի բանդէն իրենց ուսով (ՊՄԵԺ, 4, 125): Ինձ թվաց... զուսպ, արցունքի մեջ ծխառ շոտանդաղիկներ լաց են լինում (ՎՊԵ, 1, 442):

Արեւմտահայերենից՝ Սմբատ փոքրոցի մէկն էր, յաջողութեան մեջ մեծամիտ (ՄԵ, 112): Հպարտ ու ամբարտաւան իրնէ տկարներուն Էնմ՝ Տ. Միլրոիշ ամենէն զնանաբարջ սողորմուններն ունէր հարտաւաններն զիմացը (ԵՅԵԺ, 1, 366): Խտրովի պէս դրամի կարտա ու պատուոյ մասին ներողամիտ անձ մը միայն անոր անուայն կրտար լինի (ԳՉԵԺ, 2, 67): Իրենց գիտութեան վրայ անհաստատ աղաքը առաջուց թեւերնին կը բարձրացնէին և վաճառի պէս կը պաշտպանէին իրենց զուրթը

(255, 489): Քաղկեդոն մեծ մասն անեղ է կիկղեցայ և վարժարանի մասին (2ՊՆԺ, 2, 241): Այս բոլորը ըստած էր ինձի համար բոլորովին օտար շնորհով մը (ԱԵԼԵ, 89): Հարուստի պատկ ըլլալուն՝ իր յանցանքները, Բելական մեզ ամենա համար, ներողամիտ խրատներէ ուրիշ հետևութիւն մը ունեցած լին (ԳՋՆԺ, 1, 179): Որուն ամշիտ համեստութիւր նոր ու կանանց համար միայն հասկնալի հրապոյր մը կը ստար իրեն (ԳՋՆԺ, 1, 55):

Էտա, նկատմամբ, դեմ, դեպի. համար կապկերով կառույցներն արտահայտում են հանգման, ինչպես և փոխադարձ կապի իմաստները:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ նա մի յուռ, մտախոհ, միեւնույն ժամանակ դեպի ամեն վառարկուն ոխերիմ էր (Բ, 4, 409): Հանգիստ ու իրենց շքապատի նկատմամբ անտարբեր նկրտ ու գորտ են անուժ երկաթադաշին ժառանգիները (ՀՄԱՁԶ, 3, 15): Ու նա սկսեց կարգալ իր «Ողբակիցիդ կրակ» անոխայները, գրավի ու երգուն տաներով, ինձ համար միանգամայն անձանք և նոր շարկերով (ԳՄՆՄ, 354):

Արեւմտահայերենից՝ Մեր հին անամարաններուն ջով առասպել-էնը և նշարտանանար խառն են երկուրեանց ու իսկական դիպերու մասն (ՌՋՅ, 494): Հակառակի հետ հաշտ, շարուրեան դէմ անգոր, պէտև ցերեկներն ալ կը մնար իր խոնա խշտեակին վրայ (ԱՄՉՄ, 24): Մեղաները... բարեկիրքն ու պաշտօնական իրաւու նկատմամբ, իրենց կարիւրն ըրեր էին անոնց բոյնը շքեղ յարգարկու համար (ՄՔՄ, 163): Մեծարքի թիւ մըն է, փոխնիփոխ գոյն նեւտղ, հովին դէմ վեռ-վեռան (205, 286):

Կապային կառույցներով արտահայտվում են նաև պարագայական բազմազան իմաստներ:

Այսպես մեք, միքն, բով, ապի, վրա, աղբն + սնունդ կառույցներով արտահայտվում է տարածական (տեղի) իմաստ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Այնտեղ էր նա դարկերից ի վեր կատարների ժառանգական տեր, անդունդների վրայից թեւերի մի թաւահարումով անցնող, լերկ ու մեծ ապառաճների վրա կանգուն (ՎՓ, 3, 405): Այնտեղ նրանք, միշտ բախտավոր, նայում են հոր յույն երևանին, նա առջև պաղատավոր, նրանց համար, որ թողնին (ՀՔ, 2, 59-60): Այդ ներպարանափոխության մեք նա աւելի գեղեցիկ էր ու խաղաղավոր (ՆՋՆԺ, 3, 417):

Արեւմտահայերենից՝ իր քիկնարուն մէջ մարմնակործան կ'ունկերդեր թեպի (ԳՋՆԺ, 1, 107): Որ յարողն էր տակա տակունդէ աշխարհ մը՝ նեւզի և իրականութեան միջև օտուռն (ՎՅԿ, 184): Հեզ աստղաստանար միայն հորիզոնին վրայ միեւնույն տեղն է, մտնում ու կանգնին միջև տարուր (ԱԵԼԵ, 146): Բծիչը, պատումանի բով

կանգուն, սկսա մտածել (ն. ա., 83): Ինքն ունի մաս մը թշկապիւնիին հիմարէն... ու յուզումնին, խանդապատեմին հետ զուգրեաց (ՌՋԵ, 471):

Մի՛նչ, մի՛նչ, վեք կապերով և նրանց խնդիրներով արտահայտվում է ժամանակի իմաստ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Այս պատահառով մի գողտանի և, մի՛նչ այն իրեն անձանք, կասկած պաշարեց յոր սիրտը (Մուս., 4, 136): Որը հանկարծ յուսաժորեց իմ մի՛նչ այդ մուր ներքին աշխարհը (ն. ա., 1, 119): Պահի մեք էլ մի՛նչ այդ անկաստ մարդը՝ հերտ է գտնում (ՎԳՄԱ, 44):

Արեւմտահայերենից՝ Իր մարմինը ծանրացաւ, նրաչալի սյաջքին վեք կրկնապէս տխուր (ՇԵ, 1, 303): Որոնք Արեւելի մէջ կազմուելե հոր պիտի բացուէին, բայլ պահէին, մի՛նչ այդ իրենց օտար կեանքի մը հետ (ՎՄԱՅ, 175): Ու տարիք պատցնելու մի՛նչ այդ լեճի անձանք հետաւոր վայրեր (ՄՔՄ, 277):

Կապային կառույցով արտահայտվում է նաև վիճակի իմաստ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Ու գողտանի, կուր-կուր, հող լցրին սխով, Առանց այդ հողն էլ մեծ արքի վրա (ՀՇՔԶ, 2, 122): Հողում թաղված և լավ թողարկված տանիկը վերածվում են կրակային թեւերի և ափիկ վտանգավոր են, թան ըսց գաշտում սորացուլ, հակասուկային հրետանու կրակի տակ համարաց անգաղտպան տանիկերը (ՄՄՄԱ, 359):

Արեւմտահայերենից՝ Հտարեց գիտկներուն մէքըն գողտն ու դարձուց տէրերուն զեռ գմալագին սարափի մէջ շիրտանար (205, 263): Հովին, հողին ու երկինքին հուն կը խոտեն երամ-երամ, Պանդխտութեան մէջ քափտափի հին հողիներն արեւնապարմ (ՄԲ, 189): Մնորքը յոն էր այս վտանգական գաղափարին առջև՝ պարկեշտ գեղջուկի անօքիտանութեան մէջ վիրաւոր (ՄՔՄ, 33):

Ատիեան, մի՛նչ, շափ կապկերով լրացումները կարող են արտահայտել շափի իմաստ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Մտով Ահորը զգզզված հագուստով, մի՛քց սեպած զեմքով, ձեռքերով և մի՛նչ սուսմենեւը մեղի տաներով (ՆԲ, 1, 53): Ձեռքերի բազուկները մի՛նչ արմունկը մեղի լին (Բ, 5, 41): Կիտով շափ ափերակ Գիլլանից հետո Սպանանը հրաշք է թվում նրան (ԶԳՄ, 2, 227):

Արեւմտահայերենից՝ Մերք ընդ մերք հատաչանք մը ենք, կուրծքը պատելու աստիեան յայն, կոկորդէն կը խոտափի ցաւաղին երկար «ա»-ով մը (ԱԵԼԵ, 27): Անոնց լեզուն ու բարակ կերպաններու տակէն թաղցորէն պինդ կուրծքերէն, մի՛նչն ժուկերը գրեթէ մեղի սրանք

ներէն կը բարձրանար հնչառութեան և սիրոյ ընդհանրական ու մեծ հրաւիր մը (ՎՇԵՆ, 169): Երջանիկ բաղաբնի ծիծաղը կը մեծնայ, կրնդ լայնի, եւս Բան գնա հնչուն ու զվարք (ԱԶԹ, 185):

Կապային կատույցներով կարող է արտահայտուի նաև պատճառի իմաստ:

Օրինակներ արևմտահայերէնից՝ Ալէէսիբէզը պզտիկ, սիրուն, և իր գրասած աշխարհագրական դիւրին և ճարհիւ կարեւոր այ բազաք մըն է (ՎՄԱՅ, 158): Մեր հոգին, այս ամենուկ կը բալէ կ'ուն յիշատակներու կամ երազներու բնոյն տակ (ՄԶԵ, 158):

4. ԱՍՏԻՆԵՆ ԼՐԱՏԻՄԵՆԸ ՄԱՐԱԾԱՅՈՂ

Հայերենի բոլոր շրջաններում ամականի լրացում են դասնում չափի և սասիճանի, մասամբ և այլ մակրայիններ:

Գրարարում կարի, յոյժ, շատ, սաստիկ, բիւրպատիկ, ամենին և այլ մակրայիններ, կապակցելով որակական ամականների գրական կամ բազադատական տատիճանների հետ, արտահայտում են բացարձակ զերտարականի իմաստ:

Օրինակներ՝ Զի այր մեծ էր յոյժ (Բ, Քազ., ԺԲ): Մի կարի աղաւթ լինիր (ժողով., է): Յոյժ խար են խորհուրդք բո (Մաղ., ՂԱ): Ետա հակառակ էկաց բանից մերոց (Բ, Տիմոթ., Գ): Եղեն փայլուն սպիտակ յոյժ (Մարկ., Ք): Ետչուն էր փափուկ յոյժ (Գան., ԺԳ): Ետաւք զբրգիս իր և զմոռոնս, արս բաշս և աղէղետարս թուով յոյժ ճուրղոնս (Մե, 1, ԺԱ): Բիւրպատիկ բան գարեգակն լուսաւոր է (Սիրար., ԻԳ): Քանզի էր արդարն սաստիկ հեօր (Մե, 2, Է): Քանզի միտա յայտոսիկ անբու և անհնապարտիկ, ամենինք բարի (ԳնՄՈ, Իէ): Այլ սասուկ ևս որ կարի զմեղակաւոյն է և աշխարհի կորստեան պատճառ (ՂՓՊՆ, 2Ե): Որ էր կին իմաստուն... և յոյժ իսմեմագոյն միանգամայն (ԹԱՊՏԱ, 2, 2): Թէ զինչ անուն է մեր՝ կարի Բաշայայա է բեզ (ԹԱՊՏԱ, 3, 2):

Միջին հայերենում նույնպես շափի և սասիճանի կարի, յոյժ, խիստ, շատ, բոլորովիմբ, բանիճուն մակրայիններ կազմում են որակական ամականների բացարձակ զերտարականի:

Օրինակներ՝ Նա կատի շարագոյն էր (ՊԱԳ, 470): Կտրի ճուղ ինչն բերէ իւր մեծ ցու (ԳՔԲՄ, 124): Այր մի երեքցա յարեկիսան յոյժ ազնուական (ՆՄԺԱՎ, 2): Խիստ բախաւն զինի տար (ՄՆՋՄ, 11): Տաա գալը խիստ հով զեղեթց (ն. տ., 104): Մեծ գոյնութեան ևս արձանի, Զի ևս տեսով խիստ սխալական (ԿՅՏ, 133), Օր մի մեծաւ ի յայն զեղին խիստ անգնական տանուաւր մի (ՆՄԺԱՎ, 27): Ետես, զի ամենինի

աղը էր (ն. տ., 307): Եկիւլ առ խոստովանահայրն, բոլորովիմբ տեսում և վշտագին (ՀՄԳԱ, 103): Վաս զի էր բանիճուն կորովի գրոց շնորհաց (ՄՈՒԺ, 299): Զոր ի բարբառտ տեղաց և ի խիստ գնայուն չրէ որսան (ՄՆՋՄ, 51):

Երբեմն սասիճանի մակրայիններ գործածվում են կրկնաձոր ձևով կամ երկուսի հարադրովիմբ:

Օրինակներ գրարարից՝ Եղիբ զեղեցիկ յոյժ յոյժ (Եզեկ., ԺՁ): Ոչ կարի յոյժ փոքրագոյն է իրս (Ղն, Պատմ., ԺԳ): Հարեւոյ սասուկէին ի նոցունց հարտածա սաստիկս յոյժ յոյժ (ն. տ., Իէ):

Միջին հայերենից՝ Զի էր իմաստուն մանուկն այն և կարի յոյժ ազնուասուր (ՆՄԺԱՎ, 142): էր այր մի և ունէր կարի խիստ սիրուն սիրելի մի (ն. տ., 163): Կախեցին զգոզն կարի խիստ բարձր (ն. տ., 185):

Գրարարում տասակ մակրայով կազմվում են որակական ամականների առաջնական, իսկ սակաւ, զոյգն մակրայիններով՝ նվազական բազադատական սասիճանները: Ընդ որում ամականի կարող է զրգել ինչպես դրական, այնպես էլ բազադատական սասիճանի ձևով:

Օրինակներ՝ Քոզ բազր և առակ Բազր. և թուզ ժանն և առակ ժանն (Երեմ., ԻԳ): Քան զամենայն առակ պատուական է էրկիրն (Իմաս., ԺԲ): Առակ օգակար իսկ է յամենայն աշխարհակիր գրտանաց ասանճին սահմանի (Ազ., 853): Նա առակ բարձրագոյն և մեծ էր (Գ, Քազ., Գ): Որ այժմ փոխեալ տեղոյ բողաքին սակաւ բացագոյն Բազրացա անտանի (ՍՏՊ, 3, 1Է): Ահա որ ինչ առ մէրով ժամանակաւ կաւ եղեալ կամ զոյգն ինչ հեկո՝ գրուցեցից բեզ անխալ (Մե, 2, 2Ա):

Միջին հայերենում առաջնական բազադատական կազմվում է առավել, անիկ, երբեմն և անզոց տեղ, ի բաց մակրայիններով:

Օրինակներ՝ Պղտորի այլց սպիտակուցն, և անիկ կարմիր լինի բան դառապինն (ԳՔԲՄ, 78): Եղև հարցում ի մէջ իմասանից, թէ որն է ի յանդամոց մարդկան առակ զնաալար (ՆՄԺԱՎ, 278): Քաղաւոր մի լիւր խազինան հաղար ակն ունէր պատուական և մէկն առակ պատուական էր (ն. տ., 220): Եւ թէ լինի ի տեղոց տեղ սպիտակ (ԹՆ, 57): Թէ ի ինչ ի բաց կարմիր լինի, նալ օտոցն արեմային է (ԳՔԲՄ, 117):

Միջին հայերենում որակական ամականների համեմատութեան սասիճանները կազմվում են նաև այնքան, իսնց, հայրց չափ, հեցիւն, հանցիւն, որչափ ցուցական զերտուններով, որոնք կարող են կատարել կամ ձևական, կամ բուն անգույն զեր:

Օրինակներ՝ Զուճի՛ս որ Նաչի գրած հանց ուրող, որ տաս դու մի՛նակ (ՔԳ, 368): Նկատեաց զկերպարանս նոցա, և այնքան համեմատա՛ որ Բազարուն ինքն և ամենայն նախարարն... զարձացիւր կալին ի

վերայ նորա (ՊԱԿ, 412): Ետին ընդ փողոն ի վար հայնց շա՛ք շաղ-
որ շայրեր (ԲՁ, 121): Յուցանէ գառակս, թէ որչափ ալօր լինի կարգն
և սորա... նայ կարէ վարէ զիշխանութիւն (ՆՄԺԱՎ, 8): Լեւզեղ
եւեռն պահեմ, մինչ որ գայ յոյն առաւօտուն (ԵՔԶ, 124): Լեցարն
արտուրիկ ևարուկ թէ ի խոցոց գայ, նա թողոս (ն. ա., 67): Լանց սղա-
մուկ ի վարդն սասց (ԿԵՏ, 135): Ասացին, թէ այլ սոյնպէս գեղեցիկ
ճուշներ ի տեսել (ՆՄԺԱՎ, 36): Այնչափ Բեհաշ շներ տեսել (ԵՔԶ,
73):

Արեւելահայերենում որակական անականների համեմատութան
այս կամ այն աստիճանը (նվազական, առավելական, բացարձակ գե-
րազրական) կազմվում է ափսի, պակաս, առավել, խիստ, շատ, քիչ, մի
հիշ, բավականին, չափազանց, փոքր ի շատն, սաստիկ, կրկնապատիկ,
եռապատիկ, բազմապատիկ, փոքր-ինչ, հիշ թե շատ, սակավ ինչ, բո-
ւորովին, ամբողջովին, մասամբ, հազիվ, խղպա մակարանեղով, ինչ-
պես և այլաճան, այնքան, այնքան, որքան, ոչ այնքան ցու-
ցական գերանուններով:

Օրինակներ՝ Ըանապարհորդները սաստիկ շատախոս են լինում
(Բ, 5, 91): Եւ պակաս հայրենասեր չէի (Մուր., 4, 131): Նա կանգնած
էր գեանի մակերեսովից բավականին բարձր (Բ, 4, 319): Այդ հասո-
կում նա խիստ հաջողակ ձեռքեր ուներ (Բ, 7, 59): Նա բավական գե-
ղեցիկ աղամարդ էր, գեղեցիկ կազմվածքով և առավել կս գեղեցիկ կա-
պույտ աչքերով (նԳ, 2, 349): Լարցը փոքր-ինչ կրճատեալ բնույթ ու-
ներ (Բ, 7, 94): Գարեգին Աբասկյանը ինչ թե շատ ունեւոր Յնդոնների
գավազ էր (նԳ, 2, 426): Նրա մտարն այնքան փառավոր և բազմա-
մարդ էր, որ նմանվում էր հաթափական մի դարձի (Մուր., 4, 399): Բրա-
ծո դինդարվոր նույնքան ազատ էր դրամ իրեն, ինչպես արքը մեր
օրերում (Բակ., 3): Չիմենի այրման խո՛ր Չէրք այրան նախաճիւղի, Չի-
նենի այրման նոր՝ Այսրան չէրք բարկոճի (ՇՔԶ, 2, 331): Եւ ոչ մի երկ-
րում չեմ տեսել ջրերի այլաչափ պայծառ ու զվարթ գոյն, որչափ այդ
լճի և այդ գետի (Շիրվ., 8, 383): Ախ, ինչպի՛ս կարգում մտով զիբրը
հողուց, եւ այսպէս լուսն ու գու այլաճան մտր (ՇՔԶ, 2, 44): Տար-
բիճակ զգացումով եմ կարգում ինձ համար այնքան սիրելի նամակը
(ՇՄԱՋԶ, 3, 432): Մյուս առավոտայան եւ թողեցի Գամանկոսի փորձիկ,
բայց այնքան հայկական գաղութը (ՍԿՔԳՔ, 99): Թիկեղ զգամարդ էր,
ճակատը լայն, փոքր-ինչ կլոր զեմնով (ԽԳԻԹ, 54): Եւ զինչպոքոցի
մխայն նրա չափազանց հյութասիրական զգացումներին (ՎՓԾ, 320):
Լազիվ եղմաբերիլ զողում է գազաթի սպիտակ ձյունը (Բակ., 228): Մեր
մոզովորդն ու մտավորականությունը արժանի հակահարված են առ-
ինս այն երկու եզրերի մարդկանց (ԳԼՄՄՄՈ, 263): Աւելո՛ք մի անկախ-

նում կայծակեց զիճակին բոլորովին անտրես այն միտքը (ՄՄԳԳԱ,
316):

Արեւմտահայերենում որակական անականների առավելական, նվա-
զական համեմատականը և բացարձակ գերազրականը նույնպես կազմ-
վում են այսպիսի մակերաններով, ինչպես՝ ափսի, առավել, ամբողջա-
պէս, առնուազն, ամբողջովին, ամուկիորէն, բոլորովին, բերեւեքեան,
բիւրիցս, գերազանցապէս, գերազանցօրէն, գրեթէ, խիստ, կիսովին,
կատարելապէս, հագի, համակ, կիմնովին, յոյժ, նուազ, շատ, չափա-
զանց, քիչ և այլն:

Օրինակներ՝ Բրձէ ափսի արժանաւոր և շարձակ մէկը լպիտի կըր-
նար գտնել (ՉՊԾԺ, 2, 43): Չափազանց առատանոն ըլլալու թերու-
թիւնն ունի (ն. ա., 214): Կտի շարժումները շարունակեց, ամուկիորէն
ուզել ժպիտ մը շրթունքներուն վրայ (ԾԾԾԺ, 1, 483): Լուսնօրէն նուազ
բաւելիսնց զնորք մը գտած էր (ն. ա., 4, 500): Լրացարակին վրայ
ճանչցուեալ էր իրրեւ յոյժ վաստակի վաճառական մը (ԾԾ, 517): Կան
զպակաս, ամբողջապէս պակաս ծնունդն (ՉԾԾ, 65): Եւ հագի բեղեղը-
մարելի և բիշերուն հասկնալի գաշնակութիւնը պիտի ըլլայի (ԲՁՅ, 251):
Լազած է գորշագոյն տրեխ երեսը կիսովին բաց (ՄԸԵ, 103): Անոր ալ
ուսանողական խիստ ընթացիկ ստու մը նետեցի (ՉԾԾ, 180): Թեքեանով
զառնվար շորս խոշոր արտեր ունենի անոնք (ՇՄԿ, 133): Ըստ կրեւոյ-
թին կարեւոր, առնուազն խորհրդաւոր՝ խօսակցութիւն մըն էր (ՎՄՉԲ,
87): Թե՛նէլ թե՛րան լիցուն տասնութ բնուակեր վանտներ կը թատային
խոր (ՉԽՉՔ, 181): Բոլորովին անակնկալ օգնութիւն մը բարեբախտա-
բայ փրկեց մեզ (ԹԲԱԵ, 555): Կիսովին տնեւարափ ծանրը կար-
ծես թէ լպի՛ն կը մտածեն ճակատագրական աղէտներու վրայ (ԱՉԳՅ,
121): Վարդենիները բոլորովին մեղի, փուշեքու խորձեր են այլես
(ն. ա.):

Որակական անականների համեմատության առեւանանները կազմ-
վում են նաև մակրային հարաբերակից ցուցական, հարցա-հարարի-
որական դերանուններով (այնքան, այնչափ, այլաչափ, այլաճան, նոյնքան,
այնպէս, նոյնչափ, նոյնքան, որքան, որչափ, ինչքան և այլն):

Օրինակներ՝ Միշա կը շարունակէ իր վարժապետի այնքան նախա-
կան որքան սպիտախ գործը (ԾԾԾԺ, 3, 554): Երբեք չեմ կրնար երեսու-
կայն այնքան երջանիկ մեռելներ, որքան այդ մտոցածած, խզուակ զի-
զին մարդիկը (ԲՁՅ, 272): Որուն գուր այլմա լիւր կերպով զոյնուր
էր իր կրեսին (ԾԾ, 22): Այսպէս ամախա հարցումի մը անշուշտ չէր
սպասեր (ն. ա., 331): Չէի կարծիք որ այլաչափ անաւ պիտի կրնայի
ազատիլ (ն. ա., 580): Բարոյականն ալ նոյնքան անհրճուշտ է ազրաս
մոզովորդն (ն. ա., 620): Այնպիսի շքեաղ մարմին մի ի՛նչպէս կրնար

այն՝ ան սե հոգի մը պարունակել (ՄՏԵ, 135): Ամբողջ գիշեր անցուց
այդպէս ցուրտ սենեակին մէջ (ՉԵՆ, 60): Անոր մասին օրւան հիմնա-
վին տարբեր մտապատկեր մըն էր կազմած (ՇԵ, 1, 51):

Որակական անհասկանալի համեմատութեան աստիճանները կարող
են կազմել նաև մի շարք ձևի մակրայնութիւն:

Օրինակներ՝ Փողոցը անհունօրէն երկար կ'երեւար աչքիս (ԵՕՅԺ,
4, 433): Ո՛ր գտնելու է կտաւերկայլու առափին մարզը (Ն. ա., 586):
Կը փափաքէր, որ ճամբան անհունապէս եկար ըլլար (ԵՆ, 296): Հուն
բերած էին սփռնչկայլու զեղեցիկ շէքքու պատանուի մը (ՄՏԵ, 21):
Յօսանական ու լրբենի բան մը կայ այդ կիներուն վրայ, զիչ չպարուած
այտերուն, ծայրայեղօրէն կարմիր շրթունքներուն (ԼՔԸՆ, 158): Կը գի-
տեմ այս պատկերը, այս խօսուած ամպը, Յայտնութեան գրքէն անկեղ-
ուէն կենդանի դրօշակ մը (Ն. ա., 160): Ժամ մըն է, որ նստած եմ հաս-
րացառարք զեղեցիկ վերջալոյսի մը հետ միեակ (ՄՉԵ, 222): Ուժգ-
նօրէն անկախ է տարականոն տեճականութիւն մըն է ինքը (ԱՀԳՃ,
258): Որոնց ետ անհասական է այնքան, որքան տիեզերակնօրէն
մարդկային (Ն. ա., 290):

Հայերենի բոլոր շրջաններում անպակաս լրացումներ կարող են
գտնուել նաև ժամանակի, ձևի, տեղի և այլ մակրայնութիւն:

Օրինակները գրաբարից՝ Արար զեա բլուր հողոյ՝ անշլն յարիտան
մինչև ցայտօր (Յեռու, Ը): Արբույ Սողոմոն օրհնեալ է, և ակնու Գաւթի
պատարան առաջի Տեանն յարիտան (Գ, Քաղ., Բ): Վի՛ խաւարին յարի-
տանից պահեալ է (Յուդա., 13): Ան սոսկ նախնուն՝ յոյժ է նուազեալ, իսկ
ի յերհակ վերջնոյ յաւու ձանաղակ (ԳՄՄՈ, ԺԶ): Լուր... սուրբ
սուրբ և միայն միշտ սուրբ (Ն. ա., ԳԳ): Արդ վրիպեալս ես յաւու ամու-
նապատիմ, միշտ զմեալ (Ն. ա., ԽԶ):

Միջին հայերենից՝ Գու ես անմահ միշտ կենդանի (ՅԳ, 420): Գու
Աստուան ես յարիտանից կենդանի (Ն. ա., 445): Հետ միակեց հաքի
խոշոր՝ Ի ինքն ի բնէ մազկեղատու (ԱՄՄՄՄ, 291):

Արեւելահայերենից՝ Բայց դարձայ մեռում էր միշտ աղէաւ (Բ, 4,
225): Գաւթի արտասանած անն մի պարբերութիւն համեմատ էր
ամենարմարի և երբևէ շատ ինքնուրույն հայտնաբերներով (ՆԳ, 1,
48): Ջուլտատայի լսողութիւնը փաղաքշում էին միշտ նու, միշտ դյու-
րիչ հնչույնները (Ն. ա., 123): Լուսամտարի առջև երեսուն էին փողոցում
անկված ծանրի կատարների արակալին մեկի Տյուրգըր (Ն. ա., 2,
260): Որ է նրա կյանքի այն շարունակ քաղց թմրութիւնը (Ն. ա.,
285): Բոլորն ազդեցիցն այս արշնն խտաղաքան, հուսահատ վնասից
(ԳԳՎ, 337): Այստեղ-այնտեղ երեսուն էին մարտնու զեա կանաչ քիկերը

(ՀՔՄՏՂ, 1, 76): Այսույաց լուները կոհակում, վառվետում և հորձանը
էին տալիս զիպի երկինք՝ փակելով հորիզոնը տեղ-տեղ շեշտակի
բարձր (ԳԳՎ, 24): Իսկ զեմըր եւոյն ֆիզիկայեան առողջ, կորիքի, լե-
ցուն զեմքն էր (ՆԳ, 2, 416): Ժողովուրդը երգում էր Արշակունիների
ժամանակից զեա կենդանի հեթանոսական ռազմական երգը, որ սեկախ
Հայաստանի ժողովուրդը հյուսիս էր հին, ռազմապէս հզոր օրերին
(ԳԳՎ, 119): Չնչին մարդուկներ, լրբուն հանգիստ (ՀՔ, 1, 94): Որ-
քան մեծում ու բարձրամուր էր այդ արտափառ անտաշ մարդու զեմ-
քի արտահայտութիւնը (Շիրմ., 8, 365): Որ իրար ձգտեն մարտնոն
անկուշտ, կինն ու առնամարդն համարւոյրով անխոնջ (ՀՇՔԶ, 3, 372):
Կինկոյ՛ ի բնէ զգույշ և կարգապահ, ամեն ինչ անում էր շարժով ու կա-
նոնով (Մուր., 6, 165): Հիշում եմ ա՛նա այն անցքերը նեղ... ե՛վ գրույց-
ները մերք մեզմ, մերք բիւնու (ՎՏ, 2, 162): Հուգար տարի մանկիկ
մեա, Հակոբ մանուկ իմ ազգի պես (ՀՇՔԶ, 3, 298): Հայացքը կր-
թեմալարի գրգռիչ էր (ԶԳՄ, 1, 251): Նրա աչքին այդ արտահայտու
անտաշ մարդը հետզհետեւ դառնում էր և՛ հարազատ, և՛ մտերիմ (ՎԱՆ,
2, 70): Որ շարժի և... շարժի՛ Պղզազը գինու պիտակ լեցուն սափորի
նման (ՊՅԵԺ, 4, 32):

Արեւմտահայերենում ձևի մի շարք մակրայնութիւն արտահայտում են
անմահական իմաստ:

Օրինակներ՝ Բմացանը որ լրբորէն անհնազանդ գտնուած է շատ մը
հոգաբարձութիւններու (ԵՕՅԺ, 2): Գիւրտութիւնն ալ առնեն
պատարան գրօսանք մըն է (Ն. ա., 4, 449): Ինքզինքը անհնազատ
բուաւ այդ զանօրէն քաղցր վիճակին (ԵՆ, 185): Այդքները հրացայտ
էին, տարօրինապէս ազդեցիկ (Ն. ա., 385): Եղբարապէս զեղեցիկ էր
մարդոց այդ խորհուրդը (ԶՅՆ, 200): Իր էրկանը ընդգիծութիւն անոր
ի բնէ պատարաքմասէր ոգին արթնաց (ԳՉՅԺ, 2, 70): Մատարապէս
աղկաւտ շրջանակի մը հիացումը զանոնք կը կատցցել (ՏԶՎ, 77): Շու-
շանը կը տեսնեմ հրաշքի կոպերուս աղջիկ, հպարտ ու զեղեցիկօրէն վայ-
րի (Ն. ա., 91): Վերադարձը էր անհանաչ ֆիզիկապէս և բաւառապէս
(ՉԵՆ, 113): Իմ առաջին տեսողական տպաւորութիւններ կրէր եմ այդ
զունահանդ և միեւնոյն աստիճան երբօրէն երանգաւոր շրջանակէն (ՉԵՆ,
407): Մենք գայն կ'ունենանք ցակատագրապէս շողողուն կամ անփառ
(ԱՀԳՃ, 129): Ինչո՞ւ պէտք է հարշուր անուրին հոգեկոտ աղէաւ մար-
դոց հանձնարները (ՎԱՄՄ, 66):

Արեւմտահայերենում ժամանակի բազմաթիւ մակրայնութիւն նույն-
պէս կարող են գտնուել որակական անհասկանալի լրացում:

Օրինակներ՝ Ամիրան, իր այլեւս ին՛՛նամփալի էկանքին մէջ, ամէն
ներկայացող մարդու տկանը շկախեց (ԵՆ, 34): Հիմա, միշտ հանգաւտ

և միշտ խորհրդաւոր, ճառախօսք գրասենյակ տուփ մը կը հանէր (ն. տ. 60)։ Ամէն ատու իր այդ յայտնեալու միօրինակ կերպարանքովը... կը դառնար փոքրցիկ անկիւնէն (ն. տ. 371)։ Կը շտապէն բռնէն նոր սպասարան և դեռ խնամ օրաքննիչները (ՉՅԵ, 20)։ Իմ ցանկալի, այլ յայտնեմ անմատոյց սէր, բաժանումի հնչեց վաշտիանին եղծրական (ՍՔ, 297)։ Կը նստինք արդէն պատրաստ սեղանին առջև (ՄՍԸ, 132)։ Մտքնեկնի լիցուն է դեռ խակ ողիզոյններով (ԲՆԵՆ, 215)։ Երկու տարի ինննն այ իր այլինն անոջ ունեցաւ յաւեւ քղծալի կնոջ մը սյառակերն (ԼՔԸԵ, 68)։

5. ԱՅՏԿԱՆԻ ԼՍԱՏԻՄԵՆԵՐ ԱՅՈՒՆԱՅԻՆ

Գնուն գրաբարում երբեմն որակական անվանի համեմատութիւն աստիճանը կարող էր կազմուիլ անվաններով, որոնք այս դեպքում կատարում են շարի և աստիճանի մտարայի դեր։

Օրինակներ՝ Եւ եւ որ ոչ եւ ստոյգ արդար (ՂԳՊԶ, 47)։ Որով և միշտ հաստատակ պահի ի մեզ բանն տէրունի, բաւ մարգարէին Աստի, ուխտ խաղաղութեան և կնիք հաստատութեան առ հաշտարուն միջնորդ՝ երկնային անմահ կենդանի և մշտնջենար բարեխօս (ԳՆՄՈ, ԺԱ)։ Պահես ինձ շնորհ ամենապայծառ դանձուցող մեացականաց, որով պատուական գտեալ՝ բո անուանեցայց, պաշտպանեալ ի բէն, անսամման բարի (ն. տ., 2Ը)։

Միջին հայերենում ավելի է ընդլայնվում համեմատութիւն աստիճան կազմող անվանները շրջանակը։

Օրինակներ՝ Տար զգափթին զկտուն սրբնճպինով, զի մեժ օգտակար է (ՄԶՁՄ, 112)։ Այն մարզն որ աղկի առողջ մարմինն է՝ ոչ խիստ պիտո բուն է ոչ խիստ թուլ (ԱՅՐ, 68)։ Անն առջին իմաստուններն, որ քաջ ենեաւն էին արուեստիս (ԳՔՔՄ, 117)։ Ճշմարիտ մեղարո մարդուն մահ է շար (ԱՔ, 191)։ Միշտ զեղեցիկ է խիտ պայծառ (ՄԶՔ, 223)։ Մեքաթիս արա մտիկ, որ է խորիք անգիտելի (ԿՅՏ 190)։

Այսանկ երբեմն լրացում անվաններ ճշգրտում է լրացայտ անվանի արտահայտած հատկանիշի երանգը, ինչպես՝ բաց կարմիր, սպայտա կարմիր, մուգ կապույտ։

Միջին հայերենում սկիզբ է առնում ժամանակակից հայերենում լայնորեն տարածված այն կաղապարը, որտեղ որակական անվանը դառնում է հարաբերականի գոյականական հիմքի որոշիչ։

Օրինակներ՝ Քէ վտառ փայտէ նաւով վերայ ծովուն եւ զնացեալ (ԿՅՏ, 176)։ Կանանչ կապուտ մանչուկ, թիչ խօջ կու նայիս (ՆՔԶԿ, 129)։

Արևելահայերենում առավել շատ են կազմվում այնպիսի բառակապակցութիւններ, որոնցում որակական անվանի համեմատութիւն աստիճանը կազմվում է անվանով։

Օրինակներ՝ Երեւոսարքը արտակարգ բարեկամ էր և զեղեցիկ (ԳԳԻ, 60)։ Երկուն էլ միօրինակ սուր են նրա համար (Ք, 4, 375)։ Բաւորը միանման անխա էին և անշարժ (Մար., 4, 291)։ Նա խորասկզկ էր ևր անուսանելի դուրին, աննախքնաց հաղորմիւյմար (ԳԳՎ, 536)։ Անսոգար բախանցիկ օգի մեջ երկինքը մուգ փերուդի գուն էր ստացել (ՆԳ, 1, 167)։ Զարմանալի բարեխիտ և հնազանդ աղբիկ էր նա (ՆԳ, 2, 571)։ Նա դիտմամբ շունամ էր ուղղակի ցույց անել իր անսաման բարձր աստիճանը մեծամեծներից (ԳԳՎ, 63)։ Վերջը նյութալուարը աստիճանից անկատ ուղարկել այրուսին և բուշանաց զեմ մաշել ստույգ վտանգալիւր կորվներում (ԳԳՎ, 531)։ Նա այրում էր ծայրանդ մեծ հոսուսնայի վիճակ (ն. տ., 377)։

Օրինակներ արեւմտահայերենից՝ Հոն ամէն բան ճերմակ էր այ միօրինակ մեծ ու մտաւ ներմակ մը (ՉՅԵ, 91)։ Իր նաւային ճիշդ նմանը կը պահանջէր (ԳՉՅԺ, 1, 263)։ Իսկապէս վայելուչ ձեւ և բաւրոտ մը ունի անիկա իր ճերմակ, տակալին աստա և բերն մը գանգուր անգերով (ՉՅԵ, 163)։ Հաւարած էին յաշտուսպէս բարձր գասի մարգրի... կարելի գնալույն շրջուսեմար (ՄՍԸ, 307)։ Քաց խաւեսաւ մաղերը՝ փոքորակն ճակատին շուրջ կը կազմեն թնրուց օտակ մը (ՎՇԵՆ, 131)։ Կապույտ են անոնք, խիտ զեղեցիկ, զոց կապույտ մը (ՇՏ, 1, 83)։ Ուրիշ բունց սեւ ստուեր մը ինկեր է զետին (ԼՔԸԵ, 192)։

Արևելահայերենում բաղականապիսի գործածական է այն կաղապարը, որտեղ որակական անվանները կատարում են հարաբերականի գոյականական հիմքի որոշիչ դեր։

Օրինակներ՝ Գատարկ տուփը ձեռքին նա վազեց երկիսաների մաս, նրանց ցույց տալու սպիտակ բիբեղյա ստիքը (Բակ., 194)։ Մովսիսին սէր բաժնիչն զիմարկով կնիք հովանոցի ծայրով ավազի վրա նշաններ էր անում և ավերում (ն. տ.)։ Վանուշը, գիմնարկի սպիտակ երկաթալուր զլիսարկը զեպի ծածրակը ետ գցած, նստած էր հաշտանգանի մաս (ՆԳ, 1, 264)։ Հազար հազար մարդ թախ միւրումով, Հազար հազար մարդ սպիտակ պլեւ (ՉՔ, 2, 114)։ Երբեմն զոնիքը բացվում էին, ներս ու զորս էին անում պարտու կանակալար մարդիկ (Բակ., 139)։

Արևմտահայերենում այսպիսի կառուցվածքները ձեռք չեն տարբերվում անվան + գոյականի բացասական եղանակով կառուցվածքից։ Բանն այն է, որ զարարայն -նայ, -է մասնիկներով հարաբերական անվանը, որը կազմվում է գոյականից (մետախայ-մետախ, մարկայ-մարկ

և այն), ձևով նույնացել է բացառական հոլովածին, որը նույնպես կարող է որոշի դեր կատարելու Այսպիսով, կապոյտ շոյալէ հարուստ, սև սասափէ թիկնաթոս, հաստ շուանէ կապանք, սև քափշէ վերարկու և նման կառուցները կարող են երկու մեկնարանութուն ունենայ: Առաջինն այն է, որ շոյալայն, սասափէ, շուանէ, քափշէ ձևերը բացառական հոլովածն են, իսկ նրանց մոտ զգրված ածականը՝ նրանց որոշիչը: Երկրորդն այն է, որ այդ ձևերը գոյականից կազմված ածական են, իսկ կապոյտ, սև, հաստ ածականները նրանց գոյականական հիմքի որոշիչը (ինչպես արևելաճայերների համար է մեկնարանվում):

Երրեմն հարարերական ածականը կարող է լրացուս գառնալ քրահականի համար: Օրինակ՝ Չաչը՝ ցատուի պահերուն իսկ էր պահեր գորոփի ծածուկ շիշտ մր: Ու այնքան նուրբ, աղջկային փայլը որ հետուսն կը թուրթ թէ պզտիկ կոյսի մը ձայնն է (ՄԲ, 138):

6. ԱՄԵՐԿԱՆԻ ԼՐԱՅՈՒՆԵՐԸ ԹՎԱԿՆՈՒ

Կրարարում չի նկատված քվական+ածական կաղապարով բառակապակցություն:

Այսպիսի սակավաթիվ կառույցներ երևան են գալիս միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Աղուոր, իմ հազար ազուոր, դրախտին բենհշախ խնձոր, Շարի եղէգին մէջէն ես բազում (ՆՔԶ, 228): Մօտ իմ եարին մի նստի, թէ հազար ես ինձ սիրելի (Ն. տ., 159):

Արևելաճայերենում բավական տարածված են այն կաղապարներ, որոնցում քանական թվականը կապակցվում է շափի միավոր գոյականից կազմված ածականի հետ (եկու օրական, վեց ամսական, Բան ասրեկան, երեք հարկանի, երկու գլխանի, երեք սոսանի և այլն):

Օրինակներ՝ Հինգ ասրեկան երեխա էր, որ հայրն ու մայրը մեռան (ՆԳ, 3, 12): Առատ կանաչի մեջ կանգնած էր հազիվ մի ամսական սպիտակ մի գառ (Ն. տ., 8): Իր համար երկու հարկանի բնակարան է շինել նրանում (ՔԲՈՂ, 430): Դու և նարեկը մարդկութիլնց դասին՝ երկու գլխանի ստափած եր հավերթ (ՇԵՔ, 3, 122): Մուլթանը հաշուր հիսուն հազարանոց բանակ է դրել էրզրումում (ՄեմՄՍ, 334): Արծաթե շղթան վրան շուս կափափշավոր մի հին ժամացույց էր այդ (ՎԱՆ, 193):

Օրինակներ արևմտաճայերենից՝ Ռուսիա չէ բարեհամեր մեր վեց ամսայ նուէրն ընդունելու (ՉՊԵԹ, 4, 54): Մէկը տեսայ երէկ, որ հարիւր ոսկիոց ձիու մը վրայ հեծած Ղալաթիայէն կ'անցնէր (Ն. տ.,

333): Այդ հինգ սենեկանոց տան մէջ միս-մինակ՝ չի ձանձրանար՝ քնու (ՇԵ, 1, 213): Վազուլիի երկու հոգիոց շարդարածինի մը մէջ տնջանրուած էինք (ՍՄԼՃ, 416): Յիսուս յարկանի շէնքերուն հերքեւ անխառեցար (ՉԿՄ, 77):

7. ԱՄԵՐԿԱՆԻ ԲԱՌԱՎԱԳԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՆԵՐՉԱՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՅՎԱԾԵՐՈՎ ԲԱՍԵՆ ՍՏՈՐՈՂՄԱՆ

Սկսած միջին հայերենից երևան է գալիս այնպիսի բառակապակցական կաղապար, որտեղ ածականն ստանում է ենթակա, ինչպես, ինչպես այլ լրացումներու Այսպիսի կաղապարը հիշեցնում է ստորոգում շունեցող նախադասություն: Այսպես, երբ ստում ենք բերանն արևոտ մաղակեր, ապա բերանն ուղղականը արևոտ ածականի մոտ ենթակայի դեր ունի: Այսպիսի բառակապակցությունները համարված են համապատասխան դերբայական զարմածներին: Այս երկու կարգի կառույցները համատեղ են հանդես եկել հետևյալ նախադասության մեջ. «Ու մարդասպանը դուրս եկավ ձորից, Գեմեր այլալվամ, փայլամեր մալու» (ՉԲ, 2, 64):

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Բճշկապետքն շատ խօսք են ասացել մէկ մէկին հակառակ (ԱՍԲ, 20): Բերանը շահում իլի թուփակ լեռու ես (ՉՔՏ, 144): Տես թէ կ'հնի մէկ մի կողմէ, Ահաքն խալ Յովհաննէսին (ՉԵ, 168): Եւ թէ լինի հակառակ րոյտ կամ շուրէ կոչ կամ երեք կոչ սպիտակ, ես կոչին իր աստղաճական (ԲԶ, 57): Եղկունք բուսանի հարիւր հազար, ցեղ քեղ ներկած և գունզգուն, Քիւրդու թիւրուս հոտեր միերն փանց միւս սիրուն (ՉՉՄԲԲ, 560):

Արևելաճայերենից՝ Միմյանց նրա գլխուս հղանում էին դանդաղե մտքեր, մեկը մյուսից վատ, ատելի և զարշնի (Շիրդ, 2, 371): Դեղնավուն զեմքը հետզհետե սնանում էր, միշտ մաքուր սափրած երեք ամիվում էր սև սպիտակի հետ խառն մազի փշերով (ՆԴ, 2, 233): Թեանն արևոտ Մարդակներ էն անբան շաղար դարում հողար դառով մարդասպան (ՉԲ, 1, 152): Հատակը ծաղկաշաբ գորգերի նուրբ մանրանկարները խոփա էին բերում նայողի աչքերին (ԳԿՎ, 230): Մոսայի անպիթից, հզոր կայծակով Սիրուր շանքանաւ մի մրրկանով ծղլափի խոտոս ժայռերէն ընկավ (Բու., 1, 199): Մի հուր հրեղին հայտնվեց քաղին, Ռուներ ամպուս կանգնեց տառին (ՉԲ, 2, 98): Առաջ վաղեց մազերն արծակ Մելիքի պատով մայրը շարու (ՉԲ, 2, 128): Կանգնած է մարդը արեւի տակին, Ռոս ու ծուկը քաց, բահը

զրոծ ուսին (ՂԱ, 11): Եվ դու գուխդ քաղ, արածում ես միայն (ՎՓ, 3, 304): Լեւոր նայում էր զհմակի տակից աչերը արյունով լի (ՎՓ, 3, 239): Դուս քաց քնեմ այս գող լուսնի տակ (ՀՇՔԷ, 3, 225):

Արեւտահայերենից՝ Հոս հարուստ և փար կուլտ մարգ չկայ շատ (ՀՊՅԺ, 3, 170): Ըսենք որ բախար յառող Երեսասարդ մ'ես (ն. տ., 6, 81): Միշտ գրգանք լեցուն կու գար (ԵԾԺԺ, 4, 196): Հրանդ սարի կլաւ, աչերեւ աշխնացայա, Բոնեբեւ ուղեւարախ (ԵԵ, 436): Միշտ եակաար քաց կը խօսէր (ՏԿՎԱ, 279): Անիկա կ'առաջանար գուլար բարձր (ՁԵԵ, 190): Աչերս պայծառ կը եայիմ հեռուն (ՎՇԾԷ, 103): Զոր խեղճ կիներ առաւ աչերը արցունքներով լեցուն (ԵԵ, 262): Մեծցար և դուն, զօրացար, սիրտի սեռուս բարեկամ, Եւրդ շալէս աերածան (ՎՊԿ, 73): Կատուն փութաց բովը, մուտուր կախ մուտլէն (ՀԾԵ, 355): Կարգով իրար յաշորդեցին մէկը միւսէն աւել տխուր ու տարօրինակ իեքեակնեացրական պատմութիւններ (ԹԲԱԵ, 512): Անիկա վտիտ, կապուտ ու երազուն աչերով ազոյ մըն էր, գուլար միշ մը եակ մէկ կողմէն (ՁԵԵ, 544): Կը սպասեն, աչերնին քառուղիին ամէն կողմին ուղղոր (ՅԶԵ, 139): Գաւազան մըն այ ունէր՝ ծայրը թերեւակի կոր (ԵԵ, 370): Հագած է զորշագոյն արեխ՝ երեք կիտովին քաց (ԼՔԸԵ, 103): Հին ու կէտը տախտակաչէն տան մը զեռնայարկն էր ձկնաչին սենեակը (ՄՎԱ, 101):

Գ Լ Ս Ե Ե Բ Բ Բ Բ

ԲԱՅԱԿԱՆ ԲԱՌԱԿԱՊԱՆՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայերենի բոլոր շրջաններում բայը լրացումներ է ստանում գույականով (և թեթիզ մյուս խոսքի մասերով, այդ թվում և դերանուններով), մակբայով (և նրան հարաբերակից դերանուններով), անականով, դերբայներով: Անշուշտ լրացումները տարբեր ժամանակաշրջաններում ունեցել են ձևական յորատափոխություններ: Այսպես, գույականի թեթ հօլովաձևերը նույնական շնն զրարարում, միջին հայերենում, արեւելահայերենում և արեւմտահայերենում: Հայտնի է, օրինակ, որ ներդաշական հօլովաձևը արեւելահայերենյան երեսույթ է (թեև նրա հատուկներ ձևեր առկա էին նաև միջին հայերենում): Կամ, զրարարում և միջին հայերենում խիստ զգալի էր նախադրումը և նախադրությամբ լրացումների դերը, և, ընդհակառակն, պակաս դեր ունեին աննախդիր լրացումները: Գրան հակառակ ժամանակակից հայերենում (արեւելահայերեն և արեւմտահայերենում) զերաչրում են աննախդիր լրացումները, թեև այստեղ ևս առկա են կապային լրացումները:

Պատմական զարգացման ընթացքում բայի լրացումների ձևային փոփոխությունները, այնուամենայնիվ, այնքան շատ չեն, որքան խնդրատական փոփոխություններն են: Բանն այն է, որ դեռևս զրարարում նկատվող խնդրատական անհետևողականությունը միջին հայերենում որոշ չափով խորանում է, իսկ ժամանակակից հայերենում բովականաչար ընդգծվում: Խնդրատական տեղաշարժերը մի շարք դեպքերում հանգեցնում են որակական փոփոխությունների: Գրարարում և միջին հայերենում քիչ նկատվող կրկնասեռությունն աճելի է ընդարձակվում ժամանակակից հայերենում:

Բայի լրացումների համակարգում նույնպես կատարվում են տեղաշարժեր: Այսպես, զրարարում և միջին հայերենում որոշ դերբայներ կատարում էին բայի լրացման դեր, իսկ հետագայում դրանք ընկնում են Անցյալ դերբայը բայի լրացում էր զրարարում և միջին հայերենում, իսկ ժամանակակից հայերենում այն չկա: Միջին հայերենից

սկիզբ առած հարակատար և ընթացակցական գերբայները բայի լրացում են դառնում նաև ժամանակակից հայերենում:

Զուտ աշխարհաբարբյան անկատար գերբայի երկրորդ ձևը բայի լրացում է միայն արևելահայերենում:

Հայերենի տարբեր շրջանների միջև առկա են այնպիսի ընդհանրություններ, որոնք միավորում են տարբեր շրջանները և հիմք տալիս ընդունելու, որ դրանք նույն լեզվին են պատկանում:

Առաջինը լրացումների ձևի ընդհանուր համակարգն է, այսինքն այն, որ բայը լրացումներ է ստանում նշված խոսքի մասերով և նրանց համապատասխան ձևերով:

Երկրորդը լրացումների շարահյուսական-իմաստային հարաբերությունների համակարգն է: Լրացում-լրացյալ բառակապակցությունները կազմվում են շարահյուսական-իմաստային որոշական հարաբերություններով: Այդ իմաստները հայերենի տարբեր շրջաններում հաճախ արտահայտվում են նույնատիպ կառույցներով, իսկ երբեմն էլ տարբեր կառույցներով: Սակայն իմաստների համակարգը հիմնականում կաշտն է:

Պատմական զարգացման ընթացքում անբնդհատ փոփոխվել են շարահյուսական-իմաստային հարաբերությունների դրսևորման ձևերը: Հենց այդ փոփոխությունների բացահայտումն էլ կազմում է բայական բառակապակցությունների պատմական քննության առարկան:

Բայի լրացումների մեջ յուրահատուկ են գերանունները: Բանն այն է, որ բոլոր շրջաններն էլ գերանունները դրսևորում են հարաբերակից խոսքի մասերի հատկություն: Այդ պատճառով էլ բայի լրացման դերում այդ խոսքի մասի տարբեր ձևեր ընկնում են գոյականի, անձականի, թվականի, մակերայի հետ համասարապես:

I. ԲԱՅԻ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ԳՈՅԱԿԱՆՈՎ

I. ԲԱՅԻ ԽՆԴԻՄԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Բայի խնդրատվյունը հայերենում խայտաբղետ պատկեր ունի: Բանն այն է, որ լրացումներ ստանալու հատկությունը պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով:

Առաջինը բայերի սեռով պայմանավորված խնդրատվյունն է: Ներգործական սեռի բայերը պահանջում են հայցականով խնդիր (կտրող են ունենալ նաև այլ հոլովներով խնդիր): Կրավորական սեռի բայերը ստանում են ներգործող անուղղակի խնդիր բացասականով, նախաբերվյալի կառույցով:

Երկրորդը բայերի խնդրատվյան կապն է մի դեպքում լրացյալի մյուս դեպքում լրացման բաղմաստի հետ: Հայանի է, օրինակ, որ ուղևորությունն ցույց տվող բայերն ստանում են ուղևորության հայցական կամ՝ նախդրավոր կամ նախադրովյալ լրացում: Ասացական, խնացական, զգացական բայերը ստանում են վերաբերության անուղղակի խնդիր: Ածականական ժառանգը բայերը կարող են ստանալ անձականին բերորդ լրացումներ: Տալու, մատուցելու գործողություն ցույց տվող բայերն ստանում են մատուցման խնդիր:

Բայն ստանում է լրացումներ գոյականի արական, հայցական, բացարական, գործիական հոլովներով՝ հայերենի բոլոր շրջաններում հավասարապես, արևելահայերենում՝ դրանցից բացի նաև ներգոյականով: Սակայն գրաբարից սկսած որոշ դեպքերում բայը կարող է լրացում ստանալ նաև սեռական հոլովով: Այդ լրացումը երկակի բնույթ ունի, այն կարելի է մեկնաբանել կամ՝ իբրև ուղիղ խնդիր, կամ՝ իբրև հասկացուցիչ:

Քրաբարում սեռականով լրացումը դրվում էր ներկա (ենթակայական) անորոշ, անցյալ գերբայների մոտ:

Օրինակներ՝ Ինքն է տեսող գործյ մարդկան (Յովբ., 17): Ի՞նչ այն որ իցէ հատուցանող վաստակոցն քոց (Ագ., 61): Ընդ պարսից լեզից պտղաւ, ապախնեալ ի շնորհս Աստուծոյ, մատիցսբ ի պայարս (Եզն., 1, 12): Եծումն կենաց պարզեանտեսցես քո աղաւթիս (ԳնՄՈ, 48): Սա էր ի գործովք բարեաց... ընդունող որքոց և այլևայց (ԲԱՊՏԱ, 4, 7): Գնեիք ունին ամենայն ժողովուրդն ի լսել ամենայն գրեւոց օրինացն (Գ, Եզր., 1): Նախ անդ արար սկիզբն շինելոյ եկեղեցեաց (Ագ., 81): Անբովկեաց երկրոց հեծալ մի ձեռյ (Գ Թագ., Թ): Ոչ անուս ստնէր զճաստաղնայա անուան իրոյ (ն. տ., Գ): Ոչ մտացայն և զք ասացնր ի մարգարէն ծառայալ զասացեալսն զհեծելոյն իշոյն և ուղտուն (Ղև., Պատմ., ԺԳ):

Միջին հայերենում սեռականով լրացումը դրվում էր ենթակայական, անցյալ, ապառնի և անորոշ գերբայների մոտ:

Օրինակներ՝ Թէ ունուց իրացն ուրանայ (ՄԳԳ, 60): Թլ տան ծախողն մեռել լինի (ն. տ., 61): Թլ բահանայ լինի հաւաւոյն սպանեող (ն. տ., 69): Միզատեաց բափող է նա (ՅԳ, 256): Պահոց պսակոլ չեմ, այլ կրող, Որբաց, այլեւազ եմ ես զբվող (ՀԵ, 175): Գու կատարելս սիրող մարդկան, զու պարզող ես բարսրկան (ԿԵՏ, 23): Յորում գայ բեւոյ բարիս առ քեզ, զու զՅովթին բերողին գլտիսն կտրեցէր (ՆՄԺԱՎ, 141): Զոր քեզ բոկոտ պիտէր վազել՝ մասն մեղացդ քաւելոյ (ՅԳ, 306): Մի թէ իմ եկեղեցոյ շինելսն անբեղունելի է (ՆՄԺԱՎ, 150): Եկն ի կուրել քաւին և շրջեաց մի քար (ն. տ., 179): Եզնիկ մի շրին խմելն

զեղչերաց զուրն էր տեսեր (ԵՔԿ, 284): Յնտ մալին առնելոյն սուլ-տանին ուղից զբերգերն (ԺՂԶԶ, 295): Ջեղիսարեթ հասարակոյն յիշ-ցեր, որ օգնական եղն սնայ քանախն եկիլովն (Ն. ա., 470): Բազում աշխատեցաւ ի հնտ գրօցս կազմելուն (ԺԵԶԶԲ, 469):

Արևելահայերենում սեռականով լրացումը գրվում է ենթակայական և անորոշ դերբայների մաս:

Օրինակներ՝ նա է լինելու աշխարհի մի վեցերորդական մասի հիմ-նիվեր շրջողը և համայն մարդկության ապագա նակատագրի կերտողը (Շիրվ., 3, 348): Ի վերջո այդ կապն է հայրենիքի ստեղծողն ու պա-նողը (ՎՏ, 2, 331): Սա է մեր Բաղամի Բարացնողը (ՂԱ, 247): Փողին գանձը նկատ է, զերթիշ բարա (ՀՔ, 1, 486): Օրերով տեղացած հացի: ուտելն այժմ զարձել է տանջանք (ԲԶՍԶ, 134): Ինչպես էին խնամում իրեն միևնու հօրքի ծնելը (ՍԶ, 1, 370):

Արևմտահայերենում սեռականով լրացումը հազվադեպ գրվում է ենթակայական, հարակատար և անորոշ դերբայների մաս:

Օրինակներ՝ Սամուել կարծելով թէ կինը կամ աղջիկն է դրան գառ-նազ, կատաճ գեմրով եկու քանալու (ՉԵՆ, 381): Պէտք պիտի բլլար որ նրկարթուն գովենք զինքը, իրեն արդի աշխարհարթին մէջ սաս-նաուրի լաւագոյն քարգմանողը (ԱԶԳՃ, 208): Գուր նշմարաւորեան Բարոզդը էր ձեր սահմանին մէջ (ՀՊԵԺ, 5, 61): Կը խնդար այն առն-նաւն ունեցած զազափարներուն վրայ (ԵՅԵԺ, 1, 348): Սիրտքեան ամբողջ օրուան քախառնէկ հոգեւած վերադարձաւ ետ (ՄԵԵԵ, 139):

Ինչպես նշվեց, հայերենի ողջ բնթացքում առկա է խնդրառական անհետևողականությունը: Խոսքը վերաբերում է շարահյուսական նույն իմաստի դրսևորումներին տարբեր հուղմաններով: Հնցք գրաբարում իսկ բազմաթիվ բայեր հանգես էին բերում տարան խնդրառություն: Բանն այն է, որ նույն իմաստի արտահայտմանը ծառայում էին տար-բեր ձևեր: Մի դեպքում տվյալ բայն ստանում էր այս կամ այն հուղ-վով լրացում, երկրորդ դեպքում այս կամ այն նախդիրով լրացում, երրորդ դեպքում լրացումներն արտահայտվում էին նորադրույթաբ կառույցներով:

Գրաբարի բայերից խնդրառական անհետևողականությամբ աչքի էին ընկնում ազդ առնել, անել, աղապակել, աղաչել, ամաչել, ամուս-նանալ, անցանել, անկանել, առաքել, առնել, առնուլ, ասել, արհամար-հակ, բաժանել, գրալ, դատել, երկիր պագանել (երկրպագել), գգուշա-նալ, խոսնել, խօսել, հաղորդել, հայել, հարկանել, հալանել, հաս-տալ, ննձանել, հոգալ, մեծննալ, մտանել, մտուցանել, յարձանել, յուսալ, ուխտել, ուսանալ, պատասխանել, սխանել, վայելել, վատա-կել, փոխել և այլն:

Այսպես, անցանել-ը լրացումներ ստանում է ընդ, քսալի+հայ-ցական, գ+գործիական, ի վերայ+սեռական կառույցներով, աաջ-նորդել-ը՝ տրական, գործիական հուղմներով, ի, ընդ+հայցական, ի+տրական կառույցներով, երկիր պագանել-ը՝ տրականով, ի+տրական, ի+հայցական, աաչի, ի վերայ+սեռական կառույցներով, յարձ-ակել-ը՝ տրականով, ի+տրական, ի+հայցական, ի վերայ+սեռական, զննալ+սեռական կառույցներով, հարկանել-ը՝ ի, ընդ+տրական, գ+տրական, գ+լացառական, գ+գործիական, ընդ, ի+հայցական կա-ռույցներով, հայել-ը՝ տրականով, ի, ընդ, առ+հայցական, գ+գոր-ծիական, ի վերայ, յանդիման, ընդդէմ, զկնի+սեռական կառույցնե-րով, խօսել-ը՝ ընդ, առ+տրական, ի, ընդ, առ+հայցական կառույց-ներով, հասանել-ը՝ տրականով, ի+տրական, ի, առ+հայցական, ի վերայ, հանդուլ+սեռական, մինչև, մտալ+հայցական կառույցներով, մատուցանել-ը՝ տրականով, ի, առ+տրական, առ, ի+հայցական, աաչի+սեռական կառույցներով և այլն, և այլն:

Նկատելի է, սակայն, որ այս կամ այն իմաստի արտահայտման ձևերից մեկը կամ մյուսը ավելի շատ են գործածվում: Այսպես, հայել բայի մաս ուղղության իմաստով լրացումն ավելի հաճախ ընդ, ի+հայցական կառույցներով է գրվում, հասանել բայի մաս հանգման իմաստով լրացումը ավելի շատ ի, առ+հայցական կառույցներով է արտահայտվում:

Նկատելի է նաև, որ դրաբարում նույն իմաստով լրացումը երբեմն աաչքեք արտահայտություն ունի՝ կախված լրացման դրսևորումից: Այսպես, առախել բայի մաս ուղղության իմաստով լրացումը անձ ցույց տվող բառերով արտահայտվելիս գրվում է առ+հայցական կա-ռույցով, իսկ տեղ ցույց տվող գոյականներով գործածվելիս՝ ի, ընդ+հայցական կառույցներով:

Պատահում է նաև, որ նույնիմաստ լրացման տարբեր դրսևորում-ները որևէ բանով չեն պայմանավորված: Այսպես, հաստալ բայի հանգման խնդիրը հավասարապես կարող է արտահայտվել և՛ տրակա-նով, և՛ ի+հայցական, և՛ գ+հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Հաւատաց Արրահամ Ատուռայ (ժնն., ժԵ): Հաւա-տացին յԱտուռան և ի Մովսէս (ԵԻԲ, ԺԳ): Ջեմարտն ձեր ո՞ հաւա-տացին (Ղուկ.,

Միջին հայերենում շատ բայեր պահպանում են գրաբարյան խնդ-րառությունը: Այսպես, հանգման տրական ստացող բայերը համարյա նույնն են, ինչ որ գրաբարում էին (մեծննալ, հասանել, համբերել, հատանել, հաղորդել, Գեյ, կապել, ճնազանդել, հաստալ և այլն): Մա-

առցման տրական են պահանջում դարձյալ տալ, բաժանել, վաճառել, ծախել, պարզել և նման բայեր: Հաղորդման իմաստ ունեցող լրացում են պահանջում ասել, պատմել, հրամայել, զանգատել, խոստանալ և նման բայեր: Ազդող խնդիր են պահանջում առնույ, բերել, տեսանել, խնդրել, սիրել, կոչել, տալ, խտրել, հարկանել, սպասանել, հանել, սրբել, շարժել, գրել, շինել, պատմել և այլ բայեր:

Սակայն այստեղ խիստ զգալի է խնդրառական անմիօրինակությունը, բազմազանությունը: Միջին հայերենում նկատվում է նախորդվոր խնդրառության գոխարևում աննախդիր խնդրառությունների Այսպես, սովորական է գրաբարյան ի+հայցական, բեղ+հայցական, ի+տրական, բեղ+տրական կառույցների փոխարեն աննախդիր հայցականի գործածությունը տարբեր իմաստներով: Մյուս կողմից էլ, նախորդներ են գործածվում այնպիսի լրացումների հետ, որոնք գրաբարում չունեն այդպիսի լրացյալ: Անշուշտ այս երևույթը պայմանավորված է նաև այս կամ այն հեղինակի գիտելիքներով, ոմանք հմուտ չեն

խնդրառության մեջ և այդ պատճառով են գործածում ոչ գրաբարյան կառույցներ, մյուսները նախապատվություն են տալիս իրանկազմական լեզվին և այդ պատճառով են շեղվում գրաբարյան խնդրառությունից: Կա նաև յուրահատուկ համատեղում. նույն հեղինակի նույն գործում հանդիպում են տարաձև խնդրառության երևույթներ:

Այս փաստերը վկայում են Հին օրինակությունների բազբալման և նորերի առաջացման իրողությունը: Միջին հայերենը, մի կողմից, խոսքացում է գրաբարում սկզբած անմիօրինակությունը, մյուս կողմից, առաջ է բերում անհետադականության նոր դրսևորումներ:

Այսպիսիք են ասել, բաժանել, բուժել, բժշկել, գոհանալ, ղեկավարմանալ, լնուլ, ձևնել, ծառայել, կապիլ, կարօտել, հուռալ, հուռալալ, հայել, յաղբել, պատմել, պարապել, տրամել, շարխօտել և այլ բայեր:

Այսպես, բաժանել բայը մատուցման իմաստով լրացում է ստանում ի+հայցական, նախադրությամբ կառույցներով, տրականով, հայցականով: Օրինակներ՝ Ամէն մէկ ի յայս շորիցս բաժանին և այլ ցեղ շեմեր (ՄՀՁՄ, 57): Արեանն շերմն բաժանի ի յերբ ցեղ (ն. տ.): Ակազայն երկնք բաժնէ ժողովրդեան (ՄԳԳ, 39): Բաժանէ զաշխարհ ի վերայ մեր (ՆՄԺԱՎ, 54): Զվանիցս հացն վերայ յուրեանց բաժանէին ու ինձ ոչ տվին (ԺԵԶԶԱ, 657): Վարդապետն գրբեանք բաժնեց աշխարհացն թ ու գ (ն. տ., 658):

Լնուլ բայը միջոցի կամ նյութի իմաստով լրացում է ստանում բացառական և գործիական հոլովներով:

Օրինակներ՝ Լնու Աստուած ի բարութենէ զցանկութիւն թո (ՆՄԺԱՎ, 80): Ստատեալ զամենեսեան լցոյց մեղօք առ հասարակ (ն. տ. 67): Եկն անձրև և շրով լցվալ (ն. տ., 264):

Հուռալ, հուռալալ բայերը պահանջում են խնդիր հայցականով, բացառականով, ի+հայցական կառույցով:

Օրինակներ՝ Անուշահոտ հոտեր և հովային ծաղիկներ հուռայ (ՄՀՁՄ, 23): Հուռալալ ստոր ի յանուշահոտ ծաղիկմմք (ն. տ., 10): Հուռալալ ի հով և ի գիհային ծաղիկացն (ն. տ., 46):

Պարապել (ըրազվել իմաստով) բայը հանգամանահանափական խնդիր է ստանում տրականով, ի+հայցականով, գործիականով:

Օրինակներ՝ Անհանգիտս բարգձմանորեան էր պարապել (ՄՈՒԺ, 229): Պաշտառ առաքինութեամբ պարապել կայր յամենայն նշնողական վարս (ն. տ.): Պարապել կայր պանօք և աղօրիւմ (ն. տ., 156):

Կապել բայը հանգաման հարաբերությամբ լրացում է ստանում տրականով, առ+հայցականով, ի+հայցականով, բացառականով, ի+տրականով:

Օրինակներ՝ Ժողովուրդն կապել կայ սո առաջնորդն և առաջնորդն ի բազառուն (ՆՄԺԱՎ, 67): Մեղք կապել կան ի սասանայէն (ն. տ. 83): Եւ այսպէս են կապել յԱստուած հաստով (ն. տ.): Չար դէքն կապեցին զմեզ մեղքս ի յաշխարհս (ն. տ., 111): Երեք երեսի շուր է կնոքն, քանի է առաքին մարդոյն ի ձեռն պատկին կապելալ (ն. տ., 242):

Ասել բայը հաղորդման հարաբերությամբ լրացում է ստանում տրականով, բեղ+տրական, բեղ+հայցական, ի+հայցական, ց+հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Ասէ յբնկերն իր (ՆՄԺԱՎ, 71): Ասեն ի սպասաւորէն իրեանց (ն. տ., 83): Ասացին աղօեսուն թէ քանի ցեղ արուեստ գիտես (ն. տ., 100): Ասէ աղուէան ցրժիչն (ն. տ., 7): Յայն ժամ ասաց աշխիտոթին (ն. տ., 139): Ասէ թապաւորն բեղ զհեռուացն (ն. տ., 293): Ասէին բեղ աղիւն (ն. տ., 294):

Նույն բայը վերաբերության իմաստով լրացում է ստանում տրականով, նախադրությամբ ու նախադրությամբ կառույցներով:

Օրինակներ՝ Զոր և այլ յաղթանգամ թռչոցս անհնար է զայն գործել, ածուռոյլ ասեմ և նմանեաց նորս (ՄՈՒԺ, 279): Բայց զայս հասարակէս ասացին և առանց երկրայութեան, վասն այս՝ որ ի մէջ բնեակ զմարդեաց (ն. տ., 279): Այրն ասաց վառն շատրին, թէ այդ ի՞նչ է, որ ի հեռոյ ի շուրջ կ'ածես (ՆՄԺԱՎ, 184): Ասաց ի վերայ հարսին աշխարհիս բազում խախտութիւն (ն. տ., 343):

Մեծել, յարբել բայերը ուղիղ խնդիր են ստանում և՛ տրական, և՛ հայցական հոլովներով:

Օրինակներ՝ Մեծիկն նոցա և ի բաց վարէին (ՆՄԺԱՎ, 21): Մեծնաց գրեւոյն հօր գորութեամբ (ՊԱԳ, 575): Յաղթեցին զքչնամբին իւրեանց (ՆՄԺԱՎ, 292): Մին յարեաց ընկերին և ընկէց զնա (Ն. տ., 24): Յարդէ բարեաւ զարն (Ն. տ., 343): Զիմաստունն ով է յարբել (ԿԵՏ, 170):

Հայկ բայը ուղղութեան խնդիր է ստանում նախդրամբ և նախադրութեամբ կառույցներով, հայցականով:

Օրինակներ՝ Հայկս յականքն արեգական լուսովն (ԳՔՔՄ, 93): Որ նայէր ի վերայ վանացն (ՍՕՊԵՍ, 322): Մինչ զգին հայկն մեզ ժանր գրեաց Փրկիչն (ՄՈՒԺ, 117): Հայեցաւ զգրան վերայ գրեալսն (էՄԳԱ, 52):

Միջին հայերենում խնդրառութեան տեղաշարժերից մեկն էլ այն է, որ զբարբարի մի շարք նախդրամբ կառույցների փոխարեն զբովում են աննախդիր հոլովաձևերը Այս դեպքում խնդրառութեան տերմինը գործածում են լայն իմաստով՝ և՛ խնդիր, և՛ պարագայ լրացում ստանալու տարածով (այսպէս կոչված կառավորում նշանակութեամբ):

Այսպէս, սովորական է զբարբարան ի+հայցական կառույցի փոխարեն աննախդիր հայցականի գործածությունը:

Օրինակներ՝ Հիւանդն ծառաւ անկանի (ՄՂՋՄ, 128): Հիւանդն ի յառաջ կերակուել լինի առք և յորային կերակուր (Ն. տ., 91): Այլ քնիկն ճարակ չկայ, աղօթից կարիք դու ընկար (ՖԳ, 396): Գարբիչն երբ ինդիր կու գայ՝ հիւանդին ընկուն կապի (Ն. տ., 483): Զբարն քրին զանորակ, ձօնն կարմիր ծովուն յառակ (ՆՇՈՆ, 180): Եւ զպատմունճանս պատասած փոխցիցն նորոգ կարած (Ն. տ., 132): Ուղէ յոզմ տնկեր նախի (ԱՕԲ, 87): Հնծնու ջուրի և տաճիկ ձի (ՖԳ, 546): Մէկին հրամար ևս կին բարի Որ արեգակն նմանի (Ն. տ., 548): Գառունն է բացվեր վարդն ի պաղշանին (ԳԱՏ, 238): Դիպի մարդն փայտ և կամ ալ իրք (ԳՔՔՄ, 72): Առնալ զմուրթն և առան Յովասափ օտիք (ԱԲ, 312): Ոչ առնուն զինքն նաւաւորին (ՆՄԺԱՎ, 299): Հայեաց երկինս (Ն. տ., 262): Քողմմ ալ երամ խառնիմ (ԵՔԿ, 149): Նշնիկ մի ջրին խմելն զնոջերուաց զլորն էր տեսեր (Ն. տ., 334):

Հայցականը կարող է գործածվել նաև զբարբարան ի+տրական, ի+հայցական կառույցների փոխարեն՝ տեղի և ժամանակի իմաստներով զեզրում:

Օրինակներ՝ Ես այն հուներուն էի, որ զետինն կուս շուակի (ՖԳ, 468): Սասանան Լանս զԱզատ գրախտին դուռն էր նա կանգնած (Ն. տ., 523): Երբ թողու ջերմն, և լերն տարութիւն մեա, ապա... սպեղանի

գիր (ՄՂՋՄ, 9): Արին հան, զի սկիզբն այս ջերմանս արին հանելն շատ օգտակար է (Ն. տ., 66): Ի մէջ պարսպին արեւմտեան կողմն շիւնկցին ջարդասք և տունք (ՊԱԳ, 306): Աշան նստեր էր փէնէրէն (ՀԵ, 167): Նա պարտ է զրել, որ նախնուդոս արհիւսիսկուդոսի գաւառ կենայ (ՄԳԳ, 24):

Հայցականը կարող է գործածվել նաև տրականի փոխարեն: Օրինակներ՝ Յործած ուզենաս, որ զվայս ձին գնաց ուզցնես (ԲԶ, 82): Միս ու արիւնդ են ծառակէլ (ՀՄԲԲ, 178):

Տրականը երբեմն գործածվում է ի+տրական, ընդ+տրական կառույցների փոխարեն:

Օրինակներ՝ Ապա թէ այս ջերմանս ստամոքն վատում լինի (ՄՂՋՄ, 122): Սուրբ Գրիգոր վիւրապին մարդ էր հոգեզէն (ՖԳ, 248): Զգեղեցիկ որդի թագաւորին զպարոն Թորոս պատեւազմին օրախողխող աւարին յիւրում կեղծարին (ՄԱՊ, 40): Նա կարեն այլոց ամուսնանալ անհ (ՄԳԳ, 33):

Միջին հայերենում զղախորեն տարածվում է անհետնեղական գործածությունը, որն արտահայտվում է, մի կողմից, նույն նախդիր գործածությունից տարբեր հոլովաձևերի մտա, կրկնորդ զեզրում՝ մեկը մյուսի փոխարեն:

Այսպէս, ուղեորութեան ցույց ավոզ բայերի մտա զբարբարան օրինաւորութեամբ ի, առ, ընդ նախդիրները՝ պետք է զբվեն հայցականի մտա Սակայն այս օրինաւորութեանը երբեմն խախտվում է, և նախդիրները գործածվում են տրականի հետ:

Օրինակներ՝ Տարան զԳեղեհիկ ի Հեր Բաղախի (Մում, 31): Ահտուրեաց զնա ի կղզոյ (Ն. տ., 89): Ասալէր առ նմա զնապանս (ՊԱՎ, 36):

Ընդ+հայցական կառույցը կարող է գործածվել ընդ+սեռականի փոխարեն՝ փոխարենութեան իմաստի արտահայտման զեզրում: Օրինակ՝ Զպատկերս սրբոյ Աստուածածնին ծախեաց ընդ բազում զինս սովայ մեծ իշխանին Հայոց Քորոսի (ՄՈՒԺ, 298):

Միջին հայերենին բնորոշ է նաև նախդիրների ավելորդ գործածությունը:

Այսպէս, հաճախ է պատահում ի նախդրի անտեղի գործածություն հայցականի, սեռականի, ուղղականի, նույնիսկ գործիականի մտա:

Օրինակներ՝ Արածէին յամէն աղւոր տեղեր և աղէկ խոտեր և ի պղպ ջրեր խմէին (ՆՄԺԱՎ, 43): Իոյ առաջին սկիզբն ի սինէլսուն առնեմք (ՄՂՋՄ, 62): Որ խնկի ցաւ մի մահու յիւր անձն շարիւր (ՀԵ, 213): Հիւանդութիւն ի չերբորդ և ի կատարեղծ ժամանակն հասաւ և ի պակասելի կամի սկսանել (ՄՂՋՄ, 138): Եւ վասն այդ պատճառանոցն եղաւ, որ յարեան ջերմն ի յար և առանց նոպայի լինի (Ն. տ., 38): Այլ

հիւանդքն ի հիւանդութեանն ի բպտիւրն այսպէս պիտի որ լինի (Ն. տ., 137): Ինքն ի նմանութեամբ յայն կերակրէն է որ ի ստամոքսն կիսաբեկ լինի (ԱՕՐ, 23): Ասէ առիժն ի սպունգալիօփ (ՆՄժԱՎ, 112): Բռնեց զճարճան ի Եգիպտոս (2Ե, 168):

Նկատում են նաև զ նախորդ ավելորդ գործածութեան զեպերը (ուղղակիանի կամ նախորդը շտապող բառանկի վրայ):

Օրինակներ՝ Զճուռակն յորժամ մեծնայ ու Տասննայ ու գարի ոտէ (ԲԶ, 54): Ու յառաջ զայն պիտի վճարել և զիւր երիցնուն (ՍԳԳ, 32):

Ընդ նրեր հաղ սակաւ սակաւ արին թող (ՄՀԶՄ, 70):

Միջին հայերենում պատահում են նաև նախադրութիւնների ավելորդ գործածութեան զեպերը:

Այսպէս, վասն նախադրութիւնը գործածվել է համար և տարբարութեան հետ նա առնու վասն առողջութեան պատճառին համար (ԱՕՐ, 19):

Գրաբարում բայի ներգործականութեան դրսևորման հիմնական միջոցը Հայցականով ուղիղ խնդրն է: Սակայն կրթման նկատմամբ է ուղիղ և անուղղակի խնդիրների սահմանի խախտում. մի շարք բայերի մտ նույնիմաստ լրացումը մերթ Հայցականով, մերթ տրականով կամ այլ ձևով է գրվում:

Օրինակներ՝ Համբուրեաց զորդիս իւր և զպտեւոս (ծնն., ԱԱ): Ընդ որում ևս համբուրեցից (Մատ., ԻԶ): Պատմեցէ զճմանէ (Ք Օրէնք, ԺԳ): Զագգատոնմ նորա ս՞ պատմեցէ (Գործ., Ը): Որք ուսուցանէին զբազմալիւնն (Ա Եզր., Թ): Որք ուսուցանէին ժողովրդեանն (Ն. տ., 1): Եւսպ զայնք թո ի զբախտի աստ (ծնն., Գ): Լուարուք ձայնի իմում (Ն. տ., Գ): Լուսա գարտունը ձեր (Ելք., ԺԶ): Լսելով լուսւյց ազաղակի նոցա (Ն. տ., ԻԲ):

Հասարակ (ընդհանուր) սեռի բայերը գրաբարում ոճնին և՛ ներգործական, և՛ կրավորական բայերին հասուկ խնդրատեսիլուն:

Այսպէս, ազանել, դատել, զգնել, բնորոնել, բերնեռել, ճնանել, խօսել, խորհել, կամել, ուսանել, համարել, հնարել, սկսանել բայերը ներգործական իմաստով գործածվելով ոճնն ուղիղ խնդիրներ հետևյալ օրինակներում:

Ազանել կոչիկս ոսկեզօծս (Յուզիթ., Ժ): Մի՞թէ օրէնք մեր զատին զմարդ (Յովհ., է): Զգեցցի զպատմութեանն իւր (Ղևտ., ԺԶ): Ընդունելն զնուրն ի նուիրաբերացն (Ելք., ԼԶ): Ընթեանցով զօրէն գայս (Ք Օրէնք, ԱԱ): Ուսուես և դատես ծնցիս (Թիւք, ԻԸ): Խօսեցաւ Մովսէս զպատգամս (Ն. տ., ԺԳ): Զաւօրէնարիւն խորհեցաւ (Մաղմ., ԼԵ): Որ կամի զկեանս (Ն. տ., ԼԳ): Ուսան զգործս նոցա (Ն. տ., ԸԵ):

Ոչինչ համարիս զիշխանս թո (Ք Քաղ., ԺԹ): Հնարեցարուփ նմա Ընատա (Երեմ., Ի): Ակսուն ի ձեզ զգործս բարեաց (Փիլիպ., Ա):

Այլ զեպերում այս բայերը հանդես են գալիս կրավորական անասլին արժեքով համապատասխան խնդրատեսիլամբ:

Օրինակներ՝ Եթէ ի ձեզ դատեցայ (Ա Կորն., Գ): Ոչ զգեցցին ի զործոց ձեռաց իւրեանց (Նույն, ԾԹ): Յորժամ բնթեանցու առ ձեզ թուզիք (Ողորդ., Գ): Սորա ծնան ծնա՞ ի դտեւելն (Ա Մեաց., Բ): Որպէս և յամենայն իւզ բողբոս խօսի վասն պարիկ (Ք Պետ., Գ): Քրքնամիք... համարեցան ինձ որպէս առեծ (Մաղ., ԺԶ): Նա հնարեցաւ ազգին Արուսի (Գործ., է): Ի կարեղի հնարեցաւ վախճանս նոցա (Բմատ., ԺԳ): Ակսա ստտակունն ի ժողովրդեանն (Ք Քաղ., ԻԳ): Եղիցին ամենեւեւան ուսեալք Յաստունոյ (Յովհ., Զ):

Անշուշտ այս բայերի որոշ խնդիրներ պայմանավորված չեն սեռով, այլ լրացյալի բառային իմաստով: Այսպէս, դատիմ, ընդունիմ, բերնեանում, խորհիմ, խօսիմ, համարիմ բայերի լրացումները բխում են զբանց բառային իմաստից:

Օրինակներ՝ Որով դատատանաւ դատիք (Մատթ., է): Գո՞ւր այժմ դատիցիք վասն Բանազու (Դատ., Զ): Ըստ ձերոյ Օրինացն դատեցարուք (Յովհ., ԺԸ): Ընդ միմեանս Պատեցարուք (Նաչի, ԽԳ): Ընդկալաւ ի ձեռաց նոցա (Ելք., ԼԲ): Ընկալցի՞ Տէր քեզ հազարատես (Միք., Զ): Ընթեցարուք յակունչս նոցա (Յեսու, ԻԳ): Ընթեցարուք անաշի ժողովրդեան (Ա Մակ., ԺԳ): Խորհեցաւ ընդ ժողովս իւր (Գ, Թաղ., Զ): Զի՞նէ խորհեցաւ խորհուրդ շար (Երեմ., ԺԱ): Խօսեցան ընդ արս բողբոսին (Ճնն., ԼԳ): Համարեցաւ զիս իբրև զնկատակալուղ (Յովք., ԼԳ):

Միջին հայերենում մասամբ պահպանվում է հասարակ սեռի բայերի խնդրատեսիլուն, իսկ մասամբակից հայերենում, մասամբակրպես արեւելահայերենում վերանում են հասարակ սեռի բայերը, ավելի հիշու, ներգործական և կրավորական սեռերի բայերն ստանում են յուրահաստուկ ձևավորում: Այսպէս որ արեւելահայերենում ներգործական ու կրավորական սեռերի բայերը ձևով տարբերվում են, և նրանց իրենդիրներն էլ չեն շփոթվում:

Օրինակներ՝ Մերթ խարվում ևս զու մանուկից, մերթ սատանա խարում (ԸԵՔԶ, Զ, 240): Միայն վերին հարչութեամբակում ստործովում ու հողի երես հանված Թալլիկը՝ ամեն ձեռքով ու միջոցներով համբարվում է աշխարհում և, տարեցատարի ավելի շատ այցելունք օրսփելով, ինքն էլ իր հերթին համբարվում է կրթանանի անունը (ԱԿՔԳԲ, 373):

Օրինակներ՝ Այս կիրք ասա կր սիրւր Երկու տարիէ ի վեր, անոր համար որ անկէ չէր կրցած սիրալի (ԳԶԾԺ, 1, 108): Բնական օրէնք էր

գործարան (Իս., 2, 60); Զարմեն կարճատև բա հերշելանբիեն (ՀՅ., 2, 95); Կաղմ ու պատրաստ սպասում են Մոսիկ ժամին մրցության (ՀՅ., 1, 225); Եայի շահին, իրեն զորբին (ՀՅ., 2, 139); Սկսում է սովորել հասակավոր վասակին (ԳԴՎ, 13); Ջիւկն զորավարի փաստաբարձարը (ՍեմՄ, 833); Արշաիր նստած մեկուսի՝ լսում է բողոքի օրոտին (Իս., 3, 199); Հավերճ հուսով դու անսացիր օտար ձայնին հուսասու (Մ, 192):

Նույն բայերը ներգործական իմաստով գործածվելով հայցականով են խնդիր ստացել հետևյալ օրինակներում:

Ես հենց էն հասող ձուկն եմ, որի կյանքը դու խնայեցիր (ՀՅ., 1, 463); Սնորց աչկես յուսով չի պատել (Իս., 2, 194); Նա չէր հավանում Պետրոսի արտեր (ՍեմՄ, 303); Հիմար ժիմաղղ ես ո՞նց համբերեմ (Գրգի, 2, 539); Ես չեմ հանդուրժում ոչ օրենք, սաման, ոչ հակասապար (Իս., 2, 60); Մի կյանք արժե մի համբուրյր աղչկա (ՀՇԲ, 94); Նա սպասում էր բռնկում, գայրույր, հայրույան (ՍՉ, 4, 386); հեղձր, հայել իմ դիվորական գրգռիկը (ԲՄՉ, 192); Չի գիշել նա իր արմաթը վերջին (ՀՄՆՄ, 304); Միրով լսեցի երիտասարդ ուսուցչի ամբողջ ժամով դասախոսությունը (Մուր., 2, 353); Անսել էր մոր խոսքը (Բակ., 202):

Կան մի շարք կրկնաան բայեր, որոնք չկար իմաստով գործածվելով արականով խնդիր չեն ստանում; իսկ ներգործական իմաստով գործածվելով հայցական խնդիր ունեն Այդ բայերից են՝ ախառտել, անցնել, ապրել, անըչել, երագել, արածել, գործել, ծաղկել, ծուրել, խաղալ, հեշել, ծխել, հոգալ, պրծնել, ստել, լալ և այլն: Հետևյալ նախադասություններում դրանք ներգործական են:

Օրական մի քանի ձուկն է աշխատում (ՀՅ., 1, 459); Երկուսն էլ ապրում էին ծնրության տարիները (Շիրվ., 7, 291); Զանգակներն, ասես, հեկկում էին և ծուրում հաս-հաս հեշուն արցունքներ (Իս., 2, 55); Վաղածած էր համարում մեկնել իր միտքը (ՍեմՄ, 740); Սրտեր քանի՞ դես, քանի՞ Հողն են իրենց անըչում (Չ, 517); Շուտ, այն տխուր երգն հեշեր (ՀՅ., 1, 33); Լավ կծաղկես մտանքիկներդ (ԳԴՎ, 379); Վերջին սեկյակում բիլիարդ էին խաղում (Շիրվ., 3, 79); Ամուսնը երկիրն էր գործում, ձևերը իր արժանքը բռնեցնում (ՂԱ, 141); Քահանայները խոսել էին ծխում (ՍեմՄ, 421); Այդ օրը մտրկեր հանգիստ պահապից իր առաջիկան (ՍՉ, 8, 108); Վերջապես ես եկա աշտակի իմ վշտերը մարցնելու և հանցանքները լալու (Մուր., 4, 313); Դավիթը նախիրը արածելիս մի կտոր քար է վերցնում (Իս., 4, 200); Որ ես հոգամ իմ ցավեր (ՂԱ, 8); Մենք անցնում ենք շատ անարկաներ: Նա իր գործը արձակ: Գու ստեղծի պատմածը: Նա չըբեց բերքը:

Այս բայերը չկար իմաստով (ստանց ուղիղ խնդրի) են գործածված հետևյալ օրինակներում:

Հողմն է լալիս թիփում (ՎՏ, 1, 93); Գիշերը ամբողջ հիվանդ, խնայազոր, ես երագեցի արևի մասին (Չ, 6); Մյուսն են կրկնածուս գործարանային ծխեկույզները (ԳՄԼ, 253); Պետրոսն աշխատում է դուրզում: Ես պիտի լամ, պիտի լամ (ՀՅ., 2, 68); Ծըրում է մուտք, խնդում ու լալիս (ն. տ., 67); Անցավ զայում էն մեծ արքան (ն. տ., 144); Արածում էր ծովի ափին (ՀՅ., 1, 244); Շատ ծաղկիկներ ծաղկեցին: Նա պրծավ իր հոգեկրից:

Երկրորդ խմբի բայերի կրկնաանոությունը պայմանավորված չէ նրանց բառային իմաստի տարբերությամբ: Մյուսնց մի մասը գրաբարում և աշխարհարարի սկզբնական շրջանում չկար սեռի են եղել, իսկ արդի հայերենում ձևեր են ընդել եսև ներգործական սեռի նշանակություն: Իսկ մյուս մասի հետ կատարվել է հակասակ պրոցես: Ներգործական լինելով ստացել են չկար նշանակություն և դրա շնորհիվ պատճառելի տրոփանով խնդիր:

Երկրորդ խմբի բայերից են հսկել, կարտել, դիմավորել, գերագանցել, անկնցրել, ձեռնարկել, սպասարկել, հուսալ, տեղալ, փափաղել, աղչուրել, ախառալ, զգվել, խոնգաղել, վնասել, հովանավորել և այլն:

Մյուսնք արականով խնդիր են ստացել հետևյալ օրինակներում:

Գնա ու հսկիր նրա ամեն մի լալիքն (Մուր., 4, 90); Հաղարասուկար այգավիսի գարծիքի չի ձեռնարկի (ԳԴՎ, 28); Կիստոսի նրա զաշտին ու մարգին (Մուր., 5, 240); Բայց օտարի պես էլ անկնցրում ինքը իմ հոգան, ինքս իմ լացին (ՎՏ, 1, 136); Դու տեղաղել ես լույս-ափերի մեջ բնդ իրեն կանչող աղբյուրի երգին (Իս., 2, 52); Խորին տեղաղրով փափագում էր այն հանգիստներին (Ք, 7, 209); Թշնամին չի կարող վնասել նրա ժայռերին (Մուր., 4, 222); Եվ հուսացրեմ աղբարկյան մի խոյ առածո գատասանի (Իս., 1, 351); Սեռերկ գաշապուրը, կենսաթիփն գարծերով զարթնած՝ դիմավորում էր մատաղ կյանքին (ԳԴՎ, 33); Կզգիցի դիմիդ քանի մի զով (Չ, 53); Եվ ողբունքին քո մտերմություն (Մ, 147); Ախտասում էր զայսը նրուդերին (Բակ., 192); Աղմուկը խանգարում է պարապմունքին: Վարպետը սօրասարկում է շատ մեկնանքի:

Նույն բայերը հայցականով են խնդիր ստանում հետևյալ օրինակներում:

Անցնում է, հսկում սեղաններն ամեն (ՀՅ., 2, 140); Ձեռնարկել էի օրվա աշխատանքս (ՆԳ, 2, 491); Նա չէր փափագում հար հաղթանակ (Մ, 47); Նրանք կարտել են լուսնային արտները (Բակ., 321); 1928

Քիֆ տաւեմուար դիմալարեցինք նրա տանը (Բս., 4, 61): Կզգվեմ փայրք տատակը դմիի (Բս., 2, 24): Մի խորով շնմ խանգարել ձեր պարագմունքը (Մուր., 2, 348): Չմմ տեղում փառքի լուսնե (ՄՔԱ, 212): Ողջութի շրից գալուստը գարնան (ՀՔ, 2, 86): Ու դերպիշնիքի երգն էի ունեկողում (ԳՄՆԺ, 2, 122): Էն ո՞ր բախն ես դու ավասում (ՀՔ, 2, 87): Նա մատնում էր մի բան, որ շվեասն էր տունն ու բնօտնիքը (ՄԶ, 2, 163): Նրանք փեկուրյուն հուսալին:

Մի շարք բայեր կրկնասին են ոչ թե բառային իմաստի տարբերակմամբ, այլ նույն իմաստի սահմանում, ինչպես՝ ազմկել, բուրել, գտնել, զովել, երգել, բորովել, ժայրել, ծափանարել, նաազայրել, մաղել, շնչել, սգալ, տեղալ, ցայտել և այլն: Հետևյալ նախադասություններում սրանք ներգործական իմաստով են գործածվել՝ ստանալով հայցականով ուղիղ խնդիր:

Նրբ Նովմակոմ կոհակները մղեղնած Մինչև երկինք փոխու ու շուք գայտցին (ՀՔ, 1, 66): Ամեն ինչ ուրախություն էր շնչում (Ք, 7, 40): Ազոու լուսավորված գաղիճը խնայությունն էր բուռում (ԳԳՎ, 62): Ամեն անգամ նրա շղթաները ազմկում էին նկուղի խորին լուսրյունը (Ք, 7, 232): Թող ոչ մի մարդ ինձ կարտոտվ չսգա (ՎՏ, 2, 155): Երգում էր քաղաքի իր նրգն առօրյա (Զ, 9): Թախիմ են մազում գեղին ծառերը (ՀՄԶՄ, 358): Նոր սերունդներ են գալիս քո նամիպաները դափում (ԳՄՆԺ, 1, 230): Հումայեցի արագորին գրոնչ թշնամու դերբերը (ՀՄԶ, 8): Բանաստեղծներն են հասկացել դուլդն ինչ և բորովում են հնչյուններն անմահ (Բս., 2, 57): Նա լույս էր նաազայրում: Նրկինքը տեղաց Նորդաստ աննրե: Անք հեարթալ ժայրեց: Մկեցին բուսն կերպով ինձ ծափանարել (ԳՄՆՄ, 138):

Նույն բայերը շեղոր իմաստով են հանգես եկել հետևյալ նախադասություններում:

Այբերը հանդաղ կրակին հասած՝ ծանր է շնչում Նովիլն ա՞ն տաած (ՀՔ, 2, 18): Ջուրը գայտում է շարտմանից: Այտանդ անուշ հոտ է բուռում: Առավոտմանից Նորդ անձնն տեղաց: Հրարույնը նորից սկսեց ժայրել: Երեխաներն ազմկում են բակում: Մղիղները երգում են, ու մենք փուշտ ճանապարհով գնում ենք առաջ (ԲՀՄԶ, 8): Ազում էին հայոց բույրը գլուղիքը (ՄՆՄՄ, 562): Գահիճը շարունակում է ծափանարել և ինձ կանչել (ԳՄՆՄ, 139): Միայն ներս խուժակների ձիների սմբակներն էին դափում առած գեանին (Բակ., 554):

Առանձին տեղ ունեն այն բայերը, որոնց կրկնաստույթյունն առաջացել է նույնարմատ նրկու բայերի խոնարհումների նույնացումից: Այդ բայերը գրաբարում պատկանել են տարբեր խոնարհումների՝ կինեյով տարբեր սեռերի, իսկ հետագայում այնարճարարում դրանց խո-

նարհումը նույնացել է, իսկ սեռային տարբերակումը պահպանվել: Այսպես ցնդել բայը գրաբարում է խոնարհման պատկանելիս ներգործական էր, իսկ ի խոնարհման զեպրում շեղոր: Այդ երկուսը նույնացել են ձեռով, և ցնդել բայը կրկնասին է: Այսպես են նաև երկարել, խամրել, խաղվել, մաղել, խաղարել և այլն:

Հետևյալ օրինակներում դրանք ներգործական են: Այսպիսի գիշեր մատաղհաս երգին Առաջին սիրո շունչն է խոսվում (ՀՀ, 85): Գարունը չի մաղարել իր նամապարնը (ԳՄԶ, 341): Գաման մահը ցնդում է անուրջները և երգերը շքեղ (Բս., 3, 401): Հիմի ձեր սալը խաղարել (ԳԳՎ, 420): Նա ձեռքը երկարեց փայտին:

Նույն բայերը շեղոր իմաստով են գործածված հետևյալ օրինակներում:

Ամեն առիթով խաղում է նա մի բանի ծամով կամ մի շարթով (ՀՄԶՄ, 394): Սավերները երկարեցին: Արեք խաղարեց կեսօրին: Բնդիներ շուտ է ցնդում:

Կրկնասին բայերից պետք է տարբերել շեղոր սեռի այն բայերը, որոնք պատկերավոր խոսքում երբեմն գործածվում են ներգործական իմաստով՝ ստանալով հայցականով ուղիղ խնդիր: Այսպիսի բայերից են՝ ջրազոտալ, փեղեղալ, գիշերել, զայլալել, գտնացել, մաղել, միալ, կոնչալ, հիկկկալ, միալ, մղկալ, մեմբալ, շնչալ, յոլալ, շրչել, սուլել, փերփերալ, փափալ, փոկկալ, փնչալ, երմեղալ և այլն:

Հետևյալ նախադասություններում այդ բայերը գործածված են ներգործական իմաստով՝ ստանալով ուղիղ խնդիր:

Շաղ են շոզում ծաղիկ ու խոտ (ՀՔ, 1, 93): Գոռոզաց մի սարսափնիք նայնդանք (ՆԳ, 1, 74): Այդ դու ես, հայրսի, որ ծագում ես լույս (ՄՔ, 52): Եվ իրենց երգը վայրաց Մեղում են ականչես (Ն. ա., 164): Առքը սեր միաց իմ հողին (Բս., 1, 83): Բուն է իր դածան վայր կոնչում (ՀՔ, 2, 25): Զանգն ազատության գանգսմարեցինք (Բս., 1, 178): Եվ զիկյունների սրինգները մեզմ գեղեղնում էին շարիճներն անուշ (Բս., 2, 55): Գայլայում էին կաթնաղբյուրները հեղանք իրենց կուտակած սրտի (Ն. ա., 84): Շատրվաններն հուհրում են կրակներ (Ն. ա., 148): Կովի պես դանգաղ ուռնում էին երգներ մահի, արյունի, հրի (Զ, 290): Բակ քաղաքը, սմբած, դեռ բնել էր Ու գտնացում էր մատուցին կրակաց (Զ, 415): Եվ քո քնորոշ ժպիտների հեղանքն անձայն Գլխեցին իմ հողու մեջ մի քաղցր մար (ՎՏ, 1, 72): Մի կարոս էր իմ սերտը դեգերում (ՎՏ, 1, 167): Ճարտարի իմաստուն ազմկալը խիզվան էր մի անիրազորձիքի քաղի (ԳԳՎ, 626): Ինչպե՞ս հեկկկամ ես քո սուղը մեծ (ՄՔ, 136): Գու շեկուրեցի կոխվ ու պալար (Զ, 129): Գրեցիքը աչյան է կազում (Զ, 278): Սազանդարը ծուրում էր

Նշտադրգին մի երգ (ՍեՍՄ, 291): Խուան Թորնադն արդեն հիշուել
Գեղականը Լը ճարճատում (ԳՍՆժ, 413): Ու մտաւ է դանգաղ մի երգ (Զ-
287): Երգնուն է զգված կաթոնս, Որ ճիշը է միայն փղծկում (Զ, 116):

Սրանցից տարբերում են ներգործական սեռին պատկանող այն
բայեր, որոնք ժամանակակից Նայերենում արդեն դուրս եկած լինելով
գործածութունից, որոշ Նեղինականի կողմից գործածվում են պատ-
մական կոորդինտ ստեղծելու կամ այլ նպատակով: Այդ բայերից են՝
կալավ (ունիմ գրաբարյան բայի անցյալ կատարյալի ձևերն սուճա-
տարակ), ստել, բառել, զգեցուլ, զարել, բանել, մոգել, ոգել, ոչո-
ֆել, ջամբել, վարծել, տիտղոսել և այլն:

Օրինակներ՝ Խոլ ու խոթերն թշնամական Թոխչիլ շեն կասում
(Իս., 1, 333): Աղել՝ ես արդար էշմարիտ մի բառ (Իս., 2, 48): Աբբը
դուրս եկավ ու ինձ կալավ (ԶԲ, 1, 363): Մի տարի բակաբղ էի սառել
(Ն. ա., 395): Պետք է մտրդիային կյանքից բառնել կոսի՛ բանսթյան
լուծը (ՆԲ, 1, 129): Նորս փառավոր Պայագտեցին աւուն, ճիշտակ
(ԶԶ, 89): Գու մի այլ մաճվան հանդերձ ես զգեցում (ԶԶ, 111): Աշրն-
րից շուտը սկամա Նեղիդը բանում Լը փափուկ բարձեր (Ք, 7, 135):
Հոցիս մոզում եմ Լրազով անդր (ՎՏ, 2, 39): Կարելի է արժել նրա
սիրտը (ԳԳՎ, 478): Որ միխան թնդանթների Անկուշտ, անճարորդ
ձառավը ջամբել (Զ, 290): Վարեցին արչուն-արգուն (ՊՍԱԶ, 202):
«Մտարշինաս», «Գոլովաս», այդպես կին տիտղոսում Եւան դուռաջիթ
(ՎՓ, 4, 291):

Այս կարգի բայերի մի մասը ժամանակակից Նայերենում ունենա-
լով Նշչունափոխված կամ անփոփոխ ձև կամ իմաստ, այնուամենայ-
նիվ գործածվում է գրաբարյան ձևով կամ իմաստով, ինչպես՝ դիբա-
նեն-գիշիկ, կառուցանել-կառուցել, մատուցանել-մատուցել, սատակել-
սատակել, կանգնել, վիճակել և այլն:

Օրինակներ՝ Մենք երանց կատակեմ (Մուր., 4, 275): Նրա ավերի
վերս փառավոր Ապագան լուս կիանցիկ նշան (ԶԲ, 1, 13): Փորձով ես
ուսա խորհուրդը կյանքի (ԶԶ, 117): Չէր ուզում զիբանի շատ անձնա-
կան նախապաշարումներ (ՇԻԲՎ, 3, 298): Նա կառույց բազմաթիվ բա-
րեգործական եկամտակույրյուններ (Ք, 7, 185): Մատույց նրան անրք
անզանի Եշխարհը (Ն. ա., 309): Սրտի կրակը շիշուցանի շէր կարողա-
նում (Ն. ա., 317): Այն օրից՝ ուխտից՝ շմեկանալ այս հազարտար (Ն.
ա., 526): Որ վիճակեցիմ մենք ման նրբանիկ (ԶԶ, 91): Ո՞վ բամբակի
դեզեր կանգնի (ԶՇՔԶ, 2, 310):

Պետք է նշել, նաև մի քանի նորակերտ ներգործական սեռի բա-

յեր, որոնք բիշ են տարածված, ինչպես՝ աղորել (աղալ, ժամել), հան-
հարել, հավերձել, փայել, շեփարել, մատախողել և այլն:

Օրինակներ՝ Մենք փայում Լը ի՞մ սիրտը մենակ (ՎՏ, 1, 67):
Նմույթները անվորով աղորում կին գարին (ԳԳՎ, 407): Կերտել ես ու-
տանդ նոր, հավերձել փառք նրա (ԶՄՆՄ, 89): Ես պանակում կի
անդամներրի պանեստը (ՄՍԿԿՏ, 240): Գու շեփարեցի կեփի ու պայ-
հար (Զ, 129): Նրանք, ոսկեպատ կարիճեաներում, Հանճարում կին
հեղձուցիշ գազեր (Զ, 290): Ժամանակը մատախողել է փառք (ՎՃԳԼ,
218):

Արժեատայերենում ես բազմաթիվ բայերի խնդրատեսչունը ան-
Նեանողական է: Մի շարք բայեր ունեն մերթ արականով, մերթ Նայ-
ցականով խնդրատեսչուն: Այդ բայերից են աշխատել, անցրնել, երա-
զել, գարնել, բախանցել, խնայել, լսել, կատարել, կարենալ, համոզել,
մոլոհնալ, մտածել, նայել, նմանել, սխել, սպասել, ցանկալ, ունկրնդ-
րել, փափախել և այլն:

Հետևյալ նախադասություններում այս կարգի բայերը արականով
են խնդիր ստացիլ:

Ես ստանի բաներու շեմ հայիր (ԶՊՆժ, 3, 9): Մարդիկ, սկսեցի՛
ապախանել (Ն. ա., 4, 228): Համբերելու ստիպում է (Ն. ա., 468):
Կը փափախի զերապատի թարգմանչին Նայերն ու Ֆրանսերն զորժը
Ընճալանելու (Ն. ա., 505): Աղջիկներն ոմանք կը նմանին վարպետ
մեզավանդաներուն (Ն. ա., 5, 104): Մէկ մեծ մասն ալ միայն Նարատու-
թիւնն անկցնելու կ'աշխատի (Ն. ա., 231): Մտակ տալու են, որ կարն-
նան այդ լրագրին մէջ մտնելու (Ն. ա., 227): Հիմա ալ կը մտածէր Էր-
կարաշունչ վէպի մը (ՕՁԵ, 58): Հիմակուսան աղջիկները ստանի բանե-
նու կը սպասեն (ԶՊՆժ, 6, 153): Փառքերու ստուտամացումին ունկրնցի
(ՄԼՆ, 7): Յ, այն վանդակին կ'երգում յաճար (Ն. ա., 106): Կը յա-
ջողի կոշիկներն անցնել իր յաճախորդին ափերուն (ԶՊՆժ, 3, 267):
Կը ցանկան վիճեանայի հարիճերուն (ԵԲԺԵ, 10): Այս նշմարուրան
շեն ուզըր համոզուիլ մեր Նարատուներն ոմանք (ԶՊՆժ, 4, 461): Զայն
վճարելու Նամտը խելի կը կարտօմ (Ն. ա., 5, 101): Մենք ձեք ազա-
տուրեան, ձեք կենաց խնայեցիմ (ՄՆ, 82): Պէտք է բախանցել իր
ամբափակ ներքին կեանքին (ՉՆՆ, 141): Եկեղեցիին սյարք դէպի վեր
կը ցայտէ, դարերու Նաւաթին ու կրօնական յափշտակութեանց այդ
լրուած գանգուածին տիրապետելով (ԼԲԼԵ, 122): Կը մեղքեսա անոր,
գուցէ մեր կեանքին ալ (ՌՈՆ, 53): Կ'անցնէին քովդ ժանտաղէ՛մ ան-
ձիքը՝ Հաստարուն կոնիդ գարնելով կայցի (ՎՓԵ, 245):

Այս բայերը Նայցականով են խնդիր ստացել Նեանելու նախադա-
սություններում:

Սկսու սնտուկները կապել (2ՊժԺ, 3, 100): Երկինք հայեցել (Ն. տ., 174): Կտավարելու համար ներդրակն ժողովուրդներ բերել պիտի ստիպուիմք (Ն. տ., 423): Անոնց վերնալը կը փափափին աշխարհիս գլխի (Ն. տ., 4, 464): Աղբիկներն սեխ կը նմանին (Ն. տ., 5, 86): Կը սկսի ուղերբութեան իր նախախոճերը (ՌՉՅ, 476): Շատը կը մեղման հարսնցուն (ճՅՅԵ, 1, 207): Կը խրատէր որ կերպար ու հագուստ շտառնէ (Ն. տ., 533): Գուն մայր համոզել, որ ես կենայ այց զազափարէն (Ն. տ., 660): Կունկերէն նահապետներն հողհար (ՌՅՅ, 52): Ան իր զատկը ոչնչացոց այց Աննայի սիրուն, իշխանունի՛ս պիտի ինայել (ՂԸԵ, 362): Մահն ամէն տեղ կը գարնէ կեանք իրբն աշխան հով (ՌՌԵ, 151): Կերակրէ մերթ անտաներ անշարից Ն. տ., 89): Հայրենարագձ Արարտան իսկ տարադիր՝ Հայաստանը կը ցանկայ (ԱՍԵ, 40): Չեղորք սիրուն սոսիս ապարանջան մը անոր դասաւոր կ'անցընէր (ԱՉԵ, 123): Լա քաղիանցէլ իր գաղափարներ (Ն. տ., 363): Ու ա՛հ այց բոլոր ձայներն ու երգեր տիրապետող հօքը ու աղտոր ձայն մը կը լսուի գիշերին մէջէն (ՉՅԵ, 114): Կարօցած էմ Աեւելիք, Արեւելքին կոխը նոյնիսկ (ՎՄՂ, 157): Պարոն Մարտիրոս ժամկերով սպասած էր վաճառարներ զանազանի համար (2ԳՄԵ, 19):

Ժամանակակից հայերենում մի շարք ներդրական բայեր կարող են միաժամանակ ստանալ տրական և հայցական հոլովներով խնդիրներ՝ ստորեր իմաստներով: Այդպիսիք են ազդել, ամբասցնել, գրել, գտնել, գարկել, լծել, խփել, կապել, մատնել, մերժել, մատնանշել, ներել, ներարկել, ներշնչել, ներկայացնել, ելիլի, շինել, պարգել, սեղմել, ստիկել, ոգեշնչել, պատճառել, ուղղել, ցույց տալ, տալ և այլն: Բայց մտտ հայցականով լրացումը ուղիղ խնդիր է, իսկ տրականով լրացումը կարող է ստորեր իմաստի անսուղակի խնդիր լինել: Շատ հաճախ այս բայերի մտտ տրականն ու հայցականը միաժամանակ են հանդես գալիս:

Օրինակներ՝ Մեր հաշտությունը հայս կենդանի նաև բարավորին (Մար., 4, 291): Սերունդներին ոգեշնչել է նա վսեմ իդէալներ (Իս., 4, 325): Արշուն ներառիցին հիվանդին: Մատերին փոշի սրակեցին: Եղվեսը գարկեց զլուխը Լարի (Իս., 2, 224): Թե չէ կ'անտնէ ինչ պրիցիպլին (Ն. տ. (ՂՅԵ, 1, 133): Ու ձեռն բնկած մտտի բանը Տուր Բե կասա շան նայալին (Ն. տ., 255): Ներս նկավ Արատը, ալին մի երկու անգամ Ալէեիսը հարեացիորեն ինձ ցայց էր ավիլ (ՉՄՅԵ, 12): Ճայիակոսան ինձ մատնացայց արավ իմ հրձման գնոր (Մար., 4, 133): Ետասպիւր ետան իմ սոսի գանը (ՂՅԵ, 2, 138): Հին գրչակրթն ինձ ճվիւրեց (ՂՅԵ, 2, 68): Նա իր խոսքն ու բարքը խաւսխում էր Հէստոսի պատվիւրներին (ՉԳՄԵ, 2, 335): Բայց չոր գլխուսական հարաբարությունը

չէ նրում իրան այց բուրյրյունը (Մար., 4, 19): Բուռնցն է աճեղ սեղմել նակախի (Իս., 2, 70): Խուսով անկողինը մի անխաթմ տարտա ազդեց նրա ցամաքած մարմնին (ՆԳ, 1, 76): Պրոլետարիատը կապեց Գորկուն սոխյուցին սոցիալ-դեմոկրատիային (Իս., 4, 191): Մայրը մերժեց արդուն յուր զարն ու սեր (Բ, 7, 523): Կուսակետոր որորները բնքըրեն խիտմ էին իրենց կուրծք ոսկեծալը կոնվկներին (Իս., 3, 429): Ստիպված ես նրանց գտնել ոչ միտան գրիչը, այլև կյան-կրպ (Շիրք., 8, 218):

Գրաբարում, երբեմն նաև արդի հայերենում (մասնավորապես խոսակցական լեզվում) հանդիպում է կրկնակի խնդրատեսչուան: Բանն այն է, որ գրողը (խոսողը) մտանալով, որ բայն սեռի խնդիր, կրկին խնդիր է գործածում: Ընդ որում խնդիրը կարող է արտահայտվել տարբեր ձևերով:

Օրինակներ՝ Տեսք որպիսի գրով գրեցի առ ձեղ ինձով ձևամբ (Գար., 2): Ղզոյշ լերուք ողորմութեան ձերում մի աննել աւաղի մաշգկան (Մատթ., 2): Խորհուրդ, արարին ամենայն քահանայատկոցն և ձեր ժողովրդեան վասն Ֆիտաի սպանանել զնա (Ն. տ., ԻԷ): Անժաանակի գանձ իմ խորհեցան յուրայ ի մարդիանէլ (Մաղ., 1Գ): Անկենդրեան ի Մովսէս մկրտեցան յամպն և ի ծովն (Ա, Կորնթ., Ժ): Իսկ ի միտում աւարն ընդ այցն ընդ անտառն հրամայեաց արկանել ժիրանիս (Ազ., 45): Խորհեցաւ կին անուկ զնա, վասն այնորի որ պատմեցինն զնմանէ վասն վայելչութեան զեղոյ նորա (Ն. տ., 116): Ընթացեալ յեղկգարեակ ետամէ զազանացն ի միջոյ՝ հասանէր յայն տեղի (Ն. տ., 728): Չորս հատին տապաւոմ կատարութեամբն իրենացն ի ձևն անմիտ վայտանարաց (Սկր., ԻԵ):

Կրկնակի լրացման գործածությունը հետևանք է նաև հոլովների ձգողության օրենքի ազդեցության:

Օրինակներ՝ Ընկալցուք խնդրութեամբ արտի (Յզ., 5): Որ պանդղխտութեամբ կե՛նօք զնացեն ի կուսնս յայտոսի (ՅՄՊՏ, 295բ): Բոլորեցուց կնքեալ զհերեանս Եղանա խաչին՝ ի ներքս լիկնզեցին մտանէին (ՄԿՊԱԱ, 1, ԺԷ): Գատուկ ճշմարտութեամբ զամենայն տիեզերս նով բարկութեամբ իրով (Ադ., 93):

Կրկնակի խնդրատեսչուան գործածումներից մեկն էլ սովյալ բայի մտտ ստակա խնդրի հետ միասին նույնիմաստ երկրորդական նախադասության գործածությունն է: Այս երևույթը պայմանավորված է գլխավոր նախադասության մեջ եղած բայի խնդրատական ձգողությամբ: Ներդրական սեռի բայը իրեն ձգում է երկրորդական նախադասության օրենք անդամի, որը, դառնալով խնդիր, կլանում է երկրորդականի ֆունկցիան:

Օրինակներ՝ Եւ Ե՞: գայզ իսկ ասացի Ձեզ վաղագորչն վասն մոլորութեանդ ձերոյ, թէ մտախոյտ ստուեացցն խաւարին բանճորութեան նշանեալ է ի վերայ ձերոյ աչաց սրտին (Ագ., 235): Եւ որք առաքեցանն յարբայլ զճոցսնէն, զի անեն զնասս՝ այսորիկ են (Ն. տ., 860): Եւ անգամ ոչ զիտըր գայրե թէ չարմ զեղել իցէ (Քուգ., 5): Զո՞ որ կարծէք զիսնէն թէ իցեմ (Գործ., ԺԳ): Գիտասցես զնասս՝ թէ բարի են (Առակ., ԻԲ):

Ժամանակակից Հայերենում համարյա վերացած է կրկնակի խրճդրատառիչունը (և՛թև նկատի չունենանք բանավոր խոսքում հանդիպող զնպրեթև): Ինչ վերաբերում է հոլովների ձգողութեան երևույթին, այսպէս էրևան չի գալիս ժամանակակից Հայերենում:

Գրաբարում բայը կարող էր խնդիր ստանալ երկրորդական նադատութեամբ կամ անորոշ դերբայով:

Այսպէս, հետևելու նախադասութիւններում բայերի խնդիրներն սրտաճարտված են երկրորդական նախադասութեամբ:

Գիտասցիցի զի մեզկ էին (ծնն., Գ): Երթ տես իթէ Ե՞ղջ իցեն Եղբարէն Էո (Ն. տ., Ա): Իմացարար զինչ են կամ Տեառն (Յեփե., Ե): Մի՞ երկնչիր, վասն որայ կամայ շարչանկ (Յայան., Բ): Յիշեցէք՝ զո ինչ արար տէր Աստուած (Բ Օրէնք, ԻԳ): Կարծէք թէ ի Բուն իցէ (Յուդիթ., ԺԳ): Համարէին թէ զուցէ կկանիցէ (Թիւր., ԺԶ): Աստուցից քեզ զոր դա ոչ զիտես (Յովբ., ԱԶ):

Այս երևույթն առկա է նաև ժամանակակից Հայերենում (արևելահայերենում և արևմտահայերենում):

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Տեսա՞մ՝ չեն գալի զուտ շեն բաց անում (ՀԺ, 2, 101): Ասում են՝ զեչ ևս կարել դա մերին (ՀԺ, 2, 37): Ու շես իմանում՝ որ կողմը թռչես (Ն. տ.): Ամենեմ, իմացիր, տաք տեր ունենի (Ն. տ., 38): Ասոված գիտի, աշխարհ գիտի՝ իմն ես դա (Ն. տ., 52):

Արևմտահայերենից՝ Բայց ես գիտեմ թէ երգագոյի մարզոց երեք քառորդը իր մանկուրիներ կը փնտռէ (ԱՄՄՄ, 3): Կի գրայիներ թէ ախաճատես պիտի բլլանք անցավոր տեսարանի մը (Ն. տ., 128): Խաչիկ կը պնդէր որ յայտնեմ կարծիքս (Ն. տ., 145): Նամակը կը յայտնէր թէ մայրիկս գրել տամ է նաև որբանցի գրասենեակին (Ն. տ., 166):

Հայերենում մի շարք բայեր լրացում ստանում են անորոշ զնբայի անիփոփոխ ձևով: Գիմալայր բայի մտ անորոշ զնբայի անփո-

¹ Այս երևույթը գրաբարի թերականներն անվանել են խնդրատառայն արզիւում (ան՝ 2, Կասանդեպոլոյսիցի (Հայտ), Զատիկին Հայկազունութեան կամ թերականութեան հայկական, Լոսն, 1675:

միտն ձեր երեք կապակցութիւն է սանդճում՝ բայական բաղադրյալ ստորոգյալի կառուց, բայ+խնդիր կառուց, բայ+պարագա կառուց:

Բայական բաղադրյալ ստորոգյալը սովորաբար կազմվում է երանգավորել բայի զիմավոր ձևով և անորոշ զնբայով: Երանգավորել իմաստ ունեցող բայերը սակավաթիվ են: Գրաբարում այդ դերն ունեին անապարիմ, իշխեմ, խախտամ, կամիմ, կարեմ, ճանիմ, ճանդուժեմ, մարքեմ, յոժարեմ, պարիմ, չանալ, սկանծիմ, սպառեալ, փորպալ և այլն:

Օրինակներ՝ Ակաւ ստաակի զժողովարոյն (Թիւր., ԺԶ): Ոչ կամեցաւ արձանիկ զնոսա (Ելք., Ժ): Փարսացի Աստուած առնել զնա (ծնն., ձեկ): Մի՞ իշխեսցես անոտ առնել զայն (Բ, Օրէնք, ԻԲ): Կարիցէ՞ բանիւք արգարանալ (Յովբ., ԺԱ): Ոչ ճանդուժեաց բնակի ի մէջ կապաշտիցն (Մե., 2, 15): Խրատել և ճրանգելով ըստ խրեանց իմաստութեան և արուեստի շանային (ՂՓՊԶ, ԿԳ): Որ որ վաստակել մարբացել (Ն. տ., ՂԲ): Պարտի զմիտս յսպակել (Եզն., 1, Ա): Սկանոնայ սպանանել զքեզ (ծնն., ԻԷ):

Գրաբարում խիստ սակավաթիվ են միայն անորոշ զնբայով լրացում ստացող բայերը (կարեմ, չանալ, սկանիմ): Մեծ մասամբ երանգավորել բայերը կարող են լրացումներ ստանալ նաև թեք հոլովածաներով, նախդրավոր և նախադրութեամբ կառուցներով: Բերված բայերից մի քանիսն ունեն այսպիսի խնդրատառիչուն հետևյալ նախադատութիւններում:

Սախլպին զնոսա զործավարք (Ելք., Ե): Մի՞ յօժարեսցիս ընդ բազումս ի շարիս (Ն. տ., ԻԳ): Որք փոխան ի դատաստանն նոցա (Մարգ., Ա): Իշխեսցեն ձկանց ծովու (ծնն., Ա): Ոչ կամի արքայ վարձանս (Ա, Քազ., ԺԸ): Հանեսցին ընդ մեզս խրեանց (Ղևտ., ևԶ): Ոչ ժպրհեցաւ ճայնայրբանեն դատաստանի հանդուրժելի (Յուզա., 3): Սպանոսացի անհետադիցն (Յսայի, ԿԶ):

Կան նաև մի շարք բայեր, որոնք երանգավորել իմաստով զործածվում են թեք զնպրեքում, ինչպես՝ ակնկալեմ, դադարեմ, զանդարեմ, երկնչիմ, խոսիմ, ձեռնարկեմ, յանձն տանուլ, յուտուլ, խորամանկեմ, կարգեմ, հասեմիմ, ճնպմ, յանելուլ, յապաղեմ, ցանկանալ և այլն: Հետևյալ նախադատութիւններում այդ բայերը զործածված են և՛ իրենց բուն, և՛ երանգավորել նշանակութիւններով:

Ակն կայցուր սղորմութեան (Իմաս., ԺԲ): Ակն կայցուր զսանել ի նճանէ զսղորմութիւն (Յուդիթ, Ը): Խորամանկեցին զզխտութիւն (Սաղ., ԶԲ): Բժժանեք ինչ յուսիցի կախարհել խորամանկեսցէ (ՅՄՊՏ, ԿԶ): Կարգեցիցք զնձ յուղիս (Նրեմ., Գ): Կարգեաց Գաւիթ ի սկըրա-

նէ օրհնել (Ա, Մնաց., ԺԶ): Խորհեցաւ ընդ ծառայս իւր (Գ, Քաղ., Զ): Խորհեցաւ նա դառնայ յերկիր իւր (Ա, Մակ., Բ): Դազարեաց յալօրհիցն իրաց (Նսփ., ԺԵ): Դազարեաց երկիրն պատեալով (Յեռու, ԺԱ): Զայն մէք ոչ զանդազեցար (Ք, Մակ., Բ): Մի զանդազեցի զպլ առ նսաս (Գործ., Բ): Երկնչիցին նորա յերեսաց նորա (ժողով., Է): Երկնչիցին հարցանել զնա (Ղուկ., Բ): Զօրն մեծ ոչ առնում յանձն (Նսայի, Ա): Զանձն առնի յօժարութեամբ մտանել (Ա, Մակ., Ա): Զուսացար նա յարեայն (Ա, Մնաց., ԺԶ): Զուսացաւ կռել զանուն տեանն Աստուծոյ (ձնն., Գ): Պատկանցեր յերեսաց Տեսան (Գ, Քաղ., ԻԲ): Զբաժար զայսպիսի աճազին հայհոյութիւն միայն նորա բանի խօսել ոչ պատկանել (Ղև., Պատմ., Գ): Մի հուանիցեսնմա (Ք, Օրէնք, ԺԳ): Զուանեալ եմք ծառայել չօրքում (Ա, Մակ., Զ): Երկունք ճեպկցին զնա (Երեմ., ԽԹ): Զայս ստէպ ծանուցանել ամենեցոցն ճեպկին (ՂՓԹ): Զհիցեցորք մասն յանկել (Ղևտ., Ե): Ոչ եւ յանկեցաւ տեսանել զերեսոս իմ (Յուզիթ., Զ): Զայսպիցին զխորհուրդս (Առակ., ԺԵ): Մի՛ յայսպէր բարի առնել կարօտելոյ (ն. տ., Գ): Մի՛ ցանկանար ասն բնկերի բոյ (Յւր, Ի): Զանկանել կնի կորստանել զմատակցութիւն քո (ն. տ., ԺԳ):

Մի շարք բայերի մտ էլ (անկախ սեռից) խնդրք կարող է արտահայտվել անորոշ զերբայի անփախոյս ձևով: Ընդ որում այդ բայերն այլ զեպրերում լրացում են ստանում թեր չօրվածներով կամ նախորդավոր և նախադրութայն կառուցվածքով: Գրանցից են առնել, խրեղւում, կարծեմ, համարեմ, հայցեմ, հանգարտիմ, հաւատայ, հրամայեմ, ներեմ, ունիմ, ստուցանեմ և այլն:

Օրինակներ՝ Տննանօք խնդրէին տեսանել զտէրն (ՄԿՊԱԱ, Զ, ԼԷ): Զերարեան իմ խնդրին (ձնն., Ա): Սրով կարել զգորիս երանելոյն հրամայեցին (ՂՓՊԶ, ԶԶ): Զոր ոչ հրամայեցաւ նոցա տէր (Ղևտ., Ժ): Արար Աստուած զերկին և զերկիր (ձնն., Ա): Արասցես զօրանալ կրքիս յաճախութեամբ բուրբան խոտոռվանութեան այսր մառեկն ի բազումս ազգեալ (ԳՆՄՈ, ԼԳ): Զնոսա սաստաւս կարծիցին (Իմաս., ԺԳ): Կարծեցես զօրանալ սրօք (Ք, Մնաց., ԻԵ): Այնչէ՛ ճամարիս զիշխանս քո (Ք, Քաղ., ԺԹ): Զամարեցաւ ստատակել զմեզ (ն. տ., ԻԱ): Զոր հայցեմք առ ի նմանէ (Ա, Յովհ., Ե): Զայցէին յամենայնայն Քրիստոսով յարել մեծի պատերազմին (ՔԱՊՏԱ, 3, Զ): Ոչ ճանդարտէին հրամանէին (Երբ., ԺԲ): Ոչ կարէի ճանդարտել հայել ի կասպաշառութիւնն Արարու (Եղ., 5): Զուսասայր նմա զխորհուրդ թագաւորին (ՂՓՊԶ, ՄԳ): Ամենեկն հաւատայ նմա յարգարել զեր իշխանութիւն (Մե, 1, ԺԷ): Ոչ ներկցից նոցա (Նսայի, Բ): Ոչ ներլ ստեղծիչն լնորին զուրացութիւնն բարբառել (ՔԱՊՏԱ, 3, Զ): Ունիս շեռնս յինէն (Յւր, ԼԳ): Գու

ոչ ունիս շարեան իսկութեամբ բարիղ (ԳՆՄՈ, ԼԳ): Ուսուցի ձեզ զնստունս (Ք, Օրէնք, Գ): Զոր ուսուցից երկրչել յինէն (ն. տ.):

Ուղիղ խնդրի պաշտոն կատարելու զեպրում անորոշ զերբայը կարող է զբժնել նաև որոշաւ հայեցակետով:

Օրինակներ՝ Այսպէս հուանիմ զտանջելն Աստուծոյ (ԵԳՊԶ, 164): Ամենեցուն զիեպլն կամիս (ԳՆՄՈ, ԼԲ): Զանձն առնոյր զերբայն ի շոնս (ՄԿՊԱԱ, 2, ԽԵ): Պարսկաստանեօք մնացելովք զփախելն փոթային (ՄՏՏՊ, 2, ԽԱ):

Անորոշ զերբայը դիմավոր բայի հետ կարող է կապակցվել նաև պարագայական իմաստներով, զերազանցապես նպատակի իմաստով: Այս զեպրում լրացյալ դառնում են բազմազան իմաստների բայեր: Օրինակներ՝ Եկի փորձել զնա առակօք (Գ, Քաղ., Ժ): Գարծաւ Կուխթ օրհնել զեր տունն (Ա, Մնաց., ԺԶ): Եզ զնա ի դրախտին փափկութեան զործել զնա և պսնել (ձնն., Բ): Եւ էլին զեպլ յերկիրն Քուսանացին (ն. տ., ԺԲ): Զառաջիկ խորանն յամենայն ժամ մտանէին բաճանայնք զպաշտամունսն կատարել (Երբ., Բ): Առարեաց զրեղ առաջեւորդի (Յուզիթ., ԺԱ): Պատրաստեցեր զիս տառապեալս սնանել և ստանել ընդ ձեռք քո սրբոց (Քուղ., 4, ՄԷ): Ժողովեաց զօրս րեղ դիմաւալ պատերազմաւ (Մե, 2, ԶԸ): Գարծաւ յարձակելն իրանել ի վերայ աշխարհիս շայոց (Ղև., Պատմ., Բ): Երբէր ի մէջ զօրուն զուգանել զինքն (Մեք., ԻԸ): Արկ ի խոշտանգանս բանտից ուրեալ զՔրիստոս (ՄՏՏՊ, 2, Ի):

Մակալաձայնի զեպրերում անորոշ զերբայը կարող է արտահայտել պատճառի իմաստ:

Օրինակներ՝ Ուխտ եղեալ միանգամայն՝ վրէժ խնդրել մեծաւ բիւտեանամբ զամկանելն իւրեանց ի տերութեանէն (Աղ., 19): Զործում տեսանէր քք զարժանկոյս դիականցն անկելոց, սիրտս բնկանէր և աղիքն զարարէին՝ լսել զմնչին խոցելոցն և զմոնչինս բնկելոցն (Մղ., 5):

Ինչպէս միջին հայերենում, այնպես էլ արևելահայերենում և արևմտահայերենում պահպանվում են դիմավոր բայի մտ անորոշ զերբայի անփախոյս ձևի կապակցութիւններն նշված երեք կառույցներն էլ, այն է՝ բայական բաղադրալ ստորոգյալի կատարցը, բայ+խնդիր, բայ+պարագա կառուցիցները:

Արևելահայերենում բայական բաղադրալ ստորոգյալ են կազմում երանդաբարիչ իմաստ ունեցող բայերը, ինչպես՝ աշխատել, կամենալ, կարողանալ, համարձակվել, ձգտել, նգնել, ջանալ, սախլել, փորձել, սկսել, ցանկանալ և այլն:

Օրինակներ՝ Ես աշխատում եմ նկատել զերմանացիներին (ԲԶՍԶ, 184): Մերթ մեկը, մերթ մյուսը փորձում է առաջ գնալ (ն. տ. 230):

Միտքս էլ սկսում է արագ զործել (Ն. տ., 239): Սպարապետը ջանում էր ամեն կերպ մտառայլ իր սրերնջայլին, շիշկի նրան (ԱՅՄՄ, 10): Այլևս ոչ մի պարսիկ չի համարձակվի մտնել ալ մեր տանը (Ն. տ., 38): Կամենում էր այդ ամենը գրի առնել իր պատմության մեջ (Ն. տ., 42), նա կցանկանաւ տեսնել համեաւ աղջիկներ (Քակ., 225): Նա հասցրել էր փոխել զգեանները (ԱՅՄՄ, 117): Գեան սպգիում է սպառանում էր դուս գալ իր ավերից (ՎԱԱ, 147): Այլևս ոչ մի շար ձեռք չի իշխի բաժնահայ Բագրատունաց տան վրա (ՉԳՄՆ, 2, 276):

Արեւմտահայերենում նույնպէս այդ դերը կատարում են նույն կարգի բայերը:

Օրինակներ՝ Ու պիտի շարունակէր ապրիլ այգոյկս (ԱՅՄՉՄ, 22): Կր ջանային դարմանել մեծերէն կրած իրենց գիւտը (Ն. տ., 30): Երեք ընկերով օր մը յաջողցանի փախուստ տալ (Ն. տ., 34): Սկսաւ խմորովի շարժում մը (Ն. տ., 112): Երբեք չի համարձակի գրիւս ձեռք առնել շատգրութիւնս իրականացնելու համար (ՉԶԵ, 80): Չեմ փորձեր քափանցել այդ նորութեան (Ն. տ., 167): Տունս չի հանիր գալ (Ն. տ., 168): Բոզոր բանարկայաները մէկէն տեսնել կը փափաքին Պօլսէն կեդր փաստարարն (ԳՉԶԺ, 1, 23): Հայրն յամանկաւ լուռ մնալ մինչև ժամը պիշերուան երեք ու կէսն (ՏՎԱԱ, 110):

Փամանակակից հայերենում նույնպէս անորոշ դերբայը զիմա՞յր բայի մտ կարող է խնդիր գառնալ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ նրանք տարիներ շարունակ սովորել կին տեսնել նրա մտայլ գիտքը (ՎԱԱ, 143): Մի համոզիր ինձ անհնազանդ լինել (ՊՉԱՆ, 107): Վասակը խուսափում էր արքային հանդիպել (Ն. տ., 209):

Նույնպէս երևոյթ կա նաև արեւմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Լուրը առկեր թեքահաւատութեամբ, շիատաւ կեդծելով (ԱՅՄՉՄ, 47): Կ'բռնը, կը կրկնը, ուրախանալ կը ձեւացնը (Ն. տ., 142): Աւերես կը փնտռեն ուռած ամպեր՝ որոնց աղերեսն բանալ իրենց ստիքները ջօգուել երկրին վրայ (ՉԶԵ, 117): Ոչ իսկ պանդոկապետիս պան տալ կ'անցնեն միտքս (Ն. տ., 177): Այդ կը նշանակէր թէ կարգալս չէր ուզեր (Ն. տ., 284):

Սակայմ զեպրիբում զիմա՞յր բայի մտ անորոշ դերբայով դրբվում է նաև պարագա:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ նա մովից համբուրել նրան (ԱՅՄՄ, 38): Հայրենաբաղձութիւնը նրան մղում էր փառանի հայրենիքի մասին (Քակ., 623): Մի կարծիք, թե ես փատաւատվում եմ պատմութիւններ անկ պատեհաղմից (ՌԱԱԱ, 10):

Արեւմտահայերենից՝ Հովը կալ գար բծիկ անոր փափկանուշ մորթին (ՉԶԵ, 48): Միւլգիներ օրը բանի մը անգամ կ'իլայ հրապուրիչ եղանակներով հրապրել հաւատացեալները (Ն. տ., 122): Կ'երթամ ղեգերիլ բազաբին գլխաւոր պողոտաները (Ն. տ., 140): Վարէն մտք գորշ ամպի լայն փրթուկներ անդիլական երկիրին յախտննական լացը կը բերեն սուկիլ մեր վրայ (Ն. տ., 178): Եւ ալիք մը թևը բացած կը վազէ Գրկիկ փնտնա իրձիս սակի աւազէ (ՄՄԾԺ, 81): Հոգեպարար հեշտանք մ'անգուսպ կ'արքնայ կախարդանքը երշանկութեան զիս զոնկ (ՄԲ, 228): Բաց ծովի առաջին շունը, նուրբ հովիկ մը, կու գար իր զովութիւնը սկսիլ (ՉԶԵ, 37):

Առհասարակ հայերենում խնդրառու բայերը կարող են զործածվել նաև առանց խնդրի: Այսպէս, գրարարում են զործածական սեռի առաւել, աւիլանեմ, բծկնեմ, զոնեմ, կազգուրեցուցանեմ, հրաշագործեմ, մեծեմ, միսիբարեմ, յլեմ, նուրգեմ, շեռնեմ, ուսում, տալ, բնեմ, Լուսեմ բայերը առանց ուղիղ խնդրի են զործածված հետևյալ նախադասութիւններում:

Երթիցոք զոնեցուք Աստուծոյ մերում (Ելք, Ե): Աւաւեցի առ նա եւ ասեմ (Նճէմի, 2), Արկ ի սիրտ իմ (Ն. տ., 1): Մա եւ ինձ ի ծառոյ անտի ե կերայ (ԹԱՊՏԱ, 1, Ա): Ընդէ՞ր մեծեցեք, Աստուած, ի սպառ (Սազ., 2Գ): Ի ձեռն հրեշտակայ յղէ առ կայսրն ի Հոսմ (ՄՆ, 2, ԻԵ): Եթէ Բաւսցես, կարող ես, եթէ բծկես, զօրաւոր ես. եթէ կենդանացուցանես, բաւակես, եթէ շեռնես, առատ ես. եթէ ողջացուցանես, հաղաւոր ես. եթէ պարգես, ամենալի ես. եթէ արդարացուցանես, ամենարուեստ ես. եթէ միսիբարես, ամենիշխան ես. եթէ նուրգես, ամենապիկ ես. եթէ հրաշագործես, ամենափառաւոր ես (ԳՆՄՈ, 22):

Չեզոր սեռի ապաշխարեմ, երկիր պագանեմ, իտպանաւա, մուլախտեմ, նախանեմ, ողորիմ, մարգաթիւն բայերը առանց խնդրի են զործածված հետևյալ օրինակներում:

հոնարեցաւ ժողովուրդն ե երկիր եպագ (Ելք, Գ): Եւ եթէ թողուս զնա՝ իտպանաւա ե մոլայխտել ամենին ե լքանի, ե բարիք որմոց նորա յատակին (Առակ., ԻԳ): Խախանես այժմ ե ապաշխարես (Յալտն, Գ): Աղորմես, կեցո ե մարդասիրես (ԳՆՄՈ, ԺԳ):

Խնդրառու բայերը առանց խնդրի զործածվում են նաև ժամանակակից հայերենում: Ընդ որում մի ղեպում գործ ունենք այնպիսի բաների հետ, որոնք ներգործական լինելով, զործածվում են որպէս շեզոր բայեր՝ բառային յորհաստուկ իմաստով, ինչպէս՝ գարկել, մաղիլ, կոխել, խտտուել, մտածել և այլն:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Երբոր գարկի շողքն արևի, Հաց կրկրի մեր ապին (2Թ, 1, 73): Քնքուլ լուսնի շօգան-փոշին Մալեց հեզ

գիտի վրա (Իս., 1, 82): Ամպը կախել է, աշխարհը մթնել (ՀՔ, 2, 48): Խոտորել է տիրոջ ճանապարհից (ԶԳՄ, 2, 507):

Երկրորդ զեպարում ներգործական սեռի բայի ուղիղ խնդիրը այր-տահաշաված է կամ նախընթաց նախադասութիւն մեջ, կամ տվյալ նախադասութիւն մեջ իրրե այլ անգամ:

Օրինակներ արեւելահայերէնից՝ Արևի ճառագայթները այրում էին, շկար ոչ հողի շունչ, ոչ ծառերի շքարան (Մուր., 5, 240): Երա մաննա-պաշտելի սուրբ ք. Գեորգն էր, ուր ամառ-ձմեռ համարյա ամեն շա-րաթ կրկեր զնում էր համբարելու (ՆԲ, 1, 5): Քանզում էին շինում, օգնում էին (Շիրվ., 4, 340): Նովոռուսիսկ բնակիչը իսկական մալու-ուս էր, բավական մեծ կարողութիւն տեր, ժառանգել էր ամուսնուց (ՎՓ, 4, 626): Մեկը շշուկով պատմում է կամայ (ՎՏ, 1, 20), նալվածքը տեղ, ծախող նեւ, օ խնայիր, Խայրում ես դու, Բնքը արեց, սեղը աղան, օ, մի նայիր, Կոյրում ես դու (ՎՏ, 2, 37): Նա ուրացել է և դառել է պարսից արքունիքի գործիքը (ԳԻՎ, 28): Կանչում էր, կանչում ճամ-փան անմեկին (Չ, 219): Կիտել է հոնքերը ներքե, քերում է, քեքում, ջղուկ (Չ, 348): Տարել, ներել ու պերել.—վատը՝ լավ եմ տեսել ևս (ՀՔ, 1, 150):

Պատճառական բայերի խնդրատրույնը.—Հայերէնում պատճառա-կան բայերը կազմվում են սկզբնատիպ շեղորդի, ներգործականից, իսկ մասնավորապես գրաբարում երբեմն նաև հասարակից: Նրանք խնդ-րատնջուն են էլ պայմանավորված է, մի կողմից սեռով (բոլոր պատ-ճառականները ներգործական սեռի են), մյուս կողմից, բառմաստով: Այդ նշանակում է, որ բոլոր պատճառական բայերը կարող են ստանալ ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Բազմացուցից զգաւի ձեր (Նչք, ԼԲ): Զոկ-ցուցն նոցա պատմանա (ն. տ., ԻՔ): Մեուցանիցէք գկանայս (ն. տ., Ա): Բարկացուց նա զԱստուած (Թիւր, ԺԵ): Գիեցոյց մեզ ի միմէ (Բ, Օրէնք, ԼԲ):

Միջին հայերէնից՝ Ահի ձայն լսեցաք և խոշորեցուցաք զգիրս (ԺԵՆԶԳ, 540): Կիրիայն զաղուսն ի յատակ ծովուն որպէս իջուցա-նէր (ՆՄԺԱՎ, 189): Զաստուածութիւն աղաշեցէք, Զայս մեղաուրս հաշ-տեցուցէք (ԷԵ, 228):

Արեւելահայերէնից՝ Այդ աղմուկը և այլազգի ժխորը նրան մոռաց-նել էին ապիս նովավոր աղբյուրի ձայնը և բնկուղենիներէ խշոզը (Բակ., 622): Գանդաղ, մթորեակ այդ ճոճողը կարելի էր նմանեցնել ամեն մի նվազի (ՎՓՄ, 72): Նրանց սուազին գործը եղավ անմիջապես ստանձնացնել նրան իր կրեղեններով (ն. տ., 526): Ոչ թե պետք է

տաղանդը հայմարեցնել գործին, այլ տաղանդին հարմարեցնել գործը (ՊՍԵՏ, 5, 56): Հազարել է նրան մայրը մի նոր շապիկ (Չ, 458):

Արևմտահայերէնից՝ Ամէնքը միացեր են զիս բարկացնելու (ՀՊԵՃ, 4, 327): Ժողովուրդը ժամանակ լռանի ծայրեր ապրեցնելու (ն. տ., 344): Իսկոյն Հեռացուց էր բովէն վառեղատը դուրսը (ԵՅԵՃ, 4, 383): Ու-սուցին մեզը երբանկութեան եկեղաբը (ԲԶՅ, 225): Իմ տէրս յիմաու-րին ևզ խմցցէ ինծի (ՏԶՎ, 129): Սորվեցուր ինծի մայր լեզու (ԽԱՇՄԱ, 160):

Սկզբնատիպ շեղորդի կազմված պատճառականները սովորաբար հանգնա են գալիս ներգործական արժեքով՝ ստանալով հայցականով ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ապստամբացուցին զամենայն բնակիչս բա-ղարին (Բ, Օրէնք, ԺԳ): Արգարացուցին զարդարն (ն. տ., ԻԷ): Բարձրա-ցուցանէ զառն իւր (Առակ., ԺԷ): Քնակեցուցեր զնոսս յերկրի (Յովբ., ԻԲ): Գուսնացուցանէին զԽանակ (ծնն., ԻԶ): Թարոց զհեշտակսն (Յե-սու., Զ): Մատայնացնեն զնա (Գործ., է):

Միջին հայերէնից՝ Որ զինանդն մեղօք նա որչացնէ (ԷԵ, 188): Ի միս ապարանան պանայան կացուց (ՆՄԺԱՎ, 1): Խողք բարձրացուց զբաշ (ն. տ., 3): Զամենայն կու ստակեցուցանէր առիծն (ն. տ., 5): Կալնալ զփողոց նորս մնուց զէն (ն. տ., 6): Արգարացուցին զբանն աղուտուն (ն. տ. 7): Չթողում, որ այլ գայր զան զնեզ նեզացնեն (ն. տ., 45): Գնաց լալցուց զուստ Բազաւորին (ն. տ., 314):

Արեւելահայերէնից՝ Պատերազմի բոթը բմեցրել է մեզ (ԲԶՊԶ, 8): Մեր դասակը գրալեցրել է ապրանքատար դեմքերի մի վագոնը (ն. տ., 34): Եւ տրագվեում եմ իմ ընթացքը (ն. տ., 239): Բանակից ծխի հա-ղարավոր սյուներ էին բարձրանում և առաջի բանձրացնում թմբկիցը պարուրած մշուշը (ՍԵՄՄ, 606): Կառը կանգնեցրել է բերդի պարիսպ-ների տակ (ԳՄԵՄ, 136): Քուպագի ձիու թամբի կապերը (Բակ., 128): Տնդ-տեղ ջրափոսերը արգեն ճահիճ էին գոյացրել (ն. տ., 403): Մի տնհայտ սեմ նրա մեջ երբեմն արժեցնում էր այդ բնազդները (ն. տ., ն. տ., 631): Մեքը դանդաղեցնում եմք ձիերի ընթացքը (ՀՄԱԶԶ, 606): Ամբողջ այգին ցնչեցնում է պողաբերութիւն հալեթական երգը 395):

Արևմտահայերէնից՝ Ընթեցողներն ձանձրացնելու վախով այլա-փով կը շատանանք (ՀՊԵՃ, 6, 215): Կեսերը շատ կը յոգնեցնէ զիս (ՎՇԵՆ, 70): Իրենց անը կը ստուսպեցնեն (ՇԵ, 1, 155): Յարսերարար սեւելի հայկական բեզահանուր մթնոլորտը այստեղ կ'ուսլայացնէ մեզ բլուրս (ՎՄՄՕ, 192): Տառապանքը թող կա՛ծրացնէ անոնց հոգին

(ԳՍԱՄԻՃ, 302): Տարօրինակ փորձ մը ամենէն աւելի ապշեցուց. ու զուարեացուց մեզի (ՕՉԵ, 184):

Այս բայերը երբեմն կարող են ստանալ նրան տրականով միջնորդական խնդիր:

Օրինակները գրաբարից՝ Զօտյն և իրոց աշակերտացն ստէլ պզուցացանէր (ՂՓՔ), Արմատացո մեզ սոճաւ տունի երանութեան դուստլը ի բնդ մեծ պաշտպանութիւն... զայս ծառ Մարեկայ (ԳՆՄՈ, ՂԲ):

Միջին հայերենից՝ Զայլ մեղս ցանկալիս մեզ երևցուցանէլ (ՆՄԺԱՎ, 29): Պարտ է համբերել վարդապետին և հեղտիմամբ օկտեցուցանել ձաղովդեան (Ն. տ., 72): Քաղուցին ինձ որոգայթ և անկան ինքեանք ի նոյն (Ն. տ., 142):

Արևելահայերենից՝ Մխիթարին նստեցոյն սեղանի զլիւնի (ՍեՄՍ, 114): Իսկ ստացած տեղեկութիւնները Դավիթ-Բեկը խորին գաղտնիք էր պահում ու միայն Մխիթար սպարապետին իրազեկ դարձնէ մտաւորականից դուրս կատարելով զեպրերին (Ն. տ., 151): Շքեւ էր գոմից գոժ և հակում, որ լծկաններին լաճ կըտացնէ (ՆՂԵԺ, 3, 93): Զգաց, որ իր ուղիկցին այդ հարքը շի գրավեցնում (Ն. տ., 38): Ղազարյանին մեծիայն ջղայնացնում էին այդ խոսակցութիւնները (Ն. տ., 104):

Արևմտահայերենից՝ Սերբեան գիւղաքաղաքին ամէն կողմը ու շրջանակները ծանօթացուց իրեն (ՕՉԵ, 49): Մտաբուն տակը բանտուած գաղջ ու բուրումնայից օտը շափեցուց ինձի (ԼԵՂԵ, 41): Մեր այս հումգիպումը սրափեցուց ինձի (Ն. տ., 7):

Երբեմն տրականը, իսկ գրաբարում և միջին հայերենում նաև ի-տական կամ այլ կառույցները այս բայերի մոտ պայմանավորված են դրանք բառային իմաստով և ոչ պատճառականութեամբ:

Օրինակները գրաբարից՝ Երեկոց զբեղ ինձ (Ագ., 310): Զձեզ յեւրիի վայելեցուցէլ (Ն. տ., 241): Մերձեցուցէլ զմարդիկ առ Բեզ (Ն. տ., 95): Խոստացաւ փեսայացուցանել զՄեհուժան ի Բոյր իւր Որմզգունի (ՔԱՍՍ, 1, Ժ): Զոր անցուցար ընդ նա (ձնն., Մ): Ապրեցո զիս ի ձնոսց հնոր իմոյ (Ն. տ., 18): Երբմեցուցիցի զբեղ ի Տէր (Ն. տ., ԻԳ): Տէր անցուց զԼն զմեզս քո (Բ, Քազ., ԺԲ): Ա՛ն նմանեցուցից զմարդիկ (Ղուկ., է):

Միջին հայերենից՝ Սկսաւ հօրն խրատ մտաուցանել զման զբրձոյ ամուսնութեանն (ՆՄԺԱՎ, 343): Արմատացո բաղքը ձայնիդ (ՅԳ, 317):

Արևելահայերենից՝ Գնդագիրը հարմարեցնում են մտադիկլիպին (ԲՉՍԶ, 244): Նա նողին կհամարեցնենք բոլոր բարաշին տները (Բակ., 224): Պատվելի հյուր գաւու զկարօւմ, տանախորջ առաջին պարտքն էր իր զեկրպատանի մեծին ու փերբին ներկայացնել նրան (ՍեՄՍ, 143):

Վճռել էր նույնիսկ մի թոռուիկ հայացիք շարժանացնել նրան (Ն. տ., 219):

Արևմտահայերենից՝ Դիպուածը մեզ որ մ'իբրաւու հանդըպուցոց (ԱՉԵ, 28): Մտքի մարզանկերուն վարժեցուց ինքզինք (ՎՉՄ, 94): Ամենքն ալ խօսեցան անթիւ պատմութիւններ, և յետոյ մ'ար ծանօթացուցին ինձի իր սարսափելի կերպարանքով (Ն. տ., 261): Զայն պոչը փորիւն կպցուցած՝ կհամապարէր սայլին տակ մտնել (ՄՊ, 168): Ան սկսաւ շողաբարբել, առիթը ստեղծելու և առտնց զայն խրաշէնելու, անոր ըմբոստ կամքը հպատակեցնել իր մատներուն շղայնիւն (Ն. տ., 257):

Ներգործականից կազմված պատճառականները սովորաբար ներգործական սեռի պահանջով ստանում են հայացականով ուղիղ խնդիր, իսկ պատճառականութեան պահանջով՝ տրականով միջնորդավորված խնդիր:

Օրինակները գրաբարից՝ Արբուցին հօրն իւրեանց զինի (ձնն., ԺՔ): Մոռացոյց ինձ Աստուած զամենայն վիշտս իմ (Ն. տ., ԽԱ): Զգացուցի նոցա զԱնուսարանն (Գազ., Բ): Զանձինս իւրեանց ձեզ բծախոյրեցանեն (Բ, Կորնթ., Ժ): Իմացուցանենս իրազ զիմաման Աստուծոյ (Նիք, ԺԼ): Մեզ անմտաց ուսուցէլ զիմաստութիւն (Ագ., 798): Նմա ծանօ զհաշտութիւն քո բնդ ծառայս քո (ՂՓՔ): Ազոյց նմա զուսն (Ա, Քազ., ԺԷ):

Միջին հայերենից՝ Ուսուցնալ էր զամենայն իմաստութիւն աշակերտին իւրոյ (ՆՄԺԱՎ, 139): Ո՛վ իմ սրտիս զանգափն ան հաւուն էր հասկացուցած (ՆՔԶ, 92): Մերկոց հանդերձ չեմ հագուցիկ (ՉԵ, 176): Քաղցեցիւ չեմ լցնալ ապուր, ոչ արբուցանիլ ծառանաց ջուր (Ն. տ., 175): Զինչ մեծամեծ վաստակ արի՛ տանի տուի զինքն եկեղիլ (ՅԳ, 289):

Արևելահայերենից՝ Երբեմն նա կատակով հիշեցնում էր երեխասարգին Շահանդուխտի անուգը (Մուր., 4, 250): Լո՛վանալոր սրահը և հյուրեղնալի բաղքը բնիւնելուցիւնը շուտով մոռացրին մեզ ձանապարհի հոգից կրած մեր նեղալարներ (Մուր., 5, 243): Բայց ի՛նչ հակացանես բոյ շորանի (ՉՔ, 2, 39):

Արևմտահայերենից՝ Ուսուցին մեզի երջանկութեանն ճկիւթաբ բուր չէրեցնեցներուն մէջ (ՈՉՑ, 225): Միշնւ անգամ ինձի սորվեցուց շուտով նպիսկպոսո զտանալու գաղտնիք (ԼԵՂԵ, 152): Իմ սէրս յիմարութիւն կը խմցնէ ինձի (ՏՉՎ, 129): Զօգես իմս է և այսօր կը մտածեմ թէ հարձի էր Զայն այս շափով ալ միայն անցորցնեւուն ձանչցնել (ՎՔԲ, 178): Մասնաւոր վարժարան մը կայ հաս, որ աշակերտեւեւուն Հայոց պատմութիւն միայն կը կարդացնում (ՉՊԺ, 3, 128):

Երբեմն պատճառական բայի ուղիղ խնդիրն արտահայտվում է

երկրորդական նախադասութիւմը: Օրինակ՝ Մեզի այնպէս հատուցեր էին թէ՛ այն ճերմակ գերեզմաններն ձերուկը տարին ի բուն ժամը կը պահկի (ԹԳԿ, 128):

Այս բայերի մաս երբևէ միջնորդական խնդիրը զեզշված է լինում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Թէ զօգտակարսն իմ ծանուցանես, բարի ես (ԳՆՄՈ, 22): Զլծոխս ժառանգեցոյց (ՂՓԹ): Որ ուսուցանէ զմատուրին (Յովթ., ԻԲ):

Արեւնահայերենից՝ Այլ մի ծաղիկ էր, որ չէր բուրում, բայց հիշեցնում էր այն գրախառնային ծաղիկը, որին օրորում էր Զանգուն (Բակ., 630): Բոլորը նա է սոգորեցնում (ն. ա., 643):

Արեւմտահայերենից՝ Տեկած էր երկար խաշածն ձող մը, հազուցած էր կապոյտ, զգզուած շալվար մը (ՍՊ, 171): Որ կը լինեցնէր այն պակը ուր բանաստեղծն ու ճերմակ թուղթը դէմ զմեաց կը գտնուէին (ն. ա., 234): Ինքը դիւտը նաեւ սիբցնէ կենքի գեղարուեստը (ԱԶե, 349):

Ներգործականից կազմված պատճառականների մաս հայցականը կարգ է համասեղել ուղիղ և միջնորդական խնդիրների իմաստը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Որք ուսուցանին գրագմութիւնն (Ա, Եզբ., Թ): նորա գմնիս զքեցուցանեն և գայնոսիկ... լուսասոր պատմոճանօք զքեցուցանեն (Ազ., 9): Աբուրցանէ զօգով ծառալիս (ԹԱՊՏԱ, 4, Ը):

Միջին հայերենից՝ Բազում աշխատութեամբ ուսուց զիս (ԺՆ22Գ, 463): Հանչանք ես հայրէն ասի, որի զհաշերն ի բարն ուսուցի (ԵՔԶԿ, 63): Աղբիւր կուլիս առաւ, որ շատ ծարս եւ արբուցել (ԿՅՏ, 177):

Արեւնահայերենից՝ Այսօրվա գրուը իր երեկվա կամ այսօրվա հերոսներին շփտի սիրեցնել պահպան, ինչպես այդ արվում է հեթանոսներում (ՊՍԵԺ, 5, 404): Երեխաներին ինքն էր հազցնում (ԻԳ, 1, 49): Վեր կայեր, վեր, հարբեցրել է իր հողթական հյուրերին (ՀԹ, 2, 142): Նրա բարակ ոտներին շալվարը նստում էր, ինչպես հիպոպին հազցում պարկեր (Բակ., 408):

Արեւմտահայերենից՝ Պոտիկը հարսիկը հազուցուց զինքը (ՀՄԿԼ, 30): Ան զինքը կը հանուցնէր (ՕԶե, 134): Մայրն ես քան զես խանգաղատայից կը խառնովեցնէր զինքը (ՏԿՎԱ, 115): Երբանկութիւնը մտցուց ինչ (ԲՈՅ, 47):

Երբևէ պատճառական բայերը սեռի և խնդրատեսակի տեսակետից են տարբերվում սկզբնապիկ ներգործականներից:

Օրինակներ գրաբարից՝ Փառաւորեցոյց զարուրիսն (Ա, Մակ., ԺԳ): Փառաւորեցից զազգ քո (ն. ա., ԺԱ): Խոռվեցուցին զծողվան

(Գործ., ԺԷ): Խոռվեցին զհաղախն (ն. ա.): Թախանձեցոյց զես (Պատ., ԺԶ): Թախանձեաց զես (ն. ա., ԺԳ): Պատասպարեցէ զնոսա անդրէն (Երեմ., ԺԶ): Պատասպարեցոյց զնոսա անդրէն (ն. ա., ԻԳ): Տապալէին զվճն ի բերանոյ ջրհորոյն (ԺՆն., ԻԹ): Տապալեցոյց զվճն ի բերանոյ ջրհորոյն (ն. ա.):

Միջին հայերենից՝ Ուսեալ եմ զինչ և զսպաշանքս նոցա (ՆՄԺԱԿ, 32): Դա է ուսուցեր զիս ի գործիքին (ն. ա., 14): Եկեր գնաց և քմպեաց զուր (ն. ա., 125): Հաւասար գերեկիւր են արբուցել (ԿՅՎԱ, 134): Ապա զմտաւ ամի ու զայն խաբարդն հասկացայ (ն. ա., 66): Յորժամ ի մազաւորն ի մօտ երթաս, զօր գանկաւսն մեն հասցու (ՆՄԺԱԿ, 116):

Արեւնահայերենից՝ Ո՞վ է հասկացել մմայր բախտի (ՊՍԵԺ, 4, 15): Բայց ի՞նչ հասկացնես բոի շորանին (ՀԹ, 2, 39): Թե այդ նորոճանոր Կոմիտասը Պիտի մոտանա իր պարտավորել Անիոսս ստացած պատվիրան դասը (ՊՍԵԺ, 4, 41): Հովանավոր սրահը և հյուրերիկայի բազցը բեղունելուիթյունը շուտով մոռացրին մեզ նանսպարէի շօղից կրած մեքենդուրյունը (Մուր., 5, 243): Շատ պարզ հիշում եմ այն օտերը (Բակ., 118): Երբեմն նա կատակով հիշեցնում էր երիտասարդին Շահանգուխտի անունը (Մուր., 4, 250):

Արեւմտահայերենից՝ Մեծ ախորժով խմեցի թանձր, տաք, փրփրոտ կարը (ՍՊ, 81): Իմ մարդիկս ինձի ամէն զիշեր օղի կը խմցնեն (ՀՊԵԺ, 3, 19): Վարդազոյն մետաքսէ զուլպաներ հագած էր (ՇԵ, 1, 3): Հագուցէր ատօք իր ընտանիքի հետ սարուկի լաբեր (ԲԶՅ, 187): Իմ նախածննեքու իմաստը հասկացած էր (ՍՊ, 76): Կրցաւ իմգիւնը հասկերցնել (ՇԵ, 1, 19):

Երբեմն պատճառական բայն ունենում է հայցականով երկու ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ ԶԴախի արեալ իրեանց յարուցից նոցա (Երեմ., Լ): Նստուցանէ զնոսա իշխանս (Սաղ., ԵԺԹ): Կացուցէ զնոսա իր նազարապետս (Ա. Բազ., Ը):

Միջին հայերենից՝ Ըզնեց օրհնել տամ Բանուայ (ՀԵ, 167): Եմուս ի լայր մի և կացուց գումն դնայպան (ՆՄԺԱԿ, 3): Անի յառակաց, թէ շունն ուսուցանեն կաւաբաշ (ն. ա., 230):

Արեւնահայերենից՝ Նրանք Շնավոնից անցկացրին դուրդիսորհրդի նախազան (ՆԶԵԺ, 3, 87): Ի՞նչ եւ ուրբի յարին տուն բերել, նստեցրի զիսիս պարպի նացակեր (ՀԹ, 2, 100):

Օրինակներ արեւմտահայերենից՝ Դուն ամբողջ աշխարհ մը դարձնել կ'ազնես մոխիր ու անը (ԼՇԸ, 351): Կիւր դոխով դարձուցեր էր իր կեանքը (ՍՊ, 443): Դեռ չկերած, շամած, չհանջած՝ ուղեւորն անցու-

ցեր էին նոր հանված կոչիկները (ՄՊ, 452); Խուլ ձևացուցիք ինկզինեգ (Ն. տ., 457):

Զեզորից կազմված պատճառական որոշ բայեր երբեմն հայցակա- նով ուղիղ խնդրին զուգահեռ ստանում են անորոշ զերբայով լրացում: Օրինականը գրարարից՝ Հառանկուցանէր զհանապետ ազգին Սըլ- կունեաց կանկ արտաքս յամրոցն (ՄՆ, 2, 29): Փոսթացոյց զճա- րայն իւր զնալ արտաքս (Յուզիթ, ԺԳ):

Երբեմն այս բայերի մաս ուղիղ խնդիրը չի դրվում, և տրականը միայնակ ստանձնում է և՛ ուղիղ, և՛ անուղղակի խնդիրների պաշտոնը: Օրինականը գրարարից՝ Ոչ զգուշացուցեր նմա (Եղեկ., Գ): Աննպիցն և անհասանելեացն ընտանեցուցեր (ԳնՄՈ, Ե): Մեք ուսուցա՛մ ձեզ (Ա, Եզր., Ք): Քչ զպսակոյս արբուցանիցես, աղբիւր ես (ԳնՄՈ, 22):

Միջին հայերենից՝ Ասեմ և ուսուցանեմ լեզ (ՆՄԺԱՎ, 158): Վասն այն ուսոյց մեզ անտարաճն (Ն. տ., 284):

Արևելահայերենից՝ Մի ցինկն ասուի կարող է կշտացնել մի ամ- րոջ շակի (ԲՀՄԶ, 216): Նա յարացած հայհոյում էր ծառաներին, խո- հարարներին, շտապեցնում բոլորին (ՄեՄՄ, 113): Խոշաներին գարնաց- նում էր Բեկի խելքը (Ն. տ., 241): Բազմաթիվ բահանաներ սկսեցին շրջել զորրի ու ժողովրդի մեջ ու բոլորին երզվեցնել պետարանի վրա (Ն. տ., 254): Ապարապետին ուրախացնում էր այն վիթխարի ոգևու- ռությունը (Ն. տ., 273): Ժայռի գլխին ցատկոզ վայրի կարայմերին ըն- տկուցերիկ են (Բակ., 83):

Արևմտահայերենից՝ Կր հասնիրք վերջուպես նահապետ Քուշակին, պ. Արշակ Չոպանեանի մեկի ծառայությունը բանաստեղծներին անե- նն ուստաածայիկին (ԱԶԵ, 555): Բիվիկին ու անոր բարկամարտեան ալ չի վատահայր հիւսա (ԹԳԿ, 133), Ինձ գրաղեցնելու համար պատ- մարկները կը պատմիր (ՉԵՆ, 411): Ժաներով կը սպասցենեն ինձի քակին մէջ (ՄՊ, 177): Քեզի շեմն սովորեցուցեր, ինձի սովորեցուցին (ԼԵԸ, 305): Միտ միարաններուն կերցնելու չեն (ԶՊԵԺ, 4, 333):

Որոշ բայեր ձևով պատճառական են, սակայն չունեն ոչ տրակա- նով միջնորդական խնդիր, ոչ էլ հայցականով ուղիղ խնդիր, ինչպես՝ տկակացնել, բխկբխկացնել և այլն:

Օրինականը արևելահայերենից՝ Ժառերի միջին խորքում սուր ձայ- նով կտկապցնում էր կտցարը (Բակ., 651):

Աչպետով, պատճառական բայերի խնդրատությունը գրորարից սկսած մինչև այժմ ներկայացնում է բարդ ու խճճված պատկեր: Այս- տեղ չկա միատեսակություն և հստակություն: Մրան պետք է ավելաց- նել նաև այն, որ ժամանակակից հայերենում ավելի է նեղացել անան-

ցումով կազմվող պատճառական բայերի գանձանքը: Այժմ ավելի շատ բայեր են պատճառական կազմում տալ բայի հարադրմամբ:

Հարադրական բայերի խնդրատությունը.— Հայերենը հարուստ է հարադրությունների կազմվող բայերով, և նրա զարգացման բուրք շրջան- ներում էլ շատ մեծ թիվ են կազմում զանազան բաղադրչինեով կազմ- վող բայական հարադրությունները:

Հարադրական բայերի խնդրատությունը բավականաչափ բարդ պատկեր ունի: Բանն այն է, որ հարադրական բարդությունները կազմ- վում են ոչ միատեսակ բաղադրչիներով: Հենց բաղադրչիների բնույթով էլ պայմանավորված է հարադրական բայերի խնդրատությունը: Մի զեպարում հարադրական բարդության լրացումը պարմանավորված է բաղադրչիի սեռով, երկրորդ զեպարում այդ բաղադրչիի բառային իմաս- տով, երրորդ զեպարում անվանական բաղադրչիի բառային իմաստով և այլն:

Գրարարում շատ հարադրություններ կազմվում են առնեմ, առնույ, լինեմ, անեմ, ունիմ, դենմ, արկանեմ, տանիմ, տալ, բազույ, կպանեմ, կացուցանեմ, հարկանեմ, անկանիմ, գնալ և այլ բաղադրչիներով: Մրանց մաս անվանական բաղադրչը միատեսակ չէ. այն կարող է արտահայտվել տարբեր ձևերով, որոնց մեջ աչքի են ընկնում առնեմ, տանալ, անեմ, արկանեմ, դենմ ներդրածական բայերի լրացումները, որոնք ծագումը ուղիղ խնդիր են, ինչպես՝ չալ անեմ, ծաղր անեմ, նրմիք անեմ, մերթալպ անեմ, զգամաբալ անեմ, սուզ անեմ, սառ անեմ, մառա դեն, ունկն դեն, ակն անի, ան արկանել, ձեռն արկանել և այլն: Առնույ, արկանեմ, անեմ, դենմ, լինիմ բայերի մաս անվանական բաղադրչը կարող է պարագայական իմաստ արտահայ- տել, ինչպես՝ ի միտ անույ, յանձն անույ, առաջի դեն, զրտար մեմ, ի միտ արկանել, ընդդեմ լինել և այլն:

Եթե առնեմ, առնույ, անեմ, դենմ, ունիմ բաղադրչիներով կազմված հարադրության անվանական բաղադրչիները ուղիղ խնդրի արժեք չու- նեն, ապա այդ բայերն ստանում են հայցականով ուղիղ խնդիր:

Օրինականը՝ Առաջի անեմ... զպատգամս (Առակ., Գ): Արարից զլեզ յանբալ (Եղեկ., ԼԵ): Ի բաց արարեք ի ձեռն զաստուածս (Յեռու., ԻԴ): Տառօթ արարեք զհայր քո (Բ, Թագ., ԺԶ): Յանձն արար նմա զարս և զկառնայս (Երեմ., Խ): Յայտնի անե՛ղ զմատառս (Մաղ., ԻԸ): Չլաշ- տուրիկն յանձն անտոնի (Բ, Մակ., ԺԴ): Աժ յայտ զարարածս (Եղե., 3, ԺԶ): Յուտեր անտուր զհարախի և զուսացածս բազմաց (ՅԳՊԶ, 94): Զրտամբ անէին զերասանակ (ԹԱՊՏԽ, 3, ԻԹ): Զնոյն սեր յանձնի անիջը (Փիլիպ., Գ): Վաս յառհասր ի միտ արկանել (Ազ., 32): Զմեացեալսն փախտական արարեալ՝ հայածական տանէին (Սեբ., Ա):

Առնել, մասամբ և առնուլ, ունիլ բաղադրիչներով կազմված հարաբական բայերի անվանական բաղադրիչը առաջին ուղիղ խնդիր է լինում, իսկ երկրորդը լինում է հարադրութիան լրացումը:

Օրինակներ՝ Արարին զերկիր ևսրա անբարկ (Երեմ., Բ): Սաքը ստեղին զմարգարեա նորա (Ա, Եղբ., Ա): Զառան նորա հրձիգ արարին (Քիթ, Ա): Ճաթաղ արբելք զմարգարայ իտրայելի (Երեմ., Զ): Չեղբակալ առնէին զՔիմնետոս (Սկր., Ա): Գումարտակի գրուրը զօրսն իւր առնէր (ՅԳՊԶ, 312): Ասար առնալ զԿաման... Նրուազալ... բերել Արտաշէսի (Մեհ, 2, 56): Միշտ աշխատ ունիմք զտէրն Արեւաց և զԱրխ (ԳՓՊԶ, 56):

Միջին հայերենում նույնպես հարաբական բայերն ստանում են հայցականով ուղիղ խնդիր՝ բայական բաղադրիչի ներգործականութեան պահանջով, ինչպես կոխում առնել, անուն առնել, ի հայ հանել, ի զի հանել, այլև առնել, հաղորդակից առնել, շուրջ պատել և այլն:

Օրինակներ՝ նա աստուածութեան սպասեց՝ զվեց կոթան արար ստատի (ՅԳ, 483): Քուշուքն կ'առնեն զնս կատակ (ԳԱՏ, 134): Այ անուն արար զաղապանս (ԱԱԶԱԶ, 251): Գոնապանն այլսն արար զնա (ԷՆԳԱ, 50): Չեզ թ'նչ դատար ևս դիմանամ, Նրբ դար ի ճալ հանէր զԿոնուն, Միբով բակեր բարձր բերդեր, Ի զի հանէր վէմն ու Բարուն (ՀՔՏ, 142): Յեկեղեցին երբ որ մտնէ՝ Անտարուն մտիկ լընէ (ն. տ., 189): Զերուսաղէմ շուրջ պատէին (ԳՏՔՊ, 276): Այլպէս պատմէ մեզ իմացութեամբ զբարի հանապարհն բուն հարկանել (ՄԾԱ, 38): Զատուած մտօքն Ագեաց (ն. տ., 186): Գունն ալ կ'հաբացց անես (ԵԳԶ, 104): Զաշխարհս այլ ի արի առի (ն. տ., 256): է մարը, որ անուղ ևս հիմն դրել ու տուն կու շինես (ն. տ., 303): Զիւր մեղէն ի իշուան ածէ (ն. տ., 304): Չեմ ի խնդիր զմաց մասկանց (ԶԶ, 177): նա զտովին ի թաշ տանի (ՔՏ, 123): Զագին ի վեր կայնու (ն. տ., 133): Ազ զմաղ ի շուրջ (ն. տ., 137): Ի շուտ ածեն զգրատուն ի մէջ դեմն (ն. տ., 165): Շուրջ եկի զաշխարհն Մակեդոնացոց (ՓԵՉԶԳ, 24): նա շարկած զնս տեսանէ, ինձ պահիսուն տալ խօսով ստատկ (ԿԵՏ, 185):

Ժամանակակից հայերենում նույնպես հարաբական բայերը հայցականով ուղիղ խնդիր են ստանում արև զնպերնում, երբ կամ բայական բաղադրիչը ներգործական սեռի է և շունի առաջին ուղիղ խնդիրը իբրև անվանական բաղադրիչ, կամ երկու ուղիղ խնդիր պահանջող է:

Արևելահայերենում ուղղախի բայական հարադրութիւնները կազմվում են առնել, առնել, դարձնել, բերել, շինել, հանել, տալ, զցել և այլ բաղադրիչներով: Այսպիսի բայերն ստանում են հայցականով ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ՝ Ղաշաղանք տեսնելու համար հանեն պիտի առնել մի

չարք նեղաբայուններ (ՍԶ, 1, 259): Աշունն արդեն ցույց էր տալիս իր բուրբ գույները (ն. տ., 308): Անձրիկ պատճառով Սանամը նրանց ճանապարհ զցցեց մինչև գյուղի ծայրը (ն. տ., 312): Քար էին դցում իրեն կամ պողը ձից տալիս փախչում (ն. տ., 382): Գիտեմ ինչպես պետք է ծառք թափ տալ (ն. տ., 436): Մերթ կանոնում էր սոսի ծայրերի գրա՝ սկանք զեմ անում լուսամուտի կորին (ն. տ., 449): Խելքը կորցրած հոքը ետ չէր պահել այդ բանից (ն. տ., 470): Ինճանար ներս բերելու կամ կարգելու ու զուգ թափ տալու համար կանչում էր Սահակին (ն. տ., 476):

Արևմտահայերենում բայական հարադրութիւններ են կազմվում թլլալ, զնել, տալ, կախել, բնել, իյնալ, տանել, վերցնել, ունենալ, անցրնել, առնել, հանել, մտանել, զայ, բերել, զարկել, առնել, բռնել և այլ բաղադրիչներով:

Արևացից հայցականով ուղիղ խնդիր են ստանում ներգործական սեռի իմաստ ունեցող բաղադրիչներով կազմվածները:

Օրինակներ՝ Մերվիացիք հրապառ նետուկ վարժուկու համար կարծես Աւարտիոյ յոգևաւներ Եշանի կը բռնեն (ԶՊԵԺ, 4, 123): Ինքը ստանալով համբերով զուխ հանած է այդ դժուարին գործը (ն. տ., 433): Գուն գրութիւններն մաքուրի առի (ՏԿՎԱ, 28): Համտին Լազաբն ամբողջ կրակի գարկեր՝ կը վառէր (ԵՉՅ, 149): Նրգհոնի ծայն մը ցունց կը հանէ սեւոս սիուր (ՄՄԵԺ, 173): Կու գալին արի առնել կեզ թմիշկին դ' ալ (ն. տ., 241): Մտիկ կ'ընէր կատաղի Լրամշտրիւնը սակեմ ծովից (ն. տ., 410): Մտածումն իսկ զիս զոգի կը մասնէ (ՏԶԿ, 126): Հնա շեմ բնիք զեղալիներ (ՋԵԵ, 509): Տառապանքն է, որ ի յայտ կը բերէ սոք թարուն (ԱԶԵ, 75): Երբեք չի կրցայ օրիորդ մեք անցրնել մինակ (ՕՉԵ, 272):

Երբևէն հարադրութիւն լրացումը տեղի հայցական է:

Օրինակներ՝ Աշխարհը մտար շունի այս կղզին (ԼԸԸԵ, 201): Ականք ժուռ գալ ծովեզեր (ԵՅԵԺ, 4, 64):

Գրաբարում հայցական անվանական բաղադրիչով կազմված (դատ առնել, իրաւունք առնել, դից առնուլ, խնդր արկախել, կու արկախել, ետխանն արկախել, ժամ դնել, դաւան զործել և այլն), լինիմ բայով կազմված (նովանի լինել, մեռնալ լինել, սպառնալ լինել և այլն) հարադրութիւններն ստանում են շահի տրականով լրացում:

Օրինակներ՝ Բարի արարից երգ (ձն, Ա): Գերեզման առնէին Բաղալին (Ք, Մակ., Ժ): Դաս արարէր որբայ և այլոյ (Սաղ., 24): Առնէ իրաւունս Եկիմ և որբայ (Ք, Օրէնք, Ժ): Բանադատիցէ առնել շուր բազուտարեան (Գան., ԺԱ): Առնէր ուրախութիւն ամենայն ծառայից

(ծնն., Ա), Արար Բեզ Տէր վրէժմանքութիւն (Գատ., ԺԱ); Առէք զիզ վիտաց զորա (Երեմ., ՄԱ); Ոչ էթէ խեղդ ինչ արկաննս ձեզ (Ա, Կորն., է); Գրեցի կտր արկանել զազանացն (Գ, Մակ., Ե); Գարան զործիցէ նա (Ք, Օրէնք, ԺԹ); Գարան տար սմա (Սաղ., ԶԹ); Սպաս տարցիւն արցո (Սիրար., Գ); Զովանի լինել ամենայն զեղին (Ա, Մակ., Գ); Զնանու լինէր Բեզ (Եսայի, ՄԱ); Կարացար յօժարամիտ լինէլ Բեզ (Ա, Մնաց., ԻԳ):

Ասացական բային Հարաբերակից անվանական բաղադրելով կազմված Հարադրութիւնները (պատասխանի ստնել, ազդ առնել, անախտալ, հրաման տալ, ողջոյն տալ, հրաման հանել, խստովան լինել և այլն) ստանում են հաղորդման արական:

Օրինակներ՝ Պատասխանի արարին նմա (Գատ., Ը); Անգ ազգ արարար (Եսթ., ԺԳ); Որ ետ անախտ Բոր իմոյ (Երեմ., Ի); Զի՛նչ Հրաման ասցես ճառալի բում (Յեսու., Ե); Ողջոյն ետուն միմեանց (Նլք, ԺԸ); Հրաման հաներ ամենայն զօրաց (Գ, Մակ., Ա); Խոստովան եղի-րօք Յեսու (Ա Մնաց., ԺԶ); Պատուր ետ արանց (ծնն., ԺԲ):

Լինել, կալ, ունել բաղադրելներով և արական պահանջող բայերի արձատսակից անուններով կազմված Հարադրութիւնները (կցող լինել, հասալ լինել, բեազանց լինել, յանդիման լինել, պարտական լինել, օգնական լինել, ժոյժ ունել, նպատակ կալ և այլն) ստանում են հանգման արականով լրացում:

Օրինակներ՝ Զարշաւանացն կցորդ լինիմք (Հոսմ., Ը); ետարք նմա ոչ եղև հասու (Յովհ., Ա); Ոչ կարծի ժոյժ ունել նմա (Ա, Մակ., է); Հնազանց լիցին նմա (Ն. տ., ԺԲ); Յանդիման լիցին ինձ (Երեմ., ԻԷ); Ինքն եղիցի աննին իւրում պարտական (Յեսու., Բ); Պարտաւոր լիցի զատատանի (Մատ., Ե); Ոչ կարէին զղէ՛մ ունել զմատուռեանն (Գործ., Զ); Ի զիմի Հարաւ նկիանովալ (Ք Մակ., ԺԴ); Եկաց հակա-նակ կարօ իւրում (Ք, Օրէնք, ԺԹ):

Առնել, տանել, ունել, տալ, դնել բաղադրելներով կազմված որոշ Հարադրութիւնները (վոյք առնել, խնամ տանել, հոգ տանել, փոյք յաննին ունել և այլն) ստանում են վերաբերութեան արական:

Օրինակներ՝ Փոյք արացես այժմ իրաց (Ա եզր., Բ); Ընտանեաց խնամ ոչ տանիցի (Ա Տիմոթ., Ե); Կեանքաց իւրոց փոյք կայցի (Սիրար., Կ); Զոգ տար նոցա (Ն. տ., ԼԵ); Վկայութիւն տային երախտեացն (Ք Մակ., ԺԸ); Վկայութիւն զիք տանց Յակովբայ (Ամովս., Գ); Այլն միտ դնր նմա (ծնն., ԻԴ):

Լինել, տալ, հարկանել բաղադրելներով որոշ Հարադրութիւններ ստանում են մատուցման արական:

Օրինակներ՝ Մեզ մատակարարք լինէին (Ա Պետ., Ա); Արծաթ փոխ

տայցես եզբօք բում (Նլք, ԻԲ); Տամ զգա փոխ Տեսու (Ա Քազ., Ա); Հարկա ունել ոչ հարկանեն (Ա եզր., Բ):

Լինել, կալ բաղադրելներով Հարադրութիւնները (զգոյլ լինել, զգոյլ կալ, խնամաւ լինել, հմուտ լինել) ստանում են սահմանափակ-ման արական:

Օրինակներ՝ Զգոյլ լեր անծին բում (ծնն., Ա); Խնամաւ լիցիս ամենայնի (Յեսու., Ա); Տեղեկացեալ և հմուտ եղեալ աշխարհական կարաց (ԿՎՄ, Ծ):

Ակն ածել, զննա զնալ, դնա ակն ունել, այց առնել, բնդղմ լինել և նման Հարադրութիւններ ստանում են ուղղութեան արականով լրացում:

Օրինակներ՝ Որք ոչ ակն ածէին ձերոյն (Քարոք, Գ); Այց արար Հայոց աշխարհիս (Ազ., 13); Հանդիմանցին դնա ակն ունել նախապա-հացն (Ն. տ., 796); Զնես կրթայք սիրոյ (Ա Կորն., ԺԴ); Ընդղմ լինէր տարք եպիսկոպոսացն (ԿՎՄ, 14); Ընգ տալք լինէր նմա իշխանն Գարգ-մանից (Ն. տ., 29):

Անկն զնել, ունկնդիր լինել Հարադրութիւններն ստանում են բն-կալման արական:

Օրինակներ՝ Ունկն դիք բանից իմոց (ծնն., Գ); Ունկն դէլին նմա (Գործ., ԻԲ); Որ ունկնդիր լինիցի Բեզ (Ք Քազ., ԺԵ):

Միջին հայերենում առնել, անել, կալ, լինել, տալ, ածել, ասնել, ելանել բաղադրելներով Հարադրութիւններն ստանում են շահ, հանգման, մատուցման, ուղղութեան և այլ խնդիրներ՝ արականով: Օրինակներ՝ Եւ այց արա կարատայոյս (ԳՍՏ, 220); Զանք արա աղօրից մինչ կաս կենդանի (ԱՔ, 192); Ոչ պէտ արա նմա (ՆՄԺԱԿ, 264); Ամենէին միտք ոչ անէր աստուծային զբացն (էՄԳԱ, 107); Կոզին մտիկ արա (ՔԶ, 136); Կոստանդին, իմ խրատիս հասն կացր զու Տեղարար (ԿԵՏ, 194); Քանի հասնիս ի մեծութիւն խոնարհ կացր մարդկան ու ցած (Ն. տ., 205); Ականց դրէք իմ խրատոյս (ԳՍՏ, 260); Եւ ոչ ձերոց պատիւ դնէին (ԳՏԲԳ, 274); Մեղ է՛ր դնես հազաճոյս (ԽԿ, 152); Թէ միտ դնես զրոց բանի (ԱՔ, 159); Ժամ է բեզ ջանք դնել ուսման (Ն. տ.); Դատասպանին ակն կալ (ԽԿ, 147); Ոչ տարան խնամ հօտին Քրիստոսի (ՆՄԺԱԿ, 67); Ոչ անէր ողորմութիւն աղօրտաց (ՆՄԺԱԿ, 275); Գրկիկ իր միջացն ածէր (ՆՔԶԿ, 118); Սրտիս ալ ո՛նց տամ համբեր (Ն. տ., 141); Մի սներ այլ մարդու իմոց (Ն. տ., 201):

Արձատսայելներում արականով խնդիր են ստանում բլլալ, բնել, դնել, տալ, իյնալ, տանել, վերցնել, ունկնել, կախել և այլ բաղադրել-ներով կազմված բայական Հարադրութիւնները՝ հանգման, վերաբերու-

Քլան, մատուցման, ուղղութիւն, սահմանափակման և այլ իմաստներով:

Օրինակներ՝ Արիւն միայն կրնայ դէմ դնել անոր հարուածներուն (2ՊՅԹ, 2, 62): Ամենամեծ զոհաբերութիւններս յանձնառու կ'ըլլան (ն. տ., 144): Չեմ վերցոյրիմ աստղերուն, Սէր ուխտեցիք իրաւուն (ՊԳՏ, 35): Աւ զարիւրներոյ իյնամ ծնրադիր (ՄՄԵԺ, 21): Ազդեանց դաստիարակութեանը բնաւ հոգ չտանիր (2ՊՅԺ, 6, 269): Բնաւ ականջ չէր կախեր իրեն եղած ասպարակներուն (ն. տ., 398): Իր շողորթութեան անկարգութիւն մեծ զարկ տուած էր (ն. տ., 528): Ամպի բեթեւ ծուկներ՝ հովին տարուած անդադրում՝ Յածէն կ'անցնին հուպ տալով սարին, ծառին, լեակին (ՈՍԵ, 34): Վարը Ազատը ժայռերու զխիւն, Դէմ կու տայ անոնց բարէ զգուանին (ԼԵՆ, 4): Պարսպ խօսներու և պապաւներու ականջ չեմ կախեր (ն. տ., 470): Գիտի խնդրեմ, որ բեթեթողներս թոյլատու ըլլան բացարձակամ մը (ԱԴԴ, 308): Այստեսնաւ եղաւ ասեղ տեսարաններու (ԱԶԵ, 308): Եւ հեշտ Բնին ամէնքն քրաւ անձնատար (ԿԱԼ, 67): Եւ երջանիկ կը դնէ ունի Անդրաշխարհէն եկող ծայրին (ՄՄԵԺ, 147):

Գրաբարում առնել, առնուլ, լինել, ունել, հարկանել, ապ, մատնել, պահանջել, խնդրել, գնալ, կալ բազմազգիներով կազմված հարազորութուններն ստանում են բացառականով խնդրը, որը կարող է արտահայտել տվյալ բայերին կամ անվանական բաղադրիչին արմատական թայն հասուկ փայտմաների իմաստներով (անջատման, խուսափման, պակասութեան, ներգործող խնդրի և այլն):

Օրինակներ՝ Ի ձեռաց անկիտան ասնէր (Բ, Մակ., է), Ճաքազ պարբին ի եմանէ (Գոտ., Ի): Որ աստամբը եղէն ի Բէն (Սուր., 2Բ): Մի՛ լամօթ ասնէր ի յուսոյ իմմէ (ն. տ., ձԺԼ): Հրաման առ ի նուշտակէ սրբոյ (Գործ., Ժ): Առջէ Տէր զվրէժ իմ ի Բէն (Ա. Թագ., ԻԳ): Որ կամի փոխ առնուլ ի Բէն (Մատ., Ե): Ի բաց լիցի յանհրաւարներէ (Բ Տճմոթ., Բ): Զգոյ՜ լինիչք ի նզովիցն (Յեւտ., 2): Երուսաղէմ եղիցի կռիւն յազգաց (Ղուկ., ԻԱ): Եկու՜ն իջիք ի ժառանգութիւնէ (Երեմ., Ժէ): Յայլմէ աղղէ կալաւ հաղորդութիւն (Երբ., է): Զամօթի հարկանէի ի եմանէ (Տաճր., Բ): Ի բաց գնաց յիւնէն (Ղուկ., Ե): Ի բաց եկաց ի եմանէ (ն. տ., Գ): Խոյս ետ Իօրայէ ի եմանէ (Թիւր., 2): Ի փախուսալ զարձցին նորա յեւեսաց ձեռոց (Յուդիթ, ԺԲ): Ենդրեցից վրէժ ի եմանէ (Բ Օրէնք, ԺԼ): Կապուտ կողոպուտ թողուն ի ստացուածոց (ԹԱՊՏԱ, 1, Ժ): Դու ս՛վ էիր՝ որ համարս պահանջէիր յԱստուծոյ (Եզե., Բ, Ժէ):

Անփոյր առնել, այց առնել, գտնալ ասել, շարժառ լինել, շարժառ կալ, եղչակ ետրկանել հարազորութունները պահանջում են գ+

բացառական կառուցով լրացում՝ վերաբերութեան իմաստով (պատմական բացառական):

Օրինակներ՝ Անիոյթ արարից զՅուդայէ (Ովսէ, Ժ): Առնիցէ՜ այց զիւնէ հայր թո (Ա. Թագ., Ի): Զմտաւ ասնի զնմանէ (Բճատ., 2): Եղէն յարախոս զԷԼից (Գան., Գ): Զարախոս կայի՜ն զանձնէ իմմէ (Մաղ., 2): Յամենայնի հոչակ հարկանէ զվէնէ ի Քրիստոս Յրոտա (Բ Կորն., Ի):

Միջին հայերենում առնել, կալ, կենալ, ունել, ունենալ, մնալ, լինել բազմազգիներով կազմված հարազորութուններն ստանում են բացառականով լրացում՝ վերաբերութեան, պակասութեան, խուսափման և այլ իմաստներով:

Օրինակներ՝ էլ մարդ, որ յայտ բանէս դու իսկ խապար շունենաս (ՅԲ, 554): Տեսէք, թէ քանի ժարդիք յաշխարհէս զարտակ մեացին (ն. տ., 484): Ամէն ասք ու շոր կերակրէ պատրաստ կացիր (ԱՕԲ, 113): Անի անէին ի բազաւունէ, թէ գալ և պաւտէ զամենեւեան ի որդեկն (ՆՄԺԱՎ, 1): Ենդիքք արար յԱստուծոյ (ն. տ., 305): Ի տալէ յաւ կայ (ԱՕԲ, 235): Մանուկ մի որք մեացեալ իր մօրէն, ասնէք զորդիքին (ԱՄՄՄ, 280): Քանի մէկ յայց ծալիլ ծարաւ կենամ ես (2ԹՏ, 152): Սուք ի պտղոյ զատարկանան, Տերուսեափ յտառոց եղան (ն. տ., 168): Եկէք ասմ ձեզ իրաւ Աստուծոյ բանէն (2Ե, 208):

Արեւելահայերենում տրական ստանում են դնել, առնել, լինել, պատկանել, սպանալ, հայտնել, դարձնել, տալ և մի շարք այլ բազմազգիներով կազմված հարադրական բայեր:

Օրինակներ՝ Ենդաշն ականջ էր դնում նրան (ՍեմՄ, 284): Ես չեմ կամենում այլևս ականջալուր լինել այլախորհուրդներին (ն. տ., 460): Երբ Եկեր մի շահ բարով է տալին, սիրտս մղկտում է (ՎԺԺ, 73): Ժայտարարս բարձունքները դնում են ասանում ամպերին (ՎԱԵ, 2, 536): Գոմից Եւան ձայն տվեց նրա պատմի ժայրը (Բակ., 135): Ուշադրութեան լին զարձնում փողոցի ետուզանին (ն. տ., 222): Այլ ձայնները հրածելա լին ամլին սիրելի ամիին (ն. տ., 631): Եվ այն օրից, Վարդապետ, Դու ծայր ավրի նրաչին (ՊՍԵԺ, 4, 137): Եվ կայր ամբոսի զայրույթն ու հուզում Կորուստ է սպանում մտքին, տալանդին (Ս, 152): Հոգնած մեմբերից զազար շեր տալին (ն. տ., 159): Ոչ որ միք լացին ականջ չի ստեմ (ն. տ., 184): Նա սպանած և ոչ մի կենդանու ձեռք չէր տալին (Բակ., 4): Արքայի բաշերը հեամատու եղան փախստական Տիրիքին (ՊԱԵ, 197): Նրա սովերն անգամ սարսափ էր պատճառում շրջապատի կանանց (ն. տ., 412): Ենքը վաղ ամեց ժամհարին իմաց տալու (ԶԳՄ, 2, 444):

Այստեղ առնել, անի, հայտնել, քիել, դարձնել և այլ բազմազգիներով

ներով կազմված Հարազրական բայեր լրացում են ստանում բացառա-
կանով:

Օրինակներ՝ նա էր միայն, որ դուրս ուներ պղծածանձան գործից
(ՍեկՄՍ, 145): Բեկը երկար գնեց թշվառին, որ սակավին ուշիք չէր եկել
անակնկալ կատարվածից (Ն. ա., 232): Ունկեզիրն իր հիացմունքն էր
Հայտնում Սիրգա Դավիթից և նրա գրչից, ինքն իր Ներթին անում մի
պատմություն նրա իմաստությունից և եհարգիտությունից (Ն. ա.,
136): Մինչդեռ քո լույս մտանոց ծորանք ստան չող շիթեր (ՊՍԾԺ,
4, 137): Լոկ շիտակ ազոց գու զարձոր երես (Ս, 247): Կրակ էինք
բացում մեր նրացանից (ՎԱՍ, 122): Կյանքի ամեն մի շնչին արտա-
հայտություն հավերժորեն երես էր թևերի աշխարհի այս սնճապույր ու
երկյուղ ներշնչող անկյունից (ՊՁԱԵ, 307): Դե՛րք շուտ էր ավել Գրաս-
տամտից (Ն. ա., 525):

Արժանաշարժներում բացառականով լրացում պահանջում են դա-
զուս աննել, խար տալ, խալոբի մը հարցնել, խոյս տալ, ծնունդ առ-
նել, կախում ունենալ, որք մնալ, տարբերվել ունենալ, տեղեկարիւն
բերել, —ունենալ, փոխառուրն քնել, Ղև քնել և այլ հարադրությունու-
նեք: Սրանց մի մասի մոտ բացառականը պայմանավորված է անվա-
նական բաղադրիչի բայանվանական խնդրառությունը (ծնունդ, խոյս,
կախում, որք, տարբերվել, տեղեկարիւն, փոխառուրն), մյուս մա-
սի մոտ բայական բաղադրիչի խնդրառությունը (հարցնել), երբորզներ
գնացում էլ երկու բաղադրիչի խնդրառությունը:

Օրինակներ՝ Ավստրիոյ բանկիր ընճացքը պարզացնելին կախում
ունի (ՀՊԾԺ, 4, 259): Եեզճ ժողովուրդը բանէ մը տեղեկութիւն շունի
(Ն. ա., 276): Ձիւնը երկիմէն զարդ կանէր (ՈՁՅ, 13): Քնարկորու-
թիւնը ծնունդ առած է հին ազգերու ամենավաղնշական կրօնական եր-
գիւնէն (Ն. ա., 468): Թող փոխառութիւն քնէ իւր մեկ բառեկամէն (ՀՊԾԺ,
6, 269): Մեր աշխարհէն խալոբի մը կը շարքնէ կոտնիկն (ԵԵ, 472):
Տարի մը կալ, որ Համարն ու խար կուտայ իր ողջ մնացած ընկերե-
սէն (206, 182): Չի թանկազին լատկութիւններ Ենմէ կուտան խոյս
որէսը (ԱՂԳԺ, 39): Իրենց տարազով, իրենց սովորություններով, աւա-
նութիւններով շնչառած տարբերակիւններ ունին շուրջի յոյն գիւղերէն
(Ն. ա., 102): Կեճն ու երկիրն որք մնացին աստղերէն (ԿՍԼ, 90): Ան
բէն քրած էր եսու մանուկներէն (ՀԵՍԳՍ, 52):

Գրարարում աննել, լինել, հարկանել բաղադրիչներով հարադրու-
թյուններն ստանում են գործիական միջոցի իմաստով:

Օրինակներ՝ Փառաւոր աննէին ինն զԱստուած (Գաղ., Ա): Փարիոծ
արացնն զնա Բարամբ (Ղևտ., Ի): Զօրածողով լինէր զօրօ բազմօք

(Ա Մակ., Ա): Մի իիփ յամօթ եղէց (Փիլիպ., Ա): Մափս Հար ձնամբ
(Եզեկ., 2): Փոզս հարկանէին փողով (Գ Քաղ., ԺԱ):

Առնել, արկանել բաղադրիչներով հարադրություններն ստանում են
զ + գործիական:

Օրինակներ՝ ծաղր աննէ գերիվարս (Յովբ., ԼԹ): Գիրկս արկցէ
զՂև (Առակ., Գ): Արկից գնեոօ գոթ (Երեմ., ԽԲ): Արկցէ զձեռն իւր
զինն հոբոն (Յովբ., ԺԳ): Զջայզ պահ արկցոր գեոօ (Ննեմի, Գ):
Մարտ դնել, պան դնել, բակ ունել հարադրություններն ստանում
են չուրչ + գործիական կառույց:

Օրինակներ՝ Մարտ պատերազմի եղին չուրչ գնովա (Ա Մակ., Զ):
Եոյսն չուրչ գեովա բակ սնէր (Եզեկ., Ա): ԶՂև չուրչ պահ դիցէ (Ն.
ա., ԻԶ):

Չնպանց լինել հարադրությունը պահանջում է ընդ + գործիական:
Օրինակ՝ Չնպանց լիք ընդ ձնամբ նորս (Մնն., ԺԶ):

Միջին հայերենում սահմանափակ թվով բայեր ունեն գործիական-
նով խնդրառություն: Եզածնեիրից են պատասխանի առնել, լեղիկնս վե-
նով և այլն:

Օրինակներ՝ Շահն պատասխանի Լր աւառեալ բէկովն (ՊԱԳ, 219):
Ամենայն հարցստանց ասնէր պատասխանի կարգաւոր խօսիւք (Ն. ա.,
112): Նորս այսու բարի գործով լեղիկնս վերացան (ՀԵ, 201): Երկու
արն կողովի ք ի զուս վազուց (ՆՄԺԱՎ, 55):

Արեւելահայերենում ես որչո բայեր կարող են ստանալ գործիակա-
նով լրացում:

Օրինակներ՝ Մորճի զարկով նա աշխարհին Բարի լույս է ծաղ-
թում (ՀԱԱ, 254): Ներս ես մտնում նրա դանից Թևով հրազանքի (Ն. ա.,
հոտ., 110):

Գրարարում աննել, արկանել, դնել, լինել, ունել, հարկանել, կալ,
տալ, աննել բաղադրիչներով կազմված հարադրություններն ստանում
են ի + նպայական կառույցով լրացում՝ տարբեր իմաստներով՝ պայմա-
նավորված կա՛մ բայական, կա՛մ անվանական բաղադրիչների խնդրա-
ռությունը:

Օրինակներ՝ Արարից ի Ղեզ դատաստանս (Եզեկ., Ե): Խոնարհ
արար լեղիկն զկեանս իմ (Սաղ., ձեթ): Արարին զլինճակն իմ ցունճոյի
յանապատ (Երեմ., ԺԲ): Զեռն ուր արկանէր ի նա (Մնն., ԷԵ): Արկին
ստացաս լեղիկն (Գառ., Ի): Որ ի նոս ստացասան եղին (Ն. ա.): Տօր
ոչ կիր ինչ աշխատ (Յովնն., Գ): Ի Ղեզ ուղտաղիսս լինիցին (Նաւյ.,
ԽԵ): Կի յորախ եղիցին յիս թշնամիք իմ (Սաղ., ԼԷ): Վստահ եղին
ի նա (Գառ., Թ): Փառաւոր լինէին յայս ժողովրդեանն (Ա Մակ., Ե):
Հատաստան կայէր ի սէր իմ (Յովհ., ԺԵ): Խնամ մի տանիք ի ցան-

կուրիւնս (Հոսմ., ԺԳ): Ժաման կացուցես ի հանդիպումն յուսոյն (Գլխ.ՄՌ, ԶԵ):

Աւկանել, լինել, կալ, դառնալ բազադրիչներով հարադրություններն ստանում են ի + առական կառուցյով լրացում տարբեր իմաստներով:

Օրինակներ՝ Արկ զա՛հ քո յանկեանի (Միրաք, ԼԳ): Մի սեղաւ լի- նիք ի փոխուն (Ն. ա., Ե): Դու զուարթ կաց յանկեանի (Ք Տիմոթ., Գ): Հանոյ թուեցաւ ի ժողովրդեանն (Ա Մնաց., ԺԳ):

Առնել, առկանել, դնել, լինել, ունել, հարկանել, կալ, մտանել բա- ղադրիչներով հարադրությունները ստանում են բնդ + հայգական կա- ռուցյով լրացում՝ տարբեր իմաստներով, մասնավորապէս հանգման- միասնութեան:

Օրինակներ՝ Դաս արասցէ Աստուած բնդ իս (Մնն., ԺԶ): Զայս արդարութիւն արասցես բնդ իս (Ն. ա., Ի): Դաշինս արասցէ բնդ նոսա (Ա Մակ., ԺԱ): Արար բնդ նոսա յաշորդութիւն (Ք Մակ., ԺԲ): Խնա- մութիւն անիցիցք բնդ նոսա (Յեսու., Զ): Հաղորդութիւն ինչ աննել բնդ ալիառս (Հոսմ., ԺԵ): Հնազանդ արար գծողովորդս բնդ մեզ (Սաղ., ԻԶ): Որ արար բնդ ձեզ սրտնչիս (Յովէ., Բ): Հանապազ խեղջ բնդ աննչ չուղջ մարտն զնս լինիցի (Եզն., 1, ԻԲ): Եզի գաս բնդ հարս ձեր (Եզնկ., Ի): Եզից զովսա իմ բնդ բեզ (Յնն., Զ): Դեմս վկայութիւնս բնդ ձեզ այսօր (Ք Յովէք, ԼԲ): Հաշտ լինէք բնդ նոսա (Ք, Մակ., Ժ): Ուրախ լիցին բնդ շարիս (Առակ., Բ): Հաղորդութիւն ունիմք բնդ մի- մեանս (Ա, Յովհ., Ա): Կանգ կայիք բնդ իս (Գով., ԻԲ): Յուխա մտի բնդ բեզ (Եզնկ., ԺԶ):

Առնել, դնել, լինել, ունել, կռել, տալ բազադրիչներով կազմված հարադրություններն ստանում են բնդ + առական կառուցյով լրացում՝ տարբեր իմաստներով:

Օրինակներ՝ Առնել դաշինս բնդ նմա (Դան., ԺԱ): Խնամութիւն արար Սողոմոն բնդ փարաւունի (Գ Քազ., Գ): Քաղցրութիւնս արա բնդ մտաւայի քում (Սաղ., ԵԺԸ): Դիցէ բնդ նմա ուխտ (Եզնկ., ԺԷ): Ուրախ լինիցին բնդ նմա (Յոսթ., Ե): Դաշինս կանցին բնդ նմա (Իմաս., Ա): Կե- նաց հաղորդութիւն ունի բնդ Աստուծոյ (Ն. ա., Ը): Տայր պատերազմ բնդ Խաւայի (Յէք., ԺԷ):

Նույն բազադրիչներով կազմված հարադրությունները պահանջում են առ + հայգական կառուցյով լրացում՝ տարբեր իմաստներով:

Օրինակներ՝ Խոստովան եղիցին առ բեզ ժողովորդք (Սաղ., ԿԶ): Աստուած աննչին առ Աստուած (Ն. ա., ԷԷ): Դարձ արա առ բարձեւայն (Միրաք., ԺԷ): Խնդրուածս առ Աստուած աննչին (Ք Մակ., Ժ): Նկրուն ինչ աննիցի զիս Աստուած իմ առ ձեզ (Ք Կորն., ԺԲ): Ալլ առակ արկ առ նոսա (Մատ., ԺԳ): Զի՛նչ տաց առ այդ պատասխանի (Յովր., ԼԺ):

Առնել, առնուլ, առկանել, դնել, լինել, ունել, տալ բազադրիչներով հարադրությունները ստանում են ի վերայ + սեռական կառուցյով լրա- ցում՝ տարբեր իմաստներով:

Օրինակներ՝ Այց արարից ի վերայ նոցա (Երեմ., ԺԱ): Գումարաւի արար ի վերայ նոցա (Ա Մակ., Գ): Արար իրէմիակորութիւն ի վերայ առնեցն (Ն. ա., Է): Ի վերայ գիտութեանց իմոց մի արասցեն ինայ (Միրաք., ԻԳ): Արարին կոծ մեծ ի վերայ նոսա (Գործ., Ը): Անցնն արար ի վերայ ձեր (Երեմ., Բ): Վազս առնու ի վերայ լեռանց (Եզդ., Բ): Արկից գննու իմ ի վերայ եո (Եսայի, Ա): Ի վերայ ժողովրդեան իմոյ զինակս արկանէին (Յովէ., Գ): Օրէնս եզ ի վերայ Բարայիկ (Սաղ., ԷԷ): Զործողով եզնն ի վերայ Երուսաղեմի (Եսայի, ԻԲ): Խորհուրդ կայան ի վերայ սեղանոյ ողջակիզացն (Ա Մակ., Գ): Ի վարժու կայա ի վերայ մեր (Գ Քազ., Է): Ետ մարս պատերազմի ի վերայ ազգի՞ն իրկանց (Ն. ա., ԺԳ):

Նույն բազադրիչներով հարադրությունները ստանում են նաև առա- չի + սեռական կառուցյով լրացում՝ տարբեր իմաստներով:

Օրինակներ՝ Ուզիդ արա առաչի իմ զհանապաքս քո (Սաղ., Ե): Պատրաստ արարեր առաչի իմ սեղան (Ն. ա., ԻԲ): Արկանէին զովսա առաչի Տեանն (Դան., ԻԲ): Վկայութիւն զնեմ առաչի Աստուծոյ (Ա, Տի- մոթ., Ե): Փախստական լինէր առաչի նոսա (Ա, Մակ., Ա): Անեւոյս տուցէ առաչի իմ (Ք Քազ., Գ): Հաճոյ թուեցաւ առաչի իմ (Ք, Օրէնք, Ա):

Զմտաւ անել, զիտուրիւն առնել, թոյլ լինել, փոյր լինել, հոգ տա- նել, սուղ առնուլ հարադրությունները ստանում են վասն + սեռական կառուցյով լրացում՝ վերաբերութեան իմաստով:

Օրինակներ՝ Զմտաւ անէր նոսա տնուեանն (Գործ., Ժ): Զփառու- թիւն արարին կայսերն վասն կրտ (Սէք., Ե): Թոյլ լիցի ձեզ վասն ձերոց իրաց (Ք Մակ., ԺԱ): Փոյթ լիցի նմա վասն սրբութեան (Ա Մակ., ԺԳ): Հոգ տար վասն անուան (Միրք., Գ): Սուղ առ վասն նոսա ձեզիդ- աստ (Յնն., Ժ):

Մի շարք հարադրություններ պահանջում են անվանական բազա- ղրիչի լրացում՝ սեռական հոլովով:

Օրինակներ՝ Ուից իւրոց կոխան արար զնա (Դան., Ը): Վեր գտաւեանաց և զպսեց զփորձ առին (Երբ., ԺԱ): Խնդրէր զվէժն արի- նացն (Ա Մակ., ԺԳ): Զփորձ ի՛նչ ինզրէր զՔիստոսի (Ք Կորն., ԺԳ): Յափշտակութեւ ասանէր բնչից և աւարոց (Եզ., 1): Արկին ելման տանն Տեանն (Ա Եզր., Ե): Մի թուլանար հաւատարող զորս լինէր (Միրաք., ԺԳ):

Միջին հայերենում բավականաչափ պահպանում է նախդրաբար է նախադրությունը լրացումների գործածությունը հարադրությունների մասը

Ի + հայցական, ընդ + հայցական կառուցներով լրացում են ստանում այն հարադրությունները, որոնց անվանական բաղադրիչը բայանուն է:

Օրինակներ՝ Այժմ ի տիպիի բանն սկիզբն առնեմք (ԱԳԳ, 65); Ի կոյսն ապաստան չիք դու (ԳԱՏ, 105); Հարցմանն մէկ ընդ իս եղէք (ՆՔ24 130); Է՛հար ապտակ ի ծնօտս գալուն (ՆՄԺԱՎ, 54); Զօյս ի յո՞վ հարցակ լինիմ (4ՅՏ, 193); Խաչինք զրին ընդ միմեանս (ՆՄԺԱՎ, 148);

Ի մուս գալ, ի շուրջ գալ, շուրջ գալ հարադրություններն ստանում են ի վերայ + սեռական կառուցով լրացում:

Օրինակներ՝ Քագաւոր մի ի վերայ իւրոյ աշխարհին ի մուս գալր (ՆՄԺԱՎ, 222); Շուրջ եկի ի վերայ երկոյս (ՆՔ24, 85):

Շուրջ գալ, խոտով կենալ հարադրություններն ստանում են հետ + տրական կառուցով լրացում:

Օրինակներ՝ Զեռ մօլլանուն շուրջ գալ պիտիս (2Յ, 170); Զեռ հեզի խոտով կենամ (ՆՔ24, 187); Ես բանի՛ գամ լիս հեզ ի բաշ (Ն. ա., 138):

Միջին հայերենում առել, առնուլ, լինել, գալ, պատել, տալ բաղադրիչներով մի շարք հարադրությունների մասը գրվում է սեռական իրեն անվանական բաղադրիչի լրացում:

Օրինակներ՝ Քէ խնդիր լինիք անուանս անարժանի, կոտանդինն անուն կուի նրզնկացի (4ՅՏ, 219); Եկին խնդիր այս վարդոյս (ԳԱՏ, 274); Փոխան լուսոյն՝ խաւար միջին Շուրջ պատեցաւ զերեզմանին (ԳՏԲՊ, 266); Ու խնդիր գան մարդուն հողոյն (ԽԿ, 146); Պարձանն եղեր Բդխաննկոյ (2ՔՏ, 197); Վերի վաներացն ի շուրջ կու գայ (2Յ, 163); Ով բեկի ծանօթ եզեր, զարեւո՞ք բարկիկն է տուեր (ՆՔ24, 152); Զայնքան զորութիւնն նոցա կոխան արարին ձիոյն (ՍՄՊՅ, 40):

Արեւելահայերենում ևս հարադրական բայերի անվանական բաղադրիչները կարող են ստանալ սեռականով լրացում:

Օրինակներ՝ Գովմն էին անում քո տաւարացի (2Մ, Ա, 83) նրանք սեր էին քնդ խոտովանում, Զավառամուսլոյսն երդումներ տալիս (Ն. ա.) Որ հայացրով խիստ ու բարի եմ քայլածքով անգամ՝ մարկանք Քն է տալիս սխալմեմարի (Ն. ա., 132); Որոնք անա դարձած մի կամք... Զիմմն են զնում այս առաջուս Այս բարձրարեքն մարտառակի (Ն. ա.):

Արեւմտահայերենում կապույթի կառուցներով լրացումներ են ստանում ընել, հանել, ունենալ, կատարել, մտնել, հարցնել, ղեկել, գալ, տալ և այլ բաղադրիչներով հարադրությունները: Այսպիսի բայերի լրա-

ցումները կապակցելուն ծառայում են հետ, վրայ, համար, մասին, նկատմամբ, ներս, մէջ, ղէպի և այլ կապեր: Սրանց մի մասի անվանական բաղադրիչի բայանուն լինելով է պայմանավորված կապույթի լրացումը, իսկ մյուսները բայական բաղադրիչի խնդրատուբայան շնորհիվ ունեն այդպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Պիտի լիշտակեմ միայն այն ղէպքերն որք մեծ հօսս հետ յարաբերութիւն մ'ունին (ՄՅԵ, 80); Բնաւ յամարական չէր սիրոյ արտայայտութիւն մը ընելու առ Աստղիկ (ՏԿՎԱ, 54); Մարդ անգրդա վրայ յոյս չէր կրնար զնել (ՔՅՅ, 116); Նորքան և աւելի մաքրատակից. անուշադիր վերաբերում մը ունեցաւ վարձազ խզումին համար (ե. ն., 281); Լուր կը հարցնէր ամերիկոսիին մասին (ԵՅ, 475); Անմիջապէս ուզեց մտերմական խօսակցութեան մտնել Աստուին հետ (ՉԵԵ, 331); Նորքը խորունկ գործանք մը ունեցած չէր կենաքի իր ընկերոջը նկատմամբ (ՉՅԵ, 78); Մեծապէս հող պիտի բնեն իրենց բացալայտութեան մասին (Ն. ա., 79); Զկրցանք թախանցում կատարել անոնց կայտածէն ներս (ԱՄՄՄ, 77); Փախտատ տալի ղէպի գալուստ, անասման զերկն անտառներուն (ՍՔ, 263); Մաման հոր անտարակի մը հանեցին ղէպի հեռաւոր և անճանաչ Իսպախնը (Վ2Մ, 186):

2. ՔԱՅԻ ԼՐԱՏՈՒՄՆԵՐԸ ԳՅՅԵՎԱՆԻ ԹԻՓ ԼՂՈՎՆԵՐՈՎ

Հայերենի բոլոր շրջաններում բայի լրացումները գրվում են բոլոր ինքն հոլովներով: Ընդ որում գրաբարում, միջին հայերենում և արևմտահայերենում գրանք տրականը, հայցականը, բացառական և գործիականն են, իսկ արեւելահայերենում նաև ներգոյականը:

Այս հոլովներով գրվող լրացումներն արտահայտում են երկու կարգի հարաբերություն՝ խնդրային և պարագայական: Անշուշտ բազմաթիվ դեպքերում լրացման մեջ այս հասակ տարբերակումը չկա: Բազմաթիվ բայերի լրացումներն ունեն երկակի, երբեմն և եռակի մեկնաբանություն: Աս լրացական հարաբերության այնպիսի երևույթ է, որը մշտապես գրառելի է հայերենի բոլոր շրջաններում:

Ա. Բայի լրացումները տրական և ոլովով

Հայերենում տրական հոլովի լրացական դիրքը աստիճանաբար քննչալանջել է: Բանն այն է, որ գրաբարում տրականը իմաստային անաս-

1 Սեռականով գրվող լրացումների մասին տես 165—170 էջերում:

կետից համեմատարար սահմանափակ է, միջին հայերենում տրականի իմաստային սահմաններն ընդարձակվում են ի հաշիվ գրաբարյան նախադրավոր և նախադրութայնի կառույցների, որոնք համախ զուգահեռաբար դործածվում են տրականի հետ Այս երևույթը, սակայն, իր նախադրյալներն ունեն գրաբարում Այսպիսի, գրաբարում բաշխվեալ, գայնաճալ, գրուչանալ, խորեկ, խոսել և այլ բայեր լրացում են ստանում կ' տրականով, կ' այլ հոլովներով, կ' նախադրավոր ու նախադրութայնի կառույցներով:

Օրինակներ՝ Մի բարկացես ծառայի բում (ծնն., կԻ): Բարկացեք որոմնութիւմը Տէր ի ձեզ (Բ Օրէնք, է): Բարկացա Տէր ի վերայ ձեր ստատկել զձեզ (ն. ա., Բ): Զայրանային եմ յոյժ (Մարկ., ԺԺ): Զայրացան իշխանքն ի վերայ երեմիայի (Երեմ., ԼԷ): Զայրանար ի մայրակերտս Հոր քոյ (ն. ա., ԻԲ): Զգուշացարոք յոյժ անձանց (Բ Օրէնք, Գ): Զգուշացայ ի քննադատես քո (Մաղ., ձԺԷ): Խորհուրդք բարեաց զգուշացին գՊԷ (Առակ., Բ, 11): Զգուշացայ յաճորձնարեմն իմնձ (Բ Քաղ., ԻԲ): Ոյր խորհէին ինձ շար (Մաղ., Ա): Խորհնցարոք գննեն ի շարսփին (ծնն., ծ): Խորհնցաւ ընդ ես (Յեսու., ԺԵ): Վասն այսր խորհնցար (Նէմի., Զ): Խօսեցան եմս զբանն Տեառն (Գործ., ԺԶ): Խօսեցաւ Տէր Աստուած ընդ եօյի (ծնն., Ը): Կա ընդ եսա խօսէր (ն. ա., ԻԲ): Որ խօսէր ցիւ (Յայտն., Ա):

Պարագայական մի շարք իմաստներ (ձեկ, վիճակի, ժամանակի) գրաբարում հիմնականում նախորդվոր ու նախորդութայնի կառույցներով էին արտահայտվում: Գրանք սահմանափակ գեղերերում էին արականով զգրվում նկատելի է, որ գրաբարում տրականը դերազանցապես խնդրային իմաստների գրանորման է ծառայում:

Միջին հայերենում տրականը համեմատարար շատ է գործածվում պարագայական իմաստներով, իսկ ժամանակակից հայերենում պարագայական տրականը ամենից լայն կիրառություն ունի:

Բայի լրացումներ խնդրային տրականով

Գրաբարում տրականով արտահայտվում էին հանգման, մատուցման, շահի (և վնասի), հաղորդման, բնկալման, ուղղութայն, վերաբերության, սահմանափակման, փոխարինության, համապատասխանության, փոխադարձ կապի, միջնորդական խնդրի, ներգործող խնդրի, ուղիղ խնդրի իմաստներ: Ընդ որում այս կամ այն իմաստով լրացում ստանալով պայմանավորված է ինչպես լրացչալ բայի խնդրատական հատկությունը, այնպես էլ լրացումների բառային իմաստով:

Տրականով արտահայտվող խնդրային իմաստների քանակության մասնակ աչքի է ընկնում մի երևույթ: Դա մեծ խումբ կազմող այն բայերի առկայությունն է, որոնք միայն գրաբարում էին տրականով խնդիր ստանում: Այդպիսիք էին ալաւել, առնել, բարկանալ, զուտել, երանել, զայրանալ, գգալ, գրուչանալ, քաղաւել, ժամանել, ժաժկալել, խնամանել, խորեկ, խոսել, կալ, մնալ, կարել, կարկել, հանել, հանդարտել, հաւելել, հոգալ, մեղանշել, մխտ դնել, յուսալ, ներել, ուշադրել, պատել, պաշտպանել, պատապել, սաստել, ստել, վկայել, փաստակել, տեղեկանալ, տկարանալ, տուժել, ցանկանալ, ցատնել, ցանել, փոզցրել և այլն: Մրանց մի մասը հնապաշտում դուրս է եկել գործածությունից (աշառել, դիւրել, խելամտել, կարկել, հարկել, ցատնել, փոզցրել), իսկ մյուսները գաղարկ են տրականով խնդիր ստանալ:

Ժամանակակից հայերենում էլ կան մի խումբ բայեր (զմայլել, զմայլանել, բռնվել, ստիպել, զգկալաւանգվել, ծիծաղել և այլն), որոնց տրականով լրացումը հնացած է: Գրանք կարող են ստանալ նաև այլ ձևերով լրացում: Այսպես, հնացած են հետևյալ բառակապակցությունները:

Զմայլեցաւ ալ վարդին (22, 101): Նայում էր Մարկոսին անվերջ, ել ինչ-որ բանի ծիծաղում էր (Գորկի, Զ, 587): Կամ ա՛վերոյրա՛նս եմ ցավում (Պոլեյին, Զ, 586): Մի քանի անգամ գործարանատերք, երկու պարոնների հետ խոսակցութայնք բնագո՛ծ՝ ծանրաբայլ անցել էր նրանց կողքը (ՎՓ, 4, 587): Ժողովրդի մի մասը կատարիքին, մի մասն արացութայն ստիպեցին (Մուր., 4, 70): Վաղ առաքմամանից նորեն զործի էր սկսում (Մուր., 4, 401): Ել օրհնարում եմ, և զգկալաւանգում ՄԼԾ և անհասնան բնութայնն հավիթ (Բս., 1, 245):

Բայի լրացումը հանգման տրականով.—Հագնման իմաստով լրացում ստացող մի շարք բայեր բնշահմուր են հայերենի գաղափարները շրջանների համար, ինչպես՝ երևել, ընդդիմանալ, իջնել, մամբրել, հոտանել, հանդարտել, հաւանել, հաւատալ, հեղաճեղի, հետևել, հպատակել, մատնակցել, մնալ, ուխտել, պատանել, սպասել, դիպ(չ)ել և այլն: Մրանց լրացումն արտահայտվում է ինչպես իմաստական, այնպես էլ վերաբրական դրականներով ու դերանուններով:

Օրինակներ գրաբարից՝ Հելպեան իմացմանն հետեւալ՝ հայհայնաց յամենատար կոյսն (ՄԵ, 3, 411): Ընդդիմանան կամաց քաղաղորին (ն. ա., 2, ԳԶ): Իխիսբընէ ձկանց ծովու և բռնաց երկնից և անասնաց (ծնն., Ա): Զամբրեմն ինզ (Մաղ., ԻԳ): Բազաւոսն Պապ հաւանցալ քանիցս այսրիկ (Քաղ., 5, Գ): Ոյ պէս եւելէր իմաստալոզն (նզ., 1): Զախի երկնատր բաճարեքանն (ն. ա., 7): Ոչ կարէր հանդարտել սաստիկ բնութեան աներջն (ԳՓԳԶ, Է): Ոչ հաւատայցեն ինձ (նիք, Գ):

Ոչ հնազանդեցաւ հրամանի քում (Գատ., 2): Պատուական ընծայիք նպատակի նմա և մեծամեծացն (ՂՓՊ2, 47): Մնայեցեմ յուսոյ առաւօտու (Գ, Քաղ., է): Զոր ուխտեցից տանդ Բարայիւի (Նրեմ., 11): Փախըստեայ փախաւի պատահեցել, և զուսկան զուսկանի դիպեցի (Ն. ա., 51): Մինչ ծայրատուրեան մատանցն սպասել (ԳնՄՈ, 24): Յուզանել նմա դէկերն (Բուզ., 5, ԻՂ): Արբ չաղթանդար բերունոյ սրջ դիպեալ՝ տապալ չիբկիր կործանէին (Մե, 1, ԺԱ):

Միջին հայերենից՝ Զաղէկ ազգ ձին բերին սովրեցնա (Բ2, 81): Սմբակին այլ պատժել (Ն. ա., 98): Անդէտ ժողովարդն կանել են ազիտութեան (ՄԳԳ, 35): Քչ որ իր ձեռնադրող եպիսկոպոսին հակառակի (Ն. ա., 39): Եպիսկոպոսն պարտի հնազանդել օրինացն (Ն. ա., 70): Այն ահեղ կարգածին նա ա՛նց համբերէր (ՅԳ, 246): Նա ևս զԱշան ցցեն ճորս (Հն, 166): Գայնն հաւատաց իշուն (ՆՄԺԱՎ, 57): Հանդիպի ցանկալի սահմանաց և զժուրի տակաց (Ն. ա., 282): Գանք հասանինք ազալոցն (Ն. ա., 189): Պատանեցաւ ոտքս կարխ (ԺԵՆ2ՂԲ, 27): Հնազանդեցաւ կին այրոջ իւրոյ (ՆՄԺԱՎ, 174): Իմ կար, խնայեալ զերուս, մեկնա մնալուս (ՆԲԶԿ, 163): Այց խորհրդոյ ժարգ չէ հասել (ՄԶԲ, 117): Բարակ հայելոյ այլ չեմ դիմանար (Ն. ա., 212):

Արեւելահայերենից՝ Քու ձնք հասալ սասժու գահին (ՀՔ, 2, 98): Բա՛քր դեղձնուս բնին հեճելով՝ առաջացալ դեպի մեզ (Մուր., 5, 279): Այս բոլորք նա ցույց էր տալիս բարձրատիրեան կյուրերին (Ն. ա., 451): Այս կնիւստուրյան մենք հանդիպում եմք ամեն բայլափոխում (Մուր., 5, 264): Աշխատիր ճամբակէ նրան, որ հնազանդ յուր բազալորին (Մուր., 4, 143): Ատրես է նպատակում նրանց ճնշումներին (Ն. ա., 99): Ուկից ձուլ երգերիդ (ՀԵԶ2, 3, 185):

Արեւմտահայերենից՝ Վանդակէն դուրս կէկնուն պէս սրտորցնելու կր հանդիպի (ՀՊԵԺ, 6, 118): Հիմնական աղբիւններ սասնի քանեալու կր սպասեն (Ն. ա., 153): Ըրածիդ կր հաւնիս (Ն. ա., 1, 79): Երիտասարդներէն շատեր ալ ահանց օրինակին հետեւեցան (Ն. ա., 6, 168): Տըպուական խաղերու բնու չէր մտնալներ (Ն. ա., 2, 19): Երկաթեայ ականջ ունենալու է, որ դիմանայ անոր ստեղծարարութիւններուն (Ն. ա., 204): Այս օրէնքին չեն հնազանդել (Ն. ա., 5, 67): Հնդիկները երբեք կենդանիներու չեն դալիք (ԵՅԵԺ, 4, 326): Կր հաւատան մատուցել կարք վարձատրութեան կամ պատժի (Ն. ա., 344): Ամէն յոյսեր մեծ պարագլին կր յանգին (ՄՄԵԺ, 170): Ան կր հակ դաշտին կանանչ տեսնուն (ՀՄԿ, 19):

Հանգաման տրական ստացող որոշ բայեր գործածական են միայն գրաբարում և միջին հայերենում, ինչպե՛ս՝ ժուժալ, ժուժկալի, տեկլ,

տանել, կոխել, յստնել, յուսալ, ուխտել, ուշադրել, խափանել, ողորմել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Զիարդ արդեօ կարէ ժարմին ժարդոյ տեկ ժուժկալկ այսպիսի զժոթքժերերկի Իտի (ՅԳՊ2, 104): Ոչ ժուժկն յարձակման այլազգեան (ԹԱՊՏԱ, 5, ԺԲ): Բազում կոփեալ միմեանց և ոչինչ եղև (ՅՄՊՏ, 282 ա): Յարեալ խոտլութիւն արեալին Պարսից նապոյտ ի հիսթաականաց ազգաց (Մե, 3, ԺԲ): Յուստ աներևութից պարզեաց նորին (ԳնՄՈ, Ժ): Զոր ուխտեցի տանդ Բորայիւի (Նրեմ., 11): Ընտանալարհին ուշադրէին (ՂՓՊ2, ԽԲ): Ո՛րպէս տաւալ տնդատուն և անբաւ բազում շարչարանացն (ՂՓՊ2, Բ): Ամենայնի տէլ (Ա, Կորն., ԺԳ): Նշանացել նմա բժշկել զինքն (Բուզ., 5, ԻՂ):

Միջին հայերենից՝ Հիւանդն շժուժ, կաթն կրկոյն (ՄՀԶՄ, 42): Բնութիւն հիւանդութեան եփելոյն խափանի (Ն. ա., 137): Ոչ կարասցեն տեկ ցառոյն (ՊԱԳ, 115): Ոչ կարէին տանել հայնայութեան նոցա և նախատանց (ՊՊՅԳ, 40): Գու այլ կր կրակն բնկնիս, յուկ հապա ինձի ողորմիս (ՆԲԶԿ, 170):

Որոշ բայեր էլ հանգաման տրական են ստանում միայն միջին հայերենում: Օրինակ՝ Գաբիթ խոթր մարդկացն (ՄՄՊ3, 36):

Որոշ բայեր էլ այսպիսի լրացում են ստանում գրաբարում, միջին հայերենում և արեւմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Տիրիթն սկանել ժոյժ չանկոյ տոփանացն (Բուզ., 4, ԺԴ): Ես բախեցից Բեզ բազում կարաւ (ՆՄԺԱՎ, 117): Ամպակոյտոցը բախեցան մէկգնկալ (ԶՈՅԵՄ, 287): Նոյն օրն ինչ կեան սկսալ գործի (ԱՄՄԶՄ, 137):

Մի շարք բայեր, որոնք գրաբարում ստանում էին նախորդվոր կամ նախադրութեամբ կատարյալներով լրացում, միջին հայերենում, ապա և ժամանակակից հայերենում ձեռք են բերում տրականով հանգաման իջնդիր ստանալու հատկութուն:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Վից հարիր և այլ անլի թոփ զարեւիլն բերիք (ՊԱԳ, 574): Կինն զալք ու զունքն զեղէ, Ու գերեւին կարմիր Բալ (ՀԲՏ, 189): Եկեր սիրով եմ առեւ (ՆԲԶԿ, 123): Եգեւ մտեցի եմ ես (ՅԳ, 524):

Արեւելահայերենից՝ Փարբիկ ճկույթը մի Բարի առալ (ՀՔ, 2, 99): Ննանն ձեռք քսից իմ շարերն (ՀՔ, 1, 411): Մոլաբուտորը զաւովմում են ձնկներս (ՔՀՄԶ, 80): Մտեցալ արանին, կախ տվալ անին (ՀՔ, 2, 65):

Արեւմտահայերենից՝ Պղտար չոր ծախիր Հասունանի հացին եղ Բեկ է (ՀՊԵԺ, 2, 82): Անձիք տրուած հարուած միայն Բեկ շախի զարնէ (ԳԶԵԺ, 2, 21): Տեսայ որ բիշ մը յետոյ ինձի կր մտնեայ

(ԱՐՇԵ, 128): Ան քսաւ, զոն ալ սրտից աւիր, երբի (ԱՇՇԵ, 181): Մայրս անձնաթիւն և խորհրդաւոր ումի մը կը կորներ (ՂԵՆ, 546): Մերք կը հնչի արմատներուց բու քրատնի (ՍԲ, 258):

Բաղմամբիլ բայեր, որոնք գրարարում, մասամբ և միջին հայերենում պահանջում էին նախդրովոր կամ նախարտութիւմը կառուցման բով լրացումներ, ուղ են կազմվել, ժամանակակից հայերենում պարծնի են հանդիման տրականով լրացում ստացող: Այդ բայերից են ապաստանել, ապախնել, արձագանքել, գամել, դատապարտվել, դիմել, ներարկվել, լծվել, խառնվել, կապվել, կորնել, կցել, հակազդել, հակադասել, համակերպել, համակերել, հակել, հպել, մասնակցել, հաշտողել, հախաննել, ներկայանալ, շղթայվել, սիրամարկել, վատանել, վարժեցնել, փարվել, փարարվել և այլն:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Ես ու զու էլ շղթայված եմ իրարու (ՎՏ, 1, 17): Գու իշխանը ցանկանում է ներկայանալ բագանուն (Մուր., 4, 21): Ստրաստեր դատապարտված էր մանվան (Բու., 2, 200): Ես միշտանում եմ հայ եղանակի շայկական ուրախ հորդան էր կցում (ՊՍՍԸ, 142): Գարգամա զոքաց Բաշտրյանը կարող էմ վատանել (Մուր., 4, 45): Յուրաքանչյուրն իր կյանքն ապավինում է իր երացանին (ԱԶ, 3, 418):

Արեւմտահայերենից՝ Քանի մ'օրէն փոփոխամիտ աշխատ մը պիտի սիրամարիս (ՉՊԵԺ, 6, 140): Մի խառնութի փոխանորդից գործերուն (Ն. ա., 1, 332): Տղայական իսպիտու ընաւ շէր մասնակցեր (Ն. ա., 2, 19): Տիկին Մարիսան համակերպալ այդ հմայրոս ու հնչ աղկան (ՆԵ, 205): Մաման հակադասելու ֆայրիքային վաճառմանը (Ն. ա., 290): Պէտք է, որ բնութեան ուժերուն... հակազդով ինչպեհան անհատը (ՇԵ, 1, 154): Մեր գրականներ պզտիկ հասակէն վարժեցնելու է այդ աւանդներու (ՉՊԵԺ, 2, 193): Ես որպէս նախաննեցայ իմ գրագի վիրաւորիս (ԱՇՇ, 153): Երկկոյան իջել ստուերը թքուշ, Մեզն կը հպի լիբան շուրին մարմանդին (ՈՍԵ, 14): Բոլորովին աւամարանութեան ապաւինեցաւ (ՉՊԵԺ, 2, 251): Անիրանեալ յաջողիցին մուկերը (Ն. ա., 3, 212): Սկսած է իր ճաշակները, գազափարեներն ու սէրերը պարտադրել ինձի (ՎՇԵԶ, 130): Ընտանիքի սալլ մ'է, որուն լծուելու են յօժարական այրն և կիսն (ՉՊԵԺ, 5, 244): Կարգած կի բեղի այն միակ սիրով (ԳՂԵԺ, 2, 20): Բակոյն երբայրն ու ինձի իրարու ներկայացուց (ԱՇՇԵ, 46): Անտուժոյ բարութեան գազափարեին փարբուցաւ (ԱՇՇ, 387): Ան կը հակի դաշտին կանոնէլ արտերուն (ՉՄԿԼ, 19): Երկար ատեն ան կը մարտն ու ամբողջ աշխարհի մը կը դիմարէ (ԱՇՇ, 106):

Հանդիման արական պահանջող որոշ բայեր գործածական են միայն արեւելահայերենում՝ ինչպիսի՝ դիմ առնել, կայել, քիկն ապ և այլն:

Օրինակներ՝ Անտակ ծագին դիմ սաա (Բու., 1, 81): Քիկն է ապել գործուսա գահին (Բու., 2, 8):

Որոշ բայեր էլ գործածական են միայն արեւմտահայերենում, ինչպիսիս՝ բարձրանալ, պլուել, քնդհարուել և այլն:

Օրինակներ՝ Բար կարճ, բայց ազգու հասակոյն ամիրայութեան բարձրանալ կ'ուզէր (ՉՊԵԺ, 2, 20): Զարի, թէև գեղեմ, որ հերանկերը կերպներու միայն կրնան ընդհարուել (ՍԲԵ, 41): Ու լոգի բուզ մը կու գայ պլուում իր գոսիին (ՄՄԵԺ, 90):

Քայի լրացումը մատուցման տրականով.—Այս իմաստով լրացում ստացող բայերի թիվը համեմատաբար սակավ է հայերենում: Գրանցից են ատնողել, բաժանել, բաշխել, բնծայել, մատուցել, մատակարարել, մատնել, շահնել, նոփրել, վանտել, ապ, առնել, փոխադրել և այլն:

Օրինակներ գրարարից՝ Պարզեր խորհրդին ձեզ բաշխիցն (Ագ., 826): Պարզես այնոցիկ շնորհեր (Ագ., 869): Տէր ևս առաքելացն (Ագ., 468): Զարին պարզէլ աշակերացն (Ագ., 468): Զձէր օգուտն ձեզ մատուցուել (Ն. ա., 239): Անձամբ մեկուկու կենդանական շունը բնծայեց (ԳՄՍՈ, 168): Մատնել գարբայն իր հնիմանս արեւալի ու անոյր յանձն (ՅԳՊԶ, 56): Մատուց պատարագ Աստուծոյ հօր իւրոյ Բասակայ (ձն., 162): Տարա իօր իւրում (ձն., 162):

Միջին հայերենից՝ Հանապղզ սրտին ուժ տաս (ՄԶՉՄ, 32): Ապա գաս երէցն բաժնէ ժողովորանէ (ՍԳԳ, 39): Ով որ անէ սորմութիւն՝ նա աստուծոյ փոխ տուել է (ԿԵՏ, 214): Տուր մէկ կէտն այն ընկիտին և մէկն այն (ՄՄՄԿ, 271): Այս պիճ խորհուրդո, որ կայ ի լիս, Ձիս կու մտնէ իմ սոսիս (ԺԵՉԶԶ, 27):

Արեւելահայերենից՝ Կասին թէ՛ Գարգամա զօր իշխանը յոր դատար ավել է լեռներում այրող մի հովիվի (Մուր., 4, 34): Անորոշներին պահանջութեանը Եույնիս կանանց կարող էին հաննելի (Ն. ա., 29): Երկրին ու սրդին ավանդել երան (ՉՊ, 2, 28): Մեքտից փլուղ շին իւր բաժանում (Ն. ա., 39): Անորոշպես նվիրված էր այդ գործին (ՆԳ, 1, 99): Ե՞նք հեղում հակասողին անհոգի Սիրոյ մասն անկարելից տանձնելի (ՎՏ, 1, 12): Սեփարդամբ նմերնոր Համարիլով ժողովրդից՝ հաննենց՝ Հայոց ժողովրդի սեփարդայն (ՍեՄՄ, 618): Համարվը տարան Մարա Մելլիլին (ՉՊ, 2, 107):

Արեւմտահայերենից՝ Մերկեր աղան կը մատակարարէ Ղուկա ապալին (ՉՊԵԺ, 3, 316): Խիղճս չնեքիր մէկուկէս սուկու ուրիշ վանունի այն ապարները (Ն. ա., 375): Այս սուգանքին զոյանալիք հատույն ազգօգուտ ընկերութեանը ձեռնարկն պիտի նոփրեն (Ն. ա., 474): Բերրան հանրմ ալ բոլորովին փարած է աղչիկը այդ ամբողջացի երեսաստիկն տալու գազափարին (ՆՍԵԺ, 1, 225): Կը մտածեմ զայն բաժնել երկրի

բոլոր ինդենտն (ՎՔԵ, 31): Այլ չև՛ ուզեր, չև՛ կրնար ես զայն յանձնել աշխարհի (Ն. ա., 81):

Մի շարք բայեր (հարկել, պաշտել, յանձն առնել և այլն) մատուցման տրական էին ստանում միայն գրաբարում, իսկ հետագայում կորցրել են այդ խնդրատույթունը:

Օրինակներ՝ Մեռանի, յանձն առնելով գրովանդակ պահն Արամանկայ որդու իրում (ՄՍ, 1, ԺԲ): Որք առական և օրինական պաշտելին Լեկնաուրացն (Եբբ., Ը): Այլ հարկեցիք աբխալին (Երեմ., ԻԷ):

Մի շարք բայեր (անձնատուր լինել, փոխանցել, շտայլել և այլն) զարբարում շունենին մատուցման տրականով լրացում: Նրանք ստանում էին նախորդվոր կառույցով կամ այլ կարգի լրացում, սակայն աշխարհաբարում, իսկ ծախելը սկսած միջին հայերենից ստանում են մատուցման տրական:

Օրինակ միջին հայերենից՝ Որ բրիտանոն զողնայ և ասանի անօրինաց ծախել (ՍԿԿ, 68):

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Տոսոր փոխանցեց առչեր հատածին: Ինչ որ ինքը յանձնեց տարի շարունակ շտայլել էր իրենց մեծերին ու զորավորներին (Շիրմ., 3, 9): Երբեմն անձնատուր էր լինում անձնական զզպցումներին (Ն. ա., 66): Զին ծախելց մի պատահական մարդու:

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Անցեալները մարդ ժը միննուշն բանը կրկու նոգիի մէկէն ծախած էր (ԸԳՅԺ, 4, 74): Իր խորհուրդներն ու խրատները կը շտայլէր ամէնուն (ԵՅԺ, 1, 321):

Մի շարք բայեր էլ (կռակել, առամաղրել, փոխանցել, հատկացնել, դարձնել, վերագրանել և այլն) մատուցման տրական են ստանում միայն աշխարհաբարում՝ կազմված լինելով ուշ շրջանում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Յուր բոլոր կարողութունք կտակել է ազգին (Մուր., 4, 20): Գրանց բոլորին սեղավորուց տասը լատի գլու, յուրաքանչյուր լատին հաեկացնելով յոթ զինվոր (Մուր., 4, 346): Եվրոպայիք ութ հալ զենք են առամաղրել քուրմերին (ԱՅՄՄ, 186):

Արևմտահայերենից՝ Զիս դարձուցէ ՚հին լուսնեում ամէնի (ԲՈՆ, 65): Մեզի յառկացուցին ծայրամասի ցած անակներու շարքը (ԱՍՄՄ, 159):

Բայի բացումը շանի (և վնասի) տրակախով.— Ինչպես հայտնի է, այս իմաստի լրացում պահանջում են բազմաթիվ և բազմապիսի բաձիք, և նախադիր չէ իմաստային կամ բառակազմական սահմանափակում զնե: Չափ տրական ստացող բայերի համար, նկատույի է, սա-

կայն, որ զարբարում շափ տրական ստացող մի շարք բայեր հետագայում զուրկ են կել գործածությունից:

Բազմաթիվ բայեր հավտարացնա շափ տրական են ստանում հայերենի բոլոր շրջաններում, փնչպես՝ առնուց, առնել (անել), բարխառնել, բանալ, Լեկնաուրացել (Լեկի պազանել), գտանել, էլանել, գտել, բնորել, քազաուրել, թողուլ (թողնել), խորնել, ծառայել, ծնանել, կարգել, մեալ, ներել, սղորմել, համարել, պատրաստել, սահմանել, սպասախուրել, վատասկել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Արամու բարխառնէին վասն նորա (ծնն., ԺԲ): Զուրաբամակա նոցա անցե՛ր իւրեանց (Երեմ., ԽԲ): Գոշիք հանգիստ անձանց ձևրոց (Ազ., 446): Ընտրել անձին իրում կայս հանգրտանա (Ազ., 855): Մի քազաուրեցել մեզ Սաուդ (Ա, Թագ., ԺԱ): Այլ բալից Բեզ դանարգանս զիցն (Ազ., 62): Մառայեցեց Բեզ յամենայն զորութենէ իմմէ (Ազ., 52): Մնա սպա Փառանձմ քազաուրեմ ուարմի (Բուզ., 4, ԺԵ): Ողորմեալ ինձ Աստուած (Մեն., ԼԳ): Թագաուրութիւն նորա ազգի այլում ոչ մնացել (Գան., Բ): Մացուր ի յարկս, զոր պատրաստեցիր սիրելաց քոց (Ազ., 195): Կարգս կենցաղական... սահմանեաց աշխարհիս (ՄՍ, 2, Գ): Ես ստանել սպասուրեմ սուրբ ոսկերաց նոցա (Եզ., 7): Սեպուլ ընկե՛ր իրում (Ղեւ., 2): Վաստացեացես ինձ զեթն ամ (Մեն., ԽԲ):

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Զկարէ որ Լերուց տււանց ծառայել (ՍԿԿ, 23): Գրիգոր և այլ իւրաքանչիւր հայրապետ ազգաց լիբնց Երկիրն իշնանք և հանգչելուց տեղիք շինեցնել վտանգելոց և անկարողաց, առապելոց և սուտմնաուրաց (Ն. ա., 31): Օրէնք զմահ հու հրամայել աղչեալն (Ն. ա., 53): Եւ շար փչե՛ց Նուր կայ պանած (ԿՅՏ, 157): Քո ընկերին հոր մի փութել, թէ չէ այն Բեզ կայ պատրաստած (Ն. ա., 205): Քաղցելոց շնմ յցալ ապուր (ԸԵ, 175): Ողորմին ալխաթին (ՆՄՃԱՎ, 265): Որ Էնճել շանայ ընկերին իր (Ն. ա., 87): Զայլ հանրն Բեզ մտալու անկի (Ն. ա., 322): Կաշէ կոչիկ կու շինէ գրասուուն և կու հազցնէ (ԲԶ, 90): Իմ Լար, Բեզ վատ շնմ ուզեր (ԵՔԶ, 178): Մառայ քո զնշին մեռնիմ (Ն. ա., 78): Աւ բերեմ Բեզ շատ հարիքնի (Ն. ա., 90): Փուտ: ու Տիճուի կեր դանաւ, թէ ծոցիկզ այլ մարդու բանաւ (Ն. ա., 172):

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Թույլ տուր, որ միայն ես ծառայեմ Բեզ (Մուր., 4, 15): Ընկերուհիներ կարգեց Բեզ Մուռնայց իշխանութիւներին (Ն. ա., 91): Բերում է ինձ ամեն օր Կանփետ, շամիչ ու խնձոր (ԸԲ, 2, 9): Ելնում է մեկին իր երազը ու օր (ԸԲ, 2, 53): Ես սեփականել է իրան ամբողջ Արարածը (Բ, 7, 175): Եկան օրեր ու անցան ու

ինձ ոչինչ չմնաց (ՎՏ, 1, 255): Մեղքեր եւ միայն վաստակել հոգով (2Ժ 4, 2Ժ, 2, 30): Խմում են կոճոզ բազրիքի փառլին (2Ժ, 2, 141):

Արեւտահայերենից՝ Մեր բնատիրին երջանկութիւն մը կը պատրաստուի (2ՊՅԺ, 1, 224): Ես ամեն մարդու գաղտնիք չեմ բացած (Ն. ա., 305): Անոր քիչ պարտք ունենալն մեզի երջանկութիւն կը համարենք (Ն. ա., 2, 26): Ազգին շահը իր շահուն չզմուռ (Ն. ա., 28): Կրթական գործի մը ծառայելուց եւ զայն (Ն. ա., 157): Սերունկ մը հոն սուրճ կ'ենթիւ ուզողներուն (2Պ, 225): Այս գիրն ալ նպատակաւ խոսելով ամբաստանեալին՝ կ'ըզրկացնէ (2ՊՅԺ, 5, 106): Արձան կանգնելու է ասանկ բարեբաններուն (ԵՊՅԺ, 1, 329): Վահան մի չինն եր ըս նաստ կաշին ուրիշին (ԼՃԸԸ, 342): Այս խառաջուտ տողերէն զուրէ անգ շող մը ծագի (ՎՊԵ, 335): Այդ օրուրնէ սկսած կ'ըբաժանըր Գալուստեանց պիտի հաղկէմ (2ՄԿԼ, 133):

Մը շարք բայեր շահի տրական են ստանում միայն գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում, ինչպես՝ աշխատել, առաջնորդել, առատանայ, ասել, արբանեկել, բլիսել, բուսանել, օպոնեան եղանակ, հովանել, մեղաբանել, նեղութիւն յանձնել, որսալ, սպառապանել, տուժել, հազգրանալ և այլն: Սրանց մի մասի տրականով շահի խնդիրը հետազոտում մերանոստագրովի է ուղիղ խնդրի, ինչպես՝ պաշտպանել, առաջնորդել, ներել, վնասել, անխնայ և այլն, իսկ մյուսների մաս շահի խնդիրը սկսել է արտահայտվել ալ միջոցներով (նախորդաբար կամ նախադրութեամբ կառույցներով):

Օրինակներ՝ Ասպնուրդեա ինձ ի ճշմարտութեան (Սաղ., ԻԳ): Քէրչնամույն շարօրես որպէս բեղ, սոյալ լաւ է շարօթի (Ներչ., Խրատք): Կուսարձանքեան վաստակատեր սնորհնութեանն աշխատելին (Ագ., 577): Այս որ առատանայ ամենեցուն՝ սուր մեղ (Ագ., 96): Անուան բուն Սազմա սապից (Բ, Քաղ., ԻԲ): Քո արարածք մեզ արարչից արբանեկեմ (Իմաս., ԺԶ): Ընդ"ր փոխանակ լուսոյց ինձ ունի ոչ բլիսել (ԹԱՊՏՄ, 4, 2): Ախտեան կանենմ մեզ ի մերոց զօրաց սասի (Ագ., 39): Բուսան մեզ ճարակի ք դաշտս և յատպարս (Ն. ա., 536): Եթէ կամեցիր զիւրել անձանց (Նասի, ԼԶ): Զնոյս միմեանց խոհիքի (Լուսմ., ԺԲ): Աչ ինչ մնալ մեզ (Մեն., ԻԶ): Ել ի գաշտ և որսա ինձ որս (Ն. ա., ԻԷ): Աստուածն նորայ պաշտպանէ ճոցս (Յուդիթ., Զ): Կրկին տառնացի բնկեի իւրում (Ներ., ԻԲ): Քաղցրացան հմա խիճք հեղեղատի (Յուդ., ԻԷ):

Որոշ բայեր շահի տրական էին ստանում միայն միջին հայերենում, ինչպես՝ մտնել, ծնել, գինատել և այլն:

Օրինակներ՝ Սկսալ Գրիգոր մանուկն զինուորեցալ տիկնոջն (ԼՃՄԳԱ, 222): Լաւ աղաւորին մայ մոյնեն, բաւց օրինկ գղէշն բունկան (ԻՔԶԿ,

87): էլ, ֆալար, երբ ձոխ մարդուն, զօրն ի բուն փորնս նորայ հոր (ՄԶԺ, 111):

Որոշ բայեր շահի տրական են ստանում միջին հայերենում և արեւմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Վայրի պտուղքն ի ծառայն երկրին՝ շինակոնացն է, որ հաղեն իրենց (ՍԳԳ, 20): Նոյնպէս փաշի գուռն ուղղմութեան անօգտեմքն և անդարձ մեղատուանց լաւուրն դատաստանի, որպէս փակնօգտ ինձար կուսանացն (ՆՄԺԱՎ, 253): Փոսմ մեզ մախնուր խալի (ՆՔԶԿ, 90): Անիկա բաժակ մը գինի պատուեց մեր ցովակնութեան (2ՊԵ, 414): Մոլք շատ աղէկ եկալ ինձի (2ՊՅԺ, 7, 86):

Որոշ բայեր էլ շահի խնդիր են ստանում միայն մասնակից հայերենում, ինչպես՝ խմել, մեծել, պատեանել, սարկել, սրել անել, բնկնել, լինել, դառնալ բաղադրիչներով կազմված հարադրական բայեր (չնայն անկ, բաժին բնկնել, օգտու ալ, բաժին դառնալ, ապանտուրյան անել, հով անել և այլն):

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Նա մեծեց ինձ իմ հասանկիքը: Այդ բանը ցավ պատեանց երան: Նա ապանտուրյան էր անում մեր բողոքի շախմազանց ապեւտանի օրինդներէն (ՎՓ, 5, 21): Լով է արել հոգեւ Շողի Շողեան մշակելիքն (ՉՄԶՄ, 96): Զուր խառնած գրիքի ինձ բաժին բնկան 2ՇՔ2, 3, 21):

Արեւմտահայերենից՝ Ասիկա ցաւ շլիտի պատեան է ոչ անգ, ոչ ալ ինձի (ՎՇԵԶ, 325): Ուրախութիւն կը սարկէ իր բարեկամներուն (ՕՊԵ, 120): Տուրիկ ապա գրան առջև նստած կ'ըսէլ աղաւորի պատվիքն (ՊՄՏԶԳ, 115): Երկու բարեկամներ մէլ մէկ գաւաթ եւս խմեցին իրարու կ'նդանութեանը (2ՊՅԺ, 3, 39):

Արեւելահայերենում ներգործական սեռի բայերի մաս շահի տրականի գործածութեանն աստիճանաբար դուրս է մղվում: Դրա պատճառն այն է, որ այդ բայերի մաս տրականը կարող է շփոթվել տրականանէ հայցականի հետ: Այսպես, երեխային բերել կապակցութեանն մեզ երեխային մէր կարող է գիտվել և՛ շահի տրական (երեխային խաղալիք բերել), և՛ հայցական ուղիղ խնդրի (երեխային տուն բերել): Քանի որ ներգործական բայերի շահի տրականի գործածութեանը նմալում է, այն փոխարինվում է համար կապով ու նրա խնդրով: Այսպես, փոխանակ սակալ երեխային կաշիկ գնել, ստան են երեխայի համար կաշիկ գնել:

Բայի լրացումը հատուրումն տրականով.— Այսպիսի լրացում ստանում են գերազանցապէս աստղական բայերը հայերենի բոլոր շրջաններում: Ընդ որում, այդ բայերի մի մասն քնդանուր էլ ինչպես՝ անտել, ասել, կրկնել, հումալել, յայտնել, պատմել, խոստումնայ, բացատ-

բէլ, խոստովանել, քելադել, ապարել, հարցնել, պատասխանել, մալ-
թել և այլն:

Յրբնակներ գրաբարից՝ Կենդանի ձայնիլ քո, զիմա՞, ապառուս
պատասխանցի (ԿեՄՈ, ԿԳ): Պատմցից զանուն քո կըբարց իմոց
(ԱԳ., 589): Յայտնեաց իբրոց առաւելոցն (Ն. տ., 471): Որ խօսեցան
նկ (Եբբ., ԺԳ): Նա հրամայեաց ինձ ստննի (Բ, Եզբ., Ա):

Միջին հայերենից՝ Լեւանն էր ամա՛ն ևս ձաղկնուն (ԿԵՏ, 131):
Կնացին երկիցն պատմցին (Ն. տ., 147): Մարց մարդոյ կ'աւալ. թէ
...անգէտ ևս (ՆՄԺԱՎ, 156): Կնաց խոստովանեցաւ իմաստան վա-
րպակոյ միոյ (Ն. տ., 185): Պատմցին զայն զատարանին զքանն
երկց կըբարցն (Ն. տ., 203): Գարձայ սարեուն աւի, ձորեուն ապարե-
ցի (ՆՓԷ, 236): Ասաց թէ հարցաննմ րոշոցն սիրով (ՄԶՔ, 193): Առ-
զոսն զայս մեզ կու հրամայի (ՅԳ, 524): Մեր Տէրն ի դրախան երեկ
կըամայ ձայնց՝ թէ ո՛ր ես (ՅԳ, 522):

Արևմտահայերենից՝ Ես լեզ կպատմմն ոսկի ճերխաթներ (ՎՏ, 2,
143): Երկնի մալին, կանաչ ձովին, անտաներին խոր ու միին, Գար-
նան ամպին լույս ոլորտում, ասում եմ ես մնար բարով (ՎՏ, 1, 11):
Սարճանդակ ուղարկեց Սեան՝ արքայական գրոշի տարած հաղթույթյու-
նը քաղաքուրին ավանդու (Մար., 4, 335): Ու լի գառնույթմար հարց-
նում է նա Գայուկ, մարմարին Քմկա տիրումուն (ՀՔ, 2, 143): Չայ-
նում են անվերջ միևնու իրարու (ՎՏ, 2, 44): Զարբին Լե հրամայում
(Մար., 4, 44): Աստղունք լուսնին ձայն ավին (Իս., 1, 80): Պատվե-
րավին մեր բանակին (ՀՔ, 1, 262): Իր կողմից հանդիսավոր խոստում
ավելց փեսացոյին (ՆԳ, 1, 144): Հայկերս պիտի հարցնեն սերունդները
մեկ-մեկու (ՀԵՔԷ, 3, 261):

Արևմտահայերենից՝ Ես ամէնուն ալ պատասխանեցի (ՀՊԵԺ, 6,
18): Չեր ազախնուցն կ'ապարւի, որ ներս շնորհումի զիս (Ն. տ., 398):
Մեր աշխարհէն խաղտրիկ մը կը հարցնէ կուտնկին (ՆԵ, 472): Ականչեկե-
տույ համբրուսթին մաղրէ (ՀՊԵԺ, 2, 39): Երբեմն այնպիսի պարագա-
ներ կ'ըլլան, որ մարդս երանի կը կարգայ անտաններուն (Ն. տ., 401):
Ես աշխարհի շայտնեմ, թէ բեզ ինչպէս սիրեցի (ՎԹԵ, 81): Պատմունե-
ցաւ իննի եղիւովներ (ԱՄՄՄ, 174):

Մի շարք բայեր հաղորդման տրական են ստանում միայն գրա-
բարում, մասամբ և միջին հայերենում, իսկ հետագայում կորցրել են
այսպիսի ինչիք ստանալու հատկությունը: Գրանցից են ազդել, առ-
ատաւանել, երանել, զբաղւոյցանել, սաստել և այլն:

Յրբնակներ՝ Իսկոյն ազդեցին վաղեմիանոսի կայսեր (ՄԵ, 2, 29):
Զգացոյց աներայն իբրոյ Առասպաղայ... գրիգոր Անակայ լինէլ որդի
(Ն. տ., 2Բ): Անտարանի աշակերտացն զտեսնայ զքրեանելիսն (ԱԳ.,

485): Երանիցն նմա (Սաղ., 2Ա): Սաստեաց նմա հայրն իր (ՄԵ.,
1Է):

Որոշ բայեր (խօսել, զրուցել և այլն) հաղորդման տրական են
ստանում գրաբարում և արևմտահայերենում:

Յրբնակներ գրաբարից՝ Որ խօսեցան նկ (Եբբ., ԺԳ): Ոչ ոսկեր խօ-
սկին դրանն, բայց միայն ճրկից (Գործ., ԺԱ): Ընդ որ հիացեալ՝ գրու-
ցեաց հրանելոյն նունէի (ՄԽ, 2, 22):

Արևմտահայերենից՝ Կ'ուզե՛ս որ լսածդ իսկոյն ուրիշի մը գրուցես
(ՀՊԵԺ, 6, 51): Հին աստուածներու շնորհն է, որ կը խօսիմ լեզվի (ԼՇԼԵ,
200):

Մի շարք բայեր էլ (առաջարկել, արտահայտել, ամբաստանել, հա-
զարդել, զովարանել և այլն) հաղորդման տրական են ստանում միայն
լատինակերկից հայերենում:

Յրբնակ արևելահայերենից՝ Իսկ մնացաւ զինվորներին, պետերին
ու առաջնորդներին առաջարկում եմ ճննց վաղմանից բնկերանալ ինձ
(Մար., 4, 291):

Արևմտահայերենից՝ Իր բոլոր բարեկամներուն և ծանօթներուն կը
սկսի շափազանց զովարանել այն տիկինը (ՀՊԵԺ, 6, 136): Պաշտօնա-
պէս յայտարարում էր մեկի թէ պատրաստ են փոփոքողները զրկելու
իրենց ուզած տեղը (ԱՄՄՄ, 164): Իրարու հաստմի կը հայցոյն
(ՈՉԵ, 136): Իր վայելած համբաւին նախանձող կրօնաւորներ զինքը
կ'ամբաստանեն եպիսկոպոսներուն և իշխաններուն (ԱՉԵ, 276):

Մի շարք բայեր, որոնք գրաբարում նախորդում կամ նախազրու-
թյամբ խնդրառություն ունեն, չեն ստանում հաղորդման տրական
(խնդրել, փառազել, գոծել, կանչել, գրել, աղաչել, երգել և այլն), ժա-
մանակակից հայերենում ունեն այդպիսի լրացում:

Յրբնակներ արևելահայերենից՝ Ուրիշին է իսկը փառազում (Ս, 250):
Ինձ մի խնդրի, ևս չեմ կրգի (ՀՔ, 1, 60):—Քուզեր, կանչում է իրեն
զարեւերն (ՀՔ, 1, 265):

Արևմտահայերենից՝ Կիշրին կ'աղաչել, որ չլուսնայ (ՀՊԵԺ, 2,
242): Պիտի պատասխանէ՞ համակիս, պիտի գրէ որբանոցի վարչութեան
(ԱՄՄՄ, 165): Նա անտաղին երգից իր ցուն ա՛նաղին (ԿՄՈ, 68): Միտքս
անկարար պատեաններու կը կանչէ (ՄՄԵԺ, 153):

Ժամանակակից հայերենում մի շարք բայեր (զոսալ, մոմոսալ,
մումնշալ, գոչել, որոսալ, ուղղել, տեղեկագրել և այլն) փոխարեքարք
գործածվում են իրրե ասացական և ստանում հաղորդման տրական:

Յրբնակներ արևելահայերենից՝ Կենդանի եմ, ամպ տակից գո-
ուց Գալիթ Մարս Մելիքն (ՀՔ, 2, 126): Եվ զորք քո ստուշ, թովիլ սո-
սափունն նոնքաջամ հոգուս մումնշալ (Իս., 1, 57):

Արևմտահայերենից՝ Մինչդեռ շարաշուք խոսքեր վարէն, Բերես, մա՛հ պիտի որոտայ զազափարի զոնեռույ (ՄԸԾ, 69): Գեռ անցեալ Յոր կրուկ կին իրարու բուսական հայտնութիւններ ուղղեցին (2ՊԾԺ, 3, 160): Պատկեցաւ կրկի՛ր երկիր և զանազան բարոյքներ, իր նորարհոր արկածներուն ալ պատմութիւնները տեղեկագրելով ինձի (ՕՉԵ, 147): Իրենց զգո՛ւտութիւնը կը ժայրփեն իրարու (ՕՉԵ, 136): Ա՛հ, լաւքի տերեւի՛ն հոգի ինչը կը հնծծը (ՄՄԾԺ, 86): Երազհորու սեմին կանգնած՝ Մ՛ր Աստուածին արջ հառաչել (ՄՔ, 258): Ես լուսնակին, ասողերուն կը տրուե՛ամ (ՄՔ, 300): Կարծես ծառերը կ'արթնային խոր ջունկէն և կը շշուփային իրարու (ՄՎԱ, 133): Իմն են տաղանքը, ասողերով լեցուն աս երկիրը, —ես թագուհի եմ, կը մտնե՛մ ակիներուն (ԼՄԱՍ, 42): Ու ասեմածախ ասասպինները կ'ամուսնեմ ինձի (ՊՄԿԱ, 109):

Բայի լրացումը ընկալման տրակա՛նով.—Սո սահմանափակ բայերի լրացումը է լինում, ինչպե՛ս՝ լսել, անտալ, ունկն դնել, ուլ ղնել, մտադիր լինել և այլն:

Օրինակներ զորարարից՝ Անսայ և Իրաշխական ազգին (Ագ., 404): Լափե՛ղ ձայնի իմում (Յայտն., Գ): Բայց միայն շարախօսացն ունկն մի դնիցես (Բուզ., 5, Ե):

Միջին հայերենից՝ Եստ իմաստուն մարդիկ խարսիկ և լսնն անդէպ բաճից (ՆՄԺԱՎ, 19): Չլսեցիր իմոյ խրատոս (ՄԳԳ, 60): Լսեց իւր շար խորհրդակցին, յըզրիկեց շոքս արեղայ (ԺԴՂԶ, 275):

Արևելահայերենից՝ Մինչև լսնցի մի մեծ պարոնի (2Ք, 2, 93): Քո հրամանին հորքը շահաց նա (Բ., 3, 439): Այ վարդ, լսի արզանբիս (Մ, 84): Լավ ուլ դրեմ իմ խաղին (2Ք, 2, 194):

Արևմտահայերենից՝ Փառքերու աստուածացումին ունկնդրեցի (ՄԸԾ, 7): Պէտք է անտա հրամանիս (ն. տ., 157): Աստուած խոյ է, չի լսի ջու արտակէջ հասաչից (ԽՈՒ, 160): Ատեօք հանգրտականներն մտադիր կը լինէին ատենախօսի հարին (2ՊԾԺ, 5, 14):

Որոշ բայեր (ականք դնել, ականք անել, ականք կախել, ունկնդիր լինել, ականքել և այլն) ընկալման արականով լրացում են ստանում ժամանակակից հայերենում, հազվադեպ է միջին հայերենում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ 26՛, պարոններ, ականք արեմ Թափառական աշուղին (2Ք, 2, 194): Ունկնդիր ելա հոգովի իննք երգին (ՎՏ, 1, 33): Տուֆաբար շնքն, ականքիդ զու իմ հոգուն (ԳՍԾԺ, 1, 308): 2ովմպետն ինքը ականք է կախում ինչոր մի մանկան անօրեն երգի (ՊՍԱ, 20): Արեսայնը շուրքը նայեց տեսնելու իրենց ականքող զկա՛ (ՍԶ, 5, 149):

Արևմտահայերենից՝ Մեծ զուարճութեամբ ականք կը ղնէին մեր

խօսակցութեան (ԹԲԱԾ, 572): Եարաթաններու խօսքին ականք մի կախել (ԾԾԺ, 4, 581):

Բայի լրացումը ուղղութիւն տրակա՛նով.—Այսպիսի լրացում ստանում են բազմաթիվ բայեր հայերենի զարգացման բոլոր շրջաններում, ինչպե՛ս՝ արձակել, բազմալ, բղձալ, կարտել, տենչալ, փափագել, կարկանդ, երկարել, սպասել, ձգել, նայել, ուղղ(վ)ել և այլն:

Օրինակներ զորարարից՝ Ծանն սպաննիւյ մի բարինս արձակեցես (ԳՆՄՈ, 42): Փափագեալ բաղձար հայրենի հոգևոր ժառանգութեանն (ՄԳՎԱ, 1, ԺԴ): Կարտել Աստուծոյ արուեստըտտրեանն (Եգն., 1, Ա):

Միջին հայերենից՝ Եւ աղատաց խոյոս նայեցա՛մ (ԽԵ, 130): Կամ և ազանեմ ջո փշրանաց (2Ե, 177):

Արևելահայերենից՝ Լայեցի՛ արս պատկանելի ղեմփին, արս կրակոտ աչկեփե՛ն (Մուր., 5, 7): Օտարներն անգամ ձեռք են կարկառում նրանց (ն. տ., 14): Այժմ ես կարտում եմ մի հավատարիմ բարեկամի (Մուր., 4, 31): Գու գիտես, թն սրբան իրա՛վունք ունեմ ես մանկան փափագեալ (ն. տ., 344):

Արևմտահայերենից՝ Ասանկ ջերմեռանց անձ մը բահանայ ձեռնադրելու փափագող եղիսկոպոսը հասցնէ մեր գրասենեակը թող զրկէ (2ՊԾԺ, 6, 43): Ինձի կարկառել ձեռքը և ուղղել նայուածքը աստապագին նայումսիս (ՄԸԵ, 127): Ամբողջ սկիզբ իւր հարողիչն կ'երկնցնէ (2ՊԾԺ, 2, 218): Ջայն մճարիլու համար խելքի կը կարտիմ (ն. տ., 5, 101): Աղբիկները պակի արատըութեան այնպէս կը նային, ինչպէս պզտիկ աղաներն անուշեղևի խնձորին (ն. տ., 140): Մարուշ հանեց մաստանին ու մօրը երկարեց (2ԵԱԳԱ, 312): 2ասեցէք ձեռ կարթը ինձի երկարել (ՕՉԵ, 207):

Մի շարք բայեր ուղղութիւն տրական են ստանում միայն զորարարում և միջին հայերենում, ինչպե՛ս՝ ակնուրիմ (ակն ուրիմ), ազանել, զգալ, մամանել, ձեռն համարտնալ, յարձակիմ, հայել և այլն:

Օրինակներ՝ Յորժամ զգան շեմութեանն (ԹԱՊՏԱ, 3, Ը): Յարձակիմ հնգ սպառազէնը ճերմակ կրիվարօր (Սեր., Գ): Քեզ միշտ, խնամակալ, պատճառ բարի բնուից եղևոց, ձեռն համարտնամ տարածմամբ բազմացա (ԳՆՄՈ, 2Գ): Մի ազամիր զու տմէն փակկարտեան (ԱՕՔ, 8): Այտու՛ղ զու ինձի հայել, որ լինամ հետ թեզի հաւաս (ՆՔԶԿ, 149):

Մի շարք բայեր զորարարում, մասամբ և միջին հայերենում ուղղութիւն իմաստով լրացումն ստանում են նախդրադր կամ նախդրութեան կառուցներով, իսկ հետագայում նրանց մտա գործածով է ուղղութեան տրական՝ համարտաբանութեան բայերի խնդրաբանութեան համարտնալութեամբ: Այդ բայերից են անկալ, անցանել, գտնուալ, ծարտիմ,

մագած նրա զեղեցկությունը, խելի՛ճ, նեգությունը, հարպությունը (ՂԱ, 169):

Մի շարք բայեր (անգիտանալ, անյուսանալ, ցանալ, խելամոկ և այլն) վերաբերությունն տրական են ստանում միայն գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Մըշափ այնմ առուստի որ համարիցի անգիտանալ (Ագ., 851): Որք անյուսանալ ինձ փրկարեսն անձանց (ՔԱՊՏԱ, 4, Բ): Ոչ հրամային մեզ օրհներ մեր ցանալ ումք (ՂՓՊԶ, ԽԳ):

Գրել բայը վերաբերության տրական է ստանում միայն միջին հայերենում: Օրինակ՝ Ծանց և ինչց գրեմք (ՄՈՒԺ, 166):

Մի շարք բայեր (գարմանալ, կապածել, մտածել, խոկալ, խօսել, ակնարկել, երգել, զանգառ(վ)ի և այլն) գրաբարում կամ ստանում էին նախդրավոր կամ նախադրությունից կառույցներով վերաբերություն խնդր, կամ առնասարակ խնդիր չէին ունենում, ժամանակակից հայերենում ստանում են վերաբերության տրականով լրացում:

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Մնացածին կ'արժէ՞ր մտածել (206, 181): Ոսկիին մէջտեղէն վերելալուն կը գանգաղուի (2ՊՅԺ, 4, 48): Սիրոս յուզուած է, միտքս կը խոկայ նեգութիւններուց, դասերուց անլուր (ՄՄԺԺ, 179): Գեղագործը խօսեցաւ Ալլանիին (ՇՇ, 1, 189): Այդ իրիկաւան կ'ակնկարկէ (ՎՇԵԶ, 43): Կ'երագեմ իմ մրրկավար հակառակորդս (ԱԶԳՃ, 132):

Որոշ բայեր էլ վերաբերության խնդիր են ստանում միայն արևմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Երբեմն պզտիկ ակնարկութիւններ կ'ընէր մեր հաւանական բաժանումին (ԳԶԺԺ, 1, 143): Պահ մը բնական թուող էր առաջարկին անիրազործելի ըլլալուն գիտակցած կը թուէր (ԱՅՄՉՄ, 146): Մի ծննդիք պոկոն, սիրահարուրի եմ նորէն (ՄԲ, 240):

Բայի լրացումը ամենամասնական տրականով.—Այս իմաստի լրացումն ստանում են մի քանի բայեր գրաբարում, միջին հայերենում և արևմտահայերենում (արևելահայերենում սահմանափակման իմաստով լրացումն արտահայտվում է ներդասականով, նախադրությամբ կառույցներով):

Գրաբարում սահմանափակման տրական են ստանում զգուշանալ, զգոյ լինել, զօրել, կարել, հանգստուել, հաւանքիմ, հմտանալ, միտ զնել, ննևնպան լինել, պարտպել, պիտոյանալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Զգոյ լնր դու ամենայնի (ՆԻԲ, 1Գ): Որ զգուշանայ հանապարհաց Տնտան՝ պահէլ գանձն իւր (Առափ, ԺԶ): Մի ի վերագրելոց բառականապէս զօրէ աստակման (ԳՆՄՈ, ԽԵ): Ոչ հանգստուէին հեռանին (Երբ., ԺԲ): Պատուիրելոցն Առտուծոյ ի գիրս ոչ հաւանիս (ՂԷ, Պատմ., ԺԳ): Ոչ կամաւ յօժարեցար հմտանալ այսմ գործայ 190

(ՄԿՊԱԱ, 2, Է): Միտ զիր ընթերցումոց (Ա Տիմոթ., Գ): Գաղարեցիին զորք թագաւորին... ձեռնպահ լինել եկեղեցիացն (ՅԵ., 6): Ոխտիցն պարտպիցէլ (Ա, Կորն., Է): Կարացն տեսլանէ՞ որում ցանկայր (Բուդ., 4, ԺԺ):

Սրանցից մի քանիսը գործածվում են նաև միջին հայերենում: Օրինակներ՝ Պարոն Թուրկն կայր պարտպալ վաւաշոս ցանկարեանց և պոսնկական խոհեղոյ (ՄՄՊՅ, 32): Ես բազում զործոց և իրաց պիտոյանամ ի ծառայութիւն քո (ՊԱԳ, 112): Ոչ կարէ զղուշանալ անկին իւրոյ (ԷԶԳԱ, 171): Զգոր դիւրց պիտանային (ՆՇԲԶ, 69):

Արևմտահայերենում գրաբարյան խնդրատույթունը պահպանել են պարտպել, հմտանալ բայերը:

Օրինակներ՝ Սկոյաչ հատը լեզուի մը հմտանալ (ՏԶԺ, 39): Երկուքն ալ, համեմատորէն ու անշշուի, իրենց զգրծերուն պարտպելով... իրարմով գրազուելով կ'անցանէին (ՕԶԵ, 29):

Այլատիմ, քերանալ, յուսալ բայերը, որոնք գրաբարում խնդիր էին ստանում նախդրավոր կամ նախադրությամբ կառույցներով, արևմտահայերենում ստանում են սահմանափակման տրական:

Օրինակներ՝ Այս ճշմարտութեան չեն ուզեր համոզուիլ մեր հարազատներն ոմանք (2ՊՅԺ, 4, 461): Մարդու պէտք չէ, որ քերանալ իր սողոյային պարտակաճուրիներուն (ՆՈՅԺ, 1, 309): Այդ սրբազրութեան զործին պիտի աշխատէին միտսին (Ն. ա., 4, 184): Ու յուսացի յարբմութեան պակիւն (ՌՌՆ, 70): Անկարելի էր մերժել այդքան անկեղծ ու բայալարմար հրատէր մը, ստանց քերանալու թաղաքավարական պահանջներուն (ՕԶԵ, 79):

Բայի լրացումը համապատասխանության տրականով.—Ինչպես հայտնի է, այսպիսի իմաստով լրացումը բնորոշ է ածականներին, և պատահական չէ, որ համապատասխանության տրականով լրացում են ստանում Տիմեոսկանում ածականական ծագմամբ բայերը, ինչպես՝ արժանաւորել, արժանանալ, հաւասար(վ)ել, յարմարեցուցանել, յարմարուել, նման(վ)ել, համաձայն(վ)ել, նաև բառիմաստով արանց մտանցող բաղադասուել, համեմատուել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ օսկաւ ամօք յառաջ քան զվարձաննչն նիկոսի խնամակայեաց իւրոց հայրենացն, նոյնպիսում շնորհի արժանաւորեալ ի նիսոսէ (ՄԽ, 1, ԺԵ): Հուսասարեաց անտեսց աերանից նմանաց նոցա (Մաղմ., ԽԸ): Ի Տնտանէ պաւաշանի կին տուն (Առափ., ԺԲ): Բազօրհինակ են սովաւ արուեստից անամունք յարմարեցալ նախ նիրոյն, սոպա զօրութեանն (ԳՆՄՈ, ԳԳ): Չիտոյ արդեար զչոք էրչանկին ինձ դատապարտելոյս նմանեցուցից (Ն. ա., ԿԱ): Քեզ վայելն փառք յախտեան (Ագ., 32):

Միջին հայերենից՝ անսնցար արժրուն որ անբառ ու խիստ շփարար (ՅԳ, 396): Ապա տեսնել նորա արժանաորիս (ԱՔ, 249): Այլ քմպանակ իմ մեծագին, նորա վայելես դու իմ ձեռին (ԱՄՄԳ, 136): Ջորկեզ ոչ վայելել և յարմարի (նՄԺԱՎ, 105): Վաղին էր ձգես յաշա՛ հառաբես հողոյն մոխրաւոր (ՄԷՔ, 112):

Արեւմտահայերենից՝ Ամեն տեղ հարմարվել է իրեն շրջապատող պայմաններին (ՀԹ, 1, 417): Եւ նմանում էր իսկական հավերժահարսի (նՄ, 1, 123): Աշխարհը շարժն թո արժատուին (Իս., 1, 217): Տաղավարս հողին պիտի հավատարի (ՀԵՔ2, 2, 150): Հետևում էր իր վայելչութեանը, հազնում բազումուն պատշաճող զգեստներ (Պ2ԱԵ, 505): Երբ առաջին անգամ՝ իսկական իր շափին՝ Հազցրել է նրան մայրը մի նոր շապիկի (2, 458): Միշտ գերեր փոխիթ ժամին ու տեղին (Մ, 255):

Արեւմտահայերենից՝ Մարցիպային միտքը սեղանաուրեւում և վաճառականներու կը նմանի (ԶԳԺ, 6, 108): Հազուադր պարտաւոր է մարդու յարմարի և ոչ մարդու հարցաուրի (ն. ա., 2, 50): Անկից առաջ ոչ մէկը ունիւր անոր բաղդատունելու (ԱԶԵ, 302): Կնոջ բնորոշած զաստիքարակութիւնն ս՛ր նպատակին կը համապատասխանէ (ՄՏԵ, 104): Կը վայելէ՛՛ ստիպա պաշտօնակիրը, սրտակիր ու նպատակակիրը ընկերներու (ԱԵԸ, 188): Այս կէս ստուեր կը պատշաճի իր գունաթափ հակտին (ԳԶԺ, 306): Մենք Ամերիկա մէկ արունտաղտ մը շունիկը այս ճիւղին մէջ ձեզի նստասարի (ԱԶԵ, 490):

Ասլի բայը միջին հայերենում այսպիսի լրացում ունի: Օրինակ՝ Բոնեց զգող ձիուն ազին, Կաֆա սասց ամեն ձառին (ՀԵ, 168):

Իսպի լրացումը փոխարինւորյան տրականով.— Այսպիսի լրացում ստացող բայերի թիվը սահմանափակ է: Բանն այն է, որ հայերենի քոլոր շրջաններում փոխարինւորյան տրական ստանում է առլ բայը, իսկ մյուս շրջաններում այսպիսի լրացում ստացող բայերը տարբեր են:

Այսպէս, զարարում փոխարինւորյան տրական ստանում են գնել, վաճառել, առլ, տանալ, վրէժխելը լինել, ըմպել բայերը:

Օրինակներ՝ Զեւր մեր գնլ արքա (Ողբ., Ե): Եւ չէր անձանց տրլ Բանիզ գեւոյ գեւոյցալ (Ա. Կարնթ., 2): Ա՛նչեւի գնոց զգեօզը վաճառեցէ (Գործ., Ե): Ջոր ստացաւ Աբրահամ գնոց արծաթոյ յաղաղոցն եմովրայ ի Սիրիսի (ն. ա., է): Արժարոյ վաճառեցին զգեղարան (Բ, Մակ., Ժ): Պարտիմ վրէժխելոյ լինել մտաղայա նշմարաութեանն (Եղ., 5): Ետան զցանկայի ցանկայի ինչս իրենանց՝ կերակրոց (Ողբ., Ա): Անպիսիսն պատառոյ հացի վաճառէլ քմարոց (Առակ., ԻԲ):

Միջին հայերենում փոխարինւորյան տրական ստացող բայերից միայն տալ-ը և վաճառել-ն են զորարարյան, իսկ առնուլ, պարգևել, նայցել, տանել, հատուցանել, սերմանել, համրելուլ անսասարակ գրա-

բարում չէին ստանում փոխարինւորյան խնդիր, բերել, փոխել բայերն էլ զրարարում այսպիսի խնդիր ստանում էին նախադարձ և նախադրույթումը կառուցյաներով:

Օրինակներ՝ Զարկոցն կարէ առնուլ զարդասն տուգանք (ՍԳԳ, 70): Բունոր գտուն և զկարասն թէթն գեոյ վաճառուին (ՊԱԳ, 654): Որ ի նորա ենեզութեանն սերմանեցաւ միոյն հազար (ԿԵՏ, 200): Ով որ անէ զորմութիւն՝ նա Աստուծոյ փոխ տունայ է, Միոյն հազար վարձս բարեաց ի զստատանն իր պարգիւ (ն. ա., 214): Քորուրթին յանցանոց ինոց հաշցեցէ (ՀԵ, 198): Վաստակէ ձեռարդ և տու ու առ մէկին հազար (ն. ա., 217): Քո աղկիկն աղէկ առնել (նՄԺԱՎ, 198): Գայլըն համրելցին .ա. օր .ա. աւարուն (ն. ա., 43): Ու մի գեւատուած վասոց փոխել (ԿԵՏ, 180): Բանական մարդիկին ձեռաց բառայն շար հատուցանեն (նՄԺԱՎ, 229): Ի մտնորթեսն ինչ կատակին չիմիկ մէկ մէկ համար կու տամ (ՅԳ, 253): Այլ թո շարեացղ արա վճար (ՀԵ, 173): Քանի թամ ակի լինի, մէկին տասն արծաթ կու բերլ (նՔ2Կ, 218):

Արեւմտահայերենում փոխարինւորյան տրական ստանում են առլ, վճարել, բերել, հաճել, անել, պարփակել, պատասխանատու լինել, ինչպէս և իջնել, նայել, եղգիլ, ծախել, գեղչ ընել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Ես ձեզի հարիւր աղչեցի շնմ փոխել (ՀՊԵԺ, 6, 116): Կտուրս աղտաները դիւրութեամբ կը հանէ, եղբւ մէկ հարս կու սակի (ն. ա., 166): Վաստակած ստակները բաւորին կու տաւ (ն. ա., 1, 111): Ի՛նչ պիտի պատասխանէլ առաջադիւրսեան (ն. ա., 337): Տուներուն գեղերը նախորին վաթտուն իջան (ն. ա., 3, 143): Խօսք կատարք որ հարիւրին բան մը պիտի վճարուի (ՀՊԵԺ, 4, 352): Տեսնէր այսինկ մէկ ով պատասխանատու պիտի բլլայ մեր սթալ էպլիտուն (ն. ա., 448): Դուն ապիկա մտաղ վարքելույ թու բրածները նայլ (ԵՈՅԺ, 1, 57): Պէտք է հարիւրին հարիւր շահ ընել (ն. ա., 4, 610): Երկու հատին երգուե եմ կրկու հառ (ԱԵԸ, 287): Օրը միայն օրովսպիկ քանուրեղ կրտուն սակի կը ծախսէ կոր (ԵՈՅԺ, 223): Յուցափնչկ մը իր պարու-նակովեան մրայ հարիւրին իրուն գեղչ բրալ (ՇՇ, 1, 85): Ան միշտ փոր մը հազի աշխատած. ու դիւրամտով կամ քրտնրով ձեռք անցուցած դրամն ալ... օղի էր պտակեցուցած (ՄՊ, 357): Տարիներու իմ տարրուն պապակին Տափր գինին անմահական սեղանիդ (ՄՔ, 202):

Արեւմտահայերենում թիչ ԵՏ զործածվում փոխարինւորյան տրականով կառուցյաները եղածներին մեղ համեմատաբար նկատելի են առլ, ավիլանուլ բայերով կառուցյաները:

Օրինակներ՝ Ես շվարած միտք եմ անում էն վայրերում զյուրական, Բե կարհատն մի հանուլի ինչպես ալլ էնքան բուն (ՀԹ, 2, 157): Ես-

հույժը մեկին հինգ ավելացավ: Երեխան ծախել է մի շալի (ՍՂ, 1, 313): Միևնախա որտա հուշան է արքեանում, Քե ցանքար մեկին յոթը կծեի (ՀՇՔ2, 2, 17): Հենց նայի օրը լնի գինը մեկին Երկու քանկացավ (Քակ., 20): Քերթը ո՞րքան է ստանում առդին (Մ, 238):

Բայի լրացումը փոխադարձ կապի տրականով.—Այսպիսի լրացում ստանում են մի շարք բայեր հայերենի բոլոր շրջաններում, ինչպես՝ հաղորդ(վ)ել, բնկերանալ, բնկեցակցել, գործակից լինել, գործակցել, ձայնակցել, դաշնակից լինել, դաշնակցել, ծանօթանալ, ուղեկցել, ցատկցել, փեսայանալ և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ մի որ օտար հաղորդեցի ինձ (Առակ., 6): վշաց սրբոցն հաղորդակից լինել (Իմաս., ԺԸ): Տէր, լրեկներ ինձ փութա (Սաղ., 49): Գաշնատը լինի նոցա (Ա, Մակ., Է): Գործակից լիցաւ նշմարաւորեան (Գ, Յովհ.): Ուղեկցէ ապրեցելոցն ի օտանաւոր աղրատարկութեանցն (ԳնՄՈ, 26):

Միջին հայերենից՝ Գայր փեսայանայր ետզէ ամիրային Պարսից (ՄՈՒԺ, 349): Արք Երկու բնկերացեալ միմեանց և աղբատանկբոյ ի շուրջ գային ի վերայ երկրի (ՆՄԺԱՎ, 246):

Արեւմտահայերենից՝ Ընկերացում էր նրան շատ անգամ հասարակ զինվորներին (Մուր., 4, 249): Ներկի էր մի օրիորդի ցավակցել մի օտար երիտասարդի (Շիրմ., 3, 267): Տանտիրոջ խնդրանքով ԳայրիՔ-Բեկը գնաց նրա գերգաստանին ծանօթանալու (ՍեմՄ, 143): Գուցե թագավորը կփեսայանա իրենց (Մուր., 4, 69): Նրանց ստվերին բնկեր էր գարնել (Զ, 227): Հայրը և ձգբանը ուղեկցում էին թափուրին (ԻԱԱԱ, 287): Պուշկինը Պուշկին չէր լինի, ...էթե ...չհաղորդակցվեր ոտական զուն (ԱՄՍՈ, 365):

Արեւմտահայերենից՝ Այս բոլորն իմ կրքանիկ կրգրերն բարձու-մին կը ձայնակցիին (ՍԸՆ, 112): Կ'բնկերանայ Արխազում աղային (ՀՊԺԺ, 2, 101): Իրեն ծանօթանալու ամէն ցանքերս անտես մնացին (ԳՂԺԺ, 1, 157): Շէնքին բոլոր բաժանմանքները իրաւու կը հազօր-դակցին (ԼՇԸ, 463): Գալով յանկարծ թով թով, դաշնակցուցան իրա-ւու (ՎԹԵ, 353):

Միարանել, միարան լինել բայերը փոխադարձ կապի տրական են ստանում միայն գրաբարում և միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ նա խոյս էս ի նոցանէ զկողմամբ Կակաասու, վրաց միաբանիլով (ՄԵ, 3, Իէ): Ընդ նոսին դաշնաորեցաւ, միարանեաց ասե-լեանց բոց (ԳնՄՈ, ԺԳ): Այսմ կանոնի միարան լինին (Գաղ., 2):

Բարեկամանալ, բշմամանալ, հաշտեցուցանել, հաշտուել, յարակ-ցել, ամուսնանալ և այլ բայեր փոխադարձ կապի խնդիրը գրաբարում

ստանում են նախդրավոր և նախադրությամբ կառույցներով, իսկ ժա-մանակակից հայերենում, մի մասն էլ զոտու միջին հայերենում աղ-պիտի խնդիր են ստանում տրականով:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Տարեալ ամուսնացոյց զնա որդոյ իրում (ԿԳՊ2, 178): Աղուէն և խէշփան բարեկամացան մկ մկի (ՆՄԺԱՎ, 37):

Արեւելահայերենից՝ Ովքեր նրա միտքը պաշտում եվ կուտին զեա շն հաշտվում, Ուղարկում են նրան Փարիզ (ՊՍԺԺ, 4, 214): Նորից ենք հաղորդվում անգուպկան Շեքսպիրի անգուպկան կերպարանին (ՊՍԺԺ, 284): Արբան նստեց գահին և, իր վիճակին մի տեսակ հաշտ-ված, մի տեսակ համակերպված, անշարժացավ (ՊՁԱԵ, 295): Պատաս-խանի փոխարեն էմբը նորից գեկախանվեց մարզուն (ԶԳՄԵ, 2, 233): Իմ աշխիզը եցնվում է ռեսի աղային (ԽԳԻԿ, 297):

Արեւմտահայերենից՝ Պահակազօրքին զնպակետը և բանի մի ուրիշ պաշտունաները բշմացած կին առնորին (ԹԲԱԵ, 517): Մինչև զբո-րոցին բակը կ'բնկերանար մանուկներու (ՍՊ, 165): Կ'արժէր որ ապ-րէի աս կեանքը, բնկերս նանչնայու և իմ հոգիս իրենի լուսկցելու ան-չափելի հաճոյքին համար (ն. տ., 319): Հոգիս կ'երթայուանայ տար կրկիններէ բերուած այն բոլոր շնաշխարհիկ բոյսերուն (ն. տ., 350): Տղան արի լին հշտուեր ու աշխիզ դուրս են բրեր սունէն (ՕՉԵ, 194): Խուշանշուք մարմնիս անկ ու խորհրդաւոր արարողութեան մը պէս գիս սնուծիս կը զուգարուէր (ԳՂԺԺ, 1, 395): Իրենց աղչիկն ամուսնա-ցուցած են երիտասարդ մը (ԼՇԸ, 145): Այլ աւելի իրաւու կը մտե-րանանք բնականաբար (ԼՇԸ, 63): Առաջարկիք էի բանի մը ուսուցիչ-ներու որ բնկերակցիին մեզի (ՍՎԱ, 179):

Որոշ բայեր այսպիսի խնդիր են ստանում գրաբարում և արեւմտա-հայերենում: Օրինակներ՝ Անկողնը և անհասանելիացն բնաւանցուցեր (ԳնՄՈ, 6): Պահա որպէս դաւանք զվոյս զայս, որ Տարանցեալ է միամենի քո, և Եշանեալ է կենսատու խաչի որդոյ քո (բառ Հայկական բառ-, էջ 436): Բուռն ուժով կը մերժեմ Մարգարը, որ բանութեամբ ինձի նշանեցին (ՀՊԺԺ, 1, 107):

Գրաբարում խնդիր չունեցող աշակցել, խոսվել բայերը սկսած մի-ջին հայերենից ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Իմ էար, քեզ վատ չեմ ուզեր, զու ինձի է՞ր Ես խոսվեր (ԻՔԳ, 1, 178): Յովհաննէս հմուտ խորհրդատու մքն էր միայն, աստուա-ծարանակախ խնդիրներու մէջ իր կարգը օղնող, և կրօնական գրերը ուսումնասիրելու համար՝ անօր քաջկող (ԱՉԵ, 278):

Բայի լրացումը միջնորդական խնդրի տրականով.—Ինչպես հայտնի է, սա սկզբնատույն կերպրծականից կազմված պատմասական բայերի

լրացումն է և ցույց է տալիս այն առարկան, որը ենթակայի զբոսումով կատարում է գործողությունը:

Հայերենի բոլոր շրջաններում այդպիսի պատճառականներն ունեն միջնորդական խնդիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Աճեմազանդիցն արբուցին զհիշրմանունն (Ազ., 507): Ուսուցանէ մարգայ զգիտութիւնն (Մատ., 29): Մանուկէ՛ք ժողովոց զգործս նորս (Ա, Մնաց., 62): Զգեցուցես զայն Անահունքի նորք ըստ (Նլք, 16):

Միջին հայերենից՝ Թէ ունի որ զայս, նա դատաւոր օրինոր զնոյն պարտին արբուցանել անօղաց (ՄԳԳ, 70): Մեհկաց հանդերձ շնմ հազուցել (ԸԵ, 176): Հանէք զմորթին և յայն պահն տար տար հազուցել աստմուն (ՆՄԺԱՎ, 116): Այլ մարդ չկայր որ զրէր, ինձ բռնութեամբ գրել էրևս (ԺԳՉԶԶ, 450):

Արևմտահայերենից՝ Երբեմն նա կատակով հիշեցնում էր երիտասարդին Շահանդուխտի անունը (Մուր., 4, 250): Հովանավոր արտէ՛ք և հյուրընկալի բաղջր ընդունութիւնը շուտով մտացրին մեզ ճանապարհի շոգից կրճ մեր նեղութիւնը (Մուր., 5, 243): Բայց ի՞նչ նստկացնես բոի չորանին (ԸԹ, 2, 39): Քահպանել զսել տղին բահանաներից մեկին (ՆԴ, 1, 39):

Արևմտահայերենից՝ Երկաթագործն իր աշխատութեամբ այն առախան ինքզինքը սխրցուց ֆրանսացիին ու անոր կնոջը (ԵԵ, 581): Ճանչցուց զկերն բոլոր բարձրաստիճանն պաշտօնատաւներս (ԶԳԾԵ, 2, 182): Դասատունը ստեղծած է՝ բժիշկներու ստիպեցնելու համար՝ իէ մարդս բանի ժամ կրնայ անթոյնան զինանալ (Ն. տ., 197): Փափկութեամբ կ'իմացունէ՛ չպարտութիւն ծախսըներուն, որ ուրիշ տեղ կրթան իրենց պարկերը ծախելու (Ն. տ., 233): Իմ մարդիկն ինձի ամէն զիշկը օտի կը խմցունեն (Ն. տ., 3, 19): Օրիորդին ընթերցումները բնել կու տար (ՉԵ, 271):

Երբեմն միջնորդական խնդրի արականի լրացույր լինում է կրկնական պատճառական բայը: Օրինակ՝ Կատակարութիւնը թոյլ կուտայ որ իրենց մեղքները աշտարակի մը գազաթը զետեղեն և դեպքը անզոյնումն կ'ընեն իստ (ԵԵԵԺ, 4, 341):

Գրաբարում որոշ դեպքերում պատճառականի մտտ միջնորդական խնդիրը արականի փոխարեն հայցականով է գրվում:

Օրինակներ՝ Արբ ուսուցանելին զրազմութիւնն (Ա, Նգր., Թ): Ուսուցանելիք զմեքանոսս (Յոզէ., Ը): Զգեցուց զնոսս (Մեհ., Գ): Զամենայն զմեքանս զգեցուցին (Բ Մնաց., Ի): Արբոյց զխաշիւս (Սլք, Բ):

Նկատելի է, որ գրաբարյան և միջին հայերենյան մի շարք պատճառական բայեր ժամանակակից հայերենում զերմաճել են ստորական

ներդրածականի և այլևս միջնորդական խնդրի շնն ընդունում, ինչպես՝ նարեցնել, ծանուցանել, ուսուցանել և այլն:

Բայի լրացումը ներգործող խնդրի տրակնով.—*Ինչպես հայտնի է, ներգործող խնդիրը կրավորական սեռի բայերի լրացում է և ցույց է տալիս այն առարկան, որից գործողությունը կրում է ենթական:* Այսպիսի լրացում սովորաբար քիչ է հանդիպում: Առավել սակավ գործածվում է գրաբարում:

Օրինակներ՝ Մէր կեանքս էից նուանեսցին (Ազ., 39): Արարիչն ամենեցուն աներնոյթ է ի մարմնաւոր աշաց, այլ մտաց իմանի զօրոսին նորս (Նգ., 7): Սպարապետն Աշոտոյ անդուլ և անդադար մշտընհեւաւոր միտամտիւն ծառայութեանն ոչ չիշեցան շար բռնադատին նուտիայ (ՅԴՊԶ, 201): Մանիցի Տէր եղիպատացուն, և ծանիցեն իզոյտասցրն զՏէր (Նստի., ԺԹ):

Միջին հայերենում նույնպես քիչ են հանդիպում այսպիսի կառույցներ:

Օրինակներ՝ Մա բոտ քերական տրճետին զամենայն ուղղեալ լարգարան, որ զիրաւ իմանի կարչացողին (ՊԱԼ, 406): Զգուշութիւն քիչի զքնցի Ար շխարութս հոռոմ պտուփ (ՆՄՄՄ, 104): Ձինչ մեծամեծ վաստակ արի տանել տուի զինքն հեղեղի (ՅԹ, 289): Մի հատասնք և մի՛ խարիթ ողջա (ՆՄՉՄՉ, 286):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Մինչև այսօր բոլոր մեզ նմանները զեմվել են իջնամուտ արին (Մուր., 4, 323): Փովված, կախարդված, տարված էն երգին, վերացավ, թռավ իմ մշտտա հոգին (ԸԹ, 2, 60): Հափրչափոված գմայլանքին կախարդական թո երգի ճախբում էին զիսից շարքը Ֆալունները երկնքի (ԸԹ, 2, 154): Խեղս է տարվել ուր ալվառդին (Նու., 1, 239): Ահա պոեան էլ պարտանքով հարրած՝ Գեղեցի մի անգամ ծպտուն աշխերի (ԸԹ, 1, 240): Գրքի լշերից Երազվում էր նրան արտանային մի մարդ (Ը, 431): Խարկիցիք խամիք, անհնառտես կառքիկոսիք (ՄեՄՄ, 410): Դու ողջ զիշեր ինձ զանվիր (ԸԵԹԶ, 3, 5): Նորից եմ մեզտա աշերից զերվում (Ն. տ., 58):

Արևմտահայերենից՝ Ազդիկ մը շատ անգամ նոր հագուստներու կը խարսի (ԸԳԵԺ, 1, 175): Եթէ դիտնայի թէ այս տեսակ բանի մը համար ինձի պիտի տեսնուէիք, չէի ընդունար ձեր այցելութիւնը (ԵԵ, 86): Ան աղչիկն ալ ձեր աշխերուն շափշափում էր (ԸԳԵԺ, 1, 230): Ան ալ ձեր խափքն զարնում էր (Ն. տ.): Տղան հեռագնակ տարուեցաւ անոնց բնկերութեամբ (ԵԵ, 269):

Բայի լրացումը պատիվ ներգործությամբ տրակնով.—*Այս լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից ոչ անմիջականորեն ներգործվում է մի առարկա: Այսպիսի լրացում ստանում են արևմտահայերեն*

նում զգացական մի շարք բայեր, ինչպես՝ նիսնայ, զմալիկ, նեղանայ, զարհուրել, սեղողել, բարկանայ և այլն:

Օրինակներ՝ Կր զմալիկ անոր զեղեցկութեան (ԳԱԱՓ, 226): Ի՞նչ պատճառով մեզք նեղացած էի (ԳՁԵԺ, 1, 70): Գրագրեւեռում սրգողեցաւ (ԲՈՆ, 163): (Ն. տ., 2, 150): Զարհուրեցաւ երկինքն ու գահաւէժ ինչու վար (ԲՈՆ, 163): Ինչպէս մարդը իր նմանը չի տեսներ. ինչպէս իր նմանին չի նիսնար (ՅԳՂԵՄԱ, 33): Ապշութեամբ կը խնդար նորակին յարգալիք բարեկին (ՉԵՆ, 55):

Ինչպես գրաբարում և միջին հայերենում, արևելահայերենում նույնպես պատահիլ ներգործութեան խնդիրը տրականով չի դրվում, սակայն, էրբեմն պատահում է ալոպիսի գործածութուն: Օրինակ՝ Ես երես բարկացա անցյալ օրը (ՎՔԵ, 187):

Բայի լրացումը ուղի խնդրի տրականով.— Հայերենի բոլոր շրջաններում նկատելի է ուղի խնդրի գործածութունը նաև տրական հայտնվում: Ընդ որում գրաբարում հազվադեպ էր ալապիսի գործածութունը: Յաղթել, տիրել բայերի ուղի խնդիր տրականը սովորական է և՛ գրաբարում, և՛ հայերոջ շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Յարգեցալ ամենայն ևալաբացն նորա (ԲՕՐԵՐ, Բ): Տիրեցէ նոցա ձեռն իմ (ՆԻՐ, ԺԵ): Որ տիրեն ձովու և գաւաւիք (Ա ՆՁՐ., Գ):

Ի միջի այսոց, տիրել բայը գրաբարում ստանում էր խնդիր նաև նախդրավոր և նախադրութեամբ կառուցվելով: Օրինակ՝ Տիրեցէ ի վերայ ամենայն երկրի (Ա ՄԱԿ., Ը):

Փ. Բլուզանցի մի օրինակում տրականով ուղի խնդիր է դրվել շարժելի բայի մոտ. ԶՆեա նորա նորին նմանին շարժարեցին վասն նոյն եօրին իրաց (Բուզ., 3, ԺԳ):

Միջին հայերենում սրանցից ալապիսի լրացում են ստանում մի շարք բայեր (տիրանայ, յաղթել, սաստել, դժել, անուանել, ձեծել, տիրապետել, կացուցանել, մեկալուել, անաղճորդել և այլն), որոնց մի մասը գրաբարում կրկնատես լինելով (դժել, մեկալուել) ստանում էր և՛ հայացական, և՛ տրական, երկրորդները շեղոր լինելով ստանում էին միայն տրական (տիրանայ, տիրապետել), երրորդները շեղոր լինելով ստանում էին և՛ տրական, և՛ նախդրավոր կառույց (սաստել, անաղճորդել), չորրորդները ներգործական լինելով ստանում էին հայացական (անուանել, ձեծել, կացուցանել):

Օրինակներ՝ Տիրեաց պարոն թորոս Մսայ... և ամենայն գաւառաց նորա (ՄՄՊՅ, 83): Այս հիանդութեան շոյա յալքէ լեղելի (ՄՁՄ, 7): Կամիմ սաստել մեղաւորաց (ՅՔ, 414): Սձեկին նոցա և ի բաց վարդին (ՆՄԺԱՎ, 21): Այս եկրորդիս բարակ անուանեն (ՄՁՄ, 46): Տիրա-

պետեաց իշխանութեան Եղբորն իւրոյ (ՄՄՊՅ, 83): Կացուցին թագաւոր զգմեկին (ՆՄԺԱՎ, 104): Ով որ սիրոյ տէր մարդուն մեղապրէ՛ ինքն է ստեղծուն (ՆՔԶԿ, 190): Թուրկուրանցին զձեզ կազաշէ, թէ՛ կենց սիրոյն մի ախրանայ (ՁՔՏ, 163): Կուրի անաշնորդ և ինք ալ կուր ու խեառ խաւար (ԿԵՏ, 200):

Արևելահայերենում նազրել, տիրել բայերը ևս տրականով են ուղի խնդիր ստանում:

Օրինակներ՝ Ոստիկանը կտիրե մաշտալապիքն (Մուր., 4, 25): Ի՞նչ կնամարի կյանքում ներսոսին (ՁՔ, 2, 137):

Այս բայերը, սակայն, ներգործական մյուս բայերի նմանակութեամբ երբեմն հայացականով են ուղի խնդիր ստանում:

Օրինակներ՝ Ննդիրն էր մեր Տիրի բարձունքն անպայման (ԳՄԵԺ, 2, 364): Նա նազրեց իր քաղաքայունը:

Այստեղ գրաբարյան ներգործական սեռի և հայացականով խնդիր ստացող ապաակել, ձեծել, հաւվածել բայերը ստանում են տրականով ուղի խնդիր:

Օրինակներ՝ Քարոս ափին, Լեռ Էւրափին դեռ ձեծում է (ՁՔ, 2, 66): Ապաակել են դեռ ծաղրելով անմեղութեան նախաին (ՁՔ, 1, 82): Հաւվածեց իմ վատ, խանդալիք կյանքին (ԼԵՐՄՏՆԱՍՈՎ, Մ, 200):

Ասել բայը անվանել, կաշել իմաստներով գործածվելիս երկու ուղի խնդիր է ստանում, որոնցից մեկը՝ տրականով:

Օրինակներ՝ Պատակին զեղի էին սաստ (ՁՔ, 1, 317): Ես էն սրտին դրանասային մքթերի բաղ պիտի անում (Չ, 46):

Արևմտահայերենում յաղթել, տիրել, բայերից զատ, բազմաթիվ բայերի մոտ միջին հայերենի ավանդույթով, մասամբ արևելահայերենի ազդեցությամբ (անձի աման զեպսում ուղի խնդիր տրականով և՛ գործածութունով) ուղի խնդիր կարող է դրվել նաև տրականով. Այդ բայերից են՝ բողոզ, իշխել, գիտակցել, տանել, ներկայացնել, համարել, լնդունել, մեպալել, Բաշել, ինչել, յարգել, խառնել, մամբուրել, հիւրընկալել, բժշկել, կանչել, բնել և այլն: Սրանց մի մասը (բողոզ, կապել, գիտակցել, համարել, ինչել, յարգել, խառնել, հիւրընկալել, բժշկել) ներգործական լինելով գրաբարում ստանում էր հայացականով ուղի խնդիր, երկրորդները (մամբուրել, կանչել) ստանում էին և՛ տրական, և՛ հայացական խնդիր, երրորդները (իշխել, բնդունել) ստանում էին և՛ տրական, և՛ նախդրավոր կառույցով խնդիր, չորրորդները (ներկայացնել, ղոլ կանել) նոր կազմված են:

Օրինակներ՝ Բարկութեանց մէջ լեզուի իշխւ (ՉՊԵԺ, 2, 39): Գնաց տիրեն եկեղեցիներու (Ն. տ., 182): Իմ կհանքս կարճ Եգու ամբողջ Աշխարհի տիրապետելու համար (ՆՔԺԵ, 170): Ազգը կը գիտակցի իր

ընդհանուր սարքող, զայն ստանձնեմք հետապնդող Բաղաճակաւորեան (206, 388): Նորա բնատուրեան և ամէն կոպիտ վարձուհեանուն աղայինարար կը տանը (ՍԵ, 116): Այլ որ Քամասին ոչ որ տեսած էր (ն. ա., 267): Ան երբեք չէր կրնար յարել իր նպատարեանը (ՎՇԵԶ, 32): Ան այդ կրնր պետք է անհասնայ այն բոլոր բաներուն, զոր տնիմ սննեակիս մէջ (ՇՇ, 1, 37): Ես միշտ կը յիշեմ Լեւոն մարաբիս (ԳՍԱՄԻՃ, 278): Ես յարգելի Լեւոն մարաբիս, սիրելի զինքը (ն. ա.): Մեկէն ի մէկ զոգ հանեցիք ինձի (ԵԾԵԺ, 1, 29): Կ'աղաչեմ, որ բժշկիս մայրիկիս (ԱՉԵ, 121): Օրբորդ Զայտլին լացը ամենէն անելի կը նշէր օրովս (ԱՍՄՉՍ, 52):

Բայի լրացումը վերածման տրակաւով.—Սա ցույց է ապիտ այն գործիքան, որին վերածում, փոխարինում է մի բան: Այս իմաստը պարտում է միջին հայերենում արտահայտում էր ի + հայցական, բնդ + սեռական, առ + հայցական, ընդ + հայցական կառուցներով: Սակայն հինց միջին հայերենում սկիզբ է առնում տրակաւով գրեթե բոլորը: Օրբինակ՝ Զայտար՝ս գեղեցիկ ստեղծեր և երեք դիմաց բաժաներ (ՂՔԶ, 209):

Ժամանակակից հայերենում բնդայնություն են այսպիսի տրակաւ ստացող բառերի սահմանները. փոխարինման, վերածման գործողութեան ցույց տվող բայերն ստանում են վերածման տրակաւով լրացում, ինչպէս՝ վերածել, փոխել, փոխադրել, փոխակերպել, բաժանել, փոխադրել, քարզանել, կիսել, նեղակել, կտրել, կտրակել, ստորակտնել և այլն:

Օրբինակներ արեւիահայերենից՝ Նա այժմ ամբողջապէս փոխակերպել էր քարակալիս քմբութի և ամբարտակների (Մուր., 4, 9): Մովսէսի մտքը բոլոր գույնը փոխվում էր հեռուհեռու փայլուն արժանի (ն. ա., 300): Այլ զտղար կանգնեց պարտուի նման, Քուզկեց, բաժանելի երկու բանակի (2Փ, 2, 56): Կրտսւմ է վեհեակիք երկու մասի (Իս., 4, 3): Մի ամբողջական պատմվածքի վերածնցի միայն այն գրանցումները (ԵՊ, 1, 114): Այլիները հետանում էին մի պահ, հետո մտանում, գարկում նստին, փչրվում կոնիների (Բաւ., 102): Չնաներ ծաղկում էն բառեցէի (ՍՂ, 1, 101): Այն դասակարգը, որ դարերից ի վեր նեղաչառել էր ունկեղծութունը՝ կեղծութան ...ուղեցել էր ազատվել երանից (ն. ա., 15):

Արեւմտահայերենից՝ Տրամարանութեան ուժով խնդիրը կտորակի պէս իր ամենապարզ ձևից վերածնցից (2ՊԵԺ, 6, 202): Աջ բազուկին տակ կը սեղմէր լաթի թանձր կտոր մը՝ շարի մալուրած (ԵՆ, 370): Պատասխանեց, թէ թիկնոց գրարաբէի աշխարհարաբի դարձուց (2ՊԵԺ, 2, 54): Մարդս նրկ յարտանել իր սխալին մէջ, այդ սխալն ուղիղ կը կերտարանափոխի (ն. ա., 91): Զուարթութիւնն իսկուրն բարկութեան

կ'այլափոխի (ն. ա., 166): Թաղին շրճանկրաց խուճրը երկու մասի բաժնուեցաւ (ԵՆ, 554): Եւ բազմահար աղբիւրները, իրենց հեծեծանոր՝ հովիտներն հետ՝ երկուս պիտի փոխեն (ՍՐԵ, 136): Անոր ժամանակ փոխարկեց (2ՊԵԺ, 2, 239): Կը խնդրէ որ բռնիքը բարգամեն նայլեցի (ՎՄԱՅ, 133):

Բայի լրացումը համեմատութեան տրակաւով.—Այս լրացումը ցույց է ապիտ այն տարիքան, որի համեմատութեանը առաջիկ կամ պակաս է մի այլ տարիք:

Գրարարում է միջին հայերենում բայերն այս իմաստի լրացում շունկին: Ժամանակակից հայերենում ստորագրակ, ստորագրել, վերագրել, ստորակալել, գերագնացել, գերակալել, ցածր դասել և օտնաձեռնափակ թվով այլ բայեր ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրբինակներ արեւիահայերենից՝ Ամեն բնն ու սի ստորագրում է միայն հայրենիքի շանուն (Մուր., 4, 392): Վերջին դարերի ընթացքին միզի ուժը գերագնացեց սուրին (Իս., 3, 206): Նույնիսկ սիրուն մաշկերի վրէ՛ սովմանում էր ինչ-որ տեսքով, նուստարի ու սրամաշուկ սպիկը, որ անպայման կերպով գերակաւում էր բոլոր մյուս տաքափորութեաներին (ՎՓ, 4, 656): Մակայն սրանց պարզամիտ ու անմտածիկ հարձակման ձիւր գերագնացեց ձեռնամարտի բոլոր ձևերն ունեցող դիվերտերի իմաստարկներ (ԳՊՎ, 603): Ներիշ էր կտրերս լեզուն ...այն լեզուն, որին տիկէն Սլիկեան անվանում էր շենավարի լեզու, ստորագրակով իրենց բաղաբաղարի և բաղադրողի լեզվին (Բաւ., 356): Առաջակական Արտավազգը իր հայրենի ավերակները վերաշինելուն նախընտրեց անմտահոգութունը (ՊՍԻԺ, 5, 177): Նա ստորա-պարսկական աջիւր-ձախ գրտարկանը գերագնացեց հունական ձախից-աջ գրտարկանը (ն. ա., 181):

Արեւմտահայերենից՝ Կը ցցուի բանութեան դէմ, որպէսզի ապուշ ու Բիրտ Ուժը ստորագրակ Գաղափարին ներդաշնակ սիբասիսարեանը (ԱՉԵ, 222): Վիտի շունիք՝ թէ հաս կրնայ իր կարելութեան մէջ գլխանուրում ըլլալ գաղափարը, զոր կը ստորագրանեն բաներու Ըլիֆին (ԱՇՊՅ, 190):

Բայի լրացումը ստացական տրակաւով.—Լրացումը ցույց է ապիտ այն տարիքան, որին պատկանում, վերագրում, վերապահում է մի բան: Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում ստեղծաբեմբ բայեր, ինչպէս՝ պատկանել, վերագր(վ)ել, վիճակ(վ)ել, լինել, կա և այլն:

Օրբինակներ գրարարից՝ Օճաւոր անվտանկի զինուց ինձ պատկանեցին (ԳՆՄՈ, 9, 92, 42՝ բառ նրկէ-ի, 2, 611): Առանույն վերագրել զգործն (ն. ա., 303): Մարգիտն ակն վերագրեալ էր անգրանկանն (ն. ա.): Զփրկուեթին ընկերին մեզ վերագրեցում (ն. ա.): Մատարեալ

գառարելութիւն վիճակեաց, և աղարկայ և տխմորեայ զմարգարէութիւն (Ն. տ., 823):

Միջին հայերենից՝ Ասա զսասակ, շորժամ կարիք ինչ կենց ևեզ (ՆՄԺԱՎ, 27): Եկ տես ի բերանս, թէ քանի ակոռակ կայ ինձ (Ն. տ., 6 63): Սպասատեացն և կասացն և էրխլարացն ոչ գոյր թիս (Ն. տ., 302): Ես շոճիմ հանգստութիւն ' և որախոսեան ինձ շկայ ճար (ԿՆԱ, 78): Այս տառնաւաց վճար շկայ (ՅԳ, 254):

Արևելահայերենից՝ Գարձմանն արդեն իր հին տիրոջն է պատկաճում (Մուր., 4, 98): Մնացյալը վերագրում էր նախահնամության կամքին (Ր, 7, 430): Թիվ կա աստղերին, Թիվ շկա գորքին (ՀԹ, 2, 15): Գիշերը քաղաքը մնում էր գոգերին (ՍՍՄՄ, 290):

Արևմտահայերենից՝ Եթէ օրիորդ Գարագաշեան արական սեռին վերաբեր՝ բուր աղջիկներուն սիրուն իրեն պիտի գրավը (ՀՊՆԺ, 2, 270): Ամենափոքրիկ տկարութիւն մը անխուսափելիորէն վերագրե ևն մեծ ախտին (ՇՇ, 1, 21): Այդ զուրք կը պատկանէր պզտիկ սեներակի մը (Ն. տ., 129):

Քայի լրացումը խուսափման տրականով.— Լրացումը ցույց է տալիս այն տարրին, որից խուսափում է մի բան: Այսպիսի լրացումը սովորաբար արտահայտվում է բացառականով: Սակայն գրաբարում զլանք բայն ստանում է խուսափման տրական Օրինակ՝ Որդեակ, զկեանս աղխատաց մի զլանար (ՆՅՀԼ, 1, 737): Այս ավանգույթով արևմտահայերենում սահմանափակ թվով բայեր (զլանալ, օտարանալ, աչ գոցել, սկանչը խցել, ձեռք վերցնել, երես դարձնել, կանակ դարձնել և այլն) ստանում են խուսափման տրական:

Օրինակներ՝ Ու ձեռք շլեցոց նոյնիսկ տառնակներուն (ՀՈՆ, 336): Պէտք է որ կռակ դարձնէր իր կաթողին սերունդներուն և երազներուն (ՎՀՀՄ, 297): Հետզհետէ կ'օտարանային՝ ազգային, կրճակայն կամ հոգեկան ասէն ազգայնի (ՀԱՀԲ, 393): Երանութիւնն համբոյրից ինձին բնորդիս զլացար (ՎՈԿ, 123): Աշխարհի գոցելու եմ հախատարիներուն (ԱԶԳՃ, 125): Ակտեղները կը խցէ փողոցային փառին (ԱԶՆ, 173):

Արևելահայերենում այս իմաստը հաղվաղեց արտահայտվում է խմայել բայի լրացմամբ: Օրինակ՝ Բայց ինչքան շատ եմ ես երեսն նալում, Այնքան հայացքն է նա ինձ խնայում (ՀՇՔԶ, 3, 41):

Քայի լրացումները պարագայական տրականով.— Անհատաբար հալերենում պարագայական իմաստները համեմատաբար բիշ են ինչպիսիք բայիններից: Մասնավորապես նկատելի է, որ զգարարում պարագայական տրականը խիստ սահմանափակ գործածություն ունի: Բանն այն է, որ պարագայական իմաստների գրեթեման հիմնական միջոցը նախորդը և նախադրությանը կառույցներն են: Սակայն այնուամենայն-

նիվ պարագայական որոշ իմաստներ (նպատակի, տեղի, ժամանակի) կրկին արտահայտվում էին նաև տրականով՝ հիմնական միջոցներին զուգահեռ:

Քայի լրացումները նպատակի տրականով.— Այս իմաստը արականով առավել որոշակիորեն գրեթեմում է միջին հայերենից սկսած: Սակայն զգարարում նույնպես առեկ, կազմել, պատրաստել, տալ բայերը կարող էին այսպիսի լրացում ստանալ:

Օրինակներ՝ Այլ, առև, փառաց անէր զյաշուն (Եզն., 2, Գ): Կազմը յարձակմանն (ՂԳՊԶ, 2Գ): Ազատեալ է հիւժմանց անտոց՝ անողբութեանն պարագեցայց (ԳՆՄՈ, ԽԸ): Ես զՍեպտիմրա զուստը իւր Մովսիսի կնոյրեան (Ելը, Բ): Կազմալ պատրաստեալ կային գործոյ ձեռատուն (Բուզ., 5, Գ):

Միջին հայերենում մեծ թվով բայեր են ստանում նպատակի տրականով լրացում (զալ, պատրաստել, շինել, երբալ, զնալ, տալ, պանել և այլն):

Օրինակներ՝ Սողոմոն իմաստուն և մեծ թագաւոր, Գալսեանն Յիսուսի ամանար նա շինէր (ՅԳ, 244): Ով որ ցանկեայ այս բանիս, թող կուտոյ գիրքը պատրաստել (Ն. տ., 347): Հրեշտակն կեկալ իմ հոգույս (ԳԱՏ, 273): Փոքրամբ գործոց բարեաց (ՄԳԳ, 22): Հանց փորձելոյ ինձ տայ լեզի (ՀՀՄԲԲ, 187): Աղէքսանդր թագաւորն երբայր ինքն յամենայն տեղ կ'ընտրեան (ՆՄԺԱՎ, 205): Գանս ի ձեռս կ'երբայի զինու (ՆՔԶԿ, 97): Զօրն ի բուն կրկինքն ի վեր կու հայի կաթիկ մ'անձնելի (Ն. տ., 151): Յեղալ դաշխարեան զնացի ճորով (ՀՀՄԲԲ, 537): Անաց, թէ մեծ խառայի եմ պարզ զմարդն զայն (ՆՄԺԱՎ, 185):

Ժամանակակից հայերենում շատ է ընդլայնվում նպատակի տրական ստացող բայերի շարքը: Այստեղ արևելահայերենը և արևմտահայերենը հավասարապես նպատակի տրական են զնում շարժման, նպատակային գործողությունը ցույց տվող բազմաթիվ բայերի մաս: Այս դեպքում նկատելի է, որ լրացումը կամ անորոշ դերբայ է, կամ բաշանուն և կամ ենթադրվում է որևէ գործողություն, որի հետ կապված է տրականը: Այսպիսի, արևելահայերենում նպատակի տրական ստանում են գնալ, զալ, ուղարկել, բերել, կրել, զուս զալ, նստել, վազել, մտավիբել, կանչել, պատրաստ(վ)ել, դրդել, հանել, վեր կենալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Օրը երկու անգամ պտուղտի էին հանում հանցավորներին (Իս., 3, 105): Երազումս մի մարի մտու եկալ հարգումն էի (ՀԹ, 1, 150): Մարդ զնում է աստուարի (ՀԹ, 1, 261): Պիտի Բարչ քար Հրահակեի անօրհեմի (ՆԳ, 1, 186): Մենք խաղաղությամբ են վազում, պարտեկը՝ կովի (ԳԳՎ, 97):

Արևմտահայերենում նպատակի տրական ստանում են երբալ, զալ,

բեւել, սանձել, վագել, հաճել, կանգնել, նպել, հրաժիրել, առաջնորդել, աշխատել, սանձանել, պատաստել, ծախսել, մղել, բաշտել, նարկադրել, վանչել, գոտապարսել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Այդ ձևով նապատակ որսալու երթալու է (ՀՊՊԾ, 1, 263): Շնորհակալ եղաւ իր բրինձ, որ զինքը բանաստեղծութեան կորած էր (ն. տ., 261): Ուրիշ անգամ մենք ձեզի կը հրափրենք մաշի (ն. տ., 3, 32): Դրացիներուն տունը փախի կ'երթալ (208, 183): Կան փնտառած հարուստի տուները, որոնց ծառայութեանը իրադէտ կը ձեռնարկէ զարձուրները (ն. տ., 238): Մեղաւոր զուն շնա, այլ այն, որ զբեզ վաճառակներով բանաստեղծութեան տաշնորդն է (ՀՊՊԾ, 3, 273): Այդ հրատապ դրահակն հանգստութեան սանձանում է (ն. տ., 4, 503): Ես ինքզինքս կը պատրաստեմ մանուսան ամէն օր (ՎՇՆՀ, 322): Խնչ բանի կը ծախսուին այդ աճազին հասոյթները (ԵՅԾԺ, 3, 350): Ազա դատարարը կը բաշտի առանձին խաղիկացորեան (ՌՅՅ, 579): Ձեզի կը դատապարտուի մշտական մեղակցութեան (ՃՇԼԵ, 149): Որ բնութագրման կը մղել զձեզ (ՎՊԹ, 246): Պիտի կանչել կըռնուի նուրիսի շրջիկ լուսնեան (ՍՐ, 137):

Բայի լրացումը տեղի տրականով.— Տեղի տրականը երկու դրսեւորում ունի՝ զարարման տեղի և ուղեւորութեան տեղի: Մասնայից առաջինը, որը զարարման (աշ շարժման) բայերի լրացում է և ցույց է տալիս գործողութեան կատարման տեղը, ինչ որ շափով ընդհանուր է հայերենի բոլոր շարահանրի համար: Բանն այն է, որ զեռես գրաբարում որոշ բայեր կարող էին ստանալ այսպիսի լրացում: Այդ բայերից են վառնել, ցուել, քափանել, շրջել, դնել և այլն:

Օրինակներ՝ Չայսն ի նոցանէ դաշտացն և անտառախա մայրեացն ցունալ վառնէին (ՀՊՊԺ, 15): Չեք երկրագործաց և արուեստագետացն լրեւա յիրարանչիւր վատակոցն՝ եղալ ձեկաց և ընտից՝ լացին դառնապէս (ԲԱՊՏԱ, 3, ԻԲ): Բօրից և եղեգնապարտակաց քափանալ շրջել և առապարաց (ՄԵ, 2, ԻԲ): Մտեալ պտուղէին մայրեացն (Բուզ, 4, ԺԳ):

Միջին հայերենում բովանդակ ընդլայնվում է զարարման տեղի տրական պահանջող բայերի շրջանակը: Դրանցից են տնկել, բառալ, հանդիպել, դնել, անկանել, բնակել, ընել, անել, հնչել, կալ և այլն, որոնք զարարման տեղի իմաստով լրացումը գրաբարում նախորդածը և նախադրութեամբ կատարելով կնն ստանում:

Օրինակներ՝ Տունի եմ տնկել այս այգոյս (ԳԱՏ, 273): Այդ ի՞նչ է, որ իջոյլ ես բառնալ (ՆՄՇՆԱ, 237): Հանդիպեցան ճանապարհին այն թագաւորին լրդապարսին (ն. տ., 129): Որ անկալ ապառաժին (ն. տ., 219): Բ Բաթն եղեալ բեռանոյն ոտնաց յերկինցն ի վեր (ն. տ., 204

223): Կանոնացն ու շարք ծաղիկն, կոճակն կու ծաղիկն աւտեռն (ՀԱՄԲԲ, 561): Յեակին իսրեանց բերդին (ԱՄՈՂ, 225): Ասա, թէ զիս պախկնցն հանապարսին (ն. տ., 340): Քոս սէրդ իմ սրտիս միջին հերկ աւեր ու զարհար է ես (ԵՔԶ, 39): Չեքսա երեսին դնեմ (ն. տ., 41): Չայն հնչեցաւ հազալին, թէ Միտրաքն ըսպանեցին (ԺԵԶԳ, 81): Նա մկի եւ շատացիր զերսա, թէ՛ «Քո սէրն կայ իմ սրտիս» (ԵՔԶ, 167):

Փաստանկազից հայերենում շատ ընդարձակ է դազարման տրական ստացող բայերի շրջանակը: Իրականում բոլոր դազարման բայերն էլ կարող են այսպիսի լրացում ստանալ:

Արեւմտահայերենում տրական ցույց է տալիս գործողութեան կատարման արտաքին, մակերեսային տեղը՝ հակադրվելով տեղի ներդրուկունին, որը պարունակողութեան և ցույց տալիս, թե՛ կան դեպքեր, կըր անդի արականն ու ներդրուկունը իմաստային տարբերութեան չունեն, ինչպէս՝ սարին-սարում, շմիրն-շմիրում, լախին-լախում: Կան դեպքեր էլ, երբ տվյալ բառի միայն տրական է գործածվում, ինչպէս՝ պոս-դառնը, պարսն-պարսնին, տուն-տանը, գազար-գազարին և այլն: Դեպքեր էլ կան, երբ տվյալ բառի ներդրուկունը գործածվում է նաև տրական իմաստով, ինչպէս՝ դեմ-դեմում, ծով-ծովում, լիճ-լիճում, դակիրն-դակիրնում, հոր-հորում և այլն, որոնք պարունակելիս-տեղ ցույց տվող զոյական են և մակերեսային տեղ չեն նմադրում:

Արեւմտահայերենում տեղի տրական պահանջում են տալիս հերթին զարարման բայերը, ինչպէս՝ ծառայել, գտնվել, հսկել, հասել, կանգնել, հաճախել, այխտանել, կանչել, տեսնել, ունենալ, աւտանել և այլն:

Օրինակներ՝ Վերջապես սեղուհը հասնց յայր մահանայի ծայրին (Մուր., 4, 105): Ամբոջի բանակները գտնվում էին երա ձեռնին (ն. տ., 20): Մտառայում էի դարձալ փոստատար (Մուր., 5, 296): Ով յար գտնըր անտան ունի (ՀՔ, 2, 33): Գետի եզերքին շրջում է ծուր (ն. տ., 67): Սե-Մութ ամպեր հակադր զիզվան (Իս., 1, 101): Առաջի ամին բտառայ լինի (ն. տ., 164): Մի մրտան աղբիկ տեսա Ռիալուսի կամաւոցն (ն. տ., 322): Չարքնեց մքնում ծխոք ծախն (ՀՔ, 1, 102):

Արեւմտահայերենում տրական ցույց է տալիս գործողութեան կատարման անարկայական տեղը: Լրացյալ լինում են Է՝ զարարման, Է՝ շարժման բայերը, ինչպէս՝ ստանձնել, պտտնել, անցնել, կինալ, գամել, ամանել, բաշխել, անկել, ցնել, հաստատուել, ապրել, կախել, բախանցել և այլն: Լրացում դառնում են մեծ մասամբ տեղ, ինչպէս և սին ձևի իր ցույց տվող բառերը:

Օրինակներ՝ Ցեռուլ կը ստանձնուր ամբողջ զգայական աշխատին (208, 318): Բրբրալէն իր մասները կը պտտին ամանին կովարային,

կգերհերուն (Ն. տ., 360): Կը յաշտի կոշիկներն անցրեն իր յաճախորդին ոտներուն (2ՊԵԺ, 3, 267): Յաճախ ամբողջ ձմեռուան երկը ամիս մեզի կ'անցնէր (ԾԾԵԺ, 1, 506): Ինչո՞ւ գիշերը չի կեցար նշանածիդ (9ՁԵԺ, 2, 149): Շատ երկար կը պահէր իր ձեռքն ակին (ՏԳՂԱ, 136): Իր ճամառ մուճակները կը Բաշխէ Հիսանգասենեակի երկայնքին (ՇՇ, 1, 411): Միլ տնկես արտի ու դառնայ ոսկի (ՍԲ, 226): Քաղաքի կլին գնեց պզտիկ շաղաքը մը (ՍՂՄ, 197): Առէ՛ք թերթի մը համարը ձեր ձեռքին (ԳՊՍՄ, 162): Յետոյ հաստատուե՛ր էր այս պիւրուն (2ԳՄՁ, 5):

Ուղեորության տեղի տրականը գրաբարում թույլ է արտահայտվում: Բանն այն է, որ ուղեորության տեղը գրաբարում հիմնականում արտահայտվում էր նախդրավոր և նախադրությանը կառույցներով: Մի քանի բայերի մաս (ամել, առակել, ժամանել և այլն) տրականը ուղեորության իմաստ է արտահայտում, ինչ այդ բայերը նույնիմաստ լրացում ստանում են ավելի շատ նախդրավոր և նախադրությանը կառույցներով: Այսպես, հետևյալ օրինակներում տրականը ուղեորության տեղի իմաստ ունի:

22Իրիկանս կապեայ ամիկն Տիգրանայ (ՆԲՀ, 1, 21), ժամանկցին ինձ ալետը շարեաց (Ն. տ., 829): Պատերազմն ժամանեց ևնգս (Ն. տ.): Պատարագս առակեաց նասայ կչոր իւրում (Ն. տ., 30):

Ինչպես երևում է օրինակներից, այստեղ տրականը շահի և ուղեորության իմաստները համասեղում է: Ահա հենց այս կիսովի իմաստն էր, որ միջին հայերենում առավել որոշակի դարձավ: Միջին հայերենում ուղեորության տրական ստանում են ինչպես գրաբարում աղբյուրի լրացում ստացող ամել, առակել, ժամանել, այնպես էլ այնպիսի բայեր, որոնք այդ իմաստի լրացումը տրականով չէին ստանում (գալ, մանել, անկանել, ուղարկել և այլն):

Օրինակներ՝ Աճապ ինձի ալ կու գայ, կու տանուն սերդ ի ապա (ՆԲՀ, 85): Խոջ նար, կարե՞ս դիտել դուն զին զայս ևնգ սիշերով (Ն. տ., 114): Փուլնա և եկ նարոսար, որ ժամանեմ հիւանդին (ՆՄԺԱՎ, 190): 21Գրուդ արձակ մի թողուր, Որ շածէ զքեզ պատմուսակի (ԳՏԲՊ, 150): Քու սերն իմ արտիս միջին հանց մտե՛ր, զէս ոսկի բենս (ՆԲՀ, 39): 2Ինչ որ ես անկայ բարոսը կեակիս, Աղաչեմ զԱստուած զու այլ հանդիպիս (ՄՀՔ, 215): 2Իս Աստուած ուղարկեց ևնգ (ԷՀՄԳԱ, 98):

Ուղեորության տրականը շատ լայն կիրառություն ունի արեւմտահայերենում, որտեղ այն դառնում է շարժման բազմաթիվ բայերի լրացում, ինչպես՝ երթալ, գալ, տանել, բերել, դրկել, նետել, դառնալ, վերադառնալ, կանչել, բռնել, պահալ, խոյանալ, յուտաչանալ, փոխադրուել և այլն:

Օրինակներ՝ Հիանդի պիտի երթամ (2ՊԵԺ, 1, 131): Վաղը իրկուան մեզի պիտի հրամայէ (Ն. տ., 278): Պառաս բոյբբ բժշկին վազից (Ն. տ., 35): Յո մը նպարավանալ մը զրկուցա (2ՊԵԺ, 2, 20): Շատ մը կրկնէր ուլաի կ'երթային անոր երկարատեղ ստենիստուրիններուն (Ն. տ., 25): Ի՞նչ է այդ պատահանքը, զոր չորս հավերժ կ'առագաստէ (ՊԵ, 96): Երկու ստունը կը նետուին իրարու (ՌՍԵ, 41): Անոր մարմինէն բացըր տարութիւն մը նուսցա պահապանին երեսին (Ն. տ., 353): Գացնէր ինձ մեր սովորական ժայռին (ՄՁԵ, 203): Փոխանակ զոչերը բանս ստանիւ՛ճ բանտը տանելու է զոչերուն (2ՊԵԺ, 4, 356): Կը դառնան միջասաները իրենց փորրիկ ծակերուն (Ն. տ., 235): 2Իս կը կանչէ հիմա իրեն (ԳԱՊՎ, 107): Ու կը բոչիմ հին մակուրեան (ՌՌԵ, 38): Ամմանուրեան խոյսցա (Ն. տ., 163):

Արեւելահայերենում ուղեորության տրականը սահմանափակ գործածություն ունի: Բանն այն է, որ վերադառնալ, աշափել, նետել, իջնել, բաճառնալ, վազել և մի քանի այլ բայերի մաս այսպիսի լրացումը, շատ սովորական չի կենտրոնացնում, այնուամենայնիվ գործածվում է:

Օրինակներ՝ Բոյ ինձ ծովը նետ ակին, Ափին հետու, հետալոր (Ի. տ., 1, 111): Մի նկարից մշուսին կին շատարում (Ի. տ., 4, 161): Տեղավորվում ես զայրկենարար անցյալի մեջ, հին տեսիլներին (Ն. տ., 99): Խոշոր փաթիլներն իջնում են ստոն նուլին (ԲՀՍԶ, 271): Ու վերադարձավ Արաւստներին, Արագածներին իր բառակատար, Իր հոյ ու ջրին՝ անարաւաններին, իր տանուրենին ու պապաններին (ՊՍՍԶ, 254): Թե մեծունա, խելի կեպ՝ կեպ ևնգ... նա ևնգ կեպ, ին սիրել ես հոյ նման, Հար կեպ, թե պաշակ կա մոր նման (ՇՇՔ, 2, 33):

Սակայն գալ, այլ բայերի մաս ուղեորության անձի տրականի գործածությունը արևելահայերենում արևմտահայերենի ազդեցության արդյունք է (այլ բայերի մաս էլ այդպիսի լրացումը գործածող հնչյունակները հիմնականում արեւմտահայ բարբառներին են պատկանում):

Օրինակներ՝ Հայրիկ, ես չեմ գնա ստուն, ամառնա (ԳԳՎ, 57): Ստորահագակ կեպ ժողովից Վասպին (Ն. տ., 121): Վտաղ-վտաղ գրուսպատանա Վազեց իրեն բազալուրին (ՀԲ, 2, 113): Գնաց Գալիքի՛ ծանոթ պառակին (Ն. տ., 115):

Բանն այն է, որ ուղեորության տեղի իմաստը արեւելահայերենում արտահայտվում է հիմնականում հայցականով, ինչպես և դեպի, մաս կապերի միջոցով:

Բայի լրացումը ժամանակի տրականով.—Այս իմաստը տրականն արտահայտում է հիմնականում միջին հայերենից սկսած: Բանն այն է, որ ժամանակի իմաստը գրաբարում արտահայտվում էր այլ հայտնի բով, նախդրավոր և նախադրությանը կառույցներով: Գրաբարում մեկ-

Երկու զեպրում հանդիպում ենք տրականի գործածության ժամանակի իմաստով:

Օրինակներ՝ նորա ցրտոյն ոչ կարէին կանել և տայ պատերկազմ ընդ նոսա (ՄԵր., Ա): Ես մահացայ կենացն և կենդանացայ կուտանսն (ԿՆՄՈ, ՍԵ):

Կիչեր բարի գիշերի ձեր գրարարում և՛ մակբայ էր, և՛ տրական: Օրինակներ՝ Ի սուզ կարգայի և գիշերի (Մաղ., 24): Եկին առ կինն գիշերի (Ա, Քաղ., ԻԸ):

Միջին հայերենում բազմաթիվ բայերի մոտ գործածվում է ժամանակի տրական, որը համարժեք է գրարարյան ի+տրական կառույցին՝ առաջացած լինելով այդ կառույցի՝ ի նախորդի անկանան հետևանքով: Այստեղ լրացում դառնում են ժամանակի ցույց տվող գոյականները:

Օրինակներ՝ Տուր առաւօտուն որ խմէ (ԱՅԲ, 141): Տուր գգարեջուրի առաւօտին (ՄՀԶԳ, 95): Վարդավառին երևեալս (ՅԳ, 420): Պրդուցայն զարբնի կէս գիշերին (ԿՄՏ, 137): Խառակեար միջօրէի յանորհնաց ցու, Ստամպոյ (ԱԲ, 224): Նա առաւօտու ժամուն շքէր ընդ բարգաթն (ՆՄԺԱՎ, 210): Իմ ողայկութեան սիրամ 'ս իմ հոգար այնչ հաւրեամ (ՆՔԶԿ, 172): Քիչ մի աւելի լինի մեր կաթն, որ մեզ անտան բացան լինի (ՆՄԺԱՎ, 239): Մայիսին ի ԲԶ հանդ ձուռ երկ, որ ոչխարին ու սուրբին խոս կու տային (ԺԵԶԶԿ, 34): Հաայխօսին խօսեցաւ խօսողն (ՆՄԺԱՎ, 130): Ստապահին նման ես դուն, որ ծաղկիս այն ծաղղաղալին (ՆՔԶԿ, 182):

Ժամանակակից հայերենում շատ է ընդլայնվում ժամանակի տրականի գործածությունը:

Այսպես, արևելահայերենում ժամանակի, բնօրինակ երևույթ, գործադրության անուն ցույց տվող բառերի տրականը կարող է գտանել ամենարագմտան իմաստի բայերի լրացում:

Օրինակներ՝ Նա նույն ամառը գրտանքներ պատրաստեց ընդ համար (Մուր., 3, 91): Որ տեցած գարնան կային ձեր լանջում (ՀՔ, 2, 45): Կուսին իշխաններ կրան միասին (ՀՔ, 2, 101): Վառ արևի շողքը խաղաղ Լուսաղմին իմ ճակտին (Իւ., 1, 84): Իրիկեմածմին Լուսում ևի մենակ (ՎՏ, 1, 27): Կրճում է Դարսր խաղաղ ամառնամառին (2, 418): Կանգնած է զեռ ու չոգին Հով է ապին մշակին (ՀՔ, 2, 8): Հայրն էլ եկավ ու ձնսին էսպես օգնեց իր փեսին (ՀՔ, 2, 10): Տոներն արձակուրդին վերադարձաւ մեր դուրը (ՀՔ, 1, 411): Պատկած են Երանք, որ ընկան Առաջին գրոնին (2, 375):

Արևելահայերենում սովորական չէ ընթացք բառի, ինչպես և ուրյուն միջբաժանցով բառերի տրականի՝ ժամանակի իմաստով գործածությունը: Դրանք սովորական են արևմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Քափառումներես ընթացին հյուր եկա Վահանեց ընասներքի մոտ (Իւ., 4, 147): Նրա բացաղայությանը մենք էինք կասալաւում խանութը (Իւ., 3, 122): Վարդանը չէր կամենում խոսել այդ մասին բայը նախադարձերի ներկայությամբ (ԳԳՎ, 139):

Արևմտահայերենում ժամանակի տրականի օտարոչ բայերը սահմանափակում չունեն, իսկ լրացում դառնում են ամեն տեսակ գոյականներ, անորոշ և այլ գերբայներ:

Օրինակներ՝ Շերամի որդը ամէն քնանալուն շապիկ կը փոխէ (ՀԳՅԺ, 6, 47): Առաւօտն էլի՛ր կոխ քնելու պատճառ կը փնտլէ (Ն. ա., 1, 83): Ուտի պէտք է, որ հարանիքը գալ շարքս ընենք (Ն. ա., 231): Առաջին արարուածին օքնակիրս քոյի զոները բացուցան (Ն. ա., 311): Անխառնակի Քաղէոս աղան եռեւցտ իրիկուն (ԵԵ, 171): Ամէն կողմովի կը տեսնէիք անի (ՀՁԵ, 29): Իրիկուն մտքուն կու գալ (ՀԳՅԺ, 3, 18): Առեանը բացուելուն նախագահը հետևեալ շաշարարութիւնը բրաւ (ԵՅԵԺ, 1, 610): Գեղացիք չէին ուղիք, որ անոր ողբերկան նոր ընծայաջու մը որպէին (ՈՂՅ, 113): Վերադարձին ինձի այդ աղբիւն պիտի ծանօթացնես (ԸՆԸ, 70): Շուշանը հիանդութեանս ծառայեց ինձի (ՏԶՎ, 96):

Բայի լրացումը ձևի տրականով.—Ձևի իմաստը տրականով թիչ է արտահայտում հայերենում: Գրաբարում և միջին հայերենում տրականը ձևի իմաստով հազվադեպ է գործածվում: Հանգրիցած օրինակներ են. Սա և կողիւք բայիւյն գնալը ր վերայ շուրջ ցետոյ (Քուղ., 3, ԺԳ): Կովոց կաթն տուր և այրն կաթն՝ ընդ գարեշուր խանեալ, և թածայ ձուկն կիւսակի խորովալ (ՄՀԶՄ, 55):

Ժամանակակից հայերենում տրականը ձևի իմաստով գործածվում է համեմատարար շատ: Ընդ որում տարբերակվում են երկու զեպր: Առաջինն այն է, որ տրականը միայնակ է արտահայտում ձևի իմաստ: Ընդ որում այս իմաստն առաջացել է այլ իմաստներից:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Ես պտուղիկ էի մէջիկս, գտիւս Թոնիկին զրու դրած (Իւ., 3, 150): Իրեն սիրտ տալու համար սկսում է Էրի տակին մտնալ (ՀՔ, 1, 497):

Արևմտահայերենից՝ Գոտը այցքան քիթտ կերպով զոցանս էր իր ետեան (ԵԵ, 22): Տաները հիմնուն կը սարսին երկաշարժի մը հանգոյն (ՕԶԵ, 119): Կը ինզամ ես ինձի և կ'իբեմ ձօք (ՀԱԶԲ, 255): Երկրորդ զեպրում ձևի իմաստն արտահայտվում է տրական + նայ-ցական կառույցով:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Բայց Թեմ Թեմի՛ հասաջ զնանք միասին (ՀՀ, 1, 49): Առաջ է գնում աղեն օրն օրին (ՀՔ, 1, 250): Սովորաբար են օրը օրին (2, 390): Բազակ բազկի օգնենք միմյանց

(ՍեմՍ, 251): Քի քի բանս Զուգում են լեռներ (ՀՔ, 2, 52): Հանգած բարձրաններում նորից ծխում էին խոնկն ու կեղրուկը, քարք քարի նորոգվում ավաններ (ՉԳՄ, 373):

Արևմտահայերենից՝ Քնն քնի մասն (ՉՊԵԺ, 6, 162), նրկու գոմէշներ իրարու մտակցան, եղբիւր կղզիւրի բանեցին (ՊՄՏԶԳ, 204): Կարածու կը հսկէր՝ օրը օրին անող հասակը ցորեններուն (ն. տ., 205): Միժննակները կը սիրուգրին կաուց կաուցի (ՎՇԵԶ, 235): Կողմ կողմի կը Բայեմ (ն. տ., 277): Ես ու այդ մանկուհին ձեռք ձեռքի կ'երանէմ առն (ն. տ., 359): Կը Բայեմ մագրու հովին (ն. տ., 360):

Բայի լրացումը վիճակի տրականով.—Տրականի այս իմաստը երբ-ման է գալիս միջին հայերենում, այն էլ որպէս արտացոլում գրաբարյան ի + տրական կառուցի որոշ բայերի լրացման դերում:

Օրինակներ՝ Այդ փողջէդ ի վայր կուզի, գինջ տեսայ բրուտ մի բանի, կարիկն այլ ի ձեռք ասեր՝ կու ստեղծեր սուրաթ մի քանի (ՆՔԶԿ, 279): Ու գլխարաց, գտակն ափին, Գնաց կանգնեց յառջն խանին (ՀԾ, 168):

Վերջին օրինակից երևում է, որ վիճակի տրականը ըստ էության հայցական + տրական կառուց է՝ դերբարի գեղըումով: Այդ նշանակում է, որ գտակն ափին կառուցը եղել է գտակն ափին (պահած, բռնած), և զերջայի գեղըումով տրականն ստանձնել է նրա և վերջին հայցովով ամբողջ կառուցի գեղը:

Վիճակի իմաստի արտահայտումը նշված տիպի կառուցով լայնորեն կիրառվում է ժամանակակից հայերենում: Ընդ որում տրականը ցույց է տալիս գործողի, երկրորդ գեղում գործողութայն անարկայի վիճակը:

Այսպէս, արեւիահայերենում տրականով արտահայտվում է գործողի վիճակը հետևյալ նախադասութիւններում:

Մասին՝ փայլառուն խաչալը ձեռնն՝ Ուզում էր մտքին նրան՝ աչքը բաց (ՀՔ, 2, 57): Զամփիդ վերջում կանգնած է ղեռ Անուշ ծիծաղն աչքերին (ն. տ., 68): Մի բարդի ունի գալիս է ահա (ն. տ., 118): Մի մարդ էր փայլում հողին բիւանին (Բա., 2, 210):

Արևմտահայերենում գործողի վիճակը կարող է արտահայտվել ինչպէս հայցական + տրական կառուցով, այնպէս էլ առանձին տրականով:

Օրինակներ՝ Որ վիրտարներ հայտածմ հայտածի կը բնանան (ՄԸԵ, 26): Քանաեան շուրջար ունին իր ժամերգութիւնը կը շարունակէ (ԳՊԵԺ, 1, 266): Անգր բուրդին, բալլը սիրանն՝ Կ'երազէ (ՄՄԵԺ, 135): Կեքն սուրի՝ կը սպասէ (ՇՇ, 1, 87): Այդպէս, սկանարը պարսպին, սկաս կրկին մտածել շրթներէնը անշարժ (ն. տ., 93):

Երկրորդ գեղում նույնատիպ կառուցը ցույց է տալիս գործողութայն անարկայի վիճակը (խեղրային վիճակ):

Օրինակներ՝ Որը կինն է բաղի նետեղ Աչքը նամիկն, խեղճ ու կրակ (ՀՔ, 2, 119): Եթէ ճանապարհին տեսներ մեկին գողացած փայլար շալակին, Պանինի շները սխտի հարձակվին նրա վրա (Բաղ., 4):

Ըստի լրացումը պատճառի և հիմունքի տրականով.—Տրականի այս իմաստը համարյա բացառապէս արևմտահայերենին բնորոշ գործածութիւն է: Բանն այն է, որ պատճառը կամ հիմունքը գրաբարում և միջին հայերենում արտահայտվում են նախադասութիւն և նախադրութիւնը կառուցներով: Արևմտահայերենում բազմաթիվ բայեր կարող են ստանալ այս իմաստի տրական, որն արտահայտվում է անորոշ գերբարով կամ գոյականով:

Օրինակներ՝ Ես զըզացայ քեզ հետ կարգուելու (ՀՊԵԺ, 1, 131): Քրկական յանցանք մը գործեցի քեզի հետ ամուսնանալու (ն. տ., 133): Զապա կ'էր բախկանայ՝ նամակը ամենուր (ՇԵ, 25): Խեղճ տղան կ'ափսոսար գայն գրած ըլլալուն (ն. տ., 218): Վախկոտ ըլլալուն անխնայ ձեռք կերու (ՀՈԵ, 30): Երբէք օր մը շը նեղացաւ անոնց արկառուութեանը (ն. տ., 116): Ետտեղը զայլաբաղած էին իրենց զբաղարին յանցուքն ձեռնարկութեան (ՍԵ, 91): Հուսածօրէն յետոյ զուն ալ զըզացած ես այդ գրածներու (ԵՈԵԺ, 4, 607): Անոնց յաշտութեան օրտանց կը ծափանալ (ԱԶԵ, 229): Զոյսերու կանչին կը նստն յամառ (ՍԲ, 248): Ակնթարթ մը կանգ կ'առնէին գարմանեմուն (ԼՇԸԵ, 169):

Արևմտահայերենում տրականն այս իմաստով սահմանափակ գործածութիւն ունի: Եղածներն էլ այլ իմաստ ունեցող տրականի փոխարինական կիրառութիւնից են անարացի: Պատճառի կամ հիմունքի տրական ստանում են շարժում ցույց տվող գալ, գեալ, վազել, դառա հանել, վեր կենալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Որ էլ իննմ՝ պլաի գաս իմ կաշին (Մուր., 4, 147): Ետապից վազել իր տիրոջ ձայնին (ՎՓ, 4, 156): Ու էն կրկին օրորչորր, ինչպէս հուրի, սուլաս ու խաս, նրաղիս մեջ գողայն կեկավ (Զ, 45): Եվ գաս այդ ահեղ կանչին Շիրակի դաշտերից-հանկարծ: Զրահապար խանդով առաջին նաիրի դաշտերում գնաց (Զ, 299): Եննի ձայնին մի քանի հոգի դուրս կ'իան վրաններէց (Բաղ., 191): Իմ կեալուին շեկավ (ՍեմՍ, 129):

Բայի լրացումը չափի տրականով.—Հայերենի անարբեր շրջաններում տրականը չափի իմաստը արտահայտել է ոչ միտանապէս Բանն այն է, որ գրաբարում և միջին հայերենում որոշ բայեր ստանում էին արժեքային չափի իմաստով տրական (ազմեքի տրական):

Օրինակներ՝ Գնելով գնեցից արծաթ, որքան արժիցէ (ՆԲՀԼ, 1, 564); Հրով կամ հրոյ ծախել (ն. ա., 999); Վաճառեցին զՅովսէփ խճալելացոցն քան զանեկանի (ն. ա., 2, 775); Մարթ էր վաճառել զգա Անճաղի (ն. ա.):

Ժամանակակից հայերենում փոքր-ինչ քնդալովում են արժեքի տրականի սահմանները Արեւիտայերենում առնել, վաճառել, զենել, ծախել բայերից բացի, որոնց մոտ գրվում է արժեքի տրական, այլ շահի տրական են ստանում նաև աշխատել, պարսպել, վաստակել և նման բայեր: Մեծ մասամբ շահի տրականն ունենում է քվականով կամ այլ բառով զրված փրացում: Հիմնականում փրացում դասնում են շահի միակար բառերը:

Օրինակներ՝ Աշխատե՞ր իրան վրա ծախես, մեկ կոպիկի չի առնի (Խ., 3, 143): Տվե՞ր չինգ ոտբի, կպարսպեմ էինց ոտբու (ՄՅ, 3, 272): Թն Գունիսի նմ գնվիլ ես, այդ էլ չդիտեմ (ԳՄԼՁ, 232): Տուե՞ր վաճառվում է հազար ոտբու:

Արևմտահայերենում այնչի լայն են շահի տրականի գործածության սահմանները: Այստեղ փրացյալ գտանում են տարբեր իմաստի բայեր:

Օրինակներ՝ Կը զըլար Փարիզեն շեար բերած ըլլալուն այդ աղջիկը, որ հարկաւար սպիկներու նստած էր իրեն (ՅՆ, 360): Այստեղ եղած կրակներ քանի՞ն է՞լ առնես (ն. ա., 473): Գաւար մը օդի շար կնցքե ծախու կ'առնովի (ՀՊԾԺ, 2, 172): Կամաց կամաց տասը դարուշի պիտի բաժնարանայ հացին գինը (ն. ա., 4, 233): Տասը սպիկի զոն եղաւ (ՆՍԾԺ, 1, 213): Փաղախան Տոգարաբձուի կոխ ըլլալէն ետքը արբաշու-թինջ Կան՞՞ փարայի կ'առնեն (ն. ա., 568): Իր պիկե՞՞՞ փոքրիկ ծամացոյցը ծախեց Երևանը դրուշի (ԳՅԵԺ, 1, 35): Կին մը ստանաւ մը բանջար հացը հեփը է ստանու (ՀՄԿԼ, 20): Յորինը քանի՞ն է՞ կ'երբայ (ՀՆԿԳԵ, 202): Իր աշակերտները արքան առողջ կազմ մը սիտի ստալային, որ էն քիչը ուրսան տաու պիտի ապրէին (ՅՆ, 79):

Բ. Բայի փրացումները հայցական նսյովով

Հայերենում հայցականը տուջին չհրթին ներգործական սեռի բայերի փրացման հոլովն է: Բոլոր շրջաններում էլ ներգործականության ցուցիչ համարվում է հայցականով ուղիղ խնդրի ստանալը: Վերևում բայի կրկնառնություն կապակցությունը նշվեց, որ կրկն բայը շեղորից վերածվում է ներգործականի, այսպե հայցականով ուղիղ խնդրի է ստանում, և, ընդհանրապես, կոր են ներգործականից շեղորի է անջնում, կորցնում է հայցականով ուղիղ խնդրի ստանալու հատկությունը:

Անօտարակ հայցականը հայերենում իմաստային սահմանափակ ընդգրկում ունի. այն հիմնականում ուղիղ խնդրի և մի քանի պարագայական իմաստ է արտահայտում: Գրարարում հայցականը հիմնականում խնդրային իմաստներին է ծնուարյուն: Պարագայական իմաստները գրաբարում մեծ մասամբ զբուրվում են նախդրական և նախադրականը կառույցներով: Սակայն հայերենի բոլոր շրջաններում էլ հայցականը բացի ուղիղ խնդրի իմաստից, կարող է արտահայտել ներքինասաներ: Մա առանձնապես կարևորում է կրկնակի հայցական պահանջը բայերի փրացումների մոտ, մասնավորապես կրկնորդ խնդրի մեջ: Գրաբարում կան բազմաթիվ ներգործական բայեր, որոնք ունեն կրկնակի խնդրառնություն: Այդպես են ածել, անտանել, առնել, ասել, արկանել, արձակել, գիտել, գտանել, գրել, գնել, թողալ, իմանալ, խոստովանել, կարգել, կարգալ, կարծել, կոչել, նամարել, հրամայել, ննախարել, նաճաչել, շինել, ունել, պահել, պատրաստել, ստեղծանել, վարկանել, առլ և այլն, ինչպես և պատճառական մի քանի բայեր՝ երեւցուցանել, կացուցանել, կառուցանել, մատուցանել, նստուցանել և այլն: Սովորաբար զբան խնդրներից մեկը անորոշ, մյուսը որոշյալ առումներով է զբվում:

Օրինակներ՝ Արարի գնանցե՞ս իմ Բաւձ (Մաղ., 4Է): Արկին գնալուս ծառայից քոց զէլ թռչնոց Երկնից (ն. ա., 2Է): Գիտել զես այր արշար և սուրբ (Մարկ., 2): Որ սուք զինքն մտըզարկ (Յալան., Բ): Երկրորդ աստուած և արարիչ զնեն զմիտս և երրորդ զըսեշ (Յեղ., 3, 9): Ես նորգործացայ ի քոց հարկացուցանող բանից և աշխանաց, մարդ զնեզ չարկանելով (ՄԽ, 3, 46): Չմերոյի տեղին զզոնեալ վայրեն հրամայէին նոցա (Յզ., 2): Միւրելիս և բարեկանս կարոյսի գնուս (ն. ա.): Գրեա զայրդ զայդ այր տարազիր (Երեմ., ԻԲ): Ընդէ՞ր երկր զիս քեզ ոտայ (Յովր., Է): Չենապրքեցին հաչը վանացն զբայիսան (ՅՄՊՏ, 323 ա): Փշե՞տմի և հակառակորդ Երեւոցեանէր իր գնաւաւարայս և ի Քրիստոս (Սզ., 1): Չվահե՞րս նստուցինս բուցաւոր իւրեանց (ն. ա.):

Նրբեմն Երկու ուղիղ խնդիրն էլ որոշյալ առումով են զբվում: Օրինակներ՝ Ապա եթէ զպատճառն ևս կամիցին խնդրել, գնախանձն որ առ մարդն եղև իմացին զպատճառն (Եզն., 1, Ա): Զմաւոյ ճանաչէր զլուս և զանկիտան (ՂՓՊՀ, 2Ե):

Այնչի շատ պատահում են երկու ուղիղ խնդրի անորոշ առումով զործածվելու դեպքեր:

Օրինակներ՝ Եւ զօր թողար ի վերայ պահապան Եւս (Ա Մակ., Գ): Գայիսան նորոց կատուցեր վիկայ աշուհու կործանման սատանայի (ԳՆՄՈ, ՂԲ): Ակաջս կացուցես ինձ արս հաստաւորիս (Յասի, Ը): Մատուցանէ նմա պատարագ ոսկի և արծաթ (Մեք., Ա):

Երկրորդ ուղի խնդիրը, որ համատեղում է պարագայական իմաստ (վիճակի), կարող է լինել գոյականորաբար գործածված ածական:

Օրինակներ՝ Ըստ բարձրութեան րում մեծ արասցես դու գորգիս մարդկան (Սաղ., ԺԱ), Սակաւաւոս արարից զնոսա (Յզկկ., ԻԲ): Մի պարծիր սուտ առնել զճմարտութիւնն (Յակոր., Գ): Գաւր զնոսա սուտս (Յայան., Բ):

Վիճակի պարագայական իմաստ պարունակող երկրորդ ուղի խնդիրը կարող է արտահայտվել նաև դերբայներով:

Օրինակներ՝ Գուր համարեսցիր զանձինս մեռալացն (Համ., Ա): Երեւցուցանէր ինքն զինքն իւր մարդկան պանոզ և իտրգահանդերձս (Բուզ., Ը, Ը): Մի կարծիցես զմեզ ամաւելցեալս (Ղն., Պատմ., ԺԳ):

Մի շարք բայերի մոտ երկրորդ ուղի խնդիրը, որը նպատակի պարագայական երանց ունի, արտահայտվում է նախդրովոր հայցականով (սա, ի):

Օրինակներ՝ Զորդի ազախնոյց արարից յազգ մեծ (ձնն., ԻԱ): Կալան զնոսա ի ծառայս և յաղախեալս (Երեմ., ԼԳ): Զանձինս առ իմաստունս ունէին (Համ., Ա):

Առհասարակ գրաբարում պարագայական իմաստն առավել որոշակի է այն բառակապակցություններում, որտեղ լրացումը բային արմատական է, ինչպես՝ մկրտել մկրտութիւն, ուխտել ուխտ, անգիտանալ անգիտութիւն, դատել դատաստան, ազահել ազանութիւն:

Եթե բայը շեղոր սեռի է, ապա արմատական գոյականը ուղիղ խնդրի իմաստին զուգահեռ նաև միջոցի անուղղակի խնդրի և պարագայի իմաստներ է արտահայտում:

Օրինակներ՝ Երկեան երկիւղ մեծ (Մարկ., Գ): Զբարոք պատեալով պատերազմեցայ (Բ Տիմոթ., Գ): Կորնչին զյախտեանական կարուսն (ՂՓՊԶ, Ի): Մի ծառայեսցի թեզ գնաստութիւն ստրկի (Ղնտ., ԻԵ): Զբարդումս իշոյ թաղեսցի (Երեմ., ԻԲ): Մեղաւ ժողովուրդն այն մեզս անհնարնս (Նշք., ԲԲ):

Այս դեպքում լրացումը կարող է լրացյալին արմատական շինելու Օրինակներ՝ Խեղացին յոյժ ուրախութիւն մեծ (Մատթ., Բ): Նորա գծադրուից երկիւղն ակտանային (Իմաս., ԺԷ): Բաղումը կարեւան զանձանն ման (ՄԿՊԱԱ, 3, ԻԱ): Ենչեցին զԼուեա իւրեանց (Սաղ., ԸԵ):

Մի շարք բայերի մոտ՝ ամուսնեացն, արտասուել, արժել, եւանել, բշխանել, կռուել, յանդիմանել, սղոթել, ուսուցանել, սլաղակել, պարծնել, շարակնել, օժանդակել և այլն, հայցականը կարող է արտահայտել ուղիղ և այլ կարգի անուղղակի խնդրի իմաստ:

Օրինակներ՝ Եսթեր է զհոն, զոր ամուսնացաւ թագաւորն (Եսթ., Ժ): Ոչ արժէ աշխարհս բնաւ զնոսա (Բուզ., 6, ԺԶ): Երատ քո ուսուցչէ վիս (Սաղ., ԺԷ): Բզջունէր զաւրբս (Ն. տ., ԽԲ): Պարծէի զբարձնն և զխաւացին (Ն. տ., ԵԲ): Օժանդակեցաւ թագաւորս (ԳնՄԱ, ԵԲ): Ա՛խաղիտաւ և զՊաւտոս թշնամանս զնէք (ՍՏՏՊ, 3, ԻԱ): Զարակեանց զուրախեալուն արբայի (Մե, 3, ԻԳ): Ակամայ առտատպէս պարզելը զնոսա (Նշ., 1): Յանդիմանեմ զերկիւմունս և զգիտս (Յայան, Բ): Հովուեսցէ զնոսա (Ն. տ.): Վասն պանդխտութեանց երանեմք զնեզ (ՅՄՊՏ, 247ա):

Աստղական բայերի մոտ, որոնք վերաբերութեան խնդրի են ստանում զ+բացասական, վասն, յաղագս+սեռական կառույցներով, երբևէ անձ ցույց տվող բաների հայցական է դրվում, որը համատեղում է ուղիղ և անուղղակի խնդրային իմաստներ:

Օրինակներ՝ Զագգատեմն նորա ո՞ պատմեսցէ (Եսայի, ԵԳ): Ես երթայց հարցանել զՊատուած (Թիւր, ԻԳ): Կարգաց զՊատուած Խորայի (ձնն., ԼԳ, 20): Մի բամբասէր զմիմեանս (Յակոր, Գ):

Միջին հայերենում հայցականով լրացումները իմաստային ավելի լայն ընդգրկում ունեն, քան գրաբարում: Այստեղ հայցականը շատ զեպերում գործածվում է գրաբարյան նախդրովոր և նախադրութեամբ բաղմամբիլ կառույցների փոխարեն: Խնդրային հարաբերությունն այստեղ բավական խնդրված է: Կան շատ բայեր, որոնց մոտ հայցականը ուղիղ խնդրի իմաստը զուգահեռ է անուղղակի խնդրներին: Մյուս կողմից, համայն խնդրային և պարագայական հարաբերություններն են միահյուսվում: Սա մասամբ առկա էր գրաբարում:

Միաժամանակ շարունակվում է բուն գրաբարյան խնդրատվությունը: Այլ կերպ ասած, բայի խնդրատվությունը խայտարեղս պատկեր ունի միջին հայերենում:

Այստեղ և առկա են կրկնակի հայցական պահանջող բայերը, ինչպես՝ ասնել, ամեցել, առաւել, բերել, ամել, զնել, բուել, ամեցու, ասել, անաւանել, գլխել, զնեպ, դաւանել, զուգել, սրուել, կացուցանել, տեսնել, նայնել, տալ, քաղուլ, շինել, ունել և այլն:

Արանց մոտ առաջին հայցականն ուղիղ խնդրի է, իսկ երկրորդը ուղիղ խնդրի իմաստին զուգահեռ գրեթե ամբողջով անուղղակի և պարագայական մի շարք իմաստներ:

Այսպես, ասնել, տեսնել, զնել, գլխել, ասել, նամուշել, նամաւել և այլ բայերի երկու լրացումն էլ ուղիղ խնդրի են:

Օրինակներ՝ Զմիտից կաւալորս դու տես (ԸԵ, 150): Թէ շունի բան ու խոսք՝ մուշ զնա գլխես (Ն. տ., 190): Մեղաց պատեալս զնեզ սաս (Ն. տ., 200): Նա շարկաւ զԲեզ հանալէ (ՆԲԶԿ, 263): Այլ զիս վարձ-

կան մի համարեա (ն. տ., 178); Զատէ գանձն իւր մտեկանացու (ն. տ., 149): Մովսէսն թեզ գիւնի տնեմ ու գնաւորդ տուտուհանի (նժԷԿ, 90): Լազար մարզ վկայ ունիմ, Տորեղէն մայրն է դրեզ բերեր (ն. տ., 152): Ես վեկ ինձ վարդ գրացայ (ն. տ., 154): Քո ծոցդ է ի ծով նման, նովն դեղ կասեն ի ջերման (ն. տ., 96): Հրամանն լիստուծայ լինի, ես գուգեմ գեկ բազար (ՄԶԹ, 113):

Ասալի, րանէ, րունէ, րուրդ, կացուցանել, զուզել, գեել, հաստայ, ձայնել, տնկել, օրհնել, յորհնել և այլ բայերի երկրորդ հայցակուեր նպատակի իմաստ ունի:

Օրինակներ՝ Զմարմինն րանն կերակուր որդանց (նՄԺԱՎ, 21): Մանկութիւր, երբ ի շոց նսալք, ձկնեղէր աղխաւմ ձեզ րնկեր (ԶԵ, 158): Չճեզ օրհնել տամ րանհանց (ն. տ., 167): Կերակուր դաշար ձուկն տար (ՄԶՄԹ, 51): Արարճամ հերքեկալ և ստատածակը վառն սերբոյ գրեանակ մատաղ կու գեներ (ՅԳ, 244): Աս իւր կին գրուտուն Քարաբոյն տիրալն (ՄՄՊՅ, 92): Երբ մնենիմ ինձ պաշար գեկ կու տանիմ (ԶԵ, 197): Արդ ի յայտ գտն աւուրքս գրեցի զգիրս գայտ շիրաանակ հարցոյ իման և ձուպոցն (ԺԵԶԶԳ, 177): Պայնց հալ կեր և դմարին հրամանեց և զգտն երեկոյն (նՄԺԱՎ, 55): Ասիւծն կալաւ սպասար զպոռովան (ն. տ. 98): Լոպարտացաւ աղուտան և կի ի յառուտէն և առաւ սպասաւար իւր գրալն (ն. տ.): Այնք որ զիւշյան եղջիր էին կապել, ոչ կարացին մտանել ի ծակն (ն. տ., 253): Կամ գրէ գանձն թեզ ձառայ (նժԷԿ, 124): Չհոգիս սիրու գին ուղեն (ն. տ., 54): Զլուսնկան աստաւ ձկնեղէր (ն. տ., 93): Բունեցար մեք զԱստուած վկայ (ն. տ., 193): Հրամայեաց սպասարացն տանի նոցա կերակուր շուկայի ճաց և խորզուլ և գիւնի (նՄԺԱՎ, 260): Մարմինս, որ է ստոր և անապակ՝ Ձեզ կերակուր եմ պարգեկ (ԿԵՏ, 123):

Երբնմն նպատակի իմաստ ունեցող երկրորդ ուղիղ խնդիրք ի + հայցակու կատարւոյով է արտահայտուած: Օրինակ՝ Յամենայն ատեն ի յայտ գրեզ ունիմ (ԶԵ, 198):

Տեսանել բայի մաս երկրորդ հայցակուեր կարող է մեկնարանգել կ' երբն ուղիղ խնդիր, կ' երբն վիճակի պարտադ: Օրինակ՝ Շատ տեսնու մարջ չերտոյն գիւնքն թազար (ՅԳ, 259):

Կրկնակի հայցակուեր պահանջող բայերի երկրորդ լրացումը կարող է նաեւ վերածման իմաստ արտահայտուի: Օրինակ՝ Արարի գայտ գիրք երկու րամիւն (ԱՕԲ, 15):

Երբնմն որոշ բայերի մաս երկրորդ իմաստը տրականով է գրուած: Օրինակ՝ Տեսնու զամն իմաստուն շայտ ուղիարմիւն ու մարգասար, Յիւմար էրէն Էտա (ԿԵՏ, 200):

Մի շարք բայերի մաս հայցակուեր խնդրապարզայական իմաստ ունի, ինչպե՛ս՝ անցանել, նե՛ծնուլ և այլն:

Օրինակներ՝ Թէ պայման անցանես, ես մեռայց (նՄԺԱՎ, 328): Մկկ մ'է հե՛ծեր պող պկտաի (ԶԵ, 164): Դրաստ հե՛ծնուտ (ԲԶ, 71):

Միջին հայերենում հայցակուեր գրվում է այնպիսի բայերի մաս, որոնք արդի լեզվամասնագետներ կեսն լրացում չեն ստանում: Դրանցից են՝ կերակուր, յանգիմանել, ագանել, սակղել, հոտ առնել, վիճել, դարկանել, վեանել, գլչանալ, սպեղանել և այլն:

Օրինակներ՝ Անպէս յանգիմանեաց զտուրիւն նոցա (նՄԺԱՎ, 3): Ագանիմ գմարդկանց արինն (ն. տ., 129): Վարդապետն կարի ի ստիպեաց հոտ առնեմ այն ամպարեկին (նժԷԿ, 111): Քրասմեր կերակուր մարցն (նՄԺԱՎ, 214): Յաղթեցին զրեճտիմն իւրեանց (ն. տ., 292): Ղեկեղեցիան հայնոյնն (ԺԵԶԶԹ, 393): Քաչապէս Եզարէ պողպատկովն կերակուր դուռն (ՄՄՊՅ, 20): Քո խորամանկութիւնը շատ վնասեաց գեկ (ԺԵԶԶԳ, 508): Անազակն գլչաղաւս գլչախն (նՄԺԱՎ, 303): Լուաց գլչրա իմ և պատեաց, Ար և գիւն թապեղանեաց (ՄԶԹ, 144):

Ժամանակակից հայերենում նույնպե՛ս կան մի շարք բայեր, որոնք ունեն երկու ուղիղ խնդիր, ինչպե՛ս՝ անլանել, կռչել, համարել, կարգել, ստանմանել, նամաչել, բնորոնել, շինել, դարձնել, անել, ստրկել, եղաչելի, գրալ և այլն: Ընդ որում երկրորդ ուղիղ խնդիրը կարող է ունենալ տարբեր երբիմաստներ:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ եվ այլ նո համարել եմ հայ գլուղացու բնավորութիւն համակրիի գծերից մեկը (Մուր., 5, 259): Դա նիկե-Ամաստին կարգն Ուսրի վերակալու (Մուր., 4, 120): Դրադարան չի՛նում եմ կասա (ԶԹ, 2, 96): Վիպասանին քանար ապին, Մեքն էլ արին... աստվածարան (ԶԹ, 1, 185): Ես հեկց րեզ եմ բեւուտմ ինձ րնկեր (ԶԹ, 1, 427): Լարանները անուեր դեում են Անրան Լուրի (ն. տ., 480): Արաստուր գետ կիւնեմ (ԶԶ, 142): Ես ինձ գրում եմ թե՛նութուն ավոզ աշակերտ ստուգիչների տաշ (ՍԶ, 3, 411): Քիչ մնաց, որ ինձ էլ սուր բնորոնեք (ՎԹԵ, 344):

Արեւմտահայերենից՝ Կր հասկանում, չես մանչար գուն այս յոզմած ձերունին, Զոր պահ մք հայրդ յուսացի և որ եղբայրդ է միան (ՍԲ, 48): Լարուտան եթէ ցոլ մք գունց՝ թեզ հուր (ն. տ., 267): Ինչգիւնս, ոչ-խորհիւն մէջ, իմ նմաններու մէջ, շանկիւն երեւոյր մք իր հաստայի (ԱԶԳՃ, 149): Վերջին եիւերս մորճիկներու մեզ ստապներուն մէջ ու ստուակներու կարիւններուն մէջ ասանց պանցի (ՊՍԿԱ, 106):

հնդրալին հայցականով կապակցություններ

Հայցականով արտահայտվում է հիմնականում ուղիղ խնդիրը Հայերենի ողջ պատմության ընթացքում բազմաթիվ բայեր պահպանել են ներգործականությունը ստանալով հայցականով ուղիղ խնդիր Սակայն բիշ չեն այն բայերը, որոնք ներգործական լինելով միայն գրաբարում, մասամբ և միջին հայերենում, հետագայում կորցրել են ներգործականությունը: Ընդ որում այդ բայերը երկու խմբի են: Մի բաները իրենց բառական արժեքը պահպանել են հետագայում՝ վերածվելով շեղոթի, իսկ մյուսները սահասարակ դուրս են եկել գործածությունից: Այսպես, աղաչել, աղմկել, աշակերտել, սպաշխարել, բղխել, երթալ, զգուել, խորանանկել, ծագել, կանգնել, կատակել, կոծել, հուսել, հովուել, հորդել, մաքաբախանալ, մարտնչել, յանձնել, յանձնախել, յանգնել, յուսալ, յոժարել, ննջել, պատերազմել, ստապիլ, վախճանել, տաքնապիլ, արտնչել և այլ բայեր պահպանվել են աշխարհարարում, սակայն կորցրել են ներգործականությունը: Մյուսը երկու տեսակ են: Մի շարք բայեր սահասարակ կորցրել են խնդրատեսակը, ինչպես՝ աղմկել, արտապել, բղխել, երթալ, խորանանկել, ծագել, կանգնել, կոծել, հուսել, հորդել, մաքաբախանալ, մարտնչել, յանձնել, յուսալ, ննջել, պատերազմել, ստապիլ, վախճանել, տաքնապիլ և այլն: Մյուսը մեծ մասը գրաբարում խնդիր էր ստանում ոչ միայն հայցականով, այլև ուրիշ ձևերով, մինչդեռ հետագայում գրանք վերածվել են շեղոթի՝ կորցնելով խնդրատեսակը:

Նշենք դրանց խնդիրների օրինակները: Մի լիցի ինձ... առաջի Ամենակային ազմկել գիրատուն (Յովք., 1Գ): Բզկեստէ երկիր գրանշար խոտոյ (ծնն., Ա): Չայն ոտան զղրգեսէ զուկն (Սիրաք, 1Ը): Երթիչքը զեանապարհ ձեր (ծնն., ԺԷ): Մագեսա զզորմարիփուն Բա (Սաղ., 1Ե): Խորանանկիցին գրիտարիփն (Ն. տ., 2Բ): Մտքտայլ երթեալ հնազանդ զամենևնեան (Մե, ԾԳ): Հոսեցից զնոյ նորս ի նմանէ (Եզեկ., Ի2): Հորդեցիք զպախո (Նայի, ԿԲ): Որոջ մարգարեսացարն ստորիփն (Նրեմ., Ի): Մարգարէացաւ զվաղախն (Ն. տ., Ի2): Մարտիր զպատերազմ ձեր (Ա Մակ., ԺԳ): Յաճախեցից զնշանս իմ (Նյք, Է): Համրան ի դուրս յանախէր (Բ Մակ., Դ): Յաճախեցիք յաճօրէութիփն (Եզեկ., ԻԲ): Յորս յուսացեալ էին ի նոսա (Բ Օրէնք, 1Բ): Յուսա առ Աստուած (Սաղ., ԽԱ): Ննջեցին զուես իբրեանց (Ն. տ., 2Ե): Ի տրամարիփն ննջեցիք (Նայի, Մ): Ննջեցուք ընդ նմա (ծնն., ԺԲ): Ստապեցիք ի Բէն զանիւրան (Եզեկ., ԻԱ): Վախճանեցն զուանոյ (Հառիօ, Բ): Տաքնապիլն զնոսա (Բ Մակ., 2):

Երկրորդ տեսակը կազմում են այն բայերը, որոնք, ներգործականից վերածվելով շեղոթի, այնուամենայնիվ ունեն խնդրատեսակը:

Դրանցից են՝ աղաչել, աշակերտել, սպաշխարել, զգուել, մերկանալ, յանգնիւմանել, յոժարել և այլն:

Երկրորդ տեսակը կազմում են այն բայերը, որոնք, ներգործականից վերածվելով շեղոթի, այնուամենայնիվ ունեն խնդրատեսակը: Դրանցից են՝ աղաչել, աշակերտել, սպաշխարել, զգուել, մերկանալ, յանգնիւմանել, յոժարել և այլն:

Մյուսը գրաբարում խնդիր էին ստանում ն հայցականով, ն այլ ձևերով, մինչդեռ արդի հայերենում խնդիր են ստանում միայն այլ ձևերով:

Խնդրատեսակը նեղացում կրած բայերի մեջ առանձնակի տեղ ունեն այն բայերը, որոնք գրաբարում հայցականով ուղիղ խնդիր էին ստանում, անկախ լրացման բառային իմաստի յուրահասակությունից: Այսպես՝ առաջական բայերը գրաբարում ուղիղ խնդիր էին ստանում անձ ցույց տվող բառերի հայցականով, մինչդեռ աշխարհարարում գրանք կորցրին այդ խնդրատեսակը:

Մի շարք բայեր էլ, գրաբարում, մասամբ և միջին հայերենում, լինելով ներգործական, հետագայում դուրս են եկել գործածությունից, ինչպես՝ ազգաբանել, աշխատել, անգուանել, անշեղոհ առնել, անխաչել, անմաւանգել, սպայաւ առնել, առակել, գոշել, դիել, դարովել, խառնել, ըզպանել, ընկենուլ, զգնուլ, թիւել, բշեամանել, խլիլել, խառնուանել, ծննդաբերել, ծփել, կարկել, կոփել, համբառուլ, հարկանել, հնպել, մերկել, յանձաննել, յաշողել, շարակնել, պատուել, պարուել, շնոռացնել, ստգառնել, վարարել, ստոճգանել, տաաւորել և այլն:

Նշենք այս բայերի հայցականով խնդիրների օրինակները:

Չարդ ի չօրէ ծննդարանկոյլ զպարարեցիքն զրովանդակն (Մե, 1, Ա): Զբազաուրն աշխարէին (Ազ., 33): Ապախտ արարեք զվաստակն (Ն. տ., 53): Անգոսնէին զեա իշխանքն (Ղուկ., ԻԳ): Առակեցես զսիւր քո ի հանձար (Առակ., Բ): Մի գոշեր զմարմնեալ (ԳնՄԱ, ԺԷ): ՆնդԷր դիեցի ես զստիւս մօր իմոյ (Յովք., Գ): Դորովեցնես զեա (Նրեմ., ՄԱ): Երանեցեն զԲս կանայր (ծնն., 1): Ընդանէր զմոզուրիփուն (Նզ., 2): Ընկեցին զեա անդ սրով (Բ Մագ., 1Բ): Թիւրկիին զմիտս ժողովրդեանն (Յեսու, ԺԳ): Զմէ՞ խլիսիցեք զամպաշտարիփն (Ովսկ., Ժ): Տէր խրամատեսաց զբշամիլ իմ (Բ Թագ., Ե): Որպէս ծփեաց զըուս Կարմիր ծովուն (Բ Օրէնք, ԺԱ): Կարկեցին թագաւորք զբրանս իրեանք (Նայի, ՄԲ): Կոփիք զանեաց (Ն. տ., ՄԸ): Դորին խառող անշեորճ առնել զգիւն իշխեաց (Ազ., 205): Անմատանգել զանձն իմ խորհեացա (Սաղ., 1Գ): Ոչ անխաչեաց ի մահուանէ զանձին նոցա (Ն. տ., 2Է): Անդ ձեպէր զգօրսն (Ա Մակ., Թ): Մերկեաց ի ձէն զզգեցեալ զխաւարն հնթանոտութեան (Ազ., 824): Ոչ յանձանեցէք զնոսա (Նրեմ.,

ԻԳ): Յարդիւնէ զնանայաւուն թո (ձնն, ԻԳ): Զինքն շարահնէ (Սիրաթ, ԺԳ): Պարտեա վար թո (Դատ., ԺԳ): Զայգիս ձեր տասնորդիւնէ (Ա թագ., Ը): Սիրաթ մեր զմեզ ոչ ազատանիցեն (Ա Յովհ., Գ): Յարում վասնարեցին Քուշանն զճապուճ աւուայն Պարսից (Բուդ., 5, 5): Որ մին լալ է զմիսն ստունգանէ (Եղն., 4, Ժն): Զրանս նոցա բամաճէր (Ղև., Պատմ., ԺԳ):

Միջին Հայերենում հաջական հալոմբ ավելի շատ խնդրոյցն իմաստներով է կապակցում լրացյալ բայերի հետ: Ընդ որում որանց մեջ գերազանցում է ուղիղ խնդիրը: Սակայն հայցականը բազմաթիվ դեպքերում համատեղում է ուղիղ և անուղղակի խնդիրների իմաստները: Այսպէս, բամբասնի, գրուցել, հագալ բայերի հայցականով լրացումը ուղիղ և վերաբերութեան անուղղակի խնդիր է:

Օրինակներ՝ Դատարն գողնէ հողայ (ՄԳԳ, 62); Հնա աջ մարգուն մի նստիք, երբ ընեն՝ զՆեզ զրուցէ (ՆՔԶԿ, 268): Զհայցոց օրէնքն բամբասն (ՀՄԲԲ, 488):

Յարի, օծել և այլ բայերի լրացումն ուղիղ խնդրի հետ ունի նաև միջին իմաստ:

Օրինակներ՝ Հանապազ ի դուխն վարդի ել օձէ (ԱՕԲ, 115); Տէր, ցօղեա լիս ցօղ կենաց (ԿճՏ, 152):

Երբեմն հայցականը ուղիղ խնդրի հետ միասին արտահայտում է նաև հաղորդման, ուղղութեան անուղղակի խնդիրների իմաստներ:

Օրինակներ՝ Ի՛նչ անեմ կամ ի՛նչ լինիմ, աէր չունիմ, որ զայ գիս ձէնէ (ՆՔԶԿ, 144): Արեկ, գգեղիս նայէ (Ն. տ., 162):

Ուղիղ խնդրի իմաստը կարող է զուգակցվել հանգման իմաստին: Օրինակ՝ Այսպէս պարտէ մեզ իմաստութեամբ զբարի հանապարհն բուն հաւելանի (ՆՄԺԱՎ, 38):

Ուղիղ խնդիրը կարող է համատեղվել շահի իմաստին:

Օրինակներ՝ Հովվէ գերբաւէն և գերկիրն (ՄԳԳ, 16): Քէ վնասէ ազայ գողայ (Ն. տ., 68):

Համընկնում են ուղիղ խնդրի և համապատասխանութեան իմաստները:

Օրինակներ՝ Զի՛նչ ի՛րէ կու նմանի (ՆՄԺԱՎ, 320): Մարդ կայ որ հագար արժէ, հագար կայ՝ որ մէկ մի շարժէ (ՆՔԶԿ, 268): Ամէն մի զմեա արժէ (Ն. տ., 106):

Ներգործական մի շարք բայեր ժամանակակից Հայերենում արդեն զուրս են կնկել կամ զուրս են գալիս գործածութունից, սակայն որչ հեղինակներ կտարբեր ստեղծելու նպատակով գործածում են: Այդպիսի բայերը երբեք խմբի են: Մի դեպքում դրանք այժմ անգործական են

գործել սո՛հասարակ, ինչպէս՝ կալ(ավ) (ունիլ բայի գրաբարչան անցյալ կատարչայի ձևերը սո՛հասարակ), սաշել, բառեալ, զգեալ, գաղիլ, բանեալ, մոգիլ, ոգիլ, ողբիլ, շամբիլ, վառժիլ և այլն:

Օրինակներ՝ Խոչ ու խոյիներն Բնեամիակն Թոնիլիլ շնն կասում (Թս., 1, 333): Ոգե՛լ ևս արդար ճշմարիտ մի բառ (Թս., 2, 48): Աբբը դուրս կկալ ու իճն կկալ (ՀԹ, 1, 365): Մի տարի բախարդ էի սաշել (ՀԹ, 1, 395): Պետք է մարդկային կյանքից բանեալ կրնի բանութեան լուծը (ՆԴ, 1, 129): Նոքա փառավոր Պայազատեցին անուն, Եկշտաւ (ՀՀ, 89): Դու մի այլ մահճան հանդիս ևս զգնան (ՀՀ, 111): Այբերից հօտոյ սկամա հեղեղը բանում էր փափուկ բարձերը (Բ, 7, 135): Հոգիս մոզում եմ հրագոյժ անգոր (ՎՏ, 2, 39): Կարելի է ողբիլ նրա սիրտը (ԳԳՎ, 478): Որ միլիոն Բնգոնթնիլի Անկուտ, անհազարից ժաւովը շամբեճ (Չ, 290): Վարքեցի աշուն-արցում (ՊԱԱԸ, 292):

Երկրորդ խումբը կազմում են գործածութունից զուրս կնկմ այն բայերը, որոնք ժամանակակից Հայերենում ունեն բառակազմական տեսակետից նման ձևեր (կամ նորիմաստ, կամ իմաստային տարբերություն ունեցող): Այս բայերի մի մասը գրաբարչան ներգործականից աշխարհարարում գործել է շեղօք, ինչպիսի՝ սասնիլ, կանգնել, մեղկանալ, վիճակվիլ և այլն: Իսկ մյուսները քնն ներգործական են եղել և աշխարհարարում այդպիսին էլ մնում են, սակայն բառակազմական տեսակետից տարբերվում են աշխարհարարչան ձևերից: Դրանցից են զիւանել-զիչել, կառուցանել-կառուցել, մտաուցանել-մտաուցել:

Օրինակներ՝ Մենք երանց կաստակեմ (Մար., 4, 275): Նրա ավերի վերա փառավոր Ապագան լուս կկանգնի Աշան (ՀԹ, 1, 13): Քործով ևս ոսա խորհուրդը կյանքի (ՀՀ, 117): Գրա ուզում զիւանել շատ անձնական նախապաշարումներ (Շիրի., 3, 298): Մատուց նրան սուրբ սեղանի ճշխարհը (Բ, 7, 309): Սրտի կրակը շիշուցանել չէր կարողանում (Ն. տ., 317): Այն օրից սխալեց՝ չմեղկանալ այս հագուստը (Ն. տ., 526): Որ վիճակեցինք մենք ման հրեանիկ (ՀՀ, 91):

Բայի լրացումը ուղիղ խնդրի հայցականով

Հայերենի բոլոր շրջաններում ուղիղ խնդրի գրոսերման միջոցը (աննշան բացառութուններով) հայցականն է: Հայցականով ուղիղ խնդիրը երբեք տարածեսակ ունի՝ գործողութեան անմիջական առարկայի հայցական, ազդվող առարկայի հայցական, հետևանքի հայցական՝ ներքին ուղիղ խնդրի տարբերակով:

Բայի լրացումը գործողութեան անմիջական խնդրի հայցականով.— Այս լրացումը, ինչպես հայտնի է, ցույց է տալիս այն տարրի, որը,

ինենով գործողության օրինակ, չի ազդում կամ ստեղծում գործողության հետևանքով: Այսպիսի խնդիր ստացող բայերի թիվը շատ մեծ է: Գրաբարում դրանցից են նաղչել, աշակերտել, առել, դատել, դարձվել, բնգունել, բողոչ, խնդրել, խառնել, հանել, հայնոյել, հառատայ, հանաչել, մոռանալ, յաշանել, սրչազատել, տագնապել, տարակուսել, տեսնել, օրհնել և այլն:

Օրինակներ՝ Աղաչանք Մանովի զՏԵր (Գառ., ԺԳ): Աշակերտեցեք զամենայն ներանոսս (Ագ., 202): Որ ստիցեն զպարտաւորին (Նյւր, ԺԷ): Գառնեցեն զծողովորդն դատաստան արդար (Ք Օրէնք, ԺԶ): Ընդունէին զնուրան (Նյւր, 12): Որչնեաց զնոսս Աստուած (ձնն., Ա): Քոզցէ այր զնայր իր (Ն. տ., Բ): Աղբարան իմ խնդրեմ (Ն. տ., Լէ): Լացցէ զնայր և զմայր իր (Ք Օրէնք, Ա): Որ իրատէ զագինս (Սաղ., ԳԳ): Հանձնեցէ զմիտս նորա (Ք Մտկ., Գ): Հայհոյեաց զամենաուորը կայսն (ՄՌ, 3, 4Ա): Ն, ի բնայր իր Միհրդատ Տաւաթայ զՄամակ և զնոգա Միշեհրեւոյ (ՄՏՏՊ, 1, Ե): Սոռանաս զազատաւորին և զնուրիքինս մեր (Սաղ., ԽԳ): Պայազգատը զՀայաստանէայս վաճան Մամիկոնեան (ՅԳՊ2, 60): Տարնապէի զնոսս (Ք, Մտկ., Ե): Յոյժ վտանգեալ տարակուսէ զմկ (ՄԳՊԱԱ, 2, ԼԲ): Ետես թաղաւորն զայլն (Ագ., 30):

Միջին հայերենում ևս գործողության անմիջական առարկայի հայացական են ստանում նույնպիսի բայեր, ինչպես՝ առնույ, տեսնել, բերել, խնդրել, սիրել, ժողովել, կոչել, ունենալ, տալ, սպասաւորել, զարմացումանել, պարտել, խաբել, ուրանալ, ցուցանել և այլն:

Օրինակներ՝ Բնք զԵԳ՝ որ տամ զքո գտեղեն (ՆՄԺԱՎ, 238): Ափեմն կշտամբէք (ԷՀՄԳ, 142): Ահա ևս ոչ տեսնեն զերեսս նորա բնու (ԱՄՀՄԶ, 236): Ան Հոռոմ մտանե՛նար կաւ երեք դրամ (ՄՀԶՄ, 50): Անկէր ի նմանէ դուստր մի տղայ Ռիթայ անուն (ՍՄՊ3, 106): Եւ կուրէ... զեղջիւն երէցն (ՍԳԳ, 65): Յուցար զմեր սրտի բարեկամաւորին (ՊԱԳ, 126): Լացին երեք օր զանօրհանալն իւրեանց (ՍՄՊ3, 47):

Արեւմտահայերենում հարչորհների է հանում այսպիսի լրացում ստացող բայերի թիվը: Ընդ որում հարկ է նշել, որ դրանց են պատկանում գրաբարում և միջին հայերենում գործածված շատ բայեր, ինչպես՝ առել, դատել, բնգունել, բողոչել, խառնել, խնդրել, հանաչել, մոռանալ, տեսնել, առնել (գրաբարյան անուղից առաջադրած), բերել, սիրել, ժողովել, կոչել, ունենալ, տալ, զարմացնել, խաբել, ուրանալ, զավել, դիտել, դրվառնել, գրավել, լսել, հրապարել, իրավել, նկատել, լրջապատել, սպարկել, տանել, վարձել, փառաբանել և այլն, մյուս կողմից, նոր առաջացած ծաղրի առնել, ծաղրուծանակ անել, թող անել,

զիլի բնկնել, ցանապարհ դնել, ի կտուար անել, կտակի տալ, փոխ տալ և այլն:

Օրինակներ՝ Լսեց նրա զեկուցումը (Մուր., 5, 14): Այժմ ևս գործն թողած դիտում ևս նրա դեմքը (Ն. տ., 301): Ննսոյի հոր ձիւն վարձեցինք (ՀԲ, 1, 412): Այլատարբայուն ևս սիրեցի (ՀԶ, 91): Բյուրականցիք ուրախութեան աղաղակներով ծաղրուծանակ էին անում նրանց (Մուր., 4, 282): Ժաղրի առով ինձ իրեն սկնարկով (ՀԲ, 2, 9): Չար հարսը Լստեղ զլիւի է ընկնում բանը (ՀԲ, 1, 467): Ծանապարհ՝ դրեց այլելուծեմի (Շիբլով, 3, 343):

Արեւմտահայերենում ևս այսպիսի լրացում ստանում են և՛ գրաբարյան, և՛ միջին հայերենյան բայերը, ինչպես՝ առնել, առաջնորդել, ազմկել, արտատունել, դիտել, դնել, դատանանել, զսպել, լրտեսել, լսել, ծարսել, հանաչել, ձգել, միսիրաւել, շնորհաւորել, պատել, սիրել, սքրիլ, տառնալ, վառանել, տալ, սնննալ, փոխադարձել, բննել և այլն, ինչպես և ուշ շրջանում կազմված կամ ներգործական դարձած թրոսել, հասանել, հասարաւալ, ոգեկոչել, պաղատել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Նոյն գիշերը շատերը մէյ մէկ դիտակ առած՝ Երկնի երեսը կը դիտէին տեսնելու համար գիտաւորն (ՀՊԵԺ, 2, 106): Բհաղիկները զռեկէն մտնելով՝ բնեները գետին ձեցցին և սկսան իրենց Լոմիքեր սորել (Ն. տ., 3, 16): Կը շնորհատրեք զերապատի վանահօր այս փափախն (Ն. տ., 462): Նւ կ'երթայ դաւաններն, սնունդներն, սպասարաններն բնեցու, ինչպես և սպասատուն համոզելու, թէ արձայնդէն լսին բնու (Ն. տ., 5, 309): Տխուր լուրիքն մը կը պատէր մայրն ու սորին (ՏԿՎԱ, 119): Սպասուհին նիսերը կ'առաջնորդէ սրահ՝ (ՅԵԺԺ, 1, 225): Երկուքս ալ կը լսէինք անուրիքն և կը քաղէինք անգապիլին (ԼՇԸՆ, 34): Այդ մարդը դաւանանեց սպեմբակաւորիքն (Ն. տ., 291): Հիմա ինքն է, որ կը փոխադարձ պցցելուրիքս (Ն. տ., 463): Շարունակ զույս կը թօթունս ստիչները հանուն համար (ՀԶԵ, 136): Անկը կ'ոգնկողնում, դատօրէն զնկը կ'ապրիմ և յուսահատօրէն զնկը կ'առաջատուն (ՍԸԸ, 57): Լախիրը տան համբան կը հոտուրտայ (ՌՁՄ, 299): Չէրիթները մարդը կը միօրիթարն կրքեմն (ԱՀԶԺ, 110): Մեք սրտերը շատունց ի վեր զերար կը լրտեսէին (ՕԶԵ, 49): Մանր կողկողայէն պաղատեցանք ու շտացանք զայն (ՍԲ, 140): Գեմերդ ու բալրերդ ինձ վստահեցար (ԶԳԶ, 168):

Բայի լրացումը ազդող առարկայի հայցակառույցով.— Այս դեպքում լրացումը մարմն ցույց է տրվում այն առարկան, որն ազդվում, փոփոխվում է գործողությունից:

Հայերենում այսպիսի լրացում ստացող բայերը շատ-շատ են: Գրանք ներազդող գործողությունն ցույց տվող բայերն են, որոնց մեծ մասը գործածական է հայերենի բոլոր շրջաններում:

Այսպես, գրաբարում աղպիսի լրացում ստանում էին անուշիկ, այլեր, բանալ, բազմել, գելուլ, զորդել, գարկանել, զոնել, բնդոտնել, լուսաուռել, բնկղմել, խառուրել, խզել, կսկզել, կալալ, կուտուրել, հաւնել, հարկանել, յազրամարել, նամանջել, ներգործել, յրչել, պարուել, պատառել, սառափել, ստիպել, վախճանել, տուծել, փչել, օծանել և այլն:

Օրինակներ՝ Զամենայն ստացել ընդոտնեն, գամենայն դառնն անուշեն (ԳնՄՈ, ԻԸ): Այրեացն զելխարն հրով (Սլք, ԻԹ): Երաց հոյ զպատանանն սապանին (ծնն., Ը): Բաղիսեցին զմիմեանս պատերազմաւ (Սևբ., ԺԸ): Գելուր զպարանոցն և խորտակից զերկոսին եղչիւանն (ն. ա., Ժ): Համբան զորդել զհարսն ամենայն (ՄՏՏ, 3, ԻԹ): Զարկալ բամբ իրով զնկառն, և անբղն սատակէր զեմ ի անդուշն (Սևբ., Ժ): Զոնցին զսառես (Սաղ., ԺԵ): Լուսաուրեացն զնա (Յայան, ԻԱ): Հոգով սաստիպեան զՔառանն ընկզմեաց (ԳնՄՈ, ԶԵ): Խոտքան զան քո ի շաղաց նոցա (Առակ., Ա): Եղեցի զկալաւս լծոյն ձերոյն (Ղևա., ԻԶ): Ո՛ր տալարէ նայն կակզէ զերեսս (Յասյե, ԻԸ): Մի կապանք փշլանն ամենորենուր հողույ, մի լուծանէր զնկկալ զինիք արքունական պատկերից (ԳնՄՈ, ԶԸ): Հանդերձուորեաց Կաուրիմոս (ԳնՄՈ, ԼԳ): Ե՛նար զեփպապցին (Ելք, Բ): Գու յաղթահարեցես զնա (Յևառ, ԺԷ): Ղնա անդէն ձմրաց (Ա Մակ., Զ): Որչափ ձերչին զնոսս (Ելք, Ա): Երջնաց զմիտս նորս (Բ Մակ., Գ): Պատաստեաց զնակեմոս իւր (Ժնն., Ա): Սատակէ Տէր զկալաւս (ն. ա., ԺԹ): Ժծցնն զնոսս սուկով (Սլք, ԻԶ): Վախճանեցն զնոսս (Երեմ., Ե): Տուժեացի զգլխն (Ղևա., Զ): Տանջէր Տէր զմեծաուրս իւր (Յուդիթ., Ը): Տապալեացէ զյատապս նորս (Յասյե, ԻԳ):

Պատճառական բայերի լրացումը ևս ազդվող առարկայի հայցական է, ինչպես՝ զերծուցանել, զօգացուցանել, լցուցանել, կուրաանել, փլուզանել և այլն:

Օրինակներ՝ Զերծուց զԲեզ ի բերանոյ Քշեամույ (Յուդ., ԼԶ): Զօրացուց զԿարալ (ծնն., ԵԹ): Լցուցանես մարգաւես (ԳնՄՈ, ԼԳ): Ոչ կորուսանիցէր զբնակիչս երկրին (Թիւր., ԼԳ): Փլուր զաշտարակն (Ազ., 586):

Միջին հայերենում ևս ազդվող առարկայի հայցական ստանում են ներազդող գործողությունն ցույց տվող բայերը, որոնք մեծ մասամբ գրաբարյան են, ինչպես՝ աղիւնել, հարկանել, գարկանել, սպանել, հաւնել, սրել, կուրաանել, շարծել, լնուլ, լարել, լուծուլ, խոռել, իս-

ծանել, խափանել, մաշել, տառապել, նուրել, պատռել, ջնջել, մաքրել, օրել և այլն, ինչպես և նոր կազմված ուղղակի և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Եւ քէ որ քրիստոսն ծառայի ալնն հանկ կամ խոռ կամ զակոյն ձգէ, նա աղատէ զծառայն (ՄԳԳ, 66): Ունեղ աղեղուր լարես (ԿնՏ, 159) Սկսաւ կաղնի մահալու հարկանիլ զեա (ՆՄԺԱՎ, 112): Սղան Պիլարդուն զաղալ թաղաւոն Լնն (ՍՄՊՅ, 119): Գնար յաշխարհն Հայոց՝ ջնջել առ հասարակ զՀայաստան զազր (ն. ա., 4): Անբրբսի դառն փակեցին զէմ հետակայն (ն. ա., 76): Զամէն ազգի առուստար պատուեցէր (ՄԳԳ, 19): Ես արծիւ հաւ արուէի, որ զգնաւի կուռն շուտէի (ՅԳ, 527): Այլազգիքն նեանցին գրաբանն (ՍՄՊՅ, 54): Մեծեաց գրեղն հզոր դորսմեամբ (ՊԱԳ, 575): Էխած զծայր կրանաց նորս (ՆՄԺԱՎ, 110): Սկսաւ գորկնույ զառուծն (ն. ա., 113): Հոյ արամուսեան մաշէ զակիւր (ԱՅԲ, 146): Տար զեղեղուն չրովն լվա զակիւր (ն. ա., 374): Տառապելիս զնա (ՆՄԺԱՎ, 107): Թաթովն ուղորդեաց զօճն (ն. ա., 130): Բանի՛ մի զմ փրտն արտնես (ՂԵԼ, 127):

Հետարբբրական է, որ գրաբարյան արականով ուղիղ խնդիր պահանջող յաղբիլ բայն այստեղ հայցականով է ազդվող առարկայի հայցական ստանում: Օրինակ՝ Բնութիւն զլաւն յաղբէ (ՄԶԶՄ, 88):

Արեւելահայերենում աղպիսի լրացում ստանում են շատ մեծ թվով բայեր: Ընդ որում դրանց մեծ մասը գրաբարում և միջին հայերենում էլ նման լրացում են ստանում, ինչպես՝ աշրել, բախել, բարկվել, զլլալուտել, զարգարել, լարել, ծայել, ծնծել, զեւի տանել, կուրել, հաշուել (զոր., յաշուել), հարգարել, հարթել, հավաքել, հնդիլ անել, ճնջել, մաքրել, մզել, մղել, մանել, ոչնչացնել, ուղղել, շարդել, սպանել, սեփացնել, ստել, փորել, փշրել, փեւել, խկ մորսաները ուշ կազմություններ են, ինչպես՝ զգլխի, զլլել, զաղել, իցելի, խաշավառել, զան բեւել, լնվակալի անել, անեմալոյս անել, աղուցնլիկ անել, լեղանալս անել, շարուել և այլն:

Օրինակներ՝ Ուզում է շահնի քոջն սպանի (ՀԹ, 2, 59): Բարկացավ Գովիթ շափի շարանց, Տվավ Կողբանդի զուլար շարդի (ՀԹ, 2, 11): Տրորում են քո երեսը, քո դաշտեր ծաղկավառ (ՀԹ, 1, 126): Կրակն արտադարձ յափում էր բուրգի տախտակներ (Շիրվ., 3, 387): Եկեղեցիներն հրձիգ արին (Մուր., 4, 70): Այլ խոտերը դոջ աննեցին թաղաւոս սիրտը (ն. ա., 507): Հինս որին նեոհեր (ՀԹ, 2, 9): Թալան է տալի բովանդակ Սառան (ն. ա., 110): Մրի քաշեց հովիլնելիւն (Իւ., 2, 188): Երկաթներին լեղանար անի (ԿԳ, 1, 49): Եստերի ծիծաղը շարժեց (Մուր., 5, 8): Մի բնդհանուր կարտուրյուն դարձանելու համար շատ փորել (ն. ա., 10): Կործորեն զրանավ Մ

Իմրողը ազգի թշվառ կացությունը (ն. ա.): Գինին ևս չէր կարող գրգռել նրա երևակայությունը (Բ, 7, 497):

Արեւմտահայերենում այսպիսի լրացում ստանում են նույնպես շատ մեծ թվով բայեր, որոնց մեջ շատերը գրաբարյան են, ինչպես՝ ապաակիկ, գալաբել, բրչել, բարչամել, խաղաղել, խառնել, կարծանել, հառուածել, հրդեհել, ողորդել, ոչնչացնել, վախեցնել, ցուցնել, փորել, փնտելումը, քանդել, այլև ուշ կազմութիւններ, ինչպես՝ ապաքանել, բալաւանել, կամենել, հերիւնել, մարել, պարպել, սրածել և այլն:

Օրինակներ՝ Անունը քաղք կը պարպէր (ՀՊԾԺ, 1, 126): Ազգատենին ալ արջի դիմակով թող վախցնեն հարուստները (ն. ա., 177): Ձեր գլուխը ցացուցի (ն. ա., 259): Գարոց մը կործանող տնօրէնութիւն մը հարուստներու համար դարձող մ'ալ մենք կործանելու ենք եղբր (ն. ա., 6, 48): Յա. մը կը հերքենէր իր գաւիին կեանքը (ՅՆ, 222): Միտքանքի զովարար բառով մը պայտասներ իր վիրաւորուած արեւահասած սիրտը (ն. ա., 294): Լոյսի բիծը ծիրանի կ'աղմտին քաղցր մտքին (ՄԲԾԺ, 166): Եկուր, տաղաւկախց կեանքս խաղաղէ (ն. ա., 199): Ըստ որպէսզի մանակները սրածեմ և սպիտակ կոյտեր կատաղութեամբ թարգմանմ (ՄԸԸ, 169): Կը գալարին իրենց վիզը երկնուտայը (ԲՄԵ, 22): Ան իր գալարը ոչնչացուց այդ Աննայի սիրտն (ԼԸԸԸ, 362): Շողկնախի կարմիր կանթիւրը միայն կը փնտելկուէ աղչամուղը իր պլպլան վախկոտ լույսովը (ԼԸԸԵ, 138): Կոհակներդ ամէն ավիւր կը թրջեն (ԲՈՒՆ, 60): Սիրոյ արեւն բոցավառ կը հրդեհէր հորիզոնը (ն. ա., 155): Մամը մարէ, դժբախտ մարդ, և ննտուէ վիճը բնին (ՎԹԵ, 74): Քուսմբող ամէն կը քանցես, ախառնի ամբողջ կողողես (ն. ա., 380):

Բայի լրացումը նետանալի հայցակեանով.— Կրացումը գործողութիւնն հետանքը դարձող առարկան է ցույց տալիս Այսպիսի լրացում ստանում են հետանալիս գործողութիւնն ցույց տվող բայերը, որոնք հայերենի տարբեր շրջաններում շատ են: Գրանցից են՝ առնել (անել), առել, առնով (առնել), արատասնել, բուրել, գործել, գրել, գրասնել (գրանել), գումել, գումակել, երգել, եփել, բխել, լալ, խոսել, խոստովանել, խորհել, ծնանել (ծնել), կարգել, կատարել, կատարել, կերտել, հաստատել, հիտել, մտածել, յերկուրել, յորիւնել, կնարել, ջանել, շինել, ողորդ, ուսանել, պատմել, պատրաստել, սկսանել ստեղծանել (ստեղծել), վառել, տնկել, փորել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Արար Աստուած գերկին և գերկիր (ծնն., Ա): Քաղելով գործեսցես գտապանը (ն. ա., Գ): Գրեցար մէք գալապամս ծեր (Ա, Մակ., ԺԳ): Մնաւ զԵնօվս (ծնն., Ե): Հաստատեցից զվիտս իմ բնդ ձեզ (ն. ա., Ք): Կազմեաց Յովսէփ զկառս իւր (ն. ա., ԽԶ): Ի վերայ ձեռաց ինչոց նկարեցի զպարխալ քո (Յոսայի, ԽԹ): Ստեղծ

աւր Աստուած զմարդն (ծնն., Բ): Եկայր շինեսցուր մեզ քաղաք (ն. ա., ԺԱ): Ուսան գործս նոցա (Մաղ., ԺԾ): Տնկեսցես այգիս (Եզեկ., ԻԸ): Ո՛չ գալից իսկ ասացի ձեզ վաղադրն (Ազ., 235): Զնոյն յառաջագոյն գուշակէին (Իմաս., ԺԸ): Խոսեցաւ զամենայն բանս զայստոսիկ (ծնն., Ի): Պատմեա ինձ զանուն քո (ն. ա., ԼԲ):

Միջին հայերենից՝ Այս անուն նորահասուն գաւակ ծնաւ (ՆՄԺԱՎ, 242): Արարին բուրք երզման և հաստատութեան (ն. ա., 41): Կազմեաց նմա զինդ մի յսեկույ Տաղար դահկանի (ն. ա., 210): Ժողովեցի և Գրեցի զճին և զնոր թշկապետացն զՍօսկն (ԱՌԲ, 5): Պատմէր զյետին ժամանակի դառնութիւնն (ՍՍՊՅ, 35): Հայրէն մի կամիմ ասել (ՆԹԶ, 118): Թող երթայ փորէ տապան (ն. ա., 62):

Արեւիահայերենից՝ Նրանք միասին բանակ կազմեցին (Մուր., 4, 86): Թովմա Արծրունի անունով մի վարդապետ գրում է այժմ Արծրունւոյց ցեղի պատմությունը (ն. ա., 43): Գիշերն ստեղծում էին անթափանցելի խավար (ն. ա., 475): Չորրորդ կողմը շրջափակ անելու համար փորեցին այդ ջրանցքը (ն. ա., 456): Նետ աղել շինեց ու ավով իրեն (ՀԶ, 2, 104): Իմ սիրուն այնտեղ է, ուր նախիրքը մեր կարեւոր են շրջող կորովներ հավերժ (Իս., 1, 168): Ես պատմում էի այդը մեր մեծ եմ տապալուր մեր իրական (Չ, 387): Ասում եմ ես զովք գուսանական (Չ, 473): Ցաված սիրտս երգե հյուսեց (Իս., 1, 41): Երկուրը հետաւեցրույցն է ծնում (Երբդ., 8, 121):

Արեւմտահայերենից՝ Այս օրերս բոզոմ մը պատրաստելու վրայ են (ՀՊԾԺ, 3, 414): Ո՛վ երազ կը վառէ այս անտառին մէջ (ԲՊՅ, 195): Գեղերը կ'երգէին իր փառքը (206, 267): Ամպիր կապուտ, աշխր մեղոյն Կիւովա՛լօրն մը կը օրերն (ԲՈՒՆ, 59): Հետադիրները գործեցին մանր տարաբախտ հեղինակին (ՅՆՄԳ, 7): Զիս կալանող բորենին փոստ արդէն փորքը է (ՄԸԵ, 189): Սիրոյ պատմություն մը կը խօսին (ԲՊՅ, 295): Հասերը սկսած էին ձայնարու եղբրական կոկոսը մը (ՉԵԱԳԱ, 5):

Մի շարք բայեր այսպիսի լրացում են ստանում միայն գրաբարում: Գրանցից են՝ առատածնանել, ազգել, գոգել, բղխել, երկայնել, ծաղկ, նախել, հասել, ելմարտել, սողել, յորդիլ և այլն:

Օրինակներ՝ Բղխեսցէ երկիր զքանար խոտը (ծնն., Ա): Առատածնանես երանութիւն (ԳՆՄՈ, ՂԳ): Երկայնէր զխօս իւր (ՄԿՊԱԱ, 1, ԺԳ): Մտացեա զպորմութիւնս քո (Մաղ., ԼԵ): Տէր հաստեաց ի հոգոյ մարդ (Միքայ, ԺԷ): Զամենայն վախեան ինքն ճշմարտէ (Յովս., ԲԸ): Իլուր յորդեացն զկարք (Յովկ., Գ): Տողեցի զբանս ի կարգի պատմութեանս (ՄԵր., ԼԷ): Զողբային և զգուարեալին ազգեսցէ (ԳՆՄՈ, ԿԱ): Հարկանէր զամս հրբոյնցի (Ելք, Բ): Հոսեցից զնոյ նորա ի նմանէ

(Նզեկ., ԻՉ): Ի կատարածն իսկ պատուիրանքն գողցիք զձեզ ծառայս անպիտանսն (ԳնՄՈ, 2Բ):

Որոշ բայեր այսպիսի լրացում են ստանում միայն զբարբարում, մասամբ միջին հայերենում և արևմտահայերենում: Գրանցից են կանգնել, հռակել, բնչել, ցայտել և այլն:

Օրինակներ՝ Կանգնեցից զխառնեն Դավիթ (Ազ., 397): Կանգնեց հարաբար ցայտան թող շաբթ (ՊԳՏ, 14): Օղբ դիակ կը հոտի (ԱՉԵ, 71):

Մի շարք բայեր այսպիսի լրացում են ստանում արևելահայերենում, ինչպես՝ առաջացնել, առաջ բերել, երևան բերել, երևան հանել, գլուխ բերել, կապել, ձևոք բերել, վշել, սարել և այլն:

Օրինակներ՝ Օխար ծաղկից ծաղկի քաղել, Կապել սիրո ծաղիկ-վառել (2Բ, 2, 43): Հունահայերեն փշից կոխել եղանակ (Ն. ա., 56): Մեկը զլուրջում ուսումնաբան բաց արեմ (Ն)2Բ, 1, 409): Այդ գործում նա երևան բերեց արտակարգ շնորհ:

Որոշ բայեր այսպիսի լրացում են ստանում արևմտահայերենում և արևելահայերենում, ինչպես՝ բառաչել, բանաստեղծել, դուռել, հրատարակել, ճառել, սուլել, վառել, աղիլ, բնաբերել և այլն:

Օրինակներ՝ Բարեկամների աղայած են զինքն, որ սպել ու հրատարակեի իր շատախոսութիւնը (2ՊԵԺ, 3, 451): Սղորդ մը իր սղոր կը սուլուի (ՆԵ, 173): Բիբրատոր զուարթ ձայներ միտախն բնութեան գեղը կը ճառեն կ'երգին (ԼՇԸԵ, 11): Եւ զուն սա մաքրափայլ թերթերու վրան, քեզին զարք և ցեղին ուժը բանաստեղծել (ՍՂԵ, 133): Վերադարձող կողմեր մերթ արտադին, Կը բառաչեն կարօտն իրենց հորթուկին (Ա2ԳՃ, 72): Հատու մ'աճրբող քնարերգից իրը ընծայ (ՍԲ, 82):

Բայի լրացումը ներկին ուղիղ խնդրի հայցականով.—Մա հեռուանքի ուղիղ խնդրի մի տարբերակ է: Այս դեպքում ուղիղ խնդիրն արտահայտվում է լրացյալ բայի արմատակից գոյականով: Մակաժամբի՞մ բայեր են ստանում ներքին ուղիղ խնդիր:

Հայերենի բոլոր շրջաններում էլ սահմանափակ թվով բայեր ունեն ներքին ուղիղ խնդրի հայցական, բնդ որում շեղոր բայերը նման լրացում ստանալով վերածվում վերածվում են ներգործականի:

Օրինակներ՝ Գրաբարցի՞մ Մարտիր զբարբար մարտն Հուստան (Ա, Տիմոթ., 2): Արդ ուխտեցում ուխտս առաջի Տնան Աստուծոյ (Բ, Եզր., Ժ): Կեայի պանդխտութեամբ կեանս (ԹԱՊՏԱ, 1, ԺԱ): Պարգևս բարեաց պարգևեցից ձեզ (Առակ, Գ): Ողբաց Դաւիթ զգլուխ (Բ, Քաղ., Ա): Արդ խնդիր մի խնդրեմ և ինչ (Ն. ա., Բ): Եզգին զեզգո նորս (Յայտն., ԺԳ):

Միջին հայերենից՝ Ել ի բարձունս և գերեաց զգերութիւն (ՆՄԺԱՎ, 2): 2րդ ունգ հագայ (Ն. ա., 114): Եկին որդիքն նորս լարեմտից՝

սպացեպ սուզ ի վերայ հորն և եղբորն (ՍՄՊՅ, 43): Գործել զգործս իմ ոչ կարեմ (2Ե, 178):

Արևելահայերենից՝ Քու խաղը խաղա, ջան գլուցում առա (2Բ, Ժ, 33): Մարտը, սրտայի էն երգը երգի (2Բ, 2, 94): Խոսել եմ խոսում իմ սրտի նեա (Բու., 1, 239): Ու խորում ես խորին խորեղ սաներաներում շարողեա (2Բ, 1, 126): Քեզ նման երգեցե էի երգում (Ն. ա., 339): Կաց վերջին լացի, սիրո իմ մենավոր (ՎՏ, 1, 97): Ես աճաճոր եղում երգիցա (Մուր., 4, 330): Իմ սրտի մեջ ճիշ են կրում—իմ սրտի մեջ հնկնկում (ՎՏ, 2, 122): Ռամիկը այստեղ կոկի ուկի և կվալի իր կիվը (ԳԴՎ, 125): Կեցում էր անվերջ իր սե նիեր խոր (2, 226): Պար է պարում հիմա սրդեն Մի շարուն—գրիկը պատով (ՊՍԵԺ, 4, 113):

Արևմտահայերենից՝ Քոյլ լիք տար, որ օր մը ստառտանս Իուն Բեան (2ՊԵԺ, 5, 314): Ասանկ երգեցե շատ երգեց Սաֆի (ՆԵ, 321): Հո՛ւ, որ շեփարեւո հիմաուրց հաղաղովը շեփարել ասմ (ՍՂԵ, 26): Սիրոյ տօնը կը տօնեն (ՄՂԵ, 199): Աշնան միգապայտ սո՛ւրջ կը սպաս (Ա2ԳՃ, 43): Կազա Արուս լաց մը խորեն իր հոգույն (ԱՉԵ, 91): Կը տառայի առադանե՛ն ամբողջ, ու կը դիմախայ (Ն. ա., 106): Ռուս-իններ, առաստուղէ՛ք արտազին զորովակաթ արցունե՛ր ձեր արծաթէ (ՄՄԵԺ, 68): Փորձ մը փորձել կու գար (ԳՉԵԺ, 1, 37): Կացի լացս առջի, ես, պանդխտս անբուն (ՍԲ, 85): Նորէն կը բնաճայ ջուրն իր Լուրե ջուրս (ԱՉԵ, 41): Կու գայ ծանառաստեղի պար մը պարել (ԱՉԵ, 189): Տօն եմ տօնեք ամէն սեզան կըր նոր սիրով մ'են գե՛նովցեր (ՉՄՔ, 25):

Բայի լրացումներ անողղակի խնդրի հայցականով

Գրաբարում հայցականը անողղակի խնդիրների իմաստներ չի արտահայտում: Այդպիսի իմաստներն արտահայտվում են նախդրամբ և նախադրովյամբ կառույցներով: Սկսած միջին հայերենից, նախդիրների անկումով, հայցականը արտահայտում է մի շարք անողղակի խնդիրների իմաստներ: Ընդ որում այդ իմաստների մի մասը ընդհանուր է միջին հայերենում, արևելահայերենում և արևմտահայերենում (հանգման, ուղղության, մատուցման), մի մասը ընդհանուր է միջին հայերենում և արևելահայերենում (միջոցի, վերածման), որոշ իմաստներ ընդհանուր են միջին հայերենում և արևմտահայերենում (վերաբերության, հաղորդման), որոշ իմաստներ էլ առկա են միայն արևմտահայերենում (համապատասխանության, ընկալման):

Բայի լրացումը հանգման հայցականով.—Այս իմաստը գրաբարում, բացի տրականից, արտահայտվում էր ետևյալը (Բ, առ)+հայցական կառույցով: Սկսած միջին հայերենից նախդիրն ընկել է, և հայ-

ցականը միայնակ է արտահայտում այս իմաստը: Այսպիսի լրացում ստանում են սովորաբար նաև այլ ձևերով հանգման խնդիր ունեցող բաղերը: Լրացումն արտահայտվում է կ' անձ, կ' իր ցույց տվող բաղերով:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Յիշեցեր ի Քրիստոս զԱռառնեց Խաչոն, որ մասնակից եղաւ զՎահայ անտարան, որ գերի էր բերած անօրէնքն ի Չուլթիկ (ԺԳԶԶ, 30): Տաշին փառս Աստուծոյ, որ բարի ժամանակ հասան (ՆՄԺԱՎ, 43): Նա զարկեր զայս կողս, զայն կողն (ն. ա., 113): ՉՏէր Քրիստապօր յաջողէ տէր Ղևոնդ ամս երկու (ՎԱՊՏ, 80): Թէ դու սիրելու ինձոր, նա «յլ իմ աչխ մի Երեւոր (ՆՔԶ, 158): Թուիմ այլ երամ խառնիմ (ն. ա., 149): Երբ կին տեսնեմ, ցանկանամ, դժոխաց դուռն մտնեամ (ն. ա., 278): Այս ազգ ձիս, որ վայագոյն ձի է, նա աղէկ է, զի բնկեմայ մարդն (ՔԶ, 74): Եւ թէ դեղին զարկնէ շուրթ... դու գիտացիր, որ զրատն մահու է (ն. ա., 108): Թէ զիմ'որ մի ու երեք զԱստուած հաստան (Էն, 139): Գարէ հատիկ եղավմիջես և կլցեայ (ՆՄԺԱՎ, 23):

Երեւելահայերենում սահմանափակ գործածութեան ունեն այսպիսի բառակապակցութեանները:

Օրինակներ՝ Քեպին եմ զարկում ձեռքերը հասայիկ (ԷՔ, 2, 56): Ան ձին տվալ փորը զետին (ն. ա., 124): Այդ երեք տարվա ընթացքում երանք բանգովեցին, Էարը Բաղեցին (ՆԳ, 1, 28): Հագցրել էին պիտոների հազուսու և վիզը կապել կարմիր վզկապ (ՍԶ, 4, 441): Ուսուցարկը կապում էր մեջքը (ՍԶ, 5, 262): Ամեն ազգութեան մարդ կարելի էր Բանգիպի փողոցներում (ՆԱԿԵ, 129):

Արեւմտահայերենում բավական շատ են այսպիսի լրացում ստացող բայերը, ինչպես՝ այցելել, արձագանքել, բարեւել, դիմաւորել, դպչիլ, գարնել, քայլ տալ, կապել, հանդիպել, յանախել, շուլուկել, ողջունել, վաքրուկել, Բսել և այլն:

Օրինակներ՝ Չայն մը դպաւ ականջս (ԷՊԵԺ, 1, 195): Այս վերջին պարագային մէջ շուրջը շայիր և շարեւեր իր ծանօթներե (ն. ա., 2, 105): Ամենէն հարուստին մէկ անբաղարժարութիւնն անոր երեսը զարնել շրջածարի (ն. ա., 205): Ազգային թատերգութիւններուն կամ երգերուն մէջ կը հանդիպինք արեւելիկ եղանակներ, որոնք ոտանաւորին ճես բեռա խնամութիւն շունին (ն. ա., 231): Կ'առաջարկեմ, որ մարդերուն վիզէն շղթայ անցունելով գետիցը կապենք (ն. ա., 4, 175): Հարկ է ընդունել այդ հրատարականն և քայլ տալ նորէն սրբագութիւնն, որ բիշ մը հանգիստ անուս (ն. ա., 502): Բանաստեղծներուն պէս կենեկն այլ ամէն Մալխիսի դիմաւորելու կ'ընեն զարուն (ն. ա., 6, 968): Ելլամ եր'ար փարրոյմ (ՅՈՅԺ, 1, 45): Իրենց սուրբը խրոխտաբար

դետին Բսելով կ'անցնէին սպառնական ու վրէժխնդիր (ն. ա., 4, 505): Ան տարօրինակ երազ մը զիւղացներց յանախեց (ՍԷՍ, 89): Պաշտօն շուլուկեայ լնը (ԷՈՅ, 93): Այ մէկ եմբորդ այ կը սպասեմ էս ծովէն (ՎՔԵ, 107): Եւ անդադար կը հարուածէր մարմինն անոր բոռեցք մը երկար (ՍՔ, 237): Կինը այցելեց զրացուցիներ (ԳԱԱՓ, 137): Նոյն իրիկունն իսկ զեղը արիւնը կը փաքրուի (ԱԶԵ, 322): Թեւով միայն երազի կ'ընամ յուսալ նոր բարձունք (ՍՔ, 196): Քանք փախաւ ինոր այրելն, Հոսք չի դպաւ բերանը (ԿՍԼ, 111): Սարերը նորէն արձագանգեցին իմ երգը (ԳՊՍՍ, 199):

Բայի լրացումը մատուցման իմաստով.— Սա գրարարյան ի + հայցական կառուցից է առաջացել: Այսպիսի լրացում ստանում են սահմանափակ բայերը Այսպես, միջին հայերենում մատուցման հայցական էր ստանում տալ բայը:

Օրինակներ՝ Աստուած է ստեղծեր զվարդն ու տուրե փուլն ի ամանաթ (ՆՔԶ, 183): Պարտ է այսօր ուրբախանալ... Անուշ դինով թաքցնել, Տայ սիրելի էղօր ձեռն (ԱՄՄԳ, 138):

Արեւելահայերենում մատուցման հայցական ստանում են տալ, հանձնել, մատնել, անցնել բայերը: Լրացում դառնում են ձեռք, բերան, շալակ բառերը:

Օրինակներ՝ Իրեն հանձնել է նրա ձեռքը (Մուր., 5, 251): Քաջ թագավորը մատնված է թշնամու ձեռքը (Մուր., 4, 42): Եղ ու բրինձ է անունում, տալիս մշակի շալակը (ԷՔ, 1, 475): Սրանց կզգզեն, կտան ամ մոխի բերանը (ԳԳՎ, 471):

Արեւմտահայերենում այսպիսի լրացում ստանում է տալ, մատնել և շալիկ բայը:

Օրինակներ՝ Գառազնը տանկ մարզերու ձեռք տալու տեղ՝ կտուցակը տալու է (ԷՊԵԺ, 2, 48): Անկողինը կուցակը շալիկով դուրս կ'ելնէ խանութէն (ն. ա., 150):

Բայի լրացումը ուղղութեան հայցականով.— Սա գրարարյան տա, ի, ընդ + հայցական կառուցի արտացոլումն է: Այսպիսի լրացում ստանում են այլ ձևերով ուղղութեան խնդիր ստացող բայերը: Այսպես, միջին հայերենում ուղղութեան հայցական ստանում էին հայիլ, նայել, կարօտել, ծարաւել բայերը:

Օրինակներ՝ Եշան ջորեկկուրին այն է, որ աւեւն շկարէ հայել (ԱՌՔ, 220): Յանկարծակի շուր հայեցեայ եւ ի զնացից գինք արձեւելալ (ՆՄԺԱՎ, 209): Լոր քո տեղս եմ կարօտել (ՆՔԶ, 176): Չաղէկն, որ ի զնալ տեսնու, բեր աչեր, որ զին չի հայի (ն. ա., 61): Կինն ազօթից փափագել չէ, Չազգակամէն կարօտել է (ԷՔՏ, 189): Չխրեանց ժա-

Ներքն են խրատ սրել. Միս ու աղինը են ծարավը (ՄՀՔ, 114): Քո գաղղ ինձի մտ խրատ կարօտել եմ (211):

Արեմտահայերենում ուղղութիւն հայցական են ստանում նայել, նայել, մտիկ ընել, միտել, ձգել, քաշել, սեւեռել, խմբահել, կարօտել և այլ բայեր: Լրացում կարող են դառնալ և՛ անձ, և՛ իր ցույց տվող բաները:

Օրինակներ՝ Երկու երեք անգամ ականջնու նայեցաւ (2ՊԾԺ, 1, 195): Ես շատ ատենարաններ մտիկ բրած ընմ (Ն. տ., 3, 15): Երբոր վարդի փունջի նայեցի (ՊԳՏ, 48): Պարզուկ գմբէթ մը երկինք կը մտիկ (ԼԵԼԵ, 4): Անոնք նայաւ են Բաշեր (Ն. տ., 446): Աչքերը կը սեւեռէր դիմացը (ՉԵՆ, 88): Աչքերս կը խմբահեմ գետին (ՎԵՆԷ, 224): Չէ՞ որ ձմեռը շատ կարօտցեր էիմ (ՎՀՀՄ, 204):

Արեւելահայերենում սահմանափակ թվով բայեր ունեն այսպիսի լրացում: Դրանցից են՝ նայել, նստել, դիմել, խմբահել, ուղղել, դառնալ (չըզիկ իմաստով), սեւեռել, ձգանել, միտել, կտրեցան: Պետք է նշել, որ ուղղութիւն խոյրեր սովորաբար արականով է արտահայտվում, սակայն նշված բայերն ստանում են նաև հայցականով նույնիսկ մասն խնդիր:

Օրինակներ՝ Անահիտը՝ աչքերը նստած գետին, յստմ էր (Իս., 2, 90): Քո ձուցն եմ ձգում, ով մայր-բնութիւն (ՀՀ, 110): Հայացքը սեւեռում է ձեռքանցու երեսը (ՍԶ, 3, 253): Ստան հողը սկսում էր նրա պարեհանքից երկինք մթաղ անազարթ ծառերի ճյուղերի մէջ (ԳՊՎ, 5): Մտքը դիմացի տուն ուղղել (Բակ., 66): Գնորդիները շնթողում էին հարուստ կրօնականների առաջ, ձեռքերը երկինք կարկառում (ՍԽՄՄ, 289): Երկինք են պարզվում ծառերը դիտաւ (ՎՏ, 1, 157): Ու երկինք նայեց մարդը վշտանք (ՀՄՔԶ, 2, 299): Երկն հենց դրա համար էիր երկինք ձգում (ՎՊԼԵ, 1, 159):

Բայի լրացումը միջոցի հայցականով.—Սա գրաբարյան ի + հայցական կառույցի արտացոլումն է: Միջին հայերենում նախորդի անկումով հայցականը բազմաթիվ բայերի մտաւ այս իմաստն է արտահայտում:

Օրինակներ՝ Ապա գհնա նորա զնայն արտախտապաւ նորին անուանակիցն Փռկաս (ՊԱԼ, 33): Ինքն զմահու զու զհրանի (Ն. տ., 39): Գազանք արիւնս կտացան ու թաշուք ի յաշխ վրայ (ՀՔՏ, 217): Հիանցաւ զմաւ մահուն (ՆՄԺԱՎ, 139): Քրտամբք կերակրիլ զհաց հրամայեաց (ՀԵ, 193): Ակիլ զինք գարի (ՔԶ, 66): Անձնը կարմիր գոյն ներկեցաւ (ՀՔՏ, 198):

Արեւելահայերենում միջոցի հայցականը հազվադեպ գործածութիւն ունի:

Օրինակներ՝ Քէ չէ նամարդք, առես եմ երգում, էլ չի սրծնելու, երբոր իմ ձեռքը (ՀՔ, 2, 57): Կամ անմահութեան փառք պատկ մեզ, Կամ ինչպիսի ձեռք ոտի տակ կորչենք (ՀՀ, 102):

Բայի լրացումը վերածման հայցականով.—Սա ևս գրաբարյան ի, ընդ + հայցական կառույցի արտացոլումն է, որ առկա է միջին հայերենում և արեւելահայերենում: Լրացույց գառնում են փոխարկման գործողութիւն ցույց տվող որոշ բայեր, որոնց մտաւ այս իմաստը հիմնականում արականով է զրկում:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Դարձիր օրէնք թողիցեցեսնան (ՀՀՄՔ, 492): Կու դան հայերն ու ամէնն հեղին են փոխելալ (ԱՍԶՄԶ, 254): Բաժանեցիք զամենայն ինչս որ կայր՝ երեք բաժին (ԺԵԶԶԵԱ, 125):

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Քուշից սուրբ և արտապետի դուխն երկու մտն բաժանեց (Ք, 7, 236): Բլբուրը բերեմ, հասցենեմ ուղիս, Փուշը վարդ-փոխեմ թովչական երգով, Ու զազանք՝ մաղ-բանական հողով (ՀՔ, 2, 161):

Բայի լրացումը վերաբերութեան հայցականով.—Այս իմաստը գրաբարում արտահայտվում էր առ, բնդ + հայցական կառույցով: Միջին հայերենում այսպիսի լրացում ստանում են զարմանալ, ծիծաղել, շատարկանալ և այլն:

Օրինակներ՝ Զարմանալ զբանն նորին (ԽԳ, 174): Արջն շարախուսեաց զնա (ՆՄԺԱՎ, 114): Միծաղուլ զանձիս նրամանս նորա (ԱՍԶՄԶ, 236): Համապաղ գալլ ով բամբակ (ՆՄԺԱՎ, 152): Բան մի եղևուլ է ի բազարս մեր գայն գրուցնեմ, թէ՛ սրն է (Ն. տ., 204): Հուան գալլ ով (Ն. տ., 289): Գու զիս՝ արջ անհոգի զկառած պատմես (ՀԵ, 190): Քազարն զարմացաւ զկարմիրն և ասաց (ՆՄԺԱՎ, 180): Հեա այն մարդուն մի նստիր, էրր էրես, զԼեզ գրուց (ՆՊԶԿ, 269):

Արեւելահայերենում այսպիսի լրացում ստանում են մտածել, խորհել, գրուցիլ, երգալ, պատմել և այլ բայեր: Լրացում դառնում են և՛ անձ, և՛ իր ցույց տվող բաները:

Օրինակներ՝ Ամէն մարդ իրիկուսն նացը կը խորհի (2ՊԾԺ, 4, 255): Կարողամ մարդու մը անգրոյքիսը գրուցիլու համար, կնիկ մ'ալ մեք ունենալու ենք եղեր (Ն. տ., 48): ԽՆչալես լմոնար իր քաշնիկն երգալ (ՏԿԿՆ, 109): Հետեւեալ օրը, ծովին վրայ, Կունիկ սևաչոր աղիկը կը մատմէր, սնոր թափթիած մաղալը (ԵԵ, 489):

Արեւելահայերենում հայցականը այս իմաստով չի գործածվում: Մոլորական է կապակի կառույցի գործածութիւնը (մառնի, առքիլ, վերաբերել, կապակցութեամբ և այլն):

Բայի լրացումը հաղորդման հայցակառնով.—Այսպիսի իմաստով լրացում պահանջում են այլ ձևերով նույնիմաստ լրացում պահանջող ձայնի, աղաչի, երանելի, հարգանելի և այլ նախեր:

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Բնչ անեմ կամ ի՞նչ լինիմ, տէր շուքիմ, որ գայ զիս ձեզ (ՆՔԶԿ, 144): Երանեցի զագոցն Հայոց (ԱՄՀՄԶ, 251): Չորն աղաչել պիտի գաստուած, որ գիտութեան Տոգի մէջ սայ (ՅԳ, 297): Այլ է պարտ մարդոյ երանել զկեանս իր մինչև զվախճանն (ՆՄԺԱՎ, 331): Աղաչեաց թագաւորն զվեաշն իր, թէ դեայ (Ն. տ., 135): Մանկոտիք, երբ ի հաց նստիք, ձենեցէ՛ք աղբաւ՛ մէջ ընկեր (ՆՔԶԿ, 294):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Առիթն կը ներկայանայ ինքնիբեմս հարցնելու (Ն. տ., 6, 268): Հին ծանօթի պէս բարեմս պիտի բոլոր Այս անցորդներ անծանօթ (ՍՐ, 413): Խորին անկեղծութեամբ կը բարեմս իր գրքին հրատարակութիւնը (ԱԿԳԶ, 274):

Արևելահայերենում հայցականն այսպիսի իմաստ չի արտահայտում:

Բայի լրացումը շանի հայցակառնով.—Այսպիսի լրացում ստանում է ծառայել բայը միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Ում չերկարորեայ ժամանակի պէտս ունի, որ ծառայէ զհիանդորքին և եփէ (ՄՀՋՄ, 99): Տըղով ժամանակս ծառայեաց խնկար և ճրագաբ զկուս Տոր իւրոյ (ՆՄԺԱՎ, 108):

Արևելահայերենում և արևմտահայերենում հայցականն այսպիսի իմաստ չի արտահայտում:

Բայի լրացումը համապատասխանության հայցակառնով.—Այս իմաստով լրացում ստանում են նմանել, լսանել բայերը արևմտահայերենում:

Օրինակներ՝ Առայ լայն վարտիթովդ ու երկար վերարկուովդ խնաւոր կը նմանէի (ՀՊԾԺ, 1, 320): Հիմս իր բուն բուրբ որսի նիհար շուն մը կը լսանի (ԹԳԿ, 34): Հողաբէն աչքսան սեցքեր են, որ արապի ձոց կը նմանին ՀՄԿԼ, 22): Աղչիկներն սելս կը նմանին (ՀՊԾԺ, 5, 86):

Արևելահայերենում հայցականը այսպիսի իմաստով չի գործածվում:

Բայի լրացումը ընկալման հայցակառնով.—Արևելահայերենում այս իմաստի գրեթեբոլոր հիմնական ձևը տրականն է: Այսպիսի լրացում արևմտահայերենում ստանում են լսել, ունկնդրել, ունկն զնել բայերը:

Օրինակներ՝ Պէտք էր լսել Անդրանիկ վարժապետը (ՏԿԱՆ, 60): Ու շատ լսեւ նմ զիւնք (ԹԳԿ, 70): Հարկաւորներ, քննները գրուած

կ'ունկնդրէին օրուան զոյգ բանաստեղծներ (ՀԳՄՆ, 143): Հոծ բազմութիւնը մը, մեծ մասով սօրի կիցած, կը լսէ երեսասուրջ մը (ՋԾԾ, 195):

Պարագայական հայցակառնով կապակցություններ

Հայցական հոլովի պարագայական իմաստները հայերենում վերինից ուղիով են զարգացել: Բանն այն է, որ գրաբարում պարագայական իմաստները հիմնականում նախդրովոր հայցակառնով էին զբնակարկում: Քիչ զեպերում է, որ աննախդիր հայցականը պարագայական իմաստներ ունի: Վերջիններս հայցականով արտահայտվել են սկսել միջին հայերենից, որտեղ այդ իմաստները զուգահեռաբար զբնակարկում էին նախդրովոր կառուցներով, և՛ հայցականով:

Արևելահայերենում, առավել ևս արևմտահայերենում շատ է ընդարձակվում հայցականի գործածությունը պարագայական իմաստներով:

Բայի լրացումը ժամանակի հայցակառնով.—Գրաբարում իսկ որոշ բայերի մոտ հայցականը կարող էր ժամանակի իմաստով գործածվել, թեև հաճախ այդ իմաստը խստն էր լինում ժամանակային շարժիչ: Երացումը սովորաբար ժամանակի ցույց տվող զոյական է լինում:

Օրինակներ՝ Ոչ հանգչէին ոչ գալի և ոչ զգիչեր (Յայտե., Գ): Չարչարեցին գալի և զգիչեր (Ն. տ., Ի): Այնու իսկ հարկաներ զզորս նոցա զամենայն ատուրս կենաց իւրոց (Ա Մակ., Գ): Ոչ զազարէի զցայց և զցեղեն ազաշել վասն ձեր (Ակ., 235): Մեծարէր զամենայն ատուրս ճշտութեան և խաղաղութեանն, որ ի մէջ նոցա էր (Բուզ., 4, ԺԶ): Տէր Աստուած մերժեաց զբուն յարբալէ զգիչերն զայն (Մսթ., 2):

Միջին հայերենում ժամանակի հայցականն ավելի շատ է գործածվում: Այստեղ հայցականը կարող է իր ճշտ լրացում ունենալ կամ ոչ: Երացայ բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Միս օրն տևոին երազ ի գիշերի երկու արժանաւոր կրօնաւոր (ՍՄՊՅ, 68): Քանի զեւեկն շինէին, զիչերէ ի փոյլ զայր (ՆՄԺԱՎ, 254): Լայն ժամն սպանին զծովիլոյն (ՍՄՊՅ, 30): Սե մը բրնկ շատ ձիւն (Ն. տ., 31): Մեկ այլ օրն շինեաց (ՆՄԺԱՎ, 212): Այս ձով ու սնեմն զիչերս մս ի ձեր ցոնակն նմ կէր (ՆՔԶԿ, 128): Երկնիկ մի ջրին խմելը զիչերեաց զուրբ իր սեսեր (Ն. տ., 284): Գնա ս զիչերն արի (Ն. տ., 123): Ծեփկ մի չեյար շնկի (Ն. տ., 166): Ելար ու այն պանեւ էկիր, որ առել Տոգիս բերանիս (Ն. տ.): Եւ այն մեղքն օր վերջին առաքէ զնա հօտն անշէչ (ՆՄԺԱՎ, 16):

Այստեղ երբեմն հայցականը և ի + հայցանուն գտառույցը ժամանակի իմաստով կարող են գործածվել միաժամանակ:

Օրինակներ՝ Ի սոյն ամի ի ձեռն երկի խիստ ձին վաթսուն օր յա- մենակ տեղես: զիչերն գալի՝ ցերեկն հալիք (ՍՊՊՅ, 57): Զամեն տա- րի յայս տակն զով սիրեմ, նա զայն կու տանի (ԵՔԷԿ, 181): Ի քանն օր զիչեր ու ցերեկ շկտրեցու (ՍՊՊՅ, 115):

Արեւմտահայերենում հայցականի գործածությունը ժամանակի ի- մաստով շափազանց լայն է: Այստեղ այն համարժեք է ժամանակի արա- կանին, մասամբ և ներգոյականին: Լրացումն արտահայտվում է ժա- մանակ ցույց ավոզ գոյականներով, ինչպես՝ առավոտ, գիշեր, ցերեկ, օր, երեկո, բուք, վայրիցամ, ժամ, ամառ, ձմեռ, աշուն, գարուն, տա- րի, շաբաթ, պահ, ժամանակ և այլն: Մրանց մի մասը ժամանակի պա- րագա գտնում է նաև արական, երբեմն և ներգոյական հոգնակներով (առավոտ, երեկո, օր, բուք, վայրիցամ, ժամ, պահ և այլն):

Ժամանակի հայցականը սովորաբար որևէ լրացման հետ է գոր- ծածվում:

Օրինակներ՝ Սա մի ծես էր, որ կատարվում էր ամեն երեկո միե- նույն կարգով (Մուր., 4, 20): Սկսած օրս էլ պատկ տային (ԶԹ, 2, 86): Էին աշխարհքը ամեն օր Զազար մարդ է մտնում նոր (ԶԹ, 1, 149): Եվ ամեն վայրիցամ մեռնում է ներկան (Իս., 1, 277): Մի կերի տարի ես ու մեր Ավագը մասրեցումք խոզ էինք պահում (ԶԹ, 1, 332): Մի ա- մառ էլ տավարի մեջ ցավ երևաց (Բակ., 32):

Երբեմն հայցականը առանց լրացման էլ է գործածվում:

Օրինակներ՝ Լեզի ցերեկն ազազակ ու բոթ, Գիշերը լացի միշնի ասավոտ (ԶԹ, 1, 39): Գարուն է ձմեռն հարտակերներում (ԶԹ, 2, 39):

Ժամանակի հայցականը երբեմն հոգնակի է զրկում:

Օրինակներ՝ Ասավոտները գատարի հևար տանում էր խանութը, երկվաներ լիքը բերում (ՆԳ, 1, 59): Նա ցերեկներն զբաղվում էր գոր- ծերով, երկվաները փակվում էր սենյակում (Շիրվ., 3, 66):

Երբեմն ժամանակի հայցականը զուգակցվում է մակրայի հետ:

Օրինակներ՝ Ասավոտը կանուխ գալիս էր հյուրանոցից (Իս., 4, 159): Երեկ ինչիտուն էր կողքիդ սնից կտա էին արած երեք հրացան (ԶԹ, 2, 56): Երեւոց միտն երրորդ գիշերը շատ ուշ (ՆԳ, 2, 472): Ասա- վոտաները վաղ վեր է կենում (Ն. տ., 476): Վաղն առավոտ կանուխ պի- տի փառք զնա (Զ, 335):

Երբեմն ժամանակի երկու հայցականը զուգադրված են հանդես գալիս՝ ներկայացնելով դարձվածքային կառույց:

Օրինակներ՝ Տարին տաներիցու ամիս անեծրներ էին միայն, որ քափվում էին նրա բերանից (ՆԳ, 1, 65): Եվ մեն մեռակ, տարին մի օր Այլիք էրեն մասնառ շիրմիս (Իս., 1, 384):

Ժամանակի երկու հայցականը կարող են նաև դարձվածք շկազմել: Օրինակ՝ Այդ օրը գիշերն էլ տուն շիկավ (ՆԳ, 2, 472):

Արեւմտահայերենում ևս ժամանակի հայցականը լայն գործածու- թյուն ունի: Այստեղ գարձայ մի զեպրում հայցականը միայնակ, ա- տանց լրացման է հանդես գալիս:

Օրինակներ՝ Գիշուք թէ աստուտ մը գործից զուրից գտնուելու հա- մար վազելով կ'երթես խանութը բանալու (ԶՊՆԹ, 3, 280): Առտուն աչքիկը կը տեսնէ, ցերեկը նշան կու տայ, գիշերն այ հարսնիքը կ'ընէ (Ն. տ., 6, 122): Զմեռը յամախ կը կզկտէր ձկնորսներու արճարանին մէկ անկիւնը (ԵՆ, 523): Այս վերջինները ամառը ատեն մը կ'անհայ- տանային (ՇՇ, 1, 341):

Երկրորդ զեպրում հայցականն ունենում է որևէ լրացում:

Օրինակներ՝ Այս օրերս շատցիր է այս ցար (ԶՊՆԹ, 1, 149): Կի- րակի օրը աղքատին ողբերգութիւնն այ շատը (Ն. տ., 2, 48): Ամէն շա- րքը թղթատուն կը վազէ (Ն. տ., 2, 141): Մեծ գիշերը երեք տեղ հրդէն պատահեցաւ (Ն. տ., 2, 9): Առաջին ամիսները սովորաբար դրամ կ'անեւար հեար (ՅՅՆԹ, 4, 406):

Երբեմն ժամանակի իմաստը արտահայտվում է ոչ ժամանակ ցույց ավոզ բառով: Օրինակ՝ Այս աշի տեսնուածները առաջի բերան էր սիր- քու ուրախացուցին (ԶՅՆ, 37):

Բայի լրացումը տեղի հայցականով.— Գրաբարում տեղի իմաստով անեւարիք հայցական չէր գործածվում: Միջին հայերենում ինչպես արեւմտան, այնպես էլ զուգարման բաղձնիքի բայերի մտ հայցականն չարտահայտում է ինչպես ուղեորութան նպատակահետ-տեղի, այնպես էլ զուգարման տեղ: Տեղի հայցականն առաջացել է զբարբայան նախ- դրավոր կտուցներին՝ նախդերևի (ի, ընդ) անկումով:

Այսպես, ուղեորութան տեղի հայցականն ստանում են զայ, զնայ, երբայ, առաւել, մտանել, կտանել, ինչոզ, իրանել, անկանել և այլ բա- յիք, որոնք շարունակում են նաև նախընթաց հայցականն ստանալ նույն իմաստի այտահայտման համար:

Օրինակներ՝ Նա այն մեկըն օրն Վըրջն տամէ զնա հունն տեղէր (ՆՄԹԱԼ, 16): Եկեալ տա նա մեծ կրիայ մի՛ սովորեցաւ և զայս ասո ժառոյն (Ն. տ., 180): Նա լիճն զիս նկղար երկիւր (Ն. տ., 253): Անոր միտը բազան անկաւ անկաւ (Ն. տ., 327): Էնա կատարին շաղցն կու մտնիւր (Ն. տ., 324): Բռնուրք իմ շինումսմ իջնում (ԷՔԷԿ, 55): Ով օր կամի որ աստուծոյ պիտանի լինի, պահը կենայ և պարկեղաբոյն

բնքանայ (ՆՄԺԱՎ, 279), եկն երկնց եկեղեցիքն (Ն. Թ., 265)։ Գու ալ իմ կրակն բնկիս (Ն. Թ., 170)։ Առնուսք գինք, լեռնուհն կեննք (Ն. Թ., 219)։

Գաղարման տեղի հայցական ստանում են բնակել, բուսանել, կապկեպ, կանգնել, տեսանել, երևել, ուտել, բնանալ, հանգչել, տնկել, նստել, պրոտել և այլ բայեր, որոնք ալլ զնպքում նույն իմաստի լրացումը նախորդող հայցականով էլ են ստանում։

Օրինակներ՝ Նա պարտ է գրել, որ նայիսկոպոս արժեկսիսկոպոսի գալառ կենայ (ՄԳԳ, 24)։ Մասանան հասն զԱղամ՝ Գրախտին դուռն Լեւն կանգնած (ՅԳ, 523)։ Ի աճին Աղամայ որգիրս ենք օտար տեղիս բնակել (2Ե, 144)։ Այն եկեղեցույ դուռն երկու ծառ կայր բուսած (ՆՄԺԱՎ, 212)։ Երբ սէքն ի յաշխարհս եկաւ, եկաւ, իմ սիրտս բնակեցաւ (ՆՔԶ, 37)։ Նունուֆար ծաղիկ էիր, որ ծովուն հատակն երէի (Ն. Թ., 43)։ Ես այն հաւերուն էի, որ գեղիկն կուտ շուտի (Ն. Թ., 58)։ Ծովուց ալ ի դարս կնամ, ունեւորջ շուրբ բնանամ (Ն. Թ., 96)։ Գու սրպէս գիտացիր, որ փնկն արեւն կայր (Ն. Թ., 203)։ Զըրուսն պարդեւն տնկեմ (ՆՔԶ, 118)։ Աշան հատել եր փնկեւրէն (2Ե, 167)։ Ալլ շի մնաց երեսս գոն (ՄՔԶ, 129)։ Քան զմարգարիտ ի շարն էի, անարժան տեղիկ վարեցայ (ՆՔԶ, 300)։ Ես յակէս յիստակ կույս ու հաղար ձոր պղտուրեցայ (Ն. Թ., 298)։ Քանն՝ տեղս աճով կեննք ու զուղանք (Ն. Թ., 206)։ Անշափ հարստի գտարիկ ստապկինն ծոցիկն է օրն (Ն. Թ., 210)։

Արեւելահայերենում հասարակորեն հակադրվում են ուղեորութիւն տեղի և դաղարման տեղի հայցականները։ Ընդ որում այստեղ միջին հայերենյան բոլոր բայերը չեն, որ ուղեորութիւն հայցական կամ դաղարման տեղի հայցական են ստանում։ Մի շարք դիպքերում միջինհայերենյան դաղարման հայցական ստաղք բայերն ունենում են տեղի տրականով, ներդրականով կամ կապային կառուցքով լրացում։ Ուղեորութիւն հայցական ստաղքով որոշ բայեր էլ ստանում են կապային կառուցքով լրացում։ Այսպէս, և՛՞՞՞ անտաքել, անկանել, գալ, գնալ, կլնել և այլ բայեր շարունակում են ուղեորութիւն տեղի հայցական ստանալ, ապա ենդել, բնքանալ բայերն ստանում են կապային կառուցքով Գաղարման հայցական ստաղքով բայերի մեծ մասը այստեղ ալլ հոլովներով կամ կապային կառուցքով լրացում է օճեկներով։

Այստեղ ուղեորութիւն հայցական են ստանում շարժման բայերը, ինչպէս՝ գնալ, երթալ, գալ, ուղարկել, հասնել, վերադառնալ, հեռագալուցիկ, ապահովել, հանախել, մտնել, խոսել, բարձրանալ, տանել, բերել, բաշխել, վախարդել, տեղափոխել, գործել, անցնել,

սովորել իշնել, բռնել և այլն։ Լրացում դառնում են տարածական իմաստ ունեցող գոյականները։

Օրինակներ՝ Տեսուչը վերադարձավ յոր սենյակը (Մուր., 5, 11)։ Արրայուրդին առաջերդից մեզ դանդին (Ն. Թ., 4, 61)։ Բնակիչները Կովիկն էին տուն (Ն. Թ., 109)։ Հնազա Գուգարաց լուները (Ն. Թ., 132)։ Զարբէր խումբիցն փիմափոր տանար (Ն. Թ., 218)։ Անդունը մի բար գլուրեց ասով (2Ք, 2, 16)։ Խոր սուզվեցին անց աղբուրի, Մասն կաղնիքն հասարարուն, Ու լեռնային վտակների Ալիքները պաղպաղուն (2Ք, 2, 44)։ Զուրն են իջնում աղբիկներ (2Ք, 2, 47)։ Կտորները Լովիկն բան (Ն. Թ., 125)։

Այսպիսի լրացում կարող են ստանալ նաև փոխարեբարբար շարժում ցույց տվող մի շարք բայեր, ինչպէս՝ շտապել, տալ, դիմել, պառկել, հանգչիպել և այլն։

Օրինակներ՝ Շտապեցի Քիֆլիս (Եւ., 4, 47)։ Իրեն տվեց անտար (2Ք, 1, 395)։ Ինձ ուսումնարան տվին (Ն. Թ., 409)։ Գու հավատով դիմում ես լյան (22, 106)։ Ատամբ որոշեց հանգչիպել նաև իր աշխարհը (ԳԳՎ, 348)։

Արեւելահայերենում դաղարման տեղի հայցական ստանում են դաղարման բազմաթիվ բայեր կամ գրարարայան ավանդույթով, կամ արեւմտահայերենի ազդեցությամբ։ Այս ներկայից իրողութունը բացատրվում է այն կամ այն հեղինակի բարբառային պատկանելությամբ։

Այսպիսի լրացում ստացող բայերից են՝ նստել, ունենալ, սովորել, ստանել, զնգել, մնալ, ապրել, կանգնել, ինել, զտակել, բողնել և այլն։

Օրինակներ՝ Նստեցիմ վարդան Մամիկոնյանի օրյակը (ԳԳՎ, 370)։ Ալխարհ տուն շունեմ, դաղար շունեմ (Ն. Թ., 374)։ Ուտի են Ալեքսանդրեան, Ելուզանդին, Սիբիա (Ն. Թ., 515)։ Իրանց մի եղբայրը Բաբու հարատուրուն է զնգել (Բակ., 158)։ Նա ստիպված եղավ ամամ մնալ Կարին (ՄՔ, 9, 214)։ Քուստանյանն այդ ամաստ պարում Լե Գնել (Ն. Թ., 167)։ Հալեքը երդիկը Էջուլ էին անում (Եւ., 3, 484)։ Էս դարում Մըրթը անհաղթ ու զոր Մարա-Միլիքին Լե նստում թագավոր (2Ք, 2, 98)։ Մասնա նրկիւր ձեզ տեղ չկա (Ն. Թ., 113)։

Մի շարք բայերի (բախտել, առանձնանալ, մկուսանալ, հովաքել, մարգիլել, խնկել, հայանել, ցնդել, սփռել, ման գալ և այլն) մաս հայցականը կարող է համաստիղն ուղեորութիւն և դաղարման տեղի իմաստները։

Օրինակներ՝ Գուրս եկանք քաղաքից ձիով՝ հայրենի գովառակի գյուղերը պատնելու (Մուր., 5, 239)։ Յիր ու ցան գանուկները բախտանում էին սար ու ձոր (Բ, 7, 438)։ Ու ման կուզում սե շուքի պես Աս-

եր, ձորեր ամայի (Իս., 1, 123): Միտու կուզի հետուներ սափառել, նոր ուղիներ, նոր աշխարհներ բափառել (Ն. ա., 173): նա հրամայեց ժողովի Գլին բոլոր հագարացի զորքերը (Մուր., 3, 337):

Արեմասայերենում էլ շարժման, է՛ գաղարման բայերը հափառաբազու ստանում են տեղի հայցական, որ մի դեպքում համարվեր է արևելահայերենի ուղեորութիան հայցականին, երկրորդ դեպքում՝ գաղարման հայցականին: Այսպես, շարժման բայերից են՝ գնալ, երթալ, նստալ, ուղղուիլ, վերադառալ, իջնել, պիւնիլ, տանիլ, բերել, հանել, վտարել, մտնել, ելլել, բնրանալ, խոչանալ, վազել, զրկել, բարձրանալ և այլն: Լրացում դասում են մեծ մասամբ տեղ ցույց տվող բաները:

Օրբնակներ՝ հունանոցի գնա ու գործից նայել (2ՊՅԺ, 1, 356): Այս դիշեր ալ պարսեանոյս պիտի երբան զտարձանույս համար (Ն. ա., 137): Անգամ մը անպատճառ պիտի հանդիպել կիսաշնես տունն (ՆՆ, 420): Գաստատները ուղղորդան իրենց գաստատները (ՅՅԺ, 1, 255): Արթնցածիս պէս պատման վազեցի (1ՃԼԵ, 37): Վաստահեամար կը դիմեն ազրիւր (2ՅԼ, 134): Մտալ իր ամայի սենեակը (Ն. ա., 368): Կարծես արմատ ձգտած բլլար իմ մարմինէս սիրար հողին (ՍԲ, 263): Վերջին ձմեռը Փարիզի զրկած էի զայն (ՉԳ, 289):

Օրբնակներ՝ լրացումը կարող է անձ ցույց տվող գոյական լինել: Օրբնակի՝ Ինք, անկեղծօրէն, ալ չէր ուզեր վերադառնալ այդ աղբիկը (ՆՆ, 353):

Գաղարման բայերից են՝ անցնել, ապաստանիլ, աշխատիլ, բնակիլ, գտնուիլ, կանգալիլ, կելիլ, գետեղիլ, խաղալ, կանգնել, կենալ, բնել, կզկալիլ, նստաբնել, նստիլ, պտակիլ, սպասել, փնել, փրքիլ, սենեալ և այլն:

Օրբնակներ՝ Պատանկութեան օրերը Մուկլառ անցունելէն հարը՝ Գերմանիս գնաց (2ՊՅԺ, 2, 159): Պատակը իրի թէ փրքի՛ ժարդ լացող (ՊԳՏ, 9): Լուսցարարուհին բակը սպասեց (ՆՆ, 390): Երգի ու դիւերբերի խնկութիւնը կը փառւր փողոցները (Ն. ա., 472): Ձմեռը շամախ կը կզկուէր ձկնաբաններ, սքանախին մէկ անկիւնը (Ն. ա., 522): Լուսած էին պաշտամը (1ՃԼԵ, 112): շխմա ամենքը կ'ապաստանէն քու նորեղը (Ն. ա., 381): Կեցած եմ հիմա կանակի կէս նամբան (ՎԹԺ, 93): Ուտոցարիւն բա՛ն մեր գիւղի վարժարանը (ՆՆ, 542): Չիմա ցուրտ է, կը մտնի Խորհ հոգիս միտիս (ՎԹԵ, 389): Կապույտ մշուշներ կը դանդաղին հնուար լեռներու ստորտը (ԱՃԳՃ, 100): Տերեւները մէք յատակը կը փռեն (ՌՉՑ, 196): Լուսնի ցուրեր կ'անհետին խոտը ծովուն հուսնի (ՄՄԺԺ, 25):

Բայի լրացումը ձևի հայցականով.— Այս իմաստով լրացումը գրարարում թիշ բայերի մաս էր զրկում: Նկատի անենք այն դեպքերը, երբ

լրացում ունեցող որոշյալ հայցականը ձևի իմաստ էր արտահայտում մի բանի բայերի մաս:

Օրբնակների՝ Հրամայեաց հրովարտակի զրկ օրինակի գայս (Ազ., 796): նա զայս օրինակի փոխեցալ յաշխարհէ (Բ Մակ., ԺԳ): Չման ազուեսու սպանից զրեզ (Բուզ., 4, ԾԳ): Բազումք կարեան զանմահն ման (ՄԿՊԱԱ, 3, ԲԱ):

Փորք-ինչ տարբեր է բայի արմատակից գոյականի հայցականի գործածությունը ստատկացման իմաստով:

Օրբնակներ՝ Զարմացաւո՛ւք զարմանա (Ամրակ., Ա): Անտղին սպառնալիս սպանայ յորէնս իր (Նկիւր., 3, ԺԳ): Յիտուս ես աւելի սպառնալիս բան զայն սպանուցել (Ն. ա.): Չէնէ՛կ զենամն անօրէնութեան (ՄՆ, 2, ՂԲ): Կարելի՛ն դաւախանական կուտան (ՂՓՊ, Ի):

Միջին հայերենում բազմապիսի շատ է գործածվում ձևի հայցականը: Այն կարող է զրկել տարբեր իմաստի բայերի մաս՝ երբեմն մասամբ զուգակցված վիճակի իմաստով:

Օրբնակներ՝ Ունեայ զօգածքն սյվնոյ սուչ (ԲԶ, 105): Չասեո, թէ զու մարզ ձեար, չիբուսի ի լէշ նմանես (ՅԳ, 291): Յիշխանաց բաց և զհնադոն Յերակ որ տեղն արտաս կենայ՝ Գայ մաս ի բեզ նարի երեչակ, էյնէ զհայ բան գաստանայ (2ԳՏ, 192): Որ երբ յտանը յորն վերջի, ես չե՛րիք մա շարացի (ԿԵՏ, 123): Սուրբ լուսեղն լուս ես, Լուսին բուրբած ելնես (Ն. ա., 159): Ի յեղ Փիսուն զնուոյս բուսանիս իրիկ անեման (ԳԱՏ, 183): Եւ զայն նոյն ժամայն զառ երևեցաւ (ԱՌ, 306):

Ձևի իմաստը (սովելի շատ անխառն ձևի կամ ստատկացման իմաստ) արտահայտվում է լրացում ունեցող հայցականով:

Օրբնակներ՝ Ազխաի կերպ ի շուք կու գայ (ՆՄԺԱՎ, 247): Ի՞նչ ցեղ զարման սպանեցիք (Ն. ա., 301): Գարն ժողովցան և ուստիսացան արախուրիւն մեծ (Ն. ա., 41): Զեղ ի՞նչ գասար ես դիմանում (2ԲՏ, 142):

Օրբնակներ՝ ձևի հայցականը զուգակցվում է գործիականին: Օրբնակ՝ Բլլույնի զան գասս զասով (ԿԵՏ, 121):

Արևելահայերենում հայցականը ձևի իմաստով թիշ է գործածվում: Այն գրարարյան ի-հայցականի կատույցի արտացոլումն է:

Օրբնակներ՝ Շրջապատման փորձի զեպտուն իսկույն թեկը բաժանվում են երկու մասի և ուղիք նախա նախափակում թշնամու թե՛վերի վրա (ԳԳՎ, 333): Թովմայի ողբույնիս պատասխանեց կես բերան (ԱՆՄՄ, 634): Այն, երանի՛ ու մարդ կզս ու մարդ կերբ անարատ (2Բ, 2, 145): Անուշը թողբ ուղիղն ինձ աք (Ն. ա., 63): Բարդը զնաս, բարով գաս: Տղա վերադառնա (2ԲԱՉ, 3, 489): Անմեղ երեշ-

տակ նա աշխարհ եկավ (ժ, 61): Ամենից առաջ նա հայր էր Ճովի (ՊՍԾԺ, 4, 147):

Արևմտահայերենում ևս ձևի հայցականը գրաբարյան ի-հայցականը կառույցի արտացոլումն է: Այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարբեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Որ տափակեալով, երկնեալով ամէն մարդ կ'անցնի ու դեռ կ'ունակի վրայ պատկոզ արար մարդու հանգստութիւնը կը Բնանայ (ԻՉՑ, 143): Պարտեզդ իցիւ թէ փքրէի վարդ լացող (ՊԳՏ, 9): Այլուից չուր Եեեկամ էր չուրը զիւնով (ՌՄԵ, 52): Հայն, ստանալական, սակաւն մէկ հողի, Հայ պիտի սպրի դեռ բազում դարեր (ԱՔ, 61): Մէկ ձայն խօսեցան երկուքը մէկանք (ՀԵԱԳԱ, 376): Ժողովուրդը մէկ հողի և մէկ սիրտ կը բոլորուի մեր զեկավարութեան շուրջը (ԶԵԾ, 189): Կոկորդիտի մը բերնին ձեռքնուամբ ուրիշ շարժուն ու սեռ երկուք մը համալարի վրայ կ'իջնէր (ՀԵԱԳԱ, 148): Ինքն իր ճակատագրին հետ տղայ խաղայ, Երուս ստակի, ու սեռ ամէնձ մը Բարանայ (ԹԳԿ, 274): Ան-Անձ կ'ապրի, ինչու կ'ապրի, Երբ իր մարդ՝ ամենէն թանկ ինչքը շունի (ՊՍԳԱ, 61):

Բայի լրացումը վիճակի հայցականով.— Գրաբարում այս իմաստով աննախդիր հայցական չէր գործածվում: Միջին հայերենում կրկնակի հայցական պահանջող տեսակն, գտանել, բողոք և այլ, ինչպես և շեշտը որոշ բայեր (մնասնել և այլն) ստանում են հայցականով լրացում, որ վիճակի իմաստ է արտահայտում՝ ինչ-որ շահով խանձ ձևի իմաստին:

Օրինակներ՝ Ես այլ ձեզ ծողով չեմ կարող գտանել (ՆՄԺԱՎ, 27): Աս, թէ չդասյ զինք կոչս (ԵԳԳ, 53): Տեսանէին զինքեան պատժապատաս առջի Տեսան (ՊԱԳ, 484): Թէ երթամ ու զարիզ մտնիմ, վարդն ձեզ, զանրն յիշեցէք (ՆԵԶԿ, 234): Ծառայ քո զնշին մեանիմ (Ն. տ., 78):

Արևելահայերենում վիճակի իմաստը հայցականով գրտակրում է երկու զեզրում: Առաջինն այն է, որ տեսնել, գտնել, բողոքել բայերի երկրորդ հայցականն արտահայտում է այս իմաստը միայնակ:

Օրինակներ՝ Իր նշրայրենիքն տեսնում էր գերի (Իս., 2, 197): Անտանն է տեսել մեզ, զապան շի տեսնի (ԳԳՎ, 695): Վեքրուպես գտել է Ջահրային արզնն ամուսնուցած ու երկու երեխայի մայր (ԶԳԱՎ, 60):

Երկրէն էլ վիճակի իմաստով հայցականը կարող է զրգիլ ոչ ներգործական բայի մաս: Օրինակ՝ Մտորք քո սասչ պատկամ է անօգնական և եեկամ (ՎՊԸՆ, 1, 223):

Երկրորդ զեզրում վիճակի իմաստն արտահայտվում է ուղիղ իրնդիր-տակի հայցական անահայտ կառույցով, որը դերբայի զեզրումով

դերբայական դարձված է: Ընդ որում այսպիսի կառույցը արևմտահայերենի (խոսողների մայրենի բարբառի) ազդեցութուն է: Բուն արևելահայերեն նույնիմաստ կառույցը հայցական-տրակաճն է: Այսպես, զավարք ձեռքը չուր մատուցել կառույցի փոխարեն պետք է լինի գավարք ձեռքին չուր մատուցել: Հասկանալի է, որ երկու զեզրում էլ զեզրված է որևէ դերբայ (բնած, պահած, ունենալով և այլն):

Օրինակներ՝ Մեծ քնտանիքը կտաժարում էր Յաննեսի մայրը՝ պատկանելի նանին, շերեփը ձեռքը, իբրև իշխանական գավազան, հրամայում էր մեծին ու պտտկին (Իս., 4, 77): Ազա նազարը, Ընֆը անդր. խստում էր և խստում (Իս., 2, 487):

Արևմտահայերենում ևս վիճակի իմաստն արտահայտվում է երկու հայցական կառույցով:

Օրինակներ՝ Սարգիսին պահապանը իր ձերմակի դրոշակը ձեռքը դրեքը պիմատուրեց (ՄԵ, 79): Կորն, ելաւ, պատուհան վազեց, բացաւ դպն ու միքնի կէս մէջքը դուրսը մտնիմ մէջ ձեռքաւ (ԵԵ, 173): Ընդդր ձեռքը նըշտանեակէն Ենու մտաւ ծերութի կինը (ՄՄԾԺ, 215):

Այստեղ ևս հայցականը կարող է միայնակ վիճակի իմաստ արտահայտել Օրինակ՝ նա կը ձեռնի ստուկ, կը մեռնի ստուկ (ՄՏԵ, 39):

Երբեմն հայցականը վիճակի իմաստ է արտահայտում՝ կատարելով դերբայի դեր:

Օրինակներ՝ նաւակը շուտով մը կապ ձգտած է շուրերէն Ենքս (ՀԵԱԳԱ, 243): Կեցանք շփոր՝ սալահաստակին վրայ (ՎՇԾԶ, 301): Գլուխը մէկ կողմին հակ կծկանցաւ օձաթին դուրս (ԳԵ, 117):

Բայի լրացումը նպատակի հայցականով.— Գեոս գրաբարում նպատակի իմաստը, բացի դրսևորման հիմնական միջոցից (ի-հայցական կառույց, այդ թվում և ի-տնտուզ դերբայի հայցական կառույց) հազվադեպ կարող էր արտահայտվել նաև աննախդիր հայցականով:

Օրինակներ՝ Մատույց գտնեն իւր քրջ պատարագ (Ադ., 96): Առակցի զձեզ եճնի (Ն. տ., 697): Աեւտարանն աղքատաց առակցա զիս (Գուկ., Գ): Երբամ ձուկն որսալ (Յով., ԻԱ): Այլ ասեմ, զնոսա բժկութեանց զին տարաւ (Եզն., 4, Բ):

Միջին հայերենում առաջին ևս ընդլայնվում է աննախդիր հայցականի գործածությունը նպատակի իմաստով՝ նախդրավոր կառույցներին զուգահեռ:

Օրինակներ՝ Երթամ խնդրեմ Ընդկայց թագաւորին դուտքն ինձ կնորիւն (ՆՄԺԱՎ, 293): Այ ընդունիս զիս և ոչ անուն զինքն հաւանալիս (Ն. տ., 299): Ասեմս ի սորերդ ելմամ ու ծաղիկ Բաղն սիրուր զիդ (ՆԵԶԿ, 96): Գիտեմ թէ ի բան եկեր, նա էկիր հողուս նազնուն

(ն. տ., 131); Զերկիր բարեխոս բերև, զիս և տուն տանել շիրես (ն. տ., 149); Բանկաթ մէք զԱստուած վկայ (ն. տ., 193); Արի դրազա որս էկայ (ն. տ., 250); Մանկաթք, երբ ի Հաց նատիք, ձէկեղէլ ազբար ձեզ բնկեր (ն. տ., 294); Մերկոց հանդերձ շեմ Հագուցել, Ու Հիւանդաց տես զնացել (2Ե, 176); Երբ մեռեիմ ինձ պաշար զբեզ կու տանիմ (ն. տ., 197); Ունբերզ է կամար կապիք ու կ'երայ ի Մարբ բալան (ՆԲԶ, 77):

Արեւիահայերենում նպատակի փմաստը հիմնականում արականով, ինչպես և կապային կառույցներով է արտահայտվում: Մականջ զբարբայն նախորամբ կառույցները նախորդի անկումով շարժման բայերի մաս կարող են արտահայտել նպատակի իմաստ: Այս զեպքում լրացում գտնում են հիմնականում ուշանունները:

Օրինակներ՝ Վերեց մի մարզ եկավ Գնուրյուն (2Բ, 2, 40); Ու շեկավ նա տես (ն. տ., 59); Կովի ախ դեմ Էս Գավթի վրա (ն. տ., 114); Գու պսակ կերբա քո նոր յարի Հես (Իս., 1, 160); Գնացին թագավորի մաս գանգա (Իս., 2, 495); Վեր կկեսա ումիկը պատերազմ (ԳՊՎ, 125); Բոչի շեմազ իմ սիրածին տես (Իս., 1, 371); Կիբը շարուակ գալիս Էր տառիս գանգա (ՍԶ, 1, 229):

Հաճախ նպատակի հայցականը զուգակցվում է ուղիղ խնդրին:

Օրինակներ՝ Աշխարհ բեր կիբ (2Բ, 2, 69); Խլաթ քաղքի թաղավորի զուստը խոսեց Էրան կին (ն. տ., 131); Բերում են մեռնվելին զնու այս շնորի մէջ թոշուններին կեր (ԳԳՎ, 532); Հո շեքը թողնելու Էնզ գալիք ճաշ (ն. տ., 617); Բերել եմ կարմիր սիրտ նարին Զեր կարմիր հրին-կարմիր ողջակնզ (2, 257); Թաչիկնակներ է կարում ինձ համար եկեր (2ՍԵՄ, 138); Ու շո՞ս առի, դու, անամոթ, Միքը ծառ զրկես ինձ մոտ (2Բ, 1, 238); Աշտարակնցք էլ քեաներով խաղող կին բերել ծայր (ՍԶ, 1, 178):

Արեւմտահայերենում հայցականը նպատակի իմաստով համեմատարար բնի է գործածվում: Մեծ մասամբ այն զրվում է շարժման բայերի մաս կրացում գտնում է նաև անբաշք զերբայը:

Օրինակներ՝ Բանզ զես ուրեմն և մի խոռոտիք փոխանորդիզ զործնուն (2ԳՆԺ, 1, 323); Բարեկամի Հես կը սկսի աղջիկունս պատիկ (ն. տ., 121); Մենք պարտէք բանկ գացիք (2ՄԿԼ, 180); Մասուն ու սուրբ շի մնաց, ուր չը գացին ուխտատը (ԿՍԼ, 41); Ինք այն օրը յուղարկ գնաց իր բախտատը շնկերունդին (ԶԵԵ, 133):

Բայի լրացումը շափի հայցականով. — Գրութարում ժամանակի հայցականը բնական կամ այլ խոսքի մաս (սծական, զերանուն) լրացմամբ արտահայտում էր ժամանակային շափի իմաստ:

Օրինակներ՝ Վախճանի, թաղաորեսայ անս երեսուն և երես (Մխ, 2, ԺԺ); Եկեաց Ազամ անս երկերիս և երեսուն (Ճնն., Ե); Ես կացի ի լերնի գնառատն ախ (Բ Օրէնք, Ժ); Հանգարտեաց... Յուզա անս սասն (Բ Մնաց., ԺԳ); Մնացի զբեզ զերես անս ի զերկն (Բ Մակ., է); Անս բազում կեցցէ մարզ (ժողով., ԺԱ); Արձակեաց զնս զերկուս ամիսս (Գաս., ԺԱ); Այկց ամիս նստա անզ Յովար (Գ Թագ., ԺԱ):

Նույն ձևով արարածական և այլ կարգի միավորների հայցականը Բվական կամ ուրիշ խոսքի մաս լրացումով արտահայտում է արարածական կամ այլ կարգի շափի իմաստ:

Օրինակներ՝ Չե ևս Հեռացեալ օրախոս ոչ բազում յնշարատոյ կրանկի սպարապեան Հալոց Վարդան՝ և իշխանն Սիւնեաց Վասակ վոյզվարդակի գաղտ զեպանս ասեր աս Միհրենրսն Հազարապեան Արնայ (ԳՓՊԶ, 1Գ); Հնգնասան կանգուն բարձրացա շուրն (Ճնն., է); Գուխ զերես նեկասասն (Գործ., Բէ); Չափեաց զպարբեպն նորա հաւերև և Բասաուն և շուս ասպարէզս (Յայտն., ԻԱ); Վարիցէ գբեզ մղոն մի (Մատ., Ե); Տածեցիկ ի Կոնստն Կարեւր սնկզ (Բ Օրէնք, ԺԱ); Չարս ստաւես կրկին ժողովէր (Բ Մակ., ԺԲ):

Միջին հայերենում կուրսային լայնորեն գործածվում է ժամանակային շափի, նաև այլ կարգի շափի հայցականը, որը Բվական կամ ուրիշ խոսքի մասով լրացում է ունենում:

Օրինակներ՝ Այսպես առնկին զօրս բազումս (ԿԳՊԶ, 225); Ետ օրե զայր Մոյսն նոցա ի խորոց անախ (ՍՄՊՑ, 47); Թապտըն Վոսանիստ մի սարկ եկեաց թաղաոր (ն. տ., 71); Նս տուգովի զկես արևան դին (ԳԳԳ, 75); Լացին երեխ օր զանտիրանալի իրենանց (ՍՄՊՑ, 47); Մէկ բեւան գոչես այդ աղոթ ձայնիզ (ՆՄԺԱԿ, 30); Գուլեմ զբեզ հազար բեւան (ՆԲԶ, 184); Ի յաւազին օրն տուր կես լիւր (ՄԶՄ, 41); Արս գայր յաւորն երկու հեզ (ն. տ., 42); Հինգ ու կես զար թողնէ ի խոր խաւարի (ՅԳ, 448); Մին ամիս օղջ փոշի տեղեաց բիզ մի (ՄԱՊԶ, 47); Վոյ տամ քեզ հազար բեւան (ԵԿ, 165); Հեծուս երկու օր ու թողուս երեխ օր (ԲԶ, 80); Էր ուսով կրաշա, որ տասն ամիս անձն շէկա (ԺԳԶԶ, 470):

Երբեմն հայցականը կարող է մեկնաբանվել շափի և ժամանակի խոսքի իմաստներով:

Օրինակներ՝ Այսպես ժամանակս ինձ սիրով խաղային աս իշնայս (ՆՄԺԱԿ, 226); Տարին տասներկու ամիս կու հասէր խնձորն ի դօսէս (ՆԲԶ, 110); Երազ, քեզ երեկ կու տամ, պան մ'էլրես, պանի մ'անջանես (ն. տ., 162); Տարիս զամէն փախած կացար ի զեղ և ի քաղոց ի յանօրինաց (ԺԵԶԶԶ, 422):

Արեւիահայերենում շատ որոշակիորեն շափի հայցականի մի ցու-

նի ենթատեսակներն են դրսևորվում՝ ժամանակային չափի, տարածական չափի, ծավալային չափի, կշռային չափի, այլ չափերի:

Ժամանակային չափի հայցականը կարող է հանդես գալ մի ղեկարում լրացումով, երկրորդ ղեկարում միայնակ: Երկու ղեկարում էլ լրացումը ժամանակի ցույց տվող բառ է (ժամանակի միավոր), ինչպես՝ վալչկյան, րուպե, ժամ, օր, ցերեկ, զիշեր, տարի, շաբաթ, ամիս, զարևոտ: Զափի միավորի լրացումը լինում է Բվական, ամսական, զերանուն և այլն:

Օրինակներ՝ Հազիվ մի Գանի ժամ մնաց մեզ մտա արքայադրդին (Մուր., 4, 45): Ամբողջ մի ամիս խումբը զինավառ Մարեր ու ձորեբր ոտնատակ աղեց (ՀՔ, 2, 61): Երեկ գիշեր ու երեկ օր Բոթր ավին Գավթի մահվան (ն. տ., 27): Տասնյակ տարիներ ապրեց խալիֆաների հայտնակ քաղաքում (Բա., 2, 45): Հայացքից ծոփի մեջ գեթ մի պահ թող հանգչեմ արհա հուր-անեկում (Բա., 1, 200): Վարդն՝ այսբանե սիրուն, Կարգի, ով առաված, Հաղիվ մի զարուն (ՀԵՔ, 2, 89):

Հայցականը կարող է գործածվել նաև միայնակ:

Օրինակներ՝ Անեն Նշչյունը զարեւ է ապրում (Բա., 2, 57): Կոթիվը օրեւ անց (Բա., 3, 47): Մար տալին ինչույններն ու զինարբուքներ օրեւ ու գիշերներ (Բա., 3, 367):

Տարածական չափի հայցականը արտահայտվում է մեար, կիրոմեար, փարսալի, մզոն, հեկտար, ցառակոսի մեար, ցառակոսի կիրոմեար, զազ և այլ միավորներով, որոնք ունենում են օրեկ լրացում (Բվականով կամ այլ խոսքի մասով):

Օրինակներ՝ Նա հեռացել էր բանակից մի Գանի փարսալի (Մուր., 4, 496): Մեկ շնչով հանգարա թուա ցառուն զազ (Բա., 2, 245): Անեն-կարանու ու սպասավորները քաղվեցին պատարան հեռավորություն (ԳԳՎ, 133): Տրակաղորդ հերկեց կիսուն հեկտար: Մեքենան անցավ հազար կիլոմետր: Մեր առաջնորդը գնում է մի Գանի ցալլ (ԲՆԱՊ, 80): Մի Գանի հաշյուր ցալլ վազեցին (ՆԱՄՎ, 168):

Մազալային, կշռային և այլ չափերի իմաստն արտահայտվում է համապատասխան միավորներով լրացումներով հանդերձ:

Օրինակներ՝ Արբեցեում է արևի խոնդավառ երազներով նրան, ով մի քսա միայն խում է արևի զինուց (Բա., 3, 390): Այդ քարից տեղափոխել ենք հինգ մեկենա: Վտանկափայտից պակասել է երեկ խոտեարդ մեար: Երեկ հազար լիդը էր կշռում հեղանական իր մկունդը (ՀՔ, 2, 126): Մի կշեռվ էր ասածիցդ տուր (Բա., 3, 511): Հարցրեց ծայր առախնեց զարմացած (ՆԳ, 1, 6): Հավը խոտեց երեկ բերան (ՀՔ, 1, 164): Հրբեկի ղեկարում երկու տակ պիտի կառվեր պատշաղամբի սյունից (ՍՁ, 1, 123): Ինչի՞ մասին էիր խոսում.— հարցրեց տիկին Մոնալիս ամուսնու:

սինը, անհողությամբ կես պահեղով օթոցի վրա (ՎՓ, 3, 205): Գու պիտի բամես թո սասանային, Որ ասավածանաս դու թեկուզ մի թել (ՀԵՔ, 2, 301):

Արևմտահայերենում նույնպիսի միջոցներով են արտահայտվում ժամանակային, տարածական, ծավալային, կշռային և այլ չափերի հայցականները:

Այսպես, ժամանակային չափի հայցականը կարող է հանդես գալ ն՝ լրացումով, և՛ միայնակ:

Օրինակներ՝ Գիւրին բա՞ն է երկու երեկ ժամ պարապ խօսքեր մտիկ քնել առանց վարձատրութեան (ՀՊՆԺ, 5, 128): Չէր կրցած հեռանալ անոր թողէն, ժամ մը ամբողջ լրտեսկով խօսակցութիւնը, շարժումը, ակնարկը (ԳՂՆԺ, 1, 275): Հարիւր գիշեր մեր վիշտն հծծնը իրարու (ԱՀԳՃ, 73): Կես զար մամբողջ, վաղուան յայտով բեղմնաւոր Մշակեցիկ մտքներու հողը խոտան (ն. տ., 78): Թարմութիւնդ այս տներ առ-սիներ դեռ եւկար (ՍԲ, 427): Հայրս և Աւէն վեց տարիներ անդադար խոսեցան այս պատերազմին մասին (ՍՄԱՃ, 176): Առաւով մը կ'իջնայ մեղմ ու վիժտուտ, Ու կապրային մէջ պան մը կ'երկարի (ԱՀԳՃ, 37): Միտցեցիք այստեղ շրջան մը (ՎՄՁԲ, 151):

Տարածական, ծավալային և այլ կարգի չափերի հայցականը արտահայտվում է համապատասխան միավորներով լրացումներով հանդերձ:

Օրինակներ՝ Գոհարովաճառ բարեկամս երկու ցալլ կը յառաջանայ ղեկի իմ ուղղութիւնս (ԿՓՁ, 10): Եւ մենք նաւարկեցինք երկար, երկար անապարհ (ՇՏ, 1, 329): Տիկին Մարկոսեան, ստանց իր բողաճածկ լրջութեանն մտա մը շեղելու, թեթև խոտարհութեամբ մը պատասխանեց այդ յարգալից շարժումներուն (ՆԵ, 72): Ան Նոյնիսկ ամուսնախանց այդ յարգալից շարժումներուն (ՆԵ, 1, 170): Երբեմն ալ դուրս կէս մը բողջ զատար մը գլնի խմեց (ՇՏ, 1, 170): Երբեմն ալ դուրս կէս մը կը բայուէր (ԹԲԱՆ, 484): Բերան մը երկուր արհես լակել է վեցը, յանկը կարծ կանդ առաւ (ՍՊ, 373): Եթէ մէկ կանգուն բարձրանար՝ շորս ամիս կը սպասէր (ՀՊՆԺ, 3, 8): Այդ փորձով, օրը լիտուն ծունկ ալ սղօթելէ ետքը, կը սպասէր, որ Աստուր ինքնիմենը խղճմտութեան զայ (ԹԳԿ, 179): Չէր շուրջ դարձըր հիշը երեկ հարիւր վարսուն աստիճան (ՉՄՔ, 146):

Բայի լրացումը պատճառի հայցականով.— Այս իմաստը հայցականով արտահայտվում է միայն արևմտահայերենում, այն էլ շատ սակավ ղեկարում:

Օրինակներ՝ Ռուսահայը մեզի պիտի մեղադրէ մեր այլասեւումը, (ԱՀԳՃ, 273): Բանաստեղծը կը մեղադրէր ինձի կամ յանդգնութիւնս և

ապերախոտութիւնս Աստուծոյ գէտ (ԱԶԵ, 387): Մէկէն զգզացած էի աշխատեման նուաստեալս (ԶՈՅԵՄ, 289):

Գ. Բայի լրացումներ բացառական հոլովով

Հայերենի բոլոր շրջաններում բացառականը արասնայտել է բազմաթիւ խնդրային և սակավաթիւ պարագայական իմաստներ: Բացառականով լրացումները խնդրային իմաստների զեպրում պայմանադրոված են լրացյալ բայերի խնդրատիւթյամբ: Այդպիսի խնդրատիւթյան մեծ մասամբ պահպանել են բազմաթիւ բայեր, ինչ պատմական դարձացման ընթացքում մի շարք բայեր զագարել են բացառական ստանալուց, կամ, ընդհակառակը, որոշ բայեր ձևոր են քերել բացառականով խնդրերը ստանալու հաստիւթյուն: Նկատելի է նաև, որ ժամանակակից Հայերենում բացառականը ստանձնել է նաև դրաբարյան գ+բացառական կատույցի պաշտոնները, և այդպիսով ընդլայնվել են նրա իմաստները:

Բացառական հոլովով լրացումները համեմատաբար ավելի կայուն են իմաստները տեսակետից: Այդ նշանակում է, որ հայերենի զարգացման ընթացքում քիչ են փոխվել այդ հոլովով արտահայտվող իմաստները: Նկատելի է, որ անջատման (զատման), խուսափման, պակասության, պահանջման, անձի-եղակեացման, ելման-սկզբնակետի, ելման, նյութի, սերման (ծագման), քնդորինակման, մասնական, վերաբերություն, հարդորման, հանգուման, ներգործող խնդրի, պատսիվ ներգործության, սահմանափակման իմաստները համարյա անփոփոխ դրանորում են բոլոր շրջաններում: Համարյա նույնական է նաև պարագաների գրեթե բոլոր հայերենի տարբեր շրջաններում:

Խնդրային բացառականով կապակցություններ

Բացառական հոլովով արտահայտվում են մի շարք խնդրային իմաստներ, որոնց մէջ զգալի են անջատման խնդրի զեր կատարող տեսչատման (զատման), խուսափման, պակասության, պահանջման, անձի-եղակեացման, ելման-սկզբնակետի, ելման, նյութի, սերման, քնդորինակման բացառականները: Այսուհի առկա են նաև մասնական, վերաբերություն, հարդորման, հանգուման, ներգործող խնդրի, պատսիվ ներգործության, սահմանափակման բացառականները:

Բայի լրացումը անջատման (զատման) բացառականով.—Այս իմաստը անջատման խնդրի մի տարբերակ է. ցուցիչ աշխատանք

կան, որից մի բան է անջատվում (զատվում): Հայերենի բոլոր շրջաններում այսպիսի լրացում ստանում են մի շարք բայեր, ինչպես՝ ստանձնեալ, անջատ(ու)ել, առնուլ, արձակ(ու)ել, բաժան(ու)ել, զրտ(չ)ել, գնազանել, գնչ(ան)ել, քնորել, քորափել, քափել, ժողովել, լուծ(ան)ել, լղել, լսել, կուրել, կորել, կոչապակել, հանել, ստշել, մեկուսեալ, շոկել, շնչել, տարբերել, փոխ(ու)ել, Բաղել և այլն:

Սրբնակներ գրաբարից՝ Սնչառեցաւ ի նման (Եղեկ., ԺԲ): Առցնն ձթի ի ձիւրկեաց (Ելք, ԻԷ): Զատս ի միմեանց զամենայն ուշխար (Ժնն., Է): Զերծ յինէն գրութն (Մաղ., ԻԲ): Զոր քնորեաց Տէր յամենայն ցնդիցն (Բ Յրէնք, ԺԸ): Գարձաւ մտղովեաց զրեզ յամենայն ազգաց (Ն. ա., Է): Քօթափեալք զիդոն յոտից (Մատթ., Ժ): Խընցին յարմատայ անէս ատամանք խածանողին (ԿեԱՄ, Է): Խղեաց զայն ի բազկաց խոց (Գառ., ԺԶ): Կոչապակելք զիդոս սակիս յակաճաց (Ելք, ԼԲ): Կորչեաց զնա ի ննայ նոցա (Ժնն., Է): Ննչութեամբ որդեացի լեռմանէ սուրբ Աւետարանին (ԶՓՊԷ, ԻԷ): Եւան յինէն Աստուած զնախառնին իս (Ժնն., Է):

Միջին հայերենից՝ Միթէ ոչ կարացիր ընտրել զէն և զկովն ի միմեանց (ՂԹԱԷ, 107): Եբբ զնա ի ԲՆՆ գտտեն, բան զմեռնելն այլ նար չի լինի (ՆՔԷ, 50): Որ յայս քարևոյս կորէ՛ նայ Աստուած զնա ի կենաց կորէ (ԺԵԶԶԸ, 322): Շատ որդի ի Խօժ բածանեց և դուտոր ի մօրէ, բոր յնդբօր և կին ի յանէ (ԺԵԶԶԲ, 149):

Արեւելահայերենից՝ Ոչ փշից խաղող կբազվի, ոչ ստասկից՝ թուղ (Մաթ., 4, 43): Քափվելցին տերևները աշնան ծառեից (Իս., 33): Սոննե պանրի փշրանք հայի կարուստից շոկում և քրեզան էր ածում (ՆԲ, 1, 91): Կարգեց իրենից իր որդուն (Շիրմ., 3, 14): Ես անջատված եմ հայրենի հողից (ՎՏ, 1, 39): Եվ ոչ մի ժանիք ինձ չի բաժանի լեռնայնաց գարից, Ինչպես ոչ մի ուժ ինձ չի բաժանի իմ շնչադից, պայծառ Բնարից (Զ, 111): Բայց Արմանը նրան չէր որոշում աղչիկներեց (ԶԱ, 228):

Արևմտահայերենից՝ Օրն աննոց իրաբանչիւրէն տանական ալանց կբ կորէինք (ԶԳՅԺ, 1, 410): Հանուցան իրենց շապկիներէն զպիւրները (Ն. ա., 272): Չեմ կրնար աչք սեւեռու ստուերէն դատուիլ (ԶՏԶ, 170): Աչուրներս չէի կրնար կոր բածնել անոր զմմէն (ԼՔԸ, 47): Հիւլէ մք պիտի շնչուի ամենմէն (ՈՈՅ, 73): Կարէ վերաբոկու մք գինչերէն (ՎԹԵ, 142): Հիմնական բանով իր արարելիք էր բոլոր ընկերներէն (ՎՇԵԷ, 233): Առանձնաբեր էր բոլոր իր մտերիներէն ու ազգականներէն (ԳՄՄՆՄ, 284): Գահիններուն վատ արարք մտղապար Խիչե ազգես միխնաւար զուսկներ (ԱՄԿ, 46):

Մի շարք բայեր (ի բաց առնող, քիսնել, քնձայել, իջանել, լուծանել, խոտակել, կորուսանել, պատանել, Բաղել, Բաղել և այլն) ան-

շատման բացառական են ստանում միայն գրաբարում: Հետադարձում գրանց մի մասը դուրս է եկել գործածությունից, իսկ մյուսները կորցրել են այսպիսի խնդրատույլունքը:

Օրինակներ՝ Ոսկր մի բեկանդիցք ի նմանել (Սելք, ԺԲ): Կորուսից գեա ի ժողովրդենէ իրմէ (Ղևա., ԺԷ): Չհայր և զորդի բակէր ի միմեանց (Եղ., 2): Ոստա ի ծառց հաստենէին (Մարկ., ԺԱ): Պատանեցին զհանդերձս... յանդամց նոցա (Ագ. 268): Մի տրոհնոցես ի բազմակամացը (ԳնՄՈ, ԽԲ): Քակտես ի յեկաբիցս (Ն. տ., 26): Լուծեալ բաւեցնել ի մեկ գրաբովսին Տեան (Ա. Եզր., Ժ):

Որոշ բայեր միայն ժամանակակից հայերենում են ստանում անշատման բացառական:

Այսպես, արևելահայերենում գրանցից մն ընկնել, պոկել, քստել և այլն:

Օրինակներ՝ Վարդդ սիրուն, վարդդ կարմիր քիփից պոկից ու տարալ (Մ, 84): Մեր հնամյա հարստն ժողովրդից ու հողից Ոստը շեքքտել Գեա այլ պատասար հողի (Զ, 510):

Արևմտահայերենում այսպիսի լրացում ստացողներից են ամուսնայումուկ, հաւակի, սրբակ, փրցունել և այլն:

Օրինակներ՝ Հայրենիքի յետն գոյնն այ սրբում էր իր լաբերէն (206, 156): Կր վախնամ, որ Կուկուն ձեռքէ կլի կամաց-կամաց (ՎՄՉԲ, 223): Սա բաւիկն փրցուցիւ էր ծաղիկ մը սիրածին համար (ԳՄՄՆՄՄ, 68): Կր վախնայ ամուսնայումուկէլ այդ երէշէն (Ն. տ., 458):

Բայի լրացումը խտանափման բացառականով.— Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում մի շարք բայեր, ինչպես՝ ապանել, ամաչել, առողջանալ, պատուարել, արգելել, գաշել, գանձել, դատալ, դառնել, գզդուսնալ, գրծ(ան)ել, քնկրկել, բաշշել, բաճեռել, խորշել, խափանել, խոչս տալ, խոռվել, խուսափել, ծածկել, ցնառնալ, հրամար(ու)ել, մերժել, մոլորել, պաշտպանել, պանել, վրիպել, փրկել, փախչել, օտարանալ և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ազատեացր յայնմանէ յօգոտ կամաց լծոյ ծառայութեանն (Ագ., 574): Ոչ զարձուցիւր դանձն քո յանազանաց (Ն. տ., 97): Ապստամբեալ իցէ յարմայէ (Ն. տ., 28): Յառնէ անիբաւէ փրկեցիւր զիս (Սող., ԺԿ): Արգելոյր ի առյոյ հարկս կայսեր (Ղուկ., ԻԳ): Հեռացան յինէն (Երեմ., Բ): Հրոժարեաց յինէն Գայիթ (Ա. Քաղ., Ի): Ի մազէ ոչ վրիպէին (Գատ., Ի): Ի մեանոց նոցա գաբշշիք (Ղևա., ԺԱ): Մի թարցուանք յինէն (Յեսու., Բ): Խոչս ետ Իսրայել ի նմանէ (Թիւր, Ի): Խորշի ի նանապահաց մերոց (Իմաս., Բ): Խոռվեցան յերեսաց նոցա (ձնն., ԽԵ): Մերժեցան զիս ի լուսոյ ի խաւար (Յովբ.,

ԺԸ): Չանձինս... պահեսցեն ի դիական խառնից մարդկան (Ագ., 149): Ի գաւառեակաց նորս զգուշացաւ (Իմաս., Ժ):

Միջին հայերենից՝ Լաւ պահեցէր ի կարբիլէ, ի յաղոյ և ի գողէ (ԺԵՂԶԳ, 104): Աստուած յայլ պէրաւէն ազատէ (Ն. տ., 115): Չերժաւ ի ձեռաց քոց (ՆՄԺԱՎ, 6): Օտարացայ ի սերկեաց խոց (ԺԳՂԶ, 130): Խիտս կու ամաչում ի ձեզնէ (Ն. տ., 245): Փախած Լաք ի Երուս (Ն. տ., 381): Կինն չգանի և ոչ ոք (2ԹՏ, 188): Տէր Աստուած խափանէ զամէնն հիւանդութիւն ի հաստացեալ Երխասնէիցն (ԱՕՔ, 170): Եւ ընդեր կամ մոլորեալ յարգարութեան նանապահաց (ԿՅՏ, 153): Ի յերկնաւորաց դասոց Սագայլ երեսն էր շրջել (2Ե, 144): Ի կեանքոցն խոցոց արգելեն զմեզ (ՆՄԺԱՎ, 21):

Արևելահայերենից՝ Բարի ողբները նրա ինչ լինելը թարգրել էին հողեղևներից (ՂԱ, 228): Հարկից խորումն են, բայց ոչ կովկաց (Ն. տ., 379): Թագուհին ինքը հեռանում էր մարդկանցից (Մուր., 4, 10): Ճշմարտութիւնը ես ծածկեցի բազումս (Ն. տ., 26): Գնա և պատրաստարիւր քո Սահանուշը վերահաս վտանգներից (Ն. տ. 91): Ազատեղի ենք թշնամու հարձակումից (Ն. տ., 237): Համայնփից փախիք, փախիք վրեժից, մարդկանց արշուճոտ արդարությունից. Փախիք կնոջից, սիրոց, ընկերից (Իս., 2, 75): Նա թունդ խոռվել է ինձնից (ՆԳ, 1, 449): Մի ծպտիդ համար ես կհրժարվեմ Ասանց զըշուու բոլոր աշխարհից (ՀԶ, 100): Այդ հասակում ես նրա նետը երբեք չէր վրիպում Ապստակից (Ք, 7, 858): Ո՞վ պետք է պաշտպանն հայրենիքը կրակից ու արշուճից (Ն. տ., 144): Վանականներն արագ ընկրկեցին ցատկող նմույզներից (ԳԳՎ, 6):

Արևմտահայերենից՝ Անոր համար շատերը իրենց վշտերը անկից նստ կը ծածկէին (ՄԵ, 117): Արփիար մէկ բանի օր ճշմարտագուս խոչս տուս յեղապոխականներէն (ԾԾԺ, 4, 378): Կը զգուշանան խօսքի խառնումիլ (Ն. տ., 612): Աստուծոյ մխիթարութիւնը զոր կը վախելմ, այդ մարդկային տկարութենէն արդիւնց զիս (ԳԶԵԺ, 1, 324): Հոգ չէ հայրենիքէն օտարանալ (ՄՏԺ, 98): Գազանէ մը ազատեցիր ամբողջ խոչս (ՌՉՑ, 158): Ինչո՞ւ մարդիկ կը խորշէին փորքիկ շրիկէն (ՇՇ, 1, 337): Մանուսանդ կիները իրենց խօսակցական բարտաննէն մերժած էին որնէ թրքերէն բառ (ԶԳԶ, 62):

Մի շարք բայեր խտանափման բացառական են ստանում միայն գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում: Գրանք հետագայում կամ ամբողջապես են դուրս եկել գործածությունից (ի բաց կալ. ի բաց գաւառայ, ի բաց գնալ, թիրել, ժուձալիլ. կեցուցանել, նշկանել, փրժանել և այլն), կամ կորցրել են այդպիսի խնդրատույլունք (ապրել, հանգուցանել, հանգել, պատրաստել, խմբարկել և այլն):

Օրինակներ՝ Ապրիլայց... յանօրէն պղծութենէն (Ազ., 164): Յաս
հնահայնն ի նոցանէ (Յոբ., 7): Ոչ մուգացեալ է նոցանէ (Յուս.,
Ժ): Խանարեցեալ յոյժ յեհեսաց Աստուծոյ (Ք Մնաց., 19): Սա հան-
դուսէլ գնեզ ի գործոց (Ճնն., 6): Կնոջոց զնոսա ի ձեռաց աստեղաց
(Սաղ., 21): Ոմանք յեկեղեցոսաց նշխանցին ի նմանէ (ՄկՊԱԱ,
3, 7): Ի բաց կայեք շինէն ամեներեան (Սաղ., 2):

Արշէ բայեր այսպիսի լրացում են ստանում միայն միջին հայերե-
նում, ինչպե՛ս նամբելի, իսլել և այլն:

Օրինակներ՝ Չճամբել ի կերակրոյ և զսա ուտէ (ԳՔՔԲ, 129):
Մինչև աստեղացա ի ցաւն չի իջայ (ԺԵԶԶԳ, 238):

Արանցից անարիբը բացառական ստանում է մասամբ նաև գրա-
բարում:

Արշէ բայեր (պրծնել, սանէցնել, բաշտել, շրշտել, կաշխանդուել,
գովանալ) գործածվում են միայն ժամանակակից հայերենում (արեւ-
լահայերեն և արևմտահայերեն):

Օրինակներ՝ Այդ դեպքը մինչև անգամ շատեցրեց Աշտոիկն դա-
վանան Անողնեիցի (Մուր., 4, 52): Եւ քաշուր են իրենց այս դիտա-
տութենէն (ՀՊԺԺ, 4, 196): Չկար բաշտմ էր ամէն գործուէ (ԵԾԵԺ, 4,
382): Շրջուած էին օրերը իրենց իմաստէն ու անուտէն (ԱՄՄՄ, 4):
Բարդոյնները մեր կաշխանցին են մեզ պատ ընչիւն, պարզեղ նա-
յալածէլ (ՊԱՄ, 57): Ջուր բեր, որ քու կտրիճ փեսան կրտսի սերէն քիչ
մը զովնայ (ՉԳԶ, 23): Ուժգին սերս այ անտի կը պողցնէլ զիս զստե-
րէս (ԳԶԵ, 168): Այսօր նրանից ճամփեղ ես շիջում (ՇԶԶ, 3, 88):

Բայի լրացումը պահանջարկն բացառականով. — Այսպիսի լրացում
ստանում են համեմատաբար սակավաթիվ բայեր հայերենի բոլոր շրջան-
ներում: Այդ բայերից են՝ ազատ(ու)ել, ամաշանալ, առողջանալ, ան-
տէրանալ, բուծել, բժշկել, գատարկանալ, գատարկուել, գզի(ու)ել,
բափել, քափտանալ, բերանալ, կազդու(ու)ել, կողպտուլ, մեղեմանալ,
մեղկացնել, ունայանալ, փառատել, օքրի, մտերել, լրանալ և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Մերկահայ յընէջից և յստացումոց (Եգն.,
2, ԺԵ): Թափաբացար և ոնանցացար ի ստացումոց և ի բոլոր պարիսի
ոռնիպ (Ղն., Պատմ., 261): Աւերեայ և անմարդացեալ էր անհասարակ
ի բնանչաց աշխարհն (ՅԳՊԶ, 354): Մի գրկեց զնա յազատութենէ (Մի-
բաթ, Է): Մբրեա ի պարտուց, օրհնեալ (ԳՆՄՈ, Բ): Եւ մարդիցից զմեզ
ի պարտեաց (ն. ա., ԾԳ): Բժշկէր... ի նեղիցն (Գ, Բազ., Թ): Գատար-
կացար յօրհնաց անտի (Հատմ., Է): Թնթեացո ի... ծառայութենէ (Գ,
ժազ., ԺԲ): Լուս ի շարեաց գերիտ (Մ, Կարսպեան անվառ
մի փարատել...ի սնուսի ուսմանց անտի (Ազ., 312):

Միջին հայերենից՝ ծառք ի պողոյ դատարկանան (ՀԺՏ, 168):
Մարեաց յարենէ զբազարն (ՄԱՊՅ, 62): Ջուր բերի սրբած լինի ի կա-
տակն (ՄԶՄ, 42): Ով որ բմպէ ազահոթեան, ի փառաց, ի խելաց,
և յապրանաց Թափի (ԱՌ, 590): Մերկացայ ի զգեստոց (ՆՄԺԷԷ,
211): Ջուր և սպրանացն կորուստէ զքեզ (ՇԵ, 203): Ջոգս յախաճից
իկեմասցի (ԺԵԶԶԳ, 250):

Արևելահայերենից՝ Գեղարդատարը մերկացել էր արդեն ան աղ-
բատիկ կանաչներից (Մուր., 4, 9): Քայց արքայորդին զնո սեփական
երկիրը պետք է մարջնօ հազարացի ներշնչեից (ն. ա., 56): Երճիբը
դատարկիկց Թամաշայի կանանցից և երկխաներից (ՆԳ, 1, 14): Նա
իկեմանալ էր ուզում ճնշող մտերից, ժամ առաջ հասնել, լուծել կրն-
ճիտը և սղատվել մտաւանդումից (ԳԳԷ, 7): Այն սարը սրբեց զարանա-
զարծ դերից (ՂԱ, 332): Մեր հայրենիքը մեզնից դատարկիկց (ՊԱԾԺ,
4, 310):

Արևմտահայերենից՝ Երկիրը պիտի ազատեն հեշել (ՄՏԵ, 138):
Մերկացուց զիս իմ պիսերես ու փայլուն լաբերես (ՇԵ, 42): Ե՛րբ պի-
տի լուացուցի հոգիս այս հարէն ու այս մարէն (ԼԵԵԵ, 335): Ու հոգես
այ կը մերկանայ իր քեներէն յոքնազատակ (ԱԶԳԺ, 39): Ժնճորտկին
կրգը, կապոյտն երկիրին, Մարմնոգին վրայ ծիած անուրջներ, Այն
անկողնի ցաւէն զիս բժշկեցին (ն. ա., 51): Ջուր նախ հոգ տարած
մարբու ամէն մացառ, ու աղբախտարէ (ԱՉԵ, 395): Ինչպէս մի սեփա
կ'մայանայ իր յայտն (ԿՈՒ, 90): Եւ կեսերիս ամենէն ազնիս իաւտլէն
կողոպտուած կը զղամ ինքզինքս (ՄՊ, 425):

Արշէ բայեր. (ապաշխարել, արխանել, քափուտ առնել, կարնել,
տեանկանալ և այլն) պահատութիան բացառական են ստանում միայն
գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Ոչ ապաշխարեցին ի գործոց իրեանց (Յայան., ԺԶ):
Ի զանաւրց Թափուր արարին զմնացեալս (Քարտու., Գ): Արկան ի կու-
տութենէ (Եգնկ., ԻԳ): Կարճէր ի կենաց անտի (Ք Մախ., Թ):

Արշէ բայեր (անտերանալ, իսլալել և այլն) այսպիսի լրացում են
ստանում միայն միջին հայերենում:

Օրինակ՝ Մեռնիմ ես ի բո սերուց, որ էրբոս յինէլ իայտես (ԵԺԿ,
166):

Որը մնալ, պարսիկ և այլ բայեր պահատութիան բացառական են
ստանում միայն ժամանակակից հայերենում (արևմտահայերենում),
մասամբ և արևելահայերենում):

Օրինակներ՝ Տուները պարպուած էին իրենց բնակչութենէն (ՇՄԿ,
131): Կինն ու երկիրքն որք մնացին աստղերէն (ԿՈՒ, 90): Բայց շար-
պափն երախներս՝ կրազահիս իմ սերես (ՄԲ, 196):

Բայի լրացումը պահանջման բացառականով.—Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում պահանջելի, ակն ունել, ակնկալել, խնդրել, ուզել և այլ սակավաթիվ բայեր:

Օրինակներ գրաբարից՝ կնդրեն յԱստուծոյ գեղեցկութս (Սաղ., ԺԳ): Պահանջեցեն ի նմանէ ժամանակս (Ա, Եզր., Բ): Ակն ունել գնորք ի Տաւնէ (Բ, Մակ., ԺԵ):

Միջին հայերենից՝ Ակն ունէին ի բազաւուն, թէ զայ ու ազաւով գամենեանսն ի գերողէն (ՆՄԺԱՎ, 1): Գարոյ հասարկ կու խնդրեն յիսմէ (Ն. տ., 23): Աշխս արտասար ուղեց (ՆԺԶ, 37): Հողիդ պահանջեմ ի վէն (ՆՄԺԱՎ, 178):

Արեւելահայերենից՝ Սրբի խոսք ենք ուզում վեզնից (ՀՀ, 72): Նա հայ գրականությունից ավելի էր պահանջում (Շիրվ., 8, 494): Անտան անցորդից կինդրեմ ես հայ (ՎՏ, 1, 25):

Արեւմտահայերենից՝ ժողովուրդն ալ իր սովալլուկ կորայնընուն օգնութեան դիմելու է տանց ազգին կարուստներէն մեծ բան մը ակնդեկալելու (ՀՊԵԺ, 4, 365): Վարդանը խնդրեց վարպետէն, որ այդ իրեղենները վարք ճաշարանին ներքնայարկը տեղափոխէ (ՀԵՊԳ, 122):

Ժակի բայը այսպիսի լրացում ստանում էր միայն գրաբարում: Օրինակ՝ Ժակա ի Տաւնէ, և նա տալէ թիզ դիտըրուածս սրտի քո (Սաղ., 12):

Ապասել, յուսալ, տեսնել բայերն այսպիսի լրացում ստանում են միայն ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ՝ Ո՛վ շնմ սպասում զալիքից վարդ (ՎՏ, 2, 17): Կարծես ոչ ոքից չի տեսնում բարքը (Ն. տ., 88): Գնանէն պիտի բուսնի այն ի՞նչ երկիւնէն սարսէ (ԲԳԳ, 33): Ամէն բարքը և մտազգայնի շարքերնըստ մէկն գործան, Մեր խառնարկէն, մեր խառնէն, մեր օւլէնէն ալտը է յուսալ (ՍՐԵ, 217):

Բայի լրացումը աննի-կականային բացառականով.—Ինչպես հայտնի է, լրացումը այն անձը կամ իրեր անմ ժառանգող առարկան է ցույց տալիս, որից մի բան է ստացվում, վերցվում: Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենում մի շարք բայեր, ինչպես՝ առնել (առնել), գնել, գալ, գո(ա)նել, գողանալ, բնդունել, ժառանգել, իմանալ, լսել, խլիլ, հաւել, ստանալ, տեղեկանալ, յափշտակել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ազգին ի նմանէ ոսկի (Ա Մակ., ԺԶ): Ի ցեղէն նորա ժառանգեսցէ (Թիւր, ԻԷ): Կերակորս գնեսցիք ի հոգանէ (Բ, Օրենք, Բ): Ոչ գտցէ յումեմ ողորմութիւն (Առակ., ԻԱ): Ընկալաւ ի նեանէ Տեանս կրկին գհատուցումն մեղաց (Եսայի, և): Քաղաքոր ազգաց յումեմ առնուն պհարկս (Մատթ., ԺԷ): Հրամանս ա ի երկրապի սրբոյ (Գործ., Ժ): Ընկալ գրեմատն ի նեաց իմոց (Տեն., 1Գ): Եկն առ

խ յեղարցն իմոց (Նէնիք, Ա): Ստացի յընկեր իսմէ (Ղևո., ԻԵ): Ակնկալցոք գտանել ի նմանէ (Յուզիք., Ը): Այլ այր հանիցէ զնա ի վէն (Բ Օրենք, ԻԸ): Ի ցեղէն նորա ժառանգեսցէ (Թիւր, ԻԷ):

Միջին հայերենից՝ Անուն գլարձս ի տեսնէ (ՆՄԺԱՎ, 48): Ստանայ գողանայ դմարդն մեղոր յԱստուծոյ (Ն. տ., 47): Անէսն ընկալալ յԱստուծոյ (Ն. տ., 154): Ի Բեզնէ գրամ շնմ առել (Ն. տ., 323): Աղուէն փորձ առնոյր ի նմանէ հանել զպանիքն (Ն. տ., 30): Ի սոյն սուգոքս պարն Հայոց Հնթում գնեց զաջն Լուսաւորքն և դամենայն մատունս ի յօրինաց (ՄՄՊՅ, 118): Երեք ընդ իւր հրովարտաւորք ի Ղահկէ (ԿԳՊԶ, 277): Յարարչէն ես պատիս և փառք ստանամ (ՀՀՄԲ, 192): Ձիւր դեկանն ի ծախողէն առնու անյապաղ (ՄԳԳ, 62):

Արեւելահայերենից՝ Ետացեց յուր երկիրը, որպէսզի Յուսուրից ստացած և ազգից անիծված թաղի փոռքը ապահովութեան մեջ վաշին (Մուր., 4, 42): Նա օգնական զորք բերել ավամ արխաղաց իշխանից (Ն. տ., 86): Եարաքի է առնում անմեղ տիրոջից (ՀՔ, 2, 39): Թողնէ՛ր այդ ամենը՝ պապերից ժառանգած տները, ատևոտորք, արհեստագործությունը (ՍԵՄՄ, 336): Հարուրից նամակ էր գալիս (Բակ., 16): Մարգարեից էլ զորք կկավ (ԳԳՎ, 45): Բայց դու ի՞նչ իմացար Կահնայից (Մուր., 4, 149): Ես էն հանդուցումս լավերից նուխպես ձեռլ էմ հաճախ դանգաւաներ պես-պես (ՀՔ, 2, 92):

Արեւմտահայերենից՝ Գնա մտավանտէն թիւ մը միս առ ու բեր (ՀՊԵԺ, 7, 19): Իշխանուհին պատնէն խաչոր տուն մը ժառանգած է (ՅԵԺԺ, 1, 185): Ուրեմն լարերդ զէնթիլի շաբերէն յափշտակէ (ՍՐԵ, 2Դ): Ահա իրենց փայտաշէն տունը՝ մեծ հաշիվէն մնացած (ՇՇ, 1, 137): Պանդուկապետէն լսեց, որ հեն են կիտորսն ալ (Ն. տ., 115): Ո՛վ է երազ ժառանգեր խառտախիլէն, ձիտերէն (ՍՐ, 195):

Ունիմ բայը միայն գրաբարում էր այսպիսի լրացում ստանում: Օրինակ՝ Յայլմէ ազգէ կալու հաղորդութիւն (Եբր., Է):

Հասնել, մնալ, վերցնել բայերը միայն ժամանակակից հայերենում են այսպիսի լրացում ստանում:

Օրինակներ՝ Ու նրանցից մենակ անմեռ էս զորոյցը հասավ մեզ (ՀՔ, 2, 145): Այդ հին նախապաշարունք էր, որ դարեր շարունակ ժառանգութեան է մնում կորից որդուն (Մուր., 4, 49): Ուրիշ բարեկամներ հասնող նամակներէն կը տեղեկանայի անուղղակիօրէն թէ հաստատուած էին նա յուր Եօրք (ՎՄԱՌ, 173):

Բայի լրացումը ելման-սկզբնակետի բացառականով.—Այսպիսի լրացում պահանջում են սխոդրական գործողություն ցույց տվող բազմաթիվ բայեր հայերենի բոլոր շրջաններում, ինչպես՝ դադարել, դառնալ, բախել, իջնալ, լսել, լուծանել, հանդարտել, մեղմանալ, սխմել, գարբ-

նույ, արքանաց, զօրանայ, զլշանայ, նուագել, յառնել, պարագել, սկսանել, սրափ(ու)ել և այլն:

Օրինակներ գրարարից՝ Լոնցին և Լրեբքն բարեկամք նորա այնուհետև ի խոսելոյ ընդդէմ Յորայ (Յովր., 1Ք): Զտիւ և զգեշեր ոչ զազարէր ի յառանելոյ և ի բողոքելոյ (Բուզ., 4, Գ): Արձափես ի կապանացա... սիրտին... ի սիրտընեաց (ԳնՄՈ, 29): Զարթեալ ի քնոյ իրմէ (Դատ., ԺԶ): Զօրացան ի սկարտընել (Նբր., ԺԱ): Քափես ի քնն զգինդք քո (Ա Քազ., Ա): Խափանէին գնոսս ի շինելոյ (Ք Նգր., Գ): Միթիարեցա Տէր ի նեմութեմ (Դատ., Գ): Գարձուցանէ ի ճիւղնորթնել նորա (Մաղ., Խ): Ոչ մեղմացա անորէնն ի նպարտութեմ (Ք Մակ., ԺԵ):

Միջին հայերենից՝ Ի մեռելոց կարոզ ևս յարուցանել (ՄՈժ, 236): Զբամայնաց դաշարեալ ի կոտորելոյ զքաղաքն (ԿԳՊԷ, 372): Ես ոչ բուլանամ ի սիրտն Քրիստոսի և ոչ դամանմ ի նորն հաստաոյն (ՊԱԳ, 145): Յինէն սկսանի ազգ իմ (ԷՉՄԳ, 131): Նուազեցան յինքն լուսոյն (ԿԵՏ, 125): Յակոր, զարթիք ի բնոյ մեղաց (ԷԹ, 172): Է՛ր պարագիս դու ի լալոյ (ն. ա.): Ոչ գազարէր ի լիզելոյ գտերն (ՆՄԺԱԿ, 77): Զըջանայ ի մեղացն (ն. ա., 289):

Արևմտահայերենից՝ Անցլովից պիտի սկսես (Մուր., 4, 36): Մրժբատք սթափվում է մտեւեից (Նիրով., 3, 129): Մեծ Տիկի՛նք արքնացալ իր ևս մտեւեից (ԳԳԿ, 377): Ել, Տորեղբայր, անուշ էնից (ԷԹ, 2, 106):

Արևմտահայերենից՝ Բայց մէկէն դայարեց հօգիս դիտելէն (ԷՇԸԵ, 30): Կարծք լուծեղ կտորանցիք ու մանէն Քանի անգամ ոտքի կար գան նորն (ԱՁԵ, 24): Իր աշխարհումն բոլորովին սթափված էր (ԵԵ, 110): Այսօր կաթմարդ ետազլ մը արքնեցալ (ՄՄԵԺ, 93):

Այլապիւլ, ընկենայ, կտակ և այլ բայեր կրճատ-սկզբնակետի բացատարան են ստանում միայն գրարարում:

Օրինակներ՝ Ոչ է այլապէս յարմարութեմ (ԳնՄՈ, 2): Ընկեց ի մեռաց փրոց զապիտահան (Նլր., 1Ք): Ոչ կասէր ի նպարտութեմ (Ք Մակ., Բ):

Կանգնել, խառել և այլ բայեր այսպիսի քրացում են ստանում միայն միջին հայերենում:

Օրինակ՝ Խառարեցան ալք ի տեսնելոյ (ՄՄՊՅ, 12):

Գնայ, երթայ, գորովի, քարտիկ, գարնել, զգոտանայ, բաց անել, ուշք գալ, հանգստանալ, շարժվորվել և այլ բայեր կրճատ-սկզբնակետի բացատարան են ստանում միայն ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Զիմիտները խառնիխոտն վիճակից շարժվորվեցին (ԳԳԿ, 479): Ծնողական սիրտը կարծես զգաստացալ

մի երկարատե արեւելայինից (Մուր., 4, 323): Ես սկսում էր ուշքի գալ իր զինովարքունից (ԳԳԿ, 489):

Արևմտահայերենից՝ Ամառը պատճառէն արդիւնք կ'երթայ, իսկ ամառը արցիւմէն պատճառ (ԷՊՁԺ, 2, 163): Յարտն բոլոր օրերուն մէջ ի՞նչ կու տան ծոցորդեան սխալմունքն սխալմունք գորտիկ (ն. ա., 4, 500): Դէմքը զիզնուակէն կանաչի կը գարնէր (ՌՉՅ, 42): Լոգիս յանկարծ թօթուրեցա իր խնջելէն (ՎԹԵ, 263): Զի բուեր գիս քրեցիտը քնուրթնէս (ՉԵԵ, 168):

Բայի լրացումը կրճատ բացատարանով.— Լրացումը այն առարկացած տեղն է քույց տալիս, որից կ'ընում է մի բան: Այսպիսի քրացում ստանում են հայերենի բոլոր քրջաններում բազմաթիւ բայեր, ինչպիսի՛ք լրջել, բառանել, բուրել, կլանել, քննիլով, քափել, ծագել, ծիլել, ծուրել, կարել, հանել, նստել, վիճել, քաղել և այլն:

Օրինակներ գրարարից՝ Ի հոցանէ բզիւր արմատ շարի (Ա, Մակ., Ա): Մեղք կաթել ի քրքանց կնոջ (Առակ., Ե): Աղբիւր կլանէր յեկեղ (ԺԵԵ., Բ): Որոյ ծորիցէ սերուն ի մարմնոյ (Ղատ., ԺԺ): Ըստէնն ի նմանէ բրտուեր (Ղուկ., ԻԲ): Ի քոյ անտի շանի զգա (Նլր., Բ):

Միջին հայերենից՝ Արասատըն ի վայր թափես ի աւերուս (ԿԵՏ, 166): Անճառ հոտ ի լէն բողբ (ԳԱՏ, 170): Գուրջին կլանէ ստամոստն ի զէնց (ԳՔՔՄ, 57): Զօր մահուն մտաց մի հաներ (ՇՄԲ, 129): Բարձր վիճել մի կաթիլ քոյր բացում ժամանակս (ՆՄԺԱԿ, 124):

Արևելահայերենից՝ Էն Ի՛նչ լույս է բիտում Բարից (ԷԹ, 2, 106): Բոց շանն ժայռից սմբակը ձիւղ (Իս., 1, 378): Ես որ մեռեմ ու իմ վերից ծի՛լ մի վարդ դուրս ձիւր (Իս., 1, 110): Երանության է բույրում այդ մատաղ գույզից (ԳԳԿ, 53): Որ միայն մեկի ծառն երբանկութեան Բուսնում է տասի ավերակներից (ԷԷ, 34): Թուփ է թվում ինձ այն գինի՛ն՝ Որ իմ արևից բաժնվածը չէ (ԷՇՔԷ, 3, 245):

Արևմտահայերենից՝ Բարէն հաց կը հանէ (ԵԵԺԵ, 1, 13): Այս սգաւոր քաճեւէն շիթ-շիթ արին ձիւ ձարի (ԱՁԵ, 189): Մտի կը գարնէ, ձիւղակէն ձիւր է ծիրն իր այտին (ՄՄԵԺ, 56): Անէն բան կը բիւ գերազրգոտած Լեւակայութեմ մը և ծայրայիցօրէն ձգտուած զգայութեմ մը (ԱՁԵ, 280): Լոգիս հաղար ալէ բխող գիտ մ'է դժգոյն (ԱՅԵ, 21):

Մի շարք բայեր (բարբոսել յառնել, զիջցուցնել և այլն) կրճատ բացատարան ստանում են գրարարում և մասամբ միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Յարցել յարմատն նորա տունի (Դան., ԺԱ): Բորբորեցա հար ի վիճել (Դատ., Զ): Դիջցուց մեղք ի վիճել (Ք Օրեւել, 1Ք): Թարձանայ, գնայ, (հոտ) գալ, դուրս քոչիլ, դուրս գալ, մայրել, կրել, արտարուել, քամել, քամուկ, վշել, փրքել, գոլորչանալ և այլ բայեր կրճատ բացատարան են ստանում միայն ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Ապառաժ Բարից կրակ գլուխ թափ (ՀՔ, 2, 99): Քարից, հողից հաց քանն (Իս., 1, 106): Քրտինք էր գուրջիանում նրանց մարմնից (Քակ., 167): Արշուրը գնում էր գլխից (ՍԶ, 3, 229): Մեկը է քամում փիչք սնազան (ՆԱԶԵՄ, 85): Եվ հայտնաբերեց անհուն ոգևորից Ազատ երգ ու տաղ ազատ ստեղծից (Ս, 16): Ինչոր հնազանդյան մարդու շունը էր փշում նրա ջլուտ արտաբերիցից և ներքին լարված հոգեկան մեծ ուժից (ԳԳԼ, 5):

Արևմտահայերենից՝ Եթէ յուրեղման նկզմէ ծիծաղներ կթել (ՀՊԾԺ, 4, 375): Արիչ բան է բոլորովին, օրը արցունք քամուին անոր բարեհորը ապառաժ աչեբեկն (ԼԵՐԵ, 334): Օղէն, խոտէն ու մարմինէն զր ծաւակը բուրում մանգալա (ՎՔԾ, 32): Երբանէկ բար փրթաւ վերջնական (ն. տ., 184): Մոգեղ բարիք, նայումէն լոյս կը տեղաք (ԱԶԵ, 94): Կեանքին աղբիւրն հոգար սակ պիտի ծայթթի (ՍԲ, 97): Ինչ համար զգեմ անուշ բան է վերաշնչիլ այն բազրուրթինը, որ կ'արտաբուրէր իմ գարունէս (ԶԳԶ, 61): Մխարտի կիտ հոտ մի կու գար հագուստներէն (ԱՅՄՍՄ, 174):

Քայի լրացումը սերման (ծագման) բացատկանով.— Լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից ծագում, առաջանում է մի բան: Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում սեռելի, ծագել, ստեղծ(աճ)ել, ծն(աճ)ել, (յ)առաջանալ և այլ բայեր:

Օրինակներ գրաբարից՝ Յագղ Յուգլ ծագեաց Տէր մեր (ՀԲ, 1, 998): Մնեան ի մարմնոյ մարմին է, և ծնեան ի հոգւոյ հոգի է (ն. տ., 1020): Յետ ջրհեղեղին Յերից արանց ընդ բնու արեղեկս ազգք մազգեկան սերնցան (ն. տ., 2, 708): Ստեղծ Տէր Աստուած զմարդն հոգ յերկր (ն. տ., 744): Ի լուսաւորչէն յառաջացան կրօնք եկեղեցւոյ (ն. տ., 334):

Միջին հայերենից՝ Գու ի նմանէ ծնար (ՆՄԺԱՎ, 200): Մաղէ լոյս ի քր ծոցիլ, զինչ գարնան կայծակն ի յամպլէն (ՆՔԶԿ, 66): Եւ յայն նամբուրէ մերին լոյս ծագեաց մթան զիշերին (ն. տ., 286):

Արևելահայերենից՝ Ոմանք ստում են տանու շունը առաջ է կեկլ մի վալքի տեսակից (ՀԲ, 1, 419): Նա ծնվել է առողջ ծնողներէրը: Ենում էր մարդուն իրեն տարերից և իրեն հանգուին (ՀՇՔԶ, 2, 248):

Արևմտահայերենից՝ Քարսինկերու վարդապետութիւնը կը սերք հին Ջրաղաչարին կրօնէն կամ Անտալայէն (ԵԾԾԺ, 4, 344): Մէկ արեան կապիկէն հաղարատորներ կը ծնանին (ՍՏԵ, 154): Մարգս միջու պիտի ապացուցանէ թէ կապիկէ սերած է (ԳԶԾԺ, 1, 328): Արևեստի գործ մը բնիկաբային շփում է բախում էր ծնի (ՍՊ, 318):

Քայի լրացումը նյութի բացատկանով.— Լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից, իրեն նյութից, պատրաստված է լրացյալով 258

արտահայտված առարկան: Այսպիսի լրացում ստանում են ստեղծման գործողություն ցույց տվող մի-շարք բայեր հայերենի բոլոր շրջաններում, ինչպես՝ գործել, ա(ն)նել, ստեղծ(աճ)ել, կազմել, գոյանալ, կատարել, ստանալ, լնուլ, կերակր(ու)ել և այլն:

Օրինակներ գրաբարից՝ Սեղան ի Բարանց առիթես (ՆԻք, Ի): Ստանցես յնա յանիս յանիստ փայտից (ն. տ., ԻԾ): Ջր ինքն գործէր ի կատն (երևմ., ԺԼ):

Միջին հայերենից՝ Յնասունոյ զոհնայ ստեղծուածն ի հողոյն (ՀԾ, 183): Ի յամբրուսի կալն շարշարանօք գեղան մի շինեցի (ՆՄԺԱՎ, 240): Կազմեաց զհայելի մի յապակոյ և յարճնոյ (ն. տ., 341):

Արևելահայերենից՝ Երբ Յահվին մարդուն ստեղծեց հողից (Իս., 2, 196): Անձրնի ջրից գոյացած մի ստվակ ծլլալին ներս խուժեց բարձի վրայով (ՆԳ, 1, 40):

Արևմտահայերենից՝ Գուն ոլորտէն, անձայն շինալն, անզոյն բաւնէ, Գուն ծածանող և անարմատ ծաւեններէն, Դաշնակութեանց Այլ-փաստան ծածանցիք (ՍԵԵ, 245): Որոնք զուրսք անիկն մը ղեկուղենիլ շինուած պարկեշտ սնաուկի մը մէջ պահուած էին (ԳԶԾԺ, 1, 247): Զեաղարծներ կը հանէինք զուրս, գունաւոր մետախէ հիստած անհաւատալի նրբութեամբ (ն. տ., 249): Իր աղբիւր ներս մտաւ. ստանելովն տարու պարմանուհի մը, վարդէ ու լոյսէ խմորում էակ մը (ն. տ., 310): Այդ պատկերները սկիլի շինուեցան (ԼԲԼԵ, 171): Ջրացումներս հոյակապ շէնքեր կը կերտեն ոչինչէն (ԼԵՐԵ, 40):

Որոշ բայեր (նառնել և այլն) նյութի բացատկան էին ստանում միայն գրաբարում:

Օրինակ՝ Տէր հաստեաց ի հողոյ մարդ (Սիրար., ԺԷ):

Որոշ բայեր նյութի բացատկան ստանում են սկսած միջին հայերենից, ինչպես՝ կազմել, նկել, զարդարել, շինել, շաղկել, փակել, զնել և այլն:

Օրինակներ՝ Գու թաղես ի վիմէ փորած տապանի (ՅԳ, 447): Հիս մի ճարտար... ի յամբրուսի կալն սեղան մի յերեսար ձեցաց զանազան յորհանովի (ՆՄԺԱՎ, 240): Քակեաց... զպահարան սորբոյ յախոյն և յարճաբոյ և յականց զարգարած (ՍՄՊՅ, 104): Դուսակն արծրէն զնեմ, որ հոգուս տունն երթաս ու գաս (ՆՔԶԿ, 149): Եազգած ես... ի շորս իրց (ՀԾ, 148): Ի յայս կալն թագաւորն մեր շինել երես շատ փարչել (ԾԾԶԶԳ, 462):

Կերտել, պատրաստել, ձուլել, եփել, բլթել, կոփել, կարկանդ և այլ բայեր նյութի բացատկան են ստանում միայն ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Լայս-խմորից զնզեր շինեց (Իս., 2, 133): Ծաշք պետք է պարտասովքը հետո, որսի մսից (Բ, 7, 495):

Հող՝ Ժայռից վազր է ձուլում (ՆՉԵՄ, 57): Հարկավոր է բանվորի տղից Պրոֆեսորներ ձուլել (Զ, 348): Հնչյուններից պիտի կերտել մի հուշարձան (ՊՍՍԶ, 162):

Արևմտահայերենից՝ Անկորդ է բռնել, թէ սոցի բառերէն զիրամարտ կերակուր կը շինէ (ՀՊԵԺ, 2, 173): Անէրի ճիշդ հետեցուցեր ու կարգուկարգ կը տարող խառնաշփոթ սպասույթներէն (ՆՇԸԵ, 339): Իր տառապանքէն թխուած են այս էջերը (ԱԶԵ, 241): Մեղաբանմունք մտն կը քափէինք (ՉՄԿԼ, 198): Ու մեր ձանձորայի մոխ ու ձուխերէն կը կազմուին յուտ տաքանաքներ ամպի (ՊՍԿԱ, 11):

Բայի լրացումը բաղկացուրջան բացատրականով.— Լրացումը ցույց է տանի այն առարկաները, որոնցից բաղկացած, գոյացած է լրացումը և լրացումը արտահայտված առարկան, իբրև ամբողջություն: Իրականում սանյութի բացատրականի տարատեսակ է: Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում համարյա նույն բայերը, որոնք և նյութի բացատրական են ստանում, ինչպես՝ բաղկանալ, գոյանալ, կազմել, ստեղծ(ան)ել և այլն:

Օրինակներ գրորարից՝ Ի լորից տարեցոյ բաղկացեալ գոյ մարմին (ԸԲ, 1, 428): Ապաշխարողի կենար ի խաւաւ և ի լուսոյ բաղկանան (ն. տ.): Գոյացաւ ըստ մեզ ի մէջ բոլորովին (ն. տ., 569): Ի քաջաց առանց բարեկամս իր կազմեալ (ն. տ., 1030):

Միջին հայերենից՝ Աննի և բազմանան առաքելութեամբ սեանելով ի յազրերս յայս, որ յարգարեցաւ ի գեղտոյ (ՆՄԺԱՎ, 292): Ամեն գունից գորգարեալ է համաքիտա (ն. տ., 300): Ի Սարմբոյ քաւէ մարդ էր շինած (ն. տ., 314): Երկինք, երկիր, ծով և ցամաք՝ Ի յոչէնց սիրով սանկեմար (ԿԵԱ, 114): Երբ ի հողայ լը գրեց զուզի (ՅԳ, 312): Ի սոցանէ գոյացուցեր Բոլորովին զամէն բունակ (ն. տ., 413):

Արևելահայերենից՝ Մեն բանակ կազմեց սեփական զորւնեցի (ՄԱՐ, 4, 86): Անթուրդիան կազմից հայ զեղարվեստական խոսքի բնութի նմաններից (ԻՎ., 4, 356): Ստորին հարկը բաղկացած էր խառնուրներից ու գրասենյակներից (ՇԻՐՎ., 3, 9):

Արևմտահայերենից՝ Բազմական խորհուրդն այնքան կարծիքներէ բաղկացած է, որքան անգամներէ որ կազմուած է (ՀՊԵԺ, 2, 143): Հիւրերն, որք կերբ տիկիներէ կը բաղկանային՝ ներս կը մտնեն (ն. տ., 4, 443):

Ժամանակակից հայերենում նյութակ, պատրաստել, շինել, նախել, կերակուր ասլ(ու)ել, շաղել, կապել և այլ բայեր նույնպես ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Բայը կառավարներից բուրգեր է կերտում (ԻՎ., 2, 20): Եվ այդ վազրիցի փնջեր պիտ հյուսովին (ՀՀ, 95):

կազմու աստերից հյուսեցին պսակ (ՂԱ, 13): Կերեխի սյունները տաշված էին կաղնու հաստ գերաններից (ՄԱՐ., 5, 266):

Արևմտահայերենից՝ Դեռ լը գրկած էակ փոճոյ մը՝ ժայռէ, զեղէ, նուրէ շաղեալ, Գրկել սա ցարտ հողակոյտը, Ո՛հ, չէ այնչափ ցաւ ինձ համար (ՊԳՏ, 66): Պարանները կը տանէր, որ բաղուած խոտին խառնուրէն վանգակ կապէին, բեռ շինէին (ՉՄԿԼ, 31): Եւ գիտես... Նորահաշ ճառագայթի խորձ կապել հաւատքի յոյսի կամարէն (ՊՍԿԱ, 133):

Բայի լրացումը միջոցի բացատրականով.— Լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որով կատարվում, իրացվում է գործողությունը Այսպիսի լրացում ստանում էին մի շարք բայեր միայն գրաբարում և միջին հայերենում: Այսպես, գրաբարում միջոցի բացատրական ստանում էին արբուցանել, արգարանալ, գործել, ցուրտանալ, լնուլ, նարկանել, շանել, պարտաւորել, ստուակել, օժանել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Եւ օժանել ի նմանէ գիտարն վկայութեան (ԵԼԲ, 1): Զիւրիկն նոցա արբուցանենք յարեւել նոցա (Յուլիս. Ե), Զամենայն գտան նորա լցուցէ ի տոնականաց (ԵԿԳ, Ա): Հրաման տաք թագաւորն Շապուհ զկէս յատակին իւրոյ խորանին հարկանել ի բերեալ հողայն Հայոց (Բուզ., 4, 57): Սատակցան զօրքն Հերովդի յօղականութեան ըստ իւրարանչիւր ակախց շահէին ի նշխարաց սրբոյն (ՂՊՊԶ, 4Բ): Ի բազում վայելից զուարթանայ հոք (Առակ., ԻԶ): Ի պաղպղ ճառաց գործէ կերկիր (ն. տ., Ա): Ի բանից քոց արդարանայ և ի բանից քոց պարտաւորեցիս (Մատթ., ԺԲ): Հանդիմանելով հանդիմանացն զնա յոյխարաց քոց և ի ցունեոյ բումմէ և ի նմանէ բումմէ (Թ Օրէնք, ԺԵ): Պատուես զՏէր ի քոց արգար վաստակից (Առակ., Գ):

Միջին հայերենում միջոցի բացատրական ստանում են արքանալ, զարգարել, շինել, ամբարցուցանել, լուսանալ, պաշտել, գրաղել, կերակուրել, փառքանալ, գնել, խնամարկել, ծագել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Ի մէկ ատուր վաստակես շորտ հօգի կերակրեցի (էՉԳԱ, 49): Սերս այս ի գանձէն յայնմանէ իմոյ շինեաց զայս ամենայն (ն. տ., 144): Ահա և զղզուքեամբ պաշտէին զնոսա լրջից իւրեանց (ն. տ., 200): Զինչ տեսանես, որ կու զնայ, վիւրմէն այսօր զի՛նչ զբաղիս (ՅԳ, 267): Քակեաց յեկեղեցական սպասուց բազման անոխոս օտեղէնն զպահարան արքայ յսպիտ և յարձարոյ և յականց զարգարած (ՍՍՊՅ, 104): Ապա բառանալ ի քնց իրեանց, զի սովորեցի թռնել (ՆՄԺԱՎ, 229): Գնեց դսայ ի յարգար բնից իւրոց (ԺԺԶԶ, 356): Ի մարմնուոր աշխատութեանց խնամարկին զմէկ (ԺԵԶԶԲ, 445):

Փամահակակից հայերենում մասամբ գործածվում է միջոցի բազաականը:

Օրինակներ՝ Սիրոյ արևու վտանցի տասը մոծի կափկանաչ (ՊՅՊՅ, 74): Արմավենի ծաղկեցնել քո նյունից (ՀՇՔԷ, 3, 65): Եւ Եստով փորքի սեղանի տաչ, պնակից թիչ էր խմում (ՄՄԵ, 157): Ան ժամանակ ամեն ազգ իր գրպից կուտի (Բակ., 360):

Բայի լրացումը բնօրինակվան բացատրվում է լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից մի բան է բնօրինակվում, որի նմանությունը մի բան է ստեղծվում: Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում մի բանի բայեր՝ ուսանել, սովորել, քարզմանել և այլն:

Օրինակներ գրարարից՝ Աս Թարգմանի շևորի գրոց (Յուր., 108): Յիճևն ուտի զպատգամս (Առակ., 18): Յարև սովորեցին սիրելութեան անկ բարիք (ԶԲ, 2, 730):

Միջին հայերենից՝ Եստան առաջի նորա, և ստանէին ի նմանէ (ՄՄՊՅ, 35): Գիանմ որ ամեն մարդ չկարէ ունել ի գրեմ (ԷԵ, 208): Գիրքս այս վերջին... նոր է Թարգմանած յաւարոց ի մերս (ԺԳԶԶ, 221):

Արևելահայերենից՝ ժողովրդից սովորեց նա սեւախղմը (Բս., 4, 179): Էանձն առա Թարգմանել Գլուրեից, Պուլիից և Լեմանավից (Ն. ա., 157): Ախ, դաս չի ամուտ սիրտս՝ վշտերից (ՀՇՔԷ, 3, 58):

Արևմտահայերենից՝ Միայն այրուրենը հինգ վարժապետ է սորվեցա (ՀՊՅԺ, 2, 278): Բառերն ամէն զոր դոն ինձմ սորվեցար՝ Քու շարքերէլ ևս կարծես նոր կ'ուսանիմ (ՍԲ, 215):

Այլապէլ, ուղղել, գրել բայերը այսպիսի լրացում են ստանում միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Եւ այս ոչ քստ կարգի և ըն, այլ հաստոտ և ծաղկաջաղ աստի և սևտի հասարեալ, յայլ և այլ գրչազ և մտաց ալլալած (ՄԶԶՄ, Ներած.): Շատ աշխատեցա և ուղղեցի զաս փ ճշմարիտ և շուղիղ օրինակէ (ԺԳԶԶ, 509): Գրեցաւ սայ յազնիւ օրինակէ (Ն. ա., 511):

Ընօրինակել, օրինակ վերցնել, օրինակ առնել, օրինակ Բաղի, դաս առնել, նկարել և այլ բայեր այսպիսի լրացում են ստանում ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Քչորը չէն օգտվում նրա այլած խորհորհորեից և օրինակ վերցնում նրա տնեսարկունից (ՆՄ, 1, 100): Նրան ին լուտ և նրա գալլալիի բլրաբարդը կելեշեռից զաս առնում (ՂԱ, 105): Օրինակ առ հնց մեր քաղալորից և քո ամուսնուց (Մուր., 4, 67):

Արևմտահայերենից՝ Ինձմ կ'ընօրինակէր իր շարադրութիւններն, ու պարտականութիւնները (ԼՔԸԵ, 43): Մեծ մարդոց կ'անճէն բազէ սրբանի (ՄՄՆԿ, 49): Ժիր ու բարի բնկերւնուն Զուգեր ասնել օրինակ (Ն. ա., 66): Տրանսիսի մէջ կրնայինք օրինակ վերցնել մանուշակներէն (ԳՍԱՄԻԺ, 442): Վէպիս նկարը բազած էի ուրեմն Իրինդ զիւղը բնակիչներէն (ԿՓԶ, 167):

Բայի լրացումը մասնական խնդրային բացատրվում է լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որն իր մի մասով է կրում ենթակայի գործողությունը: Այսպիսի լրացում ստանում են բազմաթիվ ներգործական բայեր հայերենի տարրեր շրջաններում:

Այսպես, գրաբարում մասնական ուղիղ խնդիր ստանում են առնող, սպրեցուցանել, բնագի, կեցուցանել, խոսովել, վայելել, սպանանել, ոտնել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Անչ էի պտղոյ այգույն (Մարկ., ԺԲ): Տոց նմա ուտել ի մանանայէն Թարուկոյ (Յայտն., Բ): Առ ժամանակս վազելեն ի դարմանոյ ցորենոյն (Բուլ., 3, ԺԳ): Արք ի գիւնոյն (ԺՆԱ., Թ): Խորովեցէ ի նոցանէ և կերբէջ (Բ Օրէնք, ԻԸ): Ի նոցանէ սպանածիցեն (Ղուկ., ԺԱ):

Միջին հայերենում նույնպես բազմաթիվ ներգործական բայեր ստանում են այսպիսի լրացում, ինչպես՝ առնող, բերել, դենել, գոլանալ, զտանել, քաշխել, կռշել, խմել, բմպել, ոտնել, նաշակել, ծագել, տալ և այլն:

Օրինակներ՝ Տուր ինձ սելոյ խնոյ քսան զահեկան (ԷԶՄՊ, 38): Տան ճաշակի նմա յաբենէ իբմէ (Ն. ա., 172): Զպատտորսուն շախհեցիք, պղաղի զու կերար (ԷԵ, 210): Ապա ա իւր կարելն (ՄԶԶՄ, 41): Ե՞թէ որ չկնիղեցոյ նիթ կամ յանօրից կամ ի գրկատուց կամ ի մուկիցնէ կամ յայլ իրաց զողանայ, նա զկարգն կորսնէ (ԹԳԳ, 22): Ավ չիւր շուրս դիմէ, պղաղոյն ճաշակ (ԷԵ, 188): Բեր ի նկնէ, որ ոտնէ (ՆՄՄԱՎ, 320): Նա ծագէ իւրոյ ի Տագի քո (Ն. ա., 82): Եղևես ՚ւ արհնես ունիս, թէ չկրնես ու զաս մտա ի ին (ՆՔԶԿ, 168): Յաբենէն շիչն առնի (Ն. ա., 173): Ի չիմ կրակէս տայ բեղ (Ն. ա., 166): Պտիկ մ'առանկղ խմնմ (ՆՔԶԿ, 161):

Ժամանակակից հայերենում առավել շատ են մասնական խնդրային բացատրական ստացող բայերը:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Յարս էլ խմեց էլ զրից (ԶԲ, 2, 48): Այս ոտու տակ մենք նրկեցինք Սիրո շնաղկ նրկեցից (Բս., 4, 120): Իր գրեթե նվիրեց ինձ սրտաբուխ մակադարկունեիս (Ն. ա., 132): Վերջը գանձիկի մսիցն է ուղում (ԶԲ, 2, 235): Բառից-մառից շունճս (ՆՄ, 1, 110): Դու բեր նրա գրեթե (Շիրվ., 8, 93): Բա այլ մեղերից

ինչի՞ չես ուտում (ՂԱ, 18): Ով ստես չի գալիս տանում անեցիներդ զնգուն գանգերից (ՎեՊԼ, 42): Եուրե նկարից ինքն էլ ունի (ՎՊԸԵ, 1, 215):

Արևմտահայերենից՝ Իրեն այցելությունն ընող ամեն հիւրերուն օմի-
բն էր բաշեր (ՀՊԵԺ, 2, 132): Շատ տեղերէն հաս կուգան՝ այս ապ-
րանէն գնելու համար (Ն. տ., 3, 111): Խումանիս ալ բու պանելիլէդ
սիտի պահէ (Ն. տ., 4, 32): Քչնի մը առ սա դեղէն (Ն. տ., 124): Ան-
յաջօրէն խմեց պազ բուրէն (ԵԾԵԺ, 1, 520): Անցնալ ժամանակի եր-
գբուն կ'ընդէ (ՌՉՏ, 260): Ալ մի թափէր դեղին հողէն այդ դիտակն
(ՍԸԵ, 228):

Այստեղ նույնիսկ հնարավոր է բացատրականով ներքին ուղիղ խնդ-
րի: Արիտակ՝ Կրակված ու գետնիը գոփելով՝ Պրովանտի էն խննթ պա-
րերից սիտի պարիք (ՍԿՔԳԲ, 531):

Բայի լրացումը մասնակն Լնրակայական բացատրականով.— Այս
դեպքում բացատրականով արտահայտվում է գործողությունն կատարող
ստորական: Մասնական Լնրակայական բացատրականը կարող է կա-
պակցվել բոլոր տեսակի բայերով արտահայտված ստորոգյալի հետ:

Օրինակներ գրարարից՝ Պատասխանի Լատն ոմանք ի դպարցն և
ի վաւթսցոց (Մատթ., ԺԲ): Ոչ ծախնցու ի Լոզանէ և ոչ մի (Թիբ.,
ԱԿ): Յայտեցաւ յարենէ նորա գործովքն և զձիովքն (Դ, Թադ., Ի):
Կէտն յանանոցն ի պէտս արարան (Եզե., 1, Ա):

Միջին հայերենից՝ Չխանին ի յայլ Լիւրերոյն ի յինքն (ՄՀՋՄ,
61): Դու զայն կարէ և հաս ի ընն, որ յիւր սերմանցն չգտանի ի քէն
(ՆՄԺԱՎ, 225): Գիտենայք, որ չի կայր ի յողբէս, վասն այնոր համար
կհասկատար մնաց, և այլ օրինակի ճար շկասք (ԺԵՀՋԸ, 61):

Նրբնաշայերենից՝ Չէ՞ որ հայոց զարկերից էլ շարունակ շարք-
վում էին (Մուր., 4, 126): Կարելի և արքիք քանից պատահէ (ՀԹ, 1,
399): Հատուկտ մի հատ խնձորք թէկուզ զննս կոշտ բարեբի մեշ,
հասիրք նրանց էլ կկպչի (ՎՓ, 4, 244): Թև իշխան ձկնիցք կա, մի քիչ
մաղաղու զրկի (ՎՓ, 4, 302): Աննն ազգից Երևում էին (ՎՓ, 3, 560):
Այդ կենդանուց այժմ Հայաստանում չկա (ՎԱՆ, 2, 339): Այնտեղ աշա-
կհուններիցս կլինեն (ՄՄԵ, 102): Ինձ թվում էր, թե այն ժամանակ մեր
ստորաարթերում ինչքան ծաղիկներ կային, բայցից էլ բացվել էին խճ
հոգում (ՎԱՆ, 2, 184): Հին ծանրներից երբեմն այցելություն էին դա-
լիս (Բակ., 403):

Արևմտահայերենից՝ Իմ նքակացս մէջ ալ կայ այդ քո Աբծրունեաց
արիւնէլ (ԾԵ, 53): Էդ ծաղիկն, էն տեղուանքը պու պու է (ՀԵՊԱԼ, 347):

Պէտք է անմիջապէս փնտռել տանք թէ Պօլսոյ մէջ որոնց բով կը գլու-
նուի այս աղանկներէն (ԵԾԵԺ, 2, 77):

Բայի լրացումը վերաբերության բացատրականով.— Վերաբերության
խնդիրը գրարարում հիմնականում արտահայտվում էր գ+բացատր-
կան կառուցով: Սակայն խուսել, կասկածել բայերը այդ կառուցից
գտաւ երբեմն վերաբերության խնդիր ստանում են նաև բացատրականով:
Օրինակներ՝ Կասկածէին յազգաց երկրին (Բ, Եզր., Գ): Որ ճրկնչի
ի Տեսանէ, որ յամենէ կասկածեցէ (Միքր, ԱԿ): Խօսեցաւ ընդ նոսա
ի գրց (Գործ., ԺԷ):

Միջին հայերենում նույնպես ստացական, զգացական, իմացական
բայերը վերաբերության խնդիր են ստանում գ+բացատրական կառույ-
ցով: Սակայն այստեղ ազնիք մեծ թվով բայեր՝ խուսել, կասկածել, գան-
պառել, ընթրնուց, պատմել, խափար ունենալ և այլն, գրագեղանար
վերաբերության խնդիր ստանում են բացատրականով առանց գ նախդիր:

Օրինակներ՝ Ի սաղրիլոյ իւրոյ իշխանացն և յերկնէլ բաշովնան
կասկածալ՝ կարտասնէլ զպպիրասն զաղանի ի զօրաց իւրոց (ՍՄՊՅ,
9): Նու Յոթասօփ սկսա խօսել յօրինաց (ԱԲ, 312): Աչքն գանգատեր
ի փորոցն (ՆՄԺԱՎ, 329): Ընթրեցնալ լինի ի տեղգերակալ արհայլն
Աղէքանորու, որ ի միում բազարի յոյժ պատուեալ և մեծարեալ ուղև
(Ն. տ., 329): Աստանօր պատմել կամ մեծ եղկոյոյ, որ մեզ դիպեցան
(ՀՀՄԲՔ, 549): Չկամք ստանալին արի, յանդէնէն խապար շունէի
(ՆԹԿ, 286): Ով ժողովուրդը, գիտաթին լինի ձեզ, որ Բաղէտս նըէցս
զանգաւն ի ձեզանէ (ԺԵՀՋԸ, 150):

Ժամանակակից հայերենում գ+բացատրական կառույցի գ-ն անհ-
նօքեր ընկնում է, և բացատրական կատարում է այդ կառույցի պաշ-
տոնները: Այս առումով էլ և՛ արևելահայերենում, և՛ արևմտահայերե-
նում վերաբերության իմաստը ստացական, զգացական, իմացական
բայերի մօտ արտահայտվում է բացատրականով: Երկու զրական լեզու-
նեկրում էլ շատ մեծ է վերաբերության բացատրական ստացող բայերի
թիվը:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Բնչվնս ևր ապրում, զու ձեզնից
պատմի, Չեք որ ու կյանքից, Չեք ցավ ու դարչից (ՀԹ, 2, 36): Խոսում
են Լոտու հին-Հին Լաբերից (Ն. տ., 44): Բայց չեմ, գանգատովի, բամ-
բասի Բեզնից (Իս., 1, 203): Հարցմունք արավ լիքը բարից (ՀԹ, 1,
161): Իր շանից հետևելու պատմությունն է անում (Ն. տ., 122): Նրբ
Բաշարյունից, խելից, հանճարից մտքը խոտը են գցում՝ միժաղուս է
(Ն. տ., 505):

Արևմտահայերենից՝ Կոզկասեան խնդրոյն մէջ ալ ժողովուրդը ոչ
նստալ իրատնք սնի կասկածելու պատճառաբանէն (ՀՊԵԺ, 4, 16):

Միշտ անգործութենէն կը զանգոտը (ՄԵ, 147): Առն ոչինչ գիտէր այս ամենէն (ԳՉԾԺ, 2, 145): Աստուածներու խորհուրդէն Ե՛րանունէն խօսեցան (ՄԵԵ, 54): Եւ անպատան բառ ինծի բառ կեանքէդ ինչ որ չի կրօնազած (ԹՈՅ, 81): Մեր այդ անվերջանալի բախտատուններէն մինչև վերջը գրեթէ ոչ որ ոչինչ գիտցաւ (ՈՉԵ, 51): Վերակենդանութենէն կը քարտուփաւ (ՇԵ, 1, 165):

Բայի լրացումը հնարգումն բացառականով.—Այս լրացումը խիստ աստճանափակ բայերի մաս է գրվում հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակ գրաբարից՝ Գնաց հարցանել ի Տեսուն (ժնն., ին):

Միջին հայերենից՝ Եւ հարցանեմ յանձնէդ, ով կրտսեկի (ԳԱՏ):

Արևելահայերենից՝ Եկա խորհուրդ հարցնելու հինավուրց գորավարից (Մար., 4, 116): Մի օր ինձանկից արավ հարց ու փորձ (ՀԹ, 2, 93): Երբմեծ կնոջից տեղեկութիւններ էին հարցնում Արմէյանների քնտասնիկն զորհերի մասին (Շրվ., 3, 330): Հարցրաւ սրանցից ժպտում են իրար (ՀՇՔԷ, 2, 257): Զարմացած հարցմունք արի ծանոթ զեղակահից (Բակ., 66):

Արևմտահայերենից՝ Ինձմէ խորհուրդ կը հարցնէր մտերմարար (ՀՊԾԺ, 6, 175): Էն Աստուած, որ ինձմէ հաշիւ հարցնէ, ես իմ հաշիւս տէրն եմ (ՀԵԱԳԱ, 65):

Բայի լրացումը հանգման (և սղղութեան) բացառականով.—Լրացումը ցույց է տալիս այն ստորեկան, որին հանգում, կառոււմ, կալում, ձգում, ուղղվում է գործողութեանը: Այսպիսի լրացումը սովորաբար գրվում է արականով, գրաբարում, միջին հայերենում նաև նախդրավոր կառույցներով: Սակայն գրաբարում ծարակի, կարօտի, կարօտանայ, կախիկ, մասամբ և կապիլ բայերը հանգման և ուղղութեան խնդիրը նախդրավոր կառույցներից և արականից բացի հազվադեպ ստանում են նաև բացառական հոլովով:

Օրինակներ գրաբարից՝ ծարակեաց անդ ժողովուրդն ի ջրոյ (Ելք, Ժ): Նդիցին կարօտեալք ի հացէ և ի ջրոյ (Նզնկ., Գ): Յիբէ իմբոբէ ամենեկին ոչ կարօտանաս (ԳնՄՈ, ԳԳ): Ի ցուցն կարխեցին (Ղուկ., Ե): Ի յորիցունց տուեց կարխալ յերկնից (Գործ., ԺԱ):

Միջին հայերենից՝ Հանապաղ հաղորդին ի մարմնոյ և յաւենէ Տեսան (ԱՄՄՁ, 236): Ով արիւնէ և ծորակէ՛ թող գաչ խմէ որ լիւսնայ (ՀԹՏ, 217): Դարձայ մուճաւաթ թերի՛ յերկնուցն սրան կապիցի (ՆՔԷԳ, 63): Մեղօք կապեալ կան ի ստամանէլ (ՆՄԺԱՎ, 83): Կու իրափազնի յ յաջն լուտն (ԿԵՏ, 130): Այս Բաբբը փաշայս զնօջայ Ալիխան կարխայ ի վայալ (ՄԺ, 2, 413): Մարաւած ենք բանի զինչ տունկն ի ջրոյն (ՀԵ, 183):

Ժամանակակից հայերենում ավելի է մեծանում այն բայերի թիվը, որոնք հանգման բացառական են ստանում: Բանն այն է, որ գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում գ+բացառական կառույցով հանգման խնդիր ստացող բայերը ժամանակակից հայերենում այդպիսի լրացում ստանում են բացառականով (կախիկ, կախ սենլ, կախ տայ, կախ բնկել, կապիլ, կալչիլ, կպցնել, Բարչ տայ, կառչիլ, կարել, պնդացնել, հարցրուել, հարխանել, Բաշի և այլն):

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Երկ իրկիւն էլ կողքիդ սնից կախ էին արած կերք հրացան (ՀԹ, 2, 38): Նամարդ օճից կախ ենք բնկել (Բու., 1, 136): Վզներից կաղում ջաղացի բարիք (ՀԹ, 1, 237): Մի ծայրով պնդացրած էր կողքին՝ կաշու գոտկից (ՆԳ, 1, 45): Շատերն էլ կալում էին թաց նմեռովից (ՆԳ, 1, 69): Եվ թաղուհին կառչեց այդ մալից (ԿԵ, 4, 528): Բանվածներից ամենասանդուզիսի վզից կապեց մի փայլուն գույնզգույն մաղափն (ՎՓ, 3, 492): Մայր արևից են օճնն էլ կառչել (ՀՇՔԷ, 3, 196): Ես նորից թիկց կոխնամ՝ տանում եմ նրան (ՄՄԵ, 77):

Արևմտահայերենից՝ Բոլոր շատախօս էրեսփոխանները լեզուներէ կը կախէ (ՀՊԾԺ, 2, 158): Մէջքը պրկող կաշիէ գօտիէն արծաթ շղթայ մը կարխուած էր (ԵԵ, 48): Գուցէ ես այ այդ մասին Ունէ նախանձնութեան մը յարիտ ունենամ (ԵՈՅԺ, 4, 550): Փարթիչներէլ տակախօտի բացուող աշխարհը գօրիք (ԱՔՔ, 88): Ոչ որ կը բաշէ թեզակներէլ թիզ հօս պահելու համար (ՎՇԵԷ, 331): Այդ պահուսն ձեր հողին կը հարցրուէր գաբիբու անձաններուն մէջ ստղուած այն պարխուներէն, որոնցմէ խմեր են մեր նախնիները (ՎՈՎ, 217): Որքիչ անգամ մը տեսայ յալվարէն շանչուլի պէս կարխուած գաշիս սեղերու հետ կերկնից կը մտնէր (ՀԵԱԳԱ, 13): Յանկարծ ակաւններէս կախուեցայ օդին մէջ (Ն. տ., 87): Կաստանք կը շարունակէր իր սպաննած յովազին պոչէն բաշիկ (ՇԵ, 1, 220): Հողիէն մէջ զիշեր ու ցիւրկի կառչած կը մնար անոր մտածումն (ՄՊ, 257):

Բայի լրացումը ներգործող խնդրի բացառականով.—Հայերենի գրաբարում բոլոր շրջաններում կրավորական սեռի բայերի մաս բացառականը կատարում է ներգործող խնդրի գիր:

Օրինակներ գրաբարից՝ ՅԱստուծայ ուղղեսցին զնացք նորա (Առաւ., ԺԶ): Որ ի հօրէ Խորին շինեալ էր ի Տարօն (ՄՄ, 3, Բ): Վատնիս ի պիճակացն (ԳնՄՈ, ԿԼ): Ստատկեցիս անձն այն ի ժողովրդիէն իբրէ՛ն (Ղե., Պատմ., ԺԳ): Օրհնեցաւ և զրօտանեցաւ ի հեռաւորաց և ի սեռնաւորաց (ԹԱՊՏԱ, 3, ԺԳ): Ոչ տիրիս ի ցամանէ (ԳնՄՈ, 2Զ): Ոչ էր իսայ Շնար յումնէլ թշկնի (Ղուկ., Ը): Վարէր ի զիւնէն (Ն. տ.):

Գրեալք են յնայնայ (Բ Մնաց., ԷԶ): Ի բերանոյ բումնէ զստեղացայ (Ղուկ., ԺԹ):

Միջին հայերենից՝ Հագարացոց ազգէն զերեսար... Արեւմաբարու զօրաց ներկեցար՝ հազաթայից սրէն խոցեցար (ԽԿ, 130): Ու մասու մասեցար յիւր արարողէն (ՀԵ, 193): Աւերկետ աշխարհս ամէն ի անօրէն Յուսմամէն (ԺԵԶԶԱ, 361): Խոստան կորտեցա ի Չիրաղէն (ԺԵԶԶԲ, 351): Եւ անիծած լինա սարք Յարութեան (Ն. տ., 449): Տանտիւնաց հալածիւք (ԺԵԶԶԳ, 420): Շատ զօրտար մարդիք խարոյն ի սկարաց (ՆՄԺԱԿ, 112):

Արեւմտահայերենից՝ Այս կամ այն բերդը գրավիլն է բշմամոյց (Մուր., 4, 21): Եղբայրասպանութիւնք մի ոճիր է, ասածոյց և մարդկանցից անիծված (Ն. տ., 153): Այդ սրիկաները վարձված են Ղուլամ-յանից (Շիրվ., 3, 340): Կրեմլիք կամուրջի գիշերային պահակներից (Բ, 7, 18): Շքեմված է եղև Սանատրուկ քաղախոյից (Ն. տ., 97): Իմ անտար մնացած երկիրը կենդրում է յմ բշմամիներեցի (Ն. տ., 247): Վերաբոված էին լինում զազանից (ՂԱ, 196): Գուրգուրիք հողիս ախարեից խոցված (Բս., 2, 59):

Արեւմտահայերենից՝ Եթէ կիրեն ստումանայէն խարուելով գործած ըլլայ իրեն վերագրեալ յանցանքը (ՀՊԵԺ, 1, 410): Մկրտիչ Լախիկոպոս Տիրբանեան պոլսեցիներէն կ'անուանուի հրաշագործ (Ն. տ., 2, 63): Կը դիմատրուի խոշոր կենիկ մը (Ն. տ., 3, 189): Այս օրերս յարթուեցա Սիմոն անուն բեռնակրէ մը (Ն. տ., 4, 478): Թաղային վարձարանը կը կառավարուի բարի բանանայէ մը (ՀՊԵԺ, 3, 218): Բուպիկ ոտքերովը կ'ընչէն առաջնորդուելով վերի յարին Ելա (ԵՆ, 575): Տեսայ որ ձեր փրկութիւն զարկացողի բուպիկ ոտքերն անբակկներու մոխիրներէն ալրեցան (ԱԸՆ, 25): Եւ կը զարեուի եղբայրն եղբօրէն (ՎԹԵ, 231):

Երբեմն լեզուք որոշ բայերի մտտ էլ կարող է այսպիսի լրացում գրել:

Օրինակ գրարարից՝ Մեռածի և Արայ ի պատերազմին ի մանկանցն Շամիրամայ (ՄԽ, 1, ԺԵ):

Արեւմտահայերենից՝ Հոգը Սեղան... ապիրատ փեսայից կորացած՝ յուր ծառաների շնորհիվն է միայն ձեր աչքին երևում (Մուր., 4, 102): Բոլոր հմտու գրականագետներից բարձր գնահատականի արժանացել է (Բս., 4, 312): Արեից շորացած հողը ազատութիւնք ծծում էր ջուրը (Բակ., 96): Քրտիմից խոնավացել էր ձիերի մուգ կապույտ վիզը (Բակ., 117):

Արեւմտահայերենից՝ Քէրթերն ժողովուրդէն կ'ապրին և ոչ քէ Երզմարուպրենէն (ՀՊԵԺ, 4, 500):

268

Մի շարք բայեր կրավորական սեռի են՝ ունենալով հարադրական կրավորություն:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Գա հիմարութիւն է, նույնիսկ խնայողութիւն է սիրել մի եղորդը, հետամտա լինելով մյուսից (Շիրվ., 3, 295): Ամեն անգամ պաշարվածներից յարաշար շարք կերան (Բ, 7, 350): Եւ ամոթալի պարտութիւն կրեց Մարգպետունու քան զինկորներից (Մուր., 4, 337):

Արեւմտահայերենից՝ Անտնմէ մեծ մարդ շատ ընդունելութիւն պատ էր ծողովուրդէն (ՀՊԵԺ, 1, 28): Մեր ազգայիններէն մէկէն փնաս տեսած է ստուարի մէջ (ՀՊԵԺ, 4, 412): Բնական երևույթ էր, որ սկստըք ձեռ ուտըր գօրաուրէն (ԱՄՄՉՄ, 184):

Բայն լրացումը պատիվ ներգործութիւնք բացառականով. — Այս լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որից ոչ ուղղակիորեն ազդվում, ներգործվում է նեթական: Սա հիմնականում զգացական բայերի լրացում է ընթացում: Այդ պատճառով էլ հայերենի զարգացման տարբեր շրջաններում պատիվ ներգործութիւնք բացառական ստացող բայերի կազմը գլխաւորեն փոփոխվում է: Այսպէս, դարբանու գրանք էին ամասելի, անկանելի, վարչել, գոհանալ, դոզալ, զանգոտել, զարբնուլ, զարնուել, զգուշանալ, զգուկ, զգշալ, երկնչել, խիրալ, խնդալ, խաշչել, անննանալ, յագնեալ, սարունալ, սարսափել, վախենալ և այլն:

Օրինակներ՝ Ոչ գանգոտեցին ի հրամանէ թաղաօրին (Ներք., ԺԱ): Յիպեանց բանիցն իսկ ո՛չ ամաչեցեն (Եղև., 3, Գ): Հեշեաց երկիրն ամենայն ի բարբառոյ զորացն բազմութեանս (ՀՊԵԺ, ԼԲ): Տարգիթք ի ստանալ (Յասյի, 42): Ի ձայնէ կործանման... զղրցեցան (Եղևի., ԼԱ): Ի նմանէ զղրացին... Բնակիչը (Սազ., ԼԲ): Երկուս մուղվուրդի ի Տեսունէ (Նիք, ԺԳ): Ամաչեմք և զարտորիմք ի Բէն (Բ եղբ., Թ): Զդուշացայց յանուննուրենէ (Սազ., ԺԷ): Ոչ զզջանայ ի շարեաց (Երեմ., Ը): Գետք խաղաքային յարնէ նոցա (Յուրիք, Բ): Երկիրու յառէ խիթային եկն ի վերայ իմ (Յայր., Գ):

Միջին հայերենում պատիվ ներգործութիւնք բացառական էին ստանում սին անել, երկնչել, զարբնուլ, զոնանուլ, հոտել, վախենալ, բռանել, անննանալ, փայլել, Բաշչել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Մի յաճախ տաս որ չի ձանձրանայ ի բանէն (ՄՀԶՄ, 42): Եւ շատ զժմարութիւն և պատահունք կմ քաշի ի յանտիւնաց, ի յայրազգացն, ի դատաւուաց, ի բազաւուաց և իշխանաց (ԱՌԲ, 7): Կեմնին իսկի մի վարիքը (ՀՄ, 129): ՅԱստունայ զոհանայր ստեղծուանն ի հողոյն (ՀԵ, 183): Անհաստա ու անօրէն մարդ շատ կան, որ յԱստունայ չեն երկնչել (ԺԵԶԶԳ, 137): Նորրձայն ի ցումն զարթնալ (ՆՄԺԱԿ, 138):

Արևելահայերենում շատ են պատիվ ներգործության բացատրական ստացող բայերը, ինչպես՝ ամաշիլ, ակնածել, դողալ, գծգծել, զոհ մնալ, գարչել, զգվել, զարեւուել, խորշել, խտովել, երկյուղ կրել, բնկնել, բնդալ, բուլանալ, կշտանալ, հազնալ, ծանճառալ, ներպնալ, վիւրալուել, լայնանալ, հոգնել, մտնել, վախենալ, հիասրափվել, վշտանալ, ստատափել և այլն:

Օրինակներ՝ Գարչեցալ յոր անձից (Մուր., 4, 42): Ես շատ եմ զզվել կողմից, զագերից (ՀՔ, 2, 17): Սև աշերեն շատ վախեցիր (Իս., 1, 46): Ամբողջ թաղը սարսափում էր նրա բերանից (ՆԳ, 1, 65): Քաղաքորն անգամ մի առանձին ակնածություն ունիւր Շրանցից (Ր, 7, 50): Պանինից երկյուղ չէր սնում (Բակ., 125): Զիկրը հագնեցել էին կանաչից (Բակ., 128): Ուրեմն մի վախենար թշնամու զգուրյանից, նրա աճափոր պարտատուրյանից (Մուր., 4, 275): Մահի հարվածից նա չի սարսափում (ՀՔ, 2, 25): Գողում է պաղ նրա ձեկից իմ սիրտը սե ու արտը (Ն. տ., 55): Զանճարացի՛ր իս խաղաղ ու հաշտ Հողագործի օր ու կյանից (Ն. տ., 30): Երկիրը թեղում էր նրա զգուրյանից (Շիրվ., 3, 189):

Արևմտահայերենում այսպիսի լրացում ստանում են ամշնալ, դողալ, պառժել, զգալ, զգուել, վախենալ, պատկանել, օտուել, սմանալ, սաղտկանալ, հափրանալ, սմել, հիասրափվել, Բաշուել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Բնաւ չիի արտրծեր բռնած ընթացիկն (ՀՊԵԺ, 1, 336): Ուրիշներէ առաջ նետուել է և աննոցմէակերի զոհողութիւն բնել լըսաշարի (Ն. տ., 2, 242): Արտառոց բաներ բնել է հաճուր կը զգալ (Ն. տ., 243): Սարսափաններու բռնած այս ընթացիկն կը զգուի (Ն. տ., 4, 51): Բանի մը երկար բարակ աշխտուել կը սաղտկանամ (Ն. տ., 5, 81): Կը պատկանէին սագերեցն (ԵՅԵԺ, 1, 367): Աշակերտները կը զողալին իրմ (ԿՁԵԺ, 1, 355):

Բայի լրացումը համեմատորյան և գերադուրյան բացատրականով.—Այսպիսի լրացում հիմնականում պահանջում է անց(ա)նել բայը հայերենի բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից և միջին հայերենից՝ Եթէ որ մի ինչ յայտնակ անցնէ կամ անարգեցնէ (ՀՐ, 1, 248): Հիանալին աարուբիւնը ի շափու անցնի (ԱՕՐ, 80):

Ժամանակակից հայերենում այսպիսի լրացում ստանում են նաև գերադասել, գերակշռել, ետ մնալ, առաջ բնկնել, շատանալ, նախընտրել և այլ բայեր:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Ահա վաղը գալիս է նա, որքն զերազասեց բուրը կանանցից (Շիրվ., 3, 164): Վեհափառը Բյուրականք

գերազասեց Գիվնից (Մուր., 4, 264): Օտյանի ներսում լալը գերակշռում էր վառանց, գեղեցիկը՝ տղիցից, բարին՝ շարից (Շիրվ., 8, 525): Ես չմնամ բնկեաներիցս (ԱՁ, 3, 194): Առաջ չընկնի իր արքայն Նժուլից (ԳԳՎ, 7): Գլուղում զենքը մանակից շատացավ (Բակ., 38): Անցել է թիվը հագաբ հագարից (ՀՔ, 1, 265):

Արևմտահայերենից՝ Յիսուսի պէս կը նախընտրէ մեղաւորները ազարաներէն (ԵՅԵԺ, 4, 450): Կը նախընտրեմ վերահաս մուֆը լոյսն սնամէջ (ՎՊԵ, 402):

Բայի լրացումը սանձմանափական բացատրականով.—Ինչպես հայտնի է, այս լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որով սանձմանափակում է լրացյալի արտահայտում գործողութիւնը, հատկանիշը: Այսպիսի լրացում ստանում են առաջին հերթին անականական ծագման բայերը հայերենի բոլոր շրջաններում: Այսպես, գրաբարում սանձմանափակման բացատրական ստանում են զմանալ, բուլանալ, ժուկկալ, ծագալ, ծաղալ, կամակորել, ուխտաւորել, վառել, սխալել, տկարանալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Զորդի իր խրատիցէ... չծուլալ յումանէ (ԵՃ., 1, Ա): Եղ Կրօնս Պի.թագարա՛ս՝ զըշաւարտց միս շահալիլ, և ի զինու ժուժկալիլ (Ն. տ., 4, Գ): Միք անդտօնի իսկ յաւազանէն ուխտաւորմը ի մաակերուրենէ և յամուսուրենէ (Ն. տ., ԺԳ): Յուրմուրենէ ազրատի մի շաւաղի (Եկղ., Գ): Սուրբ Մարկիդոս վատեալ յաշացն (ՅՄՊՏ, 252 բ.): Կարաշար երթալո ի գրստէ անտի (ծնն., 1Բ): Քուրանայր յերկէ (Ն. տ., Ը): Որ կամակորել յումանէ (Առակ., ԺԷ): Որ յանձնէ իւրմէ խօսի (Յով., 1):

Միջին հայերենում սանձմանափակման բացատրական ստանում են րոպանալ, ծագալ, կտրել, սխալել, տկարանալ, նմանել, կուրանալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Գիտացիր, որ կարնայի մէկ ոսկիցս ի գլխոյն ճանշիլի (ԲՁ, 96): Կարացնել չընկու աշաղ տրծան է (ՍԳԳ, 68): Պանց, ազօրից, յողարմուրենէ ևս խիստ ծուլացայ (ՀՄՐ, 144): Ի բարձուրնէ զորացն վտանդ հասանէր զբրացն ի հացն և նեղէին ի կերակրոց (ՄՈՒԺ, 250): Սկսան ի հացէ բաղցնուլ (Ն. տ., 313): Մեղոց խոցեալ եմ յաշտուշ (ՀԵ, 180): Չունէի միխիթարոց ոչ յերթուէ և ոչ յընկիրոցի (ԺԳԶԶ, 274): Ես ի յոսուլ վատեց ալլիս (Ն. տ., 303):

Արևելահայերենում սանձմանափակման բացատրականը դառնում է կաղալ, կուրանալ, ծովել, նմանել, կտրել, բնկնել, սմանալ, օգնել, զողալուր ունենալ և այլ բայերի լրացում:

Օրինակներ՝ Նա մեծից կորացել էր (Շիրվ., 8, 35): Միայն ոսկիցն է բնկել ու ոտք փշրվել է (ՀՔ, 1, 390): Միջին կարեց ժանտ հերիշին

(2Ք, 2, 129): Ոսկից կազում էր նա (Ք, 7, 20): Տան կտորը մի էջգմից արգին ծածկ էր (Մտք., 5, 267): Դրսից բարանձաճը չար բնական գեղեցիկությունն ուներ (Ք, 7, 224): Այսպիսով ողջ առհասարակ փառայի նա, որին ճանաչում էր պապայից (ՍևՄՍ, 334): Ընկերությունն ունենում էր համակարգի ուսուցիչները (2ՄՉԾ, 44):

Արևմտա-այրերևում սահմանափակման բացառական ստանում են բարևի, բունի, բունկի, գարկի, գաբնի, զգալ, բափկի, ծակի, յուսահատի, համբուրի, պակասի, պարգևի, պտուսասել, վիրավորել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Իմ կողմէ բարևէ Բագոսն (2ՊԵԾ, 5, 189): Յևտաք ապրուստի ուրիշ միջոց մը գտնելէն յուսահատեցաւ (ԳՉԵԾ, 1, 125): Իր սրտէն զարկեր էին զինքն (ն. ա., 2, 30): 2եորը կը բռնէ գաթ մէջէն (2ՈԵ, 243): Բոնկեցաւ ծառը մէկէն Իր նկարէն (ՄՉԾ, 148): Զարնապառ իր աղուրը կտորէն (ՎՇԵՉ, 29): Բարեփրոս տանորիչներն Մտքուստի կուտաքին ինն կոշիկներ, ներսանէ և լիքէն ծակած գուլպաներ (ԱՐԲ, 77):

Բայի լրացումը համապատասխանության բացառականով.— Այսպիսի լրացում միջին հայերենում գրվել է ընդ + առական կառուցքի փոխարեն մեկ անգամ: Առանցիկ այնուհետև գտարին ի զխարբոջ մարդկան (ՄԱՊ, 22):

Պարզազանգի բացառականով կապակցություններ

Հայերենում բացառական համեմատարար քի պարզազանգի իմաստները է ծառայում: Սակայն լեզվական իրողությունները ցույց են տալիս, որ լեզվի զարգացման բոլոր շրջաններում էլ մի շարք պարզաբան (տեղի, ժամանակի, պատճառի, ձևի և այլն) արտահայտվել են բացառականով:

Բայի լրացումներ տեղի բացառականով.— Ախտած գրաքարից, առաջին հերթին այս լրացումը գրվում է շարժման բայերի մաս՝ քույրը տալով գործողության սկզբնականը:

Օրինակներ գրաքարից՝ Մեկնեցաւ յայխարնէ (Ք Մակ., է): Առաջնայ գնասա Մովսէս յանպատէն (Քիւր, ԺԳ): Յեզերաց մահուս դաբնո զին ի կհանս (ԳնՄՈ, ԽԲ): Նկն Յիսուս ի Լազարեթէ (Մարգ., Ա): Նլ գնաց ի տանալէ անտի (Յովհ., Ը): Գործուցին զնա ի քրմորայ (Ք Քաղ., Գ): Գիմեցին ի լնանէ Գաղատայ (Դաւա., է): Նրանէի յքիպատոսէ (Նլք, ԺԲ): Ժողովեցան առ նա յամենայն սահմանացն (Մատթ., ԺԱ): Էջ Մովսէս ի լնանէ անտի (Նլք, ԺԳ): Խաղաղին գնացին ի Լա-

զալէ (Գ Մակ., է): Հալածէին զնոսա ի դաննէ (Յեսու, է): Վաղեաց ձուկն մի ի գնայ անտի (Տովր., Զ): Զոր երեք նարուզողոնոսար ի առնէ (Ք Նլք., 2):

Միջին հայերենից՝ Երբ բաղանեացն էլանէ (ՄՉՋՄ, 27): Ոչ բարով գալիս Քիլիսար (ԱՄՄՂ, 96): Գնաց այց հնապոյն վայրէ, Բարձրաբերձ լեռնց հոսի գայ (ն. ա., 131): Էջ յարտուն (նՄԺԱՎ, 1): Երբ որ ի դիմացս էինս փախչիս (ԿԵՏ, 158):

Արևելահայերենից՝ Հազարացիք հնագնետ հայտնակ զախանից շրջան (Մտք., 4, 360): 2եքով գալիս անց են կանում էս տնագորս աշխարհից (2Ք, 2, 145): Ազգեսն Եկավ բարձր ստից (2Ք, 1, 16): Մեկուսխնս խաղար զնկանից կրկին ես վերադարձա հորս և հարսա (ՎՏ, 1, 195): Գարձավ իր կովից իշխան Քաթուր (2Ք, 2, 139):

Արևմտահայերենից՝ Պիտի բան, իլ պատեղազմն ուղ զարձոր է (2ՊԵԾ, 1, 81): Երևներ սակայն ի՛նտ այս ծաղովն (ն. ա., 2, 172): Խաղակ մը իր սնտուկները հանկ կ'աշխատէր (ն. ա., 3, 7): Փողոցներէն ճանձ մ'անգամ շանցիք (ն. ա., 123): Առաջ կ'երթան ծածուսա ճանապարհներէ (ՅԵԾ, 1, 378): Համարները կու գան ճովն ու ծովն (ՄՄԺԵ, 23): Ներս մտանք Երեքատունէ (ՇՇ, 1, 335): Կանաչ մաղէ մը կը բարձրանար ծառէ մը (ՎՇԵՉ, 349):

Հաճախ տեղի բացառականը զուգակցվում է հայցականին: Այս դեպքում գրաբարում հանդես է գալիս բացառական + ի + հայցական կառույցը, ընդ որում բացառականը հիմնականում լինում է առանց ի նախդրի:

Օրինակներ՝ Զգեսցես զվարագորն սիւնէ ի սիւն (Նլք, ԻԶ): Գործարար դրանէ ի դրան (ն. ա., ԼՔ): Աղաչէին ինձ գնալ երթալ ի քաց... յաջ աղարտել զտերունական հրամանն... հալածիլ Բաղալէ ի Բաղալ (ՅԳՊՉ, 334): Գնացին նորս ազգէ յազգ և ի բազաւորութենէ ի ժողովուրդ յալլ (Ա Մնաց., ԺԶ):

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Փրացեալ շքի տեղաց ի տեղ (նՄԺԱՎ, 330): Ծաղղեր նմ շրի նման 'ե յերկրոց երկիր կու գնամ (նՔԷԶ, 231):

Արևելահայերենում ևս տեղի բացառականը կարող է զուգակցվել տեղի հայցականին՝ առանց որևէ նախդրի:

Օրինակներ՝ Որ եղչերուն է սասնում վերծից վերծ (Իս., 1, 168): Ոսկի մը թիթեա ծաղկից ծաղիկ նրա առաջին Քույրն էր, խաչատու (ն. ա., 364): Երկար շրջեցիք փողոցից փողոց (2Ք, 1, 181): Ու բաղիք բաղ, ու տանից տուն Զին է տալի մեկը մյուսին (ն. ա., 259): Մուսիք տե՛նց առն է մանուս (ՎՏ, 1, 21): Իս յուս անցնում եմ փողոցից վաղց (ն. ա., 65):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Միկեն արացաւ սենևակ սենևակ (ՄՍ, 35): Քշուր տարուր էր լեռ լեռ ու ձորէ ձոր (ՎՀԸՄ, 174): Հով ու արևի լոցիցն և նիզէ նիզ ու ծառէ ծառ (ՎՀԸՄ, 174): Հով քիւր (ն. ու, 394): Ակում ակում ասուն կ'երկաքի (ԿՍԼ, 141): Միտ խնուղին կը ճնգրէ բազարը արեւելքն արեւմուտք (ՉՈՅՏՄ, 176):

Գաղարման բայերի մտտեղի բացատրականը ցույց է տալիս գործարկման սկզբնականը (տեղի-սկզբնականացման բացատրական):

Օրինակներ գրաբարից՝ Ենար զնեսա առիւծ լանտակ (Երեմ., Ե): Ի գիւտ լիւրանց գոշացն (Ծառի, ԽԲ): Գիտը բոյր նորա ի Բնասաւնէ (Եյր., Բ): Տեղացից ձեղ ճաց լեզկից (ն. ու, ԺԶ): Գունդ մի երևցաւ ի լեռնէ (Ա Մակ., Գ): Քարինս ի կողմանէ ընկէնայր (Բ Քաղ., ԺԶ): Ես լուայ լեռկից (Բ Մաց., Է): Կուչեղը զՄամբսն ի սանէ բանտին (Գառ., ԺԶ): Հայտնի ի սրբոյ բնակարանէ, բունմէ (Բ, Օրէնք, ԻԶ): Բողոքը առ իս լեռկէ (Ժնն., Գ): Ի մտայ ճեղից գրարկութիւն իմ (Նեղկ., Է):

Արևելահայերենից՝ Միշարբոյից փողը փշեցին (Մուր., 4, 97): Ներքին եարկից սակրերով ու նիգրերով փորփորում էին պարսպի ճիւղը (ն. ու, 279): Հեռականներ արից միտն պիտի օգնեն (ն. ու, 495): Էն ո՞վ նայեց լիսամակից (ՀԲ, 2, 17): Նորից աղչկա ձենն է զդարձնում (ՀԲ, 2, 52): Այդ տեսնում էր Շապուրը յուր վրանից (Բ, 7, 343): Ես թեզ եմ դիմում այս ցուրտ աշխարհից (ՎՏ, 2, 172):

Գրաբարում բացատրականը կարող է երբեմն արտահայտել արդի ներդրականի իմաստ:

Օրինակներ՝ Ի ծագաց էլից իւրոց ըմբռնեցան (Երեմ., ԾԱ): Տարեւոյ բնակեցուցանէ ի Բիկանց Մասեաց (Մե, 2, ԽԲ): Աբար խաղաղութ. քին յամենայն կողմանց (Սեբ., Ա): Յամենայն կողմանց խաղաղութ. բնաւոր բնակեաց աշխարհ Նորա (Նշ., 1): Հատանեմք փայտ ի կիրանանէ (Բ Մնաց., Բ): Նուազեաց արեւմէ լեռկէն (Ժնն., ԽԷ):

Այստեղ միջին հայերենից, մի շարք բայերի մտտ բացատրականը տեղի իմաստին զուգահեցում է միջոցի իմաստը: Օրինակ միջին հայերեն հայերենից՝ Երայն ի յայն դեմէն կեկեւէ, որ քրիստոնէն յաղօթս կու կենայ (ՆԲԶ, 308): Մտն մտտ է նաև տեղի բացատրականի և գործիականի իմաստների համատեղումը: Օրինակ՝ Իմ կաքի դանէ անցնէր, որո՞նիք մի չոն արդիւնցէր (ՆԲԶ, 182):

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Կալեզ գավարից գրին էր խմում (Իս., 3, 412): Ակեց սանդուղիք լքենի պետապր (ն. ու, 184): Խաղաղութան ծխամորձն արեգակից մն փտում (ՀՄԾՄ, 63):

Արևմտահայերենից՝ Ուրիշ մը աղբիւրէն երեսը կը լուար (ԳՋԾԺ, 2, 154): Երկու փոքրիկ պտուղանալէ մէջայն լոյս կ'առնէր (ն. ու, 100):

Պարիկ դոնէ մը ժամուն բակը կ'անցնէր (ԲԳԿ, 28): Խմեցէր սա բաժակն (ՍԸԵ, 177): Կը նայիմ փեղկէն այս թշուառներուն (ԻՍԵ, 254): Ուրիշ մը իր շեփուէն իրեններուն կը գտայ (ՍԸԵ, 176): Ես խմեցի վաշիկի կոչիւրէն (ԼԵԼԵ, 271): Միջոցի արեւը իր սուր ճառագայթներով իր թափանցիկ ժանեկային վարագոյրներէն (ՉՈՅ, 216): Ես տարներ կշտանան մեր լիտասա սեղանէն (ՍԲ, 199): Գոներէն մկկէն միտն արթիր կը ժամէին (ՀՄԿԼ, 196):

Արևելահայերենում միջոցի երանգ ունեցող տեղի բացատրականը համարժեք է տեղի գործիականին և համալս նրանով փոխարինելի: Այսպես, կարելի է սակայն թափել մի տեղից (անցից, խողովակից), գուրս գալ մի տեղից (դոնից, լուսամտից), երես մի տեղից (դոնից, լուսամտից), անցնել մի տեղից (միջից, կողմից), մտնել մի տեղից (դոնից, լուսամտից), նայել մի տեղից (դոնից, լուսամտից), մյուս կողմից՝ թափել մի տեղով (անցով, խողովակով), գուրս գալ մի տեղով (դոնով, լուսամտով), երես մի տեղով (դոնով, լուսամտով) և այլն:

Այս բացատրականով օրինակներ՝ Մ՛՛վ ճող թափեց բուխարիկից (ՀԲ, 2, 17): Գուրս գնաց արզնն վանքի դոնուրից (ՀԲ, 2, 21): Քաշում են տանից, բաշում են դոնից (ն. ու, 37): Երանց արանից աստամները լայն Սպիտակ շարքերով երևում էին (ն. ու, 66): Մայլ բանտիս նեղ լայնացից Աստղեր տեսա ճեղջայտ (Իս., 1, 85):

Բայի լրացումը ժամանակի բացատրականով.—Բացատրականը ժամանակի իմաստով գործածվում է հայերենի բոլոր շրջաններում: Թափել գրաբարում ժամանակի իմաստը ինչ-որ շափով կապված է շափի, սեղանի, կիման-սկզբնականի իմաստներին, այսինքն անխտան բիշէ է նեղիցում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ի բազում ամաց լուեւ գրեցկուրենէ Եսրո՛ւ ցանկայր հասանել (Մե, 1, ԺԵ): Փրկեցա կենն ի ժամէն յայնմանէ (Մատթ., Թ): Խաւարեսցի լեռիքի յոյս ի սուլ (Ամոգո., Ը): Ամոյ ծածկէր գեա ի սուլ (Թիւր Թ): Ի մանկութենէ բունմէ խեղրես դիտաս (Սիբուր., Զ): Ի սկզբանէ հաստատեաց զիս (ն. ու, ԻԴ): Յառաջին աշտարակէն ցրունս ինդուայն եղև (Ազ., 631):

Միջին հայերենում բացատրական հոլովի մեջ ժամանակն ապիկն անխտան է քննում այլ իմաստներին:

Օրինակներ՝ Նուպան լեռնկուն բունէ (ՄՀՋՄ, 96): Երուսաղէմայ եպիսկոպոսն ի հեղ սովորութեամբն հարկներսմ էր (ՍԳԳ, 36): Ոչ իրատեսն զիս ի տղայութենէս ի կամս Աստուծայ (ՆՄԾԱՎ, 14): Յիսկըսանէ աշխարհիս սուգն և գործումսիւն եղև բաժին մարդան (ն. ու, 283): Որք դու ինձ հետ սէր լուսիր, է՛ր շատիք ի յատաչին օրէն

(ՆՁԷ, 174): Իմ մանկությունը սիրած, մի կենար հետ ինձ ներգույր (Ն. ա., 179):

Ժամանակակից հայերենում այս իմաստն արտահայտվում է ժամանակ ցույց տվող բառերի բացառականով:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Միապազաղ ժայռերի մեջ փորված էին հին ժամանակներից բազմաթիվ այրեր, խուցեր ու մասուռներ (ԶՔ, 1, ա., 200): Ան օրվանից սրա համար Կղզին Կղզից Արթամար (ԶՔ, 1, 207): Մանուկ օրերից իմ գուռն էս ծնունտ (ԶՔ, 2, 118): Լուսարացից վազում էին գեղեր (Բակ., 43): Էն օրվանեն զազար շունիս (Իս., 1, 92): Ես նրան ճանաչում եմ զեղևն պատանեկությունից (ՆԴ, 2, 506):

Արևմտահայերենից՝ Անակ բուն մը կը բաշէր, ինչ բուն որ կը բաշէ առաջի գիշերուքն, հարսնէր գացող մէկը (ԶՊԾ, 2, 261): Անցնուլ դարև մնացած փաստարաններ կը գտնուին հոս (Ն. ա., 3, 129): Քեզ այն օրէն ես սիրեցի (ՊԳՏ, 48): Հայրս օտորցնէ ճանչցեր էր այգին (ՎՂԵՄ, 328): Ամենապզտիկ աարի՛լն ամեօր սիրած եմ (ՕԶՆ, 125): Գրական գործունեութիւնս այլ զպրոցական գրասեղանէն սկսաւ (ԹԲԱԵ, 582):

Գրաբարում ժամանակի սկզբնականն ու ավարտը զբնութվում են բացառական + ի + արական կառուցով:

Օրինակներ՝ Խոհացեսն ի դա ի տուլ է ի գիշերի (Յևուս, Ա): Տօրէնս Տեան խորհնցեսն ի տուլ է ի գիշերի (Ագ., 890): Յայրուլ է երեկոյն արնպէս շատ փորձ փորձնաց զնա (Բուզ., 4, ԾԳ):

Ավելի հաճախ ժամանակի սկիզբն ու ավարտն արտահայտվում են բացառական + մինչև + ի կամ ց + հայցական կառուցով:

Օրինակներ՝ Պատէ՛լն յառուտել մինչև յերկոյ (Ա, Մակ., Ժ): Անչ եկաց Յառուտել մինչև յայմ (Հանութ., Բ):

Այս ղեպերում մինչև նախադրութիւնը կարող է նաև չդրածամվել:

Օրինակ՝ Յառուտել անցցէ (Նսայի, ԲԸ):

Միջին հայերենում ևս ժամանակի բացառականը երբևէն գուցայցնում է մինչ (մինչև) + հայցական կառուցքին կամ միայն հայգականին:

Օրինակներ՝ վաղուքն մինչ իրիկուն ի երեսդ ի վեր հայէի (ՆՁԷ, 101): Մերեմ ազալ աղբիկ, կու ձքլ պագիկն օրմէն օր (Ն. ա., 130):

Բայի լրացումը պատճառի բացառականով. — Այսպիսի լրացում ստանում են հայերենի զարգացման բոլոր շրջաններում ամենբարձրագույն բայեր: Այսպես, գրաբարում պատճառի բացառական ստանում են բանալ, բառեալ, բեկանել, զարել, բափրանալ, ունայնալ, խողկել, ծագել, ծամել, հեղձնող, մտանել, պաղանալ և այլ բայեր: Լրացում դառնում են մեծ մասամբ վերացական գոյականները:

Օրինակներ՝ ժամէին զիզուս իրեանց յախտլ ցաւոցն (Յալտն., 48): Յանփոփք մտնն ցար յաշխարհ (Եզն., 1, Ա): Ի դառնահոտ փշմունկ հրախոյ պաղաղեալ ձուլիալ վտակն՝ ոչ ուստը արբուցումն բաւկան թագաւորականին դտաներ տեղոյ (ՄԽ, 2, 1Թ): Այս ամենայն յարեք Մտանն ի միտս յանուստմութեմ (Եզ., 2): Հեղձնուն ի ետխանուլ (ՂՓՔ): Բեկանի ի տրամութեմ անձն (Առակ., ԲԷ): Ի շուստութեմ բողոք բարձից (Երեմ., Ի): Գլորեցաւ... յանէ թագաւորին (Նսմեր, ԺԾ): Ի խնդալոյն ոչ կրաց զգուռն (Գործ., ԺԲ): Խուղեցաւ ի սրտափրութեմ անձն (Սաղմ., 2):

Միջին հայերենում պատճառի բացառական ստանում են շատ մեծ թվով բայեր, ինչպես՝ բերել, զեալ, զոպալ, երթալ, երկնչել, բնծայել, խօսել, իշխել, խրոշել, կատողել, կուրանալ, կապել, մեռանել, հտանել, խայնել և այլն:

Օրինակներ՝ Յազազս, որ շատ հպմնացն նստի է գտովին ի ծալ պատէ (ԲԶ, 158): Ընծայի այս շերմս հողոյ կեկեղանութեմ (ՆՁԷՄ, 22): Ի տրամութեմ զայս շերմս յերևան է բերել (Ն. ա., 27): Անէն կապեցաւ լեզուս (ԳԱՏ, 167): Ի վախում ոչ խօսեցաւ (Ն. ա., 186): Առակ յաջատարութեմ մարդ չ'երթար ի տուն նորա (Ն. ա., 187): Կատողեալ ի պիղծ յարոյն (ԲԶ, 95): Խրաչիլն լինի ի օրտին վաստմութեմ (Ն. ա., 96): Յիրաւի մեռանիս ի ստվուն (ՆՄՄԱՎ, 20):

Արևելահայերենում նույնպես ստանանափակ չէ պատճառի բացառական ստացող բայերի թիվը, և լրացում դառնում են հիմնականում վերացական գոյականները:

Օրինակներ՝ Արզնն հողնկ ևմ երկար մենակությունից (Մուր., 4, 391): Թե զող, թե զպան, հենց դատարկ վախից, Հնուս են փախչում նրա փարախից (ԶՔ, 2, 15): Իմ շան անից ս'վ սիրտ կանի (Ն. ա., 17): Խարճց չըրացամ (Ն. ա., 50): Եվ լքել են ապարանքը սարսափից (Ն. ա., 152): Անարությունից բուն էի մտել (Իս., 2, 223): Վշտից օրի էր յումն կարակներում բազմալուծուլ (2, 257): Պետին շփոթմունքից մտառացամ երեսը փափախով սրբիլ (Բակ., 40): Գոռալուց ձևեր էտրբում էր (ՎՓ, 4, 278):

Արևմտահայերենում ևս պատճառի բացառականն արտահայտվում է վերացական գոյականներով՝ ամենաբազմազան բայերի լրացման ղեկում:

Օրինակներ՝ Կյնս ակնայի ցաւն կը մեռներ (ԶՊԾ, 1, 195): Եունչս հատաւ վագիկն (Ն. ա., 208): Աննդութեմ ծագած միտաների իրեն համար առաքելութիւն կը համարուին (Ն. ա., 2, 27): Յարտն շուրք սառած էր կաթնային մէջ (Ն. ա., 230): Թարկութեմ կնիկը կը

ծծել (ն. տ., 4, 127); Շոգրորթ մը շատակերտքնէլ ճաքած է (ն. տ., 5, 303):

Բայի լացումը կիմունքի բացատկանով.—Հիմունքի բացատկանները գրաբարում բնէ կը գործածվում Այն հիմնականում գրում էր փոփանմ և հաճախմ բայերի մաս:

Օրինակներ՝ Այլը ի փորձոյ գիտեն, իսկ աստուած բնութեամբ (ՀԲ, 1, 556): Քանզի յերեսաց շաննաչեցին, բարբառով յայտ առնել գանձն (ՀԲ, 2, 169):

Միջին հայերենում սրանց հետ հիմունքի բացատկան ստանում են նաև տիրել, գրել բայերը:

Օրինակներ՝ Գիտացիր, որ կազալն մէկ ոտիցն ի վիսոյն հանչոյի (ԲԶ, 96): Մահ բնզ տիրել յահեղ հրամանէն (ՀԵ, 192): Ու այդ մքերք անուանել գմարոն ճանաչես (ն. տ., 190): Յիմ աստուանցն գրոյց գիտացի (նՄՄԱՎ, 62): Գրեցու սայ ի թվականես Հայոց ԶԻԹ, ի խնդրոյ պատուական և սուրբ կրօնաւորի Յոհաննի (ԺԵԶԶԶԲ, 450):

Արևելահայերենում ավելի լայն է հիմունքի բացատկան ստացող բայերի թիվը (հանաչել, դիտենալ, իմանալ, երեկալ, պարզվել, զուշակել և այլն):

Օրինակներ՝ Բայց ակնարկարյունից դու այդ գուշակեցիր (Մուր., 4, 147): Բազմամյա փորձառութունից դեանք, որ թշնամին հասնում է շատ անգամ այնպիսի ժամանակ, երբ ոչ որ չէ սպասում նրան (ն. տ., 223): Ես ալբերից կհանաչեի,—պարծեցալք քնկերք (ՀԹ, 1, 325): Իսկ կեղևազվար պարտեի համազգեստից իմացալ, որ դատական պրիտալ է (նՄ, 1, 195): Բուրբ նշաններից երևում էր, որ մի օր այդ հարկը շեն ու փարթալ է հղել (Մուր., 5, 266):

Արևմտահայերենում ավելի մեծ թիվ են կազմում հիմունքի բացատկան ստացող բայերը (հանչալ, գուշակել, դատել, հարկեալ, հետնացնել, հաւել, գտնել, գանգաւանել, տարբերել, արտայայտել, հաստատել և այլն):

Օրինակներ՝ Պէտք է մարդերն իրենց խօսքերէն դատել և ոչ գործերէն (ՀՊԾԺ, 2, 49): Ամեն մարդ իր խաւէն կարող է գուշակել ժամը քանի ըլլալը (ն. տ., 207): Ես մարդուն դիմէն կը հասկնամ անօր ինչ բնաւորութեան տեր ըլլալը (ն. տ., 6, 245): Իր դիմագիծէն իսկոյն ճանչցայ Հայրենակից մը ըլլալը (ԾԾԺ, 4, 361): Իր թաշկինակը կը գանազանէի ծաւալած հոտէն (ԳՂԾԺ, 1, 43): Քանի մի տեսածներէն հետեւցուցի թէ հոն ամենայն ինչ տնդեցաւ շարժման ենթակայ է (ՄՍԵ, 75): Փորրիկ մաւրամասնութիւններէ բնդհանուր հետեւութիւններ կը հանես (ՎՇԵԶ, 182): Այդ գծրախտութիւնը կ'արնուայայտուէր ամէն

քաներէ, այնքան դիմէն, որքան շարժումներէն, խօսքերէն (ԶԵԵ, 32): Գրայց զքեզ հետևիւնէ վարդ արծնիս, սիրելիս (ՎԹԾ, 164):

Բայի լացումը ձևի բացատկանով.—Հայերենում առհասարակ նեղ տառով ձևի իմաստը հենկում է ժամանակի, տեղի և սահմանափակման իմաստների վրա: Այսպես էր առաջին հերթին գրաբարում, որտեղ բնէ թվով բայեր էին ստանում ձևի բացատկանով լրացում (փոխել, հանաչել, ուտել, գրել, կոչել և այլն): Ընդ որում մեծ մասամբ բացատկանը զուգակցվում էր ի + հայցական կառույցին:

Օրինակներ՝ Թագաւորութիւն սզգլ յագգ փոխի (Միրաբ, Ժ): Կարգեցին ամ յամլ զօրն տօն տարեկան (Ա, Մակ., է): Սանիդեր յամենացն արալ ձերմէ (Յեսու, ԻԳ): Ժամլ ի ժամ կերբէր (Եղեկ., Գ):

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Մի յանմկաց զբեզ դատել (ՅԳ, 267): Ի հիմնէ տուն կու բակի (ն. տ., 195): Յորժամ ցան բան այն անգամէն՝ նա զայն անշտան ի վերէն կապէ (ԱՕԲ, 166): Կատարեալ իմաստութիւն մարդոյն այն է՝ սիրել զԱստուած յամենայն արալ (նՄՄԱՎ, 267): Անէ այրն ոչ տանմ, այլ ամէն գորտրենէս պահէմ ի սրտես (ն. տ., 159): Գնա, իմ հօգոյս հօգի, իմ արալ սիրած սիրելի (նՔԶԳ, 158):

Արևելահայերենում ևս ձևի բացատկանը հենկում է տեղի և սահմանափակման իմաստների հետ: Կրացում դառնում են տեղ, արմատ, կիմլ, ետև, կուլս, սիրտ, հոգի և այլ բառեր:

Օրինակներ՝ Գարդմանը կարծես տեղից գզրաց (Մուր., 4, 45): Նրան Գիմ-Կեկել էին անվանում ետևից (նՄ, 2, 549): Նա ուզում էր մտախից իր աչքով տեսնել այդ հրաշք-բաները (ՍԶ, 4, 435): Ու էր վեց կիմլից աշտարակն հակ (ՀԹ, 1, 268): Մի ամբողջ անտառ արմատից հասել (ՊՄԱԶ, 188): Ուզում էի բուրբ աղբիկներն էլ էրից խտսեին (ՎԹԵ, 127): Ծն ուզում եմ ձեզ մտալից ճանաչել (ՄՄԵ, 89):

Արևմտահայերենում նույնպես ձևի բացատկանը հենկում է տեղի և սահմանափակման իմաստների վրա:

Օրինակներ՝ Հարկ էր ինձ դիմել այնպիսի մէկու մը, որ նախանք խիստ մտնէն ճանաչէր (ՀՊԾԺ, 2, 236): Աբխաղոմ աղայն պատկերը կէտ մէջէն սիտի բաշէր (ն. տ., 3, 52): Ինչու անօր գտնէն բարն տան և զինքն թիի ծալրով ողջունեն (ն. տ., 4, 133): Թերթը ձնալ միայն կը ծախուէր (ԾԾԺ, 4, 291): Այսրան տարրական բան դուն Ինն պիտի մտածէիր (ն. տ., 608): Խաչոյն այդ բաղդատութիւնը կ'ընէր մտէն (ԳՂԾԺ, 1, 60): Իսկոյն ներսն պաշտպան կուշնկեցայ անոց (ն. տ., 187): Յիշատակիդ ետևէն հօյնբուն պէս կը հառաչեմ (ՍՂԵ, 192): Կը դզրար հոգին կիմէն (ՎԹԵ, 30):

Յրբեմն բացառական հայտական հետ զուգահրժած է ձևի իմաստարտահայտում: Օրինակ՝ Իրեն հետ պիտի վարուիքը հասաւտէ հասար (ՍՎԱ, 184):

Բայի լրացումը սաստկացման բացառականով.—Սաստկացման բացառականը բնորոշ է միայն գրաբարին: Բացառականն այս զեպրում գործածվում է ենթակային զուգահեռ՝ սաստկացնելով նրա իմաստը: Օրինակներ՝ Գուր ձեզէն տեսէր զամենայն (Յեւու, ԻԳ): Յիճէն տեսում ձեզ (Նդ., 7): Մեք մեզէն ողջ ենք զիցն օգնականութեամբ (Նդ., 1):

Բայի լրացումը շափի բացառականով.—Չափի իմաստը առավել որոշակիութեամբ բացառականով արտահայտվում էր գրաբարում: Այս-մանակալին շափերի բացառականի գործածութեանը Ընդ որում այդ լրացումները զբվում են տարբեր իմաստների բայերի մոտ: Օրինակներ՝ Ստասցես սեղան յանփուտ փայտից յերկուց կանգնաց զերկայնութիւն նորա (Նւր, ԻԵ): Յիշատակ նոցա մի պահատեղէ ազգէ մինչև յազգ (Նսփեր., Թ):

Մակաբն ինչպես գրաբարում, այնպես էլ արևելահայերենում և արևմտահայերենում, ժամանակային շափի իմաստը համար խառն է ժամանակի իմաստին:

Օրինակներ գրաբարից՝ Եւ ի վեց ժամէ աւուրն խաւար եզնն ի վերայ ամենայն երկրի մինչև ցինն ժամն (Մատթ., ԻԷ): Զոր ոչ երբեք տեսին հարբ ձեր և ոչ հարբ նոցա, յորով օրէ կղեն յերկրին մինչև ցայտօր (Նւր, Ժ): Նրթայր ամ յամէ (Ա, Թագ., է): Ի կէս աւուրց իւրոց քողցէ (Նրեմ., ԺԷ):

Արևելահայերենում ևս բացառականի մեջ շափի իմաստը խառն է ժամանակին:

Օրինակներ՝ Մի քանի ռոպիցն ներս մտավ բերզակալը (Մուր., 4, 20): Մի ակնբարբից ձին պահելից սարի հետևը (Բակ., 207): Այստեղ կարող է գործածվել նաև տարածական շափի բացառական:

Օրինակներ՝ «Մարտիմ» ձայնը ևս տար կիրովմուրից էլ կանանան (ԲԶՍ, 77): Լավ մարդը տասը կիրովմուրից է երևում (ԳԹԵ, 3, 92):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Խորիան շրգենուները երեսունվեց ժամէն կր կորէին այդ ձամբան (ՆՅՆԺ, 4, 115): Եթէ ձիջը կէս ժամէն սենեակս լըլլաս, պիտի մատնեմ (ՇՇ, 1, 196): Քունի մը օրէն արտի պէս շուտ տարիէն բժիշկի գարծած չէր (ԳԶՆԺ, 1, 33):

Բայի լրացումը նպատակի բացառականով.—Սա հանգիպում է մի-շին հայերենում միայն և այն էլ գրաբարյան զ+բացառական կառույցի փոխարեն է գործածվում: Օրինակ՝ Չեր տունն ի բանէ եկի, զրեզ տեսայ՝ բանս մտացայ (ՆԲԶ, 83):

Յրբեմն լրացումը կարող է մեկնարանվել կա՛մ իբրև շափի բացառական, կա՛մ իբրև ի+տրական՝ շափի իմաստով: Օրինակ՝ Ի մի բար-խելոյն է՛՛ զիբ զրեցի, բայց կաթու թանարն, թէ չէ այլ կու գրէի (ՓՆԶԶԻ, 456):

Գ. Բայի լրացումները գործիական հոլովով

Հայերենում գործիականը բայի լրացումներ է դառնում նրա զարգացման բոլոր շրջաններում: Սակայն գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում աննախդիր գործիականը համեմատաբար նեղ կիրառու-թյուն ուներ: Բանն այն է, որ ժամանակակից հայերենում գործիականն իրեն ձեռն է կորարի և՛ աննախդիր գործիականի, և՛ զ+գործիականի ֆունկցիաները: Այնուամենայնիվ գրաբարում գործիականն ուներ մի բանի խնդրային և պարագայական իմաստներ, որոնք հետագայում օգտագործվել և արձնել են ընդլայնվել:

ա. Խեղրային գործիականով կապակցություններ

Բայի լրացումները միջոցի գործիականով.—Սա գործիականի ամենից ընդհանուր իմաստն է: Միջոցի գործիականով լրացում ստանում են հայերենի բոլոր շրջաններում ամենարգածազան իմաստային խմբերի պատկանող բայեր: Այս պատճառով էլ իմաստային բնութագրում չենք ստացնա լրացվող բայերին: Կրացում կարող են դառնալ և՛ խանրացա-կան, և՛ վերացական բայականները:

Օրինակներ գրաբարից՝ Աշխատեցաք ձեռով մերովք (Ա Կորն., Գ): Ռոյի՛ւմ և՛ք անցից (Բ Օրէնր, Բ): Խածանեն ատամբը իրեանց (Մի-բիա, Զ): Որ հպարտացեալ էին ածաբավ (Մոփ., Ա): Երզմամբն հաս-տատեմք այտը (Նէնմի, Ժ): Տիգու խոցեաց զկողս նորա (Յովհ., ԺԲ): Վանգալալս կարեցայ (Բ Կորն., ԺԱ): Կերեցու մատուցուս նորա (Նս-թեր, Ը): Ոչ նացի միայն կնցէլ մարզ (Մատթ., Գ): Երզէին տալով (Ա Միաց., ԻԵ): Արգայրիս բմբունայն (Մարտ, ԻԷ):

Միջին հայերենից՝ Զարակամութեամբ սպանանն զեղով (ՍԳԳ, 14Է): Բոյան ի գեանէն կրանէ ըրով (ԱՅԲ, 21): Չեր տեսով ենք մեկ

խնայակ (26, 147): Շահն պատասխանի էր արարելու բլկովն (ՊԱԳ, 219): Գիւղական ուն անցանէր իշով մեով ի փողոցէ իմէքէ (ԱՍԷՄԶ, 326):

Արեւելահայերենից՝ Մարակի կրով դուր բախեց (Մար., 4, 110): Կոզմոս էին լաշնալին աղիղեւրով և թուսվոր նետեւով (ն. ա., 173): Պարզուի արեգով կրգկ է անուշ (Իս., 2, 21): Ոսկի գամարով շերբնք (2Թ, 1, 115): Մայրը զոգնեցով սրբում էր արքերը (ն. ա., 312): Պատանեմ սուր խովով ևս կուրծքը հոգի (2Է, 48): Բաց է անում երկաթի դեկեր մանրատ քանալով (Շիրվ., 2, 8): Կազնով քանգում է գետինը (ՆԿ, 1, 9): Քո շրեղ խաղով մարդիկ հեացան (2Թ, 1, 180):

Արեւմտահայերենից՝ Մին իւր ձնեմեւովն, միւսն իւր ակահեմեւովն, ուրիշ մը իւր բերանովն, շորորդ մը իւր ուղեղովն համակրուիմեն կը գրավ (2ԳԺԺ, 2, 179): Այս կերպով դերասան մը երգին խաւեւեւով կը լացունէ և եղանակով կը խնայացունէ (ն. ա., 231): Յաւալի է, որ դիտումի գրգռ լուծուիլը խնդիրներն զերծուի միւստով կը կարծին շատ անգամ (ն. ա., 5, 136): Շարքս ստուռ գարձեւոյ հրացանի ձայնեւով արթնցանք Բերայի մէջ (ԵԾԺԺ, 4, 503): Հայերէնը ստրված էր բառաւորներով (ն. ա., 158): Ազգի մը պիտէ կ'արտայայտուի իր կրօնեւովը, իր օրէնքներովը, իր բարեւրովը, իր լեզուովը, իր գիտութիւններովը և իր արուեստովը (ՈՂՑ, 459):

Բայի լրացումը նյութի գործիականով.— Ինչպէս հայտնի է, լրացումը ցույց է տալիս այն նյութը, որով կատարվում է գործողութիւնը: Լրացում դառնում են մեծ մասամբ թանձրացական գոյականները, թեև փոխաբերաբար վերացական գոյականները ևս կարող են այդպիսի դեր կատարել: Նյութի գործիական ստացող բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ գրաբարից՝ կից զեղչիւր քո իլով (Ա, Քաղ., ԺԶ): Լցին զնաս հողով (ձնե., ԻԶ): Հրամայէ նախ զամբարտակ զեռուն ապաւումով և միմանեմ վիժօք շինել, կրով և ապով մածուցեալ (ՄԽ, 1, ԺԶ): Աշխարհս մեր ծովացեալ արտասուօք և լցալ բազում աղբով (ՅԳԺ, 38): Կարի մեփեացես զնա (ձնե., Զ):

Միջին հայերենից՝ ձեփէ գոտան և զձնաս այս շրվա (ՄԶԶՄ, 68): Արեւանը ևս ներկեան (ՆՄԺԱՎ, 33): Քաղաւորք և իշխանք և պարոնայր կազմեն զիս ոսկով և արծաթով և բազմին ի վերայ իմ (ն. ա., 151): Եկից զբզուզ մի յարդով մինչև ի ճիւսն (ն. ա., 253): Գու արծէ զինք կանաչ խառով (ԲԶ, 108):

Արեւելահայերենից՝ Քարով ու հողով լցրին էն փսար (2Թ, 2, 82): Կգարգարե քո շերմը վարդեւրով (Իս., 2, 368): Ազգիցի արչունով շա-

զարից Չինգիզ-խանը Ղարա-Ղորումի պարիսպները (Իս., 3, 357): Բազմոցները, զորգերը, բարձերը բարբը ցողված էին վարդաշրով (Բ, 7, 88): Կուտակում էր կոպեկներ, սեկում հաց ու պանեղ (ԳՄԱԶ, 367): Գրսի պատերը ներկված էին սպիտակ կովով (ՍԽՄՍ, 228): Ժամանակը ոսկի է՝ երգեր ձուլիլ քո ոսկով (2ԵԺԶ, 3, 135): Որ ծով ջրերն իմ մարդասեր՝ Մարդու արեւով կարմրեցին (2ԵԺԶ, 2, 98): Շաղված էր մատաղ մածոնտի արտով, աչուծի կարով (ն. ա., 2, 246):

Արեւմտահայերենից՝ Աւաչին կարասանին ուղտերը բեռնատրուած էին 2նդաստանի ակեւրով ու փղուկարով (ՈՂՑ, 186): Եւ սողկցի զայն շերմ արցունեով (ՎԹԺ, 16): Յառաջարանն անոր՝ գրոտեցու լոկ աւեւանը, Վերջաբանը պիտի գրուի արատաւում (ՍՐ, 421): Բարդով բարձած սալչերն անցան ճոռայէն (ԿՍԼ, 91): Օր մըն այ գացիք էր օղիով իր կոկորդի քրջուր (2ԵԱԳԱ, 188):

Մայի լրացումը բաղկացույթան գործիականով.— Այս իմաստը նյութի գործիականի տարբերակն է. ցույց է տալիս այն առարկաները, որոնցից բաղկանում, կազմվում է մի բան: Այսպիսի լրացում ստանում են անգործան գործողութիւն ցույց տալու կառուցել, կերտել, հյտնել, շինել, փառասանել, փնջել և այլ սակավթիվ բայեր: Ընդ որում բառակապակցական այս կաղապարը հիմնականում աշխարհաբարյան իրողութիւն է:

Օրինակներ արեւելահայերենից՝ Եվ ազգերի հազար-հազար ու բլուր զանգեւով բուրջ ու աշտարակ շինեց Չինգիզ խանը (Իս., 3, 357): Այց շինքը կառուցում են տուֆ կարեւրով: Ուռնեսու զայր հյուղեւրով կողով հրօտեց: Կարտունեւրով հյուսված երազ բուրցի երբը թախծազին (Իս., 1, 83):

Արեւմտահայերենից՝ Հայրս տուի ճիւղեւրով փորթիկ, բրգածն հիւղ մը կը շինէր (ՎԷԶՄ, 331): Անոնք բարտիի տաշղեւրով շինած էին անեմ մը (2ԵԱԳԱ, 238):

Մայի լրացումը ներգործող խնդրի գործիականով.— Ինչպէս հայտնի է, ներգործող խնդիրը, որը կրայորական կառուցվածքի նախադասութեան տրամաբանական ենթական է, արտահայտվում է նաև այլ միջոցներով: Ներգործող խնդրի գեղեցկութիւնը քիչ զեպրերում է հանդիպում, սակայն հայերենի բուրբ շրջաններում էլ ներգործող խնդրի գործիականը սովորական է: Եկատելի է, որ այսպիսի լրացում պահանջում են հիմնականում զարգարան, զգացական բայերը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Այսով պոռնկուիման մտրեցան (Ովկե., Գ): Քն փրկեաց ի փորձութենէ (Սաղ., ԺԷ): Այլ զի փրկեացի աշխարհ նովա (Յովհ., Գ): Որ ի ձեզ մեօք բարոզեցան (Ք Կորն., Ա): Աւետարանեցաւ օրովը մարգարէիւմ և առաքիլով (Ազ., 316): Հոգին

առաքեցաւ Հարքն և Որդովն (ն. տ., 665): Քանզի ոչ կամա՛ որպէս
ասենն՝ յօժարեցաւ ի շարն, այլ բնութեամբ բանադատեցաւ (Նզն., 1,
ԺԳ):

Միջին հայերենից՝ Ոչ ով չէ պայծառ եզեր, չեմ այլոց ձեռով ես
խաբուեր (ՆՔԷԿ, 303): Որք զրկած են անդից՝ ասնչին խաւառով (ԷԾ,
187): Ի դժոխոցն ի յահէն Բէնով ազատիմ... Քէ Հարուտա եմ 'ս ուսով'
Բէնով իրաւօրիմ (ն. տ., 197):

Արևելահայերենից՝ Գաշա ու ձոր, լին ու անտառ հազարացի գոր-
բերով ու նկուզակներով էին բանված (Մուր., 4, 73): Բագալգորն սիր-
տը զբաղված էր Ամբասի կնոջմով (ն. տ., 91): Անմիջապէս շրջապա-
տեցին ձերունուն, որ դարձավ մի տեսակ բիկնապսոններով շրջապա-
ված գոռոզ հրամանատար (Շիրվ., 3, 11): Գու այդ մարդով հաշիշտակ-
ված ես (ն. տ., 333):

Արևմտահայերենից՝ Քանի մը որուն մէջ, գիւղք ամբողջովին
գրաւուած էր տոբրաով և իր շնորհալի ապրիլակառնիկովը (ԵՆ, 348):
Տարուեցաւ մահուան Կաղարիսմարը (ԷԾԵ, 321): Չորս սուրիկաննե-
րով շրջապատուած կը յառաջանայի (ԹԲԱՆ, 500): Կնոսերն ապաստա-
նած հայ քաղեր կը կուտէին իրենց զօրապետներով ատանդորդուած (ԱԷԵ,
307): Եկզմ աղան պատուհասուած էր նաև այլ Բիւսնդուրեանք
(ԱՄՄՉՄ, 21):

Բայի լրացումը սահմանափակման գործիականով.—Սահմանափակ-
ման խնդիրը, ինչպէս հայտնի է, ցույց է ապիտա ան տարիան, որով
սահմանափակվում է լրացարի արտահայտած գործողութիւնը, և զն-
յութչուները, Այս իմաստը սովորաբար բնորոշ է անականի լրացումներին:
Պատահական չէ, որ առաջին հերթին սահմանափակման գործիական
ստանում են անականական ժողովան բայերը հայերենի բոլոր շրջա-
նկերում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Արք դանաքիսլ ողով (Գատ., ԺԷ): Այլ
հնացեալ ասորբ՝ շարութեան (Գան., ԺԳ): Միշտ մտորեալ են ստիւի
(Յրք., Գ): Նորա իմարեալ անտիտ մտով նուան ցնոսա զգէնս իւտանց
(ՇՏՏՊ, Անդ էր ապա շարբնեալ գինուով, այլ առուելուլ հոգով (Ագ.,
847):

Միջին հայերենից՝ Նորա ես պատուով են դանադանց (ՄՅԳ, 40):
Եւ հոգով ու մարմնով ես անմահանում (ՅԳ, 443): Հոգով հիւանդա-
ցեանք նուտու բոշիկի (ԱԲ, 248): Գերձակ ան անբան վարժեցեալ էր
գողութեամբ (ԷԷՄԳԱ, 328): Կաղեր Բ ոսիւմ (ՆՄԺԱՎ, 282): Մարշա-
րիմք մարմնով և շարդարանամք հոգով (ն. տ., 274):

Արևելահայերենից՝ Մրտով մեղձանում, Աղոթում եմ ես (ԷԲ, 1,
55): Միբայելք կարող է կարծել, թէ տակավին սիրում է այդ մարմնով
այլանդակված, հոգով կոշտ ու կոպիտ մարդուն (Շիրվ., 3, 64): Քոզ
ցավեղով մտերմացած՝ Մեկանդ գոնենք սփոփանք (Ս, 135): Մի թու-
կանք հոգով (ԳԳՎ, 375): Բայց կրք խելեով հասունացան, զիկի ըն-
կան (ԳԱ, 41):

Արևմտահայերենից՝ Տէր Կարապետը մէկ ոտմով կը կազար (ԲԷԸ,
108): Նկատեցին, որ բաղամաթիվ նախասիրութեամբնում ու ճարակնե-
րով կը նմանին իրարու (ՇՏ, 1, 19):

Այլ ծագում ունեցող բայերը նույնպէս կարող են ստանալ սահմա-
նափակման գործիական: Սա հավասարապէս նկատելի է հայերենի
զարգացման բոլոր շրջաններում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Մարմնով վախճանիք (Գաղ., Գ): Մտով
կատարելուք լինիչիք (Ա. Կորն., ԺԳ): Փայլեցես տեպեամբ (Նզն.,
ԵԱ): Կապէ դեա Արշակ արքայ ոսիւմ և ձեռով (Սեր. Ա): Անցին բուով
ի մանկանցն (Բ Քազ., Բ):

Միջին հայերենից՝ Հաւատով և զարձով ի բազմաց բոժանեալ
եմք (ՄԳԳ, 22): Գարձով կերի խելոցն, ասելով շարի մշակ (ՅԳ, 368):
Այսպէս են կապեալ յևտուած հաւատով և են կապեալ ի ստանեալ
շար գարձով (ՆՄԺԱՎ, 83):

Արևելահայերենից՝ Գուր իմանում էր, որ նա հոգով ու սրտով
պատկանում է ուրիշին (Մուր., 5, 293): Նրան իր տեսնով, հաւակով,
ստին, Չն հասնի շնեալ հուրին Իրանի (ԷԲ, 2, 137): Մեր վիպը իր
նկարագրով, իբ բարձր արվեստով, իր դեմոկրատիկ, ինտերնացիոնալ,
հումանիտար զարգիստախառնարշարձ մտնում է դասական, առջնա-
կարգ էպոսների պանթեոնը (Իս., 4, 215): Ընդհան էր հոգով, հոգնած
էր և սրտով (Բ, 7, 135): Եվ ոգով այսօր շեմ փոխվելի թեպետ (Է, 103):

Արևմտահայերենից՝ Միշտ գո՛ւ ձգած էր զիս այդ տեսակետով (ՇՏ,
1, 113): Պէտք էր կրկին մտաբանի կենսիկ կոտիկն մէջ, հոգով մարմ-
նով լծուի ուշաատուրեան (ն. տ., 250): Եւ մէկը դեռ կը նահանջեւք
բանի և զորձով (ն. տ., 254): Հարստաները իրենց յատկանշական կող-
մնուովը կ'ապրին ծառայողներու լիզուին տակ (20Ե, 258): Ռճանք
մարմնով, ուճանք մտնով կը շնչին, կ'ապրէին հոն (ՎԹԵ, 305):

Բայի լրացումը փոխաբնութեամբ գործիականով.—Բայի այս լրա-
ցումը պարզաբան թիշ էր գործածվում: Բանն այն է, որ փոխաբնու-
թեան իմաստը գրեթեման հիմնական միջոցը արականն է Գործիա-
կանով նույնպէս զբոլում է փոխաբնութեամբ խնդիրը, միայն թէ այն
ուճի միջոցի նրբերանդ: Գրաբարում այսպիսի լրացում կարող են ստա-
նալ զնել, վնտել և սակավաթիվ այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Մանուսր սերելեացն զնելով իր պատիւ (ՀԲ, 1, 565)։ Երկնէր զիր զատաստանի արեամբ վճարել (ՀԲ, 2, 827)։

Միջին հայերենում այսպիսի լրացում ստանում են զնել, վանառել, առնուլ, տալ, վնարել և այլ բայեր։

Օրինակներ՝ Զարինդ զետ շուր վաթել, դռնայ մէկ խօսով վճարել (ՆՔԶ, 269)։ Ես քո ծառայ, արեամբ գնած (Հն, 174)։

Արեւելահայերենում առաջնի ընդարձակվում է փոխարկնության գործիական ստացող բայերի շրջանակը, ինչպես՝ առնել, աշխատել, զնել, ծախել, ծառայել, կերակրել, վանառել, վնարել, փոխառնակել, փոխադնել, տալ և այլն։ Լրացում դառնում են փոխարժեք ծառայող բաները՝ փող, հաց, ոսկի, արծաթ, ուրիշ, փառա և այլն։

Օրինակներ՝ Հողը վարձով է տալիս իր հարեանին (ՀԲ, 1, 447)։ Զուրք սաստնուն է, և էսօրվանից ոչ որ իրավունք չունի փողով ծախելու (Ն. տ., 486)։ Մոխանք ճաշադասար զատարանի սաջև սրա ու նրա ճամար հասր տասր կողմերով խնդրագիր էր հորինում (Շիրվ., 3, 26)։ Անշտեղ կարող եր և դիշերով, և կերակրվել մի ընչին վարձով (Շիրվ., 8, 388)։ Արես մտնով, կուշ աղարթով, սերս ալիստաւանով, մէլիսա վաննով փոխեցին (ՄՄԳԶԱ, 214)։

Համարյա նույն բայերն են այսպիսի լրացում ստանում արևմտահայերենում։

Օրինակներ՝ Ես նրկու ոսկիով, կ'ըսեր մարդը, նրկու ամիս հաց կ'առնէի և տղաքներովս կ'առնէի (ՀՊԵԺ, 5, 38)։ Զնիր կրնար մէկ բանի փառայով կամ դուռուշով գնէլ զայն անկինի մրգավաճառէն (ԱՐԸԵ, 346)։ Մէկը ընկալը կը փոխէր շամիշով, և ուրիշ մը զուլպան կը ծախէր շամառով (ԱՄՄԶ, 48)։

Բայի լրացումը ընդհանուր խնդրի գործիականով.— Ընդհանուր իբնդիցը բնորոշ է զուտ գրաբարին։ Բանն այն է, որ գրաբարում մի շարք բայեր գործիականով ստանում են մի խնդր, որը ժամանակակից հայերենում տրականով կամ հայցականով է գրվում։ Այդ բայերից են՝ արհամարհել, դատել, կառօնել, զգուցանել, վարժել, համարել, Բաղդանուլ, տանել, ձանձուրանալ, հաւանել և այլն։

Օրինակներ՝ Անուամբ թով արժամարհեցուր (Մազ., ԽԳ)։ Դատեցայ զես արեամբ և մամու (Եղեկ., ԼԸ)։ Մի ձանձրանար կապանով նորա (Միրաբ., Զ)։ Հաջի կարօտից (Ն. տ., Ժ)։ Հաջի ոչ քաղցիրուր (Երեմ., ԽԲ)։ Հուտնին տեղեամբն (Իմաս., ԺԳ)։ Այսպես բազում աշխատութեամբ տարեալ՝ վասն համաշխարհին բարեաց ինչ օճան գտանելով (Ազ., 830)։ Բնրեանք զգուցանելու ասմամբով Երկրին իսրեանց, պահ արկեալ պատճեն մեծաւ զգուշութեամբ (Բուզ., 3, ԻԵ)։ Հանապազ

վարժեր զանն իր դիտ (Ն. տ., 5, ԻԲ)։ Զքիւ նահապետացն տաւամբը համարին թուով (ԹԱՊՏԱ, 1, Ա)։

Բայի լրացումը պարտական կամ հանգման գործիականով.— Այս լրացումը գործածվում է գրաբարյան գ+գործիական կառույցի փոխարեն և հանգնել է դաշն միջին հայերենում և արեւելահայերենում։ Մասնավորապես վերջինում պարտական գործիականը ցույց է տալիս այն առարկան, որի շուրջը, վրան անցնում, փայտաթվում, բնկնում է մի բան, որը պատմում, օղակվում է մի բանով։ Եթե միջին հայերենում գործիականը գրգռահարաբար է գործածվում գ+գործիական կառույցին, ապա ժամանակակից հայերենում այն վերապրոտկային խմատ է։

Օրինակներ միջին հայերենից՝ Զափլսին երեսուխ կած, թէ՛ սևաակ մ'կզար գորեկովս (ՆՔԶ, 122)։ Զայնիս կակնովս բնկաւ, չի դաղիր աչերս ի լալու (Ն. տ., 221)։ Զատուած մտովն ձեռաց (ՆՄԺԱԿ, 186)։

Արեւելահայերենում պարտական գործիականով լրացում ստանում են փարարել, պատել, շուր գալ, տալ, անցնել, անցկացնել, փառել, տել, ընկնել, դիպչել, գցել, զարկել և նման բայեր։ Լրացում դառնում են առաջին հերթին ժարմնի մաս ցույց տվող զուլս, ոս, բնկանել, մեղ, պարանոց, բուկ, ականց, ալք, բիր, ծուկ և այլ բառեր։

Օրինակներ՝ Փարեց նրա ձեկներով (Ք, 4, 33)։ Կտուցները քնքշորին բուտ էին նրա պարանոցով (Իս., 3, 327)։ Թանջնիկը ընրով ոսովս սրա տովզ (ՀԲ, 1, 333)։ Աղշիկը միամտիտ ստաշ է վազում, Վզովը փայտաթվում (ՀԲ, 1, 491)։ Տանուտերի շրթան Վզովն անցկացրեց (Բակ., 80)։ Անտունն աղվեսին ոսովը գցեց (Ն. տ., 121)։ Դուխը դիպավ կողքի պատովն ու վեր ընկնով (ՀԲ, 1, 321)։ Կիկուր գա էս ծառին բարձրանաւ ու վեր ընկին, Բարովը դիպչի, մեռնի (Ն. տ., 506)։ Բարձրացնում, պատովն էր տալիս մանրավաճառի խանութի ճակատից կախված ցուցանակը (ՆԳ, 1, 451)։

բ. Պ ա ռ գ ա յ ա կ ա ն գ ր ժ ի ա կ ա ն ո վ կ ա պ ա կ ց օ թ յ ու ն ն Ե

Բայի լրացումը միասնությամբ գործիականով.— Միասնության գործիականն ունի 4 ենթատեսակ՝ բուն միասնության, ստարկայական միասնության, ենթակայական միասնության, խնդրային միասնության։ Սրանցից առաջինը և երրորդը նախադասության մեջ խնդրի, իսկ երկրորդը և չորրորդը պարագայի պաշտուն ունեն։ Այս է պատճառը, որ միասնության գործիականը կարելի է սեղադրել և՛ խնդրային, և՛ պարագայական գործիականների մեջ։

Բուն միասնության գործիականով ջույց է տրվում այն առարկան համա առարկաները, որոնք ենթակայի հետ միասին գործողություն են կատարում: Սա մեծ մասամբ արտահայտվում է սեն ջույց տվող գրականներով:

Օրինակներ գրաբարից՝ Աւետարաններ և այլով բազմօր (Գործ., ԺԵ): Հասանելի Յովնաթան զօրօն (Ա Մակ., Ժ): Պատեր բիրումն (Ս Մակ., ԺԱ): Արտաքս ըստ զորն ետևակ շրջին զնոյան իրեանց (Ն. տ., ԺԲ): Մեռովն մերովք երթիցար (Ելք, Ժ): Որ Բաշմարտիօն անկա Բէլ (Մե, 1, ԺԱ): Ընթացեալ իրագք աւամբն ի գունն ամբողջին՝ ունի գրեթէ (Մե, 2, 24): Կորովին Վարդան իրովք բաշ երգակցոցն ոչ սակա նախաքն ի տեղուն գործեաց (Եզ., 5): Գնամք իրաբանչիւր յօտարութիւն կնա և օրլով (ՂՓՊ2, ԻԷ):

Միջին հայերենից՝ Չէ իրաւունք, որ Թագաւորն անպատկ սիրողով կենայ (ՍԳԳ, 17): Եւ զիշխանք զաւել իշխանաց իշխանն՝ իշխանօք և իրենց տեսովն (Ն. տ., 47): Զազօք հաւերա երկնն պարն (ԿՅՏ, 119): Մուրք բնկեօքն իր ի Հայս դմեաց (ԳԱՏ, 144): Նրթնալ բնկեօքն կրօնաւորնալ (ՆՄԺԱԿ, 203): Երկու աչքն կողմով ի գուրս վազեաց (Ն. տ., 55):

Արևելահայերենից՝ Թագավորը յար բիկնապաններով ճանապարհ բնկով (Մուր., 4, 107): Այդ տեղերին տիրում էր Գեղամը յար բուններով, անխառն բնդոծիներով (Ն. տ., 261): Չէ, ասով, Մեկիք քու ամբողջ ազգով Անց պիտի կենա իմ թրքի անկով (ՀԹ, 2, 89): Մասաներով ման գալ չի սիրում (ՀԹ, 1, 499): Մի բանի հնդկահաճեր ինքնագօ՞շ շրջում էին իրենց նետերով (ԳՄԼ2, 293): Անցավ ձմեռը յար մահարք սառնամանիկներով (Բ, 7, 556):

Արևմտահայերենից՝ Բերայքն հոն փոխադրուցեալ բնաւեիով (ՅՕՆԺ, 1, 307): Անոնք իրենց կողմնակցներով կը շարունակեն գործել (Ն. տ., 4, 112): Երիտասարդը իր բնկեներով այս հրատերին պատասխանեց (ԳՂՆԺ, 2, 9): Վաստաք կ'ուտեր զուս որացիով (ՋՅՆ, 543): Քիչ նորք կը հասնի օրիորդը երկու պղտիկներով (ՕՉԵ, 271): Գիւլը իր դաշտովն ու շրջակայ բլուրներովը ծածկուած էր ձիւնով (ՀՄԿԼ, 33):

Ենթակայական միասնության գործիականով արտահայտվում են գործողություն կատարողները: Սովորաբար այս լրացումը հոգեանկի է լինում:

Օրինակներ գրաբարից՝ Երանանուն արլով իջին հարբն (Բ, Օրէնք, Ժ): Եղեալ ծունք ամենեւումբ (Գործ., Ի): Բագատօքն և իշխանօքն իտանակեցան (Ագ., 334):

Միջին հայերենից՝ Հանց խորտակէ Աստուած զնա, Որ իր ազգովն ամեն շնչին (ՅԳ, 425): Պատանէլ օձնալ շարքանակի նստան ի վերայ բոլոր բանակօր ամօր և ամօք (ՍՕՊՆՍ, 404):

Արևելահայերենից՝ Մի խոսք Բիվարներով շապում ենք X կայսրանք (ՀԹ, 1, 371): Բնկեներով երկու բանակի բաժանված, բակում մնացնի ենք խազում (ՍՋ, 3, 74): Գնում էինք ամբողջ բնաւեիով (ՎՓ, 4, 489): Պատասխան տայու ենք համայն աշխարհով (ԳԳՎ, 55): Ամբողջ գլուխով աշխատում էին նրան օպանել (ԴԱ, 205): Հիգ նոգով մեկ զգում էինք աշխարհից կտրված մի ամայի անապատում (Շիրվ., 8, 271): Երկու բնկեով ներս մտանք այդին (2, 226): Քիչ անց երկուսով զուգված տանից գուրս եկան (ՉԳՄՆ, 2, 14): Հիսուն հազարով պարովեցին Միք Մահմուդի ասանհինգ հազարանոց հեծելազորից (ՍեՄՍ, 295): Զինվեցեր մեծով ու փոքով (ՍեՄՍ, 491): Խազում են երեկ չարս հոգով (ՍՋ, 5, 238):

Արևմտահայերենից՝ Անհրաժեշտ է, որ զատաժարութեան սկսելէ տաւա՞ք բանտին մէջ իրար տանելք բնկեներով (ԽՁՅ, 374): Երկէ իրեկուն ալ մօրք հետ երեկով թիչ մք բալիւս կանք (ԼՇԸԵ, 80): Մեծով-պտակով ասիպուած էինք ինայիլ իրեն արեւ յուզում (ՋՅՆ, 478): Երկուով կ'աչարն բարձրանայն խնայով (ՎՇԵԼ, 192): Գեղով, զկազնով գիտէին, թէ այդ կնիկը առարկին ու հաւատարիմ եղած էր (ԽՁՅ, 56): Յր մք սակայն մեծ խոսքով մտանք պարտել (ԱՄՉՄՄ, 81):

Միասնության գործիականի մյուս տարատեսակները՝ առարկայական միասնության և խնդրային միասնության, պարագայի պաշտոն են կատարում:

Առարկայական միասնության գործիականը հիմնականում արտահայտվում է իր ջույց տվող գոյականներով:

Օրինակներ գրաբարից՝ Արձակեաց մեծա հանդերձա (Բ Մակ., ԺԳ): Ընչիմ բազմօք երթիցեն (Յևտ, ԻԲ): Գույ անքր ջանիմ և լապտեօք (Ճոզհ., ԺԸ): Հացի քնդառայ կէր (Նայի, ԻԱ): Գտանայք ի մեծ կատորածէն մեծալ յազթութեամբ և բազում աարաւ (Ագ., 21): Փախուցեալ աղիլի իրով անկանի առ Արտաշիք Թագաւորն Պարսից (Մե, 2, 2Ա): Առաքեաց առ նա բազում զանձիմ (Եզ., 1): Չի բամբօք և սանձի... ասցէ (ՄԿՊԱԱ, 1, Ի2):

Միջին հայերենից՝ Կին մի երթայր յերուսաղեմ բազում զօրօք և շաքում բնկի (ՆՄԺԱԿ, 212): Եսա աարաւ մտան ի բազան (ՍՄՊՅ, 47): Քաղան զոյնզոյն ծաղկունք, խճճարով մանեն զկու ի քեզ (ՆՔԳ, 117):

Արևելահայերենից՝ Վերջնա կառկած լուծեալով նրարից, բնաւեիներով գալիս է նրա մտա (Մուր., 4, 203): Վերջապանում էր զաններով

ու բերեալով (Խ., 3, 343): Ահազին ալարով ձու կին դառնում էրենց ցրտառնու առփաստանները (Կ. տ., 468):

Արեւմտահայերենից՝ Բրիկունները կրկին գանձաւոճիւրը կը շրջէր ծովեզերեայ գրաստակները (ԾՅԾԾ, 1, 327): Ըստ Բափիկ ձուկներովը մէկտեղ ենք մտնելով (ԾԾ, 575): Ահա իմ սու շուրաններով չնչ կու գամ (ԲՄԵ, 64): Ենք մտաւ սա իւր ծրարովն (ՏԿՎԱ, 232): Քիչ մը դրամով կը դանային իրենց հայրենիքը (ԼՐԸԾ, 137): Կինը կը վերադառնայ նարիքներով (ՎՀՀՄ, 19): Կու զան տրիշներ անուշիղէի տուփերով (ՎՄՀԲ, 188): Աստուտ կանուխ գործի կ'երթար կաշիէ պայուսալով մը (ՄՔՄ, 135):

Ատարկայական միասնութեան խնամքի երկրորդ գրեւորումը ուղեկըցման գործիականն է, որը ցույց է տալիս լրացչայ բայի գործողութեանը ուղեկցող, զուգահեռ առարկայացած գործողութեան:

Օրինակներ գրաբարից՝ Արատուօ կարգացին (Գ Մակ., Ե): Օրհնելով կարգացի առ Տէր (Արտ., ԺԷ): Քաղաքորն Հայոց դառնար ի մեծ կատարածէն... զնձայից ուրախութեամբ (Ագ., 21): Դառնայ յաշխարհս մեծաւ տրամութեամբ և զիմաստ (Մե, 2, 2Ա):

Միջին հայերենից՝ Երթան առ Աստուած նստաւով և առ ստատանայ մեզօք և նեշտախրութեամբ (ՆՄԺԱՎ, 83): Երբա այսու բարք գարձով էրկինս վերացան (ԶԵ, 201):

Արեւմտահայերենից՝ Այս խրատներով ճանապարհ գրաւ ինձ մեծ իշխանը (Մուր., 4, 91): Եվ՝ ուրախութեամբ ազմուլ-գտազով Հաղթողին փեռի թախի մտա բերին (ՀԲ, 2, 57): Քունայի ծագող կանչում են, գտում (Կ. տ.): Ես գայիս իր ցողոտ-շաղտ, Հանգնեալով ու խաղով (Կ. տ., 70): Աւ միշտ ուրախ, հարգանակով իր ամբոցն է դառնում նա (Կ. տ., 136):

Արեւմտահայերենից՝ Ու իր մեկնիքը դիտեցի արցունքով (ԲՄԵ, 46): Մտայ այս պլատար հարուստ յոյսերով ու ձգտումներով (ԼՇԸԵ, 512): Մղրիցներու երգով խոտերը կ'որրին (ՎՔԵ, 70): Կրկին գալու յոստուածով առքի կ'ելկենք (ՎՀՀՄ, 19):

Ինդրային միասնութեան գործիականը ցույց է տալիս այն առարկան, որը խնդրի հետ միասին կրում է գործողութեանը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Ես... զերկիրն և զքաղաքս սանձաւօք իւրովք (ԲԻւր., ԼԲ): Դասնէ և անց դասն ապականիչ երկրին իւրոյ, չորիս բերովք մտակովք նեւակով և հեկզ հազար նեծկագորու, Քաջամ անուն (Մե, 1, ԺԳ): Կարող է զբեղ ամենայն բազմութեամբ քո մասնն ի խորց ծովուդ (Ղև., Պատմ., Ի): Զուրբքն Գայիանէ... իւրոյ մարտիրոսութեանն նրկու բնկիւրէն զնէր ի վկայարանի տաճարին (Ագ., 368):

Միջին հայերենից՝ Զհացն կարամբն ուտ (ՄՀՀՄ, 56): Վարդի ձէթ արի Բացալով (Կ. տ., 67): Հին վարդ մտապալայ տար մագալմէով և սղվելով (ԱՅԲ, 106): Գու տար հաւու ձագող շրմայ, աղսիս ջրով և կտան հատով տար (Կ. տ., 127): Հազրի նեւով դիտաշխին կնկնե կեք (Կ. տ., 235): Դարձուցանէին զիսթողիկուն և զմագալուն մեծամեծօք յաշխարհն իրեանց մեծաւ պատուով (ՄՄՊ, 3, 2):

Արեւմտահայերենից՝ մենք կենդանի ստեղծ էինք բաշ Արատուն իր բաշ բնկերներով (Կ. տ., 4, 228): Բնականակ Ռուսաստանը իր բազալմով, զաներով ու զասակարգերով նա սեղափոխեց կենդանական աշխարհի մեջ (Կ. տ., 276): Ես կ'ըրամայնն ենքքինապահին, որ Որմիզդուխտ արիորդին յուր բուր արախիներով քեզ հանձնե (Բ, 7, 381): Մուքն արդին կանկէ էր կիսավեր բաղարն իր շրջակա լեռներով ու նորերով (Շիքով., 8, 10): Մրան տանում են իր զուշակով ստօրի վերջ ձերին բազմեցնում (ՀԲ, 1, 498): Հազրիցար հրաման է ուղարկել, ին կրկիցք իր ժողովրդով ամբ (ԳԿՎ, 191): Բեկ հրամայեց այլազանուն հրավիրել իրենց բնաւնկներով (ՍեմՄ, 157): Վար իջկերք ժայռն կատարի մրա ելած արժիքն իր ձագերով (ՎՓ, 3, 301): Ես հոգիս բաշ նմ անուն իր բուր մուկ խաշելովով (ՇԺՔ, 2, 40):

Արեւմտահայերենից՝ Իրն ուզած ստեղծքը սովորովը պիտի անէ (ՇԳԾԾ, 4, 150): Ի՞նչ բանն ուս սանձանարութեանը, որ զասակներով մէկտեղ անօթի պահեց մեզք (Կ. տ., 156): Եկանակ մը հազով սլաքով երեք դուրս կիրաւ (Կ. տ., 5, 179): Մնուկի ու զանի տուներով միասին տարին չորս ամիս արձակուրդ անին (ԾՅԾԾ, 4, 384): Աւ ըլլալները սեսաւ իրենց հատիկ-հատիկ ծանեւով (ԶԵ, 300):

Բայի լրացումը նկի գործիակաւում.— Հայերենի բոլոր շրջաններում էլ բազմաթիւ բայեր ստեղծ են նմ կը գործիականով լրացումներ: Ընդ որում այդ լրացումն ունի տարբեր գրեւորումներ:

Առաջին հերթին լրացումն արտահայտւում է վերացական գոյականներով, որոնց մէջ նկատելի են —որին անանցով կազմածները: Օրինակներ գրաբարից՝ Դատի զաշխարհս արդարութեամբ (Մաղ., ԴԷ): Աստուածապաշտութեամբ կեցցար յաշխարհս (Տիտուս, Բ): Աստուրի զքեզ ուրախութեամբ (ԾԵԵ, ԱԱ): Աս գրադարն բնութեամբ (Ա Մակ., 2): Երթային միամտութեամբ (Բ Քաղ., ԺԵ): Խորհուրդ խորհէր նեկգութեամբ (Ա Մակ., ԺԶ): Այ դիտութեամբ հարկանիք զնա (Քիւր., ԼԵ): Գործէին զօրութեամբ զարքա (Ա Մաղ., ԻԶ): Անցանայն շնամասնօք գարթէ (Առակ., ԺԳ): Զուր նեղութեամբ արբէլ (Բ Մաղ., ԺԸ):

Միջին հայերենից՝ Կարգեցին տառեան և ելին նստատուրութեամբ, եթէ մի որ անարդեւորէ (ՄԳԳ, 49): Օրհնութեամբ բաժնէ իւր-մէ (Կ. տ., 59): Տուկ զարեան թարկն, հասալով զբեղ կու սեսնէ

(ՆՁ24, 76): Լու մարդ ևս նորս ասեմ, որ բանայ գրեթանն համով (Ն. ա., 265):

Արևելահայերենից՝ Հայերը հարգածուն էին սաստիկությամբ (Մուր., 4, 496): Փերևատուրյամբ չէր կարծիք հայտնում (Ն. ա., 47): Եւրոպ հարգած կանայք նայում էին ծերունուն և նրա աղջկան խղճաբարությամբ, կարեկցությամբ (ՆՊ, 1, 10): Վարդանը համբերությամբ սպասում էր (ԳԳԿ, 272): Վաղուց կարողով սպասում են ինձ (ՀՔ, 2, 46): Խաղ էին կանչում ու ձևնով լախի (Ն. ա., 62): Բան է, թե որ յուս սիրով, Աչքը հանիր՝ խիթը գտավ (Ն. ա., 115): Եվ գլուխներն խոնարհում են հարգանքով (Բս., 2, 50):

Արևմտահայերենից՝ Անաշառարք խօսելով Բաշուրեամբ պաշտպանեց և զեռ կը պաշտպանէ հայկական խնդիրն իր բարոյքական յօզոսածներովն (ՀՊԵԺ, 2, 60): Կը կարծէ, թէ ապառաժի վրայ ինչպե՞ս սերմերն Բաշախորքեամբ կրճան բուսնից և սնիլ (Ն. ա., 104): Եւրոպաները միաձայնութեամբ որոշում ու յանգած են (ԵԾԵԺ, 1, 619): Չիմը կը տեղար հանգարտ օղով մը ու մուրլութեամբ կը տարածուէր (ԳԶԵԺ, 1, 287): Բնա մէկուն հեռ բարեկամութեամբ չէր տեսներ (ԵՆ, 406): Կուզէր ընել բարիքը համեստութեամբ (ՏԿՎԱ, 250): Ժողովուրդը բաժնուով ուղղուեցաւ դպրոցի շինութեան տեղը (ԵԾԵԺ, 1, 338): Անցորդները իրենց տունները կը փոխադրէին անապատներով (Ն. ա., 4, 508):

Երկրորդ զեպրում ձեռի իմաստն արտահայտում է լրացում + գարծիական կասույցով: Ընդ որում դարձնելով դերացական գոյական է լինում գործիականը:

Օրինակներ գրաբարից՝ Աղազակեաց ձայնի մեծաւ (Յայան., է): Ուղիք Եանապարհաւ իմացարար գիրքաւ (Առակ., Թ): Խոսովսցին անհեմոնի երկիւղի (Եմաս., Ե): Գործէ անօրէն ձեռով (Ն. ա., ԺԵ): Եթէ ուղիք մտով լսէր զայն (ԵԶԷ., 4, ԺԵ): Ընդ հիւսիսային կողման իշխանութեանն Պարսից զիմեաց տարեկան շտապութեամբ (ՄԵ, 2, 2է): Էջ ի գծոյս անհեմոնի գլուխութեամբ (ԵՂ., 6): Խօսէին ընդ նմա բակիւս պոխանաց (ԳՓՊԶ, ԺԳ):

Միջին հայերենից՝ Զամէն մարդ իր գլխովն սպանեն (ՍԳԳ, 60): Երեմ վկայով գրեկ տայ դիր իբրք (Ն. ա., 65): Անպ թէ իր կամով զնասէ, եւ վճարէ (Ն. ա., 71): Հաստ աշխատե՞տ զայս գիրքս Թարգմանեցի (ԱՕԲ, 215): Ամենայն հարցուածուց ասնէն պատասխանի կարգաւ խօսիւմ (ՊԱԳ, 112): Լարից կե՞տ շրջիմ ես (ԳԱՏ, 156):

Արևելահայերենից՝ Սպասում էր նրան ստի անկուրյամբ (Մուր., 4, 224): Նրանք թշուա էին բունց մերիկի տրագուրյամբ (ԳԱ, 157): Զաղճաորը ներհում էր միջօրեի բնութայամբ (ՍեՄՄ, 2): Եվ տարիք անցան համը շարհեով (Բս., 1, 199): Իսկ հնայք վառվում էր զեռ

հայկին ուժով (Շիրվ., 3, 135): Ուտում էր նա գայլի արտաճակով (Շիրվ., 8, 311): Պատկառուն ձեռով բարեց ինձ (ՎՓ, 5, 9): Հնուսցավ վայելչուր Բայլամբով (ՎՓ, 4, 634):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Ժողովուրդը մեծ հանգրվամբ կը կարգայ (ՀՊԵԺ, 4, 408): Փոթորիկը կ'այլեծեր վտախորն իր բոլոր ուժգնութեամբ (ԳԶԵԺ, 1, 365): Կը շարունակէր իր այնպիսիքները միշտ ընկերակցութեամբ իր աղկան (ԵՆ, 493): Բոյոր բազմութիւնը խելոյն կը Թափի զեանն խոր երկրագործեամբ (ՄԵԸԵ, 259): Գուրս կու գար նեղ կապանքներէ ազատող կարծեսուրի հանգստութեամբ (ՎՀՀՄ, 193): Աղանի մայրիկին հակագործեամբ իչէր էին ծով ճՍՎՄ, 185):

Ձեռի իմաստի արտահայտման միջոցներից մեկն էլ բային արտասակից կամ հոմանիչ գոյականի գործիականի գործածութիւնն է: Օրինակներ գրաբարից՝ Զարմացան մեծա գարմաւախով (Մարդ., Ե): Փառով է փառաւեակ (Եր, ԺԵ): Օրհնեցից գանուն Աստուծոյ իմոյ օրհնութեամբ (Սաղ., ԿԸ): Բարկացաւ սրտմտութեամբ (Քիւր, ԻԵ): Աղաչեաց խնդրումով (ԳՏԷր (Եմիւր, ԺԳ):

Միջին հայերենից՝ Խաւր կե՞տ կե՞տ (ԿԵՏ, 130): Բազում աշխատանքով աշխատեցայ ի զաստանագիրս ձերացեալ մտք (ՍԳԳ, 15): Եթի զգուրեամբ զողանայի ի նմանէ տուժեցի տեսան նորս (Ն. ա., 64):

Արևելահայերենից՝ Գովցիցի դու ինձ զովանով բնուր (Զ, 128): Արեւակը Թիւմ է ձնձաւ, և Երկիրը բարում է անկեկեկի բայով բոյոր պարմանի արտերում (Զ, 169): Թեկ էր զեկաժարը Անգարենիլ Դով (Զ, 361): Արեւ է զեզում անհուն զնցոցով (Զ, 427): Հայր մնանում էր բնական մանով (Բակ., 171): Կուրտով անհուն կարտեկի ևս Կեղեանի շնից, հրից ու ստպից (Զ, 130):

Արևմտահայերենից՝ Հիտա ալ բոլորանուէր պաշտումով մը պիտի պաշտէի զիրքը (ԳԶԵԺ, 1, 143): Թաղեցին մարդը շնեղ բաղումով (Ն. ա., 122): Կը բնաւար հինգ տարուան տուր մը խաղաղուտ ու հանգաւաւ Բուժ, 246): Երազանքներ զեա կ'որեն օրօտումով մը հանգաւաւ (ՄՄԵԺ, 187): Անուրար դասաստանով դասած են խելճ, անխաղ, բարեխրտ մարդը (ԹԲԱՆ, 565):

Ձեռի իմաստն արտահայտում է նաև տնորոշ գերբայի գործիականով: Օրինակներ գրաբարից՝ Անպանէին Լոբմնելով (Ա, Բաղ., ԺԳ): Ոկն դալավ (Գուկ., Ը): Երոց դարչապարսքն կրխելով զարան՝ սըրբեաց և սըրբչա արար (Ագ., 414):

Միջին հայերենից՝ Այդպէս զԺժ տարին անցուց ուտելով և խմելով (ՆՄԺԱԿ, 242):

Արեւելահայերենից՝ ենդրում էր լալով եզրոք առաջին Անդրոք ու գալուկ իր բուրբ շարժ (2Թ, 2, 58): Մեծալով էլով տեղից (Ն. տ., 128): Սաախոսք գլուխը Գոբլով՝ զուրս է գնում (2Թ, 3, 439): Քորոսք հագելով ոտները շարժելով Տասեցավ Բախտին (ՆԳ, 1, 22): Արաչն եկավ լախի ոտալով (22, 81): Ու երգելով կոխում էին ամբոխները խեղաբարձավ (2, 250):

Արեւմտահայերենից՝ Անալաարար խօսելով բաշուքեամբ պաշապանեց և զեռ կը պաշտպանէ հայկական խեղդին (2ԳՅԺ, 2, 60): Վարանելով կարմրելով ամէն բան հասկացց սնոր (ԳՅԺԺ, 1, 12): Մահուն հայերէն խօսելով կ'ուղղուէինք խումբով դէպի ազգային վարժարան (ՎՄԸԲ, 148):

Հայերենում սովորական է նույնարմատ լրացյալ բայի մտա սնորոջ դերբայի գործիականի գործածութիւնը իմաստի սաստկացման նպատակով:

Օրինակներ գրարարից՝ Անճամելով անճնցել գրնակիչս (Գատ., Ե): Անօրինելով անօրինցել (Բ Օրէնք, Ա): Ապալանելով ապալանեացի երկիր (Սաախ., ԲԳ): Գնալելով դիպեցայ ի լեղին (Բ Թագ., Ա): Զարգացանելով զանցուցել (Թեւք., Լ): Ընդունելով ընկալալ զեռ (Առաչ., ԽԳ): Ելաց լալով և ասէ (Ա. Թագ., Ա): Լարելով լարեցալ զաղեղն (Աժբազ., Գ): Ո՛չ պատուիելով պատուիրեցալ ձեզ մի ստուգանել յանուն յայն (Գործ., Ե): Ստուակելով սասակեցիլ (Բ Օրէնք, Գ):

Միջին հայերենից՝ Վանալով մի վանանցեալ զեռ արծաթով (ՍԳԳ, 70): Գնալով զնացին միևէ հասին ի ձեռն ձորն (ՊԱԳ, 50):

Արեւելահայերենից՝ Մեր ժողովոցի մեծ մասը տակավին չուր կրուել է հեռանում և խաշելով խաշում է քրիստոնէութիւնից (Բ, 7, 296): Ես միշտ ատելով ստամ էի թեզ. և քո գարշելի կրեսք տանելու մտածանակ, միշտ զգվելով զգվում էի թեզանից (Ն. տ., 424): Միջում եմ կապերը, Անահիտ, տեղում եմ տեղալով (ԳԳՎ, 608): Մահայն շինակաւի կիւր հեռամալելով հեռամալում է այդ տանկից (ՍԶ, 9, 207): Եմ սիրելով սիրում Փառանձմանի, եմ տեղալով տեղում Փառանձմանի, Տոչորում էր Գնին այն պատանայի (ՎԴԵ, 2, 35):

Արեւմտահայերենից՝ Ես ատելով կ'ատել դեռ (ՇՇ, 1, 365): Կը բողբոջիմ, բողբոջում կը բողբոջեմ (2ԳՅԺ, 4, 252):

Բայի լրացումը վիճակի գործիականով. — Բնչպիսի հայտնի է, վիճակի ճճատը սկրտորեն կապված է ձևի իմաստի հետ: Վիճակի գործիականը ցույց է տալիս գործողութեան կատարողի կամ գործողութեան տարրկալի վիճակը: Այսպիսի լրացում ունենում են մի շարք բայեր (տեսանել, երևել, գալ, երթալ, շրջիլ, անակել, հանաչել և այլն) հայերենի բոլոր շրջաններում:

Առաջին դեպքում լրացումը ցույց է տալիս գործողութեան կատարողի (ենթակայի) վիճակը:

Օրինակներ գրարարից՝ Որ կրնեցալ մարմնով (Ա, Տիտղ., Գ): Որով մարմնով զայցեն (Ա, Կորն., ԺԵ): Ենդեցել անդեղնայն իրով (Բ, Օրէնք, ԲԳ): Կամին պատմանամ շրջիլ (Ղուկ., Ի):

Միջին հայերենից՝ Բազում աշխատածք աշխատեցայ ի դատասանապրես ձեռացնուլ մտօք (ՍԳԳ, 15): Մեռանիմ մեղօք (ՀԷՄԳԱ, 98): Ի Կոստանդնուպօլիս և լալլ թաղում թաղար մաացին զգալով (ՊԱԳ, 568): Երբ որ շեկիր պարզ երեսօք ի յարբարմիլուն նստանոջ, արժմ էի սե երեսօք ի դօրիքն (ՆՄԺԱՎ, 179): Ես տկար և ձեր անձամբ և պանդախա կենօք դիցին դատք Անտարանս (ԺԵԶԸԲ, 226): Քանի՞ ու բանի՞ ասեմ՝ մի կենար դու խամ լարելով (ՆԲԷԿ, 89):

Արեւելահայերենից՝ Մտալով Ակորք զզգված հագուստով, մրից սկացած դնումով, ձեռներով և մինչև սուսները մեռի ռաներով (ՆԳ, 1, 53): Պաղած էին չուրով (ՆԳ, 1, 262): Կարացած մեղել կանգանծ էր նոր անկողնի առն (Շիրմ., 3, 178): Մարքի թի կապալ ևստանէ էին ձեռնով լիարկուներով, դիարկներով (ՍԶ, 8, 73): Այլոված ստալով զուրս եկավ զահլիճից (Բ, 7, 314): Հազար վերելով թեկա վար (ՀՇՓԷ, 3, 121):

Արեւմտահայերենից՝ Հին լարելով կը պատիմ (2ԳՅԺ, 1, 175): Կիններ հոս երկու դիարկով կեկեղեցի կ'երթան (Ն. տ., 3, 178): Տակալին բոպիլ ստելով կը պատիմ (ՅՅԵԺ, 1, 424): Ութ որ վերջը երկուստարք կու գար իր նոր հագուստներով (ԳՅԺԺ, 1, 265):

Երկրորդ դեպքում լրացումը ցույց է տալիս գործողութեան տարրկալի վիճակը:

Օրինակներ գրարարից՝ Հայս լուտայ Թագաորին՝ ոչ կապանօք, ալլ արձակ ուտի և արձակ ձեռօք հրամայեաց առ ինքն կոչել (ՍԳ, 6): Փախոյց անօրով զպահապանս տաղեպալեայ (ԳՓԶԷ, ՄԷ): Անբաւ է մարդոյ տեսանել զԱստուած զայն իրով (Ազ., 356):

Միջին հայերենից՝ Օր ատք վասօք տեսանէին զեռ (ՍՄԳՅ, 51): Յեռ է տարոյն զայ այրիին ու զանու կնիկն պատլով ընդ այլ այր (ՍԳԳ, 50): Թէ լինէր, որ գրեզ տեսնու սո ին գալով (ԿԵՏ, 167): Տեսան զեռ այնպէս ձեռիմ բազարն ամենայն (ՆՄԺԱՎ, 51): Ի՞նչ կու պահես զայչիս լալով (ՀՄԲ, 82): Երթամ պատմեմ Ագամայ, թէ բժբիտտա մարմնով ես տեսայ (ՆԲԷԿ, 310):

Արեւմտահայերենից՝ Նրա Շրկերգործութիւնն խաշիվ արգելված զիրք միայն ձեռագիր տնտրակներով ունենիք (Բ., 4, 526): Եշանտարի ժամանակ Անանիին ցույց էին տվել վրացական հազարամով (ՆԳ, 1, 139): Վահանը երևակայում էր նրան միշտ ուսանողական

զգեստով, երկար մազերով, բարակ բեղերով ու փորթիկ մտրուով (ՄԶ, 8, 16): Ես անեսում էի նրան միշտ բայքայված առողջությամբ, բայքայված մարմնով (Իս., 4, 141): Մերոնք փախան և ինձ թողին փշրված առով (ՆԺ, 1, 209): Այս խոսքն լայլով գուրս արի միջին (ՀԹ, 1, 191):

Արևմտահայերենից՝ Ձին մուրցակցի հագուստներով հիմա պիտի անեսնիր (ՆԵ, 158): Այս ստրուտոններ պրկեցին իր շեղերը, երբ իշնեց մահճին ուղչեիր իր մեկուսեամբ (ՀՅԵ, 82): Ինչպես կը սիրեմ բեզ արցունեա ալկերով (ՎՃԵԶ, 228): Ես զիս գանազան կերպարաններով կ'երեսկայեմ (Ն. տ., 322): Ինձի պրտեցես Ամբոսք ճաննալ իր բազմազան դիմագծուրիներովը (ԱԶԵ, 216):

Բայի լրացումը համապատասխանության գործիականով. — Համապատասխանության իմաստը լայն առումով ձևի պարագա է, սակայն չի նույնանում ձևի գործիականի հետ: Այս դեպքում լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան, որին համապատասխան մի բան է կատարվում, տեղի է ունենում գործողությունը: Այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր հայերենի բոլոր շարքաներում: Լրացում դասում են մեծ մասամբ վերջացական մի շարք գոյականներ՝ օրհնել, օրինակ, պատկեն, կարգ, պատուել և այլն:

Օրինակներ գրարարից՝ նա այսու օրինակա խորհեցա (ՆԵՆԵր, ԺԶ): Գրեցի պատկենելով այդոսիկ (Բ Մակ., Թ): Օրինով ճակատեցան (Ն. տ., Ժ): Այս քր բուով ամացես շափեցի (Իմաս., Գ): Քառով բերեին զապան և քուով տանկին (Ա Մեսայ., Թ): Պատգամս յղէր օրինակա այսուսիկ (Ագ., 39):

Միջին հայերենից՝ Կարժ օրինով բանանայ մկրտել զլիկ կին (ՄԳԳ, 54): Ձիր վարձն ըստ արժանոյն դատարիկն տեսովն ասնու (Ն. տ., 71): Մի խելք զհնուցն սահմանած սինոսն քո սինոս կցերոյն, բայց քո զըրզուրիսամբ պահէ իրանով (Ն. տ., 72):

Արևելահայերենից՝ Արտասանեցի մի երկու ոտանավոր այդ ճնով գրածներեցս (Իս., 4, 63): Պահանջում էր, որ անպատճառ իր գնահատումներով ցուցակագրվեն (ՆԺ, 1, 202): Սենյակը զարդարված է կլեպական ընդիւր ճաշակով (ՆԺ, 1, 301): Նա մոռոնների Բմանանույնով շարժվող աղչեկներեց չէ (ՆԺ, 2, 446): Կազը հեթ այս ծագրով զուր կպատվիրես նատակապիժը (ՇԵՐԿ., 3, 125): Նա թույլ է տալիս իր կնոջը զուգվել և զարդարվել վերջին մոզայով (ՇԵՐԿ., 8, 419):

Արևմտահայերենից՝ Այդ գերազանցուրեան զազափարը մնացեր էր միշտ անոցն մեծանայտն շափովը (ԵՆ, 186): Իր կամովը մաստին մատր անցնելու էինք (ԵՅԺԺ, 1, 73): Նա հիմա կը ներկայանամ բեղի շատ բարձրորդի մէկու մը երանանգովը (Ն. տ., 479): Ամառը ինձ կը տանելին այդ զիւրը բժշկի պատուելով (ԶԵՆ, 506): Մեզ շարեցին շորաշորս, նասակի կարգով (ԱՅՄԶՄ, 77):

Բայի լրացումը տեղի գործիականով. — Տեղի իմաստը գործիականով հայերենում արտահայտվել է միշտ: Սակայն գրարարում մասավոր տեղի իմաստի գրեթե բոլոր համար գործողություն էին առ + գործիական, զ + գործիական կատարչները, և գործիականը համեմատաբար պակաս էր գործածվում տեղի իմաստի արտահայտման համար:

Օրինակներ գրարարից՝ Ձգի ի վերայ նորա հանապարհա (Յոզբ., 12): Եկն Յովհաննէս հանապարհա արարութեան (Մատթ., 11): Երբ չէր յիշատակ խորհան (Բ, Թագ., է): Ո՛չ նովին շաղով շրջեցար (Ա. կորն., ԺԲ): Որով անցեալ Արամանեակ բնակէ անդ (Աբբ., 11): Գայ Յիսուս զօրն փակելովք (Յոզբ., Ի):

Միջին հայերենում մասամբ բնոյացնվում են տեղի գործիականի գործածությունն սահմանները: Բանն այն է, որ այստեղ գործիականն արտահայտում է նաև գրարարյան նախորդվող կատարչի իմաստները: Օրինակներ՝ Երթայ իր եմարովն (ՄԳԳ, 69): Այ կարէին օսմանցոց աշխարհան զնալ (ՊԱԳ, 185): Եմուտ ի նաւ և ծովով զնալ ի կուսանդուստպոզիս (Ն. տ., 334): Երկիցս անգամ անցանի աշխարհս ջրով և երով (ՎԱՊՏ, 11): Այն մարդի դատարիկն ղովովն անցանէր (ՆՄԺԱՎ, 254): Մահալօքս ի վար կուզի ծուռուծուտ հազար սոխխով (ՆԺԶԿ, 210): Քանի սարեւովը երթա, որ մի ախ իմ ափս բնկնիս (Ն. տ., 235): Կուսանուովն անձրեկն զգրիս կոզից (ԺԵԶԶԳ, 168): Եկեալ նստաւ և ձմեռնացան Բաղսնովն և Երկրովն (Ն. տ., 256): Երկու մարդ զիճէին հանապարհով որ երթային (ՆՄԺԱՎ, 168):

Արևելահայերենում գործիականն արտահայտում է և՛ գրարարյան գործիականը, և՛ նախորդվող կատարչների իմաստները՝ ցույց տալով այն տեղը, որով անցնում է գործողությունը, որի վրայով, կողքով, միջով կարում, անցնում է գործողությունը: Այստեղ տեղի գործիականով լրացում ստանում են շարժման բայերը, ինչպես՝ անցնել, գնալ, զալ, շարժվել, վազել, Բայի, վերադառնալ, բարձրանալ, սանել, մտնել, լքել և այլն: Լրացում դասում են տարածական հակացությունն արտահայտող բաները:

Օրինակներ՝ Մուջ անտառով լուս ման կուցամ (Իս., 1, 126): Անյավ մի օր էդ բերով (Իս., 2, 36): Գոհար աստղերի քարափակները թափանում էին երկնի համվնով (Ն. տ., 47): Ձիւ մազում էին խանձված դաշուերով (Ն. տ., 76): Վճիտ երկննով լողում են քողի նման բարակ, թափանցիկ ամպեր (ՄԶ, 3, 102):

Այստեղ տեղի գործիականին կրթման զուգադրվում է մեկ բառը: Օրինակներ՝ Փողոցներով մեկ հասում է ժողովուրդը (ԳՄԹ, 364): Երկրով մեկ տարածվում էր Մշո վանքի արարափելի անուրը (ԶԳՄՆ, 2, 78): Նրա հերթ թուով շակայով մեկ (ՍեՄՄ, 230):

Արևմտահայերենում համեմատաբար քիչ է գործածվում տեղի գործիականը:

Յրինակներ՝ Չորի երկայնիով շրջան մըն էին բրած (15ԸՆ, 147): Ոչ իսկ նախքա՛ մօտ ուղղաբեամբ (ԳՍԱՓ, 227): Սկսած էինք նաւարկել տարրեր ուղղաբեներով (ԱՄՄՄ, 159): Կարօտիս սղջիկ, կալերով արի (ԿՍ, 141):

Բայի լրացումը ժամանակի գործիականով.—Ժամանակի իմաստը հայերենում միշտ էլ արտահայտվել է գործիականով: Յակիք գարարում գործիականը քիչ դեղքերում էր այս իմաստով գործածվում: Բանն այն է, որ գործողության մտաւոր ժամանակն արտահայտվում էր առ, գ+գործիական կառույցներով: Հիմնականում ժամանակ բառն էր գործիականով դրվում այսպիսի իմաստի արտահայտման նպատակով:

Յրինակներ՝ ժամանակաւ անօտրի ծով (Յովբ., ԺԳ): Յայտնեաց իրարք ժամանակօք դրանն (Տիտոս., Ա): Երևէր յայնժամ երբեքն ժամանակաւ անէք արձանեան (Ագ., 550):

Միջին հայերենում փոքր-ինչ ընդլայնվում են ժամանակի գործիականի կիրառության սահմանները: Այստեղ ժամանակ ցույց տվող գիշեր, ցօրեկ, ամառ և նման բառեր կարող են գործածվել նշված իմաստով:

Յրինակներ՝ Հանցեղ գնդեցիկ վարդարած նոր հարսն գիշերով ի թաղոց ի թաղ երթայ և ի յնա զայ (ՆՄԺԱՎ, 204): Երեկ ցարեկով բարով տանէին մէկ ետք մի ճորով (ՆԺԶԿ, 53): Ամառ միս ո՞վ է տանել, որ կուգայ ի ամառիկ մարգրան (ն. ա., 56): Խօշ կարիկ, կարև՛ս գիտել զուն զի՞մ գալ ընդ զիշերով (ն. ա., 114):

Արևելահայերենում գործիականը գործողության մտաւոր ժամանակն է ցույց տալիս՝ փոխարինելով նրան գրաբարյան նախորդօր կառույցներին: Լրացումն այստեղ արտահայտվում է ոչ միայն ժամանակ ցույց տվող օր, գիշեր, ցօրեկ, ժամանակ և այլն, այլև բնութայն երկվույթ արտահայտող առև, յույս, մօր, սնճև, ձյուն, մառախուղ, մշույլ և այլն, գործողության անուն արտահայտող ճնուղ, կնու՛ն, հարսանիք, եղանդե՛ն և այլն բառերով:

Յրինակներ՝ Այդ ջրանցքը շինվել էր Քրիստոսոց մոտ 200 տարի առաջ Արտաշեսա կուսակալի օրով (Մօր., 4, 455): Փերիկներ ասրի գլխին հաղապղծեցին գիշերով (ԸԹ, 2, 43): Յերեկով մեռած գյուղը մեղին սկսեց շարժվել (ՆԳ, 1, 109): Գրեան, բնկեր, տեղ կհասնենք արևով (ԸԸ, 139): Նա աշխատում էր մքնով զուրս զով յուր իշխանության սահմանից (Բ, 4, 225): Խաղաղ գիշերով դու կգաս ինձ մտտ (ՎՏ, 1, 48): Հետո մեկ էլ օր-ցերեկով Ջեր ողջ տանը կողուպեցին

(Ս, 102): Նուս կհաննով, մտա ճնու՛նով, վեր կացանք մի օր հնից ու վեց հողով, թրով-թվանքով որսի գնացինք (ԸԹ, 1, 478):

Արևմտահայերենում համեմատաբար սահմանափակ է ժամանակի գործիականի կիրառությունը: Հիմնականում այդ գերբ կատարում են գիշեր, առատ, օր, ցօրեկ և այլ բառերը, անորոշ գերբայը:

Յրինակներ՝ Այս որոշումները ապով կը բնանայ Արիստղոմ աշան (ԸԳՅԺ, 3, 47): Ինչո՞ւ թող ասիր, որ սասնկ օրով զուրս ելել (ՅՍԾԺ, 1, 71): Ասազակները գիշերով յարձակեցան կարասանին վրայ (ՍԶՏ, 186): Մեռել մըն է, որ մտակայ կեղեցիկն կը փոխադրեն իրիկանով (ՕԶԵ, 55):

Բայի լրացումը պատճառի գործիականով.—Պատճառի իմաստը սերտորեն կապված է հիմունքին, ուստի և գրաբարում հաճախ զգվար է գործիականի իմաստի ճշտումը: Սակայն հայերենի հետագա շրջաններում պատճառի և հիմունքի իմաստները ձեռք են բերել գրեթե բան սահմանափակություններ, որոնցով էլ աարբերվում են:

Գրաբարում պատճառի գործիականը քիչ է արտահայտվում: Եղած օրինակներից են՝ Որ և մեռա ի նմին, որ գիտեմ թէ ենեզարեամբ ինքեանց և թէ ալլով պատճառաւ (ՍՏՏՊ, 3, Բ): Կտարերջան սուսերք սուտակողքն այս փայտի ցուցմամբ (ԳՆՄՈ, ՂԲ):

Միջին հայերենում պատճառի գործիականն ավելի հաճախ էր գործածվում:

Յրինակներ՝ Մեղօք խոցեայ եմ յաշերս (ԸԵ, 180): Աղվմամբ չարին անկաւ ի շնութիւն (ՆՄԺԱՎ, 9): Յամբում վաղեաց աղու՛նս կարձնելով, թէ այլ իստող անդ կար և անկաւ ի վերայ շանն (ն. ա., 131): Յորժամ խմբեցաւ պատերազմն ազգեցորեանքն սասանայի (ՄՄՊ, 5): Բան մ'այլ առաջ տի քրէի, Մոսացոյրեամբ յակայց շատի (ԸԶՄԲ, 483):

Արևելահայերենում պատճառի իմաստով գործածվում են մի շարք վերացական բառերի (ազգեցորյուն, տպավորւոյուն, բնում, յավատեսւոյուն, հոռեմեսւոյուն, մնզ և այլն), անորոշ գերբայի գործիական հնդգծները:

Յրինակներ՝ Սակայն ոչ մեկի, ոչ էլ մյուսի մնզով կատարվեց անսպասելին (ՍեՄՍ, 68): Այս երնկո, մի բանի ժամ առաջ տեսած պատկերի տպավորւոյամբ, նրա ներքին աշխարհում կատարվում էր տարբերակ հեղաշրջում (Շիբլ., 3, 164): Մմբատի զղացումները շատով սկսեցին բնանալ իմբիցուցիչ գարկերի ազգեցորյուն (ն. ա., 263): Իշխանը սաստիկ վշտացավ այդ զույժն աննելով (Մօր., 4, 411): Նա շարաշար տանջվում է տխրեղ վրձնակը ինչելով, նրա զովկահար դեմքը, նրա լացող աչքերը երևակայելով (ն. ա., 417):

Նույնպիսի դրսևորում ունի պատմաւոր գործիականը նաև արևմտա-հայկերեւում:

Օրինակներ՝ Այս մզկէ խօսքին ազնեւոյքամբ գաւառացին շորս թայլ դէպի առաջ գացած էր (ՅՕԾԺ, 1, 384): Իր մօր դրգունով սպա-նած էր իր երկու խորթ ձերբայրեւերը (ն. տ., 4, 119): Հիմա, ա՛նա տար-տամ հաւնոյր մը կը գգամ վիշիջելով մեր արտասանած խօսքերը (ՎՇԵՀ, 178): Վաղուան յոյսին ծանօտութեամբ աշքերս ա՛նա կը զոցոտին (ՎԹԵ, 123): Քանի-քանիներ յաջողեցան քանի-քանի սուա ցտիւհով հիւանդանոց կը կտնայ (ԱՄԾՂՄ, 68):

Բայի լրացումը նիւմանի գործիականով.— Հայերենի բոլոր շրջան-ներում այսպիսի լրացում ստանում են իմաստային տարբեր իմբերի պատկանող բայեր: Լրացում դարձող բաները համեմատաբար սահմա-նափակ են զարարում (հեւման, օւլնէ, խոհուդ, բան, իրաւունք և այլն):

Օրինակներ գրաբարից՝ Քո հրամանա վերանայ արժուի (ՅճԲ., 1Թ): Խորհրով արբ գինի (Առայ., Ա): Չոր ծառանգեցին հրամանա Տեան (Յեւտ., ԻԲ): Անտամբ Տեանն մկրծեցի զնոսա (Սաղ., ԺԺ): Օրինօւն գաւեսցին (Հառ., Բ): Ոչք բախն հաստատէր զգա (Բ Եզր., Ծ): Իրամբ գառիս (ԳՆԱՌ, ԿԳ):

Միջին հայերենից՝ Հրամանա զհոգոյ երեսն է քացել (ՅԳ, 434): Հաւատան, որ պարտի հրամանաւն էմ կկեալ (ՆՄԺԱՎ, 86): Յօբերս երես կկեն պարտն ճոսչին զՀամկիայն՝ ստր կաթողիկոսին աէր Գրի-ցորիս ձեռնագրով (ՍՄՊՅ, 82): Եւ այսով ճանչես, որ երբ փոխել լինի զսկսայն, նա հաստ լինի տ յերկայն (ԲԶ, 54): Իրանօք ամէն մէկ զիւր բաժինն ունենայ սիրով և ի հանգիստ (ՄԳԳ, 81):

Արեւմտահայերենում ազնի շատ է գործածվում հիմունքի գործիա-կանը: Այստեղ լրացում գտնում են օւլնէ, հրաման, որչում, կաճիք, խոսք, վկայություն, աաբարի, հասկացողություն, բմբում, իրաբ-վունք, ցուցում, զարմանք, քայլավորութեան, եշան, փորձ, աաացական բայերի անորոշ զերբայը և այլն:

Օրինակներ՝ Նա ապրտամբել է Անազայի խորհրով (Մուր., 4, 108): Կաթողիկոսի կաճիլով թշնամին շէր կարող մտանալ այդ ան-շուր վալբերին (ն. տ., 201): Սպնդիրառովի գեղեցիկ առաջադիվ ծրա-գրվեց մի գործ (Իւ., 4, 123): Հայոց զպրոցները փակվել են սուս Բա-զմարի հրամանով (ՍԶ, 3, 66): Անհայտ օրենքի շարված կետով լոկ ձայնի համար—Համարվեց նա սան (ՊՍԱԶ, 23): Մկիթի նշանով նը-տեց միայն ալադ որդին (ՄեՄՍ, 48):

Նույնը վերաբերում է նաև արևմտահայերենին:

Օրինակներ՝ Իմ ծամացոյցիս հաշուովր այդ քառասունը շորս ծա-տկերը անցած շնն տակալին (ՉՊԾԺ, 4, 73): Ասեղաբեւումբ գիտենք, որ դիտար տառերուն երեսումբ ձախորդութեանց նշան է (ն. տ., 377): Դժբխական օւլնէով զույնն պէտք է պաշ բնուի և սորերը ստք (ն. տ., 5, 67): Քանի մը ծանօթներս խորհրդակցութեամբ ուրիշ խա-նութի մը կը գնէ միան (ն. տ., 306): Բարձրագոյն հրամանով ձերբա-կալումն ու բանարկուած էր ամիրան (ԵԵ, 32): Կ'երեսայ սր Թարգ-մաններուն որչումով մասուտը հսկողութեան մը նեթարկուած պիտի մնային (ԵԵԾԺ, 4, 86): Քու անունովի պատանրեցին ձեր հոգիս (ԻՍԵ, 63): Ո՛րչէ գիտէք Հայերէնի ազնի ըլլալը: ձեր յաճ ու ձեր գիտցած հայերէնովը կը գառէ՛ք (ՀՐԸԵ, 53): Իմանալովս Գոհարը բեզի շնն տար կզէր (ՉՄԿԼ, 155):

Բայի լրացումը չափի գործիականով.— Սա ցույց է տալիս գործո-ցութեան կատարման ժամանակային, տարածական, բանական, ծա-վալային և այլ կարգի չափը: Գործիականը մեծ մասամբ ունենում է թվականով կամ այլ խօսքի մասով արտահայտված լրացում:

Գրաբարում և մասամբ միջին հայերենում չափի իմաստը բիշ է հանդիպում գործիականի մեջ:

Օրինակներ գրաբարից՝ Խոտվեցի ծով լրիւ իւրով (Սաղ., ԳԷ): Չե-տացուցանէր ի քաղաքէ անտար երկրասաւն պարսիկ հրատախա (Եղ., 7): Եկին մօտ կղեն ի գիւն Եփրատ իբրև ձիոյ աշխանօք երկու (Ագ., 811): Տուեալ հրաման ամսօրեայ ժամանակա ի պահս և յաղօթս յա-մենալ (ն. տ., 829): Բազում ամօք զհամբերութիւն յանձն իւր կրէր (ն. տ., 229):

Միջին հայերենից՝ Պահեսցէ երկար ժամանակա զՊագուարս մեր զկեսն (ՍՄՊՅ, 124): Այլ ձերպեալ էր և պարսպեալ բազում ժամա-նակա (ն. տ., 43): Եթէ յայդի մտնես, որ ք չէ նա զու փորով կեր, բեղ հալալ է (ՄԳԳ, 78): Եկի, զբեղ ի քուն գտայ, պազ առի հազար համաբով (ՆԹԶ, 114):

Ժամանակակից հայերենում հասկերեն տարբերվում են չափի գործիականի տարբեր տեսակները՝ ժամանակային, տարածական, բա-նական, ծավալային և այլն: Սակայն դրանք բոլորն էլ զրտերանն նույն միջոցներն ունեն, այն է՝ րվական կամ այլ խոսքի մաս + չափի միավորի գործիական հոլովուն: Ընդ որում ժամանակ ցույց տվող բաները երբեմն գործածվում են հօգնակի թվով՝ առանց թվականի, կամ թվականները գործածվում են դոյականաբար:

Այսպես, ժամանակային չափի գործիականն է արտահայտված արևելահայերենի հետևյալ օրինակներում:

Հայտնեց, որ մի-երկու օրով ձկնկ է պրօզից (Իւ., 4, 40): Մի րանի

րողովով երեայ աշքս (ՆՊ, 2, 539): Ի՞նչ կլինենք, որ ինձ թողնենք գոն մի ամսով հեռանալ այս անցի (Շիրվ., 3, 289): Երբ նա խմում էր մի բանի բաժակ Մադրասու գինի, ամբողջ երեսուն տարով ճրիտաարդյանում էր (Շիրվ., 8, 38): Երբեմն երեք-չորս օրով ուշանում էր (ՂԱ, 107): Այժմ մի կարճ պահով եկել էր վերջին շարքովա դեպքերը շարքերու իր մատչանում (ՍեՄՍ, 742):

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ երկու օրով դադար տրուում էր գործատրեերուն (ԳՄՄԾՆ, 235): Անսմօթ կնկան խօսքերը կ'ըսես իր արինը զամբեցուցին յանկարծ ու կեանքը բառուն տարիով կարճացուցին (ՀեՆԳԱ, 309): Տասնակ տարիներով կը հագներ վերարիու մը (Ն. տ., 94): Յանախորդները ժամերով սպասել կու տար (ՀՊԵԺ, 2, 53): Ամբողջ թաղը մտախ վրայ կ'անէ և ամիսներով ու տարիներով, ժամերով, օրերով, շաբաթներով, ամիսներով, տարիներով ու դարերով հաշվելիսու առջև կը կանգնի (Ն. տ., 3, 188):

Տարածական շափի գործիական արտահայտվում է համապատասխան միավորով, որին զուգարվում է որևէ թվական կամ այլ խոսքի մաս:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Եթև այս իմ նկարները Հայաստանները գումարենք, մի բակի տասնչուկ բաակուսի կիրովներով կազելանա (ՌԱԱԱ, 294): Իրանը հեռացան բաակ կիրովներով: Օրվա առաջագրանքը գերակատարեց հիսուն ենկատարով: Երեսուն քնարձակվիլ է մի բանի տասնչուկ բաակուսի կիրովներով:

Արևմտահայերենից՝ Արևը ակօսի մը բարձրարվելով ելած էլ (ՀեՆԳԱ, 206):

Քանակական շափի գործիականը կարող է լինել զին և այլ կարգի շափերի՝ արտահայտվելով համապատասխան միավորներով: Գնի գործիականը լրացում է դասնում սուր և վանթար ջուլց տվող բառերի համար:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Գիրքը վանտովում է երևի ուղարվու: Մերենան քնեց հագար ուղարվու:

Արևմտահայերենից՝ Երեսուն հագար ուղիով սզրը մեծ գործեր կարող է անանի (ՀՊԵԺ, 4, 401): Չէր ուզում իր ձեռք ունեցած մեծարանակ արմտիքն հարիսին եօրանաուս և հինգ շառով վանտուր (ՏԿՂԱ, 52): Այս վնուական լայթանակը իրենք զենք էին օրը կեանքով (ՍՊ, 422):

Քանակական այլ շափի գործիականը արտահայտվում է գոյականով, գոյականաբար գործածված թվականով:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Բանակը մեծաթյով հագար հագարներով (ՎՓ, 4, 453): Երա քնկերները ծախսում էին հագարներով

ու տասնչուկ հագարներով (Շիրվ., 3, 47): Չէրր չէին դիմանում, քնկնում էին տասնչուկներով (ՍեՄՍ, 702): Երա կյանքի պատմությունը բազմաթիվ էին շատ օրինակներով (ԳՄՄԾ, 241): Լավ, սակի կամ թեզրա կաշավ Ակ (ՀՇՔԶ, 2, 229):

Արևմտահայերենից՝ Չորսաշրջիկներ մեծ բիով կ'այցիկն նաեսուն (ՅՍԵՄ, 4, 469): Ասիկա ան համակներէն չէ որոնցմէ կ'երեւայ իլ տասնեակներով կը սասանք ամէն օր (Ն. տ., 1, 554): Սխաւաւորները հագարներով կ'երթան հուն (Ն. տ., 4, 338): Իր եռանդն ձուկերը ամօճցին որոնցմէ մեծ Բանակուրիւնով բանեց (ՅԵ, 491): Մենք հարուներով կը թափէինք հրէական թաղամասն նեղ փողոցներուն մէջ (ԱՅՄՄԶ, 5): Հայաստանի քնակուրեան թիւը երկու հոգով անկցաւ (ՍՍԱ, 126): Տարիներն անցան տասնեակներով (ԲՆԿԶ, 195):

Մավալային շափի իմաստն արտահայտվում է համապատասխան միավորներով, որոնք կարող են թվական կամ այլ խոսքի մաս լրացում ունենալ, ինչպես և զոյականով:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Հագարվար լիութեով շալլում են գինիս Մենակ երկու այս կարալիկով կուտի (ԲՅՍԶ, 10): Հնան էլ յուրյան մշտադարար վարդ է թափում փնջերով (ՀՔ, 2, 151): Արյուն լիս ուզում թափել առատորեն, մինչ պետք էր թափել հեղեղներով (ԳԳԿ, 646): Արեքսիի շողիրը խորհերով ներս էին թափվել (Շիրվ., 3, 27): Աշխարհի մեկ երկինք հմ ուզում (ՀՇՔԶ, 2, 86):

Երբեմն համատեղվում են շափի և ձևի իմաստները:

Օրինակներ՝ Այրին մպսում էր դիմովը մեկ (ՍՅ, 1, 91): Իրենց հասակվալ մեկ սոքի էին կանգնում պտակած սիտաբույսերը (ՂԱԱ, 96):

Արևմտահայերենից՝ Գլխուն կէտով միայն կը նայի գուրա (ՀՈԵ, 326): Վարդաշրջը կիսով փակեցի (ՎՇԵԶ, 204): Եկեղեցին փլուցցած էին ամբողջութեամբ (ՎՄՂԲ, 141): Ամպի կոտոր մեծցաւ դրացի Մանակին գողեցցին մեծաքիւնով (ՀեՆԳԱ, 215): Օրական իր փարով երեք մուս կ'երակար կ'ուտըր (Ն. տ., 70): Քեռիկը կէս մէջով թռնիր կը մանէ, կ'էլլէ (ՔԲԱԵ, 109):

Յայն լրացումը կապտակի՝ գարծիականով.— Եպատակի իմաստը հայերենում արտահայտման այլ միջոցներ ունի (տրականը, նախորդովոր կառուցները գրարարում և միջին հայերենում, կապային կառույցները գրարարում և միջին հայերենում, կապային կառույցները ժամանակակից հայերենում և այլն): Մակայն խոսակցական լեզվի և բարբառների ազդեցութեամբ, համանաբար անարկայական միասնութեան գործիականի հիման վրա, գործիականը շարժման մի շարք բայերի մաս արտահայտում է նաև նպատակի իմաստն Բանն ան է, որ դրա-

բարձր նպատակի գործիականը չի դիտված: Առաջին սակավաթիվ օրինակները նշված են միջին հայերենում:

Քարագուրեամբ շրջեր յաշխարհի (ՊԱԳ, 315): Քողում զմեզս և Երթուն առ Քրիստոս պաշխարիութեամբն (ՆՄԺԱՎ, 55):

Ժամանակակից հայերենում շարժման բայերի (զնայ, գալ, շարչի, առախել, ուղարկել, երախել, վերադառնալ և այլն) մտտ գործ, խնդիրք, հանձնարարություն և նման բաների գործիական չորոգմանը արտահայտում են նպատակ:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Գնացիներ թագապի ոտը խնդիրեմով (2Թ, 240): Ինչ-որ միակցով է շրջում (Իս., 3, 496): Տարին մի բանի անգամ այդ բնկերութեան գործերով գալիս էր քաղաք (ՆԳ, 1, 99): Քաղաքը Երան մի հանձնարարությունով ուղարկեց Պերոս քաղաքը (ՂԱ, 119): Որ Գիրտ ապերն անցրեան էր իր օրվա մեծ մասը՝ զարբնի և գործով եկած զուգարհները հետ զրոյեցելով (ՍԶ, 1, 183): Մեր ամուսինները շարունակ ներս ու դուրս էին անում պատասխան ստանալու հույսով (ՍԶ, 1, 309): Ազգի գործով թույլ է տարել թագավորին (ԽԳԳ, 61):

Արևմտահայերենից՝ Տարին երկու ամիս՝ արձակուրդով պիտի գամ հոս (ՎՇԵԶ, 176): Որոնց մէկը կօն ու Փարսից պիտի այցելէր գործով (ՕԶԵ, 143): Շփոթութիւնս ծածկելու փորձով մը կարգ մը հարցումներ կ'ընեն «Ակումբին» մասին (ՎՄԶԲ, 10): Նոր մարդեր եկան նոր պատգամներով (ՍՍԱՄ, 160): Շքուն այդ չօգինները կու գալին ներքին կազմակերպչական գործերով (ՂԱԶԲ, 145): Իր իրասունքը համեմատ կու գար կրթման՝ դիւրը մը անցրելու մտադրութեամբ (ԶԳԶ, 85): Կը վազէր իտահանոց, նախաճաշիս պատրաստութեամբ, բնատուրեանս կուրտաւոր գարծակելու հաշիով (ԳԶԵԺ, 1, 34):

Բայի լրացումը պայմանի գործիականով.— Առհասարակ պայմանի պարագան երկրորդական նախադասությամբ է արտահայտվում: Սակայն ինչպես որոշ գերբայական ձևերով, այնպես էլ գործիականով նպատակ է մասամբ արտահայտվել գործողության կատարման պայմաններ Այս լրացումը հիմնականում գրեթեբոլոր է արևմտահայերենում օտարականության թվով գոյականներով՝ եղանակ, օդ, արեւ, ամբելս, ծով և այլն, որոնք բնութեան երևույթ են ցույց տալիս:

Օրինակներ՝ Գեղեցիկ օդով և հանգստոս ծովով մատրայ էլանը (ԵՅԵԺ, 3, 486): Զիներ կը տեղաք հանդարտ օդով մը (ԳԶԵԺ, 1, 287): Բ՛վ կ'որ անոնց՝ այս տեսակ եղանակով ծով դուրս գալին (ՂՇԵՆ, 302): Մարենանային զաղը, հանդարտ, հիասթափ օդով մը կը լուսնայ Բոջմախի ծովածոցը (ՕԶԵ, 106):

Բ. Բայի լրացումները ներգոյական հայտնով

Ինչպես հայանի է, ներգոյականը համարյա զուտ աշխարհաբարյան, այն էլ արևելահայերեն չորոգման է: Բանն այն է, որ գրաբարը յանկը ներգոյական, և միջին հայերենի համակարգում ներգոյականը երևան է գալիս որպես նազվաղակ երևույթ մի բանի օրինակով:

Տուր... բազմաթիւ շուր նշի կարծում, և հաւու ձագ փերձկած գարով (ՄԶԶՄ, 55): Եւ զայլ ամենայն կերակրողս մեր, որ այս փղղումս զմեզ կերակրել են... պարսն առցեն ի Քրիստոսէ աստուծոյ մէջոյ (ԺԵԶԶԱ, 479):

Ներգոյական չորոգն առաջացել է արևելահայերենում բավական ուշ, և այդ է պատճառը, որ գրական լեզվի զարգացման որոշ շրջաններում շատ բաներ կամ շունենի այդ չորոգմանը, կամ մի շարք բաների համար ստեղծվում էին արևմտահայական ձևեր:

Այս չորոգն չկա նաև արևմտահայերենում, թեև արդի սփյուռքահայ որոշ գրողների առանձին նրկերում, իբրև արևելահայերենի ազդեցության, կարելի է ցույց տալ առանձին օրինակներ, որոնք որակ չեն կազմում:

Ներգոյականը բնորոշ է որպես պարունակության տեղի չորոգման, և այս առումով այն հակադրվում է տեղ ցույց տվող արականին, հայցարկանին և մյուս չորոգմաններին, ինչպես և կապային կառույցներին: Այս չորոգմանին համարժեք են միայն մեզ կապով կառույցները, որոնք արևմտահայ գրական լեզվի և բարբառների ազդեցությամբ կրթման սահմանափակում են ներգոյականի գործածության ոլորտը: Քիչ չեն այն դեպքերը, երբ այս կամ այն կառույցը գործածվում է ներգոյականի փոխարեն: Սակայն նկատելի է նաև հակառակ երևույթը: Բանն այն է, որ գրական լեզվի զարգացման վաղ շրջաններում, ինչպես և առանձին գրողների կրկերում պատահում են ներգոյականի՝ այլ ձևերի փոխարեն գործածվելու դեպքեր:

Ներգոյական չորոգն իմաստային տեսակետից հարուստ չէ մյուս չորոգների նման:

Բայի լրացումը տեղի ներգոյականով.— ներգոյականը ցույց է տալիս պարունակություն-տեղը՝ հակադրվելով մակերեսային, արտաքին տեղին, որն արտահայտվում է արականով կամ վրա կապով կառույցով: Տեղի ներգոյականով լրացումներ են ստանում գաղափարան բայերը, ինչպես՝ աշխատել, ստեղծագործել, աղբել, ծնվիլ, մտնել, կանգնել, երգել, նստել, խնել, եկիլ, նախախել, կոցնել, մեկ, սպասել, աչել, կարգով և այլն:

Լրացում գառնում են տեղ ցույց տվող բաները:

Չորհանգինը՝ Գանձիմում վառում էին զանազան հրազենը (Ք, 2, 85): Գինու կարասները սավորարար թաղում էին այգիներում (Ն. ա., 326): Ծովու կորցրել երկու կըրայր (Ս, 133): Վիշտ ու թահիճ են կարգում իմ երգերում (Ս, 173): Զախ ձեռքով ժամում մոռեր են վառում (Ն. ա., 244): Նրա սարսափի հետոնեմում էր տարածված (Քակ., 4): Գնացքը կանգ էր առնում կայարաններում (ՍԶ, 4, 37):

Երբեմն ներգոյականը նույնքան օրինաչափ է, որքան տրականը կամ հայցականը: Այսպես է հետևյալ օրինակների ներգոյականը: Երանց մեշտեղում գտնվում էր ընդարձակ, սյուռազարդ զահչիհը (Մար., 5, 266): Միտի լզար հովերը բարերի առանձնում բուսած չոր խտաներ էին պոկում (Քակ., 43): Երջել եմ ես քո սառերում (ԳՍԵԺ, 1, 287):

Կան որոշ բայեր, որոնց մտ ներգոյականն ու տրականը կամ հայցականը պայմանավորված են լրացյալի իմաստային լայն հնարավորություններով: Այսպես, ախուր բայը ախար ուղարկել նշանակում է ներգոյականով լրացում (ախուրել Սիբիր, — արտասանում): սակայն ախարված լինելի ձևը հայցականից բացի կարող է ունենալ ներգոյականով լրացում՝ ախարվալում գտնվել նշանակության զեպրում: Օրինակ՝ Աբսորված է եղել մի ցուրտ երկրում (Ք, 5, 469): Բնկնել բայը սավորարար ուղերուժյան հայցական է պահանջում (կրակն ընկնել, ջուրն ընկնել): Սահայն սկսվել նշանակությամբ այն ներգոյական է ստացել հետևյալ նախադասության մեջ. Մի առավոտ էլ գլխարում անսովոր հրաբանցում ընկավ (Քակ., 11): Սահայն ընկնել բայի բուն իմաստի զեպրում ներգոյականը անսովոր է հնչում: Օրինակ՝ Տեսնենք ս'ը զեզում կրկնեն (ԳՄԶ, 86): Այսուկ ճիշտ կինը գումը կրկնեն կապակցությամբ: Նույն ձևով խցկ(վ)ել բայը մտցնել (մտցվել) իմաստով ունի հայցականով լրացում (մի բան խցկել գրպանը): Սահայն խցկվել բայը տեղավորվել նշանակությամբ ստանում է ներգոյականով լրացում:

Օրինակներ՝ Ապարառնեմում խցկվել են ամեն տեսակի մղջապաշաներ (ՇԹՆՁ, 1, 67): Կարերը խցկվում են կայարանի հետևում (ԳԴՎ, 1, 237):

Անցնել, Իաշվել և նման բայեր ուղերուժյան հայցական են ստանում (անցնել դպրոց, բաշվել մի անկյուն և այլն): Սահայն զրանք համապատասխանարար տեղի ունենալ և Խալի իմաստներով գործածվելիս ստանում են ներգոյականով լրացում:

Օրինակներ՝ Գուք մոռացել էք, թե վերջին ժամանակներում ինչ զորախոս անցքեր անցան մեր աշխարհում (Ք, 4, 150): Մի անկյունում բաշված, սրա նրա համար տրեխ էր գործում (Քակ., 7):

Վիշտ չէ արտաքին, մակերեսային տեղի իմաստի արտահայտման համար ներգոյականի գործածությունը հետևյալ օրինակներում:

Կաղահարում էին կեզոտտ ջրի երեսում լողացող փտած վարունգը (Շիրվ., 3, 445): Ախում մարդիկ հաժարվել սպասում էին նազվակին (ՍԶ, 2, 152): Կողում, բիշ ցած, զանախնեմը էին հանում (ՎՓ, 4, 314): Քո հետու-հետու պաղ մայրերում ս'գ, Մ'գ կարող է թեզ այն խոսքերն ասել (ԳՄՄԱՄ, 19): Սեղանի զխում մի ստանեն տեղ հասկացված էր վանահորը (Ք, 5, 132): Նա մասով գյուղի ծայրումը գտնված սեներից մեկի մեջ (Ն. ա., 4, 501):

Անհայտ սխալ է ապ, հանձնել, մասնակցի և նման բայերի խրճարային իմաստով լրացումները ներգոյականով գործածելը: Օրինակներ՝ Բարեխեամ ձեռնում հանձնեցի ձեր զաճակին (Ք, 4, 101): Նա մեզ հետ քաղաքային մասնակցում էր այն բոլոր գործերում (Ք, 5, 345): Չկին կամենա խոսնվել ուրիշ գործերում (ՎՓ, 3, 391): Կարանում լծում էին չորս լուծ կը (ՍԶ, 4, 197):

Բայի լրացումը ժամանակի ներգոյականով. — Ինչպես հայանի է, ժամանակի իմաստն արեկեսայնեմում արտահայտվում է տրականով, հայցականով, բացառականով, գործիականով և ներգոյականով: Վերջինս ապրբելում է տրականից և հայցականից նրանով, որ առավել ընդհանուր ժամանակ է ցույց տալիս և արտահայտվում է դար, դարաչբան, ընթացք, ժամանակաչբան, հասակ, տարի, սկիզբ, վերջ, կյանք, ապագա և այլ բաներով: Հենց որում ներգոյականը կարող է դրվել միայնակ կամ ունենալ որևէ լրացում:

Օրինակներ՝ մահեմուր Խվանիչը երբեք չուր կյանում պես չէր կերած (Ք, 2, 13): Այդ հարցը կյունից ապապում (Ք, 2, 158): Այց հասավում մարտիկ ասեն բան հասկանում են (Ն. ա., 545): Սկզբում մեծ եասնզով ձեռնարկից այդ գործին (ՇԹՆՁ, 1, 80): Չգիտեմ, թե չար նախորի օրեում ինչը են կատարվել (Ք, 2, 352): Նա էլ մերուժյան օրեում իր բրերն ընկած կայրեմ (Քակ., 9): Առաջին ամիսներում ասես ուրախություն կար (Քակ., 36): Ար ապրում էք հիմա այս պեկավ գառում (ՍՏՔ, 73):

Բայի լրացումը վիճակի և նև ներգոյականով. — Տեղի և ժամանակի ներգոյականների փոխարեբական կերպանությունը ժամանակի ընթացում հանդեսնում է ներգոյական հարվածակի վիճակի-նևի իմաստի ստանձնացմանը: Մեծ մասամբ վիճակի ներգոյականն ստանում են տեսնել, նազել:պիլ բայերը:

Վիճակի ներգոյականը գրանցվում է երկու ձևով: Մի զեպրում ներգոյականը հանդես է դալիս խրճե բայի անմիջական լրացում, իսկ

ներկորդ զեզրում ներգոյականը (ստորարար լրացումներով կամ իր հետ կապված բաներով) գերբայական գործածի գերբայի զեզրումով վերջերիս պատշտն ստանձնած ձև է:

Առաջին տեսակի վիճակի ներգոյականի արտահայտությունը հենվում է անդի ներգոյականի վրա:

Օրինակներ՝ Նազում ես ու շորորում գմբուխտե քո շուեում (ՀՄՀՄ, 118): Գու եկել էիր նշանիդ շորում (ն. տ., 278): Ես շատ անգամ հանդիպում էի նրան արտասուրբ աչկեում (Ր, 2, 545): Մեկ տեսնում էր իրեն գյուղում, կոշակարի արհեստանոցում (ՍԶ, 4, 422): Եկարու է նա լուսինն ամպեում (ԳՍԵԺ, 1, 182): Ոչ, մարդկության առաջ ես պարտավոր էի լինել մարդասպանի ահեղ դեում (ՀՄՍԽ, 146): Մենք հռչակում ենք գայլերի նանկում (Մ, 183): Հույս լուսնի տեսելի ձեզ այս օրում (ՎՓ, 4, 186):

Այլիկի շատ գործածական է վիճակի ներգոյականը երկրորդ զեզրում:

Օրինակներ՝ Հնձան է մտնում ձեր Գիան դային, Հոգում հեռավոր օրերի ցավը (ՀՄՀՄ, 246): Գնում է նա լացը սրում (ԳՍԵԺ, 1, 38): Աբջուտերն աչքերին, սրեւում վեբը Մեր ազատ կյանքի օրն են երազել (ն. տ., 284):

Վիճակի ներգոյականը կարող է գործածվել վիճակի տրականի փոխարեն: Օրինակ՝ Ես չիբուլք ձեռնումս հետևեցի նրան (Ր, 2, 425):

Բայի լրացումը սանձանալիական ենթոյակառուցվածքով է հանդիսանում ներգոյականի զեզրերում վերահանելի է նաև սահմանափակման ներգոյականի: Սահմանափակման իմաստով գործածվում են առաջին հերթին ոչ թանձրացական գոյականները, մեծ մասամբ գործողության անուն ծառայող բաները:

Օրինակներ՝ Կարճ ժամանակում կրթվեցավ առևտրի արհեստում (Ր, 2, 8): Կեռնում ծանր անուն է թվեմ տալ նրա հին բարեկեստ էր (ն. տ., 12): Արշիւում պակաս շափելը նա ուսած էր արագիանում աշակերտության օրերից (ն. տ., 13): Չեք ընտանիքը այդ բանում կտառայուլ բացառություն է կազմում (ն. տ., 175): Քեզ ժպտա երկիք Քո վանձ գրեմում (Մ, 162): Անդուլ կոչում, անդուլ գրեմում Քեզ չի հազիթ ժանտ ձեռն (Մ, 194): Միտն մի ստաղիայում նա ցույց տվեց առանձին շնորհք (Շիրվ., 3, 449): Երևտուն տարի բուրբ ժանրեում Ուժերը փորձեց հավասարապես (ՀՄՀՄ, 404):

Բայի լրացումը շափի ենթոյակառուցվածքով է հանդիսանում վային շափ է, որն արտահայտվում է շափի միավորներով (ալեբարբ, վայրիյան, բույն, ծամ, օր, շարք, ամիս, տարի և այլն)՝ թվական կամ այլ լրացումով հանդերձ:

Յրինակներ՝ Խոտացավ երկու տարում արհեստի վարձեցնել (Բակ., 11): Մի Բանի վայրկյանում բակը դատարկվեց (Շիրվ., 3, 446): Մի երկու վայրիյանում երկաթե պատշգամբը լցվեց մարդկանցով (ՍԶ, 4, 315): Քեռիք Բանի՝ օրում կգա (Բակ., 135): Մի ետևում յոթ հաց կտանք (ն. տ., 300): Առես արքայի գալստյան արթիթ, հարյուրավոր օրերի անքնություն տեղն էր ուղում մի գիշերում հանել (ՊՁԱՆ, 351): Առաջին թեղանոթը ձուլեցին վեց շաբաթում (ՍեՄՍ, 151):

3. ՔԱՅԻ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐ ԵՎ ԿԱՊԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

Հայերենում բայը լրացումներ է ստացել և ստանում է նաև սպասարկու բաների և տարբեր հոլովածների միջոցով: Այդ լրացումները լինում են գրաբարյան, մասամբ և միջինհայերենյան նախադրություն կամ ետադրություն + հոլոված, նախդիր + հոլոված, ժամանակակից հայերենի կապ + հոլոված կառուցվածքով: Անուշտ կառուցվածքային կական տարբերություններ չկան նախադրություն (կամ ետադրություն) + հոլոված, մի կողմից, և կապ + հոլոված, մյուս կողմից, կառուցվածքների միջև: Այստեղ նկատի ունենք ոչ միայն այն հանգամանքը, որ գրաբարի կամ միջին հայերենի նախադրություն (կամ ետադրություն) անբովին բառ էություն նույնական է ժամանակակից հայերենի կապ տեղմինի հետ, այլև այն, որ այդ երկու կարգի կառուցվածքով, մի կողմից և գրաբարյան, մասամբ և միջին հայերենյան նախդիր + հոլոված կառուցվածքով արտահայտվում են շարահյուսական — իմաստային նույն ընտյթի հարաբերություններ: Նախադրություններ և նախդիրները, որպես սպասարկու բաներ, լրացական հարաբերություն են արտահայտում, և այս առումով դրանց զերբ հավասարազոր է հոլովական մասնակներին: Այդ տեսակետից նրանք ոչնչով չեն տարբերվում արդի հայերենի կապերից: Լրացում ձևավորելու տեսակետից նախադրություններն ու նախդիրները ժիլ են տարբերվում իրարից, թեև ավանդաբար ստաղիններին վերագրվել է խնդրատեսակ հատկանիշ: Իսկ երկրորդներին ստակ հոլով ձևավորելու հատկանիշ: Նախադրությունները դիտվել են իբրև խնդրատեսակ բաներ, և այս ավանդությանը էլ հետագայում արդի հայերենի կապերն էին դիտվում իբրև հոլովատու: Պետք է նկատի ունենալ, որ նախադրությունները նախդիրներից (ց-ից բացի) տարբերվում են առաջին հերթին ստորվատությունից: Բանն այն է, որ նախադրությունը դրվում է այս կամ այն հոլովի վրա: Այսպես, գրաբարյան ազգայն, առանց, առաժույ, առաջի, դեմ, դեպ, ընդդեմ, զվեն, զենտ, գորէն, ի ձեռն, ի մէջ, ի վերայ, ի պատճառ, հանդէպ, չաղազու, յան-

դիման, յետ, պատճառաւ, սակս, վասն, փոխանակ նախադրութիւններ
ըր միջին հայերենի առանց, առաջի, առաջոյ, առաջի, առջև, յառաջ, յառաջաւ,
յաղապա, յաղագա, արտաբոյ, բոբոբ, դէմ, ի դէմ, դիմաց, դիմիմ, ի դիմեն,
դրուցև, ետև, յետև, յետ, ի յետ, ի յետոյ, գնետ, գորէն, գառդի, գինն,
ընդդէմ, բաց, ի վերայ, վրայ, ի վերայ, ի մէջ, մէջ, ի տեղի, ի տեղ,
ի ձեռն, ի ներեայ, ներեայ, ներև, ի ներև, ի ներս, ի սեր, ի խել, ի կնա,
ի վար, վար, ի վայր, ի յետ, հանդէպ, համար, հանգոյն, կնա, հան-
դերն, մօտ, ի մօտ, յանգիման, յայտնոյս, յայնկոյս, չուրսանիկ,
չափ, չափ, սակս, ի սակս, ի սակ, ի սակ, փոխան, փոխանակ, փոխա-
ւէն, վասն, վանց նախադրութիւնները, արևելահայերենի առաջ, առջև,
առթիվ, դիմ, դիմաց, ետև, երևից, բնդդիմ, կողմի, կողմից, համար,
հանդիպ, հանդիման, հանձն, հանձն, կնա, հօգաւ, ձեռք, մասին, միջ,
միջոցով, միջև, ներև, մօտ, նկատմամբ, վերաբերմամբ, վերա-
բերչալ, վեւե, վրա, ապ, տեղ, տեսակետից, փոխարեն, արևմտահայ-
երենի առջև, առթի, առթիով, առաջի(դ), առաջ(բ), առնէր, առնէր,
բաղդամամբ, բոբոբիք, դէմ(բ), դիմաց(բ), դէմ առ դէմ, դիմ յան-
դիման, երես, ետևէն, ետև, ետևի, բնդառաջ, բնդմէջ, ժամանակ, ի
հաշիւ, ի խնդիր, ի նշան, ի նպատա, ի պատի, կողմը, կողմ, կարակ-
ցարեանք, համար, կնա, հակառակ, հասցիկն, կնաև, կնուտանով,
կաշուայն, ձեռնով, մէջ(բ), մէջտեղ(բ), մասին, միջոցաւ, միջև, չուրս-
ցին, յանձն, յօգաւ, ներև, նկատմամբ, չուրք(բ), չնարի, չուրքո-
րոր, չափ, պատճառաւ, սիրան (սիրայն), վրայ, վրան, վրայով, վերև,
վերօք, վրայով, վրայով, տակ(բ), տեսակետով, փոխան, փոխանակ,
ով(բ), իովկեր կապերը «տեսականաւ» են: Միջին հայերենի կնա,
ի կնա, հուպ, համար, հարստա, հանգոյն, մերն, մօտ, ի մօտ, կնան,
խէջ, պէս, դէմ, ի դէմ, բնդդիմ, առանց, վասն, փոխան, առաջի, յան-
դիման, վերայ, ի վերայ նախադրութիւնները, արևելահայերենի առանց,
բնդառաջ, բաւ, կից, հակառակ, համաձայն, համապատասխան, հան-
նին, հավասար, կնան, չնայած, պէս, արևմտահայերենի առանց, կից,
հանգոյն, Խանգունակ, համեմատ, համեմայն, հուպ, բաւ, մօտ, միջ,
մօտիկ, կնան, պէս կապերը «արականաւ» են: Գրաբարչւն բոզ,
իբրև, ի սակս, որպէս, Բան նախադրութիւնները, միջին հայերենի
առանց, փմ, գերզ, գերբ, գէլ, գէտ, փնէ, բոզ, ինչպիս, իբր,
իբրև, ի վայր, հանց հանցզուն, մօտ, միջև, միջի, որպէս, Բան, Բանց,
վասն նախադրութիւնները, արևելահայերենի առ, առանց, բացի, դե-
պի, ի վար, ի վեր, իբրև, ինչպէս, միջև, նախան, Բան, արևմտահայ-
երենի բացի, բայց, դէպի, դէպ, գերբ, իբրև, ինչպէս, իբր, ի վար, ի
վեր, հանց, վերջը, միջև կապերը, «Նայականաւ» են: Գրաբարչան

բաց, բայց, զապ, գաւ, իբրև, յետ, միջին հայերենի արտաբոյ, բաց,
ի բացայ, զապ, գաւ, ի գաւ, գառի, դուս, ի դուս, կնա, ուրիշ,
կնա, ի ներեւ, վեր, ի վեր, նախադրութիւնները, արևելահայերենի
անց, առաջ, բացի, դէն (դէս), դուս, գաւ, կնա, կնա, ներև, վեր-
քա, արևմտահայերենի առաջ, անդին, առջև, բացի, դուս, Բան,
գաւ, ի գաւ, ի վեր, ի վար, վար, կնա, յետ, ներս, վերջը կապերը
«բացառականաւ» են: Գրաբարչան հանգերն, չափ, միջին հայերենի
վերջ, ի վերայ, ի վար, հանգերն, որպէս նախադրութիւնները, արև-
ելահայերենի հանգերն, չափ, արևմտահայերենի հանգերն կապը «գոր-
ծականաւ» են:

Միջին հայերենի նախդրները, բացի ց-ից, կարող են դրվել երկու կամ
ավելի չորսմանի հետ: Այսպիս, առ, զ նախդրները գործածվում են
արական, Նայական, բացառական, զործական չորսմանի, բաւ, բնդ,
ի նախդրները՝ արական, Նայական, բացառական չորսմանի հետ:
Նախադրութիւնները և նախդրների երկրորդ տարբերութիւնն այն
է, որ առաջիններն սնեն իմաստային սահմանափակութիւն, իսկ երկ-
րորդները՝ ոչ են նախադրութիւնները մեծ մասամբ մեկնմաստ են,
այս և նախդրները հիմնականում բազմմաստ են:

Այսպիս, գրաբարչան առնքեր, բաց, բայց, զապ, դէմ, դէմ յան-
գիման, բնդառաջ, գորէն, բարց, ի ձեռն, ի ներեայ, ի պատճառ, յետ,
յետաւ, յերեսաց, մերն, մօտ, փոխան, փոխանակ, բոզ, որպէս, կնա,
կնա, չուրք, չափ, Բան, միջին հայերենի առաջոյ, առաջև, գնմ, դիմեն,
ի դիմեն, դրուցև, ետև, զարդի, գերզ, գերբ, գորէն, բոզ, ի ներս, ներեւ,
ներև, իբրև, ի չուրք, ի տեղի, ի տեղիս, ի տեղ, ի տեղև, վերև, հան-
գիման, յերեսաց, չափ, սակս, ի սակս, ցած, փոխան, փոխանակ, փո-
խարեն, սաղապ, հանգոյն, պէս, հանց, հանցզուն նախադրութիւննե-
րը, արևելահայերենի անց, երևից, ի պատիվ, հօգաւ, օգտին, համա-
նայն, համեմատ, կերպով, կնուտանով, կապակով, շուրհիվ, չափ,
վերաբերչալ, վերաբերմամբ, տեղ (տեղայն), փոխարեն, արևմտահայ-
երենի առթի, առնեն, բացի, բաղդամամբ, բոբոբիք, երեսէն, ետ-
ք, գաւ, ի հաշիւ, ի նշան, ի նպատա, ի պատի, բնդդիմ, բնդառաջ,
կապակցարեանք, հանգոյն, հանգունակ, համաձայն, համեմատ, հու-
րուայն, ձեռնով, միջոցաւ, մտով, վերաբերեալ, փոխան, փոխանակ,
փոխարեն կապերը հիմնականում մեկնմաստ են:

Սովորյա կամ նաև երկու, երեք կամ ավելի իմաստ արտահայտող
նախադրութիւններ և կապեր: Այսպիս, գրաբարչան արտաբոյ, առաջի,
գիկի, ի մէջ, ի վերայ, հանգէպ, յաղապ, յանգիման, վասն, բնդդիմ,
միջին հայերենի առաջի, դէմ, գնետ, գաւ, բնդդիմ, ի վերայ, ի մէջ,
կնա, մօտ, վասն, Բան նախադրութիւնները, արևելահայերենի առանց,

առաջ, դիմ, դուս, բնդդիմ, բսա, կզմբ, համար, հանդեպ, նեւ, մեր, մտ, ներս, շուրբ, վրա, տակ, կզմբից, ի սեր, արժանաշայնիքի, առանց, առջև, դիմ(բ), դիմաց(բ), դուս, բսա, իր, իրեւ, ի վեր, համար, հանդեպ, նեւ, միբև, մտ, մէջ(բ), ներև, շուրբ(բ), վրա, տակ(բ), Բով(բ), որպէս կապերը երեք և ավելի իմաստ արտահայտող են:

Մինչդեռ նախդիրները բազմիմաստ են: Այսպես, գրաբարում ի նախդիրը հայցականի հետ արտահայտում է 8 խնդրալին. 6 պարագայական և մի քանի տասնյակ խառն իմաստներ: Աս+հայցական կառուցով արտահայտվում են 12 խնդրալին, 4 պարագայական իմաստներ, բնդ+հայցական կառուցով արտահայտվում են 12 խնդրալին, 3 պարագայական և բազմաթիվ խառն իմաստներ:

Ա. Բ ա յ ի լ ր ա ճ ու մ ք ե ր ք ա խ ա զ ր ու թ յ ա մ ք կ ա ու ո յ չ ց ն ե ր զ

Գրաբարում գործածվել են մտա հիան նախադրութուններ: Ընդ որում դրանց մի մասը բուն նախադրութուն է, ինչպես՝ առաջի, առանց, արտախոյ, դիմ, դեպ, բնդդիմ, մեր, գորև, իրև, ի ձևն, ի մէջ, ի վերայ, ի պատճառ, հանդեպ, յաղագս, յետ, յետոյ, վասն, փոխանակ, բաց, դեպ, բաց և այլն, կրկնորդներ՝ ետարութուն, ինչպէս՝ աղագու, պատճառու, շափ, նեւէ և այլն, կրկնորդներ՝ և՛ նախադրութուն, և՛ ետարութուն, ինչպէս՝ հանդերձ, նեւ, զնեւ, զկնի և այլն:

Այսպես, հետևելով նախադրութուններում այս վերջինները գործածված են խնդրից առաջ:

Ետ տանել ի Գողգոթա հանդերձ Երկաթի կապանով (ՄԽ, 2, 38): Պնդեցան զնեա փախսակից (ՄԳՊԱԱ, 2, 38): Սորա զկնի Էրթան զանինն (Յայան, 37):

Նույն նախադրութունները խնդրից հետո են զրված հետևյալ օրինակներում:

Այրիցոյց գտորը զերանելին Հոփսիմէլ բնկերօհն հանդերձ թ ձևբոյ սղծութենէ և յանօրնութենէ (Ագ., 230): Առաքէր հընշապա աթ թաղաւորն Յունաց, եթէ Կեսաբա նեւ՝ և տան քաղաք մեր լեալ է, արդ ի բաց ոտըր (Բուգ., 5, 18): Զարին զկնի միտեցայ (ԳՆՄՈ, 45):

Սրոջ նախադրութուններ ստորաբար, գործածվելով խնդրից առաջ, երբևէ անհետևողականութուն են դրսևորում՝ զրվելով խնդրից հետո: Այսպես են ի մէջ, ի ձևն, ի վերայ, զնեւ, առաջ և այլն: Ընդ որում մի զնգրում նախադրութունը կրկնակրկվում է, և նրա քաղա-

պրի ի. զ նախդիրները զրվում են խնդրից առաջ, հաճախ էլ կրկնվում են:

Օրինակներ՝ Զմիմեմաբբ զիդանէին ի միմեանց վերայ (Ագ., 163): Արցոյ վերայ կոչեցեալ է անուն իմ (Ն. ա., 397): Որ ի նորայն ի վերայ յազմեցաւ (Ագ., 459): Այլ մեր զգրոց սրբոց զնեւ կրթիցուր (Եզն., 3, 2):

Որկնորդ զնգրում նախադրութունը, անկախ քաղադրալ լինելուց, զրվում է խնդրից հետո:

Օրինակներ՝ Քո առաջի այսոր տալոց եմ պատասխանի (Գործ. 4 Իձ): Ու եթէ ինքն՝ որպէս ասենն՝ լաուրեանց վասն կոչս վճարեցաւ յաղաբորէ (Եզն., 3, 38): Խորհուրդ արկեալ Աստուածութեանն զլուծեանն նոցա բերել ի մէջ զձեռնդն (Ագ., 622):

Միջին հայերենում նկատելի են նախադրութունների շարագասության աստանումներ: Այսպես, սեռականի հետ գործածվող նախադրութունների մի մասը միայն նախադաս է լինում, մի մասը միայն ետագու, կրկնորդները՝ և՛ նախադաս, և՛ ետագու: Միայն նախադաս են գործածվում առանց, առաջոյ, առաջ, արտախոյ, բոլոր, դիմ, ի դիմաց, դուս, զարդի, զկնի, գորէն, բնդդիմ, բաց, ի խել, խել, ի ձևն, միկն, ի ներխոյ, ներխոյ, ի ներև, ի նեւ, ի սեր, ի վար, ի վրան, ի վրայ, վասց, շուրջանակի, փոխանակ նախադրութունները: Միայն ետագու են գործածվում աղագու, դիմն, ի զնն, ետև, ի շուրջ, ի տեղին, ի տեղն, ի տակ, տակ, համար, յանդիման, ներհն, շափ, սաղալ, ցած, փոխաւէն նախադրութունները: Իսկ առջև, դիմաց, զնեւ, ի վերայ, ի վերայ, ի տեղի, նեւ, մէջ, յետ, ներև, վրան, վրայ, վերև, շափ, փոխան նախադրութունները գործածվում են և՛ նախադաս, և՛ ետագու: Ի նախդիր պարունակող որոշ նախադրութուններ գործածվում են կրկնակրկված, այսինքն ի-ի և նախադրության մյուս մասի միջև բնկեցում է Նոյրածները:

Օրինակներ՝ Ի շրին տեղն կաթն խմէ (ՈՐԲ, 280): Զդէշն Աստուայի զբումնեա իշխանացն բարձեալ անտի և բերեալ արկին թ քաղաքի մեծ մէլցանի մէջն (ՊԱԳ, 474): Հուր սաստիկ Երևէր ի շրին վերայ (ՍՍՊՅ, 39): Ի սորո հայրապետին առջև տանին խաչ, և ի գաւազանի տեղ՝ նսկան (Ն. ա., 126): Ի յունեղն զրախտի տեղի՝ խաւար տիրէ բեզ (Ն. ա., 212): Ի վարձին տեղն զէշն կերի (ՆՄԺԱՎ, 235): Գնաց պտուկեալ ի խոխուս որմի միայ տակ (Ն. ա., 184):

Նրկայանի հետ գործածվող նախադրութուններից միայն նախադաս են ընդվմ. դիմ, խել, ի նեւ, նեւ, հուպ, հանգոյն, ետաաաւ, մերձ, վերայ, միայն ետագու են առաջի, համար, յանդիման, պէս, իսկ նեւ, ի մտ, մտ, նման, ի վերայ և՛ նախադաս են և՛ ետագու: Հայ-

(ԲՁ, 101): Շող Բրաձն երկնցաւ յարեկէց դէմ յարեմուտ (ՊԱԳ, 637): Որ մերձ առ զդիմն նստի (ԳՔԲՄ, 36): Նա ի վեր էր եկեալ ի առկուղէ իբրէմ յաշխարհն Հայոց... հուպ ի Բաղաբազմի մի (ԿԳՊԷ, 266): Այն մէկն որ հայաբն ամէ, մտա յառեպարն փոջ մի շարժէ (ՀԵ, 154): Զսատաւած մտա ի Բեզ զու տես (Ն. տ., 146): Որ շիշ մի հայած ոսկի ի զեախնէ ի վայր վաթեցի (Ն. տ., 155): Տեսայ աշեր զլու բզձովեր (ՀՔՏ, 122): Գար ի լեառն ի շուրջ (ՆՄԺԱՎ, 133): Գնայր ընդ փոջոցն ի ներս (Ն. տ., 218): Ընդ այս սիւնն ի վեր Էլյանէ (Ն. տ., 223):

Երբեմն նախադրութիւնն և նախորդի համաստեղ գործածութեանը սխալ է, Այսպէս, Էրշա չէ ի մտա+ընդ+հայցական, հետ+ընդ+տրական, ի մէշ+ընդ+հայցական, մէշ+ընդ+հայցական, փոխարէն+ընդ+սեռական կառուցքների գործածութեանը:

Օրինակներ՝ Երձէ ընդ աշխն աղբիւրն և ընդ Էրբն ի մտա (ԳՔԲՄ, 87): Տարուկն, որ իսմէ մարն ընդ հետ Էրբն (Ն. տ., 105): Ընդ հետ Լաւղն կակիժ լինի ի կարորն և Բարն (Ն. տ., 107): Զուրն... ընդ խաղողին կեղնն և ընդ ճշտի կղերսիւնն ի մէջ կայ (Ն. տ., 83): Սա շինեաց բերդ մի զեղեղնիկ ամբարտն պարսպոր մէջ ընդ Հարստա՝ և ընդ Սաւանիւնն (ԿԳՊԷ, 92): Որ աշխատեցաւ հետ առ մեզ (ԺԵԶԷԲ, 269): Տեսեր, ընդ այն նախիպին հետ ինչ արարին (ՆՄԺԱՎ, 257): Պատերազմեցան ընդ հետ քշնամույն (ՄԺ, 2, 453): Զի՛նչ գործեցիր անօրէն, Զար՝ ընդ բաւույ փոխարէն (ՀԵ, 244):

Միջին հայերենում հանդիպում են դեպքեր, երբ երկու նախադրութիւն գործածվում են նույն հոլովածին հետ: Գրա պատմաբան այն է, որ գրաբարյան նախադրութիւնն իմաստը խոսողի համար մթաղանձ է կշռն և նա որքէ նախադրութիւնն էլ է գործածել: Այսպէս, լինում են վասն+սեռական+համար, զլս+տրական+պէս, մինչև+մերձ+տրական, փոխառակ+տրական+եման և այլ կառուցքներ:

Օրինակներ՝ Զիմ միտս յոգնորդ արի և ի ծովու յատակն Էջուցի, Վասն այն մարգարային համար, որ ծովու յատակն լինի (ՅԳ, 365): Մի կտոր շոքոր մաշիլ՝ վասն սեչաբուր կինեաց համար (ԿԵՏ, 194): Մնաց երկու կողմանց մարդ մի կենդանի վասն կաթի մի մեղրի համար (ՆՄԺԱՎ, 299): Վասն կարտեղոց և աղբասաց համար ասաց (Ն. տ., 265): Փոխանակ Բեզ եման յաշխարհս չգտայ ես (ԳԱՏ, 159): Ենչ մինչև մերձ ասենին (ՊԱԳ, 322): Մեր ի տեղս հաստատուն կաշար վասն սուրբ Եշանի սիրոյն (ԺԳԶԷ, 139):

Այսպիսի դեպքերում պատահում է, որ հոլովածներ զբոլում է նախադրութիւններից մեկի պատճենով, իսկ մյուսին այն չի համապատասխանում, բռնի որ երկու նախադրութիւններն նույն ձևի հետ չեն գործածվում:

Օրինակներ՝ Հրամայեաց նմա նստիլ Բան զամենայն մեծամեծացն ևնրոյ (ԿԳՊԷ, 243): Կեղուր է պուլպու նման, կու զովէ զինչ գարեան եման (ՆՔԶ, 80): Կու մորթեմ զլու ոչխարի պէս (Ն. տ., 161): Ատան տանն զլու խկի պէս ձրի խօսվի զրուրէ մարդն (ԱՕԲ, 146): Հանցողոն բառանունն հղաւ եմանակ զինչ Նիննուէ Բաղաբին (ԺԵԶԷԲ, 82):

Մի շարք նախադրութիւնների մտա զհղջված է լինում խնդիրը (հոլովածներ), և արտադրուտ այն տպավորութիւնն է ստացվում, թէ ավելի նախադրութիւնն այլաձև խնդիր է ստանում: Այսպէս, որպէս, զերջ նախադրութիւնների խնդիրը հայցականով է զբոլում, սակայն երբեմն խնդիր զեղջւմամբ որքէ հոլովածներ են զբոլում նախադրութիւնն մտա:

Օրինակներ՝ Երակն զլու մոշիմի լինայ (ԱՕԲ, 80): Ունի զարծան բնութիւնն որպէս աղայի (Ն. տ., 95): Ոտներն ուռնեայ և հաստանայ զերջ փիլի (ԳՔԲՄ, 41): Կինի իրենաց գողն պղտոր զերջ զիշու (Ն. տ., 58): Ազի ունի զինչ առիձու, Կենիթն է սուր զերջ զարուեսու (ԱՄԸՄԷ, 365): Նորոգեցի որպէս արծույ արծուայ զմաննութիւնն ջո (ՆՄԺԱՎ, 80): Նա մակառն պիտի շախախի Բան զգալուն (Ն. տ., 132): Երեսաց զունն զերջ կրակաց մոխրի լինի (ՄԸԶՄ, 39):

Պատահում է, որ նախադրութիւնն խնդիրը մակերայով է արտահայտվում:

Օրինակներ՝ Մի Բողուր զիս մինչև իսպառ (ՄԳԳ, 15): Նա զէզ Հերեթիկոս ձգնն զինք ի կարգէն ինչով յախանան (Ն. տ., 37): Գու հաշիլ զինչ կանախեբայն Բարպիլ զկալի յառաջ (ԱՕԲ, 27): Զիմ կոշիկն մինչև աստ կարէ (ՆՄԺԱՎ, 172): Ի ձեզ իսկ բնակեացէ մինչև յափտանես (ԱԳ, 590): Տեսանէի... սին մի քարք մինչև յոյժ (Ն. տ., 736):

Միջին հայերենում որոշ նախադրութիւնների և նրանց խնդիրների միացումովն կազմվել են մարդային Այսպէս, ի վեր+պար կատարող զերջովել է զարիվեր բառի օրինակ՝ Զաշերն էլ ա՛հէնք արեր, զունքն զարիվեր կու բաշէ (ՆՔԶ, 142):

Հետ նախադրութիւնն և իրենաց խնդիր միացմամբ հնչունակփոխութիւնը կազմվել է ինտրաց (հիպոթեզ) բառը, որ երբեմն հանդիպում ենք նաև խիտաց ձևով:

Օրինակներ՝ Երկու որ ինտրաց նուպայ ասնու (ՄԸԶՄ, 116): Հետ սերմանն և բարն ընդ ջրհեղն ինտրաց կանէ արտաքս (ԱՕԲ, 53): Թէ ապրինք՝ ինտրաց ապրինք (ՆՔԶ, 140):

Ինչպիսի ելզկեց, գրաբարյան նախադրութիւնները, որպէս հոլովածու բառեր, ունեն որոշակի հոլովի հետ զբոլելու օրինակփոխութիւնն Ընդ որում նկատելի է, որ դրանց մեծ մասը սեռականի հետ է գործածվում, իսկ հայցական, քայտական,՝ գործիական հոլովների հետ զբոլում են սահմանափակ թվով նախադրութիւնների:

Այնուամենայնիվ, որքան էլ նախադրությունների հոլովաբանությունը բարդակի օրենքներ ունի, թե՛ շին հոլովաբանության խախտման զեպքերը Այսպես, իբրև, իբր նախադրությունը գործածվում է բոլոր հոլովների հետ՝ այս սեռականից նմանվելով նախդերձերին:

Օրինակներ՝ Կանայք իրենաց արանց հնազանդ լիցին իր-ն Տևառն (Շփեա., Ծ): Աքար գրեզ Տէր Աստուած քո իբև զաստեղս երկնից բազմավանք (Ք Օրէնք, Ժ): Մերկացուցին զզեռս պատմունանին իբրև ի սկարէ (ԿՆՄՈ, ԿԱ): Զսառ և զպարտ և զասար բանակին ի մի վայր ժողովեալ պահէին իբր հրամանաւ արքունի (Նգ., 3):

Ի սակա նախադրությունը, գործածվում է և՛ հայցականի, և՛ սեռականի հետ:

Օրինակներ՝ Յայն սակա և մնունքը ոչ զեւ նոցա (Նգն., 1, ԻԳ): Ասիք թան զայս տացեն սակա եղոյն (ՄԿՊԱԱ, 1, ԻԶ):

Արպև նախադրությունը, հայցականից բացի, գրվում է նաև սեռականի և բացասականի հետ:

Օրինակներ՝ Ես որպև խոտ ջամարեցայ (Մաղ., ԸԱ): Ոչ զմարմինն միայն սպանանէ որպևս զասպակն (Նգն., Խրատք): Երկուցեալ զողջցին ի սրբոյն արպև ի մարգարէէ, Տևառն Աստուծոյն (ՂՓՊԶ, ԿԳ):

Յետոյ նախադրությունը, սեռականից բացի, կարող է գործածվել նաև բացասականի հետ:

Օրինակներ՝ Կար պատրաստ այր խորանելոյ շետոյ նորո իբում (Նէէմի, Գ): Տետոյ յԱստուծոյ պատմմաւե... իմացաւ (Սղեն., 1, Ա):

Մրանցից գառ կան նաև նախադրությունների անհետևողական, սխալ գործածության զեպքեր: Այսպես, արտաբնոյ նախադրությունը սեռական է պահանջում:

Օրինակներ՝ Ոմանք արտաբնոյ ապարանից... բարբառեցան (Ագ., 180): Կոխեցաւ հեճանն արտաբնոյ քաղաքին (Յայտն., ԺԳ):

Սակայն այն գործածվում է նաև բան+զ+հայցական կառույցի հետ: Օրինակ՝ Որ ինչ ըստ Աստուծոյ կամացն լինի՝ բարի է, և որ ինչ արտաբնոյ կան զեբբա կամս՝ այն շար է (Նգն., 1, Ա):

Վասն նախադրության ինդիքը սեռականով է գրվում: Սակայն հանդիպում է նաև հայցականով գործածություն: Օրինակ՝ Յորտք միայն ի տեսութիւնէ զանգրեալ պարսկական գունզն, սակա ինչ և մերն, վասն ոչ կարելի եայլ ընդզէմ արեգականն ծագման (ՄԽ, 3, Ա):

Մինչև նախադրությունը պահանջում է ի+հայցական, առ+հայցական, ց+հայցական կառույցներ: Սակայն հանդիպում է նաև սեռականի գործածություն: Օրինակ՝ Հարին զնսա մինչև շմեալս ի նոցանէ ապրեալ և փախտական (Տևոռ., Ը):

Նախադրությունների անհետևողական գործածության զեպքերից մեկն էլ այն է, որ նախադրության խորի փոխարեն գրվում է ալ նախադրություն+խորի կառույց:

Օրինակներ՝ Իշուցին մահճարն հանգրծ ի մէջ առաջի Յիսառի (Ղուկ., Ծ): Յոտաչ մատուցանէր մինչև յանդիման ընամուսցն (Ագ. 45): Իշուց զնսա մինչև հանգեայ եկեղեցոյն (ՅՄՊՏ, 328Ի): Եկեալ զեացաք, յուղարկեալ զմեզ ամենեցուն հանգրծ կանամք և սրբովք մինչև արտաբնոյ քաղաքին (Գործ., ԻԱ):

Մինչև հայերենում առավել շատ է խորանում նախադրությունների անհետևողական գործածությունը: Այսպես, առանց վասն նախադրությունների գործածվում են և՛ սեռականի, և՛ արտականի, և՛ հայցականի, և՛ ի+հայցական կառույցի հետ:

Օրինակներ՝ Սերկիկ և ծոց տաս, և փրփրիմի հունտ և տապալիքին զուրան առանց զսփռանի (ԱՅԲ, 213): Առանց ինձի կերաք (էՄԳԱ, 20): Գոռ ես արտոռ և վայելուչ, Տէր կու խոցես զիս առանց սուլ (ԳԱՏ, 138): Ի վաճառ վասն լեզ եկայ (ԿՔԶ, 93): Կարծեմ վասն այնոր արար, թէ ի վեր զնա բարշու կարէ (Զն, 162): Վասն այն յանկարծամահ եղեն (ՄԱԶ, 10): Վասն ասորս այս պարագորդ հանգրծիք և զփրանակիք (ՆՄԺԱՎ, 75): Այս ասանուրբս վերայ սեր չի կայ առանց ի զանմար (ԿՔԶ, 216):

Առաջի, զէմ, ընդզէմ, հետ, ի հետ, համար, յանդիման, վեալ, փոխան նախադրությունները գործածվում են և՛ սեռականի, և՛ արտականի հետ:

Օրինակներ՝ Գնաց իբա առաջի Սելեկիոյ (ՄՄՊՅ, 112): Ամէնն այս են՝ որ լեզ առաջի կան (ՄԱՊ, 42): Առաւօտ խողաղութեան, զէմ քո յուղոյ ևս կու մնամ (ՅԳ, 258): Շողես թալկացաւ դէմ լեզ (ԵԿ, 141): Եկին ի պատերազմ ընդզէմ մեր (ՄՈՒԺ, 25): Կայր ընդզէմ հետ սեւեր և անհնազանդ (ՄԱՊ, 39): Այն մարդն զիս խորեաց. ևս հետ նորս հանեմ (ՆՄԺԱՎ, 254): Ըզայս որ հետ ինձ արիք, չէր արեր հազար հարամի (ՅԳ, 472): Էք ևս զու այդոր համար մտացել զինչ էն ի զիս (Ե. տ., 364): Յեռե թող ենէ նոցիս՝ մեզ համար մահն է հրամայած (Ե. տ., 289): Զդոռն քո դէմ ինձ մի՛ փակել (Զն, 178): Յերեցէք զՆերիք մամն և զՄիսիլ մամն, որ խիստ աշխատեցան ի հետ մեզ (ԺՆԶԶԲ, 340): Ի հետ մեր աշխատել են (ԺՆԶԶԳ, 97): Թանին փոխան զարևուր տուր (ՄԶԶՄ, 43): Այն աղաւթն րուսին ի հետ աչաց (ԲԶ, 54): Աերայ զխոյոյ յոխիք մազել (ՅԳ, 405): Գարձեալ խեղբ այսոր փոխան (ԶՏԲ, 269): Զպատակս կերիցեն Խեբանց յանդիման (ԶՄԲ, 97): Զսիրտդ ամէն իբաց վերու, որ դու ի հետ լեզ պարտախ (ՅԳ, 267): Բեկեալ սրտիք կան լեզ յանդիման (ԳԱՏ, 117): Որ վերայ

Բեզ Հոգին խաղայ (ԱՔ, 164): Քանի դուն իմ միտքս տնկնիս, երեսիս զնեմ Բեզ փոխան (ն. տ., 230):

Փախարէն նախագրութեան մտտ էրբեմն կարող է զրգել նաև հայ-ցական Օրինակ՝ Ստեփան փախարէն, եղբայրք, ք վերայ ծափուն նայեցայ (նՔ24, 298):

Յևտ նախագրութեանը գործածվում է և՛ սեռականի, և՛ տրականի, և՛ բացառականի հետ:

Օրինակներ՝ Մերէ լոկնայն յևտ կերակրոյն պող շրով զամէնն (ԳՔՔՄ, 24): Կերակրէ յևտ զգփար բան չի գործէ (ԱՕՔ, 56): Հազար ամանաթ, զոգի, յևտ ինձ զեկրն թարիէ (նՔ24, 232):

Ի վերայ նախագրութեանը գործածվում է և՛ սեռականի, և՛ տրականի, և՛ գործիականի հետ:

Օրինակներ՝ Երկրպագանք ի վերայ երեսաց իրոց Վասյն (ՄՈՒԺ, 30): Որչայ ի վերայ մեկ կային՝ կաթ մի անձր չկաւ (ՍՄՊՅ, 115): Եհար զմարիս ի վերայ բրով ոչխարի (նՄԺԱՎ, 259): Շատ երսիտիք անին ի վերայ մեկ (ԺԳ22, 450):

Մտտ նախագրութեանը զրգում է և՛ տրականի, և՛ հայցականի հետ:

Օրինակներ՝ Ամէնն մեկի մտտ թող դան (ԿԵՏ, 154): Աղբատ էրեց մի զնայ մտտ մագարձն (նՄԺԱՎ, 245): Վարդապետ մի գովեցին մտտ պարուն Բուրիկն (ն. տ., 343): Քո զայդ ինձի մտտ խիստ կարօտել եմ (ՄՀՔ, 211):

Չառ նախագրութեանը գործածվում է և՛ հայցականի, և՛ բացառականի հետ:

Օրինակներ՝ Չառ պատանէն, այլ իրք չի տանիս (եԿ, 156): Չառ յկէղկցոց զարձոց, այլ գործս անէ (ԿԳՊ2, 292):

Ուրպես նախագրութեանը գործածվում է և՛ հայցականի, և՛ բացառականի, և՛ գործիականի հետ:

Օրինակներ՝ Աղքնձնն զգարին ու այննն աղպն փոխիկ (Ք2, 87): Ուրպես յայլագոյն գարշեցան չինէն ամէնեքան (ՄՈՒԺ, 385): Ցանկութիւն և հոտ մեղացն կապէ զնա և բարէ զնա որպէս տառամբ (նՄԺԱՎ, 118):

Չեղ նախագրութեանը գործածվում է և՛ հայցականի, և՛ գործիականի հետ:

Օրինակներ՝ Ջիւր մարմնոյն զեղ լար քաշած լինի (ՄՀ2Մ, 28): Հնա զերմանն խիստ զող լինի, և խոցտի մարմնոյն զեղ ազամբ (ն. տ., 91):

Ի վար նախագրութեանը գործածվում է և՛ սեռականի, և՛ գործիականի հետ:

Օրինակներ՝ Թրն աղուէն կեց ի վար բլրի միոյ՝ յեղր գեղչն (նՄԺԱՎ, 86): Մանաթս ի վար կոզի (նՔ24, 52):

Բանաստեղծական խոսքում ինչպես այլ բաներ, այնպես էլ նախագրութեաններ խոցորներ կարող են զրգել ոչ սովորական ձևով՝ հանգավորելու նպատակով: Արպես, մինչ նախագրութեանը նախորդող հայցականի փոխարեն տրականով է խոցոր ստացել՝ ին.ի հետ հանգավորելու նպատակով: Օրինակ՝ Բոցով մաշեաց մինչ յառակին (ԳՏՔՊ, 250): Մինչև նախագրութեան մտտ կարող է զրգել ի +տրական կառուցք՝ ի +հայցականի փոխարեն: Օրինակ՝ Գոհնանամ ի քն Քրիստոս, անմահ արքայ, Որ սուրբ ինձ ժամանակ մինչև ի սմայ Չորս տարի զսիւ և զգիշեր աշխատեցայ (ԺԵ22Գ, 25):

Երբեմն մինչև նախագրութեանը գործածվում է տրականի հետ: Օրինակ՝ Տէր Աստուած անսասան և հաստատուն պահուցէ միարանքս վանիցս մինչև իրեանց մանուսն (ԺԵ22Գ, 522):

Առանցք գործիականով խոցոր է ստացել հաջորդ տողի բովով-ի հետ հանգավորելու համար: Զարիձն էհերձ առանց սրով, Զազգ մի էհար հազար բովով (ԱՄ2ՄՀ, 279):

Առանցք կարող է գործիականով խոցոր ստանալ նաև այլ զեպրուս: Օրինակ՝ Կամ առանց Ռե մատաղ անէ (ՀՀՄՔՔ, 497):

Չինչ նախագրութեանը հայցական է ստանում, սակայն հանդիպում են նաև բացառական ստանալու զեպրուս: Օրինակ՝ Չարիսի ի տուն երթայր մաներ, վախախելով, ի տան տիրուն, զինչ ի շանէն խիստ վախելով (ՄՀՔ, 186): Այն կարող է ստանալ նաև ի +հայցական կառուցքով խոցոր շողկապական զերով: Օրինակ՝ Քուման մի հեծել կանգնին ու լինին յինն նետամից, նա զայն մտախարայ զնէ ու թրնու զինչ ի խանանիք (ՀԵ, 151):

Արևիկահայերենում գործածվում են 90-ից ավելի կապեր, որոնց զգայի մասը գրարարյան նախագրութեաններ են, ինչպես՝ առանց, տարբեր, զեմ, զեմ հանդիման, գառ, քնդիմ, քնդապ, իրև, հանգիկ, հանդերձ, հանդիման, հետո, նետ, մտ, մինչև, շուրջ, որպես, չափ, փոխանակ, րան: Մի մասը գրարարյան նախագրութեաններին հնչյունափոխութեանից կամ նախորդ անկողնից առաջացած ձևեր են, ինչպես՝ առաջ (առաջի), մեջ (ի մէջ), ետև (ի ետևոյ), վրա (ի վերայ), երեսից (յերեսաց) և այլն: Կապերի մի մասը գրարարյան նախ-

Միջին հազարամյակ նախագրութեանների նպատակային անփոփոխականությունը կետերով անհնարավոր է ցույց տալ, նախագրութեանը կառուցների իմաստային հարաբերությունները ենթակարգելու, նշում են կառուցների ստանձնատեղիները: Օրինակ, զեմ + սեռական, զեմ + տրական, ի վերայ + սեռական, ի վերայ + գործիական և այլն:

դիրենք են, ինչպես՝ քառ, բեզ, ի, առ: Որոշ կապեր առաջացել են գրաբարյան նախադրության և նախգրի միացմամբ, ինչպես՝ բացի (բաց-ի), դեպի (դեպ-ի): Մի շարք կապեր գրաբարյան նախադարձը կառուցել են, ինչպես՝ ի դեմս, հանձնի(ս), հանուն, հոգուս, ի պատիվ, ի վար, ի սեր, ի նպատ, ի հենուկս, ի հանուկս: Մի շարք կապեր գրաբարյան հոլովածներ են, ինչպես՝ առթիվ, դիմաց, դուստ, մասին, նկատմամբ, շնորհիվ, վերաբերմամբ: Որոշ կապեր էլ աշխարհարարյան հոլովածներ են, ինչպես՝ մեղից, միջոցից, միջոցով, նպատակով, պատմաբանով, տեսակետից, կապակցություն, կողմից, դեպիում, բնթացում, պատից, մտնով, նետեանեով և այլն:

Արևմտահայերենում գործածվում են 100-ից ավելի կապեր, որոնց կազմությունը կա արևելահայերենի նման խոսքաբղձն օգտակար ունի: Այսպես, առանց, առթերե, բայց, դէմ, դէպ, դեմ յանդիման, գառ, ըզզդեմ, իբր, իբրեւ, հանդէպ, հանդերձ, հետ, մտտ, մերձ, յանդիման, յետոյ, շուրջ, պէտ, պատեհտաւ, փոխառէն, փոխան, փոխանակ, Գան, որպէս գրաբարյան նախադրություններ են: Չբարբարյան նախադրությունների հնչյունափոխությունը կամ նախադրի տեղումնից են առաջացել առաջ, առջի (առաջի), առջև, մէջ (ի մէջ), վրայ, վրան (ի վերայ): Մի մասը առաջացել են գրաբարյան նախադրության և նախգրի միացմամբ, ինչպես՝ բացի (բաց-ի), դէպի (դէպ-ի): Մի շարք կապեր գրաբարյան նախադրության կառուցման են, ինչպես՝ բնից մէջ, ի նշան, ի նպատ, ի հաշի, ի պատի, ի վար, ի վեր, ի խնդր, յանուն, յօգուտ: Մի շարք կապեր առաջացել են գրաբարյան հոլովածների բարբարումով, ինչպես՝ առթի, դուստ, հաշույն, մասին, միջոցաւ, նկատմամբ, շնորհիվ, սիրուն (սիրուն), վրայով: Որոշ կապեր արևմտահայերեն հոլովածներ են, ինչպես՝ ատեն(ը), բայդատմամբ, երեսէն, ետեւէն, ետին, ետքը, կողմէ, կողմը, կապակցութեամբ, հասցէին, հետեւանեով, ձևով, միջոցին, տեսակետով, վրայով, մտնով:

Արևելահայերենի կապերի ճնշող մեծամասնությունը հասարակության է, իսկ նախադրություն են մտտ 20-ը: Չբանք են առ, առանց, դեպի, բնորում, քառ, ի, իբրև, ի դեմս, ինչպես, ի պատիվ, հանձնի(ս), հանուն, հոգուս, մինչև, նախան, որպես, շնայած, Գան, ի սեր, ի նպատ, ի հենուկս, ի հանուկս: Բացի, համաձայն, հանդիպ, շնորհիվ, քայած կապերը ճանդես են գալիս և՛ իբրև նախադրություն, և՛ իբրև ետադրություն:

Արևմտահայերենի կապերի ճնշող մեծամասնությունը նույնպես ետադրություններ են: Նախադրություն են առանց, դէպ, դէպի, գերք, բնորում, ինչպես, քառ, հանց, որպես: Մի բանի կապեր և՛ նախադրություն են, և՛ ետադրություն, ինչպես՝ աղբիւ, ետեր, բնթառաջ, իբր, 322

իբրեւ, դէմ(ը, հանգոյճ, հետ, մինչև, հման, ներհա, շուրջ(ը), մէջ(ը), վեր և այլն:

Քիչ մասնակապից հայերենի կապերն ունեն հոլովառություն որոշակի կանոններ (որոնց մասին նշեցինք վերևում), սակայն մի շարք կապեր չնշվում են հոլովառության այդ օրինակափոխություններից: Այսպես, սեռական պատճանջող համար, հանուն, հետ, մտտ, վրա կապերը անձնական զերանունների առաջին և երկրորդ գիծերի ձևերի տրական հոլովի հետ են գործածվում:

Օրինակներ՝ նրանք էլ մեզ վրա կհրակեն (ՔՀՄԸ, 7): Հրամանատարները մեզ հետ շին ճաշում (ն. տ., 10): Մեզ համար ամեն օր կինոնկարներ են ցուցադրում (ն. տ., 26): Լաց էի լինում մեզ համար, քո ընկերների համար (ն. տ., 32): Չգիտես, թե ինչ է կատարվում ինձ հետ (ն. տ., 32): Ես մեզ վրա չեմ բարկանա (ն. տ., 51): Հետաքրքիր է խոսել մեզ հետ (ն. տ., 52): Ուրիշ գասակներից մարդիկ են գալիս մեզ մտտ (ն. տ., 164): Էդ մեկ ֆիզիկին թող մեզ հետ բախտավորով կյանքով (ՆԳՄԿ, 390):

Նույն կապերից ներհա, առաջ դրվում են նաև բացառականի, չափ՝ գործնականի հետ:

Օրինակներ՝ Անենից առաջ տվի ես մարդու հոգու միտքը (ՄեՄՍ, 554): Զրպացնելից ներհա, սարսուղից, բանկվեցին դարս սքրված արտերը (ն. տ., 710): Նա կխոսի չափ բարձրացավ տեղից (ՄՄԵ, 68): Հնտ, մտտ, վրա կապերի հետ I և II դիմերի անձնական դերանունների սեռականի գործածությունը բարբարային է:

Օրինակներ՝ Բոլորովն հակասակ օգտնություն էր անում իմ վրա (Ք, 2, 326): Մրջապատող առարկաները մանրացել էին իմ վրա (ն. տ., 353): Գա կատարվի էր իմ հետ (ն. տ., 406): Նավաստին տեղավորվեցավ իմ մտտ (Ք, 5, 132): Քո հերշտուրի կկապվի Գո հետ (Ս, 248):

Իսկ չափ, դեմ, տեղ կապերի մտտ անձնական դերանունների I, II դիմերի ձևերը կա սեռականով են դրվում, ուստի սխալ է դրանց տրականի գործածությունը:

Օրինակներ՝ Ես էլ մեզ տեղ լինի, այդպես կվարվի (Մուր., 3, 288): Ինձ չափ փորձված չես (ն. տ.): Նրան լարում են մեզ դեմ (Մուր., 6, 296):

Մասին, առթիվ կապերի մտտ հնարավոր է ցուցական դերանունների թե՛ սեռականի (ստա, դրա, նրա մասին, -առթիվ), թե՛ հայցականի գործածությունը (այս, այդ, այն մասին, -առթիվ):

Համար կապի մտտ երբևէն սխալմամբ դնում են ինչո՞ւ հարցականի գերհետևը՝ ինչի՞ սեռականի փոխարեն, որը սխալ է:

Օրինակներ՝ Ինչո՞ւ համար մի զնգակի զօր զո՞՞ զնալ էրբոյ՝
(ԳՍԾ, 2, 333): Բայց ինչո՞ւ համար զու սասցիր (Մուր., 2, 74):

Տրականառու կապերից բացի, կրթման դեպի՝ կուսն էլ աշտղիսի-
խնդրի է ստանում, որ սխալ է Օրինակ՝ Գարձիր նորից զեպի՝ քս պատ-
վանդանի բարձունքին (ԳՍԾ, 2, 218):

Առանց կապի մտտ սա, դա, նա դերանունների սեռականով խնդրի-
զործածությունը սխալ է, քանի որ ն-ն այդ դերանունների հոլովածե-
վերի մեջ հոյ չէ այլևս:

Օրինակներ՝ Առանց նա հնարավոր չէր լինում որևէ բան նախա-
ձեռնել (ՇԹՆԾ, 2, 92): Առանց դրա էլ այնքան հոգս կա (ն. տ., 67):
Առանց դրա կարելի է խելագարվել (ՄԱՊՁԶ, 338):

Առանց կապը հայցականով խնդրի է ստանում ցուցական գերա-
նուսնների հետ (առանց այն, —այս, —այդ), և մի գրանք իր են մատնա-
նշում:

Օրինակներ՝ Գարձյալ դո՞ւր, —կանչեց առանց այն էլ կատարած
իշխանուհին (նՓ, 2, 65): Առանց այն էլ չկա ու չկա (նՓ, 3, 18):

Այս առումով ճիշտ չէ իր մասնանշելու դեպքում այս, այդ, այն
գերանունների հայցականի փոխարինելու, դա, նա ցուցականների արա-
կանի զործածությունը կապի խնդրի գերում: Օրինակ՝ Այդպիսիները
առանց նրան էլ շատ են մեր մեջ (ՎՓ, 3, 473):

Սակայն ճիշտ է առանց կապի ստու հայցականի զործածությունը
ան միտանկան նախածանցի իմաստ արտահայտելու դեպքում:

Օրինակներ՝ Ինքն էլ զարմացավ հանկարծ, թե ինչու է առանց
նրազ մառանը մտել (Բակ., 397): Ամբողջ կյանքումս պիտի այդպիս
առանց հայելի մնամ (ԱՇ, 25):

Բանասերգծական խոսքում շարիի և հանգավորման պահանջով
այսպիսի զործածությունը սովորական է դառնում:

Օրինակներ՝ Առանց ժամ ու պատարագ Մեքք դրին Մարտինե (ՀՓ,
2, 12): Ամբողջ ամառը առանց տախլիթ Մոթոտ եմ գալի ես ձորք մի-
շին (ն. տ., 37): Գնա ու զնա տառնց հանդրվան (Բա., 2, 67):

Բացի կապը նույնպես հայցականով խնդրի է ստանում բարբառա-
լին հոլովառության ազդեցությամբ:

Օրինակներ՝ Սեղանատան մեջ ուրիշ ձայն չէր լսվում, բացի
աքեղաններից մեկի ընկերցանություն ձայնը (Բ, 5, 134): Ուրիշ ոչինչ
չէր երևում՝ բացի արևի զունը և Արարաթի սպվառակը (Բակ., 571):
Բացի օգուտը՝ ոչ մի վնաս չէր պատճառել նրան (Մուր., 3, 293):

Ի վեր, ի վար կապերի մտտ բացասականի զործածությունը սխալ
է: Օրինակ՝ եմ քայլում էին մարդիկ Պողոսայից ի վեր, Պողոսայից ի
վար (ԱՏԲ, 74):

Արևմտահայերենում նա որոշ կապեր գրանորում են շեղումներ հո-
լովառության ընդունված կանոններից: Այսպես, մի շարք կապեր անձ-
նական գերանունների առաջին և երկրորդ դեմքերի ձևերի արականի,
իսկ զորականների սեռականի հետ են զործածվում, ինչպես՝ դէմ, դի-
մաց, ի նպատ, համար, հանդէպ, նետ, մտա, չափ:

Օրինակներ՝ Կը ցցուի բունուրեան դէմ (ԱՉԵ, 222): Այդ հայտան-
քը ինձի դէմ ուղղուած չէր (ՍՊ, 425): Դայկուն նակափն համար պահէ
քու համբոյր (ՍԲ, 53): Որքան գանձեր ունիս պահած դուս ինձ համար
(ն. տ., 212): Հասիկներդ զանունը ինձի զարժուցիչն էին օրերու հասա-
լին հետ յուսամամ (ՍԲ, 57): Մանկան ծպտի՞ն մտա կը փթթի մօրն
համբոյր (ն. տ., 58): Երկիոյնան դիւղին երիտասարդները հաւարուե-
ցան մեզ մտա (ՍՊ, 79): Արդէն որոշեր էր բաժնուիլ, որ ինձի նետ
ամուսնանար (ՍՊ, 434): Մե՛ն գորով ցույց տուա Տիրաբե՛ն հազդէպ
(ն. տ., 61): Անլի սերտ և ուժգին սիրոյ վերաբերում ցույց կու տար
ինձի հանդէպ (ն. տ., 335): Փնարս կ'ըլլայ մերթ ի հաջի Բեզ՝ խոյ
րոտը, Հաշուկպահանքն՝ ի նպատ քու բարօրութեան (ՍԲ, 265):

Մինչև կապը հայտարարական զործածվում է տրականի և հայ-
ցականի հետ:

Օրինակներ՝ Մանուկ մը անգամ ծայրը կրծքը դռնել ու մինչև
վերջին կերակացութեանը դիրքառումը երթալ (ՌՁՅ, 28): Ներքին
զպուրած հասու՛ մը կու գար մինչև շրթունքին (ՉԵԵ, 37): Մարդկային
անզուստին մինչև վերջին բազրատները, մինչև սամկին իշխալու է
(ՍՏԵ, 146): Իր երիտասարդ կորինին խոպտա հայիներ կը մնդար մին-
չև ձորերն ու կապանները (ՌՁՅ, 243):

Պէլի կապը հիմնականում հայցականի հետ է զրվում, սակայն
պատահում են նաև տրականի զործածության դեպքեր:

Օրինակներ՝ Ընկերցողին թողած է կրած տպատրոսիներէն մեկին
դէպի հրոշ իմաստասիրութեան մը (ՄՄԵԾ, 310): Որ կը գտնույ դէպի
իր հին կրածին (ՏՂԿ, 127): Անս այն գոտե՛ իմաստասիրութիւնը, որ
դէպի կեանքը ու անոր պանպարտութեանը կ'առաջնորդէ ամբողջ (ՌՁՅ,
143):

Գրարարյան և միջին հայերենյան նախադրությունների, ժամանա-
կակից հայերենյան կապերի իմաստային դերը.— Ինչպես գրարարյան և
միջին հայերենյան նախադրությունները, այնպես էլ արևելահայերենի և
արևմտահայերենի կապերն արտասարտում են մի շարք իմաստներ,
որոնք, մի կողմից, հոմանշային կապերի մեջ են գտնվում իրար, մյուս
կողմից, հոլովական իմաստների հետ: Այդ հանգամանքն էլ հնարավոր-
ություն է տալիս նախադրություններով (և կապերով) արտահայտված
իմաստները խմբավորելու: Բանն այն է, որ ոչ մի նախադրություն

քանցարձակ առումով նույնական չէ մյուսի հետ: Սակայն արբեր կախարհությունների միջև անձխանի և համեմաչին հարաբերությունների դրույթները: Այսպես, գորարարյան յարպագ և վասն նախադրությունների ընգհանրություն ունեն անքանով, որ երկուսն էլ արտահայտում են վերաբերության, պատճառի և նպատակի հարաբերություն: Իհարկի, միտածանակ նշելի է, որ իմաստային անհասկերա կապի առկայությունը դեպքում էլ յուրաքանչյուր նախադրություն որեէ բառով ասարկելովում է մյուսին:

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ նաև այն հանգամանքը, որ մի շարք նախադրություններ պատմական գորգացման ընթացքում հիմնականում պահպանել են ոչ միայն իրենց ձևը, այլև արտահայտում իմաստը: Այդպիսիք են գրաբարյան ստանց, աղբեր, առաջ, դէմ, դէմ յանդիման, դէպ, գաս, ընդդէմ, ընդառաջ, իբրև, նետ, հանդէպ, հանդերձ, մեծ, մտտ, յանդիման, յետոյ, շուրջ, որպէս, շափ, փոխան, փոխանակ, Բան նախադրությունները, որոնք միջին հայերենում, արևելահայերենում և արևմտահայերենում հիմնականում հանդես են գալիս նույն իմաստներով: Հնչյունական փոփոխության ենթարկված ի ներեոյ-ներեո, ի վերայ-վրա, պատճառա-պատճառով, ի մեզ-մեզ և այլ կապեր նույնպես հանդես են գալիս նույնական իմաստներով:

Գրաբարյան նախադրություններից ըզերն են գուր և կէր գործածությունից, ինչպէ՞ս՝ ազգագա, արտաբոյ, բաց, զկնի, զնետ, զորէ, բարց, ի նետ, ի սակս, յազգագ, յետառա, վասն: Սրանց փոխարեն գործածություն մեզ են մտել ալիլի մեծ թվով նոր կապեր, և գրանով ալիլի է հարստացել կապային խնդրատեղիան զինանոցը:

Նախադրություններով (և կապերով) արտահայտվող հարաբերությունները են վնում են խնդրային և պարագայական: Ուստի և գրանց ընկունությունը կատարում ենք առանձին-առանձին:

**ա. նախադրութայամբ (կապային) կառույցները
խնդրային իմաստներով**

Նախադրությունը (կապային) կառույցներով արտահայտվում են հանգաման, մտաբան, ուղղութիւյն, վերաբերություն, համեմատություն, սահմանափակման, փոխարինելիան, շահի, բացառման, համապատասխանության, փոխադարձ կապի, վերածման, միջոցի, սնշատման, ներգործող խնդրի, պատիվ ներգործության, միասնության խընդրային իմաստները:

Հանգաման իմաստը նախադրութայամբ (կապային) կառույցներով.— Այս իմաստի զբեռմանը գրաբարում ծառայում են ի վերայ, ընդդէմ,

հանդէպ, առաջի, հուպ նախադրությունները: Կրայայլ դասում են ասորեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Հնեմ երթեալ հասի հուպ իշխանն (ՅԳՊԶ, 126): Հանգլպ միմեանց բերան (Ն. ա., 201): Առաջի իմ մերենցան և կացին (Մաղ., 1է): Նս անից յարիս ի վերայ ամենայն մտմեոյ (Ներեմ., 1ե): Նուկ Տէր աշխատաբին ի վերայ ցառց (Ն. ա.): Տառոյր ի վերայ եռաց պատերազմ (Յուղիթ, 6): Ոյք իցնն ի նշմարութեան վերայ (ԱՏիմթ., 4): Գուտարեցան ընդդէմ միմեանց (ՇՄՊՏ, 227ա): Արտայանայլ ընդդէմ բշմանայն (ՄԿՊԱ, 2, և):

Միջին հայերենում հանգաման իմաստի զբեռմանը ծառայում են բոլոր + սեռական, դէմ + սեռական, դէմ + տրական, զնետ + սեռական, ընդդէմ + սեռական, ի ներեոյ + սեռական, ի ներեոյ + սեռական, ի վերայ + սեռական, ի վրայ + սեռական, նետ + տրական, մտ + տրական, ի վերայ + գործիական կառույցները:

Օրինակներ՝ Դէմ պանդոցաց զդուսն փակեցար (եհ, 150): Գնէր դուսին ի վերայ վարդին կամ զՅնն անէր բոլոր վզնն (ՀՄԹ, 66): Զդուսն քս դէմ ինն մի՞ փակել (ՀԵ, 173): Խաղաղէ զնետ իւր արտազոց (ՆՄԺԱվ, 3): Թէ չէ զհող հողի ընդդէմ մարդիսն ևս ցուցուցի (ԿԵՏ, 176): Ծակասեցան ընդդէմ եռաց (ՄՄՊՏ, 39): Զոր հեռագակեց ի ներեոյ իւր (ՎԱՊՏ, 119): Այլ թողուս մտ ալխի (ՄԳԳ, 46): Եհար զմարդին ի վերայ բրգով ոչխարի (ՆՄԺԱվ, 259): Թակեցան ի վերայ նոր շունք (Ն. ա., 85): Եւ զաֆիլ հանց հասանէ վերայ մարդն՝ որ չկայ հար (ԿԵՏ, 193): Զինչ որ դու նետ ինն արի, թող չերթայ քս կամքն ի կատար (ՆԹԶ, 171): Զարևն արծաթէ դանակ ու բաշնն ի նկող վրայ (Ն. ա., 179): Ծակասեցան ընդդէմ իրեւոց առ ափն նրտայայ (ԺԵԶԶԳ, 257): Հետ փշին մի փաթաթիք, գինչ նետ ուղի (ՆԹԶ, 270): Ածին զիս առ իրենան զՊացեալ ի վերայ իմ (ԺԶԶԶ, 143):

Արեւելահայերենում հանգաման իմաստն արտահայտվում է նետ, առ, վրայ, զնմ, ընդդէմ, հանդիման, մտտ, ներեո, վրտ, ապի, մեզ կապերով և նրանց խնդրներով:

Օրինակներ՝ Հարգանքով է վերաբերվում դեպի ազլ մարդը (Բ, 6, 108): Նա մինչև անգամ մասնակցում է իրանց գյուղային հասարակության բոլոր գործերի մեջ (Բ, 2, 309): Արգելում է մեզ աս առավան ունեցած մեր պարտքը կատարել (Մուր., 5, 173): Կարծես ծաղոց արկի լիմ խոնարհվի է հեթանոս քրմուհին (Բակ., 141): Եվ ընդդէմ այս բաց անհարգաբարյան Առայում մենք մեր արչերն ենք փակում (ՊՄՄԱՄ, 219): Ու մի օր սիրտն է բաց նետն ծառ ու ձուղի հանդիման (ԳՄԵԹ, 2, 168): Գուցե կիշխանանա նետ հետ (Բ, 4, 508): Ոմանք ծխողում

էին, զլիարարկ համեմատում ծախքի հետ (Բակ., 62): Այս ծախքի հետ կապի ենք կանխում (ԳՍԺԺ, 1, 310): Իր զուրբ ամենայն հնազանդությամբ խոնարհեցնում է ամեն մի անիրազ ձեռքի ներքո (Բ, 4, 319): Երա վրա հուսալ իդար է (Բ, 2, 145): Կարծում էր, թե կիշին բոլոր արտաբարկաց վրա (Բ, 2, 164): Բոլորը ենթարկված էին հարկերի տակ (Բ, 4, 387): Հավատար խառնվում էր բնտանեկան վեճերի ու բախումների հետ (ՊՁԱԵ, 116): Եւ դեռ չէր բնակեցնել նոր վիճակի հետ (ԶԳՄԵ, 1, 136):

Արեւմտահայերենում հանգման իմաստի արտահայտումներ ծառայում են վրայ, դէմ, հետ, հանդէպ, մէջ, միջեւ, տակ, շուրջ, մասամբ և նկատմամբ, առջեւ, դիմաց, դէպի, մօտ, հասցէին, Բով կապերը:

Օրինակներ՝ Աւելի պիտի սրզուրի երուանդի դէմ (ԶՊԺԺ, 1, 53): Քեզի հետ միշտ անուշուրեւամբ վարուեցայ (ն. տ., 127): Կղերն իրաւուն դէմ ելաւ (ն. տ., 2, 184): Անգամ մը իրաւամբ յարձակեցաւ Մամբրէ նպիկտորպին դէմ (ն. տ., 205): Կրակն միեւնոյն ձեւով շեղբորձեր բարեմակի և ազատամի վրայ (ն. տ., 208): Ոսկիդէն դարու մէջ կարծին մէջ թիւ մը ջուր կը խառնէին, տասնիմեկորդ դարու մէջ շարի մէջ թիւ մը կաթ կը խառնէին (ն. տ., 5, 80): Կ'ազատէ ինծի միջամտել ձեր բարձրութեան Բով (ն. տ., 213): Ջրաթաթա ստուերը խառնուեցաւ մրարեան հետ (ԵՅԵԺ, 1, 396): Այդ սր նախանձեցայ իր վրան (ԳՁԵԺ, 1, 180): Եւ գիշերն է բուն հսկեցի գրիւանդին վրայ (ՄՏԵ, 53): Արեւուն դէմ արեւուն հետ կը մրցի (ԹԳԿ, 37): Ինք կոթեած ձեռքի բիլին վրայ՝ արդար շունչ մը կ'անէր (ՌՁՏ, 15): Օրը սրիկ շարունակ կտու մը կը մշէին դիբախարեան հանդէպ (ԹԳԿ, 37): Տեսակ մը յարգանք կը տածէր անոր նկատմամբ (ԵԵ, 374): Մէկէն է մէկ զգուանքով լեցուեցայ այդ մարդուն առջեւ (ԵԵ, 480): Քեզի դիմաց մեղանչեցինք (ՍՐԵ, 38): Ինքզինքն կը դնէմ համանեկերով տակ (ՂԵԼԵ, 479): Շայնին հանդէպ դրացած սովորական բան մը էր (ՏՂՎ, 92): Դիմում մը, ձեռնարկ մը չըրաւ Վերջինի ձեռագց մօտ (ՂՐԵ, 84): Ուզէ մօտեանայ շրբանեկերով Բով (ԱՂԳԺ, 17): Պէտք է, որ պայտարը սկսի այս կերպ ուսերուն միջեւ (ՇՇ, 1, 155): Համակրութիւն կը դգամ, որ կ'աւելնայ իր բազմաթիւ բարեմատութիւններուն նկատմամբ (ՕՂԵ, 290): Կը հայտնէր անոր հասցէին (ՀՄԿԼ, 31): Սիրով զոգզոցացող ձեռքերը փայթնց իմ վզին շուրջ (ԶԳԶ, 40):

Մտաուցման իմաստը նախադրությամբ (կապային) կառուցեւորով.— Գրարարում այս իմաստը ձեւակերպում էր առաջի նախադրությամբ: Օրինակ՝ Նուիրեցես զայն նուէր առաջի Տեսուն (ԵԼԵ, ԲԹ):

Միջին հայերենում այս իմաստը արտահայտվում էր ի ներքոյ + սեռական, ի վերայ + սեռական, վերայ + սեռական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Գորս վան փառաժողովեան և ազատութեան խրեանց մասնակն զգործելի սրաթն ի ներքոյ ծանր հարկի (ՊՊԳ, 244): Քաղաքորքն Յունաց և Պարսից բաժանեցին զայսարհս մեր ի վերայ ինքեանց (ՄԱՊԶ, 47): Ոմն ի յայլատեոյց կեղտ զսո հնաքեալ և այլայլելալ, և կին երկր զսայ՝ ծախեաց ի վերայ բրիտոսյաւսեր և երկիրած կրկին հարազատ երբարցն (ԺԵԶԶԼԵ, 134): Բաժանեցէր ի մեր վրայ Ջգարգս, որ վանց ձեր ցաւուս մեռայ (ԿՏՏ, 122):

Արեւմտահայերենում մտաուցման իմաստի դրսերմանը ձեռնարկում են մէջ, ներքեւ կապերը:

Օրինակներ՝ Սպաները եկած էին իրենց հաւատարմութիւնը յայտնելու Մասնակարգական կառավարութեան և խորհրդարանին և նուաւորումը դնելու անոր արձանագրութեան ներքեւ (ԵՅԵԺ, 4, 523): Տայի շունչ շարբերայ մէջ եւ յուշիկ (ՊԳՏ, 9):

Արեւմտահայերենում այս իմաստը կապային կառույցներով չէ արտահայտվում:

Ուղղության իմաստը նախադրությամբ (կապային) կառույցեւորով.— Գրարարում այս իմաստի դրսերմանը ձեռնարկում են առաջի, զհետ, յանդիման, հանդէպ, զվեցի նախադրութիւնները:

Օրինակներ՝ Ամենայն սրտի միտեցար զհետ հեթանոս քաղաւաղ (ՄԵ, 3, ԺԷ): Երկնչէր հայել առաջի Աստուծայ (ԵԼԵ, Գ): Պնդեցուք զհետ քչեամեացն (ՅՄՊՏ, 331Բ): Զձեռս յորժամ յաղթոս համբառնաս՝ հանդէպ երեսացղ կալ (ԵԿՆ., Խրատք): Հանդէպ հայի մեծի լերքնն ճաւրոսի (ԱԿ., 809): Լոկ հայէն եկիք բնդ միմեանց դէմ (ԶՓՊԶ, 133):

Միջին հայերենում այս իմաստն արտահայտվում է առաջի, ի դէմ, զհետ, ընդդէմ, ի վրան, ի վրայ, ի վրայ, հանդէպ + սեռական, հետ + տեղական, ի վեր, ի վայր + հայցական, ի դուրս + բացառական, ի վար + գործիական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Չայերն ոգործուկ ամէ և հայի ի դէմ սիրելոյն (ՅԳ, 489): Եւ վրայ գրատուն հայց (ՔԶ, 83): Իշան է զարտան հետ զեպին (ՍՄՊՅ, 113): Փափաքէ հետ ցրոց և շկարէ խմել (ԳՔՔՄ, 45): Եւ կու հայտն հետ ինչ սիրով (ՀՄԲ, 83): Դիշեալս եւ ի դուրս ելայ՝ ի երկինքն ի վեր հայեցայ (ն. տ., 241): Մանասու ի վար կուզի (ՆՄԺԱԿ, 52): Վաղարձէ մինչ իրիկուն ի երեսդ ի վեր հայէի (ՆՔԶԿ, 101): Նալէ ի վերայ Լարին (ն. տ., 41): Աշեր եօթն ու վեց պիտէր... Մէկովն այլ աշխարհ հայտն, այլն ամէնն այլ ի դէպ... ինչ (ն. տ., 106): Կանչեմ այց ծովոյ վրայ, ծովդ ի յակէն թանգր դառնայ (ն. տ., 251): Զձեռն յետ ինչ նեաէ ու զաղկն դառնայ փառէ (ն. տ., 272): Չայեկաց խառնի ի ձառէն ի վար (ՆՄԺԱԿ, 131):

Ուղղության իմաստը արեւմտահայերենում արտահայտվում է դի-

պի, շարժ, ապի, առաշ, վրա, ի վեր, կողմը, բնօրին: քննադատ, դուս, նետ, կռվից կապերով ու նրանց խնդիրներով:

Օրինակներ՝ Ձեռք տարավ դեպի մի խոշոր կոկոն (Ք, 2, 241): Նալում ենք մեա շարժ—անկ փոփոքիկ (Մ, 86): Պատահամք նայից պատշաճորի քոզմը (Բակ., 123): Արեն արզեն դեպի մայրամուտ էր կախվել (Բակ., 129): Գլուխը մի կողմ վրա կքիթը (Բակ., 130): Լա-յաքքը գցում էր ստալանքի կողմը (ն. տ., 206): Լրացան է բաշել հրամանատարի վրա (Բակ., 133): Խոտորում է դեպի Գառն առանձր (Մուր., 4, 19): Ժայռեր սկսեցին բարի ձգել նրա հասանքի դեմ (Շիրվ., 2, 43): Ես դարձացած նայեցի նրա վրա (ՄՄԵ, 54):

Արևմտահայերենում այս իմաստը հազվագեղ է կազմային արտահայտության ստանում: Օրինակ՝ Իմ ամբողջ մասնունս սեւեռում էր սայլեում վրա (ՋԵՆ, 570):

Վերաբերության իմաստը նախադրությամբ (կապային) կառույցներով.— Գրաբարում այս իմաստի դրսևորմանը ծառայում են ի վերայ, վասն, յապաքա նախադրությունները: Կրթչյալ դառնում են հիմնականում վերացական, զգացական, սասցական բայերը:

Օրինակներ՝ Որք ի մե վերայ դրսևորնոր մասն խորհէին (Ստբ., 62): Գթացքն ի վերայ Սիոնի (Սազ., 8ա): Այսպէս առէ Տէր Աստուած Իարայելի ի վերայ Կա (Սրեն., 16): Եւ ո՛չ զայդ իսկ սասացի ձեզ վա-զաբոյն վասն մելուարեանց ձերոյ (Ազ., 235): Լուսւ նա զՆոսմայե-ցոց, թէ է կապածանս անկեպ են վասն նորա (ՄԵ, 2, ԻԹ): Աստուած խորհնցաւ վասն իմ ի բարութիւն (ՄԵՆ., Ծ): Մի հողայք վասն ողոց ձերոց (Մատթ., 2): Ծաղագս անօրէն Վաղեսի ստի բան (ՅԳՊԶ, 49):

Միջին հայերենում այս իմաստն արտահայտվում է ի վերայ, վե-րայ, վասն+սեռազան կառույցներով: Կրթչյալ դառնում են նույն կար-գի բայերը:

Օրինակներ՝ Եղիպոսպոսին վերայ իր ժողովորդն խոխայ այնէ (ՍԿԳ, 25): Յայն ամէկնիս վերայ փեղզով սիտի և էջմարտել (ն. տ., 74): Ձէ հրամայել օրէնքս, որ մէկ վկայի ատան ի վերայ մարդի ասացած իրացն (ն. տ., 77): Բ կին վիճէին ընդ միմեանս ի վերայ մա-նաթի կնիկ միոյ (ՄՄՄՎ, 258): Եւրոց վասն զժոխոց տանջեալսն (ն. տ., 275): Միծաղեցաւ ի վերայ նոցա (ՄՄՊՅ, 33): Լայրէն մի կա-մքն առել ի վերայ կարմիր խնձորի (ԵՔԶ, 213):

Արևելահայերենում այս իմաստի դրսևորմանը մասնակցում են մալին, նամար, վրա, վերաբերչալ, վերաբերմամբ, առիթի, հանդեպ, նկատմամբ, կապակցությամբ, դեմ, շուրջ կապերը:

Օրինակներ՝ Ամերիկյան ամբողջ մամուլը խոսում էր այդ նոր փայլուն աստղի մասին (ՆԳ, 1, 125): Մզարանում էին, հուսալով որևէ

բան իմանալ հանդուցչալի կասկի բովանդակութեան մասին (Շիրվ., 3, 15): Իսկույն սկսեցին մտածել նրա հանգստորդան համար (Ք, 2, 283): Ես գանդառվում է ձեզ վրա (Շիրվ., 8, 63): Զանազան խնդի-րների արթիվ հոր հայնած կարծիքները նրան թվում էին հնացած (Մուր., 3, 76): Միշտ արտնչում էր նրա դեմ (ՆԳ, 3, 242): Մակարիում էին ինչ-որ բանի շուրջ (ՍՋ, 4, 165): Իմ հասցեին ես սիրտ տանք առնուշտ (ՍՋ, 2, 249):

Արևմտահայերենում վերաբերության իմաստի դրսևորմանը մաս-նակցում են վրայ, վրայով, վրայով, մասին, շուրջ, համար, դեմ, կա-պակցությամբ, վերաբերչալ, նկատմամբ կապերը:

Օրինակներ՝ Հիմա իմ հարանի՞րիս վրայ խորհիմ (ԶԳԵԾ, 1, 47): Կարեւոր գործի մը վրայով կ'ուզեմ քեզի հետ խորհրդակցելի (ն. տ., 223): Եթեանք նաչկու և այս խնդրով վրայ առկի երկաթորէի խոսելու (ն. տ., 232): Ետա բաներ գրում և զրուցումով են այս անկն վրայ (ն. տ., 2, 72): Ես լիզուազէս սիտի բանի ձեզի համար և ձեռ վրայով զավեստով սիրտ խոսիմ (ն. տ., 3, 11): Գնացանածորդի մէջ վիճա-րանքան կերակուրեհուր վրայ (ն. տ., 142): Գրամ կու տան պաշտօնի, պատույ վերաբերեպ բաներ մտարու ճաշար (ն. տ., 219): Այս հարցման վրայ չեքմ վիճարեհուրիս մը կը բացուի (ն. տ., 6, 265): Զանազան երիւրու համար հարցմունքներ կ'ընէր (ՍԵ, 177): Այն ստեն ասանց գրամի նամարուչլու մասին փորձառութիւն լուսնի (ԵԵԾԺ, 4, 63): Ձանարտ ամբողջ գիշերներով այդ շէնի մանկն կը մամտամ (ՆԸԸ, 236): Կը խոսէին ազգային ու քաղաքական հարցնե-րու շուրջ (ն. տ., 190): Նախ վաճկին վրայ անզրարարմանը (ՏԶԿ, 14): Լազրի կը համարձակին արտնչուլ զեփրութիւն դեմ պահակ (ՎԵԵԶ, 229): Կը դիտելէնք ժողովեանք հարցեալու շուրջ (ն. տ., 225): Գնու կ'երազէր խնձորենուան մասին (ՍՎՄ, 159): Ան ասեն հէրաբուանակ բաներ կը պատմէին մեկի անար նկատմամբ (ԲՔԱԵ, 113):

Մասնամեկական իմաստը նախադրությամբ (կապային) կա-ռույցներով.— Գրաբարում այս իմաստի արտահայտմանը ծառայում են աստի, ի վերայ, ի մէջ նախադրությունները:

Օրինակներ՝ Տարիքի որհանալը աստի նոցա (Տարիք, Ժ): Զգիցից զկեցեցութիւնն ունէր ի մէջ մարդկան (Ազ., 205):

Միջին հայերենում ասմանականիման իմաստն արտահայտվում էր մէջ, ի վերայ, ի վրայ+սեռական, ի վերայ, վերայ+տական, ու-պիս+բացարական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Խոտովութիւն արկեան ի մէջ ընկերացն իմ (ԱԸ, 282): Անուն բարի ստացաւ ի վերայ արտաճոցա (ՄՈՒԾ, 30): Զօրա-ցոյց Տէր դրաքան ի վերայ այլուզեաց (ն. տ., 197): Ուրպէս յայլա-

զգայ գարշեցան իննն ամեներան (ն. տ., 385): Ի վերայ ճշմարիտ օրինաց փոխանակ երախտեացն պատճոյ արժանանամք (ն. տ., 239): Ի վրայ այն զօրծոյն զօրգէլ զայն ձին (ՔԶ, 74): Զայն երախտիքն ո՞վ մտանայ, շոր նա ունի ի մեզ վրայ (ՅԳ, 325): Որ վերայ մեզ հոգիին խաղայ (ԱՔ, 164): Բազում երախտք ունին ի վերայ մեզ (ԺՅԶԶԳ, 265):

Արևնահայերենում այս իմաստն արտահայտվում է մեջ, մասին, կազմից, նամար, հաննին(ս), տեսակետից, ի դեմս կապերի միջոցով:

Օրինակներ՝ նա խիտ նորք ճաշակ ունէր կերակուրների և ըմպելիքների բնաւորյան մեջ (Ր, 2, 307): Ավոյի պարսպուսեմի մեջ Մրճեն օգնում էր նրան (Ր, 4, 249): Եւրպակաճի կազմից նախանձնի վիճակ ունէր (Մօւր., 2, 12): Քիֆիսք երա նամար նորոգվեց (ՇՅՆՃ, 2, 499): Առաջարկեց օրվա հորեյլարի՝ քաղտորհրդի կենացը, հաննին նրա նախագանի (ՍԶ, 4, 320): Անբոթի ուժից հետո վճռական ձայնը պատկանում է փողին (Մօւր., 3, 217):

Արևմտահայերենում սահմանափակման իմաստի դրսևորմանը ծառայում են մեջ, իրեւ, իր, վրայ, մասին, հանդէպ, կողմ, համար, շուրք, դեմ, որպէս, եով, մօտ, նկատմամբ, տակ, տեսակետով կապերը:

Օրինակներ՝ Պիտի յամառիք՝ ձեր պահանջմանց մեջ (ԶՊՅԺ, 1, 363): Իրեւ մտուենագրէ շատ ծառայած է ազգին (ն. տ., 2, 28): Քիչ ժամանակի մէջ յառաջ գնաց մայրենի լեզուին մէջ (ն. տ., 120): Սաւայն իմ դէմքը գեղեցկութեան մասին միւս բոլոր յատկութիւնները կը զերազանցէ (ն. տ., 205): Հաս ալ Բաղային վարժարանն ետ երբալու մասին կը մտցի միւս Բաղային վարժարաններուն հետ (ն. տ., 3, 158): Իրեւ հրապարակաբոս ճշմարիտ համբաւ մը կը վայելէր (ՅՕՅԺ, 148): Աւիական նգիբքը դէպի հիպիս հեղձեւո՞ւ ծովուն մէջ կը մտայի (ԳԶՅԺ, 1, 351): Բաւաստեղծութեանց մէջ արեւելեան երգերը կը սիրէր (ն. տ., 2, 14): Կը դատապարտուի հասարակաց յարգանքին ու համակուրծեան առջև (ՅԶԵ, 554): Այլ ձեռքերը երբեք աշխատած չէին երկարի անո՞ վայտի վրայ (ՎՇՆԶ, 257): Քու կողմէլ խոշոր համրոյր մը տակ կանո (ՉԳԶ, 168): Տէր հայրն է, որ կը պատասխանէ գրպա-ցիներու կողմ (ՎՄԱՕ, 192): Երիտասարդը խզնի խայթ մըն էր զգացնը երկու մեքերուն նկատմամբ (ՍՐՍ, 185): Ինչո՞ւ նախ ստեր էի եփուլ մը շուրջ, որ սրբութիւն էր ինծի համար (ԳՍԱՄԻԺ, 409): Ուսումնը բնոր մեթոդները մեծ կարեւորութիւն ունին բարոյականի տեսակետով (ԱՄՆԿ, 87): Չք սարկացաւ դրացիներուն մօտ (ՍՐՍ, 45): Այ պղզակի Սեզորակը շղիտի ամշնար իր բնկեւերեան և դասաուսներուն ֆով (ԼՐԸ, 99):

Հանձնատուրյան իմաստը նախարարյամբ (կապային) կառույցներով.— Գրարարում այս իմաստի արտահայտմանը մասնակցում է Բան նախադրութիւնը հայցականի հետ:

Օրինակներ՝ Անորէնութիւնը իմ բարձրացան Բան զզրոյի իմ (ԶՔ, 2, 977): Միրը գեա հայրն Բան գամենայն օրդիս (ն. տ.): Ընկալարուք զգիտութիւն Բան զսկիլ բնտիր (ն. տ., 978):

Միջին հայերենում փոքր-ինչ ընդլայնվում է այս իմաստի դրսևորման շրջանակը: Այստեղ հանձնատուրյան իմաստին ծառայում են Բան+հայցական, դեմ+տրական, մօտ+տրական, վեր+բացառական կառույցները:

Օրինակներ՝ Հոգիս Բալիցացաւ դեմ մեզ (ԽԿ, 141): Վասն որոյ ստուելեան Բան զայլ բնկերս իր (ՊԱԳ, 408): Հնգէն, վեցէն վեր շահեհո (ԱՄՄԶ, 135): Բուքն յառաջան Բան զեպակ (ՇՔՏ, 167): Այն մարդն որ հաղար արժէ, անդտին մօտ փող մի շարժէ (ԵՔԶԿ, 268): Արեւելահայերենում այս իմաստը արտահայտվում է հետ, առջև, մօտ, Բով, հանդէպ, դիմաց, դեմ կապերով:

Օրինակներ՝ Երեխաները երա դիմաց նսեմացել էին կարծես (ՍԶ, 4, 368): Նրա անվարարյան առջև մարդ կարծես մանքանում էր (Ր, 5, 65): Անպես պաշտեմ, որ սիրոյս դեմ քո սերն անգամ սեր լիվա (ՇՇՔԶ, 2, 169):

Արևմտահայերենում հանձնատուրյան իմաստի դրսևորմանը ծառայում են առջև, հանդէպ, հետ, Բով, մօտ, մէջ, բաղդատմամբ, դիմաց, դեմ կապերը: Կրացյալ զանուն են մեծ մասամբ անակնառկան ծագման բայերը, ինչպիս՝ ծանեանալ, իրենալ, մեծնալ, գօրացնել, պղտիկալ, անհետանալ, պղտորակի, այլն օրիշ բայեր, ինչպիս՝ երեւիլ, հեռանալովն ունենալ, խնամելով, բաղդատել, մտցիլ, ոչնչանալ, հանդուրժել և այլն:

Օրինակներ՝ Մեհեանք արձանին Բով իրեւ պզտիկ արձան մը կ'երեւի (ԶՊՅԺ, 5, 48): Ամէնքը կը խոնարհէին Համբարձում ազայի ժամացոյցիկն առջև (ՅՕՅԺ, 1, 500): Չէր կրնար իր դիրքը զօրացնել այսպիսի հեղափոխողներու հանդէպ (ն. տ., 4, 50): Զայն կը բաղդատէի վիսքի սեղանին թով նստած զինեմովն հետ (ն. տ., 452): Վայելչուցիկան կողմէլ չէր կարող մրցիլ իր գեղեցիկ սուսիկն հետ (ԳԶՅԺ, 2, 23): Իմ բոլոր հաստատամտութիւնս այս կնոջ մէկ ծայտին առջև անհետացաւ (ն. տ., 103): Երիտասարդը իր պատման մէջ ինքնիրեն բաղդատութիւն կ'ընէր հոս այս երկու կիներուն մէջ (ն. տ., 157): Իրենց տարիքին բաղդատմամբ շատ քիչ բան գիտէին (ԼՐԸ, 18): Մենք կը շուտրինք այս փարբամութեան դիմաց (ՉՕՅ, 447): Այն աստիճան անձն պզտիկցած էր իմ աննիս հանդէպ, որ մեր տան մէջ ման

գարև երես շունի (ՉՈՅՏՄ, 15): Փարթամ և շրիզ, սեջ շէմերո, ձօռ Մերի խրճիթներու ևս չեմ հանգուրծր (ԽԱՇՄԱ, 59):

Փոխարինութեան իմաստը նախագրութեամբ (կապալին) կառույցներով. — Գրարարում այս իմաստն արտահայտում էր փոխանակ. փոխան, ի տեղի նախագրութեանը: Լրացյալ բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Հասուցանէ շար փոխանակ բարոյ (Առակ, ԺԷ): Փոխանակ Աստուծոյ... պաշտը դիմադրեց և բարեղէնաց (Ազ., 59): Եթէ ոչ սացուր զանձինս մեր փոխանակ պատարեանց բոց (Ն. ա., 96): Հիողը մասնագիտաց փոխան նախապէս (ՍՏՏՊ, 2, Բ): Յոց անդի մասուցին զՅոնան ոմն (ԹԱՊՏԱ, 3, ԺԵ): Թագաւորեցուցանեն զՊապ ի վերայ Հայոց ի տեղի բուն թագաւորեանն Արշակունեաց (Ն. ա., 1, ԺԱ):

Միջին հայերենում այս իմաստն արտահայտում էր ի տեղի, ի տեղին, ի տեղն, ի տեղ, փոխան, փոխանակ, փոխարեւ + սեռական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Չեւնագրեաց զտը Սարգիս ի տեղի իւր (ՍՄՊՏ, 23): Սպասէր զիպոզ ժամո՛ւ առեղ շար զսօճոց նորս փոխարեւ (Ն. ա., 67): Սպանին դճօր և կրայրն իւր, և զրին զնա ի տեղ նորս (Ն. ա., 90): Փոխանակ շարս բումանի զորդին սացէ, և փոխանակ էրիւր բումանի զզուտարն սացէ (ՊԱԴ, 150): Զոր և բիկիալ սուսը, ի տեղի պարտուցն (Ն. ա., 156): Քանին փոխան գարեւոր սուր (ՄՀՏՄ, 43): Ի Գամայի բրին տեղին ժեժամ եան շար սուր (Ն. ա., 108): Նպիւհոպոսն յԱստուծոյ տեղն յանմար տանի մողոճրեան (ՄԳԿ, 21): Զկան փոխան կարծի մի ապ (ՀԵ, 174): Քանի զուն իմ միտքս անկնիս, երեւիս զեւմ ինզ փոխան (ՆՔԶԿ, 230):

Արեւելահայերենում փոխարինութեան իմաստի գրեւորմանը ծառայում են տեղ, տեղակ, փոխարեւ, հանցիպ, դեմ, դիմաց, համար, իբրև, կողմից, հետ կապերը: Լրացյալ բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Ետաներն էին փող տալիս հացի տեղ (Բահ., 37): Իջեն սիրելի կնոջ զլիխ տեղ օձի դուխն է կրծքին ծանրացած (ՀԲ, 2, 242): Հազար ու մի թուղթ գրելով Քո նա տեղակ ստորագրեցին (Մ, 102): Հինգ արշիլի տեղ շորս ու կնս է տալիս (Շիրմ., 4, 47): Թող զուր կորչէի հորերի տեղակ (ՀԲ, 1, 213): Վասնուր հոր տեղը պահակ էր կանգնել (ՄԶ, 4, 497): Նամակ գրելու համար հավ ու նուս էր ուղարկ (Բահ., 15): Զոր շար է կրծում իր հացի հանցիպ (Բա., 2, 69): Վասնի դիմաց մեկը երան մեզը ծակ հին փափախ էր տալիս (Բահ., 408): Քո շարսյան զնմ Բարութիւն լանկ Չեմ կարողանում (ՀՄՄԱ, 122): Բայց զսա համար խնդրում է իմ դուտարը իբրև փրկանէ (Մուր. 6, 67):

Արեւմտահայերենում այս իմաստն արտահայտում է փոխարեւ, փոխանակ, փոխան, տեղ, իբրև, իբր, դեմ, հետ, որպէս կապերի միջոցով:

Օրինակներ՝ Կուզե՛ս որ փուճ խօսքեր ընես, և զանոնք իբրև պատգամ ընթանին (ՀՊԵԺ, 6, 50): Դուն ալ անոնց զեւրոբան զմ գէլուբին կ'ընես (ԾԾԵԺ, 1, 143): Այդ անամօթ դերը կատարած է պարզապէս դրամի փոխարեւ (Ն. ա., 163): Սկսու պահանջել, որ իբրև փոխարեւարին մայրս ալ տունէն նստրենք (Ն. ա., 4, 562): Այս վարկեանիս բոլոր գանձապետի, տեօրէնի դիրքը ազատ մտքացիկի վիճակին հետ սփտի փոխը (ԳՉԵԺ, 2, 150): Փոխանակ թաղցր օրօրեւոր, չարեւիք, օրարնիս բով մայրիկս զրեզ միշտ ողբաց (ՊԴՏ, 11): Լուսնկայ զիշերներուն հովուեզարեան տեղ հիմա խաւարին զարհուրանք բունը կեցնէր է (ՌՉՏ, 287): Ու բարեւի մը փոխան հազար բարիք ես տայի (ՄՄԵԺ, 111): Դուն ոխից տեղը սեր զնկ ուղեցիր (ԿԼԵ, 382): Մտքին մէջ մտքի պէս կը սողան Անոնք որ մեզ կերան որպէս հաց (ԳԱՊՎ, 60):

Շանի (և վնասի) իմաստը նախագրութեամբ (կապալին) կառույցներով. — Գրարարում շահի իմաստի արտահայտմանը ծառայում են ի վերայ, հանցիպ, ընդդէմ, յազպս, առաջի նախագրութեանը: Լրացյալ բայերը իմաստով չեն սահմանափակվում:

Օրինակներ՝ Ողբմեւնցիս ի վերայ մեր (Սաղ., ձԻԲ): Երկիր պապցնէ անաջի քո ամենեքեան (Ազ., 96): Խնդրէին ի վերայ նորս ողբմութիւն ի թագաւորէն (Սեբ., Ժ): Թագաւորեցուցանեն զՊապ ի վերայ Հայոց (ԹԱՊՏԱ, 1, ԺԱ): Փակեմք ընդդէմ նորին զկենացն մտաւ և կեղեցակաւս զաւթի (ԳնՄՈ, ԿԳ): Մի փակեր, դիմած, իմ հանցիպ զյաշուրում հողեղ օգտիս (Ն. ա., 2Բ): Արասցուր աղօթիս մշտնջենամուսնուս ... յազպս անյաղթ և ինքեակալ և աստուածապակեալ թագաւորաց (ՅԳՊԶ, 273):

Միջին հայերենում շահի իմաստի գրեւորմանը ծառայում են նամար, վերայ + սեռական կառուցները:

Օրինակներ՝ Իմ ծարսս ստիս համար հոգմն հեղց (ԿԵՏ, 166): Սպիտակ թագալիզ վերայ անհուն ես շատ դատեցայ (ՆՔԶԿ, 185): Խրատ տալով, կերակրելով, լուսանալով և քափելով խնամս տանին ի վերայ մեր (ԺԵԶԶԳ, 150): Ախպէս հայտնեաց, թէ զիմ տղայսն ի գիւրթիկէն զնես քո հոգոյզ համար (ՆՄԺԱՎ, 250):

Արեւելահայերենում այս իմաստն արտահայտում է համար, եօզոս (օգտին), ի սեր, հանձն, մեակ կապերով:

Օրինակներ՝ Գործում էին մայրս և կեղեցու համար (Բ, 2, 477): Պնտու համար գարունը երբեմնիկ օրեր էր ընդում (Բահ., 32): Կարգու-

կերպով՝ էր զազթական որրևի օգտին (Շիրվ., 9, 261): Գրանից հետո մի գումար գրի ճօղում մեր ազգի խեղճ ու սրբերի ընկերությանը բարեգործական (2Ք, 1, 191): Կարգը է դոճել զանի և հայրենիքի սիրուն (Մուր., 4, 147): Հանուն ազատ մեր աշխարհի, Հանուն առաժու և իր փառի, — բարձրացնում ենք մեր ձայնն ա՛հա (2Ք, 1, 262): Սենյակը թողնում էր իմ առամայրայրյան տակ (ՍՁ, 4, 122):

Այս իմաստին ծառայում են նաև ի նպաստ, խաբու, ի նենուկս, ի հանույս կապերը, որոնք ինձ գործածվում:

Օրինակներ՝ Արտաճայովեցիք ի նպաստ Հունաստանի (Շիրվ., 9, 236): Ման եմ զայիս փառիս խաբու (ՀՄԱ, 194): Չմեռն էլ կարծես երանց զգուս ափելի է զայրանում (ԱՇ, 104): Մեկ էլ հանկարծ, կարծես ի նենուկս այգախա խառողների, Իսրայելյանը մի նոր հափշտակություն ունեցավ (ՌՁԶ, 2, 152): Խոտորել էր տիրոջ հանապարհից ի հանույս սասանայի (ԶԳՄ, 2, 507):

Արևմտաճայերենում շահի (և վնասի) իմաստը գրանցվում է նամար, ի նպաստ, ղևմ, տակ, ի հաշի, հասցիին, ի պատիւ, աղել, մասին, հաշույն կապերով:

Օրինակներ՝ Գուն չէ՞իր, որ ինձի համար կեսերդ կու տայիր (ՀՊՇԾ, 1, 287): Ուր դերասանի մը կամ ազգային հաստատություն մը ինձ ընկերություն մը ի նպաստ ներկայացում կամ պար կը տրուի (Ն. տ., 2, 233): Անձնօրույթները սրբիչին օգտին համար կ'աշխատին (Ն. տ., 4, 129): Եթէ անուսուրբան ղվմ խառողներ կան, անուրիութեան ալ ի նպաստ խառողներ չկան (Ն. տ., 6, 213): Որուն գործն է նախքի հոնք պեղել ի հաշի հարապետերու (ԵՈՇԾ, 4, 385): Սկսա կտու նախասիրենք տեղալ Համբաի ու իր մարդոց հասցիին (Ն. տ., 408): Ինչ կը համար են արցունքով կ'ազօթեն (ՊԳՏ, 9): Երեզ սեղան մը տրուեցաւ ի պատիվ մանկավարժին (ԵՆ, 62): Այս առիւտ ազօթներն է մաղթանքները բոլու ամիրայական մեծ գերդաստանի համար (Ն. տ., 159): Կը ցախմ աճու մասին, բայց չիմ ուզեր մօտենալ անոր (ԱԶԳՃ, 147): Ես կը տրուիմ հիմա մեր բոլոր պանդուխտներուն հաշույն (ՎՄԶԲ, 206):

Փոխադարձ կապի իմաստը նախադրւոյամբ (կապային) կառույցներով.— Այս իմաստը զարգացել է միասնության իմաստից: Սկիզբ է ստել միջին հայրենում, որ արտաճայովում է ի նետ—տրական, կամ հայցական հատույցներով:

Օրինակներ՝ Ղանին սիրուն յաւացաւ ի նետ լեզ միահետ (ՄԱՊ, 46): Են նորա կարգած մէկ նետ մկի (ՄԶՁՄ, 36): Երթի իմ եարին տարի, խոտ է, հաշալը նետ յիս (ՆՔԶԿ, 163): Երբ զու ինձ նետ սէր շունիք, է՛ր շարիք ի յառաջի օրէն (Ն. տ., 174): Իմ մանկութենէ սիր-

ութ, մի կենար նետ ինձ նենգաւոր (Ն. տ., 179): Ոչ հաշուեցաւ նետ կախաուն (ՆՄՇԱՎ, 110):

Արեւելաճայերենում փոխադարձ կապի իմաստն արտաճայովում է նետ, միջ կապերով: Լրացյալ զառնում են զգլխատնկել, բունկել, մտերմանալ, հաշովել, ողջագուրկել, փոխել, փոխանակել, կապվել և սահասարակ փոխադարձութամբ ազգող գործողություն ցույց տվող բայեր:

Օրինակներ՝ Թըքստօրի ընկերներս նետ ափելի մտերմանում էի (Ք, 2, 324): Այսպիսի թղթերը նրանք փոխում էին միմյանց նետ (Ն. տ., 431): Բուժօրրը զգլխատնկում է Մարմարայի նետ (Շիրվ., 9, 227): Արտապիւտ յափ գիտեմ սիրել, Բախտս բաժանել ամենքի նետ (ՀՄԱ, 47): Մարդիկ կասաղի գոտեմարտի բունկեցին բշմամու նետ (ՄԶԿՄ, 5): Այն պսակն է միայն սուրբ, որ կապված է երկու ազգակիցներ ի կրեճակիցներ միջ (Շիրվ., 3, 41): Հիշում էր իմ տեսիլքայն միջև տեղի ունեցած ընդհարում (ՆԳ, 3, 119):

Արևմտաճայերենում այս իմաստը արտաճայովում է նետ, մլչել, մլչտեղ, վրայ կապերի միջոցով: Լրացյալ զառնում են ամանանաւոր-միջեղխառնակ, զգլխով, ողջագուրուի, լճասկցիլ, խորհրդակցիլ, պիսնակ, նշանովի, տեսկցիլ, տեսնովի, համբուրուել, եղբայրանալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Չեմ ձգեր զիրը անձանթ երիտասարդներուն նետ խասկցի (ՀՊՇԾ, 1, 47): Կարևոր դործի մը վրայս կ'որոշեմ լեզի նետ խորհրդակցիլ (Ն. տ., 223): Վարժարանին մէջ օր մը կոխ կը ծափ երկու աշակերտներու միջանդր (Ն. տ., 2, 121): Ասոր օրով է, որ պատրիարքարանն յարաբերութեան մէջ մտաւ զեսպանատուներուն նետ (Ն. տ., 222): Վէճ մը ծագեցաւ երկու միարաններու մէջ (Ն. տ., 184): Բոլոր ընկերութիւններն իբրեւ նետ կը մրցին (Ն. տ., 4, 459): Գուր իբրեւ վրայ գտահուրին ունիք (Ն. տ., 5, 61): Երիտասարդին մէկը աղկան մը նետ կը նշանովի (Ն. տ., 6, 182): Կարիք չէր շարունակաբար կոխ մղել խումբ մը Հաշուր միջև (ԵՈՇԾ, 4, 363): Մահայն ալ ամէն ինչ վերջացած էր իւր և սնոր մէջ (ՏԳՎԱ, 132): Կոխներ, բախումներ անգամ տեղի կ'ունենային Կոստանեան ամենուն և փողոցի սասանկներուն միջև (ԵՆ, 66):

Բացանման իմաստը նախադրւոյամբ (կապային) կառույցներով.— Գրքարում սա արտաճայովում է բաց, բայց, բաց, բոլ նախադրութուններով, Լրացյալ բայերի իմաստային սահմանափակում չկաւ:

Օրինակներ՝ Չիր այլ որ բաց ի Տնանէ Ասառնայ մերմէ (Ելք, Է):
Հրաման եւ արձակել զգորն յիրարանչիր տեղիս, բաց ի զօրաց
սպազաց հետարաց (Մակ., ԺԱ): Հատին զնա սրով սուսերի լառնէ
մինչեւ ցկին, բայց ի տղայոց սանդիացոց (Մե, 3, ԻԷ): Վառնալ աշ-
րեաց դամկենցուն որիս բաց ի սակառոց (ՂՓՊԶ, 2): Գնացին յաշ-
խարհն Յունաց ժոխ արամբ, բոլ զվանայս և զմանկեմիս (ԲԱՊՏԱ,
1, ԺԲ): Քարց եկուց այսօրիկ ոչ երբէք լինի սաազարկութիւն (Գ. Ան-
յաղմ, մեկն ի վերում. Արիտ., Է):

Միջին հայերենում բացառման իմաստն արտահայտվում էր բոլ-
գառ, Բան + հայցական, ի գառ, գառ, զարդ, զարդի + բացառական կա-
ռույցներով:

Օրինակներ՝ Չառ պատմեմն այլ իբր չի տանիս (եԿ, 156): Աչերս
երբ ՂԵԷ ի գառ մարդ չ'ուզէր, նա ես ԻՆԷ անեմ (ՆՔԶ, 155): Վա-
զարէն բնկն ի վեր ելնեա, Բան զԼատառած այլ ձար չունենաա (Ն. տ.,
245): Մտանն զերեսն և զիր տանն ու ինչ որ ունենայ, զարդ ի կնկնէն
ու յարդնցն (ՍԳԳ, 17): Քոչնայ ի գառ այլ իբր չկայ ի հոն (ՊԱԳ,
596): Ծնել զգրատունն ամէն մարմինն, զարդի բազկացն (ԲԶ, 116):
Յ ուղս ու ճ և Մ սայլ զգանեն և զմալն տանէին բոլ գրկս միտցն և
զՏօտիցն (ՄԱՊ, 49):

Արեւելահայերենում այս իմաստի դրսևորմանը ծառայում են
առանց, բացի, գառ, դուրս կապերը:

Օրինակներ՝ Առանց զեմի, Առանց զարի Շահերի զնմ կցնար (ԶԲ,
2, 136): Բացի բալոր Պետրոսից մենք ուրիշ բարեկամ չունենք (Բ,
4, 317): Իսկ ձորերի մեջ բան չի երևում Անձայն արտասովոր ամպերից
բացի (ՉՉՆՆՄ, 154): Իրենից գառ ոչ մի տղամարդ չէր երևում (Մուր.,
2, 14): Նա նկատուի երաժշտական դպրոցից գառ ուրիշ ոչինչ չէր տե-
նել Իտալիայում (Ն. տ., 71): Նախիցի դուրս ուրիշ գործ չունէր նա
(Բակ, 36):

Արևմտահայերենում բացառման իմաստն արտահայտվում է գառ,
ի գառ, բացի, դուրս, առանց և հողմաղիպ գործածվող բայց կապով:

Օրինակներ՝ Տրամարանուրենէ գառ խօսքի տակ չմնալու ալ կոչում
ունի (ՂՁՆԺ, 2, 251): Կը հետանան իրեն հետևողները, բացի Մանուկ
աղայնն (Ն. տ., 3, 101): Մեզմէ ի գառ ամէնքն ալ մեզի համար կը
խօսեն ու կ'աշխատան կոր (Ն. տ., 4, 201): Սփիկիկն գառ ուրիշ կին
չճանցայ աշխարհի վրայ (ԳՁՆԺ, 1, 199): Չմ ուղիք ընդունի որ
դրամէն ու կրկնատարաբէն դուրս ալ բաներ կրնան գոյութիւն ունե-
նալ (ԾՅՆԺ, 4, 626): Գաղղիացոց ուրիշ միջոց չի մնաց բայց եանան-
քը (ԱԶԺ, 80): Գառնէն ու հայրէն ու դրամէն դուրս կաբժես բան մը չի
գիտեր (ՕՁԵ, 90):

Անշատան իմաստը նախադրության կառույցներով.— Այս իմաս-
տը արտահայտվում է միջին հայերենում արտադր + սեռական, գառ +
բացառական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Չի մի կըլէ նա արտադր ուղղափառ նաւաւայն (ԿԳՊԶ,
159): Յիտակի զոգն գառ ի յայլ մաղձեռնց (ԳՔԲՄ, 114):

Նեգործող խնդրի իմաստը կապային կառույցներով.— Այս իմաս-
տը արեւելահայերենում արտահայտվում է կողմից, արևմտահայերե-
նում կողմ կապով:

Երացյալ գառնում են հիմնականում կրտօրական բռնադր
Օրինակներ՝ Անապարեց դուրս կըլի դամբարանն ու լատաղակեմին
կողմ կամացուկ մը իր արք սարգած սակիին հեռ միտայն (ԵԵ, 520):
Հրատարակիչը սիրում չէր նոր երիտասարդութեան մէջ և չէրս բոլոր
բերքերու կողմէ կը հալածուէր (ԲԲԱԵ, 585): Կը տանջուէր մանաւանդ
անոր համար՝ որ իր դրական արժանիքները կրտօրի ներքին կ'էնչա-
յին նոր հասակը բննագրաններ ոմանց կողմէ (ԳԶԶ, 85):

Պատասխան երգործության իմաստը կապային կառույցներով.— Ինչ-
պես հայանի է, այս լրացումը ցույց է տալիս այն տարբերակն, որից ոչ
անմիջականորեն ներգործվում է ենթական:

Երացյալ գառնում են հիմնականում դրացական բայերը:
Արեւելահայերենում այս իմաստի արտահայտմանը ծառայում են
վրա, տակ, ներս կապերը:

Օրինակներ՝ Ես մի բանի վրա էլ եմ դորմանում (ՎԱԵ, 2, 66):
Մարդ ծագայ գաղմնիկների քարտոցի վրա (Ն. տ., 243): Քեզի Հա-
րութը իր խոսքերի ազգախորհրդան տակ հուզվեց (ՆՁՆԺ, 3, 396): Հաս-
միկի հուզին տառապում էր այդ հարցի ծանուցրան տակ (Ն. տ., 416):
Նրա ծանր, պաղ հայացքի ներս ես անհարձար եմ զգում (ՄՍՁԱ,
362):

Արևմտահայերենում պատսխի ներգործության իմաստի դրսևորման-
ը ծառայում են վրայ, տակ, դեմ, առջև, նախկալ կապերը:

Օրինակներ՝ Փողոցէն սնցեղները մեռն գեղեցկությունը, ազնուա-
կանությունը, Բայառմիւն, մարգարիտաբեանը և աղբի զգայմանը
վրայ կը հիանային (ՂՁՆԺ, 4, 323): Իսկոյն զմայլեր էր Էջմիբի ծովա-
ծոցին վրայ (ԳՁՆԺ, 1, 9): Ամիրալին տանը նորէն սկսա հեծել ազդուր
աղբկան անուշ արեապետութեան տակ (ԵԵ, 331): Ալ չեմ գիմանար
այս անորս տառապանիքն զիմ (ԼԵԼԺ, 375): Խեղճ, սառնակաւոր, հա-
մեստ մարդը շուարած է այս արտասովոր ցույցերուն առջև (ԲԲԱԵ,
565): Իբարտ վրայ չեն խենթանար, բայց կը յարգեն զիրար (ԳԶԵ, 78):
Հեազհեան հետաքրքրութիւնս կը մեծնար իր լուս հայեզմաներուն հա-
ն-

դէպ (Ն. տ., 235); Եղեօն կարծես ձնուեցաւ, կծկուեցաւ այս ակնա-
կին տակ (ՍՔՍ, 57):

Միջոցի իմաստը նախադրութեամբ (կապալին) կառուցե՞նով.—
Գրաբարում այս իմաստն արտահայտուած է ի ձեռն նախադրութեամբ:
Կրացալ բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Երկուս մանկունն փորձուան յորդոցն Պարթևին պը-
ծեալ ոմն ապրեցուցանէր ի ձեռն ղայկկաց ուրումն (Ագ., 34): Մկրտի
հարալո՞քն ճանդերս ի ձեռն մեծին Գրիգորի (ՄՍ, 2, 2): Այլումին Հա-
յոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պատեհբազի (Եզ.,
1): Ի ձեռն արգարոցն և նուազունքն ապրեցան (ՔԱՊՏԱ, 1, Ա): Պար-
զեցօքն ի ձեռն սարին լիզուք ճամբացելոց (ԳնՄՈ, ՂԲ):

Միջին ճայերենում այս իմաստն արտահայտուած էր ի ձեռն, ի
մէջ, ի ներայ + սեռական կառուցչներով:

Օրինակներ՝ Սփոռ ի ձեռն շնչաւոր երակացն ընդ ամենայն մար-
մինն (ՄՀՁՄ, 2): Սպանեայն սուրբ Թագաւորն ծածկեալ լինէր ի մէջ
տրեանն իւրոյ (ՄՈՒԺ, 7):

Արևելահայերենում միջոցի իմաստն արտահայտուած է նետ, մի-
ջացով, ձեռնով կապերով:

Օրինակներ՝ Երբեմն բարի տակից ճանում էր տղազիք առաջին
լոգուզը, որ ստացել էին սուրճապակի նետ (Բակ., 162): Գրիշայի մի-
ջացով ծանօթացավ երիտասարդ կնոջ հետ (Շիրմ., 3, 61):

Այստեղ միջոցի թույլ երանգ է արտահայտուած նաև մեջ, տակ,
վրա կապերով:

Օրինակներ՝ Հանեց մի կնոյ ծրարած, ծրարը իմորով փակցրած,
հասցեն նրազի վրա շորացրած նամակներ (Բակ., 50): Կտորը, Բան-
կադին մուշտակի մէջ փաթաթեալ միան Գրիգորիին տանում էր գոր-
ծարան (Շիրմ., 49): Եվ մազախի մէջ ես տուն եմ տանում Գաշաի
բուրմունքով փշրանքը ճացի (ՀՄՍ, 108): Այդ արասները բողբոջում
են լոզուցեկերի, պակասների տակ (ՇՔՆ, 1, 582):

Արևմտահայերենում այս իմաստի արտահայտումներ ծառայում են
մէջ, տակ, ներքև, վրայ, միջոցաւ, ձեռնով կապերով:

Օրինակներ՝ Պատուպն վրայ խօսք տուա՞ւ աղջիկս առնելու (ՀՊՁԺ,
1, 420): Մարեմանն՝ իր քաղաքովար ձեներուն տակ բխտ ու լիքը բնա-
տորութիւն մը կը ծածկէր (ԳՂԺԺ, 2, 64): Միրոյ և հաւատարի ներքև
շահասիրութիւնը կը պատասպանի գրեթէ մըշտ (ՄՏՆ, 18): Գուր իմ
զգացումներս ալ ձեր զգացումներն վրայ պիտի չափէր (ՄՇԸ, 171):
Քող որ ես լամ՝ զգեցնով դէմքն ձեռնիս մէջ երկու (ՎՔԲ, 348): Զի Հա-
յաստանն ալ ամբողջ ինքզինքը ճանչցաւ ձեր վրայ (Ն. տ., 279): Զիս
կապած, կաշկանդած է իր կամիքն տակ (ՇԵ, 1, 75): Տիեզերքը պիտի

ողողուէր նոր գիտերու տարափին մէջ (ԶԳԶ, 163): Այս աղջկան ծա-
նօթացած էր բարեկամի մը բարեկամին միջոցաւ (ԳԱԱՔ, 204): Երո-
պացիներուն ձեռնով հող մի պահանջէր մեզմէ (ՍՍԱԸ, 438): Կու գան
նաև սեներու մէջ փաթեթած մայրեր (ՎՄԱՕ, 37):

Միջանաբայան իմաստը նախադրութեամբ (կապալին) կառուցե՞ն-
ով.— Գրաբարում այս իմաստի ձևավորմանը մասնակցում են սարե-
րեր, հանդերձ, նետ նախադրութեանները: Կրացալ կարող են զանազան
իմաստային տարբեր իմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Գնաց Տօրիս կեան իւրով՝ և որդուն իւրովը հանդերձ
(Տօրիք, ԺԳ): Հանդերձեցաւ կազմեցաւ Պարթևն եղբարն իւրով հան-
գերձ (Ագ., 28): Առաքէր ճշեռտեալս առ Թագաւորն Յունաց, կէթ Կոստ-
րիսու նետ՝ և տան բաղար մեր լեալ է, արդ ի բաց տուր (Բուզ., 5,
Բ): Ի բաց Էդեաց զաջոյ ոսն սոնապանօքն հանդերձ (ՅՄՊՏ, 332ա),
Ժասանդերցը զարգարութիւն հանդերձ երկնային մեծութեամբ (ՄԿՊԱԱ,
1, ԺԱ): Ընդ յայտնիք աղբերքն արին գալս արդարութիւն (ԳնՄՈ, ԼԸ):

Միջին ճայերենում միասնութեան իմաստն արտահայտուած էր
զեն, ի խէշ, նետ, հանդերձ, յետ + սեռական, ի նետ + սեռական, ի
նետ + տաշվաճ, նետ + հայցական, հանդերձ + գործիական կառուցչնե-
րով:

Օրինակներ՝ Եւ չէ պարտ կապել զգորին ի խէշ տաճիկ ձիայն (ԲԶ,
53): Եւ ոչ Թագաւորն ի խէշ հայրապետի թոզ շնտիր (ՄԳԳ, 17): Տայ
էրկին կնոջ զինչ նետ իւր տակ լինի (Ն. տ., 48): Սորա բազում անկամ
աշխատել են ի նետ մեր ու զապրիկն ու զպտորակն պատաստակ են
մեզ (ԺԳԶԶ, 28): Ոչ կարէ ես գապրիկն ու զպտորակն պատաստակ են
մեզ (ԺԳԶԶ, 28): Ոչ կարէ ես գապրիկն ու զպտորակն պատաստակ են
մեզ (Ն. տ., 212): Եկաւ միակեցեք, որ շնայր զիշերն յետ այն կնոջն (Ն. տ.,
10): Զմանջքն ի նետ նոսրի կամեցան տակ (Ն. տ., 175): Զգարին
տան նետ սովորութիւն (ԲԶ, 87): Ու նետ հոգոյն ո՞վ թոշի (ՇԵ, 161): Նա
չրիք նետ գառներուն (ԿԵՏ, 123): Հետ մոլորանոն շուրջ գալ պիտիս
(ՇԵ, 170): Արէկ նետ ինձ, որ մէկ հետ բեզ գայ (ԷԶՄԳԱ, 15): Կերան
ի նետ հիւրի (Ն. տ., 20): Զկին ու զցույն չիք տուն խէշ իրար գտնու
(ՄԳԳ, 51): Քանի որ մեջիս նստիս, ունեւորից նետ ինձ զրուցես (ՆԺԶԿ,
147): Այն մարդուն ի խէշ մի նստիր, երբ երթաս, զբեզ զրուցէ (Ն. տ.,
272):

Արևելահայերենում միասնութեան իմաստն արտահայտուած է նետ,
հանդերձ, աղբերքը կապերով: Ընդ որում մի դեպքում լրացումը ջուց
է տալիս այն անձը կամ առարկան, որը ենթակայի հետ միասնաբար
կատարում է գործողութունը (բուն միասնութեան):

Օրինակներ՝ Ընկերների հետ եկազ շարուղը (Բակ., 14): Դռան հետ իրճիթն էլ ամբողջ շարժվում էր տեղից (նՊ, 1, 78): Փառքաբից դարի պարները (2, 180): Գու Մաշտոցի հետ հաց էր կտրել (2026Մ, 241):

Երկրորդ դեպքում լրացումը ցույց է տալիս այն առարկան կամ անձը, որը խնդրի հետ կրում է գործողությունը (խնդրային միասնություն):

Օրինակներ՝ Թաղևմ թեզ, հատիկ, և դարզը Բեզ հետ (22, 48): Զահագան մանուսի և մրգերեկի հետ հաց էլ էր ծախում (նՊ, 1, 77): Մեր հետոսը իր փառի հետ ժառանգեց և բազմաթիվ նախանձորդներ (Բ, 4, 173): Ուրիշների հետ ինձ ես տարավ կոխի (ՍՋ, 2, 101): Մեր նագուստի հետ մեր մաշկն էլ գոփեց (ՊՍԾԺ, 4, 161):

Արեւմտահայերենում այս իմաստը զրտելովում է հետ, հանդերձ կապերով: Այստեղ ես տարբերակում են բուն միասնության և խնդրային միասնության իմաստները:

ա) Կապային լրացումներ բուն միասնության իմաստով.—

Օրինակներ՝ Գիշեր մը թառայն գացի բարեկամի մը հետ (2ՊԾԺ, 1, 311): Սուրի ժամանակ տեսնում էր որ Հնդիկներն իրենց կովերուն, եզներուն և ուշխարներուն հետ անօթմիկնել միտած են (ԵԾԾԺ, 4, 533): Խնդրացույցին հետ կը խնդար, լացույցին հետ կու լար (ն. տ., 452): Ընտարար ապրիլու վարժուած կիներ յանկարծ շրտարութեան կը մտաւուրի գալկներովն հանդերձ (ՍՍԾ, 22): Պղտիկը հասաւ մեզ իր լըջաճակին հետ (16ԸԸ, 57):

բ) Կապային լրացումներ խնդրային միասնության իմաստով.—

Օրինակներ՝ Կը պահանջեմ անտեղի գրեզ ամասնոյց հետ (ՍՍԾ, 143): Հագցուցէր ատոր իր բնուանի՛ր հետ սորուկի լաթեր (ԻԸԾ, 157): Հիմա իմ ուղտիս հետ կաշիս ալ աճուկդի կը հանելն (ԹՐԻԾ, 504): Պաշտօնիս հետ կը կորսնցնէի նաեւ վաճառասան վրայի պզտիկ սենեակս (ն. տ., 598): Անչորեցաւն մէջ իրենց հետ կը վազեցնեն զիս հեղհեղ (ՎՓԵ, 135):

բ. նախադրույամբ (կապային) կառուցներով պարագայական իմաստներով

Նախադրույամբ (կապային) կառուցներով արտահայտվող պարագայական իմաստները համեմատարար սակավաթիվ են: Գրանք են՝ տարածական, ժամանակի, ձևի, համարատարանություն, վիճակի, պատճառի, նպատակի, հիմունքի, պայմանի, շարժի:

Տարածական (տեղի) իմաստը նախադրույամբ (կապային) կառուցներով.— Այս իմաստն ունի ուղղորդման տեղի և դարձրման տեղի տեսակներ:

Գրաբարում ուղղորդյալ տեղի իմաստի զրտելումանը ծառայում են բնույտաց, զկի, գնեա, առաջի, զկալ, ի վերայ, ի մէջ, զէմ, յայնկոյս, յանդիման նախադրութունները: Կրայայ լինում են շարժման բայերը, որոնք նույնիմաստ լրացում կարող են ստանալ նաև ի, առ, բնդ+հայցական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Ել Տօրիք բնդառաջ նուոյն իրոյ ինդութեամբ (Տօրիք, Ժ): Լեծեալք իբրև զմարդիկ զհետ երկայ արշալիցեն (Եզն., 1, ԻԵ): Փայտան իւրարանչիր զէլ Երեսաց իւրեանց (Մե, 1, ԺԱ): Յարց վերայ զիմեացնա զու (Բ օրէնք, Գ): Մտին Մոմսէս և Ահարոն առաջի Փարաւոնի (Նիք, Ի): Եկն առաջի Փարաւոնի (Յն., ԻԵ): Լուր առաջի ետու զնացէ (Ագ., 500): Առարեաց և զայս զիւր վկայսս ի մէջ ձեր (ն. տ., 514): Կնացցիք ի մէջ ստուերաց մաշու (ՄԿՊԱԱ, 2, ԻԶ): Բրբր զինեաց ի վերայ ետու արքն՝ նա ազաղակեաց մեծաձայն և ընթացաւ ի վերայ արցնայ (ՄԻր., Ժ): Ամենայն զօրքն սկստն զէմ իրեաց աղջանկ (ՅՊՊՏ, 281 բ): Անցանէր յայնկոյս զնուոյն (ՂԼ., պատմ. Գ): Եկեացէ զկնի իմ (Եզն., խրատք): Նույն տեսիլ լուսեղէն խաչին ի վերայ զպաղաղացն Երթայր յանդիման ամենայն ժողովրդեան (Մե, 3, 4Է):

Ուղղորդման տեղի իմաստը միջին հայերենում արտահայտվում է առաջի, ի զէմ, զէմ, զիմաց, ետև, զհետ, բնդիւմ, ի մէջ, ի ետեւ, ի վրան, ի վերայ, հանդէպ, յայսկոյս, յայնկոյս+ստուական, մերձ, ի մտ, մտ+տական, մտ+հայցական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Մուկ մի բզովի մտ գնաց (ՆՄԺԱՎ, 26): Սանդ զիս Աստուած և տարաւ առաջի Աղամայ (ն. տ., 79): Նա կրթոյ մերձ հիւանդին ցնձաղով (ն. տ., 81): Բերեն հասն մտա ի հիւանդն (ն. տ.): Աղբարս թրեց մի գնաց մտ մագրծն (ն. տ., 245): Զինչ զծովն յաղի ծովէն զրացր ջրիլ ի զէմ կու զամ (ՅԳ, 258): Առաքեր ի մէջ բերդին (ՊԱԳ, 94): Քո կէս մարմնոյզ եմ ես որ անցնիմ ի ներև հողոյն (ՅԳ, 490): Գայ հանդէպ արեգական (ՆՄԺԱՎ, 82): Նորս լալով զպրին բնդ զէմ առաջի մաց իւրեանց (ն. տ., 21): Ոչ ժամանեաց կանկն յայսկոյս աշխարհիս (ՄՈՒԺ, 297): Գայր սև բորմբոյն զէմ վասակայ (ՍՍՊՏ, 8): Առաքեր նա զՊալիթ զորի իր ամենայն զորք զէմ նոցա (ն. տ., 27): Հազրէ վարդին զիմաց կարգադոզ բերին (ԳԱՏ, 233): Առաջին զնայ յայնկոյս ծովուն (ԱՍԶՄԸ, 252): Կնաց Զուլումաք ի լեռն մի տակ հասաւ (ՊԱԳ, 596): Զիւանդի մտ կրթաւ (ՆՄԺԱՎ, 295): Զլա բո ծովուն մէջ կկի (ՆԺԶ, 178): Մտեր ես ի մէջ ստիս (ն. տ., 167):

Արեւելահայերենում այս իմաստն արտահայտվում է առաջ, դեպի- մեջ, մտա, ապի, վրա, կողմը, ետև, ի վար, վերև, ինչպես և հնչյունաժ գեւը, դեմը, ետև կապերով:

Օրինակներ՝ Բարձրացանք դեպի գյուղը (Մուր., 5, 257): Ի՞նչ մտա- արի՜ ձգվեցող անեմ (ԶՔ, 2, 116): Երբ զղյակի առաջ հասավ, ինչպիսիք ձիուց (Մուր., 4, 44): Գնացին մի այլ աշխարհ, այլևս մեր երկազեղի: Վրա չվերադառնալու պայմանով (ՎՓ, 3, 224): Մինասյանն այդ գի- շեր անհարձար համարեց Շակյանի մտա տեղափոխվել (ԸԳ, 3, 299): Եվ մենք երգվեցինք նկարի առջև հետոյի մարտի մեջ աճեղաշառչ: (ՀՄՀԵՄ, 78): Անցավ դանիկի մյուս կողմը (Բ, 2, 238): Փառնում էին իրենց խաճուրի նետ (Շերվ., 8, 70): Իչեր, մորիկներ, դաշան ի վա- իշեր (Իս., 1, 366): Բարձրանում են սարերն ի վեր եվ իջնում են ձա- րերն ի վար (ՀՄՀԵՄ, 92): Տալարք հանեցին գյուղի վերև (Բակ., 34): Մտերբը նախիրից չէին հնանում, սարերից դեմը չէին գնում (Ն. տ., 36): Դուք եր կանչում ինձ ձեր ետև (ԸՔ, 1, 152):

Արեւմտահայերենում ուղեորման տեղի իմաստն արտահայտվում է դեպի, դեպ, մեջ, վրայ, դեմ, ետև, ետևա, ընդառաջ, շուրջ, մէջտեղ, ի վար, ի վեր, մինչև, անդին կապերով:

Օրինակներ՝ Բռնի կործան պարտն եղութեղին վայ իջեցան (ՅՈՅԺ, 1, 65): Եկա նախադասական արտոն դեմը (Ն. տ., 4, 210): Ամէն բան խաւարի մէջ ինկաւ յանկար (Ն. տ., 243): Աշուրք Բաշայի մէջ կը բաշտուրք (ՌԶՅ, 196): Եկեղեցւոյն մէջ մտայ լռելիացն (ՌՍԵ, 124): Վարդապետացուն լուսին հետ եկա անկողնէն, իջաւ դեպի ձորը (ԼՂԵՅ, 133): Ուղեուրեցա սնկեմեմուսն ետևը (Ն. տ., 175): Կենսայի բունականութիւնս դեպի ուս դիմ մը կը վազէ (ՏԳՎ, 153): Մենք կը դիմըր դեպ անշուք գիպ (ՌՈՅ, 37): Եւ կ'երթար, կ'երթար, անխոնջ ու ինքն, Նորգոնն ի վար, նայաւմա՞ք մը նետն (ՎՓԵ, 78): Ելանք յայն նամբուն վրայ (ԱԶԳՆ, 90): Եւ իսկոյն սլացայ ձինսպատ լինեմք ի վեր (ՇԵ, 1, 305): Ստեղծարարութեան օրի՞մը կը սանի երկու բնու- ներուն մէջտեղ (ՉՅԵ, 439): Ստիպումս կը շուսն Արլանքնանէ անդին (ԶԳՄԵ, 170):

Գրաբարում զգալիորեն տեղի իմաստն արտահայտվում է արտա- րայ, առաջի, դեպ, հանդէպ, ի ներքոյ, ընդդէմ, ի վերայ, ի մէջ, յանդի- ման, յետոյ, յետուս, դեմ յանդիման, մտա, մերձ, շուրջ ետխազրու- իլուսներով:

Երայցայ լինում են զգալիորեն բայերը:
Օրինակներ՝ Կացուցին զնա արտարայ բանակին Բարայելի (ՅԵՄԵ, 2): Կայցէ արեգակն հանդէպ ձորոյն Գարաւորի, և լուսին դեպ դարձին շրտայ (ՆՂՆ, 2, 16): Զոր արտարայ բանակին սպանանէին յողջակէզ

(Ն. տ., 4, 68): Միտեցն ի ներքոյ նաւ ազր (Ազ., 74): Ընդդէմ արե- վից ձ արեւմտից կանգնեաց աշտարակս բոլորսն (Մե, 3, ԾԹ): Ոչ թողցի այր ըսր ի Բաբի վերայ (Մարկ., 69): Որ նստէր ի վերայ արտոնի (Յասոն., 5): Բնակեցուց յանդիման դախաթն (Սնն., 9): Ճանանչ նշույնցն սինսան իրամէն իրգիզող գոյաց յետոյ ինկան (Ղե., Պատմ., 5): Բնակեցաւ դեմ յանդիման Քիլիկիոյ (Ն. տ., ԻԶ): Ի վերայ նաւս կանգնէ զԱստղիկան ստղիկերն, և մտա նաւս գտան գանձու պաշտպանութեան կողմ (ՊՄՊՏԱ, 1, 4): Բանակեալ էին մերձ բանակին Յունաց (ՍՄՊՏ, 3, 109): Բանակի ի գաշտին մերձ ի Կա- պաճն Վաղարշակերս (Ն. տ.): Հեղին զարիւնս նոցա որպէս շուրջ զԵրուսաղեմս (Սաղ., ԼԸ):

Միջին հայերենում այս իմաստի դրսևորմանը ծառայում են առա- չի, առաջ, առաջև, առջև, արտարայ, բոլոր, դեմ, դիմաց, ի դիմաց, դիմն, ի դիմն, դուռն, խեչ, ի մէջ, մէջն, ի ներքև, ի ներքոյ, ի ներս, ի ներքան, ներքոյ, ներքև, ի շուրջ, ի վար, ի վերայ, ի վրայ, զմա, ի վերայ, վերև, հանդէպ, յայնչոյս, յետև, շուրջանակի, տակ, վանք + սն- սանպան, առաջի, ի վերայ, հուպ, մերձ, մտա, յանդիման + արական, արտարայ, ի բացեայ, դուս, ի դուս, ի գտա, հետա, ի ներս + քա- ցառական կառույցները:

Օրինակներ՝ Ի սորա նաշուպեմին առջև տանին խաչ (ՍՄՊՏ, 126): Ամէն այս են որ Բեյ առաջի կան (ՄԱՊ, 42): Հաշուց թէ ջոհար ունի ' առջև խոփն կու թափէ (ՉԵ, 143): Մաղաքին արտարայ ետակոյն բորբոսն (ԳՔՔՄ, 19): Սողկուրդ աճեն ժողովեցան, բոլոր վարդեանցն նստան (ԿԵՏ, 155): Չընչասակ կանգնէր դեմ հողոյս (ԳԱՏ, 274): Կանդ- նեցնես զմարդն ի դիմաց արեգականէ (ԳՔՔՄ, 83): Տեսանէ մարդն դիմաց ալիցն ճանճեր (Ն. տ.): Ես երկիմ թեզ հրանդին զլուսն դիմն (ՆՄԺԱՎ, 295): Ի ներքև բարձիք իմայ մտացայ զմտասնին իմ (Ն. տ., 140): Թաղանդն զնա դուռն բերդին (ՍՄՊՏ, 73): Անկանի կորսն ի վե- րայ բերանոյն ի մէջ գահի կափն (ՆՄԺԱՎ, 280): Հոգիդ թող մէջ նոյն լողայ (ՅԳ, 324): Դու խաչեցար մէջ ալխարհին (Ն. տ., 532): Մէջ անգիտաց շատ շխտի (ԿԵՏ, 186): Մազկերն, որ բորբոսին ի ներս ետակոց, ոչ արձակին բոխարով (ԳՔՔՄ, 18): Դե՛ւ ներկ կուրածին պինջ իրք (Ն. տ., 58): Որ կայ անգամացն ներքև (ԲԶ, 128): Վերի վաներացն ի շուրջ կուպայ (ՉԵ, 165): Աղուսն եկաց ի վար լրիվ միոյ (ՆՄԺԱՎ, 86): Հարիւր ֆլորի մարդայ մի մտա ամանաթ եզ (Ն. տ., 221): Մերձ գինին նստեալ բու հու մի ետև անոն պրտին զգան (Ն. տ., 259): Արևի եխա ի բարձիս վեր (ՆՔԶԿ, 164): Կամուրջ կապէ վեթայ զետի (ՄԶԲ, 1, 110): Ազդեր ծաղիկն ու մամախաղայ կու բացուին նետ աստեղեղան (Ն. տ., 222): Ի վերայ կիծոցն և սրտին դիր (ՄԶԶՄ, 32):

Ոչ արձակին շուրջանակի ըզընին (ԳՔԲՄ, 60): Գամ իբաննձ վարդենոյն տակ (ԳԱՏ, 131): Ի մօտ բազաուրի մի իշխեսցէ որ նստել (ՍԳԴ, 17): Արիմն ի դուրս ի յերակացն շորրուսի՞ դատել ի ներս ի յերակացն բորրուսի (ՄՇՄՁ, 63): Նստաւ մերն նմա (ՆՇԳԿ, 136):

Արևելաստերնում դազարման տեղի իմաստն արտահայտում է առջև, վրա, շուրջը, միջև, տակ, առաջ, հանդեպ, մօտ, զինաց, մեջ, դեմ, կողմը, կողմից, նեոտ, հանդիման, ետև (նեոտ), ներս, ներքև, ի վար, վեր, վերև, ցամ կապերով:

Օրինակներ՝ Մանեակայի շուրջը հավազվել էին մեծանոցի քնտանիքի անդամները (Շիրվ., 3, 10): Լուսամուտաներից մեկի առջև դրված էր մեծ դրասեղանը (Ն. տ., 51): Մմբատը նստեց տանափռոջ և պապաշայի միջև (Ն. տ., 88): Կանգնած էր դռան հանդեպ (Մուր., 2, 83): Պատերից մեկի տակ գտնվում էին երկու ճողև կուճեք (Մուր., 6, 232): Գնացրը կանգ առավ մի կայարանի առաջ (Ն. տ., 394): Գիմաճորից թազավորին ամբողջի դռների մոտ (Մուր., 4, 89): Կանգնեց նրանց դեմ ու դեմ (ԳՍԾԹ, 2, 45): Եկան կանգնեցին նրանք խանութների դեմ դիմաց (Ն. տ., 105): Նա պատկեր էր առաջավարից դուրս (Բ, 4, 334): Մեր Փարվանա թագավորի Ապուրանի հանդիման կազմ ու պատրաստ սպասում են (ՇԹ, 1, 225): Կանց առավ փախցի նեոտ (Շիրվ., 9, 194): Զին ու երկրիք ծածկվեցին քստանների հետևը (Բակ., 136): Փետրում են նրան յոթ սարի ետև (ՄՇԶՄ, 321): Շտապում էր ղեպի առաջ, խորը ավազի մեջ թազելով յուր սորերը (Շիրվ., 4, 10): Մածկվել է ահա՛ղին ճազակույտերի ներս (Բ, 5, 71): Սառցի ներև քնած էր զեռ (ՇԲ, 1, 120): Ճանապարհից վերև, յուրի լանջին, մեկը շրում է մուգ կանաչ ավազաքար (Բակ., 107): Պոստին իր զլիխ վերև նետավ մթուժան մեջ փայլոց երկու ահարկու աչքեր (ՆԹ, 1, 79):

Արևմաստերնում այս իմաստն արտահայտում է առաջ, առջև, առջիկ, առընթեր, առաջ, անցին, առջին, ղվմ, ղվմաց, բարբախք, ետևէ, ետին, դուրս, վրայ, վրան, վերև, մեջ, ետև, շուրջը, տակը, ներս, ներքև, մեջուղ, վար, վեր, մօտ, մօտիկ, ի վար, ի վեր, յանդիման, միջև, բնդղմ, նեոտ, կից, ղվմ յանդիման կապերով:

Օրինակներ՝ Այն տանն քաղաղներու վրայ սյգտի նստիմ (ՉԳԾԹ, 1, 53): Մեր բոլոր ծողովներուն մեջ արդարութիւնը միշտ էր փայլի իր բացակայութեամբը (Ն. տ., 2, 21): Ի՞նչ հարկ կայ, որ անցր փեռուսը մը այս հայկապ շէնքերուն շուրջը տարրերի (Ն. տ., 225): Յահարոց մը կ'երևայ դրան առջև (Ն. տ., 3, 274): Մեր հոգը հին օրերու խանդը չէր մնացած (ԿՕԾԹ, 4, 59): Քանի մը ծառեր կ'երևային մեր քնակարեանց շուրջը (Ն. տ., 117): Երկար տանն ապրում է հայկանի շրջանակն դուրս (Ն. տ., 428): Մազերս զլխուս վերև կը ցցուին

(ՍՏԵ, 132): Մածկում վարազյուններն ներս տարութիւնը կը սողար (ԿՁ3, 22): Երեքիքն ետև երկու քարի մէջուղ ալ կրակն վրայ արարողի կերպար մը ետ կու գայ (Ն. տ., 197): Գոց պատումներն անցին, հեռուն, կը տարածուէր բազմերանց զիւրանկարը (ՅԵ, 31): Մոզային քանի մը թղտուներ կը յածէին այդ յոսի շրջապատակերին վերևը (Ն. տ., 414): Քամիկին ետև փողոցը կը նստէին, խոշոր ու կիսափուլ տան մը մեջ (Ն. տ., 523): Բուռն փափաք ունէի տար վերմակներու տակ կ'զիւնուի (Ն. տ., 547): Ըսէ, որ զազափարիս փարսաները հրդեհեմ շորս ծափուան ղվմաց (ՍՄԵ, 26): Քար ու փրփուր ալիին վրայ կը համարուէին իմ առջև (ՏՕԵ, 37): Լոյսեր կ'արիւնին ծառերէն անցին (Ն. տ., 84): Թնքին ծղոտով մը կը կենար մկրտուողն ետև (ՉՕԵ, 19): Բակին մէջ, հանցանքն թէ մը վերօք, երեք-չորս տասնակ երկնայնորն (Ն. տ., 33): Բաւերուս ետին լանդիստաութիւններ կը փետուր (ՎՇԵՆ, 62): Կը զենմ ծարրային աչկերու առաջ (ՉՕԵ, 135): Բաւական քաղաքութիւն կար, ոտներ խաղի սեպակին շուրջը հաւարած, ալլը դաշնամուրին բոլորսիք (ԻՔԵ, 69): Երբեմն շփոթաճար կը կենամ նշմարաւրեան ու ստալին միջև (ՎՇԵՆ, 305): Եւ շլացած աչկերուղ ղվմ ծաղկան ետև բոլ յոսեր (ՎՔԵ, 91): Քանիք անկողնիս մը կը դիզուր կարմն ի վեր (ԱՉԵ, 70): Իր գիւղին ազնվիւններուն ղվմացը կը շիկիի ամօթխած (Ն. տ., 324): Դրան առջին համազգեստուոր սպասեակ մը տիկիկին կառքը առաջ քաշել կու սայ (ՕՉԵ, 188): Անտըր արդեն նստած են մեկնակին յանդիման (ՄՔ, 250):

Ժամանակի իմաստը նախադրույթայմ (կապային) կառույցներով.—Սրան ծառայում են զբարբառւմ յետ, զկին, հուպ, յետոյ, հետև նախադրութիւնները:

Կապայով բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Յետ յարտքեանն էկեր զմովն և ոչ զմիս (ՍԳԵ, 4, ԺԲ): Յետ եօթն ատուն ետ հրաման (ԱԳ., 69): Ժամանեցից զկին դրսուտը իմէյ և որդիկին իմոյ շարիսիմեայ (Ն. տ., 207): Եւերուայ էր երկիրն յապառապի Պարսից, աչի ինչ հուպ մեաւեկն ծրուանդալ և ինչ թազաւորն էր առաջիկ (ԹԱՊՏԱ, 1, Է): Յետոյ յկատուծոյ պատումաւն... իմացալ (ՍԳԵ., 1, ԺԲ): Ար ի նայնեացն հետ՝ մուրեպա զանգաւեցին (ԱԳ., 522):

Միջին հայերենում ժամանակի իմաստի զրտերմանը ծառայում են զկնք, ղվմ, բնդղմ, ի նեոտ, հետ, յուտայ, յետ, ի յետ, ի մեջ, յետոյ + սեպակն, ի վեր, յետև + բացառական կառույցները:

Օրինակներ՝ Որ ծանար ալլվայ բնդղմ գարման (ԲՉ, 52): Բուսնի ի ծնողնէ ի վեր և ի հինգ ատուն ինչի ինն օր (Ն. տ., 54): Որ յետև անվայրստ սան (Ն. տ., 87): Մթաքսա ի մեջ ստուն (ՍՄՊՅ, 12):

Յեա կեանքին սակա ժամ անցո (Ն. տ., 42): Յեա կրկու պահու գա-
րեջուր սուր (Ն. տ., 107): Ի հետ ամէն շնչելոյ քրտինք պիտի գայ (ՔԶ,
67): Յեաոյ սոցա զմարդն արարեր (ՅԳ, 413): Յանկից ի վեր չկարէ
գնողն զարձնել (ՄԳԳ, 63): Կեանքին յետ զժար բան չի գործէ (ԱՅԲ,
56): Ի մամկնաբնէ ի վեր զիս ուսման հոգան կու մաշէ (ՀԵ, 145): Եւ
յետոյ ժամանակաց փոխեցան որդիքն նորա առ Աստուած (ԺԵԶԶԱ,
126): Այսօրէ վեր ոչ իմ, ոչ իմ ազգականաց, ոչ այլ մարդոց գաւի շիայ
հետ սացան (Ն. տ., 421): Գէմ առատառն լուսուն եւ ի ձեր երդիքն
կենի (ԵՔԶ, 131): Գուրապահ՝ ժողով մի կայ, որ չի բացուիր զօրն
արևուն, Արևմտեան հետ կու բացուի, պայծառանայ մէջ դիշերուն (ՄԲԶ,
223):

Արևելահայերենում այս իմաստի արտահայտումներ ծառայում են
անց, առաջ, առջև, առ, զիցում, զեմ, եւ, ընթացում, ժամանակ, ի
վեր, հետ, հետո, հետե, մտ, մինչև, միջոցին, ետխման, պահին, պես,
վրա, վերջը կապերը:

Փրկեակներ՝ Ու ձայնիս վրա վեր եմ թռչում (ՀՄՄԱ, 154): Մտադիր
էի տեղափոխել թէ ժամանակից հետո (Մուր., 6, 170): Ժամը երե-
կից անց բոլոր զորամասերը հրաման ստացան (Բակ., 284): Մարդոց
առաջ ձորերում ապրել են զազանները (Ն. տ., 156): Հաճախելի կար-
կատները տարիներ ընթացում աղափաղել էին նրա հազոտաթի
թիակալան ձեռք (Ք, 5, 404): Մեր բոլոր խոսակցութեան ժամանակ նա մի
բառ անգամ չէր արտասանում (Մուր., 3, 13): Ապրում են սիրով երե-
խաց ի վեր (ՀԲ, 2, 15): Ողբույթից եւ երիտասարդը նկատեց (Մուր.,
2, 48): Հննելու միջոցին հասկնալից հատիկները թափվում էին (Ք, 5,
428): Արեւ մայր մանկու մտ, ծովափի կողմից սփռել էր փշիւլ զով
քամի (Մուր., 6, 259): Խախման հետանալս տիկնոջը փող պիտի վճա-
րեմ (Մուր., 3, 266): Միմեծոր տանող արահանն առաջին ձյանի հետ
փակվում է (Բակ., 29):

Արևմտահայերենում ժամանակի իմաստի զրտերմանը ծառայում
են առաջ, առջև, մէջ, վերջը, ետք, վրայ, մինչև, հետ, պես, ի վեր,
առեմ, մտ, մտիկ, միջոցին, ժամանակ, զեմ, յետոյ, անդին, ապին,
ընդմէջ, զուր կապերը:

Օրինակներ՝ Աստուրնէ ի վեր իտցիս մէջ նստելէն ձանձրացայ
(ՀՊԵԺ, 1, 34): Գայուն պէս կր յայտնեմ զաղաներս իրեն (Ն. տ., 210):
Հայկազանիս զպրոցին փակումէն ետք Վ. Պօլոս դարձաւ նորէն (Ն. տ.,
2, 12): Երկունանի պատերազմութեան վրայ երեք յորս տարիներ ան-
ցան (Ն. տ., 220): Առաջ պիտի երթայ նաեւ ասիից վերջը (Ն. տ., 271):
Բայց այլիկէն առաջ եւ կերպուր կ'ուղծեմ (Ն. տ., 3, 24): Ամառուան
եղանակին մէջ շատ տեղերէ կու գան հոս օգափոխութեան համար (Ն.

տ., 221): Կէս գիշերին մտ մեր վրանք պարպուցաւ (ԵՈՅԺ, 1, 484):
Ամբողջ ճաշի միջոցին հանելի ժամանց մը անցուցինք (Ն. տ., 4, 233):
Սովի ժամանակ տեսնուած է որ հնդիկներն իրենց կովերուն, եզնե-
րուն եւ ուխարիներուն հետ անօթութենէ մտած են (Ն. տ., 333): Իր-
կանան ղեմ մինչև թիւնելին հրապարակը զացիրք մէկ քանի բարե-
կամներ (Ն. տ., 519): Մինչև վերջին վայրկեանէն, Բաշուրեամբ սպա-
սից իր զակիքն բով, առտուան դէմ նորէն կէկզեցի զնայ (ԳԶԵԺ, 1,
73): Ժողովէն վերջը առանձինն տեսնուցայ հետը (Ն. տ., 287): Իր
այս քնատրութիւնը ինքն ալ խոստանում է արդէն ուրիշ պարագայի
մը տակ (ՄՄԵԺ, 268): Վարդապետացուն լոյսին հետ ելաւ անկողնէն
(ՆՇԸԵ, 133): Գործողութիւնը կ'անցնի ուսու-պարսկական պատերազ-
մին ատենը (ԱԶԵ, 320): Ուրիշներ ակիք անպատշաճ կատակներ կ'ը-
նեն, միաներուն չէրը Բանհանուան ընդմէջ (ՉԶԵ, 173): Ասկէ անդին
այլեւս զանոնք կանոնաւոր շարքով մը չէր կրնար վերջիչել (ՇՇ, 1,
50): Յետոյ արտօնեց որ Արման զստեղէն դուրս աչքիչէ նաեւ իր ար-
հեստանոցը (ՍՎՄ, 10): Քսան տարի անցած է մեր հանդիպումէ աս-
ղին (ՎՄԶԲ, 78):

Նպատակի իմաստը նախադրութեամբ (կապային) կառուցներով.—
Գրաբարում այս իմաստի արտահայտումներ ծառայում են պարզաւ, լա-
զագ, սակս, վասն, ի վերայ նախադրութեանները կրացայ զանուն
են բազմապիսի բայերը:

Օրինակներ՝ Երկու որդիք նորս ի վերայ տէրութեանն կուռէին (ԵԷ,
7): Անիկ քան զայս տացն սակս հոգոյ (ՄԳՊԱԱ, 1, ԻԶ): Մասանցան
ի մահ վասն անուանն Ասատուն (Առ., 582): Զայս ցիտուսան պա-
զու ձեզ ծանուցանեմք (ՅՄՊՏ, 242թ): Անհնկուն այս ի ես հայէին
յաղազս արունկ եւ անտաշել մարբելոյ նորս զհոգեորացն մասանց
քնտրութիւնս (ՅԴՊԶ, 148):

Միջին հայերենում նպատակի իմաստն արտահայտվում էր պա-
զաւ, ի վերս, համար, պատեաւաւ, վասն+սեռական, հետ+տրական,
վասն+հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Գարձնայ իմ սիրտս համար նա յարեաւ եւ շատ զատե-
ցաւ (ՀԵ, 156): Գու զնա պատեաւաւ որոյ (ՍՕՊՆՄ, 75): Կարծեմ վասն
այմար արար, թէ ի վեր քարշել զնա կարէ (ՀԵ, 162): Վասն սուրս այս
պարագորդ հանդէլիք եւ գերանայիք (ՆՄԺԿՎ, 75): Այն քո հատուն
հետ կու ջանայ (ՀԵ, 167): Կեղանութեան համար ոտել (ԱՕԲ, 29):
Ամէն հետ յանու զստիք, ես զնու քնտնի կապեցի (ԵՔԶ, 260):

Արևելահայերենում այս իմաստի արտահայտումներ ծառայում են
համար, նպատակով, ի, իրեւ, ինչպես, ի պատիվ, ի սեւ, հանուն, մրա-
նով, վրա կապերը: Կապի խնդրը զանուն են առաջին հերթին անորոշ

գերբայր և բայանունները, ինչպես և այլ բաներ այս կիրառութեամբ ևրացյալ բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ ձնեզուկների թուան կհան ուսելու համար, Կոացա բար վեր առա առա զարկելու համար (2Թ, 1, 168): Հինգերորդ բունը ձևը անհասանելի գանձի Սերմանեցիք որուն մեր ի նվիր (2, 172): Փառա-կազմ գրքերը այնպես շարժած էին սահմարաններում իրե Փարա-բանը (Բ, 2, 236): Մատույում էր նաև ինչպես մի գեղեցիկ դիտարան (Մուր, 4, 2): Ասես համազարկ էին առախ ի պատիվ զոսկամաների (ՄՀԱԿՄ, 201): Մաքանեցիք ի սեր օրվա այս հողթխակն (ՍՍԲ, 56): Մարտինի քնկալ հանուն կյանքի (ԳՍԾԺ, 2, 152): Գրանցից շատերը երա զեղանի զսանք փնտալոյնյան պարծանքը վաստակելու նպատա-կով էին հունձախում Գարման (Մուր, 4, 37):

Արևմտահայերենում նպատակի իմաստն արտահայտվում է հա-մար, սիրոյն, իրելու, ի երան, մատով, որպէս, վրայ կապերով:

Օրինակներ՝ Տոցնութիան տանելու համար բիշ մը արժողի ճրա նըս-տայ (ՀԳՍԾ, 1, 18): Այր մը իր պատրև պահելու համար պզտիկ անպատուութիւններ քնդունելու է (ն. տ., 410): Անտառուն Եղանակին մէջ շատ տեղերէ կու գան հոս օղափոխութեան համար (ն. տ., 3, 221): Աստրիան ալ ի նշան բարեկամութեան Քլեյի նաւահանգիստը գրեցն մնջ զէմ (ն. տ., 4, 35): Տանուք բարեկամութեան տունը կու գան (ն. տ., 5, 309): Կարք մը ոսկաբի սիրոյն այշշափ նոսաւաութիւն յանձն կ'անէ (ԲՉՑ, 241): Ար պարզեմ գայն որպէս վանան (ԳԱԱԹ, 40): Պակ իրելու ճակտից չնկու ապ մը ձին (ԻՌԵ, 90):

Պատահելի իմաստը նախադրութեամբ (կապակին) կատուցեւեալ.— Գրեցարում այս իմաստն արտահայտվում է աղագա, յաղագա, ի սակ, սակ, ի պատճառս, վասն նախադրութիւններով ևրացյալ լինում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Քանիք անձարմիրն են հրեշտակը և դեր, յայն տակ և ծնունդը ոչ գոն նոցա (ՆԳՆ, 1, ԻԳ): Գովնց զնստա յաղագա զսահմանս հրամանացն պանելոյ (ն. տ., ԺԱ): Այնք աղագալ պատուիրքը նմա վասն իր յաշտ աննէ (ն. տ., 2, Ե): Տրուտեցալ արքայ վասն որդոյն իրոյ (Բ Թաղ., ԺԲ): Իսկ զինչ իցնն օրէքը. յանցումոց վասն յաւե-լան (Գաղ., Գ): Ուր կերակրէր անը ժամանակ և ժամանակս և կէս ժա-մանակի շերտաց օձին (Յայտն., ԺԲ): Ենկալ երթալը նստաւածի պատ-ճառս ի կողմանս Հայոց (Ագ., 28): Սիրոյ պատճառս փախտեանս աղագալ գայ առ Խորով (ՅՄՊՏ, 255 ր): Ընդհուպ իսկ Տաւառածնայ ի Հոսոսն ձնանաստը լինին ի սակս հաւկաց (ՏԳՊ, 100): Ի Տայրտոյն-տէն Տոյսեփայ խնդրէր տալ նմա զմեծ դատաակերտս իրք ի պատ-ճառս զնոց արծաթոյ (ն. տ., 112): Սակս այսպիսի շար մտխանաց ...

սպանեղձ՝ ընկեցին զնա ի ծովակն (ն. տ., 113):

Միջին հայերենում պատճառի իմաստն արտահայտվում է ի վե-րայ, վերայ, համար, ի դէմ, յաղագա, աղագա, յերեսաց, ի ձևոն, ի պատճառս, պատճառաւո՛ք, սակս, ի սակս, վասն, վանց, սաղագալ + սե-տակն, համար + տական, վասն + խայցական կատուցներով:

Օրինակներ՝ Ի վերայ սղալմանց կարէ զինք ի ժամէ արկելի (ՍԳԳ, 47): Յայնժամ փոշիման զարձա ի վերայ իր շատ խնդալուն (ԵԿ, 145): Է՞ր ոն գու այլոք համար մնացի զինչ էչն ի սխի (ՅԳ, 264): Հնչա-ցացուս ախալից համար (ԱՄՀՄ, 350): Ի դէմ վարդին հարկանն ծափ (ԳԱՏ, 140): Ի ձևոն այրելուն և առափնան արտին մարդն մեռանի (ՄՀՅՄ, 55): Ջորոյ վասն աղաւն մանկաղիք լինէ: իմոյ նուատու-րեանս (ՍԳԳ, 15): Սիրտս է ի սուգ մտեղ վանց քո կատօտուն (ԵԿ, 136): Ես կու մաշիմ վարդին սաղագ (ԳԱՏ, 131): Աստուծոյ սիրուն համար զեզ անէ (ԱՕԲ, 18): Վախեն հոգմ սաստիկ կու սնազն, վասն այն թօթափնցա տերնն վարդին (ԳԱՏ, 227): Առժամայն մեռաւ աննիկ հան ի ձևն կնոջ շարսիան (ՆՄԺԱՎ, 297):

Արևելահայերենում այս իմաստը արտահայտվում են առ-բիվ, Երեսից, ի սեր (սիրուն), հանուն, համար, հետևանքով, ձնոց, ներքո, շնորհիվ, վրա, տակ կապերով:

Օրինակներ՝ Տակի արքիվ նրանք հազմված են մայրը (Շիրվ., 9, 273): Իմ տղան էլ նա Երեսից բռնվեց (ՄԶ, 4, 88): Երան թվում էր, թե կեսարը կնքի էթն ոչ իր արտահույզ աղեսանքի շնորհիվ, զնք Երեսիաների սիրուն (ՄԶ, 2, 285): Երբք չի անջատվի ճրանցիք՝ ոչ հանուն հայրական սիրուն, ոչ հանուն կրնի (Շիրվ., 3, 104): Երան բռնի էին զգոյրյան համար (ՆԴ, 1, 87): Օջ, էլ հանգիստ քան շունի մարդ էս սեփեմած լվի ձնոց (2Թ, 2, 121): Արևի շերտուրյան ներքո չուր բուրովին զոլորդիանում էր (Բ, 5, 101): Ժամանակից սառչ թա-սանել էր ծանր հոգուերի տակ (Շիրվ., 4, 283): Զպետք է մի անձի պատճառով շատերին զոհել (Մուր., 4, 269):

Այստեղ երբեմն գործածվում են դրաբարյան նախադրութեամբ կա-տուցներ:

Օրինակներ՝ Հազարապետ հրամաններ էր դրում գործամաների հրամանատարներին, որ վասն անգրագիտութեան չեն կարողանում որևէ մյուսները (ՀՄԱՉ, 3, 347): Եվ վասն դրա՞ կարգալոյձ արին (ՎԳԵ, 2, 236):

Արևմտահայերենում պատճառի իմաստն արտահայտվում է վրայ, տարի, տակ, համար, սիրոյն, Երեսն, առիւ, առիւով, պատճառով, հետևանքով, շնորհի, ներևոյ, զիմաց կապերով:

Յրինակներ՝ Ինքզինքս երջանիկ պիտի սեպեմ այսպիսի ժրջան ժառանգ մը ունենալու վրայ (2ՊՅԺ, 1, 19): Իւր Միտարանութիւնը շահերը զինքը իւր կրթութեան բնաւորութեան համար (ն. տ., 2, 183): Մինչև ատուտ չկրնար շնանալ բարեփոխմանը պատճառով (ն. տ., 3, 304): Չեմ ուզեր, որ իմ երեսն ուրիշները շարք տեսնեն (ն. տ., 6, 195): Ամէնցը խանդավառուած էին Երկարատեւ պայքարին շնորհիւ (ԵՅԵԺ, 4, 235): Ստիպուեցայ տեղի տալ մեր բարեկամին տիպաբանութեանը առջև (ն. տ., 497): Հետզհետէ կը զզար իր ամուսնութեան վրայ (ԳՅԵԺ, 1, 282): Բոլոր սրտերը կը տրոփէին միեւնոյն հիացական տպաւորութեան տակ (ՏԿՎԱ, 31): Ակաւ, Երկարորեն պատճել, թէ ինչ հարկի ենք մեռնալ տիպուած էր վաճառել իւր ազգական մատանին (ն. տ., 248): Տունի Հայերէն մը հազիւ ճարած էր իր ամուսնին սիրոյն (2ՅԵ, 114): Աւ պզտիկ տղոյ մը պէս կը յուզուիմ, այգրան բերկութեան ու խնդութեան դիմաց (ՎՇԵԶ, 119): Վաճառանոցիս ճարքան սորված էր ամբարները ստուգող գառական գործի մը արքին (ԹԲԱԸ, 478): Այս տեսաբանին առջև ընդհանուր բրբիջ մը արձակեցին (ն. տ., 572): Արարական ազգեցումներէն մը խօսքը յաճախ կը չհեղձուի նաեւ կացիին ափրով (ԱՅԵ, 294): Հայերեան մեռու գործախա արկածի մը հետեւանեով (ՕՅԵ, 83): Գեղին տէրուէր գործէ կը թաշուէր խոր ձեռտրեան պատճառաւ (ԼՔԸԵ, 117):

Հիմունքի և հակառակ հիմունքի իմաստը նախադրույամբ (կապային) կատարուեալով.—Գրաբարում հիմունքի իմաստը սակավ է հանդիպում նախադրույամբ կատարուելու Երբեմն իր նախադրութեանը գործիականին հետ կարող է հիմունքի իմաստ ունենալ: Յրինակ՝ Ջառ և զգալու և զատար բանակին ի մի վայր ժողովուել պահէին իր հրամանաւ արբունի (ԵՂ, 3):

Հակառակ հիմունքի (զիջման) իմաստը կարող է արտահայտուել արտախոյ+սեռական կատարուելով: Յրինակ՝ Արտախոյ արբունի հրամանէն դիտարկելն առնէին նոցա (ԵՂ, 7):

Արեւելահայերենում հիմունքի իմաստն արտահայտուած է բոս, վրա, հիման վրա, հանուն, նայած կապերով: Կապի ինզիրը գտնուած են օտենք, հրաման, որոշում, կարգադրութիւն և այլ վերացական գոյականներ:

Իրացայլ լինում են տարրեր իմաստային խմբերի բաշխը: Յրինակներ՝ Հենց այդ իրավունքի հիման վրա ես ձեզ մեծ մարդ տնջանում (Մտր., 6, 206): Նրա հրամանի վրա բոլորը հեռացան (ՎՓ, 4, 121): Բոս հրամանի շուրջ մենապաճատը ջնջում էր (ՎՓ, 4, 73): Հասում իմ կականն ծծել ժողովրդին (ՎՓ, 3, 183):

Հակառակ հիմունքի (զիջման) իմաստն արտահայտուած է շնայած, հանդերձ կապերով:

Յրինակներ՝ Գիտնալով հանդերձ գզում էր, որ անգոր է (Շիրվ., 3, 215): Գեղեցիքը բնութենով հանդերձ, նա շարունակուած է նույն վատ փեկցաղը (ն. տ., 376): Կգա՛ շնայած խարքիված առողջութեանը (ՇՔՆԸ, 1, 13):

Արեւմտահայերենում հիմունքի իմաստն արտահայտուած է վրա, հետ կապերով:

Յրինակներ՝ Գուր կ'ուզէր, որ ձեր վկայութեան վրայ անմիջապէս պատճախ ձեր տիկինը (2ՊՅԺ, 1, 316): Պարունն այս առաջարկութեանը վրայ տիկնոջը ստներ կ'երթայ (ն. տ., 6, 136):

Հակառակ հիմունքի իմաստն արտահայտուած է հակառակ, հանդերձ կապերով:

Յրինակներ՝ Այն գիշերը զօրս շեւա իր տվորութեանը հակառակ (ԳՅԵԺ, 1, 286): Հակառակ խօսելու կամքիս պատճառով կապեց գիտ (ՏՉՎ, 122): Առով հանդերձ այս վերջինը համակերպուած էր իր վիճակին (ՕՅԵ, 50):

Համապատասխանութեան իմաստը նախադրույամբ (կապային) կատարուեալով.—Աս գրաբարում չի գտնուած իբրև առանձին իմաստ հանդման խնդրային և ձեկ պարագայական իմաստներով: Միջին հայերենում փոքր-ինչ այն արտահայտուած է ի վերայ+սեռական, հետ+սեռական, զինչ+հայցական կատարուելով:

Յրինակներ՝ Ի վերայ մեզայն շալմուն տուն և ապաշխարանք բուզի (ԵԳԳ, 77): Աւ շորս բնութեան օտար հետ իրաց կասեն թէ օսգէ (2Ե, 161): Կանանչ ու կարմիր հարկիս, զինչ նախ հասն հմանիս (ՆՔԶԿ, 104):

Արեւելահայերենում համապատասխանութեան իմաստն արտահայտուած է բոս, համասայն, համեմատ, հանգույն կապերով:

Յրինակներ՝ Այդ ստակի սխարը բերունիդ, զգվիկի սովորութեանը համասայն, միայն ծաղկեցիք, հեղեցիք և խուչս տվիր անտարբերութեամբ (ՆԳ, 3, 112): Տեսնում է այն էակին, որին աստված ստեղծել է իր պատկերի հանգույն (ԳԳԱՎ, 119): Տոնելի սովորական հանդեպներ համեմատ կատարուեցան զանազան խաղեր (Բ, 4, 287): Տոնելի արք օրը երկնում էր մարդուն՝ իրեն պատկերի և իրեն հանգույն (ՀՇՔԶ, 2, 245):

Արեւմտահայերենում այս իմաստն արտահայտուած է բոս, վրայ, համանայն, համեմատ կապերով:

Օրինակներ՝ Հրահանգագո համաձայն շարժել ու մի վախճար (2ՊՅԺ, 1, 303): Չեր կարողութեան համեմատ բան մը բուէր (ն. ա., 4, 445): Հայերէն գրուած էր Մինաս Չերազի բնորական քերականութեան կառնեմերով համեմատ (ն. ա., 4, 15): Ըստ տիրոջ ստորութեան բանի մ'անգղաներ իր ներկայութեանը պատուեր է ձեր ստանն (2ՊՅԺ, 2, 287): Աստուած իր պատկերին համեմայն ստեղծեց բոլոր մարդիկը (ՍՍԱՃ, 57): Իմինս մասնատրարբար շափի վայ շինուած էր (ՇԵ, 1, 236): Ան կը կարգար բտ իր տեսութեան օրէնքներուն (ՋՅՆ, 489): Ան իմաստը նախադրոյշամբ (կապոյտին) կատայցնեալ. → Գրարարում այս իմաստը գրութեամբ է ստանց, գառ, գաղտ, գօրէն (գօրէնս), իրբ, իր, որպէս, հանգոյն նախադրութեաններով: Կրօնագր բարբր իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Յորոց ձնու տայր գաղա յերանելի սպարապետն վարդանայ... զգրեալն (ՂՓՊԶ, 2, 12): Ասանց յարպաղանց... զհրամանն կատարեցն (Ազ., 272): Դիպոցոցն պերճութեանց ձեր հանգոյն մտխոյ (Յարթ, ԺԳ): Հուպու զձան ամէր կատարելով, գօրէն ուղտու աշխէկ փարբով (Բուզ., 6, Ժ): Զօրէն երամոյ թնշոց բնակեալ էին սորա ի ծագս փնաց (ն. ա., ԺԶ): Ասանց զձեզ ինչ աշխատ ասնելոյ յաղաղար զնացար յերկիրն Յունաց, և ստանց զարձոյ պատարազմի սիրով մարդասիրութեամբ նուանցար զամենայն երկիրն մեզ ի ծառայութիւն (Նզ., 1): Սրտի մտօր ծոռայեղէր իրբ Աստուծոյ և մի՛ իրբ մարդկան (ն. ա.): Ելից զնա իրբ զպատկանցարան զեղեալ նեախը (ն. ա.): Բաժակ բո որպէս զանպալկ արքեպոյց զնա (Ազ., 506): Լեցից գեւի զօրօր իրբ մարտիով (Երեմ., ԾԱ): Ընկալար իրբ երկայնամիտ, առնը իրբ զնեզ, բարձր որպէս համբերող, ստանձնեալ իրբ զպարտական զհայանս վշտաց (ԳՆՄՈ, 2է):

Միջին Հայերենում ձևի իմաստն արտահայտվում էր առանց, առէ, գօրէն, բարց, ի վերայ + սեռական, առանց, հանգոյն, հաւասար, նման, պէս + արական, առանց, գեմ, զե՛ն, զերկ (զերք, զէր, զէտ), նանց, իրբ, արպէս, Լան, Բանց, հանցգոն + հայցական, գառ, գաղտ, ուրոյն + բացառական, որպէս, զերկ + զարժիական կատայցնեալով:

Օրինակներ՝ Մտեալ ի բարգաճ տիրէ նմա առանց պատեալովի, և բնալին իսկ բարց աշխատանց (ՊԱԳ, 25): Անտանց շարբառանեաղ վաճան պատե՛հ է, որ երբք վկայից առէ լինի Տաստատած (ՍԳԳ, 61): Ի սորա ժամանակս յաղաղացու երկրք իրբ զգրախտ աստուծոյ (ԺԳՂԶ, 24): Ընթանայր զնա անհրատրեան (ԷՄԳԱ, 70): Շարէլ ծանր իրբ ի վերայ զլիտն (ԳԲՐՄ, 88): Չերկուսն մեծարէր խնա յօժարպէն Եւ զմինն ոչ մեծարէր հաւասար եոցին (ԱԲ, 269): Գու Էդուո նման կացիր (ՅԳ, 464): Որ շան պէս զիր միջոց մեծ ուղիքն ուղտ-

նայ (ՍԳԳ, 59): Յէ՛ր կու խոցես զնա առանց սուչ (ԳԱՏ, 138): Խաչի՛ս սպանած է վեմ Քնիխար ու Քնզգերուզա (ՅԳ, 340): Յահէն ա՛նեզ դաստատանին զինչ սեպեալ ամպ կու եցօամ (ն. ա., 251): Ամօթայից և սեւերս, զինչ մամ Հայիմ, զերկ կուպր ետամ (ն. ա., 25): Յրկին ք'նչ հող է կամ մոխիր, որ հանց գոնար բան շարք նա (ն. ա., 287): Յեռն մեռաւ հանցգոն յիմար (ն. ա., 480): Որպէս զխօսող ձայնէ... որպէս զլան հաչէ (2Ե, 216): Քան զտու ճապաղեցոյ (ն. ա., 225): Չէր Աստուած Եւ առ ձեզ եկել (ն. ա., 147): Յարեա ի զիշերին գաղտ ի յընկերէն (ՆՄԺԱՎ, 52): Որ զնա նիհովցիքն կու տապիր յա՛է անօրինացս (ԺԳՂԶ, 274): Կանգնել էր սելուի նման, իր Տօ՛ւար անձկանց վրայ (ՆԺԶ, 87): Գնեմ բեզ սուկի սթոն, որ նախա Լանց ծանր ամիւրայ (ն. ա., 121):

Արեւելահայերենում ձևի իմաստն արտահայտվում է առանց, դարս, բնղջն, բառ, իրբ, ինչպիս, կերպով, նեռու, նման, մեչ, որպէս, պէս, վառ, տակ կապեալով:

Օրինակներ՝ Մի՛թն նա շաղաչեց Մարտին, որ գործը վերջացրի առանց դատարանի (Շիրմ., 3, 379): Հերքից դուրս չուր էր գործում (Բակ., 102): Ըստ պատշաճին պարագել էր ֆրանսիական լեզվի ուսումնասիրութեամբ (Մուր., 2, 12): Հինգ անգամ իւրս վրա կարդացի (Մուր., 6, 135): Պատկեց երես վրա անկողնում (Շիրմ., 4, 201): Գուր մէր զնա եկել էր զնե՛րի տակ (ՄԶԱԿԲ, 253): Եւ իրբ ծը մասժոց, սակայն իրբ երիտասարդ գործեց (Մուր., 3, 311): Ես կե՛ղ նման արտասուր չեմ քափի (Բ, 7, 52): Ես անհայտանում էր որպէս զն և հայտնում որպէս նեշտակ (Բ, 2, 307): Կիրք որոնում է պատով կովի պէս (Բակ., 91): Երազի նման հիշում եմ առան (ԳՍԵԺ, 1, 55): Ինձ ուղտ, նման սիրում էր (Բ, 2, 322): Ու հանց աշակերտ նայում էր նրան (2ԵՔԶ, 2, 248): Որոնք առանց աղ ու հաց կերան Հայոց բլուրերին (2ԵՔԶ, 3, 336): Ապտում Ես իրբ քայլ:

Արեւմտահայերենում այս իմաստը արտայայտվում է առանց, պէս, իր-նու, իրք, նման, վրայ, տակ, զերք, հանգոյն, հանգոնակ, ինչպէս, մեչ, տակ, ետե՛ն, Ետե՛ն, որպէս, հակառակ, նեռու, յօգուտ, հանց, վեր, բառ կապերի միջոցով:

Օրինակներ՝ Արշու պէս կը խօսի (2ՊՅԺ, 1, 34): Առաջոց հոգոյն պէս կը սիրի (ն. ա., 112): Առանց կարմեղու զնա կը շարունակե՛ս այդ խօսքերը (ն. ա., 170): Միշտ իրեն ծը կը խորհի, թէպէս և ետ չկենար իրեն երիտասարդ գործել (ն. ա., 2, 105): Իր կտակի միջո արախութեան մեչ կ'անցնուէ (ն. ա., 6, 269): Ուղեին մասնեւում վրայ կը քայլը աստուն (ԳՂՅԺ, 1, 34): Իր մտքին մէջ մտեր ու իր կամի՛ն հակառակ հետզհետէ զամուր ու հաստատուր էր հոն (ն.

տ., 133); Մարզի հետապարհեր էր իր քեօջրին մէջ (Ն. տ., 2, 92); Ուզեցի ճշմարտութիւնը յայտնել ախորժակի ձեփ ներքին (ՄՏԾ, 4); Իրբև մայր կը վարուի մեզի հետ (Ն. տ., 33); Չմեռն անցունէր յօգուտ առողջութեանը (Ն. տ., 128); Գեղին աղբատ քնտանիքներուն միս և նպարեղէն կը ծախէր ձեռքին վրայ (ՆԵ, 41); Սիածանի մը հաճգոյն միջին և նպատակը լուսաւորել (ՄԸԵ, 11); Ու ծփայի գերբ ոսկեօար վաւազուր (ՄՄՏԺ, 108); Ամէնութիւն, վիշտին պէս ու երազին հաճգունակ շանդիպէցայ մեր ցեղին, յիշատակով խնկաւտ (Ն. տ., 162); Երգս ինչպէս առտոյտ մը կը թռչէր վեր (ՎՓԵ, 73); Միայն խոշոր շոգենաւտը ու շարքերը լուս առ մունչ, իրաւու ետեւ գիծ կը կաշմեն (ՕՁԵ, 112); Քարթիշն ի վար խտտերու կը կախուի ցողն իր արցունք (ՄՔ, 184); Արշալոյսը կը բռնկէր Հըղենի մը հաճգունակ (Ն. տ., 308); Եւ հունձըս պիտի ծփայ հանց ծով բոցապէս (ԿՄԼ, 79):

Վիճակի իմաստը նախադրույթով (կապային) կառուցներով.— Գրարարում այս իմաստն արտահայտում էր առանց, ի վերայ, արտահոյ, հանդերձ նախադրութիւններով: Լրացայ լինում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր:

Օրինակներ՝ Ոչ առանց ամբոյ կտես (Ազ., 550); Երկիր նպաղ կաթորիկտան ի վերայ Լեւոյս իրոց (ՄԿՊԱԱ, 2, ԺԳ); Ես անպարտ և առտուոյ մեղադրութեան մնացից (ՅԳՊԶ, 283); Ես տանել ի Գաղղիտու հանգերն Լեզվաթի կապանտ (ՄՆ, 2, 2Ը):

Միջին հայերենում վիճակի իմաստն արտահայտում է առանց, ի մէջ+սեռական, ի հետ, նման, խոց+տական, առանց, մտ+հայցական, ի գառ, գառ, որիչ+բացառական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Սերկեկն և ծոր տաս, և փրփրիտի հունչն և տապաշիրիքն զուտն առանց գաբիւրանի (ԱՌՔ, 313); Վարեմ թէ առանց վարդին յանկարծակ մտնիմ (ԳԱՏ, 230); Սիրտը ամէն իրոց վերու, որ դու ի հետ մեզ պարապիս (ՅԳ, 267); Ես զբեղ տեսայ նման լուսոյ (ՀՔՏ, 138); Ես աչք ու զու լոյս հոյի, առանց լոյ՛ աչքն խաւարի (ՆՔԶ, 50); Առանց մեզ ևս ո՛նց պարել (Ն. տ., 196); ԶԱստուած մտա ի մեզ դու տես (ՇԵ, 146): Ի յիս սիրելեացն ի գառ տնի օսկին մոխիր շածենայ (ՇԵ, 154); Ենչպէս և զիս տեսանիմ ի մէջ բազում նեղութեանց (Ն. տ., 288); Ազուտն եղիտ ուզա մի մերն ի ման (Ն. տ., 72); Ի մէջ դատուրեան գրեցի գաս (ԺԵԶԶԲ, 443):

Արևելահայերենում այս իմաստը գրեւորում է առանց, հետ, մեջ, ներքո, վրա, տակ կապերի միջոցով: Ընդ որում տարբերակվում են բուն գործողի (ենթակային) և գործադրութեան տարակային (խնդրի) վիճակը:

Այսպէս, հետևյալ օրինակներում կապային լրացումները գործողի վիճակն են ցույց տալիս:

Նոր շորերի մեջ նա երեաց ավելի բարձրահասակ (Բակ., 123); Կարծես լեռներից մի ամբողջ գորարանակ է իջել բորիկ, մերկ և առանց պլակալի (Ն. տ., 320); Վերադարձանք խոր տպավորութեան ներքո (Շիրվ., 9, 281); Բայց զնում ենք մենք անվերջը Չարկերի տակ շար բախտի (ՉՔ, 1, 101):

Խնդրային վիճակի իմաստն արտահայտում է հետևյալ օրինակներում: Մի անգամ գտա նրան սարսափելի խաղութեան մեջ (Ք, 2, 546); Ինձ անմում էին զեպի կախաղան, Սիլինների տակ զհնավաւա զորքի (Իս., 1, 166); Քաղենք իշխանուհուն յոր երազների հետ (Մուր., 2, 11); Առանց կարմիր Էրի երբեք տեսնել չէր կարելի նրան (ՎՓ, 4, 267); Թև կյանքն առանց արցունք կուզեա՛ էլ ո՛ւմ առաջ գաղցա բանած (ՇՔԶ, 2, 186):

Արևմտահայերենում վիճակի իմաստը գրեւորում է առանց, զուտ, զիմ, զիմ առ զիմ, յանդիման, մէջ, տակ, վրայ, ներքո, հետ, իրբև կապերով: Այստեղ ևս մի զեպում կապային կառուցով ենթակային վիճակն է ցույց տրվում:

Օրինակներ՝ Կերու, խմեց, գարգացա իր մօրը խնամոց ներքո (ՀՊԵԺ, 2, 238); Առանց ուղեղի աշխարհ նկատ (Ն. տ., 5, 48); Հինք մնացած է իր նախկին վիճակին մէջ (ՅՈՏԺ, 4, 470); Տուն վերադարձայ շատ ծանր արամադրութեան մը տակ (ՆԸԸ, 92); Երբ կը մնում ևս նորէն որումուրեան զիմ առ զիմ (ՎՓԵ, 89); Կուզի ենչել թղծանեւերուս հետ (ՕՓՏ, 10):

Կապային կառուցով արտահայտում է նաև խնդրի վիճակը:

Օրինակներ՝ Բոլոր գործերս երեսի վրայ բողոցի (ՀՊԵԺ, 1, 17); Մի՛ վ պիտի ճանչնար Սողոմոն աղային տղան այդ փարիզցի անտասկի հագաստներում ու ձեւերում տակ (ԳԶԵԺ, 1, 327); Ամէն բուն իր անաւաւորեանք մէջ պիտի գտնէ (ՊՅՏ, 59); Ես ընդհակառակն միշտ բնական կը գտնէի զինքը բնմից զուս, ինչպէս բնմից վրայ (ԱՅԵ, 378); Չէին կրնար իրենց հայրը երեսակայն անխոս, մանաւանդ առանց հայնիպանի (ՄՍԸ, 80); Որքան ցանկացած էի, որ զուն տեսնէիք դիս իրբև ուսոցիչ և զպրապետ (ԳՊՄՄ, 188); Կը վարեայ ինքզինք իրականութեան զիմ յանդիման զանելէ (ՎՄԶԲ, 187):

Չափի իմաստը նախադրույթով (կապային) կառուցներով.— Գրարարում այս իմաստի արտահայտումներ ծառայում են քան, չափ նախադրութիւնները: Ընդ որում նկատելի է, որ քան նախադրութիւնը թիչ զեպերում է բայի լրացում ձևավորում, քանի որ այն անակաճի և մակարային համեմատութեան խնդր է կազմում: Պատահական չէ, որ

Բան + գ + հայցական կառույցով լրացում ստանում են զերարանցնայեա
ածականական և մակրայական ծագմամբ բայերը (բարձրանայ, առան-
լայ և այլն)։ Մինչև չեա շափ նախադրությամբ կառույցի համար լրացյալ
կարող են լինել տարբեր իմաստի բայեր։

Որինակներ՝ Եւս Բան զաստի բանս առ նոսին տիրեալ համայնից
աճառարայեա (ԳնՄՈ, ԻԹ)։ Յորում շարձարժ կապանով շափ իբրև զա-
րագործ (Բ, ՏնՄՄ, Բ)։ Նստուցի յախոս րո՛ շարձարացուցիալ Բան զա-
մենայն թագառես իրկրի (Ազ., 397)։ Քան զսուղ թաղմացան (Սազ.,
ՃԸ)։

Միջին Հայերենում շափի իմաստն արտահայտվում է շափ, շափ +
սեռական, շափ + գործիական, զեղ, Բան + հայցական, ի դուս + բացա-
ռական, մինչև, ինչուի, ինչուր + հայցական կառույցներով։

Որինակներ՝ Բերեք գինի ծովին շափ և մեա սարին շափ (ՄԱԳ,
50)։ Թէ ինչի՞ն աարի մի ի յայն պատճառունն գովի, նա դուսանոյ ի տէրն
(ՍԿԳ, 62)։ Մեծառան իտոնչի մի ունէր շափէ ի դուս ոսկի և արծաթ
(ՇՄԳԿ, 12)։ Ճեղքէ յագոյն ծայրն զեղ կէս թիգ (ԲԶ, 158)։ Գու արա
ինչի՞ն ասաներկա օրն (Ն. ա., 113)։ Ու մեն որ մինչև իրկիւմ անօրի
կացի... ու մենակ մինչ իրկիւմ գիր կու գրէի (ԺՅԶԶԱ, 658)։ Վա-
ղարեմէն ինչու իրկիւմ՝ կու յայն ու գրեղ կ'ուղէի (ՆԹԶ, 247)։

Արևելահայերենում այս իմաստի արտահայտմանը ծառայում են
շափ, մինչև, մեք, դուս կապեր՝ դրսեկրկով տարածական, ժամանա-
կային, ժամայային և այլ կարգի շափեր։

Որինակներ՝ Գնաց մինչև նոյր Մարա (ՀԹ, 2, 127)։ Մարզը մինչև
լայս մնաց ծոռը (Բակ., 27)։ Գիտեր, որ մինչև կեսգիշեր շուռումս
պիտի դուր անկողնում (ՆԳ, 1, 75)։ Նա՛նակը, մի Բանի բալին մեք տեղ
հասցրեք (Մար., 3, 250)։ Քրքիլի նմ մինչև ոսկորներս (ԳՄԼԶ, 93)։
Չափից դուս անհանգստացա՛յ (Մար., 2, 37)։ Հնավից երևում էր նա
մի հովի շափ (Բ, 2, 331)։

Արևմտահայերենում շափի իմաստն արտահայտվում է շափ, մեք,
մինչև, ի վեր, մեռն, վայ, միչոք, բստ կապերով։

Որինակներ՝ Իրատուրը մտի բնկ ընդ ընդին ուզածիդ շափ խօսէ
(ՀԹՃԸ, 1, 416)։ Քիչ ժամանակի մեք շատ առաջ գնաց մայրենի լե-
զուրն մեք (Ն. ա., 2, 120)։ Մինչև անկողինը կառքով պիտի երթնար
(Ն. ա. 167)։ Երկու երեք ժամու միչոք կը շարդէր (ՄՆ, 102)։ Աղանե-
րեն մինչև պատավորները ճանչցեր էր մտան (ԳԶԵԺ, 1, 3)։ Երկու
օր ի վեր իր կեանքին մեք պատահած փոփոխություններուն առկ ըն-
դամեացած կը մնար (Ն. ա., 7)։ Մինչև յետի շունչը պիտի պաշա-
պաներ զայն (Ն. ա., 120)։ Պիտի աղբնով միշտ մեռն գեղեզմանին
(ՄՍԵ, 57)։ Ամէն տեղ կենսը կը շանայ ըստ կարի խոսաբախի, հեռու

կենայ Մահն (ՄՄԵԺ, 267)։ Տասը կարճ առի՞նեքոյ վայ ինչպիսիք
ամբողջովին երացրածս այս քանաստեղծը նմուշ մըն է շարձարանի
որակով քերթողական խանութների մը (ՀՈԵ, 425)։ Վարք, առախնա-
նեքուն մոտ, բարեկամս էր սպասէ անկի քան կէս ժամ ի վեր (ՎՄԶԲ,
157)։

Պայմանի իմաստը կապային կառույցներով — Այս իմաստը առան-
ձին հասակությամբ դրսերում է արևմտահայերենում մեք, տակ, ենե-
րև կապերով։ Այլ դեպքերում այս կապերը կարող են արտահայտել
ուրիշ իմաստներ, իսկ պայմանն էլ կարող է զուգակցված լինել վեճա-
կին, ժամանակին, տեղին և այլն։

Այսպես, հետևյալ նախադասություններում տվնհայտ է պայմանի
իմաստը։

Ամէն շարագրծութիւն կը դերանք խառնին մեք (ՄՆ, 6)։ Քող
որ հօգիտ բազցրանուալ կրգէ սերտ նովանոյն եներև (ՄՍԵ, 42)։ Հե-
րկան իբրև ոճրագործ մեռու, ուրիշ պայմաններու մեք գուցէ իբրև
կշանաւոր կին մեռնէր (Ն. ա., 152)։ Այդ պայմաններու տակ հա՛ց զէմ
դուսալ (ՀՈԵ, 55)։ Ամէն ինչ կ'անցնի այդ իրեստ և անկերգ դիմակին
եներև (ՋԵՆ, 141)։

Արևելահայերենում պայմանի իմաստը կապային կառույցներում
սովորաբար խառն է լինում միե՛նակի, ժամանակի իմաստներին։

Բ. Թայի լրացումները նախադար կառույցներով

Գրաբարում և միջին Հայերենում, մասամբ և ժամանակակից հա-
լերենում, առ, գ, ընդ, բոտ, ի, ց նախդիրները որովիով տարբեր հոլմ-
վածների վրա՝ արտահայտում են տարբեր հարաբերություններ և,
նախադրությունների նման, ձևավորում լրացումը։ Գրանք ամենից շատ
մասնակցում են բայի լրացումների դրսերումնր։

Գրաբարում նախդիրները ծառայել են բազմաթիվ և բազմազան
հարաբերությունների արտահայտելուն։ Ընդ որում դրանք աջակիտ հա-
րաբերություններ են, որոնք մեծ մասամբ չեն դրսերվում հոլմվածա-
վերով կամ նախադրությամբ կառույցներով։ Թարգև նկատի շունենք
այս կամ այն նախադար կառույցի և հոլմվածի կամ նախադրու-
թյամբ կառույցի համանշտությունը։ Այսպես, երբմն նույն իմաստը
(նուրիսակ նույն նախադասության մեջ) կարող է համանիշ ձևերով ար-
տահայտվել։

Որինակներ՝ Սպիտակ ցլով և սպիտակ եղիսագօ՛ւ, սպիտակ ձիով
և սպիտակ ջրով, ոսկեղէն և արծաթեղէն զարդու... սոսիկ և ար-
ծարով, ի նակերեսս պայծասս և ի զարդս զեղեցիկս, զիր սրգին Ար-

շակունեաց զհայրենեացն պաշտամանց տեղիսն մեծարէր (Ազ., 22): Պատրաստեցեր զնոսս տաճըանացն յաբոնեից, յանմահ սաստակման յանցն զաստատանացն (ն. տ., 84): Աս ամենայն ազգս տէրութեան իմոյ՝ արեաց և անաբեաց, բազմասցի ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ (Նդ., 1): Բաժանին յերես մասունք՝ բարոյ, շարի և միջակի (Գալթի, Մեկնութիւն բերականին): Իշխանն Վարդա Տրդատ ընդ երես չարկեր՝ Խազրաց, Տանկաց և Հանուց (ՄԿՊԱԱ, 3, ԺԲ):

Բացի ց-ից, մյուս նախդիրները բազմիմաստ են: Ընդ որում այդ իմաստները որոշ ղեպքերում համընկնում են: Իհարկե տարբեր նախդիրների միջև իմաստների կատարյալ համընկնում չկա. բոլոր ղեպքերում տարբեր նախդիրներ իմաստացին նրբերանգներ են արտահայտում: Այսպես, տեղի իմաստը արտահայտում է տարբեր նախդրաձևեր կառուցներով: Ընդ որում առ + տրական կառուցով արտաբերն տեղ է ցույց տրվում, ընդ + գործիական կառուցով՝ մի բանի տակ, ի + հայցական, ընդ + հայցական կառուցներով՝ ուղեորության նպատակահետ տեղ:

Իմաստային այս տարբերություններն էլ պայմանավորում են տարբեր նախդիրների գործածությունը: Ասկայն, այնուամենայնիվ, նկատելի է, որ նախդիրների իմաստները շատ ընդհանուր են, երբեմն էլ ու հասակորեն տարբերակված: Այս հանգամանքն էլ հնարավոր է դարձնում նախդիրների գործածությունը մեկը մյուսի փոխարեն: Այսպես, նույն իմաստներով կարող են գործածվել ի և ընդ, ի և առ, ի և ց, առ և ընդ զույգերը:

Օրինակներ՝ Մտցէ որպէս ջուր ի փոռ նորա, որպէս ձէթ ընդ ոսկերս նորա (Մաղ., 2Ը): Ընդ նազակի ժամանակաց թագաորութեանն Պարթևաց, ի բառնալ տէրութեանն յԱրտաւանայ որդոյ Վարդաշու, ի սպանանել զնա Արտաշէի որդոյ Սանայ... ոչ ինչ ժամանեաց հասնել յամբովկ գործոյն պատերազմի իրացն պատրաստութեան (Ազ., 18): Միամտեայ և հաւանեայ և նուանեայ էին ի տէրութեանն Արտաշէի, բան ընդ տէրութիւն իրեանց ազգաստ՝ մին և եղբայրութեանն (ն. տ., 20): Առաքէր զօրավարն Հայոց Մամիկոնեանն Վահան յերեկի և յապհանար ազգն Արծրունեաց... և ապատեհարն Ռշտունեաց (ՂԲՊՁ, 3, 2): Զօր ի խաչին սաստեղով ասէր զնդինի յիւր ընկերն (ՂԲՓ): Վասն այնորիկ ունի միաբանութիւն ներկայն առ յաւածգականն, յաբանայն ընդ գրեականաբին (Անանուն մեկնիչ բերականի, ԺԳ):

Սակայն սա չի նշանակում, թե այդ նախդիրները համընկնում են բոլոր ղեպքերում: Դրանց հոմանիշությունը մասնակի է: Այդ պատճառով էլ այլ իմաստների ղեպքում դրանց գործածությունը մեկը մյուսի փոխարեն սխալ է: Այսպես, ճիշտ չէ ի նախդիր գործածությունը գ-ի փոխարեն՝ որոշյալ առան իմաստով հետևյալ օրինակներում:

Ի յուսութեանցն նորա յազնազոյնն զաստուցանել կամեցաւ (Նդ., 1, Ա): Հասնալ ասպատակէին յերկրն Հայոց (Քուզ., 4, ԾԸ): Տրդատայ բունն հարեալ ի կինն՝ ինքն բարշեալ ի բազմականն, շամբշեալ վաւաշէր (Մե, 2, ԿԳ): Ոչ ի նաեկն իմասայր և ոչ ի յառնելն զգայր ամենեկին (ՄԿՊԱԱ, 2, ԺԳ):

Սխալ է նաև հակառակը՝ գ-ի գործածությունը ի-ի փոխարեն հետևյալ օրինակներում:

Գուցէ գացի որ և ընդ ապամբ հայեցի զանդ երբայն իմ (ՅԳՊՁ, 286): Մեծարէր զամենեան ատուս հաշտութեան և խաղաղութեանն, որ ի մէջ նոցա էր (Քուզ., 4, ԺԶ):

Ճիշտ չէ նաև ընդ-ի գործածությունը գ-ի փոխարեն: Օրինակ՝ Ոչ կամեցեալ ընդ ձեր կորուստն (Ազ., 521):

Պատահում է, որ որոշ նախդիրներ երբեմն չեն գործածվում, և սովյալ հոլովածներ միայնակ է արտահայտում նախդիր + նույնական կառուցի իմաստը: Այսպես, հետևյալ օրինակներում ի նախդիրը չի գործածված տրականի և հայցականի հետ:

Ենե՛ կ' նա ի գաւառ անդր, և կկն Աբրամէ (Մաղ., Թ): Օրինակ ասէր շարաբանաց և յերկայնամտութեան զմարգարէն (ԿՂՄ, 8): Կապկոտոր լինէր, շմնայր հաւանութեան մինչև զօրքն Պարսից կկեսցեն (Քուզ., 4, Ի):

Գրաբարում նկատելի է, որ որոշ նախդիրներ նույն իմաստն արտահայտում են տարբեր հոլովների հետ: Այսպես, տեղի և ժամանակի իմաստներն արտահայտվում են ի + եզակի տրական, ի + հազմակի հայցական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Ոյր նստէին ի յաւարի և ի ստուերս մահու (Մաղ., 2Զ): Բնակեաց Իտալի յերկրին երգիտացոց (Մե, 1, ԽԷ): Յառուսն յայնտիկ ... ժագեցից (Ազ., 396): Յայնմ ատուր ծանիբէր (Ազ., 714): Ել և իօսեաց ի սիրուս ժառայից բոց (Գ, Թագ., ԺԹ):

Այս օրինակափոխությունից շեղումը որոշակի էր գրաբարում: Հասի տեղի և ժամանակի իմաստները կարող էին արտահայտվել նաև ի + եզակի հայցական կառուցով:

Օրինակներ՝ Բնակեաց Յովսէփ յեգիպտոս (ճնն., Ծ): Կամիս Երսուտի յեռուսպղմ (Նէեմի, 2): Յառաջին իտրանն յամենայն ժամ մտանէին բահանայցն (Նքր., Թ): Երեք հազար ի մին զիշեր աստակեցան (ՅՄՊՏ, Վասն մահուանն Տիրուայ):

Հանդման իմաստը արտահայտվում է կ' ի + տրական, և' ի + հայցական կառուցներով:

Օրինակներ՝ Կապեալ էին յաղատութեան որպէս յերկարս (Մաղ., 2Զ), Կէսը ի կշտպաշտութեան և ի սպանութեան, ի պոսկութեան և ի բազմազգի շարիԷ կաշկանգեալ զմածալ կան (Քուզ., 4, Ե):

Այս իմաստը ևս կարող է արտահայտվել ընդ+տրական և ընդ+հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ հասնեալ ընդ այլ արմատ՝ քաժու լինի բնահասաց (Նզն., 1, Ա): հասնեալ ընդ այլ գիշոյ՝ մաղձօղեղ է բուժիչ ի մահուանէ (Ն. տ.): Հասասարեացի մահա մեղ ընդ մահու արդարոցն, հեղումն արեան ձորոյ ընդ արիմ սուրբ մարտիրոսացն (Նդ., 5):

Մասնության իմաստը կարող է արտահայտվել և՛ ընդ+տրական, և՛ ընդ+հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Բազմեալ էին ընդ Յիսուսի և ընդ աշակերտս նորա (Մատթ., Թ): Ընդ պատառչն հմտա սասանայ (Նզն., 2, ԻԹ): Թաղեցէր զիս ընդ հորս իմ (Ման., ԽԹ):

Ուղղության իմաստը կարող է արտահայտվել ընդ+հայցական, հազվադեպ նաև ընդ+տրական կառույցներով:

Օրինակներ՝ ծանր քննու հարց Նայր աշխանն ընդ փնային իւրում (ՂՓՊՁ, Ի): Ար Նայր ընդ հորս (Նլք, ԱԸ):

Համապատասխանության իմաստը ևս կարող է արտահայտվել ընդ+տրական և ընդ+հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Ար յաւուրցն ստօղնոյ թոյլ ետ զնալ մարդկան ըստ կամայ իրանաց... և զնացին նորս ըստ կամն անձանց իւրեանց (Աղ., 236): Գուք ըստ մարմնոյ զատիք (Յովհ., Ը): Մի ըստ աչս զատիք, այլ ուղիղ դատաստան արարէք (Ն. տ., է):

Վերաբերության իմաստը կարող է արտահայտվել ընդ+տրական և ընդ+հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Բազում շնորհ ունէր զօրովարին Վասակայ, ընդ Բաշատարեանն զարմացեալ և ընդ շաղում անեկիղարիմն (Քուր., 3, ԺԶ): Մի հողայր ընդ սրայ թէ՛ զինչ ոտիցէր, և մի ընդ մարմնոյ թէ՛ զինչ զգեւորցուք (Ղուկ., ԺԲ): Զարմացան նորս ընդ զեղ նորս յոյժ (Ճուդիթ, Ժ): Աշ խնդայ ընդ կտրաստ մարդկան (Նզն., 1, Ա):

Գրաբարի նախդիրների համակարգի հարաբերության պատճառով երբևէ նույն հոլովանքի և՛ս գործածվում են երկու նախդիրները Այսպես, ուղղության իմաստը երբեմն արտահայտվում է ընդ+ի+հայցական կառույցով:

Օրինակներ՝ Ար Նայր ընդ շաւեկոյ (ՅՄՊՏ, 277 ա): Զգեաց զճօպան և արկ ընդ յաշ րկկն (Ն. տ., 282ա):

Նույն կառույցը գործածվում է նաև հանգման իմաստի դեպքում: Օրինակներ՝ ճակատեցան ի պատերազմ ընդ յիւեարս (ՅՄՊՏ, 314 ա): Խառնեցան ընդ յիւեարս (Ն. տ., 328 ա):

Ուղեկրության տեղի իմաստը ևս կարող է արտահայտվել նույնպիսի կառույցով:

Օրինակներ՝ Յուզարկէ զնա ի Մրժանայ ընդ յարեմաստ (Սեր., Ա): Տարս սնցոյց ընդ յԱստեղօս (ՅՄՊՏ, 328 բ):

Գաղարման տեղի իմաստի դրսևորման համար նույնպես կարող է գործածվել նշված կառույցը:

Օրինակներ՝ Սա ճոխարար պսակի Բազրեկայութեամբ ընդ առաջին ի Հայս (ՅԳՊՁ, 20): Կայ ընդ յայլ հայրն ի Հայրաբարոյն (ՅՄՊՏ, 323 ա):

Համարիչ նախդիրների ավելի շատ գործածվում են նույն նախադասութեան մեջ տեղի մասնավորացում արտահայտելու դեպքում (մասնավորեցնող բացահայտիչ): Այսպես կարող են գործածվել առ և ի նախդիրները:

Օրինակներ՝ Առեալ ի հմանէ առաբէր առ արեալն յերկիրն Հայոց (ԿՎՄ, 13): Նորս առարեալ զմի յերարց իւրոց ի Հուստասն... առ Հիւզանոս (Մե, 2, ԻԿ): Վերացաւ առ Հայր իւր յերկինս (Նզ., 7): Իշին երբ յերեսն իշխանացն ի վնն ա Քախ յայրն Աղղոսմայ (Ա, Մնաց., ԺԱ): Ար սնդէն յաստաինն առ ճոսս մնայոց էին (ՂՓՊՁ, ԿԸ):

Մասնավորեցնող իմաստն արտահայտվում է նաև նույն նախդրով (ի):

Օրինակներ՝ Թաղեցին զնա ի Բաղամին իւրում յԱրիմարեմ (Ա, Թաղ., ԻԸ): Գային հասնինն յերկիրն Հայոց յԱրարատեան գաւառ, ի Վաչարշապատ Բաղամ, ի Բանջարալայս արբոցն (Աղ., 881): Բերին ի գաւառն իւրեանց ի կողմանս Աղուանից ի սահմանս Հայոց ի Հաւանից, ի փղօն՝ որ անտանեալ կողի Ամարազ (Թուղ., 3, Զ):

Մասնավորեցնող իմաստով կարող են գործածվել նաև ի և ընդ նախդիրները: Օրինակ՝ Տնկեաց, առէ, Աստուած զգրախան յեղմ ընդ արեւելս այսինքն յերկրի յարեւս (ԹԱՊՏԱ, 1, Ա):

Եպատակի և պատճառի իմաստների արտահայտման համար առ նախդիրը հաճախ զուգակցվում էր ի նախդիրներ՝ որովհետև սեռորոշ զերբայի, բայանվան կամ այլ գոյականի հայցականի վրա:

Օրինակներ՝ Թուղթս բազումս սուսը առ ի երկնցուցանել զիս (Գ, Նզր., 2): Տրեկցաւ անձն իմ առ ի ձանձուրեալ (Սաղ., ԺԺԸ): Զնայէին առ ի տեսիլ ցուցական սրանելիպացն (Աղ., 725): Սասկապէս պատրաստեցան առ ի փորձութիւն զարտնի մերենայիցն (Նդ., 2): Սկիւրն տարածանէր ընդ գաւառս աշխարհին առ ի Բանջարս Թեւորեցին (Նդ., 3): Սփռեցաւ ժողովուրդն ... ժողովել եղեցն առ ի յարդ (Նլք, Ե):

Նույնպիսի կառույցը կարող է ծանախել նաև վերաբերության իմաստի արտահայտմանը:

Օրինակներ՝ Սա նախ առ ի հաւատան գտանի գրծող (ՄԽ, 2, 2Ը):
Կասկածէր երկիրդիւ առ ի յառաջիկայան դանարժան գոտզացնէցն բե-
կանէլ դիրտա (ՂՓՊ2, 4Գ):

Սոյնարար բացատրական հոյովի հետ առ նախորր գործածվում է
ի-ին զուգահեռ:

Օրինակներ՝ Մերկացաց: առ ի զգնատուն արտաքնոյ (ՅԳՊ2, 104):
Չիս առաքեաց Աստուած առաջի ձեռն առ ի բողոյ ձեռն զաւակ յերկրի
(Մնն., ԽԵ): նա խօսեցի առ ի ԲԼճ ընդ ժողովրդեանն (Նլր, Գ): Մի
մերժեալ ընկեցի առ ի նոցանլ (ՆՂ., 3):

Միջին հայերենում շարունակում են գործածվել զրարարյան առ,
գ, ընդ, բառ, ի(յ), ց նախորրները տարբեր հոլովածներէ հետ՝ արտա-
հայտելով բազմազան հարաբերութիւններ: Այստեղ, սակայն, ավելի է
խորացել տարբեր նախորար կառուցներէ հոմանշութիւնը և համա-
հարթումը: Այստեղ հաճախ տարբեր նախորրներ բացարձակացն
նույն իմաստներն են արտահայտում, թեև նախացն զրանց միջև եղել
են նորոմաստայնի տարբերութիւններ:

Այսպէս, ընդ+տրական կառույցը կարող է գործածվել բառ+տրա-
կան կառույցի փոխարեն համապատասխանութիւն իմաստով:

Օրինակներ՝ Ար կոչի Խօխանարեղո՞ ընդ բարբառոյն Պարսից
(ԿԳՊ2, 255): Նստուն և գիր ընդ ձեռնի խորանց (Ն. տ., 270): Գնացիր
ընդ կամոցն սատանայի (ՆՄԺԱՎ, 102): Ըստ մարմնոյն ևն խորհի
(Նգն., 1, Ի2): Ար բառ լսանայ յայտնին (Ն. տ., 2, ԻԱ):

Հաղորդման իմաստով հավասարակցեալ կարող են գործածվել ընդ+
հայցական, առ+հայցական, ի+հայցական, ընդ+տրական, առ+տրա-
կան կառույցները:

Օրինակներ՝ Հարցնեն ընդ կնիկն (ՍԳԳ, 50): Գայն ձայնեաց առ
արտուն (ՆՄԺԱՎ, 86): Պարտ է դաշտ սակ առաջնորդին և վարդապե-
տին առ ժողովրդին (Ն. տ., 73): Աւէ թագաւորն ընդ զինուորացն (Ն.
տ., 293): Աւէ յրկիրն իր (ՆՄԺԱՎ, 71):

Ուղղութիւն իմաստը արտահայտվում է առ+հայցական, ընդ+
հայցական, ի+տրական, ի+հայցական կառույցներով հավասարակցեալ:

Օրինակներ՝ Հայեր ընդ հաճախուն լերինն (ՍՄՊ3, 10): նա իր
ասամօքն հասանէ զձուն իր և ձգէ յարտղիցն (ՆՄԺԱՎ, 225): Թէ ձեռն
ի պիտու ձգես, մի մատներ ի խալիս լեզուն (ՆՔ24, 190): Բայց տկար
աչք մարդոյ յինմ շէշէ նայել (26, 164): Գրեցին թուղթ առ ազգս
զայլոց (ՆՄԺԱՎ, 42):

Ստանձնափակման իմաստն արտահայտվում է ընդ+հայցական,
ընդ+բացառական, ի+տրական, ի+հայցական, ց+բացառական կա-
ռույցներով:

Օրինակներ՝ Ընդ խնջացողս եմ ես յացող (26, 175): Առ կրակ ի
բազուկն ընդ ներսն և ընդ դրուցէ (Բ2, 117): Երկմտես յայս մեծ երգ-
մանս (ՍՄՊ3, 45): Իմանայ իր տէր պարտն ցներս (Մ2ՋԲ, 88):
Գնա, իմ աչացս յայս, որ անէծես ի Բեզ չի բանի (ՆՔ24, 158): Մի տար
թող որ սատանայ հպարտացուանէ գրեց ի բարի գործ քո (ՆՄԺԱՎ,
3): Սովորեցաւ տղայն և փորք փորք անցաւ, ի գողութիւն (Ն. տ., 14):
Հանգաման իմաստն արտահայտվում է առ+հայցական, գ+հայ-
ցական, գ+բացառական, ընդ+տրական, ընդ+հայցական, ի+տրա-
կան, ի+հայցական կառույցներով:

Օրինակներ՝ Խանդաղատեալ փարէր նա զայգեգործէն (ԽԿ, 134):
Չայս ամէնս ազա և մաղէ և ընդ մարմինն շփէ (Մ2ՋԲ, 14): Յանկաս-
կեաւ ոտքն ի փոս տեղի ընկէ կամ ընդ կար գիպի (Բ2, 98): Խառնեցան
յիւրս (ՍՄՊ3, 56): Ջերմն բան զամենայն ցնդ հիւանդութեան ի մար-
դիկ շատ հասնի (Մ2ՋԲ, 2): Ժողովորդն կայեալ կայ առ առաջնորդն
(ՆՄԺԱՎ, 67): Հեղափոխութեան և ընդ երկուս կիս արար (Ն. տ., 4): Վասն
այն դիպոց: ոտքս ի կարի, որ ակնի շանք չի գրի (ՅԳ, 288): Չէ պարտ
աղաւտին ընդ մեծաւան ձկաղի (ՆՄԺԱՎ, 78):

Միջին հայերենում նկատելի է նախորար կառույցների գործա-
ծութեան մեկը մյուսի փոխարեն: Այսպէս, հաճախ է պատահում, որ
ի+հայցական կառույցը գործածվում է ի+տրականի փոխարեն:

Օրինակներ՝ Պատե՛ն է դաշտ հիւանդս ի հով տուն պահել (Մ2ՋԲ,
8): Ի մարմին շորութիւն երևոյ (Ն. տ., 28):

Սովորական է ընդ+տրական կառույցի գործածութիւնը ընդ+սե-
ռական կառույցի փոխարենի փոխարեն (ՆՄԺԱՎ, 5): Մեծաւ Մուլղատ
խանդաղս և թագաւորեաց սուլթան Մահմադ որդի նորս ընդ նմա
(ՊԵԿ, 615):

Համարն է պատահում ի+տրականի գործածութիւն ի+հայցակա-
նի փոխարեն:

Օրինակներ՝ Եկն ի քաղաքի մի եկեր (ՆՄԺԱՎ, 222): Բացին դրուն
զիշերն, յարմ ևճուս շատ գօրօք (ՍՄՊ3, 107): Ըզնարայն իշխանք կե-
րակրէի, Ֆարեն աղաւթս յազնային (ԱՄԺԲ, 310):

Սովորական է գ+հայցական կառույցի գործածութիւնը ի+հայ-
ցականի փոխարեն:

Օրինակներ՝ Այսպէս զորդիսն իմայելի ոչ սիրէ զնոսա Տէր Աս-
տուած, սոյ զորութիւն ակերի երկիրս քրիստոնէից (ՍՕՊՍ, 145):
Գնաց զԱնուրպատական (Ն. տ., 196): Զոր մտաց աչք բացի, ԶԲեզ
տեսարանս յանձնեցի, (ԺԳԷ22, 469): Զաղէկն որ ի դնալ տեսնու,
բեր աչեր, որ զինմ չի հայի (ՆՔ24, 61):

Պատահում է նաև զ+հայցականի գործածությունն ընդ+հայցակա-
նի կամ ի+հայցականի փոխարեն՝ վերածման իմաստով:

Օրինակներ՝ Յճար ժանաբն զհնձն և Երկու բաժին կարևաց
(ՆՄԺԱՎ, 4): Արեկ, զգիրիս նայէ, որ անցաւ պատրոշոցն ի լիբոխս
(ՆՔ24, 162):

Պատահում է նաև ի+հայցականի գործածություն՝ զ+հայցականի
փոխարեն:

Օրինակ՝ Տեսայ ի հողիս ճողին զարդարուած ու բաղնկուայ (ՆՔ24,
123):

Երբեմն առ+ի+հայցականի փոխարեն դրվում է առ+ի+տրա-
կան: Օրինակ՝ Ոսկով զարգարեցի գուտրք անտարանս այս առ ի յի-
շատակի հողույ մերոյ (ԺԴ222, 294):

Միջին հայերենում սովորական է երկու նախդրի համատեղ գոր-
ծածությունը նույն իմաստով: Ընդ որում խոսքը վերաբերում է ոչ
միայն զարգարին հատուկ առ ի+հայցական կառույցին, նպատակի
իմաստով, որը լայնորեն գործածական է նաև միջին հայերենում, այլև
ընդ ի+հայցական կառույցին, ինչպես և առ ի+հայցական կառույցին
այլ իմաստներով:

Օրինակներ՝ Երբ այն պատճառն չամէ առ ի մարդն և յերկարեն,
նա մտանէ մէկ մի յայն պատճառնոյն խորո ի մարմինն (Մ22Մ, 35):
Զատեղայն և զվարդի շուրն ընդ յիբար խառնէ (ն. տ., 38): Աս ի մաւ-
մին քո չարմարէ (ԳՏՔ, 216): Մերով խաղալիս առ յիբար (ՆՄԺԱՎ,
227): Դարձիր մէկ մ'ընդ յիս նայէ, կուշակիդ խոպանն եմ հողքս
(ՆՔ24, 129): Ասով խոցեցիր զու զիս, ես զարիպ երթամ ի ընդ ո՞ր
(ն. տ., 228): Հանցաւ ընդ յիս, զի ոչ ունէի թոշակ պատրաստել այն նը-
կան ճանապարհին (ԺԴ222, 142): Եթէ որ... բան ինչ միջիթարական
ասցէ ինձ առ ի պատճառս քնչկութեան (ԺԵ222Ա, 143): Գիմէ առ ի
եա (ՆՄԺԱՎ, 81): Պատկեր զեղով առ յիս հասաւ (ԿԵՏ, 163): Ասէ
ընդ յայն յայն (ՆՄԺԱՎ, 137):

Առ նախդիրը գործածվում է նաև ի+տրական կառույցի հետ տե-
ղի իմաստով: Օրինակ՝ Զմին հայ տղայ լոզնորդ զովեցին առ ի Հոռո-
մոց քազատին ի Տրապիզոն (ՆՄԺԱՎ, 338):

Միջին հայերենում նկատելի է նաև նախդիրների գործածությունը
նույնիմաստ նախադրություններին զուգահեռ: Այսպես, ընդ նախդիրը
ուղղություն իմաստով գործածվում է ի վայր, ի վեր, ի մէջ նախադրու-
թյունների հետ միասին:

Օրինակներ՝ Լից ընդ զրաստուն փողն ի վայր (Բ2, 111): Գիր
պատրուզով ընդ Բիթն ի վեր (ն. տ., 156): Եկն ի հարաւ ընդ բազումն
և ընդ լուսինն ի մէջ (ՍՍՊ3, 36): Որ մարդ ընդ տան ետն ի վայր չընկ-

նի (ՄԳԴ, 76):

Ըստ նախդիրը երբեմն գործածվում է տրական+համեմատ կա-
ռույցի հետ: Օրինակ՝ Իսկ պատիժն քառ վեստուն համեմատ լիցի (ՄԳԴ,
156):

Նույն նախդիրը կարող է գործածվել նաև գործիականի հետ: Օրին-
ակ՝ Միանգամայն ամենայն զատաստան քառ իրին Բենարխար լիցի
(ՄԳԴ, 159):

Ի նախդիրը կարող է գործածվել տրական+եման կառույցի հետ:
Օրինակ՝ Արասցուր մարդ ի պատկերի մերում Եման (ԿԵՏ, 221):
Նկատելի է նաև նախդիրների ավելորդ գործածություն: Այսպես,
հաճախ է նախդիրը գործածվում է առանց որևէ իմաստ հաղորդելու
այս կամ այն հղյուսման:

Օրինակներ՝ եւ թէ արինն յաւելնայ՝ խիստ նշան է սքթայի և ի
յակեղթ ճամուսն (ԱՕՔ, 82): Աչն ի Բնոն յետ շրացի (ն. տ., 186):
Ի ապա հագր նա յայս զործիս (ԺԴ222, 308): Վայ ինձ մեղաւորիս, որ
չէր կատարող ի Բեմանեա (ԺԵ222Գ, 94): Այս տարւթիւն մաղձին
բարբառ արմատ է առնայ և ոչ քակտի ի Բունօֆն և կամ մարմնոյն
բրբբամարն (ԳՔՔՄ, 14): Ասէ առիժն ի սպանալիօֆ (ՆՄԺԱՎ, 112):
Այլ բազում ազօթս առանձին մատուցանէր յԱստուծոյ (ն. տ., 144):
Զհասանն յերկնից տրայարեանն (ն. տ., 340): Ետուն զհայրենի
ինչքն ի Եմայ (ն. տ., 276): Պլպուս վերացաւ ի եօթն րնով (Մ22Բ,
193): Ես չեմ ցորկեան որսիկ, զիս կ'որսան ի մոյթ գիշերով (ՆՔ24,
122): Աչնս Երեւնս ի վար լոկ գոնզատ արաւ ի ստիս (ն. տ., 60):
Քո ծոցը ի ի ծով նման, ծովն զեզ կ'առնն ի քեման (ն. տ., 96):
Գնայ ա զալ կանտ, առ քո շատ ի սէրդ չի թողուլ (ն. տ., 229): Կամ
ի հուվնօրսն անցանես (ն. տ., 180): Ի՞՞մ արտուս ի կար եմ սիրել (ն. տ.,
194): Աշա, գտեսու օրդ ի մանուան (ՇԵ, 170): Լից ի ներք քան ի
զինէ հին գինի (Բ2, 116): Ոչ յամեմ յայտեսանց զբանն (ն. տ., 140):
Ի պող շերթ խմէին (ն. տ., 43):

Պատահում են նաև ուրիշ նախդիրների ավելորդ գործածություն
գեղարքեր:

Օրինակներ՝ Տաւուր միում անցանէր ընդ շուկային մտլն (ՆՄԺԱՎ,
191): Պատմեցին զայն դատաւորին զբանս երից եղբարցն (ն. տ.,
203): Ետանէ զխաղաղիկն հետ (Բ2, 104): Սկսաւ սրբախանայ զգիննան
(ՄՈՒժ, 161): Վայ, որ զնես կու զողայ (ԺԵ222Ա, 184): Զերդ դուտին
ստրամք յուրոր, Ետը զերեսին մաղերն ողոր (ԿԵՏ, 163):

Նախդիրները ինչ-որ չափով գործածական են նաև ժամանակակից
հայերենում: Ընդ որում գործ ունենք երկու երևույթի հետ: Մի դեպ-

քում գրանց մի մասը (բստ, առ, ի, բնզ) կիրառութուն ունի նախ գրական նորմայի մեջ որպես այլ կառույցի կամ հոլովածների համարժեք: Երկրորդ գեպում գործ ունենք զուտ գրարարյան կառույցների հետ, որոնք ամբողջապես գործածվում են որպես խոսքի հատուկ իրադրություններ:

Պետք է նշել, որ նախորդվոր կառույցներն ավելի շատ գործածական են եղել գրական լեզուների ձևավորման առաջին շրջանում: Իսկ արդի գրական լեզուներում նախդիրները հիմնականում օժտված են սեական գեբով:

Միամասնակ նկատելի է, որ արևմտահայերենում նախորդվոր կառույցներն ունեն գործածութայն ավելի լայն շրջանակ, քան արևելահայերենում:

ա) Բայի լրացումներ ԱՄ նախորդվոր կառույցներով

Գրարարում առ նախդիրը գործածվում է արական, հայցական, բացառական՝ գործիական հոլովների հետ, և համապատասխան նախորդվոր կառույցներով արտահայտվում են խնդրային ու պարագայական մի շարք իմաստներ:

Առ + տրական կառույց

Արանով արտահայտվում են հետևյալ իմաստները

1. Խ ն զ ր ա յ ի ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Սահմանափակում.— Գրարարում այսպիսի լրացում ստանում են սակավաթիվ բայեր, ինչպես՝ տկարանալ, ստանալիկ և այլն:

Օրինակներ՝ Պատերազմող առ պատերազմողի տկարացա (Երեմ., ԽԶ): Ոչ երբեք ստահակեցար առ ձեզ (Ք Քեռադ., Գ):

Միջին հայերենում արևելահայերենում և արևմտահայերենում այսպիսի կառույց չի գործածվում այս իմաստով:

Բ. Հաղորդման.— Գրարարում այսպիսի լրացում կարող են ստանալ ասացական սակավաթիվ բայեր, ինչպես՝ բողոք ունել, բողոք մատուցանել, ամբաստանել և այլն:

Օրինակներ՝ Սոցա... բողոք կալեալ առ արհայի (ՄԽ, 2, ԿԲ): Բազումք ի զորացն Հայոց ամբաստանելին առ բազաուրին Պապայ զՄուշեղ զպապարպետեն (Բուզ., 5, Բ): Սկսաւ բողոք մատուցանել զմանկէն առ բազաուրին Վարդգասայ ա իւրում սանուն (Ն. ա., ԼԵ):

Միջին հայերենում ևս առ + տրական կառույցով հաղորդման իմաստ է արտահայտվում ասացական բայերի մաս:

Օրինակներ՝ Պարտ է զայս սակ նաաջնորդին և վարդապետին առ ժողովոյդին (ՆՄԺԱՎ, 73): Երթամք ու խապար տանիմք Առ Սրայ կարողիսպին (ՀՔՏ, 212):

Ժամանակակից հայերենում այս կառույցը նշված իմաստով նույնպես չի գործածվում:

Գ. Հանգաման.— Գրարարում այսպիսի լրացում ստանում է բաղկատել, մասամբ և դիպիլ բայերը:

Օրինակներ՝ Փոքր Աղեքսանդրի և Դարևհի պատերազմն առ Առաջիսի բաղկատեալ (ՄԽ, 2, ԺԳ): Որ առ սկան դիպեցան (Ազ., 439):

Միջին հայերենում, ժամանակակից հայերենում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածվում:

Դ. Միասնություն.— Գրարարում այս իմաստով լրացում ստանում են սակավաթիվ բայեր, ինչպես՝ ուրախանալ, զուարեանալ, միամեռել, ունենալ և այլն: Առ նախդիրը դրվում է հիմնականում անձ ցույց արեղ բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Հրամայէր... առ նմա ուրախանալ ամենայն նախարարոքն ուխտակցօքն (ՂՓՊԶ, ՂԳ): Ուրախ լինէին զուարճացեալսք առ զօրավարին Հայոց (Ն. ա., ՂԷ): Չյիշել զյանցանս ձեր... այլ զմիմտեալ առ բազաուրին Արշակունւոյ (Մխ, 3, ԽԸ): Բազում բարեխօսիրն, զոր ունիրք առ նմա, ոչ շիջանի վատուն կանթեղաց ձերոց (Յզ., 7):

Այս իմաստը ևս չի արտահայտվում միջին և ժամանակակից հայերենում նշված կառույցով:

Ե. Լեզուգործող խնդրի. Սա թիլ է հանդիպում նաև գրարարում, ուր հիմնականում այսպիսի լրացում է ստանում ժամկել բայը:

Օրինակներ՝ Որ ծածկեալն էր յամենայն յաբխանայց առ Աստուծոյ (Ազ., 353): Այն իսկ էր յաբխենական խորհուրդն ծածկեալ առ Աստուծոյ (Ն. ա., 393):

Հայերենի հետագա շրջաններում հիշյալ կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Ա. Տեղի.—Առ+տրական կառույցով գրարարում արտահայտվում է գործողության մասախորտակը՝ դարարման բայերի մաս, ինչպես՝ նստել, բնակել, առկանել, մտանել, հասանել, կալ և այլն։ Եսթրիկի հետ գործածվում են հիմնականում տեղ կամ անձ ցույց տվող բառերը։ Օրինակներ՝ նստա առ չմտի միում (Ելք, Բ)։ Բնակեցա Մոսկու առ անն (ն. տ., Բ)։ Կայցես հանգիստ նորա առ եզեր զհատն (ն. տ., է)։ Ինձ առ ուրա մակարկեցի (Նսալի, ԺԱ)։ Եղեալ ծուր առ ծովեզերին՝ կայար յազօթս (Գործ., ԻԱ)։

Երբեմն այս կառույցը կարող է դրվել նաև շարժման բայերի մաս։ Օրինակներ՝ Գնաց և հոտարով ի բանակն իրժէ առ ծովուն Գեղամայ (Մե, 3, ԽԶ)։ Անկան իրարանչիր առ ընկերի իւրում (Երեմ., ԽԶ)։ Միջին հայերենում առ+տրական կառույցը կարող է իմաստ ունի գաղափարների մաս։

Օրինակներ՝ Քանի որ այս անտարանս կենա՝ առ թումա իրիցուն կենա (ԺԳԶԶ, 43)։ Աստա առ Եմայ և սսէ ուղան ի յաղովկան (ՆՄԺԱՎ, 72)։

Փասնականից հայերենում առ+տրական կառույցը չի գործածվում աստատարակի։

Բ. Պատճառի.—Այսպիսի լրացում ստացող բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն։ Եսթրիկը գրվում է վերացական գոյականների մաս։

Օրինակներ՝ հոտարեցի յաշկողմն իր առ Բաղի (Նսալի, Բ)։ Առ նախաննու մաստեցին զնա (Մատթ., ԻԷ)։ Արիաներ զնսաա առ ցամառն ի զհեկն (Եզն., 4, Ա)։ Եթէ ոչ առ առատութեան տայ, ալլ առ Երկիրի զմտե՛է (Մե, 3, ԽԶ)։ Առ յոյժ յիմարութեան իրրն զդազան կատարի յարձակեցա ի վերայ աշխարհին Յունաց (Եղ., 1)։

Գ. Ապառակի.—Այս իմաստով հազվագույն է գործածվում նշված կառույցը, և երբեմն էլ բնորոշից գուրս կարելի է հավաստարարան նաև պատճառի իմաստով մեկնարանել։ Օրինակ՝ Գուցէ իստիցին եզիպտայիքն և առիցին. Առ շարութեան ն՛հան զնսաա, կոտորի զնսաա ի լերինս (Ելք, ԼԲ)։

1. Ենդրային իմաստներ

Ա. Հանգամանակ.—Գրարարում այսպիսի լրացում ստանում են մեծենալ, մտակ, յակույ, դենլ, հարկանել, գրալ, յուսալ, հապանել, հաաաաաել, խստել, ցուցանել և այլ բայեր։ Եսթրիկը ստացող բառերը սահմանափակում չունեն։

Օրինակներ՝ Ար Բեզ ինչ որ մեծեցան (Սազ., Ղ)։ Եղօթս աղարկք առ Տլր (Ելք, Ը)։ Զմայր առ ողիս հարին (Ովսէլ, Ժ)։ Գրացալ առատաժողովից բո առ մարդկուրին տկարութեանս մերայ (Ազ., 78)։ Յուցանես զողորմութիւն բո առ ամենայն մարդիկ (ն. տ., 86)։ Մատեա Ահարոն առ սեղանն (Ղևտ., Բ)։ Յուսուա առ հարա իր հայրանայանն առն (ՄԿՊԱԱ, 2, ԺԳ)։ Հասանին առ նա ամենայն որդիքն Ղենայ (Ելք, ԼԲ)։ Մոտեար առ միմեանս... ոչ կատարիանար առ աստատանն հասանել իտրճորդն (ԹԱՊՏԱ, 3, ԻԲ)։ Նոյն օրինակ և առ Խաանի որդին Արարհամա Երեւալ (Ազ., 302)։ Գիցեն առ Աստուած զյոյս իբրեանց (ն. տ., 899)։ Հատարեցան առ միմեանս զոգովեամք (Եղ., 7)։

Միջին հայերենում այսպիսի լրացում ստանում են հիմնականում շարժման, ինչպես և այլ բայեր։

Օրինակներ՝ Ժողովուրդն կապեալ կայ առ առաջնորդն (ՆՄԺԱՎ, 67)։ Առ իրառ միտանեցան ազգն Հայոց (ՄՈՒԺ, 302)։

Փասնականից հայերենում նշված կառույցը այս իմաստով չի գործածվում։ Արեւիսահայերենում հազվագույն այն գործածվում է որպես գրարարյան կառույց։ Օրինակ՝ Արեւիում է մեզ առ աստված անեցած մեր պարտքը կատարել (Մուր., 5, 173)։

Բ. Աստուգման.—Գրարարում այսպիսի լրացում ստանում են մատակարարել, չեւանել, հատուցանել, ալլ, մատուցանել և անվանաբանի մասի բայեր։

Օրինակներ՝ Ես հրովարտեալս առ Յովնաբաբ (Մ Մակ., ԺԱ)։ Զեկոս անեալ առ Աստուած մատուցանէին (Ազ., 720)։ Զատուածատուր շնորհն առ ամենեւեան արտառողս մատակարարք (ն. տ., 824)։ Ենորհեն... աստեղաղոս առ օտարսն (ՂՓՊ, Է)։ Գուց հայաստեթիւն... հատուցէր առ մեզ լիով (ն. տ., ՂԵ)։

Արեւմտահայերենում գրարարմանս որոշ հեղինակներ առ+հայցական կառույցը գործածում են այս իմաստով։ Օրինակ՝ Ո՞րն է մատուցած ծառայութիւնդ առ ազգդ, առ մարդկութիւն, որ կըբնջէ ամենայն ինդրն ընդ մէջ ժողովուրդս (ՄԵ, 194)։

Գ. Հաղորդման.—Գրքարարում այսպիսի լրացում ստանում են առաջին հերթին ասացական բայերը, ինչպես՝ աղաղակել, ասել, բարբառել, բողբեյլ, պատասխանել ասլ, խոստովան անել, խոստովան լինել, խօսել, կարգալ, յայտել, պատմել և այլն: Նախդիրը զրգում է հիմնականում անձ ցույց տվող բառերի մոտ:

Օրինակներ՝ Ազազականց Մովսէս առ Տէր (Ելք, ԺԵ): Բողոքեաց Մօզմէս առ Տէր (Ն. տ., ԺԷ): Կարդացին նոցա առ Աստուած (Եսթեր, ԺԱ): Բարբառէր առ նա (Բ Թագ., ԺԵ): Խօսեցաւ Սամուէլ զամենայն պատգամս Տեառն առ ժողովուրդն (Ա Թագ., Ը): Ծայունեաց առ աշակերտսն (Ագ., 345): Արպէս ասաց Փրկիչն յԱւետարանին առ աշակերտսն (Ագ., 345): Արպէս ասաց Փրկիչն յԱւետարանին առ աշակերտսն (Ն. տ., 900): Խոստովանին առ Քեզ (ՂՓՊ2, ԼԲ): Ամբաստան լինէր զմասնէլ առ բազաւորն Պարսից Պերոզ (Ն. տ., ԿԴ): Առ որս պատասխանել առեալ առ (Ն. տ., 78):

Երբևէն այլ իմաստ ունեցող բայերը, փոխաբերաբար ասացական նշանակութիւնով զործածվելով, կարող են ստանալ առ+հայցական՝ հաղորդման իմաստով:

Օրինակներ՝ Բազմացի ողջոյն առ Քեզ (Եզ., 2): Զայն արբերալ առ Վրէն Վաննդացի (ՂՓՊ2): Աստուած որոտաց առ ձեզ (Ագ., 562): Գոչեցին առ Տէր Աստուած իրենանց (Յուդիթ, Է):

Միջին հայերենում նա առ+հայցական կառույցը կարող է գործածվել հաղորդման իմաստով՝ ասացական բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Գայլ ձայնեաց առ արևուտն (ՆՄԺԱՎ, 86): Առէ առ Բանալայն (Ն. տ., 72): Թաղարտ ոտն Ենարց առ անպատաստար կոտնարտ մի, թէ որպէ՛ս տեսանես զաշխարհս (Ն. տ., 321): Փառաւոր ես հաւատա առ Քեզ պարտախոմ (2Ե, 127):

Ժամանակակից հայերենում առ+հայցական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Գ. Աղղորդյալ.—Այսպիսի լրացում գրքարարում ստանում են նախկին, հայկ. միտել, ձգել, անկանել, խնայել, ակնարկել, աղօթել, ձգտել և այլ բայեր: Նախդիրը զրգում է տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բառերի վրա:

Օրինակներ՝ Աստուածօրդին ձգեաց զնոսա առ ինքն (Ագ., 598): Աստուածօրեանն խոնարհեալ առ սուրբ վկայս իւր (Ն. տ., 731): Մի՛ ձգտիր առ ստացումս անկրաս (Սկզբ, Ե): Անձկալ առ նա (Իմաս., Գ): Եկեալ յաղթես առ Տէր (Դ Թագ., Ի): Աղօթեացէ առ Աստուած (Մեծ, 2, 2Ը): Անկալ առ ոստ երբս (Ծայտն, Ա): Առ իս ակնարկէ զգիտութեան չար պատահմունս (ԹԱՊՏԱ, Կ): Հայեցան ի խոնարհ առ նա (Դ Թագ., Թ): Ակն Տեառն հայեցաւ առ նա (Միքայ, ԺԱ): Նայես առ իս

(Տոգր., Գ): Զայն արձակեաց առ մեծ նրազարակն (Եզ., 2): Առ այս ազգ միտէր բանն մարգարէական յառաջդիտական (Բուզ., 3, ԺԳ): Զիս՛րդ բանասլցնէ զձեռս իմ աղօթիք առ Աստուած (Ն. տ., ԺԴ): Արք զօրծոցին զքիղկունս առ տէր (Ն. տ.): Աղղեցես զսիրս քո առ տէր (Ն. տ., Գ):

Միջին հայերենում այսպիսի կառույցով լրացում ստանում են շարժման, ինչպես և զգացական բայերը, ինչպես՝ յարձակել, հայկլ, նայլ, փնխել, աղօթել, լալ և այլն:

Օրինակներ՝ Փոխեցաւ առ Քրիստոս լի աւուրք (ԿԳՊ2, 109): Դարձեալ արտնչես յինչն, առ սասուած լաւ (ՆՄԺԱՎ, 69): Շարժեցեն զվճմն և առ ինքեան քարչեցեն (Ն. տ., 171): Այսօր խօսի բլրուչն համոզ, Ար զճոս առ ինք բուրես ժամով (ԿԵՏ, 232): Գրեցին թուղթ առ ազգ զայցոց (ՆՄԺԱՎ, 42): Թէ որ զիբ ձեռն առ նա տանի, Լից կու ձեռնէ, որ մորմոքի (ԱՄՄՄ2, 408): Աղօթեմ առ Տէր Աստուած (ՆՄԺԱՎ, 96):

Արեւմտահայերենում, երբեմն և արեւելահայերենում, մասնավորապես զբարբառմեա որոշ հեղինակներ երբեմն գործածում են առ+հայցական կառույցը ուղղութիւն իմաստով:

Օրինակներ՝ Կնոջ ընդունած դատարարակութիւնն ո՛ր նպատակին կը համապատասխանէ, առ ի՛նչ կը ձգտի (ՄՏԵ, 194): Զոր բանաստեղծը գրած է մարդկութեան իղծը ուղիով արտահայտել առ Աստուած (ԱԶԵ, 281): Ամբողջ Վրաստանը ծունկի կկած ստահանել էր առ Աստված (ԶԳՄԵ, 1, 300): Աղղիք և պատարագ առարկեր առ Աստված (Ն. տ., 2, 248): Սահման չունի առ նա ստածած հավատը (ՊԱՅԺ, 5, 77): Զանդակատուն կար առ Աստված միտոյ (ՎԴԵ, 1, 36): Մեր առաջին աղղիքն առ Աստված ենք հղում (ՎԴԵ, 2, 131):

Ե. Վեարբերոյցան.—Գրքարարում այսպիսի լրացում ստանում են ասացական և իմացական բայերը, ինչպես՝ ասել, խօսել, պատուիրել, լսել, իմանալ, գուշակել և այլն: Այլ իմաստի որոշ բայեր նա (հոգալ, եղ գտանել և այլն) կարող են ստանալ այսպիսի լրացում: Նախդիր հետ զործածվող բառերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Զոր պատուիրեցից թեղ առ արիսն Իարայիլի (Ելք, ԻԵ): Խօսեաց ասակ առ ունայ Իարայիլի (Եզկկ., ԺԷ): Առ մեզ ասացեր զառակղ զայդ թէ առ ամենեսան (Ղուկ., ԺԲ): Լուիցէ զինչ ասէ Լօգին ևռ Լիկեկեցիս (Յովհ., Գ): Առ այսպիսի ճշմարիտ ասացածս անպատշաճ հարցումս մատուցանեն (Եզկ., 1, Գ): Եթէ առ անբան աշխարհս այսպէս հող տանի Աստուած (Եզ., 2): Զնոյն օրինակ ճշմարտութեամբ և առ երանկին իմաստը (Ն. տ., 7): Մասարի ա՛ն երկրորդի զուշակէ առ միւսանցած զործ թշնամեացն զնդի (ՂՓՊ2, 2Ը):

Միջին հայերենում եւ առ + հայցական կառուցով լրացումը վերաբերության իմաստով զբոլում է սասցական, իմացական և այլ բաների մաս:

Օրինակներ՝ Աբարդին առ մարդիկ սէր է՞ր ցուցանէր (ՅԳ, 243): Այս կենդանցական և հոգևորական գործ է, որ վերաբերի առ փափն (ՊՄԴ, 382): Առակս խրատէ զմեզ իմաստովեամբ խորհել առ հեզելուսն (ՆՄԺԱՎ, 38): Առազակն զըջացաւ զշարին, զոր անկողն էր առ նստս (Ն. տ., 203): Առ մեկ ունիս կարծիս (ՄՄՊՅ, 45): Պաշտս առ մեզ կու հրամայէ, Բարբեցուիկն խնայ շար է (ՀԹՏ, 185): Եւ բան մարգարէին առ իս կատարի (ՄՀԲ, 194):

Արեւիահայերենում առ + հայցական կառուցը այս իմաստով գործածվում է հասուկ դարձվածքներում, ինչպես՝ արվում է առ այն, որ... հայտնվում է առ այն, որ... և այլն:

2. Սահմանափակման. — Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր, ինչպես՝ անձամօրիկ, անհրատիկ, անելի, յանցանելի, կատարելի, գործելի և այլն: Նախդիրը զբոլում է զերազանցայես անձ ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Անամօթեցար առ ամենեւեան (Երեմ., Գ): Ջըր անիրանցաւ առ իս (Եզեկ., Ժէ): Այ կրէր պահակեցար առ մեզ (Բ Թ հ սազ., Գ): Պատմեաց առաջի կայսերն զամենայն արարելայն Աստուծոյ առ նա զարարութիւնսն (Ագ., 876): Նախ սա առ ի հաստան գտանի զբոլոյ, և երկրորդ առ բաւեզարձն իւր ապստամբ (ՄՍ, 2, 22): Ջըր արար առ Պապ (Ն. տ., 3, 1է): Ջո՞ր յանցս յանցուցեալ կամ առ ազգ կամ առ լեզուս կամ առ անձն իւրաբանչիւր (Եզ., 3): Առ Աստուածն իւր ստաւ գտաւ (Ն. տ., 6): Ստովեամբ վարէր զհեմանս իւր՝ ոչ միայն առ քնկերս, այլև առ քաղաւուրն ինքնին զխոլիկն (Ն. տ.): Կատարեացէլ զսիրոյն պատուիրանն, ոչ միայն յազրատս, այլև յնկէրս և յերարս, և առ ամենեւեան (ՂՓՊԷ, Ժէ): Ծայտնեաց զդասումն զոր ունէր առ Արշակ (ՄՍ, 3, 1Ի): Առ ամենայն բշեամիսն ճշմարտութեանն յազմող երևեալ (Ագ., 878): Թողեալ ի բաց զյանցանսն զոր առ նա զործեցին (ՅԳՊԷ, 97):

Միջին հայերենում եւ սահմանափակման իմաստ արտահայտվում է առ + հայցական կառուցով տարբեր իմաստային խմբերի բայերի մաս: Օրինակ՝ Եւ զզարձ քո խնդրեմ, քաղցրացիր առ մեզ (ՄՀԲ, 195): Ժամանակակից հայերենում նշված կառուցը այս իմաստով չի գործածվում:

Ճ. Եանի. — Գրաբարում այսպիսի իմաստով բիշ է գործածվում առ + հայցական կառուցը:

Օրինակներ՝ Առ ամենեւին բանան զզրունս զթոյ մարգասիրին Քրիստոսի (Ագ., 9): Բացեալ է զուսն շնորհի սղորմութեան նորա առ ամենեւեան (ՂՓՊԷ, Ժէ): Գործել շար առ ամենայն մաղ (Բուզ., 4, ԺԿ): Գործեցուցր զարքս առ ամենեւեան, մանաւանդ առ բնուանքսն հաստոյ (Գալ., 2):

Ինչպես միջին հայերենում, այնպես էլ արեւիահայերենում առ + հայցական կառուցը շահի իմաստով չի գործածվում: Արեւմտահայերենում գրաբարում եւ հեղինակները այս կառուցը երբեմն գործածում են շահի իմաստով: Օրինակ՝ Ես Սարգսի առ իշխանն բրած ծառայութիւնը չեմ կրնար մոռնալ (ՄՆ, 123):

Ը. Ներգործող խնդրի. — Գրաբարում այս իմաստը հազվադեպ է արտահայտվում առ + հայցական կառուցով: Եղածներէց է հետևյալ օրինակը: Ծոպիս մխիթարեալ կայրիս առ աներոյից՝ զօրոյիւն յուսոյն յախտներէց (Եզ., 7): Հետագայում այս իմաստը չի գրեւորվում այսպիսի կառուցով:

Թ. Փոխադրել կապի. — Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են հաստատելի, պանելի, հարդարելի և սակայնաթիվ այլ բայեր: Առ Նախդիրը զբոլում է անձ ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Մանրմութիւն պահելով առ կըրպայուրին տղզականութեանն տան Կարենի Պահլախին՝ ընդդիմացան պատերազմաւ Արատաշքի որդոյ Սասանայ (ՄՍ, 2, 2Ա): Ետպուճ Ոյրմզդեան առ Տիրան մեր արքայ առանկ սէր հաստատեաց (Ն. տ., 3, ԺԲ): Ամուսնութեանց տուրեանք շաղորդեալ առ միմեանս... որոշին ի սիրոյ նոցա (ՂՓՊԷ, ԺԲ): Երչարյաւէր կրօնաւոր ազգակցութիւն ունի առ Քրիստոս (Եզ., Կրատք): Ի ձեռն այսպիսոյ զնորմարութեան սէր հաստատուն առ Տիգրան ունել (ՄՍ, 1, ԻԿ):

Այս իմաստը եւ հետագայում չի արտահայտվում:

Շ. Վերածման. — Այսպիսի լրացում ստանում են փոխելի, փոխարկելի բայերը:

Օրինակներ՝ Քո է փոխարկել յանկանկայս կենաց յուսահատութեան Չասակիչ անէծս առ կեցուցանող օրհնութիւնս (ԳնՄՍ, 186): Չանգունդս առ Երկինս փոխելս (Ն. տ., 72):

Միջին հայերենում առ + հայցական կառուցը այս իմաստով չի գործածվում: Գրաբարում եւ որոշ հեղինակներ երբեմն նշված կառուցը գործածում են այս իմաստով: Օրինակ՝ Լուսինն առ ոչինչ փոխուցեալ (ԲՆԿԷ, 135):

ՇԱ. Երկուրդական ուղի խնդրի. — Գրաբարում մի շարք ներգործական բայեր ստանում են երկու ուղի խնդրի, բնի որում երկրորդա-

կան ուղիղ խնդիրը կարող է արտահայտվել նաև առ +հայցական կառուցով: Այդ բայերից են համարել, ունիմ:

Օրինակներ՝ Որ գանձինն առ իմաստունն ունիցին (Եսայի, 6): Զնայրենի պատինն առ ոչինչ համարելին (Ք Մակ., 7): Զոր առ աստածանն ունին, անարգին շաթ (Եզե., 1, 9):

Արևմտահայերենում գրաբարումևս որոշ հեղինակներ գործածում են առ +հայցական կառույցը երկրորդական ուղիղ խնդրի իմաստով: Օրինակ՝ Այդ անօրէն կինն առ ոչինչ կը համարի հաւատարմութեանն օխտն (ՄՍԵ, 45):

ԺԲ. Համապատասխանություն.— Այսպիսի լրացում գրաբարում պահանջում են սակավաթիվ բայեր, ինչպես՝ պատշանել, արկանել և այլն:

Օրինակներ՝ Այ ինչ իբր խաղաղութեան առ նոսա պատաշահիր (ՔԱՊՏԱ, 4, 7): Առ ձեռաց կորովութիւնն զնիզակն ընդ բերան արկանէր գորավարին Մանուէի (Քուզ., 5, 14):

Հետագա շրջաններում հիշյալ կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

2. Պ ա Ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ե ն Է

Ա. Տեղի.— Տեղի իմաստն ունի երկու դրսերում՝ ուղեւորայան տեղի և դադարման տեղի:

Գրաբարում առաջին դեպքում առ +հայցական կառույցը ցույց է տալիս շարժման բայերի արտահայտած գործողության նպատակակետ տեղը: Այս դեպքում առ նախդիրը զրվում է ինչպես տեղ, այնպես էլ անձ ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Ոմանք ընդ ցամաքն անապարեայ, հասանել ի խելս կամբջացն առ դրունն Արտաշատ քաղաքի (Ազ., 33): Գնաց առ կայսր (ՄԽ, 3, 6): Մտից առ նա (Ա Յովհ., 7): Եկի ես առ իեզ (Ազ., 29): Զձեզ առ Աստուած վերացուցէ (Ն. տ., 769):

Երբևեմ լրացյալ բայը փոխարեքարբար է շարժման իմաստով գործածվում:

Օրինակներ՝ Պատգամատրուսթիսն այնուհետև կրեքին աշխարհոջն առ միմեանս անէին (ՂՓՊԶ, 16): Փոխի առ Քրիստոս (ՅԳՊԶ, 61): Բան պատգամաց առ աբոյս սաստկանայր (Ն. տ., 204):

Միջին հայերենում ես ուղեւորության տեղի իմաստով լրացում ասանում են շարժման բայերը՝ առաքել, գնալ, գալ և այլն:

Օրինակներ՝ Եկն առ արիւնն (ՆՄԺԱՎ, 7): Գնաց պուլէնն առ բժիշկապետան և առ սարիւնն (Ն. տ.): Բուն հրեշտակ տուարեաց առ արձօսին (Ն. տ., 258):

Արևմտահայերենում առ +հայցական կառույցը հաճախ է գործածվում ուղեւորության տեղի իմաստով:

Օրինակներ՝ Առ իեզ կ'առաջնորդէի (ՄՍԵ, 152): Կը յուսայի տակառ առ իեզ բարձրանալ (ՎԺԵ, 139): Որ նոր խոհի շուրջ տարին արհամարքէ առ աբխալիբ (ՎՊԿ, 52): Ազօթթի պէս սրբազան կը բարձրանայ առ Աստուած (ԱՍԵ, 37):

Գաղարման տեղի իմաստով գրաբարում առ +հայցական կառույցը գործածվում է բազմաթիվ բայերի մաս, ինչպես՝ առնել, բանակել, բնակել, կուտել, դիպել, բաղել և այլն: Այս դեպքում ես առ նախդիրը զրվում է կ' տեղ, կ' անձ ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Ընթրիս արարից առ նա (Ա Յովհ., 7): Բանակէր առ եզր ծովան Պետտոսի (ՂԱ., Պատմ., 1): Բանակեցան առ ափն զետոյն (ԱԿ., 48): Զկուտան փութով կուտէինն առ զուրս հեճանին (Ն. տ., 761): նստէր առ զուրս խորանի իւրոյ (ձնն., ԺԼ): Անապարէր կուտէր զօրսն առ ինձն իբրև կրեստն հազար (Քուզ., 3, Ը): Գիպեցան միմեանց առ ափն ծովու Բզնունեաց (Ն. տ.):

Միջին հայերենում ես առ +հայցական կառույցով արտահայտվում է գաղարման տեղը:

Օրինակներ՝ Եր տուսչին բաժինն այն է, որ զեռ նշան և պատահումն շիինի երևեցեալ առ ճիւղեղն (ՄԶՊՄ, 134): Առ ձեզ միայն մնաց տնուն քրիստոնէութեան (ՆՄԺԱՎ, 32): Ժողովեցան քահանայք և տանաւէրք առ շուինն (Ն. տ., 27): Զինչ գործած մեզր կայր յաշխարհիս, Զամէն գտաւ ստեղծողն առ իս (ՄԶԲ, 118):

Արևմտահայերենում գրաբարումևս որոշ հեղինակներ գործածում են առ +հայցական կառույցը գաղարման տեղի իմաստով: Օրինակ՝ Ի՛նչ տեսակ հաստարութիւնն է այդ որ առ ոտս արանց կը զնէ մարդկութեան կէս ժաան (ՄՍԵ, 105):

Բ. Ժամանակի.— Գրաբարում ժամանակը առ +հայցական կառույցի մեջ անբաժան է շափի իմաստից (ժամանակային շափ): Առ նախդիրը այս դեպքում համարժեք է մինչև նախադրութիւնը:

Այսպիսի լրացում ստացող բայերը սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Բլբարանչիւրցը պատինն և պատահան առ հանդերձեալ օրն պահի (ՅԳՊԶ, 165): Առ այն օր պահել հրամայեաց (Ազ., 50): Առ այս նուազ՝ կամէի թէ ներկէր ինձ (Ն. տ., 29): Վասն այնորիկ առ ծառանակա վաշկինն ի գրեթէ ցորենոյն (Քուզ., 4, ԺԳ):

Արևելահայերենում առ +հայցական կառույցը գործածվում է ժամանակային շափի իմաստով:

Օրինակներ՝ Այդ ոգին թափանցել է մինչև իսկ սե վերաբի միջից, որ առ այսօր տգիտութեան, խավարածրութեան պողպատյա դրահ է

եղել: (ԶԳՄՆ, 2, 253): Առ 1-ը արքիի գրքի զինն է երկու ուրիշի:

Գ. Պատեանի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են բազմաթիվ բայեր՝ առանց իմաստի սահմանափակման: Նախդիրը կարող է գրվել ինչպես գոյականների, այնպես էլ անորոշ դերբայի հետ:

Օրինակներ՝ Առ ցաս իւր ճշիցէ (Յասյի, ԽՁ): Պատմեցի ձեզ ոչ միայն առ նեղի սրտիս (ՂՓՊԶ, ԺԷ): Հայելով յառն յաջողականութիւն և իմաստն՝ արտմէին առ սէրն (ն. ա., ԿԳ): Պատուեցաւ և փարիսեցին առ զմեկիս ամբարշտութիւն, Գովեցաւ անառակ որդին առ անդարձիս ուխտագանցութիւն (ԳՆՄՈ, 2): Միթէ յայնժամ առ չիմանա՞լ ինչ պեղեցար (ն. ա., 7): Առ ասել արձակեցես (Մաղաք., Բ):

Հետագա շրջանում այս կառուցը նշված իմաստով չի գործածվում: Գ. Նպատակի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ գալ, պատրաստել, փորել, վառել և այլն: Նախդիրը կարող է գրվել ինչպես գոյականի, այնպես էլ անորոշ դերբայի հետ:

Օրինակներ՝ Որք կապեալ էին ի կոպաշտութեան անլուծանելի հանգուցիւր, վառելիք և ջնուելիք իրիկ զհնոց առ այլել զուխտ սորբ եկեղեցւոյ (Նշ., 1): Իսկ Փոկաս կեկալ զորք բազմօր ի Բառեսն առ ընց իւրեաւ զՀայաստանեսայս Եուսելի (ՅԳՊԶ, 73): Հաստահիմն առ խոտապեկալ տետիսն քաղաւրել (Ազ., 556):

Արեւմտահայերենում գրաբարումն հեղինակները երբեմն գործածում են առ + հայցական կառուցը նպատակի իմաստով: Օրինակ՝ Առ ի՞նչ ծառայեց զարթնութիւնս (ՄՏԵ, 151):

Ե. Ձևի.—Գրաբարում առ + հայցական կառուցը այս իմաստով արտահայտվում էր առ այս կառուցի ձևով: Օրինակ՝ եթէ աղբաւ որ է, եթէ մեծատուն, մի առ այս նոցա հայել (ՀԲ, 1, 267): Զի մի առ այս երեւեցին՝ անօրէնութիւնն մարդկային (ն. ա.):

Զի մի այլ դրսեորում է կրկնվող բառերի մոտ առ նախդրի գործածութիւնը հաջորդականութիւն արտահայտելու նպատակով:

Օրինակներ՝ Արարէք բան առ բան նամակիս պտտախանի (Նշ., 2): Բան առ բան ելո՛ժ և իմացոյց ձեզ (Նշ., 2):

Միջին հայերենում ևս դրսեորվում է ձևի իմաստը: Օրինակ՝ Այս ոչ թէ ուղորդ խորհնցան կամ խօսեցան, այլ առ կատականս (ՄԱՊ, 20):

Հաջորդականութիւն իմաստը առավել համարակառուցմամբ գրեւորվում է ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ արեւահայերենից՝ Քաղաքում երևան էր գոյիս (ՂՓ, 3, 140): Նախ թեյ խմեց կում առ կում (ն. ա., 259): Ամենը բոլոր առ բոլոր, արտաստիկ, սպասում էին զժրջախոսութիւնների (ն. ա., 293):

Քուրբը ձանձրացան և մի առ մի հեռացան (ն. ա., 294):

Այստեղ առ + հայցական կառուցը արտահայտում է նաև ձևի իմաստ:

Օրինակներ՝ Այժմ նա սիրելի կնոջ հետ միասին ստիպված է երես առ երես կանգնել այդ սինիորների առաջ (ԶԳՄՆ, 1, 245): Հաշվեցին տուն առ տուն:

Արեւմտահայերենից՝ Եւ հաւատացէր, որ զայն կրնամ նկարագրել՝ ծառ առ ծառ, պղիս առ պղիս, անու առ անու (ՂՇԵԶ, 411): Պիտի պեղին ու փորեն գանի հաստամ առ հաստամ (ՂՓԵ, 178): Կէտ առ կէտ կը կատարեն կամքս (ՕԶԵ, 174): Կ'ուզեմ քեզ առլ մտա առ մտա տղբատնեզու սեղանին (ԱՔԲ, 41):

Առ + բացատրական կառուց

1. Խնդրային իմաստներ

Ա. Լեզգործող խնդրի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են կառուցական բայերը: Նախդիրը գործածվում է հիմնականում անձ ցույց ավել բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Զոր ամենայն ուշուր ինքնապես կզեալ, և ոչ առ յրեկերէ պատմեալ (ԿՂՄ, 40): Այս այնչափ միայն առ ի յինէն քեզ տեսցի (ՅԳՊԶ, 7): Որ յառաջագոյն յիշատակեցաւ առ ի մէնջ (ն. ա., 94): Առ ի Լեմանէ՛ ըմբռնի (ն. ա., 127): Բաւական բերցի քեզ առ ի Շապուղ պատմեալցն (ն. ա., 132):

Հետագա շրջանում առ + բացատրական կառուցը չի գործածվել:

Բ. Սահմանափակման.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են բազմապիսի իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ խօսել, գտնել, սրբել և այլն: Նախդիրը գրվում է կ' անձ, կ' իր ցույց ավել բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Նա խօսեցի առ ի Բէն քնդ ժողովրդեանն (ՆԵՐ, Գ): Քրի շեորհս և ողորմութիւն առ ի Բէն (Քիւր, ԺԿ): Զպղծեալսն սրբէր առ ի մարմնոյ սրբութեմ (ՆԵՐ, Թ): Զոր և պատուաւորս առ ի յինէնէն թուեցանէր տեսողացն (ՅԳՊԶ, 224):

Առանձին հեղինակներ (Զ. Գրասխանակիրացիին ամենից շատ) առ + բացատրական կառուցը շատ հաճախ գործածում են ընդհանրապես բացառական փոխարեն: Այս դեպքում առ + բացատրական կառուցը կարող է արտահայտել բացատրական խնդրային բոլոր իմաստները:

Անշատան՝ Եւ ամենայն ժողովուրդ որդոցն Եւրալեյի առ ի Մովսիսէ (ՆԵ, ԵԵ) Յուզարիէ՛ առ ի յիւրի՛ զհնչառ (ՅԳՊԶ, 310):

Խուսափման՝ Զօրքն Մօկաց ապստամբից առ ի նմանէ և սպանել զնա... կացուցանեն փոխանակ նորա զՓոկաս (ն. տ., 73): Յետև կոյս առ ի նմանէն մղեալ զանցեալ և թիկունս դարձուցեալ էին (ն. տ., 321):

Պահանջման՝ Պատանդս առ ի նմանէ խնդրէ (ն. տ., 146):
Պակասութեան՝ Մերկացու առ ի զգեստուէն արտաբերոյ (ն. տ., 164):

Հաղորդման՝ Հարցեալ առ ի նմանէ (ն. տ., 86):
Անձի-էլակետալիքն՝ Առ ի նմանէ գտանէր... պատիս պերճութեան (ն. տ., 169): Արտարս զիս առ ի նմանէ կորզեաց (ն. տ., 217): Ամենայն պարզեք կատարեալք ի վերուստ են իջեալ ի առ ի Հօրէն լուսոյ (Յակ., Ա):

Էլման՝ Որ բղխեալն էր առ ի յիւրմէն զՏոր մահու (ն. տ., 175):
Էլման-սկզբնակետի՝ Այս են անտէք զոր լուսը առ ի նմանէ (Յակ., Ա):

2. Պարագայական իմաստներ

Ա. Պատմութի.— Գրաբարում այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ առնել, արկանել, առնել, երևել, յօժարել և այլն: Առ նախդիրը զրվում է ինչպես գոյականի, այնպես էլ անորոշ զերբայի հետ:

Օրինակներ՝ Առ ի շրջել կաթին յայն յօժարեաց (Եզն., 1, Ա): Եկիր... առ շնորհալոյ ի կերակրոյ ծառայն (ն. տ., ԺԲ): Առ յոյժ յանդուզն յառձականն բազումք այն էին՝ զոր գետաստղ անէլին (ՄԿՊԱ, 2, Բ): Առ յոյժ թանձր անկեալ դիականցն իբրև զքարակոյտս զերբայց երևին (Եզ., 5):

Բ. Ազգասակի.— Գրաբարում այս իմաստով լրացում պահանջում են տարբեր իմաստի բայեր, ինչպես՝ առակել, առնել, դնել, տալ, ստատակել, գտանել, անել և այլն: Նախդիրը զորժամվում է անորոշ բերբայի հետ:

Լրացումը կարող է տրոհվել բայից կամ ոչ:

Օրինակներ՝ Ձիս առաքեաց Աստուած տաջի ձեր առ ի բողոյ ձեզ գուսկ յերկրի (Մեն., ԽԵ): Համարձակեցան առնել շար առաջի Տճառն առ ի բաղկացուցանելոյ զնա (Դ, Թագ., ԺԷ): Ձիոց սանձս ի բերան զնեմք առ անսալոյ նոցա մեզ (Յակ., Գ): Որոց և յառաջումն իսկ աննախանձ ետ զկենդանութիւնն, առ ի յայտանելոյ զիւրոյ դրաբնաբարութեանն հանդէս (Եզն., 1, Ա):

Առ + գործիական կառույց

1. Խեղդային իմաստներ

Ա. Խեղդոնով խնդիր.— Գրաբարում այս իմաստով լրացումը շատ քիչ է հանդիպում: Օրինակ՝ Ձիցես յանցուցեալ և պղծեալ առ արամբրով (Թիւր, Ե):

Հայերենի հետագա զարգացման ընթացքում առ + գործիական կառույցով խնդրային իմաստներ չեն արտահայտվել:

Բ. Համեմատութեան.— Գրաբարում այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ պարծել, փափագել, երևել, համարել, պերճանալ, բուսել և այլն: Նախդիրը զորժամվում է Ա՝ թանձրացական, Ա՛՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Մի պարծիր առ ոստովն (Հոտով., ԺԱ): Անձին իւրում միայն պարծանս տացէ, և մի՛ առ ընկերացն (Գաղ., 2): Առ այստիքի և փափագիցեմք ևս արդեօք իմաստութեան արանցն այնոցիկ (ՄԽ, 1, Գ): Հրաման տայ... բաղաբացեաց մի՛ կարի առ զեղիգիօք պերճանալ (ն. տ., 2, Ը): Ոչ առ այլովքն վատբարօքն վեհ՝ երեկ (Եզ., 2): Ոչ երեկն ձեր արքունիքը առ ճոփօք (ն. տ., 7):

2. Պարագայական իմաստներ

Ա. Յեղի.— Գրաբարում առ + գործիական կառույցը բայերի մտացույց է առիս:

ա. Գործողության նպատակակետ տեղը (ուղևորության տեղ): Այսպիսի լրացում ստանում են շարժման բայերը, ինչպես՝ երթալ, զննալ, հասանել և այլն: Նախդիրը զրվում է կ՝ տեղ, Ա՛՛ անձ ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Ես Հայր մարդպետ կենդանի իցեմ և առ բազառուսան հասից... զայն ի բայ փոխիցի (Բուզ., 3, ԺԳ): Երթեալ առ երևանօքն (Ագ., 192): Հանեն առ Էգերս սահմանացն Ասորպատականի ընդ մէջ Կորդուց (ն. տ., 2, ԿԳ): Ինքն ծագեալ անդ զնայ առ հարաւով (Եզն., 2, ԻԵ): Առ ստորոտով լերինն Կուանն (ՄԽ, 1, ԺԲ): Երթալք առ Եգիպտոս (Մարկ., Ժ):

բ. Գաղարման տեղի: Այս դիպքում լրացումը ցույց է տալիս այն տեղը, որտեղ, որի մաս կատարվում է գործողությունը: Լրացյալ կարող են լինել ինչպես շարժման, այնպես էլ դադարման բայերը:

Օրինակներ՝ Անցանէր առ ծովկերտն (Ագ., 448): Երթմն տայն Յուսան անցանէր առ այգիօք ուրունն (Բուզ., 6, Թ): Տեսեալ առ Էգեր ծովուն երկայնանն բլուր մի (ՄԽ, 1, ԺԶ): Գաղարբ առ գետովն (ն. տ.,

2), Եկտառ առ Ազատ գետովն անկէ (Ն. ա., 2, Բ), Բնակեցաւ Աբրահամ առ Զեհարովն Երզման (Մին., ԻԲ):

Երբեմն տեղի իմաստը գուցակցվում է սահմանափակման իմաստին Այս զննարկում առ+գործիական կառույցի հետ կարող է գործածվել նաև մինչև հարադրությունը:

Օրինակներ՝ Քերբ... մինչև առ ասմբն (Ազ., 842): Չգտէր տարածանէր զմշակութիւն բարոզութեանն և անտարածութեանն ի Սասնադարաց զազգաբն մինչև առ աշխարհաւն Նազաւեաց (Ն. ա.): Փարսասական առնէին մինչև յամուր տեղիս մայրեացն առ խորագոյն զարիւրն Լոյննա գետուն (Յզ., 3): Քարբեաց ի Կարբեաց սկսեալ առ դրամբ Արևաց և Կարբեց մինչև ի սահման Մասթաց (ՄՍ, 2, 22):

Երբեմն մտասվոր տեղի իմաստն արտահայտվում է մեծ+առ+գործիական կառույցով: Օրինակ՝ Մեծն առ լեռամբն ոչ թողացուցանէր սլլում պարապել գործոյ (ՄՍ, 2, 2Գ):

Մշչին հայերենում առ+գործիական կառույցով արտահայտվում է նախ նպատակակառուցումը, Օրինակ՝ Անիի հասանէր առ ասմանեմն Մանազկերտ գաւառի (ՊԱԼ, 138):

Ավելի շատ այս կառույցով դասարման տեղն է դրսևորվում: Օրինակներ՝ Աւերեաց գամենայն գաւառն առ Եզնով գետուն (ՄՈԲ, 350): Ցանեաց առ զետովն թալլուչ և սխենն (ՆՄԺԱՎ, 193): Կնաց ներեաց առ հովաննա, հանգուցեակ էկեղեցոյ միոյ (Ն. ա., 150):

Ժամանակակից հայերենում առ+գործիական կառույցը չի գործածվում պարագայական որևէ իմաստով:

Բ. Ժամանակի.—Գրաբարում առ+գործիական կառույցը ցույց է տալիս գործողության մտասվոր ժամանակը: Լրացույլ կարող են լինել տարբեր իմաստալին խմբերի պատկանող բայեր, ինչպես՝ ասել, աղբերակալ, երևել, բազաւակ, վաթարակ և այլն: Նախգիրը կարող է զրգել կ՝ անծ, կ՝ ժամանակի ցույց տվող, կ՝ գործողության անուն գոյականների վրա:

Օրինակներ՝ Որպէս առ Ազատմբն ասէր (Յզն., 2, ԺԳ): Ի սորս ասարս երևեցաւ խաչն լուսեղէն առ Երանեկան կիրաղի (ՄՍ, 2, ԺԲ): Որոչ և շտեմարանն իսկ ազրերացան սրանչկապէս իրր առ կղիպիսի և կղիպիսի (Ն. ա., 3, ԼԱ): Առ որով ժամանակաւ Արձիւղ անուն թագաւորեալ Վրաց (ԿՎՄ, 29):

Այս կառույցը եւոյն իմաստով գործածվում է նաև միջին հայերենում: Օրինակ՝ Գայր հասանէր մինչև ի Տէր Պետրոս և առ նովալ խափանեալ լուծաւ (ՄՈԲ, 154):

Գ. Գառնառի.—Գրաբարում առ+գործիական կառույցը այս իմաստով քնչ է գործածվում: Օրինակ՝ Առ մահուան երկիրդ ամենեկան

զճրամանն հազարգութեանն կատարէին (ՍԵր., ԼԾ):

Նետագա շրջանում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածվում:

Ք. Բայի լրացումները Զ Յայնցաւոր կառույցներով

Հայերենում, մասնավորապես գրաբարում և միջին հայերենում, բայը լրացումներ է ստանում զ նախըրավոր մի շարք կառույցներով: Ընդ որում զ+հայցական կառույցն արտահայտում է առաջին հերթին որոշյալության իմաստ, իսկ երկրորդ զնպատակ միջոցի իմաստ: Օրինակ՝ Ղման աղուեսու սպանից զրեզ (Բուզ., 4, ՄԳ):

Միջին հայերենում շատ է ընդլայնվում զ+հայցական կառույցի գործածությունը: Այն ձևեր է բերում այլ կառույցների բնորոշ իմաստներ: Բացի որոշյալությունից, այս կառույցով արտահայտվում են հետևյալ իմաստները:

Ա. Հանգամն՝ Եւ այսպէս հասեալ մինչև զՎարաշակ (ՍՕՊՆ, 15): Էլարկ զարբն և ընդ երկուս կէս արար (ՆՄԺԱՎ, 4):

Բ. Հարցումն՝ Հարցէր զայրո, թէ ուստի իցէ (ՆՄԺԱՎ, 293):

Գ. Վերածման՝ Եհար ժանաւնն զինն և զերկուս բաժին կարեաց (ՆՄԺԱՎ, 115):

Դ. Վերբերության՝ Որ առ թագաւորն զմտոյ շարսխաւ (ՆՄԺԱՎ, 115):

Ե. Միջոցի՝ Հիանգագաւս զցաւ մահուն և մեռանէր (ՆՄԺԱՎ, 150):

Զ. Ուղի խնդրի և շանի՝ Յիշեցէր ի Քրիստոս զայնոսի... սքր զգագիւսն ժտայնցին և սպաստորեցին (ԺԵՀԶԱ, 405):

Ը. Ուլեռութեան՝ Գնաց զԱռգաւտական (ՍՕՊՆ, 196):

Արեւասահայերենում գ-ն երբեմն ձուլվում է բառին, ինչպես՝ գանկ-կա, զնա, զիս և այլն: Սակայն այժմ այս կառույցը աստիճանաբար զրկվում է գ-Նախորդի:

Ձ+տրական կառույց

Այս կառույցով գրաբարում արտահայտվում է հանգաման իմաստ՝ զրկելով հարկանել, հարույ, գալիանել բայերի մաս:

Օրինակներ՝ Մի երբքն հարցեա զՎարդ գտան բո (Սաղ., Գ): Ամենեթին զԳուլս զԳեմի հարկանէին (Յզ., 3): Մտօս զմովի հարեալ մեծաւ զջմամբ ընդ իրան՝ որր զործեաց, ասէ (Բուզ., 4, ԺԵ): Որ ունին սիրտ հարեալ զագանութեան (Բ Պետ., Բ): Իրովի գարկեալ զդուսիր զՎար՝ առաքեալ բոխիլ (ՄՍ, 2, ԺԺ):

Այս կառույցը երբեմն կարող է միջոցի երանդ արտահայտել: Օրինակ՝ Հարկ անենն այսորիկ բա Պօղոսի պարծել գտակարեւանն

(87-ՊՁ, 278):

Հայերենի հետագա շրջաններում գ+տրական կառույցը չի գործածվում:

Ջ+բացառական կառույց

Արձանով արտահայտվում են խնդրային և պարզադասական մի շարք իմաստներ:

1. Խ Ե Ղ Բ Կ Կ Ի Ն Խ Ի Մ Ա Ս Տ Ե Ն Ի

Ա. Հանգման.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են կախել, կապել, առնույ, բուռն հարկաբեկ, ունել և սակավաբիով այլ բայեր, որոնք, մեծ մասամբ ներգործական լինելով, կարող են ունենալ նաև առիթ խեղդել: Նախորդը զրվում է մեծ մասամբ թանձրացական զոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Չմատակարարն կարխոց զփախալ է (ծնն., և): Խոյ մի կարխալ կայր զճառոյն սարեկոյ գեղջերաց (ն. տ., ԻԲ): Կալան հրեշտակն զանառն նորս և զանառն կնոջ նորս (ն. տ., ԺԹ): Կապանցէ զգրոյ զյաւանակ իւր (ն. տ., և): Խոսն: Խոսնարհէր բուռն հարկանէր զուսից նորս (ն. տ., 4, ԾԴ): Բուռն հարեալ զխաչափողիցն խեղդէր զուսիցն (ՍԵր., Ը):

Միջին հայերենում ևս այս կառույցով հանգման իմաստ է արտահայտվում կախել, կապել, փառել բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Խանդազատեալ փարէր նա զայգեգործէն (ԽԿ, 134): Կախեցա ինքն զրիկանց ուխարին (ՆՄԺԱՎ, 259):

Փաստանակալից հայերենում գ+բացառական կառույցը ոչ մի իմաստով չի գործածվում:

Բ. Վերաբերության.— Գրաբարի բերականության մեջ այս իմաստը կոչվել է պատմական բացառական: Այսպիսի լրացում ստանում են սասցական և իմացական բայերը, ինչպես՝ սակ, ամբաստանել, զուշակել, գիտել, խառնել, խօսել, շարախօսել, բարեխօսել, զարմանալ, ծանուցանել, համբարել, իլընել, վկայել, հարցանել, հառել, լսել և այլն:

Նախորդը զրվում է և՛ թանձրացական, և՛ վերացական զոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Ասասջիր զինէն թէ է կըրայր իմ է (Սնն., Ի): Դուք խորհեցաբար զինէն ի շարսիման (ն. տ., Մ): Մի սուս վկայութիւն վկայեր զրեկել: Բուժմէ (Նյր, Ի): Լուսն զանառնէ բուժմէ (Քիբ, ԺԴ): Խօսեցա զանասնոց և զրաւնոց Էզովանց (Գ, Թագ., Դ): Այնէն ոչ շարցանէին (Նասյի, ԿԵ): Չարախօսէր զնոցանէլ առաջի Ասատոց (Ներ.,

ժԹ): Յորժամ զաներևութն և զնորին զձշտնչեանար զօրութեանէն ճարիցէ որ (Ծգն., 1, Ա): Նայնպէս կարծի և զստանայլ (ն. տ., ԺԲ): Վկայան զարարեանէ մեհեղոց (ն. տ., ԺԳ): Գիտէր զստանայլ էթէ թիւրից և (ն. տ.): Որպէս զվիշապացն և զննագացն համբաւն (ն. տ., ԻԵ):

Լրացյալ կարող են լինել նաև սասցական, իմացական կամ այլ բայերին արժատակից բազադրիով կազմված հարադրությունները, ինչպես՝ ամբաստան լինել, ամբաստանութիւն ունել, անփոյր առնել, ինքնապատում լինել, ճշտել երապ, մատուութիւն առնել, յայտ առնել, շարախօս լինել, պատգամ ունել, փոյր առնել և այլն:

Օրինակներ՝ Ամբաստան լինէր զմամէլ առ թագաւորն Պարոյից Պերոզ (ՂՓՊ, ԿԳ): Երթայր հուշակ զմամէլ ընդ ամենայն տեղիս (Ղուկ., Գ): Չայտ առնին փորձելով զնա, զի անիջին ամբաստանութիւն զմամէլ (Յովհ., Ը): Ինքնապատում լինելով զյանցանացն՝ փրկութիւն զաննիցէ (Ակ., 282): Մատնութիւն վեղարացն առնէր (ՄԽ, 2, ՄԷ): Պատգամ ունին առ զք զՀայոց (ՂՓՊ, ԿԸ): Իրազգած եղևալ... զմեծէ սպարապետէն Հայոց (ն. տ., Լ): Նա և սակն անկերպարան՝ զկերպարանացն յայտ առնէ (Նգն., 1, Է): Գիր վկայութիւն նրուսողնմի գանտեանութեանց նորս (Նգն., ԺԶ): Թախանձէին զնա փոյթ զայնպիսեանցն սանկն պիտոյից (ն. տ., 3, ՄԲ):

Ջ+բացառական կառույցը վերաբերության իմաստ կարող է արտահայտել այնպիսի բայերի մոտ, որոնք փոխաբերաբար առնեն ասացական կամ իմացական նշանակություն, ինչպես՝ ազդել, ակնարկել, խարել, հնչել, ճշմարտել, յոյգել, նկատել, հասնել, մարգարէանալ, պահանջել, սուտցանել, բննել և այլն:

Օրինակներ՝ ՄԵր զրիցն իսկ պահանջեցուր ի նոյանն (Նգն., 1, ԻԵ): Ազդեալեղր խարէին զք՝ թէ կենդանի կայցէ (ն. տ.): Չարմէ շնասանալ, ապ ոչ անտոյր յանձն (Բուզ., 3, Ի): Դոյնպէս ազդին ինքնակային Քնդոսին Պապ և Տերնտիտոսս զճապնց (ՄԽ, 3, ԼԷ): Չարմէ և տեսանողքն բարձրաձայն հնչէին (Ագ., 326): Օրէնքն մովստպարի ամենայն իրօք զհանդերձկնոցն նշանակեալք փայլէին (Ագ., 346): Չհանդերձկնոյն անկարկէ յանկն (Ագ., 655): Կարեւր ճշմարտիւ... Տողեխառն բանիւր զստանաւախառն մարմնոյն (Ագ., 372): Չարմէ... մարգարէանայ Հայրն (ՄԽ, 1, Դ): Ուսուցանէ զբարոյ և զարգառոյ և զարւ (Նգն., 4, ԺԶ): Չամենայնէ մտօքն նկատել մարմնն (Նգն., 3, ԺԳ):

Միջին հայերենում գ+բացառական կառույցը լինում է սասցական, իմացական, ինչպես և այլ բայերի լրացում, ինչպես՝ գիտել, իմանալ, խօսել, շարախօսել, զուշակել, պատմել և այլն:

ժամանակակից հայերենում գ+գործիական կառույցն առհասարակ ոչ մի իմաստով չի գործածվում:

Բ. Ուղղորդյալ.—Այսպիսի լրացում ստանում են ճայելի, ճայելի, շարժելի, դառնալի, վազելի և այլ բայեր՝ նախդիրը դրվում է *և՛ անձ, և՛ տեղ* ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ նայեցեալ գնեմ (Ազ., 281): Գարծուցեալ զանդունդն աաղղակայօ զգամախա (Ազ., 296): Հայեցեալ Յիսուսի զնեֆօլ լի ցամամբ (Մարկ., 9): Ոչ կարաց շարժել ձեռամբ զհակույն զանթօֆ աա երիվարին (Մե, 2, 25): Վազեաց զԲիրաաա (Ն. տ., 3, և): Ինքն դառնայ զԳարգմանայ ձորովն (Ն. տ., 4):

Այս դեպքում գ+գործիական կառույցի հետ կարող է գործածվել նաև շուրջ նախադրությունը:

Օրինակներ՝ Հայեցայ ևս շուրջ գնեօֆ (Բ, Մակ., Թ): Հայեցաա շուրջ գամենեմամբ (Մարկ., ԺԱ):

Հետագա շրջանում նշված կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Գ. Միջոցի.—Գրաբարում գ+գործիական կառույցը այս իմաստով գործածվում է տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայերի մաս: Օրինակներ՝ Հրեայն անդրև զգրծով զարաով զարգեամբօլ պարգասեցան (Բ Մակ., ԺԲ): Ղեռանդանսն ընդ ինքեամբ զաղխատողչն բանիմ համոզեալ (ՅԳՊԷ, 319): Յարտասաա հարեալ յանձն առ վայր մի զպաաաաաաաօֆ վիրտուորին վան երեցունց աշխարհացն (ՂԺՊԷ, ԻԷ):

Միջին հայերենում ևս այս կառույցը կարող է միջոցի իմաստ արտահայտել: Օրինակ՝ Սկաս ուրախանալ զգիննան (ՄՈՒԺ, 181):

Դ. Վերաբերության.—Գրաբարում ընդ հանդիպող գործածությունն է: Օրինակներ՝ Ղոռով անփոյթ արարեալ արքայի (Մե, 3, ՄԲ): Լան զինն ՚ն ասն (Թխր, ԺԱ):

Հետագա շրջանում գ+գործիական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

2. Պ ա Ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե Ր

Ա. Տեղի.—Տեղի իմաստը գ+գործիական կառույցի զեպքում էլնք դրսևարում ունի՝ ուղևորության տեղի (շարժման նպատակակետ տեղի) գաղաբման տեղի, պարտական:

ա. Գրաբարում ուղևորության տեղի իմաստը գ+գործիական կառույցով արտահայտվում է շարժման բայերի մաս: Այս դեպքում նույնիմաստ լրացում ստանում են առ, ի, ընդ+հայցական կառույցներով: Այս դեպքում շարժման նպատակակետը ընդհանուր է (պայմանավոր-

ված զ նախդրի՝ մոտավորության նշանակությամբ): Ձ նախդիրը դրվում է տեղ ցույց տվող կողմն բառի հոգնակի ձևի հետ:

Օրինակներ՝ Խաղայ զկողմամբ ևսորեստանի (Մե, 1, ԺԴ): Ձնիսիսեաա երթից (Ն. տ., 2, 2): Խոյա ևա ի նոցանէ զկաղմամբօ կապաա (Ն. տ., և): Ձուէ կկողմամբօ Գուգրաց (ՅԳՊԷ, 244): Վայ ևոց դի վազեցին զինն (ԳնՄՈ, ԿԲ):

Բ. Գաղաբման տեղի իմաստը գ+գործիական կառույցով արտահայտվում է զաղաբման (ու ուղևորության) բայերի մաս: Այս դեպքում լրացումը ցույց է տալիս այն տեղը, որի վրայով, մոտով տեղի է անենում գործողությունը: Այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ անցանել, բնակել, բանակել, զտանել, դարձանել, հանգչել, նստել, շրջել և այլն: Նախդիրը դրվում է *և՛ տեղ, և՛ անձ* ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Անցին վաղվաղակի զճանապարհան, զոր պատուիրեցեր նոցա (Նք, Ա): Երեցարոր զՍիովնի (Մաղ., ևԷ): Որ բնակեալ էր զձովկեբեր (Նսայի, Թ): Նախիցեմք զայլօֆ ժամանակազրական ծոփաա (Ազ., 15): Սփոնցան տարածեցան զսամամեօն (Բուլ., 3, Է): Ղեղեօֆ զտանէ պատրաստակա առ ի կորեսա խամբարդին զոմանա (Մե, 3, Ա): Բանակեալ էին զնովա (Նք., 6): Հանդեան զուտրա ինչ զտեղեօն (Մե, Յաւելուած, Բ): Սկաս շրջի զխալսօֆ (ՅԳՊԷ, 185): Ոչ կարէր զմիով տեղիս համազունց զորսն դայմանն (Նք., 3):

Գ. Պարտական իմաստի դեպքում գ+գործիական կառույցով արտահայտվում է այն ստաբիլան կամ տեղը, որի շուրջը, վրան տեղի է անենում գործողությունը: Այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ անկանել, զայ, էլիկչա ասնել, գեղով, ձկով, նստել, շողով, սյան զնել, պատել, փանել, արակել, տեղալ, վանել, զյառնել, փայլատակել և այլն: Նախդիրը ստացին հերթին դրվում է անձ և մարմնի մաս ցույց տվող դոչականների, ինչպես և այլ բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Պատեցան զԿարիւ և զարամբ նորա (Ա Թագ., ԻԲ): Յայեցան յարենէ նորա զորմովն և զնիովն (Գ Թագ., Թ): Ածի զմիջով իմով (Նրեմ., ԺԳ): Անկա զպաաաաաաաա նորա (Ղուկ., ԺԵ): Անեալ զարին ցուցն և նոխազացն... զկաակարանօն իսկ այլ ճանրութիւն (Յայան., Բ): Ձրբօֆ շողայցեն (Նքն., 1, Ա): Գայր շուրջ՝ պար զնէր զնեօֆ (Ա Մակ., Ե): Ի դրահատր պատենազն պղնձապատ վահանացն նշույր զերամբն փայլատակին (Ն. տ.): Սարափինն զայ զտեղեօն (Նքն., 2, ԺԹ): Խրամարցի տեղացեալ զտանկիօն (Ազ., 313): Ղաննային պստեալ (Ն. տ., 366): Էլիկչա յանեն զնիովն և ձկն զու-

տայնս հրեանց զցլխովն նոցա (ն. տ., 522): Փարէին գոմիւք և զնոս (Յգ., 7):

Օրբնակներ՝ գ+գործիական կառույցի հետ, գործածվում է շուրջ Խաղարուքուր կամ շուրջանակի մտերայր:

Օրբնակներ՝ Շուրջ դայր զհաղման (Ագ., 206): Պատեայ կային շուրջ զինն (Ագ., 230): Գնայր շուրն շուրջ զսղախովն (Գ, Թագ., ԺԲ): Շուրջ զիննամբք պատեցին զհրիւնն մեղաց մա՛ւո (ՅԳՊԷ, 255): Պատեա զեմպա զամենայն մարդիկ շուրջանակի (Յնուս, 2):

Միջին հայերենում գ+գործիական կառույցը գործածական է միայն պարսապական իմաստով:

Օրբնակներ՝ Տերև թղենոյ զինն սփռայ (ՀԵ, 230): Պատեցա զմիջով լծվարին (ՆՄԺԱՎ, 154): Առեայ զօճն արկանէր զպարսնոցա մանկանն (ն. տ., 226):

Բ. Ժամանակի.—Գրաբարում գ+գործիական կառույցով կարող է արտահայտվել մտաւար ժամանակի նախդիրը զբովում է օր, ժամ, ժամանակ և նման բաների հետ: Այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրբնակներ՝ Ամիշատուրն ի նահապարհի տեօի, սրբայ, լեռնից տառելի քան զուստարութին արեգական ծաղեպ զինն լոյս (Գործ., Ի2): Արնն, ժաման զոչեաց ծիտու (Մատթ., ԻԷ): Եկին արք զմտաժաներորդ ժաման (Մատթ., Ի): Այսու ժամանակաւ ունէր թաղապարտութիւն Հրէից (Մեծ, 2, ԺԳ): Այսու ժամանակաւ կատարէ Տրդատ զհնուստ անբողիքն Գառնոյ (ն. տ., 2):

Հետագա շրջանում, գ+գործիական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Գ. Այլ իմաստներ.—Գրաբարում գ+գործիական կառույցով արտահայտվում է նաև չափի իմաստ: Օրբնակ՝ Գրբին է ստուրինն դասեպ գրտան աստիւնոս... այլ դարձցի ստուկնն գրտան աստիւնոս լնուս (Գ Թագ., 4, Ի):

Անցանելի բայի մտա գ+գործիական կառույցն ունի խնդրա-պարագայական նշանակություն, որը այլ դեպքերում արտահայտվում է ուրիշ նախդրովոր կառույցներով կամ հոլովներով: Այս գործածությունները դարձվածքային արժեք ունեն, մանավանդ եթե գ նախդիրը գործածվում է վերջնական դրականի հետ, ինչպես՝ հրաման, օրէնք, բան և այլն:

Օրբնակներ՝ Անցանն զլիտաի (Անակի, ԻԱ): Անցին զօրիճօճն Տեան (Նսայի, ԻԳ): Մարդն զԱստուծոյ պատուիրանան անց (Յգն., 1, ԺԷ): Այլ ոչ կրէր անցցէ գրանիւք նորա (Բուզ., 4, ԺԳ): Որք անցնուլ վատին այք զնայք գետով (Մեծ, 2, ԿԵ):

Արտեջից անցանել, զգուրք գարձվածք է (նշանակում է մեղանել):

Հետագա շրջանում այս կառույցը նշված իմաստներով չի գործածվում:

Քայլի լրացումները ԸնԳ և Նախքրավոր կառույցներով

Գրաբարում, մասամբ և միջին հայերենում ընդ նախդիրը գործածվում է սնուական, արտական, հայցական, բացառական և գործիական հոլովների հետ:

Ընդ+սնուական կառույց

Մրանով գրաբարում հիմնականում արտահայտվում է փոխարինության իմաստ, թեև կարող են լինել նաև այլ իմաստներ:

Ա. Փոխարինություն.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի պատիականք բայեր, ինչպես՝ մատուցանել, տալ, հաստատունել, գնել, դնել, վախճանակել, վառանել, բնդանել, առնել, խառնամալ և այլն: Նախդիրը զբովում է և՛ Բաներացական, և՛ վերացական դրականների հետ:

Օրբնակներ՝ Մի փոխանակեր դրարեկամ ընդ կարտայ (Սիրաբ., է): Ընդ յանցանաց իբրց մատուցէ Տեան իբրց խոյ անարատ (ՀԼու., 2): Որ ընդ ատույ կի թեզ (Եզեկ., Գ): Համարս տալոց իցէն ընդ ձն (Եբր., ԺԳ): Նա ինձ շար ընդ բարու հատոյց (Բուզ., 4, ՄԳ): Տալցեն զպատոզ ընդ միոյ նաւիր (Ագ., 654): Ուսով՝ տալէ բաքն Արտաշէ... բիրս ի բիրուց ընդ քաղաքոյ կոյս օրխոդիս Այանաց (Մեծ, 2, Մ): Պալաքստէ զաղտութիւն վասակ որդի նորա ընդ ետա (ՅԳՊԷ, 118): Զիրեանց ստացուածս վատեանար ընդ ատուրն պտուկն՝ ի վերջն անանդիստան հաստէին (ն. տ., 261):

Այս կառույցի հետ կարող է գործածվել նաև փոխանակ նախադրությունը:

Օրբնակներ՝ Արքայն մա՛ւ խորէր, սպանանել զՏիրթի ևս փոխանակ ընդ մանուն Գնելոյ (Բուզ., 4, ԺԵ): Չար փոխանակ ընդ բարույ բնդունէին (Ագ., 630): Փոխանակ ընդ այնք յարքսուստա լնուք (Մեծ, 3, ԽԷ):

Միջին հայերենում ես մի շարք բայեր ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրբնակներ՝ Որ զիր բնիկն խարէ ու զարատ իրեն ընդ աղկին ծախ (ՄԳԳ, 63): Առ ընդ դոտա կրկու դեկան (ՀԵ, 179): Ընդ արեանն շուր կալէր (ՄՈՒԺ, 173): Առեայ առն արատ վիշապին՝ ընդ սաղանոյն և ընդ վերջնոյն հազար զահեկան (ՆՄԺԱՎ, 225): Ընդ սր մեղաց արարէք (ՀԵ, 243):

Հետագա շրջանում ընդ + սեռական կառույցը չի գործածվում:

Բ. Հանգման. — Գրարարում կրքեմն այս կառույցը գործածվում է հանգման իմաստով: Օրինակ՝ Տէր տալ պատերազմ ընդ ձեր (ՆՅ, ԺԳ):

Գ. Վերաբերության. — Գրարարում մի շարք բայեր ստանում են այս կառույցով վերաբերության խնդիր:

Օրինակներ՝ Եթէ հոգաս ընդ մեր, ամենաւեր ես | (ԳՆՄՈ, 29): Ամենայն տանուաւր ընդ տան իրոյն և ընդ քնտանեաց հոգայ (Ագ., 130): Ասեն ընդ ամենեցուն (Ագ., 632):

Ինչպես միջին հայերենում, այնպես էլ հետագայում նշված կառույցը այս իմաստներով չի գործածվում:

Ընդ + տրական կառույց

1. Խնդրային իմաստներ

Ա. Հանգման. — Գրարարում այսպիսի լրացում ստանում են խառնել, գումարել, կտակ, գրգռել, նակասել, մարտնչել, լաւել, եսխանել, ոգարել, ճարկանել և այլ բայեր: Նախդիրը զրգում է տարբեր զոչականների հետ:

Օրինակներ՝ նախանձէին ընդ Մարտիկի (Նսֆեր, Բ): Յարերուք ընդ Քրիստոսի (Կողոս., Գ): Համբարանայր հարկանել ընդ վիմին հաստանույ (Ագ., 142): Թագաւորն ոգորէր ընդ սրբոյն | Հոփխմանայ (ն. տ., 189): Խոտենաց զԱստուածութիւնն ընդ մարդկութեանն (ն. տ., 385): Ամենայն իշխանն զամարեալսք ընդ նմա... զնացին (ն. տ., 418): Սկսանէր... զրգռել ընդ անօրէն ուրացելոցն (ՂՓՊ2, 4Գ): Ուղղէր ճակատս ընդ թագաւորին Արշակայ (Բուզ., 4, ԽԱ): Մատեան ընդ բերդին այնմիկ պարտիկք (ն. տ., 5, Ա): Կոյս մի ընդ միտայ կուտին մտրցացի բնչնարեայ... զրգռէին զազմուկ (ՅԳՊ2, 326):

Միջին հայերենում ևս մի շարք բայեր ընդ + տրական կառույցով ստանում են հանգման խնդիր:

Օրինակներ՝ Ոչ նախանձին ընդ մարդոյ (ՆՄԺԱՎ, 261): Ընդ նոցա նախանձեցայ (ն. տ., 96): Սղոս այսպէս հակառակէին ընդ Երէկց (ՊԱԳ, 660): Ոչ կարեն հանդուրժել ընդ շանցս այսոցիկ (ԱՍԶՄԶ, 275): Ոչ հանճեցիքս ընդ նմա (ՄԳԳ, 79): Չէ պարտ աղբատին ընդ մեծատան ձկալի (ՆՄԺԱՎ, 78):

Փամանակակից հայերենում ընդ + տրական կառույցը չի գործածվում, բացի դարձվածքային ընդ որում, ընդ սմին, ընդ նմին ձևերի: Օրինակ՝ նա այլ բոլորք պատմում էր իրեն հատուկ անբայալ արագախոսությամբ... նայելով ընդ նմին կրքեմն տիկին, կրքեմն պարոն Հարունյանին (ՆԳ, 2, 21):

Բ. Ուղղության. — Գրարարում կրքեմն այսպիսի լրացում ստանում են եայել, ակն ունել և նման բայեր: որոնք սովորաբար նաև այլ կառույցներով են ունենում ուղղության խնդիր:

Օրինակներ՝ Հայի ընդ դաշտին Մտարավանից (ՅՄՊՏ, 333ա): Մանք քիտու հայէր հայք աղչկանն ընդ փնային իրում (ՂՓՊ2, Ի): Ընդ մեզ ակն կացին (Բուզ., 4, Ե):

Հետագա շրջանում ընդ + տրական կառույցով այսպիսի իմաստ չի արտահայտվում:

Գ. Վերաբերության. — Գրարարում այս իմաստն արտահայտվում է զարմանալ, հոգալ և սակավաթիվ այլ բայերի մտա:

Օրինակներ՝ Հոգայր ընդ այնչափ ողայ փրկութեան (ՂՓՊ2, ԻԱ): Ընդ քո իմաստութեանդ զարմացար (ՅՄՊՏ, 309ա): Այսքանեօք հնարաւորութեամբ ընդ փրկութեան իմում հոգացար (ԳՆՄՈ, 42):

Միջին հայերենում ևս որոշ բայեր ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Զարմացաւ ընդ իմաստութեան նորա (ՆՄԺԱՎ, 283): Զարհուրեցաւ մայրն ընդ այն բանին (ն. տ., 177):

Փամանակակից հայերենում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածվում:

Գ. Փոխաբերության. — Գրարարում այսպիսի լրացում ստանում են փոխանակել, թագաւորել, պայազատել և այլ բայեր, որոնք նույնիմաստ լրացում են ունենում նաև այլ ձևերով:

Օրինակներ՝ Ոչ ունիմք իշխանութիւն փոխանակել զնա ընդ այլում տեսուն (Նղ., 7): Աստ ապա վախճանեալ կայսրն՝ Հերակլ՝ Կաստանդինն որդի նորա ընդ նմա թագաւորէ (ՅԳՊ2, 82): Եղբայր նորուն Աշոտ ընդ նմա պայազատէր զիշխանութիւնն զայն (ն. տ., 142): մըշմարտութիւնդ Աստուծոյ ...դ կամիմք փոխանակել ընդ ձերում ատարեանդ (ն. տ., 253):

Միջին հայերենում ևս թագաւորել բայը պահպանում է ընդ + տրական կառույցով լրացում:

Օրինակներ՝ Գու ընդ նմա թագաւորես (ՆՄԺԱՎ, 5): Մեկուս Մուրաս Խոնդգարն և թագաւորեաց սուլթան Մահմետ որդի նորա ընդ նմա (ՊԱԳ, 615):

Ե. Միասնության. — Գրարարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր, ինչպես՝ առաւել, բնակել, առնել, էլանել, անեցուցանել, Երբայ, տանել, մտանել, շրջել և այլն: Նախդիրը կարող է զրկվել և՛ անձ, և՛ իր ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Բնակէ երկուսսորդ ընդ կոսի (Նսայի, 4Բ): Ենայր ընդ Գալի և ընդ փայտի (Նրեմ., Գ): Ընդ մարդկան շրջեցաւ (Բարբուր.,

Յ): Զեա՞րդ չէականքն և շմշտըննատորնքն ընդ էականնն և ընդ մշտըն-
քննատորնքն էրկրայադուրեին անուրցուն (Եզն., 1, Գ): Ընդ պատաստոյն
եմտա սասանեայ (Ն. տ., ԻԲ): Արաջող ընդ փառնութեանն և զէս (Ն.
տ., 2, ԻԲ): Բանկար ընդ մաշ և քիկայ իցէ (Ն. տ., 4, ԺԲ): Ընդ ինկան
չըշտուցէ (Ագ., 858): Զերկիրս ամենայն ընդ Ենզ տարար (Մե, 2, ԿԱ):

Միջին Տայերենում հույնական շատ բայեր, առանց իմաստի սահ-
մանափակման, կարող են այսպիսի լրացում ստանալ:

Օրինակներ՝ Ընդ օծութեանն ընկալաւ ոգի զօրութեան և մարգա-
րէտութեան (ՊԱ, 53): Եարեցաջ ընդ Տուլեմաշ շիմսնն (ՄՇՅՄ, 53):
Հանէ ընդ զոգին, և ընդ ձեռնալուսային (Ն. տ., 101): Տուր համբերել
ւրտի կամօք ընդ քո սրբոց և սիրելեաց (ՅԴ, 317): Օձն ընդ խափն
մտանէ ի փորն (ՆՄԺԱԿ, 290): Երդի թաղատորին սովորեալ հանապազ
խաղալը ընդ նմա (Ն. տ., 227): Մի լծեր՝ զննք ընդ իշոյ (Ն. տ., 329):
Փամանակակից Տայերենում ընդ +տառադրան կառույցը այս իմաս-
տով չի գործածվում:

2. Համապատասխանություն.— Այս իմաստով ընդ +տառականը
գործածվում է հավանաբար ընդ +տառական կառույցի փոխարեն: Այս-
պիսի լրացում ստանում են սակավաթիվ բայեր:

Օրինակներ՝ Ընդ քո կամեցոյ անեմ զամենայն (ՅՄՊՏ, 318 ա):
Զեա ևս ընդ այլ կապելոցն հաստարեալ եղին ի բանտի (ՅԴՊԷ, 128):

Միջին Տայերենում ընդ +տառական կառույցը ավելի շատ է գործած-
վում համապատասխանության իմաստով: Այդ նշանակում է, որ շընչ-
վում են ընդ և բառ նախդիրների արբերությունները այս դեպքում:

Օրինակներ՝ Գնացիր ընդ կամեցն սաստանայի (ՆՄԺԱԿ, 102): Չար
նախանձին ընդ միմեանս և ոչ զնանք ընդ կամաց միմեանց (Ն. տ., 261):
Ամենայն որ ընդ իւր կամացն երթայ (Ն. տ., 72): Փոխելին զմարդի ի
կերպարանս անասեոյ ոչ ընդ էութեան և ոչ բնութեան, այլ ստաշօք
(Ն. տ., 293): Ետուն և գիր ընդ զնեկն իւրեանց (ԿԳՊԷ, 270):

Փամանակակից Տայերենում ընդ +տառական կառույցը այս իմաս-
տով չի գործածվում:

Ճ. Ամենաանպակման.— Գրաբարում այս իմաստը անշատ չէ շա-
հեջ Այսպիսի լրացում ստանում են իմաստային տարրեր խմբերի բա-
շեր, ինչպես՝ կամնլ, զործել, գոս ունի, շանալ և այլն: Նախդիրը գոր-
վում է անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Ընդ ամենեցուն էկեսն կամի (Եզ., 2): Գոտք ունի ընդ
սմա (Ն. տ.): Երկաշնամտութեամբ շանան ընդ ազգի մարդկան (Ն. տ.,
7): Գործիցէ ընդ մեզ (ՂԳՊԷ, 19):

Հետագա շրջանում ընդ +տառական կառույցը այս իմաստով չի գոր-
ծածվում:

Ը. Փոխադարձ կապի.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են
փոխադարձ գործողություն ցույց տվող բնակարան անել, ձայնակցել,
ըշնամանալ, Բացրանալ, խնամանալ, բարեկամանալ և այլ բայեր:
Նախդիրը գրվում է անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Ընտելութիւն ընդ մարդոյն անելին (Եզն., 1, ԺԶ): Չայ-
նակցելով ընդ մարգարէկն՝ ասեմ զեղին (ՂԳՊԷ, 5): Փշնամացեալ էր
տուն թաղատորին ընդ նմա (Բուգ., 3, Ե): Հանեալ կ քաղցրացեալ է
ընդ Ենզ (Ն. տ., 4, ԺԵ): Տրդատայ խնամեցեալ ընդ ամենն Լագի Բա-
ղասն կկեալ հատուածի (Մե, 2, ՍԸ): Բարեկամացեալ... ընդ Տրդատայ
մեր թաղատորի (Ն. տ., 2Գ):

Միջին Տայերենում ևս այսպիսի լրացում ստանում են հույն կար-
գի բայերը, ինչպես՝ քնտնութիւն անել, նաշակ և այլն:

Օրինակներ՝ Հաշիս ստտում ընդ աշխարհին (ՆՄԺԱԿ, 151): Զօր
և հարսնացոյց ընդ ստիկանաց (էՄԲԱ, 97):

Փամանակակից Տայերենում այս կառույցը եղված իմաստով չի
գործածվում:

2. Պարագայական իմաստներ

Ա. Տեղի.— Գրաբարում և հետագա շրջաններում տեղի իմաստը եր-
կու արարանականով է րմբնվում՝ ուղևորության տեղի և դադարման
տեղի:

Ուղևորության տեղի իմաստով ընդ +տառական կառույցը գրվում է
շարժման բայերի մոտ, ինչպես՝ արձակել, մասնել, որոնք-սովորաբար
այլ մեով են այլ իմաստի լրացում ստանում:

Օրինակներ՝ Արձակեցին ընդ ձովկեր գուշտին հիւնեական ժողովն
մեծի (Բուգ., 3, Զ): Ընդ մօրն մասնել, և արեզակն որդի լինելք և
ընդ հնոն տեղիանէր, և լուսին ծնանը (Եզն., 2, Ը):

Գաղարման տեղի իմաստը ևս սովորաբար այլ կառույցներով է
արտահայտվում, թեև պատահում են նաև ընդ +տառական կառույցով
գրվելու դեպքեր:

Օրինակներ՝ Չոզայ կացի ընդ քարածն Վիսին (ՅԴՊԷ, 267): Փա-
ղատուն... կայր ի նախկ կերպարանաց խոզի ընդ ժողովրդանն (Ագ.,
773): Որք ընդ այրին մարտնչէին (Մե, 3, ԵԵ):

Միջին Տայերենում ընդ +տառական կառույցը գործածվում է միայն
դադարման տեղի իմաստով: Այս դեպքում լրացյալ լինում են հիմնա-
կանում դադարման բայերը, ինչպես՝ նստել, բորբոսել, տեսնել և
այլն:

Օրինակներ՝ Մաղձնի ի ներքո ի չերական ընդ ամենայն մարմնոյն բորբոսի (ՄՂԶՄ, 107); Ղեկօք հաստոյ անցիր ընդ ծփման ծովոյս հասական (ԽԿ, 118); Կամբ ընդ հաւկի և ընդ ծառայութեան ազգին նետողաց (ԺԾՂԶԳ, 157):

Բ. Ժամանակի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում կարող էն ստանալ տարբեր իմաստի բայեր, ինչպէս՝ հարկանել, սպանանել, տառապել, մաշել և այլն:

Օրինակներ՝ Մանկուք տղաք ընդ մանկութեանն և ընդ տղայութեանն խաղալիկ խոնդարեալք... ղեզերեալ մաշէին յանուզոյալ կրթութիւն (Բուդ., 3, ԺԳ): Ընդ յերկարեալ իմ պանդխտութեան անգ... յաւեա իմն տրամեալ տառապէի (ՅԳՊ, 265):

Միջին հայերենում ևս այս կառուցով արտահայտվում է ժամանակ: Օրինակ՝ Ընդ այսմ իսկ ժամանակի խանն Քարթբարացն... Լառ զբաղաքն Պալտաթ ի Տաճկաց (ՄԺ, 2, 176):

Ընդ + հայցական կառույց

Այս կառուցով արտահայտվում են բազմաթիվ խնդրային և պարագայական իմաստներ:

1. Խեղդային իմաստներ

Ա. Հանգման.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են իմաստային տարբեր խմբերի պատկանող բազմաթիվ բայեր, ինչպէս՝ անկանել, բախել, զամարել, դիպեցուցանել, բազատել, խառնակել, խառնել, կաշել, կարել, հաղորդել, հարկանել, մարտնչել, միանել, նախանձել և այլն: Նախդիրը դրվում է և՛ բանձրացական, և՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Մի նախանձիցի սիրա քո ընդ մեղատու (Առակ., ԻԳ); Խառնեալ ընդ այլ բանաբա՝ բժշկի պէտպէս ցատց լինի (Եզն., 1, ԺԷ): Ոչ ինքն զրդեաց զնոսա անկանել ընդ միմեանս (Ն. տ., ԺԺ): Գիպեցուցանել աղեղամբն ընդմէջ թիկանցն (ՄԽ, 2, ԶԳ): Չկապել ընդ գորշապտուս մեղաց (Ադ., 16): Մի խառնակեցուց քնդ անաբոսրին պղծութեան (Ն. տ., 147): Բնեռևս զքնդ ընդ երկիպն Աստուծոյ (Եզն., Խրատք): Հարկանելով ընդ խելսն վտանգեցել զնա (Ադ., 107): Ընդ ամենին իրբանց մարտ հոջեալ կուրին (Եղ., 1): Քաջք ընդ քաջ կելա՛ նրկրբին կողմանքն ի պարտութիւն մասնեցան (Ն. տ., 6): Միացուցանեն զանձինս ընդ յոյսն բաղձիք երկնատր կոշմանն (ՂՓՊ, ԺԷ): Թագատրեցին նորա երկու որդիքն, հակառակելով ընդ միմեանս (Ն. տ., Կ): Այլք ընդ դատիս այժեաց ձախակողմեան հազորդեալք՝ զնային

(Ն. տ., 2): Գոմարէր զօրն ամենայն տանցն աւաղանոյն ընդ զօրն արբոնի (Բուդ., 3, Ը): Ընդ միմեանս գունդն երկրբեան բախէին (Ն. տ., 4, ԽԷ):

Միջին հայերենում ևս մի շարք բայեր ստանում են ընդ + հայցական կառուցով հանգման խնդիր:

Օրինակներ՝ Հայս ամէնս ազա և մաղէ և ընդ մարմինն շիկ (ՄՂԶՄ, 11): Յանկասկած սորն ի փոս տեղի ընկնի կամ ընդ քա զիպի (ԲԶ, 98): Մի նախանձիք ընդ շառս (ՆՄԺԱՎ, 22): Ես ընդ նոսա նախանձեցայ (Ն. տ., 96): Միայլորիք ընդ շարագործան (Ն. տ., 193): Յորժամ այն ծաղկին հոտն ընդ իճէն զիպի (Ն. տ., 235):

Ժամանակակից հայերենում ընդ + հայցական կառույցը խնդրային իմաստներով չի գործածվում:

Բ. Ուղղորչյան.—Գրաբարում ընդ + հայցական կառուցով ուղղութեան խնդիր ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպէս՝ հայել, հաշել, յարձակել, պլնուլ, փշել, գրել և այլն: Նախդիրը դրվում է և՛ առարկա, և՛ տեղ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Հայէին ընդ Մովսէս (Ելք, 1Գ): Գրեաց թագանորն լիշխանութեանն իրում ընդ ծով և ընդ ցամաք (Եսթեր, Ժ): Նայեցա՞ր մասք քոյք ընդ ծառայ իմ ընդ Յոր (Յովբ., Ա): Ընդ Ասորեստան յարձակեցան (ՄԽ, 2, ԶԵ): Ընդ երկիր պլնուին (Եղ., 3): Փշէր ընդ ծաղկեալ ալեօք մօտան (ՅԳՊ, 101):

Միջին հայերենում ընդ + հայցական կառուցով ուղղութեան խնդիր են ստանում զբացական և որոշ շարժման բայեր, ինչպէս՝ հայել, բեւանել, երկիր պագանել, ելանել և այլն:

Օրինակներ՝ Ես ընդ պտան վաղեցի (ՆՄԺԱՎ, 45): Հայեր ընդ նապարհ ընթին (ՍՄՊՅ, 10): Ոչ կարէին ելանել ընդ սիւնն (Ն. տ., 223): Մի կենալ լեզուանի կենան հակառակ, Որ շատ ընդ քո երեսպո բանք տան (ԿԵՏ, 217):

Գ. Միաեւորչյան.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպէս՝ աշխատել, առնուլ, աբաձել, գաղթել, գրել, դատել, զենել, երագել, քմպել, բնդունել, քոտել, խարել, նախապագորդել, մտանել, յղնել, հոգովել, սեանել, սպանանել, տանել, ուտել, ուրանալ և այլն: Նախդիրը դրվում է հիմնականում անձ կամ կենդանի ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Ընդ մեղատու և ընդ մահատու և ընդ փախիցայի ոտել և ըմպեր (Եզն., 4, ԺԲ): Միմչն թագաորինս մերում լինել խոզ, և ընդ վարագատուն զագտնս արածել (Ադ., 798): Հանապագորդեալ էր ընդ զագտնս անապատի (Բուդ., 5, ԻԷ): Որով ընդ մարտիրոս անուանք հոցա զրեցան ի գպրութիւն կենաց (ՅԳՊ, 110): Պիղո ճճերն ընդ

սուրբ ձկունն սնանկեցին (Յեղ., 2, ԺԱ): Գու ընդ շշմարտ մշակս վարձս սոցես (Ագ., 755): Առին ընդ իւրեանս պատարագս (Ն. տ., 802): Գաղթին և նորա ընդ գեղս այլոց նախարարացն (Մե, 2, 2Ը): Ոչ կարաց երազել ընդ փախտեայնս (Ն. տ., Լ): Ընդ այլ նախարարս թուեցին (Ն. տ., 3, 4Կ): Մի՛ դու ընդ իս բազմապատիկ տանջեր (Յղ., 2): Երբեմն ընդ նախգիրը կարող է դրվիլ նաև իր ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Մտնուն զեզոմն զնա ընդ օւրեան սգանաներ (Յուլ., 4, ԺԵ): Զկապանն երկաթիս ընդ իրարանշիր սսկեուն եզեալ էր (Յղ., 7):

Միջին հայերենում կա ընդ+հայցական կառույցով միասնություն իմաստ է արտահայտվում բազմաթիվ բայերի մաս:

Օրինակներ՝ Գնաց յԱնասը ոտել և ըմպել ընդ պտուխի կանայս (ՍՍՊՅ, 92): Որ հիանգութեան նիւրն ընդ զոգն իջանէ (ՄՇՇՄ, 130): Մախնն զըտանն և ի կէս անեն ընդ երկուքն (ՍԳԳ, 67): Ընդ այլ բազում ընծայլն նուիրեցին նմա սկն մի պատուական (ՆՄԺԱՎ, 329): Ինքն շահն կոչեր զնոսս ի տուն և ի սեզան իւր, և պատուել ընդ մեծամեծս իւր (ՊԱԳ, 64): Ընդ նոսին և տանելոց է զնոսս Աստուած ի հօրն սնչելչ (ՆՄԺԱՎ, 193):

Գ. Վերածման.—Գրաբարում այս իմաստով փրացում ստանում է վերածման գործողություն ցույց տվող բառանկի բայը: Նախգիրը զրբվում է գոյականաբար գործածված թվականի կամ զոչականի հետ:

Օրինակներ՝ Ընդ երիս բաժանեցես թղ զսահմանս երկրին քո (Բ Օրենք, ԺԹ): Միջով շափ ընդ երկուս բաժանելի (Մե, 2, ԿԳ):

Միջին հայերենում փրացում ստանում են փոխարկման, վերածման գործողություն արտահայտող բայերը, ինչպես՝ բաժանել, փոխել, առնել և այլն:

Օրինակներ՝ Այս շերմս բաժանի ի յերբը զեղ (ՄՇՇՄ, 36): Էշարկ գարնն և ընդ երկուս կէս արար (ՆՄԺԱՎ, 4): Արարեալ ընդ երբը մասն աշխարհն (ՄԱՊ, 10):

Ե. Վերաբերություն.—Գրաբարում այսպիսի փրացում ստանում են զգացական բայերը, ինչպես՝ բարեհալ, խնդալ, գայրանալ, ուսախանալ և այլն, նաև ուրիշ բայեր՝ հագալ: հոգ առնել և այլն:

Օրինակներ՝ Զարժանցին ընդ ես թշնամիքն ձեր (Վեռ., ԻԶ): Ոչ խեղայ ընդ կարուսս կենդանեաց (Բմաս., Ա): Այլ շոգնոց բաները զայրաջուցանիլ զքեզ, տէր, ընդ իս փոխային (ՂՓԹ): Նա տասնի պարտիմբ ընդ փրկարիւն և ընդ զիստ անկենցան հոգալ (ՂՓՊ, ԻԲ):

Միջին հայերենում նույնպես մի շարք բայեր պահանջում են այսպիսի փրացում:

Օրինակներ՝ Կուրացուցանեն զաւս նորա ամբով, վրէժխնդրութիւն յեայ յԱստուծոյ անիրա մահուանցն, զոր արար ընդ Յուսիկ և ընդ Կանիկ (ՊԳՊ, 22): Միժողի իշխէ ընդ քրիստոնէին կուռսպն ՎՊԳԳ, 75): Զիացաւ ընդ զործ ամուսնութեան (ՆՄԺԱՎ, 343):

Զ. Միջոցի.—Գրաբարում այսպիսի փրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ լսել, լուսարել, մեծարել, սրտանուլ, սպանանել և այլն: Նախգիրը դրվում է մեծ մասամբ թանկարկական բառերի մոտ:

Օրինակներ՝ Գու ընդ քո ձեռն զայսպիսի օգտակար ծառայն սպաներ (ՂՓՊ, ԽԶ): Կրկնակի ընդ ձեռն Ուռնայրի զերազոյն լուսարեցան (ՄԳՊԱԱ, 1, Թ): Մասայ որ ընդ ունկն օչ լսել՝ ընդ մկանանս տան լսել նմա (Յեղ., 1, ԺԵ): Ընդ աներեսոյ գորտրինն ինչ կեցել (Ն. տ., ԻԿ): Ետք իրևանց ընդ անպիտանս ընդ անօգոսսս դրօշալ կն (Բուլ., 3, Գ): Կամեցան մեծարել զնա ընդ սսկերս սուրբ մկայիցն Քրիստոսի (Ն. տ., ԺԳ):

Միջին հայերենում և հետագայում ընդ+հայցական կառույցը միջոցի իմաստով չի գործածվում:

Է. Պատասխիկ ենթադրություն.—Գրաբարում այսպիսի փրացում ստանում են զգացական բայերը, ինչպես՝ արժանել, եղել, ուսախանալ, ամաչել, արժանել և այլն: Նախգիրը մեծ մասամբ դրվում է վերացական զոչականների հետ:

Օրինակներ՝ Տրամեալ ընդ ման աղջկանն, տիրացեալ սգայր (Ագ., 202): Ընդ որ նեղեալ նրանեղս... փոխէ զպրբունիսն յարևմտսս կոչս (Մե, 2, ԻԹ): Ո՞վ ուրախացի ընդ յառաջադիմութիւն աշակերտիս (Ն. տ., 3, 4Ը): Զիարց ընդ յայտնութեղ ոչ ամաչէք (Ղև., Պատմ., ԺԳ): Մրամեալ ընդ ստա... խոսս արքային Վրաց (ՂՓՊ, 2Գ): Ընդ իշխանութիւնս ամպարշտաց հեծեն արգայր (Առակ., ԻԹ):

Միջին հայերենում և հետագայում ընդ+հայցական կառույցով պատասխիկ ենթադրություն իմաստ չի արտահայտվում:

Ը. Սահմանափակման.—Գրաբարում այսպիսի փրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր, ինչպես՝ առնել, ունիմ, շատել և այլն: Նախգիրը դրվում է կ' թանկարկական, կ' վերացական զոչականների հետ:

Օրինակներ՝ Ընդ փայտ դայար գայս արարին (Մե, 2, ԻԲ): Առներ ընդ ետաւ զայն ինչ (Յղ., 1): Գու՞ք և սէր ունիմ ընդ աշխարհն ձեր (Ն. տ., 7): Զոր արար Տէր Աստուծոն ջո ընդ երկուս թազարուսն (Բ Օրենք, Գ): Գանեցի զաստատան ընդ ռոսխս իւր (Յրեմ., Մ):

Միջին հայերենում կա որոշ բայեր ստանում են այսպիսի փրացում:

Օրինակ՝ Յուսուր յետին յանկեալ տէրութիւն իրեանց տեսնի կանգնեալ և նորոգեալ յերես Առնի արքայի Հայոց (ՍՄՊՅ, 98):

Հետագայում այս կառույցը եղձած իմաստով չի գործածվում:

Բ. Փոխարինւոյւն.— Գրաբարում այսպիսի փրցում ստանում են փոխանակի, առեօլ, ալ և այլ բայեր, որոնք նույնիմաստ փրցում ստանում են հիմնականում ընդ + սեռական կառույցով:

Օրինակներ՝ Ոչ զանանց կենսուն մեր կարեմք փոխանակի ընդ ազգանանցու պատրանս աշխարհին (Եզ., 7): Պարգեւ... զվարձս վաստակոյ նորա ընդ հաճոյս անուան իւրոյ (ՂՓՊՁ, Ծէ):

Միջին հայերենում և Հետագայում եղձած կառույցով այսպիսի իմաստ չի արտահայտվում:

Ժ. Ուղիղ խնդիր.— Գրաբարում ընդ + հայցական կառույցով կարող է արտահայտվել նաև ուղիղ խնդիր, ընդ որում մի դեպքում գործ ունենք առաջին ուղիղ խնդիր հետ:

Օրինակներ՝ Ես ոչ ընդ ձեր ման կամէի և ոչ ընդ իշխանին վաստաբարտսն անկանել (Եզ., 1, ԺԺ): Ընդ անօրէնս համարեցաւ (Մարկ., ԺԵ): Ոչ կամեցեալ ընդ ձեր կորուստն (Ազ., 521):

Երկրորդ դեպքում ընդ + հայցական կառույցով արտահայտվում է երկրորդական ուղիղ խնդիր: Օրինակ՝ Չէ իսկ պարտ... զգործ Աստուծոյ ընդ սատանայի լիկանս համարել (ՄկՊԱԱ, 2, ԻԲ):

Միջին հայերենում ևս այս կառույցով կարող է արտահայտվել ուղիղ խնդիր:

Օրինակներ՝ Մեր ընդ կատարեալ վարդապետն Հայոց ոչ ունիմք զեա (ՄՈՒԺ, 162): Ոչ ունիմ զնոսա ընդ վարդապետս (ՍՄՊՅ, 65):

ԺԱ. Փոխադարձ կապի.— Այսպիսի փրցում ստանում են խոսովել, հաշտել, ամուսնանալ, խնամեմալ և այլն: Նախդիրը գրվում է մեծ մասամբ անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Չէր մարթ անմարմնոցն ընդ կաննայս մարմնաւորս ամուսնանալ (Եղն., 1, ԻԵ): Ընդ իս բարեկամացան ուխտի և երջամմք (ՂՓՊՁ, ԽԵ): Ոխացաւ ընդ Ողմպիեն (Բուզ., 4, ԺԵ): Որ խնամեցեալ էր ընդ նախաճարս վաստարականի (ՄԽ, 2, ԿԲ):

Միջին հայերենում ևս նույնիմաստ բայերն ստանում են այսպիսի փրցում:

Օրինակներ՝ Խոռովեցաւ ընդ թաղարեւր և ընդ ամենայն Հայք (ՍՄՊՅ, 112): Ոչ սլատանի զի՛նչ արարին ալլաղդիրն ընդ հուսառացեալսն Քրիստոսի (ՄԱՊ, 47): Պսակեաց ընդ զուսուրն (ՍՄՊՅ, 84): Հաշտի ընդ աւրն և ընդ վարդապետն (ՍԳԳ, 28):

ԺԲ. Հաղորման.— Ընդ + հայցական կառույցով այս իմաստը կրարում նաևորն է դալիս ասել բայի մոտ: Օրինակ՝ Սկսաւ ասել ընդ մաղօւորոցն (ՀԲ, 1, 764):

Միջին հայերենում ասել բայից բացի այսպիսի փրցում ստանում է նաև հարցանել բայը:

Օրինակներ՝ Հարցնեն ընդ կեկիկն (ՍԳԳ, 50): Թէ լինի որ տեղոյն կամ տան կամ իրաց տէրն առ ընդ մարդ (ն. ա., 61): Գարեալ կուսառ Ֆայրան ընդ աղքատ և ընդ թաղաւոր (ՅԳ, 377):

2. Պ ա Ր ա զ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս ս ե ն Ե

Ա. Տեղի.— Ընդ + հայցական կառույցով արտահայտվում են ասլեվարայւն և դաղարայւն տեղի իմաստներ:

Գրաբարում ուղեւորայւն տեղի իմաստի դեպքում փրցույալ լինում են շարժման բայերը, ինչպես՝ շուլ, արձակել, բերանալ, սուլալ, իջանել, կլանել, մտանել և այլն: Նախդիրը գրվում է տեղ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Չունեաց ընդ Աղճիս ընդ իւր իշխանօրինն (Բուզ., 4, Ի): Ո՛վ էն լերինքն այնքիկ՝ զորս դուն ընդ ունջ տանէիր (ն. ա., ԾԳ): Գնեպանս արձակէր ընդ կողմանս կողմանս (Ազ., 157): Յորձամ ընդ արեկս ընթանան՝ չէ ինչ արգել՝ թէ ընդ արեւմտս ոչ արշաւիցիս, և յորձամ ընդ հիսիսի վարդիս, չէ ինչ արգել՝ թէ ընդ հարաւ ոչ սուրայցն (Եզ., 1, Գ): Իջանէր արիւնն ընդ մայրս ոտից մասանց նորա (Ազ., 102): Պատուիրակս հանեալ ընդ աշխարհս ամենայն (ն. ա., 140): Փոթաքցեալ ընդ քաղաքամէջսն՝ էրաներ ընդ արեկս կոյս (ն. ա., 192):

Գաղարման տեղի իմաստը և արտահայտվում է նույնպիսի կառույցով:

Օրինակներ՝ Չսեղանն դիցես ի կողմանի խորանին ընդ հիսիսի (Ելք, ԻԶ): Կարեցաւ ընդ երկին և ընդ երկիր (Բ Թաղ., ԺԸ): Ցանեաց ընդ երեսս զաշտին տունի մանրատունի (Եզեկ., ԺԷ): Մոտրեցուցէ զազգս ամենայն ընդ շորս կողմանս երկրի (Յալա., Ի): Մորքն Նէրաւս շրջէր ընդ իւր ձեռական իշխանօրինն (Բուզ., 4, ԺԳ): Ընդ ամենայն կաղախ ոչ թողին ամենեկին շինած (ն. ա., ԾԵ): Սկսաւ ընդ ամենայն բազանս մարմնոյ նորա որպէս զգիւշ հարկանել (ն. ա., 6, Թ): Ընդ րազում տեղիս կտրեալ գրարինսն (ՄԽ, 1, ԼԹ):

Մի շարք բայերի մոտ ընդ + հայցական կառույցն ունի բացառականով արտահայտված տեղի իմաստ:

Օրինակներ՝ Ընդ եղեգան փաղ ծուխ ելանէր (ՄԽ, 1, ԼԱ): Ընդ

Իրեն և ընդ բերանն, առնասարակ զոլորի շերտախոտն էլանէր (Եզ., 29): Եւսին բազում կլանէր ընդ ակն աղբերն (Բուզ., 5, Իէ): Գեան Ազատ դասման բամբիցն կրկնուցն ընդ մէջ հասանէր (39Պ2, 73):

Որչէ բայերի մտա ընդ+հայցական կառուցն ունի գործիականով արտահայտւած տեղի իմաստ:

Օրինակներ՝ Փառքն Աստուծոյ Եւրոպայի դպին ընդ ճանապարհն արևելիցն (Եզեկ., ԽԴ): Ուժանք ընդ ցամաքն աճապարեալ (Ազ., 33): Եւացին որդունք ընդ այս նորա և ի վայր սարկցիկն ընդ ոնգունն նորա (Եզ., 6): Հրաման տար... ընդ փաղոցս Էլանկի ի շինէն (ՂԳՊ2, 4Ը):

Միջին հայերենում ևս ընդ+հայցական կառուցն ունի և՛ արդեւորութեան, և՛ դադարման տեղի իմաստներ:

Ուղեւորութեան տեղի իմաստի դեղորմով լրացյալ դասումն են շարժման բայերը:

Օրինակներ՝ Եմտա ի քաղաքն ընդ գաղտ Ենդ դուռն (ՆՄԺԱՎ, 49): Մացիկս և ծոցիկ սոճոր, այլ ընդ ո՞ր երթայ, մէկ ասա (ՆԺԸԿ, 137):

Գաղարման տեղի իմաստի դեղորմով լրացյալ լինում են գաղարման բայերը:

Օրինակներ՝ Ունէար ընդ ներս աղէկ ֆոանկի շարխուորք (ՍՄՊ3, 114): Եսշ նար, աճ, քեզի կ'ասեմ, թէ՛ վերս զդոնաղի ի թաղէս, վերսու, այլ ընդ այն շինէ, որ կտրի ծայրիկ յականջէս (ՆԺԸԿ, 161): Ընդ ճամփուն լանքն քայլէ (ՀԹՏ, 185): Ընկնցին զնա ընդ պարիսպ բերդին և մեռաւ (ԿԳՊ2, 95): Եկն շատ անձրն ընդ ամէն աշխարհս (ՍՄՊ3, 124):

Արեւմտահայերենում ընդ+հայցական կառուցը դարձվածքի կազմում գործածվում է տեղի իմաստով: Օրինակ՝ Եւ ո՞ր աղբն այս աշխարհին անցաւ ընդ հար և ընդ սար (ԲՈՅՆ, 164):

Ր. Ժամանակի.— Գրարարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ բազմաճառ, բաժանել, դատել, ծածկել, կորստանել, նրամալել, մտանել, ունել, վերանալ, տեսնել և այլն: Եւսինքն զրվում է ինչպես ժամանակի ցույց տվող բառերի, այնպես էլ անորոշ դերբայի հետ:

Օրինակներ՝ Ընդ երեկ մտանէր առ թաղուորն (Եսմբեր., Բ): Ընդ այն ժամանակս անօրէն կայսրն վաղէս մեծաւ բարեգոթեամբ դատէր ընդդէմ Հռիփտոսիանն մշակացն (Բուզ., 4, Ը): Ըչէր ընդ կոնկն (Ն. տ., 5, ԺԾ): Վասն որոյ ընդ այլոցնալ աշխարհացն սովորութիւնն ունել սպասարացն արբուրի՝ վէմս որմաքարեայս ունել բեղզէմ Երուսաղէմ (Մե, 2, ԽԵ): Ընդ ծագել արեգականն զգոնգս յերես մասունս բաժա-

նեալ ի բանակն արկանէին (Յզ., 3): Ընդ այգն ընդ առաստն հրամանաց արկանել ծիրանիս (Ազ., 45): Ընդ առաստանայն ծածկեցաւ անսիկն (Ն. տ., 755): Սկան բազմանալ ընդ ասելն (Ն. տ., 288):

Միջին հայերենում նույնպես ընդ+հայցական կառուցով ժամանակի իմաստով լրացում ստացող բայեր սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Վաղն ընդ չով ժամն կերակրէ (ՄՀԸՄ, 72): Ընդ կոնկն միտէր և հակէր զամենայն կշորոցս իւր (ՆՄԺԱՎ, 329): Վաղ քոյ ընդ այլն, տասներկու բարեկամք գտնալ զմիմեանս, պատմեցնէ իբրեւայ որ ինչ անցեալ էր (ԱՄՀՄԸ, 294):

Հետագայում այս կառուցը պարզացանկուն իմաստներով չի գործածվում:

Գ. Անի.— Գրարարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ ասել, խօսել, համարել, հաշիւանել, զինել և այլն: Անի իմաստն ստացուցել է տեղի իմաստի հիման վրա՝ գարձվածքային կառուցներում:

Օրինակներ՝ Ընդ միտս իւրեանց ընդ Աստուծոյ խօսէին (ԾԳՊ2, 251): Որով հաստացեալի իսկ էր և օրնոս, և սրօղնեալ ևս ընդ աս ի հաստացումն վրիժուց ամբարշտաց (Ն. տ., 273): Ընդ մի օրհեան զամենեանս ի միում խորխորատս կորստանն համարէր (Բուզ., 4, Գ): Նոցա ընդ մի բերան ասէին (Ն. տ., Ի): Այլ ընդ վայր հարկանէլ գտորքս իւր (Սաղ., 12):

Երբեմն էլ ձևի իմաստը կարող է տեղի իմաստի հետ կապ չունենալ: Օրինակ՝ Իշխանն վարաղ Տրգատ ընդ երես հարկէր (ՄԿՊԱՆ, 3, ԺԲ):

Միջին հայերենում ևս ընդ+հայցական կառուցով ձևի իմաստով լրացում ստացող բայեր իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Տեղն այտուց լինի և հաստացեալ միան ընդ միան (ԳԹԲՄ, 127): Առ ընդ միտս իւր (ՆՄԺԱՎ, 29): Եւսինանձրաւ ընդ միտս բուն (Ն. տ., 259): Այսու արդարութեամբքս ընդ անխուստիսն դատիք չունէր իբրն զնուազունք և զգոնոնք (ՄՈՒԺ, 359):

Գ. Պատմաճի.— Գրարարում այս կառուցը պատմաճի իմաստ է արտահայտում զարմանալ բայի մտա: Օրինակ՝ Զարմանային ընդ վարդապետութիւնն նորա (ԸԲ, 1, 764):

Միջին հայերենում պատմաճի իմաստով լրացում ստանում են նաև լալ, ամաչել, զամի հաշիւանել, սասանել, սուսխանալ, տաղալեալ և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Լացար ընդ այն վայելչութեանն անգարի մեղն (ՍՄՊ3, 105): Ամաչեալ լինէր ընդ ստոթեան զօրձն իւր (ՄՈՒԺ, 327): Զա՞ի հարան ամենեքեան ընդ լուսոյն նեղումն (ՍՄՊ3, 31): Սասանեցան մար-

դիկ ընդ սոսկայի նշանն (ն. տ., 35): Ուրխացան ընդ այն ազնկ գրուցն (նՄԺԱՎ, 42): Տաղտկանայ հայրն երկնատար ընդ վայր խաղանքմանս և ընդ շատախօսս (ն. տ., 182): Ընդ Արարչին՝ գործ զարմատն (ԳՏԲՊ, 197):

Ե. Պայմանի.—Այս իմաստը ինչ-որ շափով խառն է ժամանակի հետ: Այսպիսի իմաստով ընդ + հայցական կառուցքը գործածվում է միջին հայերենում: Օրինակ՝ Ընդ պաղ հովն և ընդ պաղ շնչոյն առնուցն անցնի ծարան (ԳՔԲՄ, 131):

Զ. Վիճակի.—Այս իմաստը արտահայտվում է գրաբարում: Օրինակ՝ Զուարթացեալ իմն տեսաք զձեզ ընդ խօսս աշխարհակորուսիդ այդորիկ (ԳՓՊԶ, ևԳ):

Ընդ + բացառական կառուցք

Ընդ նախդիրը գրաբարում բացառականի հետ գործածվելիս իմաստային ներքերանդ չի հաղորդում այդ հուշվածներն և սոսկ փոխարինում է ի նախդիրին: Ընդհակառակն, ի նախդրով կազմված բացառականն առավել շատ իմաստներ է արտահայտում:

Ընդ + բացառական կառուցքով կարող են արտահայտվել խնդրային և պարագայական սակավաթիվ իմաստներ:

1. Խեղդ աչի ի ն մ ա ս տ ն ե Ր

Ա. Անձի-կլակեալային.—Գրաբարում այսպիսի իմաստը քիչ է հանդիպում: Օրինակ՝ Ընդ ամենայն մարմնաուրաց տեսալ զնպատակն յաղթութեան (Ագ., 594):

Միջին հայերենում և հետագայում այս կառուցքը այս իմաստով չի գործածվում:

Բ. Ելման.—Գրաբարում այս իմաստը ևս քիչ է հանդիպում: Օրինակ՝ Զգովութիւն արդարութեանն ինքն բարձրացոյց ընդ ամենայն մարմնոց մարդկան (Ագ., 595):

Այսպիսի իմաստով ևս նշված կառուցքը հետագայում չի գործածվում:

Գ. Անշարման.—Գրաբարում հազվագեղ է հանդիպում այս իմաստը: Օրինակ՝ Ոչ ընդ պատուհասից կորզան զիշխանացեալն Գազիկ հանէր (ՅԳՊԶ, 173):

Սա ևս հետագայում չի հանդիպում:

Դ. Պատարվ ներգոծուրյան.—Գրաբարում սա հանդիպում է եր-

թինն, Օրինակ՝ Ընդ բանիցն հողմ ուձգին բղեկաց ի խաշանիշ փայտէն (Ագ., 813):

Սա ևս հետագայում չի հանդիպում:

Ե. Վերաբերության.—Այս իմաստով ընդ + բացառական կառուցքը գործածվում է միջին հայերենում: Օրինակ՝ Ամենայն որ ընդ յանձն պարտի համարս առլ (նՄԺԱՎ, 97):

Հետագայում նշված կառուցքը այս իմաստով չի գործածվում:

2. Պ ա Ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե Ր

Ա. Տեղի.—Գրաբարում այս կառուցքով արտահայտվում է տեղ՝ նշելով ուղղվածությունը: Այսպիսի լրացում ստանում են և՛ շարժման, և՛ դադարի բայերը: Նախդիրը հիմնականում գրվում է տեղ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Առ հօրն ընդ աջմէն եմուս (Ագ., 385): Կարգէ զԱրամանակն երկու եղբարքք ընդ աջմ (Մե, 1, ԺԱ): Զոմն ընդ աջմ և զոմն ընդ ձախմ խաչեցին (Ղուկ., ԽԳ): Իջուցին ընդ զտիվայր լիբրնն ընդ գնշչն կողմանէ (ՅՄՊՏ, 265ա):

Միջին հայերենում նույնպես ընդ + բացառական կառուցքով արտահայտվում է տեղի իմաստ տարբեր բայերի մոտ:

Օրինակներ՝ Խլէ զինք ընդ ամէն դեհաց (ԲԶ, 137): Ընդ կլայէն սկիզբն արքա շինել պարեսպս (ՄՈՒԺ, 249): Ընդ շորից կողմանց պատեցին գանձօրէն Մարկոս (ն. տ., 182): Ղեկօք հաւատոյ անցիր ընդ ծփման ծովոյս հոսական (ՄԶՔ, 156): Բազում մարդ պղտնեցան ընդ երկոցունցն (ՄԺ, 2, 455):

Հետագայում այս կառուցքը նշված իմաստով չի գործածվում:

Բ. Պատեալի.—Այս իմաստը ներան է զալիս միջին հայերենում: Այսպիսի իմաստով լրացում կարող են ստանալ տարբեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ Թէ ընդ ձուլութենէ շինտոն զնողն զինքն նա զնողին է (ՍԳԳ, 63): Առանկ իտրասնայ զրատտինն ունեայ զայս բնութիւնս ընդ առանկ սրտութենէ և դառն բնութենէ (ԲԶ, 77): Եւ թժահրկն... լինի և յտովոյն վատուութենէ և ընդ քոյաւտութենէ (ն. տ., 97):

Հետագայում այս իմաստով նշված կառուցքը չի գործածվում:

Ընդ + գործիական կառուցք

Այս կառուցքը տակ նշանակությամբ ծառայում է մի շարք խրեղ-բային և պարագայական իմաստների դրսևորմանը:

1. Խ Ե Ղ Ե Բ Ե Յ Ի Ե Ի Մ Ա Ս Տ Ե Լ Ե Բ

Ա. Միջոցի.—Չբարբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստի բայեր, ինչպես՝ բառեալ, ծածկել, տառապնացուցանել և այլն նախդիրը դրվում է և՛ Բանձրացական, և՛ վերացական գրչախաների հետ:

Օրինակներ՝ Մի տառապնացուցես զես ընդ աշխատութեամբ (Ղևա., ԻԵ): Ոչ կարեմ... դձեր մեղադ ընդ անձամբ անուլ (Բուդ., 4, 7): Երբ ընդ գրասանս զխաւարային խորհուրդս ծածկեալ խնդրէին ժամ զհպող (ՅԳՊԷ, 206): Թարուցեալ զօղեցին ընդ կեղծաւորութեանն առազաստի (ՄԽ, 3, 1):

Միջին հայերենում նույնպես մի շարք բայեր կարող են ստանալ այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Զամենայն ձեռագրեալսն ի նմանէ ընդ բանադրութեամբ քակեցին (ՄՈՒԺ, 77): Կամ զհոգմն արագրնբաց մարդ ընդ ձեռամբ է արգիլել (ԿՆՏ, 182):

Այս կառույցը հետագայում նշված իմաստով չի գործածվում:

Բ. Մատուցման.—Չբարբարում այսպիսի լրացում ստանում են սահմանափակ թվով բայեր, ինչպես՝ տալ, նստիլ, հարկել և այլն: Օրինակներ՝ Զամենայն ազգս երկրի՝ ընդ սեղեղչական վարդապետութեամբն նստիլբաց (Ագ., 712): Ես զհոսա ընդ ձեռամբ նորս (Նջ., 3, ԺԶ): Ընդ Հատմայեցոց տէրութեամբն հարկին (ՄԽ, 3, ԺԶ):

Միջին հայերենում ևս այս կառույցով միջոցի իմաստ է արտահայտվում: Օրինակ՝ Այլքն անձատուր եղեն ընդ ձեռամբ վնջապին (ԿԳՊԷ, 87):

Հետագա շրջանում այս կառույցը չի գործածվում նշված իմաստով:

Գ. Հարդարման.—Այս իմաստով նշված կառույցը գործածված է մեկ անգամ միջին հայերենում: Երէջ մի անդ կանկեալ կար և առցալ երէջն ընդ սոլիին, Բէ էր կանկալ շես անէր (ՆՄԺԱՎ, 172):

Դ. Հանգման.—Չբարբարում այսպիսի լրացում ստանում են սահավաթիվ բայեր (նեղանգել, կապել և այլն):

Օրինակներ՝ Հնազանդեացին ընդ ամենահեշտ լծով քով (Ագ., 59): Հնազանդեն զամենայն թշնամութիւնս ընդ ոտիս (Նջ., 4, Ժ): Ընդ պատահարոք կապեն զամենայն (Բուդ., 4, Ե):

Միջին հայերենում և հետագայում այս կառույցը նշված իմաստով չի գործածվում:

Ե. Ներգործող խնդրի.—Չբարբարում այսպիսի լրացում ստանում են կրավորական սեռի սահավաթիվ բայեր:

Օրինակներ՝ Ընդ այլով լուով անգցմ նուանեալ քաւարութեամբ (ՄԽ, 1, Գ): Ոչ համբերէին ընդ պարսիկ առաջնորդս վարիլ (Ն. տ., 3, ԽԲ): Կայեալ կապեցան ընդ ձեռամբ նորս (ՅԳՊԷ, 126): Ընթանեցի ընդ պաշարմամբ իմով (Նջ., ԺԷ):

Այս իմաստով միջին հայերենում և հետագայում նշված կառույցը չի գործածվել:

Զ. Փոխարինություն.—Չբարբարում այս իմաստով լրացում կարող են ստանալ անլի, վանառլի բայերը: Օրինակ՝ Որ շէրն վանառեալ ընդ մեղով (Ագ., 480):

Միջին հայերենում և հետագայում այս իմաստով գործածություն չկա:

2. Պ Ա Բ Ա Գ Ա Յ Ի Կ Ե Ի Մ Ա Ս Տ Ե Լ Ե Բ

Ա. Տեղի.—Չբարբարում ընդ + գործիական կառույցով արտահայտվում են և՛ ուղևորության, և՛ դադարման տեղի իմաստները:

Ուղևորության տեղի իմաստով լրացում ստանում են շարժման բայերը: Նախդիրը դրվում է տեղ ցույց սովոր բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Ոչ մացուր այր իրաքանչիւր ընդ յարկալ իրով (Գատ., Ի): Զուր արկանէր ընդ բերանան (Բուդ., 5, ԻԸ): Որք մի անգամ ոչ մոռցնեն զպարանոցս իրեանց ընդ լծով արբային բարեխաջոց (Երեմ., ԻԷ):

Միջին հայերենում ևս ուղևորության տեղի իմաստով լրացում ստանում են շարժման բայերը:

Օրինակներ՝ Եկին ընդ մերով իշխանութեամբս (ՄՈՒԺ, 23): Գայլն էրթայր ընդ լեռամբն (ՆՄԺԱՎ, 57): Գնաց մտա ընդ ձեռնով վրտի (Ն. տ., 294):

Չբարբարում դադարման տեղի իմաստով լրացում ստանում են զագարման բայերը:

Օրինակներ՝ Նստցին ընդ յարկալ նորս (Ովսե, ԺԴ): Երթեալ մտեալ զպարկըր ընդ ամրացս պարսպին (ՅԳՊԷ, 146): Ընդ ձեռամբ Հաղաբացոցն բազումք էին զհեռութեալք (Ն. տ., 235): Զգեցուցեր զրահ ընդ պարանոցս նորս (Յուլը, ԼԲ): Անուցումս զանկողինս որ ընդ կողիս քովք կայցեն (Մաղ., ԻԲ): Պատի ընդ հիսիսիս (Ժող., Ա):

Միջին հայերենում ևս զագարման բայերը կարող են ստանալ այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Ընդ պարսպովն ամրանային (ԳՏԲՊ, 309): Անշտենն ընդ ձովամբն Կասպիական (ԱՄՄՂ, 145): Գարդաս շինե ընդ վիսեով անհուն (ԱՍՄԷ, 378): Ընդ խախտա քովով մի նեղեր (ՆՄԺԱՎ, 60):

Հետագա շրջանում **բնդ+գործիական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:**

Բ. Զևի.—Այս իմաստը ծագել է տեղի իմաստի հիման վրա՝ դարձվածքային կառույցներում: Այսպիսի լրացում գրաբարում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր:

Օրինակներ՝ **Ընդ պիամբ հայեր ի նա (Մե, 3, 1Ը):** Յոսք ընդ անիս անկեալ է բնութիւն մարմնոյ (Ծղ., 2): նմա ծառայեսցես ընդ միոյ լծով (Ագ., 532): Ընդ հոգեոր խնամով և Լեկիպի սնուցանել (Ագ., 845):

Միջին հայերենում ևս ձևի իմաստով լրացում ստանում են ասարբեր իմաստի բայեր:

Օրինակներ՝ **Ջամենայն սահմանս աշխարհին Հոտոմոց արար ընդ իշխանութեամբ իւրով (ՄՈՒԺ, 7):** Բազում միշտ և նեղութիւն վասն Քրիստոսի տեսար, զոր ոչ կարեմ ընդ գրով պատմել (ԺԿՀԶԶ, 473):

Հետագա շրջանում այս կառույցով ձևի իմաստ չի արտահայտվում:

Չ. Վիճակի.—Գրաբարում միևնախի իմաստը ևս հանդես է գալիս դարձվածքային կառույցներում:

Օրինակներ՝ **Գրուեցան ինկել ընդ մամապարտութեամբ (Բուչ., 5, ԻԸ):** Որք ընդ լծով հարկի այլոց ոմանց էին կացեալք (ՅԳՊԶ, 11): Բնութիւն մարդոյ... ընդ ցատով և ընդ մանուամբ կարծէր (Եզն., 1, ԱԷ): Ի գրուես պալատան անկեալ կային ընդ Բնով (ՄԿՊԱԱ, 2, 1Գ): Բեւեղեա և նմք ածու փորք, և թուով յոսք ընդ փութ սահմանեալ (Մե, 1, Գ):

Միջին հայերենում և հետագայում **բնդ+գործիական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:**

Բայի լրացումները ՀՍՏ նախագրով և կառույցներով

Գրաբարում բայը լրացումներ է ստանում **բառ+տրական, բառ+նայական, բառ+բացառական կառույցներով:**

Բառ+տրական կառույց

1. Խնդրային իմաստներ

Ա. Համապատասխանության.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են ասարբեր իմաստային խմբերի բայեր: Նախդիրը գրվում է հիմնականում իր ցույց ազդող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ **Կացայց սահմանս ազգաց բառ բառց հրեշտակացն Աստուծոյ (Եզն., 1, ԻԶ):** Ըստ մարմնոյն նեթ խորհի և զործել (ն. տ., 4, ԺԵ): Ըստ իւրում կարողութեան յարուցել միւսանգամ (ն. տ., 1, ԺԸ): Որ բառ լուսնոյ յայտնին (ն. տ., 2, ԻԱ): Զանարժանն բառ պիտայիցն ոչ յանգիմանես (ն. տ., Խրատք): Զգեղ դարձանոյն բառ ցառց հիւանդին պատրաստեալ (Ագ., 285): Հաստատեալ զաթոս նորս բառ ասարցն երկնից (Ագ., 397): Հաստաներ զգիրս հանգստոցաց սրբոցն իւրաքանչիւր բառ շափու արկեզացն (ն. տ., 766):

Միջին հայերենում ևս **բառ+տրական կառույցը համապատասխանության իմաստով** լայն գործածություն ունի:

Օրինակներ՝ **Նա զվրէժ գատատանիս թոզ իմէլ բառ օրինացս (ՄԳԳ, 27):** Նայեպէս բառ կարգի դատվին (ն. տ., 47): Պատեհ էլ որ ամէնն իւրեանց վերայ բաժնեն բառ զնոյն (ն. տ., 59): Զիր վարձն բառ արժանոյն գատաարին տեսովն անուոց (ն. տ., 71): Զփոխարկեն ասին բառ անմեաց մտաց իւրեանց (ՄՈՒԺ, 373):

Ըստ+տրական կառույցը համապատասխանության իմաստով գործածական է նաև ժամանակակից հայերենում:

Օրինակներ **արևելահայերենից՝ Մի խոսքով, բառ Բեզ, զուրս է գայիս, որ կան շատ երջանիկներ և քիչ երջանիկներ (ԳՀՍԶ, 88):** Նրանք շարվել էին բառ ավագության (ՍեՄՍ, 562): Նրան պատկերին ու պատկերում են կտավի վրա՝ ամեն մեկը յուրովի, բառ իր ընկալման ու նկարագրության (ՊՍՍԺ, 5, 127): Ըստ սիդուսների ու աստիճանների անզրկ էին զբավել էրիսթավներ, իշխաններ, թավաղներ, մեկիբներ (ԶԳՄՆ, 1, 194): Ամենից առաջ՝ բառ կարգի խմբերի ծնողների կենացը (ՎՊԸԵ, 1, 385):

Արեւմտահայերենից՝ **Զպացած էր թէ այսպիսի ընկերութեան մը մէջ բառ պտուղանի երեսալու համար պետք էր լուս հագուի (ԼՈՐԵ, 22):** Կիրակի իրիկուն մը, նշանածիս հետ միայնակ դուրսը կը պատէինք բառ սովորութեան (ն. տ., 194): Կուզէ իր իսկ բազուկով կերտել աշխարհն իր սիրած՝ բառ պապկերի իր սրտին (ՄԲ, 200):

Բ. Սանճանափական.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են քիչ բայեր: Օրինակ՝ **Ոչ ինչ կամեցաւ ամենեկին մերձեւեալ առ որ բառ մարմնոյ կարտուրեան (Եզ., 7):**

Միջին հայերենում և **հետագայում** այսպիսի իմաստ չի արտահայտվում:

Գ. Միասնության.—Այսպիսի լրացում արտահայտվում է միջին հայերենում: Օրինակ՝ **Փրացեալ խրոխտալով շրջին բառ նմա (ՆՄԺԱՎ, 330):**

Գ. Փնխադարձ կապի.—Այս իմաստը ևս արտահայտվում է միջին հայերենում հազվադեպ: Օրինակ՝ Այսով հաշտի Աստուածն քսո Աշխարհի (ՄԳԿ, 64):

Հետագա շրջանում քսո + տրական կառույցը այս իմաստներով չի գործածվում:

2. Պ ա ր ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա ս տ ն ե ր

Ա. Անի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բայեր, ինչպես՝ առաջինում, զայ, բազույ, կտորել, խօսել, մտանել, ցուցանել և այլն: Նախորդը դրվում է մեծ մասամբ վերադասարկ գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Ըստ այնմ օրինակի առակերանցին զամենեանս (Ագ., 623): Ըստ նմանաբան հայերէս... ամենեցուն ցոցեաներ (Ագ., 677): Սլացելայ գայր՝ քսո նմանաբան արագաթև արծույ (Ագ., 735): Ըստ կամաց թողոյ զնա արքայն Վաղարշակ (ՄԽ, 2, Ը): Ըստ պատգաման մտանել աստու մանկանն (ն. տ., 2, Զ):

Ժամանակակից հայերենում ևս այս կառույցը ձևի իմաստով գործածվում է:

Օրինակներ արևմտահայերենից՝ Ան կը կարգար քսո իր տեսութեան օրհնանքուն (ԶԵՆ, 489): Սիրելի գայն քսո գեղեցկութեան, ազնուօրէն վհահանձօրէն,—բերես այս է Նիրվանգաղէի զօրծին փիլիսոսփայութիւնը (ԱՀԳՃ, 234): Ու կը բաժնես անցորդներուն քսո բախտի (ԶԵՆՈՒ, 56): Կընէ ձեւեր ու նշաններ զոր ամէնքս ալ կը հանգինար քսո մեզի (ն. տ., 201):

Արևելահայերենում ոմանք երբեմն գործածում են քսո + տրական կառույցը մատուցման իմաստով՝ ձևի կրանգով: Օրինակ՝ Ես, վերջրի Քյուրքբլանների այդ աղարանքանք և երևանում հանձնեցի քսո պատկանելույն (ՍԿՔԳՔ, 486):

Բ. Հիմունքի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստի բայեր, ինչպես՝ առաջին, բնակել, դիտել, լինել, յարա ասնել, մեռանել, տանել և այլն: Նախորդը դրվում է մեծ մասամբ վերադասարկ գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Եւ բնդէ՞ր քսո նոցա բանիցն յարիքն ոչ լինէին աստուածի (Եզն., 1, է): Մեր քսո գրոց արոց զհրշտակս արքանակս գրեմար յօգնականութիւն մարդկան (ն. տ., ԻԶ): Որում հայրն և որդին յաշտ ասէին քսո առասպելին (ն. տ., 2, Թ): Քրիստոս մեռաւ քսո գրոց և թաղեցաւ և յարեալ յաւուր կրորդի (ն. տ., 4, ԺԵ): Տանգեցին զնա տասն այր քսո հրամանի թաղաւորին (Ագ., 74):

Միջին հայերենում ևս քսո + տրական կառույցով արտահայտվում է հիմունքի իմաստ:

Օրինակներ՝ Որ շարշարար քսո հրամանի (ՅԳ, 533): Եւ ես ի հարկ և լեշխանութենէ սուր Աթոսայն, յանձն ասի անկամայ սրտու զնայ քսո հրամանի պարոնացին (ԺԵԶԶԿ, 328):

Ժամանակակից հայերենում ևս քսո + տրական կառույցով արտահայտվում է հիմունքի իմաստ:

Օրինակներ արևելահայերենից՝ Քաղաքներում կամ մեծ նահապարհներին միտ հանախ րնգհարումներ էին լինում քսո աարազի (ՊԶԱՆ, 209): Ամուսնութունները կատարվում էին քսո հագուստների: Մարդիկ իրար հյուր էին զնում՝ քսո սանձվածի: Մերում և ասում էին միմյանց՝ քսո մույկերի:

Արևմտահայերենից՝ Որոնց տարածները սակայն կը լայննային կամ կը նեղնային քսո բարիկեան նորանուրբան (ԶԵՆ, 482): Ասիկա կը ներկայացնէ այն ոգին, որ, քսո աանգութեան, մեծոզ ծաղիկներուն հօգին իր ծոցին մէջ կ'անէ կ'ամփոփէ (ՄԲ, 501):

Գ. Տեղի.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են սակավաթիվ բայեր:

Օրինակներ՝ Այսպէս պատուեայ քսո նահապարհացն՝ մինչև զայն հասանէին ի քաղաքն Կեսարացոց (Ագ., 804): Ըստ պատմանացն... ի շողս խաղացէ թագմութիւն մանրամաղ փոշույն (ն. տ., 734): Ըստ հարաւային մասանցն պարայածանայ՝ յնդեացոցն հասանգար քաղաք (ՄԽ, 3, ԿԲ):

Միջին հայերենում և հետագա շրջանում քսո + տրական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Ը ս ո + հայցական կառույց

Այս կառույցով արտահայտվում են մի քանի իմաստներ:

Ա. Համապատասխանության.—Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են բազմաթիվ բայեր, որոնք նույնիմաստ լրացում կարող են ստանալ նաև քսո + տրական կառույցով: Նախորդը դրվում է և՛ վերացական, և՛ թանձրացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Մի քսո աշս զտարի, ալլ ուղիղ դատաստան արարք (ՅՈՎ., է): Տայր Յոզէկի ոտնից հօրն և երարք խոցը, և ամենայն տան հօր իրոյ ցորեան քսո բնան (ՄԻՆ., ԽԷ): Հատուցանես իրարանչէր քսո զոծս իր (Եզ., 7): Որոց շուրն քսո անել լուսինն՝ ան, և քսո լնուլն ընու, և քսո պակասելն պակասէ (Եզն., 3, Ը):

Միջին հայերենում ևս այս կառուցով կարող է նույնպիսի իմաստ արտահայտվել: Օրինակ՝ Պատեհ է բռնկին՝ որ զայս ջերմանս զստանումսս յաղթող ճիւրք այրեհ (ՄՀՋՄ, 111):

Արևմտահայերենում այս կառույցը գործածվում է դարձվածքային տիպի ըստ կամս կառույցի ձևով:

Օրինակներ՝ Բնչվէս ընկ, սրպէպի համբար հակի, ըստ կամս, զէպի բարին (ՇՇ, 1, 334): Վատերը, անարիները, ընկերութեան պորտաբույծները կրնային պահ մը դիմափոխել և աշանդակել զայն ըստ կամս (ԳՄՄՆՄ, 180):

Բ. Տեղի.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են անցանել, կլանել, հանել և սակավաթիվ այլ բայեր: Ըստ + հայցական կառուցով արտահայտվում է տեղի բացատրական իմաստ:

Օրինակներ՝ Արիք և անցէր ըստ ջուրդ (Բ թագ., ԺԷ): Կամէր քաղաքն ըստ Բաղաբն կլանել (Ագ., 212): Ոչ կարացին հանել ըստ ձորակն (Ագ., 811):

Ըստ նախդիր բացատրական իմաստով կարող է գործածվել նաև վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Անարզեաց զնզոյան իմ և անց ըստ ուխտն իմ (Եզեկ., ԺԷ): Չիշիէ անցանել ըստ հեմման (Եզե., 1, Գ): Վիրք և Աղուանք ըստ մեր և ձեր կամս յիշխեն կլանել (ՂՓՊԶ, ԻԳ):

Միջին հայերենում և հետագայում նշված կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Գ. Ժամանակի.— Այս իմաստը գրաբարում այլ զնպքում արտահայտվում է բացատրականով (արդի հայերենում նաև բացատրական + հետ կառույցով): Օրինակ՝ Այլ սակայն ըստ այն մի զիշերն այլ ոչ էմտար առ կրնն իր (Բուգ., 3, Ե):

Միջին հայերենում և հետագայում նշված կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Ըստ + բացատրական կառույց

Գրաբարում այս կառույցը քիչ է գործածվում: Ընդ որում մի զնպքում ըստ նախդիր իմաստով չի տարբերվում ի նախդիրք: Օրինակ՝ Յանկու ևս հանել և զնախնանս, և ըստ ճիւրխոյ ճրատխայ զամենայն զիւղս (Մե., 2, ՍԱ):

Օրինակներ՝ զնպքում ըստ նախդիր հաջորդականություն է ցույց տալիս՝ որն ըստի հարազատմար և ծառայում է ձեի իմաստի գրանորմանը:

Օրինակներ՝ Արկաներ զնստս մի ըստ միտղ ի գեհնն (Նշն., 4, Զ): Չայս ամենայն մի ըստ միտղ ռժով պատմեցուք (Ագ., 14): Անտարանեցէր օր ըստ օրէ գգրկուրիւն նորս (Ագ., 638):

Հետագա շրջանում այս կառույցը գործածվում է որպես բառային ամբողջութիւն և՛ արեւելահայերենում, և՛ արևմտահայերենում (օրբս—օրէ):

Ըստ + գործիական կառույց

Գրաբարում այս կառույցը գործածվում է հազվադեպ, ընդ որում՝ գործիականը ակնհայտորեն զրված է հայցականի փոխորեն: Եղած միակ օրինակն է՝ Գուք սոյոր էր անցանել ըստ հրամանաւ Բագուարին ձերոյ (Նգ., 7):

Բայի լրացումներ Ի նախդրվոր կառույցներով

Գրաբարում ի նախդիրը երկու զեր ունի: Մի զնպքում այն կազմում է բացատրական հոլով (որի քննութիւնը կատարված է վերևում), իսկ երկրորդ զնպքում գործածվում է արական և հայցական հոլովների հետ՝ ծառայելով բազմաթիվ իմաստների գրանորմանը:

Ի + արական կառույց

1. Խ Ե Ղ Բ Ա Յ Ի Ի մ մ ս տ ն ե ր

Ա. Հանգման.— Գրաբարում այս իմաստով լրացում ստանում են այն բայերը, որոնք նույնիմաստ լրացում կարող են ստանալ նաև այլ կառույցներով՝ ինչպիսի՝ հարկանել, կապել, հասանել և այլն: Նախդիրը կարող է զրվել և՛ թանձրացական, և՛ վերացական գոյականների հետ: Օրինակներ՝ Մեծապէս սիրով հարկայ էր ի նմս (Բուգ., 4, ԺԵ): Յիրեանց բնութեանն հասանեն դարեայնոյն (Ագ., 649): Յիրաբանչիւք բերսեան կան կապեալք (Ն. ս., 651): Որք կապեալ էին ի կտապաշատրեանն անլուծանելի հանդուցիք (Նգ., 1):

Միջին հայերենում նույնպես այսպիսի լրացում ստանում են հասանել, խառնել, զիպել, հաղորդել և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ հասանեցան յիբար (ՄՄՊՅ, 56): Վասն այն զնպպ ստքս ի Բարի, որ տակի ջանք չի գրի (ՅԳ, 288): Հաղորդելու ի կենարար մամմնայ և արեանն Քրիստոսի, հազմեր զրեհս և վատեր գիշու (ՄՄՊՅ, 10): Չհասանեն յերկնից արեալութեանն (ՆՄԺԱՎ, 340):

Ժամանակակից հայերենում ի + արական կառույցը հանգման իմաստով չի գործածվում:

Օրինակներ՝ Գրեթէ միշտ ի ձեռնն ունի հովանոց մը (ՀՊՄԺ, 2, 83): Ի սկզբան յարզ ու պատիւ չի գտնէր տանը փառատոր տիկիննի կողմէն (Ն. տ., 6, 136): Լուսինը տիրած էր ի սբալվայրին (ՍՏԾ, 90): Փարիզէն նոր գարնած էր բժշկութեան վկայագիրն ի ձեռն (ԳՊՄԺ, 1, 375):

Արեւելահայերենում այս կառուցը չի գործածվում նշված իմաստով:

Բ. Ժամանակի.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի պատկանող բազմաթիվ բայեր, ինչպես՝ առնել, առնի, գալ, հասանի, էլանի, կուտի, հրամայի, մեկնել, Գուշի և այլն: Նախորդը զրվում է ժամանակի ցույց տվող և գործողության անուն գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Ի գալուստ ամին միտոյ զոր բազում կուտեր յոյժ (Ազ., 23): Ի միտում ատուցն բնդ այդն բնդ աստուան հրամայեաց արկանից ժիրանիս (Ազ., 45): Ի դարձին երթեալ առին զշուրն (Ազ., 544): Ի վախճանի պատգամատարութեանն ասուտ զբազմութիւն զորաց իւրոց (ՄԽ, 1, ԺԺ): Անդէն իսկ ի հացին բարչիս զպիսն Արգամայ (Ն. տ., 2, ՄԱ): Ի կնգանուրեանն իւրում մեկնեաց յիսահակայ (Ն. տ., 4Ը):

Միջին հայերենում ևս ի+տրական կառուցով արտահայտվում է ժամանակի իմաստ:

Օրինակներ՝ Յամէն առուտուտ բան զարե փայլես (ԳԱՏ, 234): Մամի նմանակ ևս դոմ, զբեղ վառնի ի Հայոց գառնիս (ՆԺԶԿ, 182): Հորիդ է պայծառ զուսով, որ յոյս տայ բեղ ի մարութեան (Ն. տ., 263): Արեւտահայերենում նույնպես ի+տրական կառուցը գործածվում է ժամանակի իմաստով:

Օրինակներ՝ Այս բոլոր անվայել խօսքերն արտասանած էք ի ներկայութեան երեսուն կտանց և ի բացակայութեան այս նամակն գրողին (ՀՊՄԺ, 6, 273): Ոչ որ բառ անասնոց ի գիշերին մտնել բուն (ՍԲ, 133): Պարտա՛ստ էք անհաշիւ ու անսակարկ ծառայելու ֆրանսական հայրենիքին և ի հարկին ձեր կենսքը տալու տեղը պաշտպանութեան (ՍՎԱ, 38):

Արեւելահայերենում նշված իմաստով այս կառուցը չի գործածվում:

Գ. Ձևի.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստ ունեցող բազմաթիվ բայեր, ինչպես՝ բուսանի, կազմել, պաշտել, առլ և այլն: Նախորդը սովորաբար զրվում է վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Զարծաթ իր ի վարձու ոչ տացէ (Նդեկ., ԺԸ): Ի ճեպագեղութեան պաշտել առաջի նորս (Ազ., 1, 38): Յիւրաքանչիւր ճեպագութեան բնութեանն բուսանի (Ազ., 649): Կանգուն կացեալ մեծին Սա-

հակաչ... կարճեալ ի բնմասացութեան ձևի... սկսաւ նստել (ՄԽ, 3, 46):

Միջին հայերենում ևս ի+տրական կառուցով կարող է ձևի իմաստ արտահայտվել: Օրինակ՝ Կուլում ևս ի յիմ սրտիս, ժիծաղիմ վասն աստնատորիս (ՆԺԶԿ, 167):

Արեւելահայերենում ի+տրական կառուցը կարող է ձևի իմաստով գործածվել: Օրինակ՝ Կր կարծեմ, թէ հրապարակաւ խօսելու, գրելու և ի մասնատորի խօսելու, գրելու մէջ տարբերութիւն մը ըլլալու է (ՀՊՄԺ, 3, 145):

Արեւելահայերենում այս կառուցը ձևի իմաստով չի գործածվում:

Դ. Վիճակի.— Ինչպես հայտնի է, վիճակի պարագան, այլայ զեպրում ի+տրական կառուցը, ցույց է տալիս գործողության կատարողի կամ ստորկայի վիճակի գործողության ընթացքում: Այսպիսի լրացում սովորաբար ունենում են թողուլ, տեսանի, գտանել, պահել, կալ, հանդիպել, պնդել, մնալ և այլ բայեր: Նախորդը զրվում է հիմնականում վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Ոչ թողր զմեզ... ի մոխրապաշտութեան (Ազ., 89): Մի՛ կորցրոց յունայնութեան հեթանոսութեան (Ն. տ.): Զուն ի միսմտութեան զտեալ (Ն. տ., 269): Արծանացին աստանի... զգնացեալսն ի նեղութեան (Ն. տ., 659): Ի սորկաց կարգի պահել (ՄԽ, 2, Մ): Որք յանիշխանութեան մեացեալք՝ յարեան ազգ յազգի վերայ (Ն. տ., 3, Բ): Մարմնովք իսկ կային ամենեքեան ձեզ ի ծառայութեան (Եզ., 7): Մի՛ տեսցնե զկենսն իւրեանց ի մեծի անհրգուրեան (Ն. տ.): Մի՛ ի դմին յամտութեան պնդեսցի բնդդմ հրամանաց թագաւորին (Ն. տ.):

Միջին հայերենում նույնպես ի+տրական կառուցով արտահայտվում է վիճակի իմաստ:

Օրինակներ՝ Հրաման մի՛ տալ այդգործին, Որ հասանէ զիս յարմառի (Էն, 180): Վարդն տեսայ ի վնման, Կարմիր տերնն ի վառման (ԿԵՏ, 155): Զբրիտտեանայք յերեմանի կու պահեն (ԺԺԶԲԸ, 430):

Ժամանակակից հայերենում նշված կառուցը այս իմաստով չի գործածվում:

Ե. Կայտնակի.— Գրաբարում սովորաբար այս իմաստը ի+հայցական կառուցով է արտահայտվում: Սակայն պատահում են նաև ի+տրական կառուցով դրսևորվելու դեպքեր: Օրինակ՝ Ես նմա ի կնուրեան գորջ իր (ՄԽ, 2, 2Ը):

Միջին հայերենում ևս առկա է այսպիսի գործածություն: Օրինակներ՝ Տացէ զդուտարն իր նմա ի կնուրեան (ՆԺԺԱՎ, 263): Ի վաշխիս աայր հանապազ մարդկան զինչս իր (ԱՄՄՁԲ, 275):

Հետագայում այս կառուցը կայտնակի իմաստով չի գործածվում:

2. Պատենտի.—Գրարարում ի + առական կառույցը հազվագեղ կարող է գործածվել այս իմաստով: Օրինակ՝ Ըստ սոսին լայն պատենտի համարձակութիւն երուսաղէմացոցն առեալ (ՅԳՊԷ, 47):

Միջին հայերենում և հետագայում նշված կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Ի + հայցական կառույց

Գրարարում, մասամբ և միջին հայերենում այս կառույցով շատ իմաստներ են արտահայտվում:

1. Խնդրային իմաստներ

Ա. Հանգման.—Ի + հայցական կառույցը այս իմաստով գրարարում լրացում է դատում տարրեր իմաստային խմբերի պատկանող բայերի համար, ինչպես՝ ապաստանել, աղաչենել, բայել, բուն հարկանել, գրալ, երեկ, զարկունել, խստնել, կապել, կցել, ճաղողել, հաստանել, հատալ, հեռենել, ձևնարկել, ձեռնամուխ լինել, մեծենալ, վրանալ, յաբել, միաբանել, յանլոլ և այլն: Նախորդը գրվում է ինչպես զոչականների, այնպես էլ անորոշ գերբայի հետ:

Օրինակներ՝ Հաստացնել յԱտուում և ի Մովսէս ծառայ նորա (Երբ. ԺԳ): Ի կանայս մի մերձենայք (ն. ա., ԺԹ): Մի՛ չաւելուցուք ինչ ի բանն (Բ Օրէնք, Գ): Մի գթացցիս ի նա (ն. ա., ԺԳ): Հասին ծայրք քո յամպս (Յզնկ, Ա): Ապախնէալք ի սրբոց մարտիրոսացն Եշխարս՝ փրկին մարդիկ յայնպիսի տանջանաց (Յզն., 1, ԲԿ): Ի սնտի յոյս կարեալ կան անհասար (ն. ա., ԸԵ): Ասեմք... զժիտյ թէ լինիկն կցի (ն. ա., 4, է): Մեծամեծս փրայր՝ ի բազմութիւն զորացն ապաստան եղևալ (Ազ., 19): Երևցուցէ զերես իր սփրկուց (ն. ա., 195): Յարեցի ի կին իր (ն. ա., 275): Ճորացեալն Տիասնեան կործանի լեւիկը զարկացեալ (Մե, 1, ԺԱ): Յեւկիր հարտի սլարն (ն. ա.) Ձեռնարկեցին ի բարգմանել և ի գրել (ն. ա., 3, Կ): Բունն հարկանել յազնն, և ի կեղակն ազգեր միոյ սոսին նորա (Սեբ., Ժ): Բայեալ տեղա ի բիկուն նորա (ՅՄՊՏ, 314 ր): Միտրանեալ էր ի շար յարեուղս նոցա (ՅԳՊԷ, 206): Յեցուցէ զձեռն իր ի յում (ԳնՄՈ, 2Ժ):

Միջին հայերենում և բարոյաբխով բայեր ստանում են ի + հայցական կառույցով հանգման խնդիր:

Օրինակներ՝ Ջեղմն բան զամենայն ցեղ հիւանդութիւն ի մարդիկ շուտ հասնի: (ՄԷՋՄ, 2): Ի հստած սանն յումունեն օձեն բաջուր, սանտալ, վարդեջրով (ն. ա., 32): Գու կաթն ի յաւազանին ջուրն խառնել (ն. ա., 42): Որ բնութեան զորութիւն ի յայն տեղիկն վարժեաց (ն. ա., 74): Պարտ է՛ որ ի զկեթեացլն մէն շխտահանն մարդիկ (ն. ա., 131): Ի յամէն մեղ կմ հանդիպեր (ՅԳ, 514): Քիչ մի ազոտը վարդեջրով արթն է ի բնեւեռ քաէ (ԱՕԲ, 135): Սկիներ ի վար էր կոյեր, ձեռնեք ի սիրուն էր կպած (ԺԳԷԷ, 499): Յօտարս և ի անակնս ոչ սղորմեցար (Սե, 130): Պատասեցաւ արթն ի մախիլն (ՆՄԺԱԿ, 259): Գու է ստուցիք զիս ի զոգութիւն (ն. ա., 14): Է՛ճար ապտակ ի ձեռս զայան (ն. ա., 250): Նա ափցի ի յերեսն կոյարկ (ն. ա., 303): Մէկ մէկ կուպն ի խաւարն արտաքին (ն. ա., 55): Քարովն սամ ի բերանդ (ն. ա., 62): Եկեալ մտառացն ի Բայալն (ն. ա., 260): Ու զինչ որ ունի ամալ՝ զայ ի յառն փաթթի նա ալ (ՆԺԿ, 270): Օր մի յախօձն փախիր, նա եղչիր՝ ի մառն էլ զամեր (ն. ա., 284):

Արեւմտահայերենում գրարարման հնչեղանիները գործածում են ի հայցական որոշ կառույցներ հանգման իմաստով:

Օրինակներ՝ Յերկեր աշխատելով չէր կրնար իր զործերն ի գլովս հանել (ԶՊՏԺ, 2, 93): Կառավարին, անկարող այս աշակերտն ի կարգ բերելու, անաւակնոց կը զնէ զայն (ն. ա., 149): Տար իրեն զգրութիւն և յաղագութիւն իր զործը ի գլովս հանելու (ՍԵ, 71): Արդեօք քանի սորտեր ի մի ձուկեցիք (ՌՈՆ, 22): Ի վերջոյ շատ աւելի մեծ ուժ մը ի զօժ կը դնեն (ՇՏ, 1, 348):

Արեւմտահայերենում այսպիսի կառույցները գործածական չեն այս իմաստով, սակայն որոշ զործներ կրթման գիծում են գրարարյան կառույցներ Օրինակ՝ Հայտնի գործավ, որ մայրը հանգել է ի աէր (ԶԳՄ, 1, 311):

Բ. Մատուցման.—Գրարարում ի + հայցական կառույցը այս իմաստով գործածվում է սպլո, մատուցելու, հանձնելու իմաստ ունեցող բայերի մաս, ինչպես՝ տալ, բաժանել, բաշխել, առնել, մատուցանել, մատենել և այլն: Նախորդը գրվում է և՛ թանձրացական, և՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Տաց զօրէնս իմ ի միտս նոցա (Երեմ., ԱԿ): Չզուտն առաջն սաշր ի մեռն իշխանին Արթրունեաց (ՅԼ, 15): Մատենցի գնտա ի մեռս հոմանեաց (Ազ., 340): Սկսաւ բաշխել մօքս ի տունն նախարարացն (ն. ա., 3): Ի Քրիստոս զհոգին աւանդէր (ՅԳՊԷ, 95): Զանուանն նոցա ի դիւանն մատուցանելին (ն. ա., 98):

Միջին հայերենում նույնպես այսպիսի լրացում ստանում են նույն կարգի բայերը:

Օրինակներ՝ Մի դարձեալ ի բխտունեայ վաճառեցի (ՄԳԳ, 152): նա դարձան գինն ի դարգասն վճարէ (ՄԳԳ, 66): Յորժամ զգառինն ծնան, ապապոցեցին ի գայլն (ՆՄԺԱՎ, 45): Թէ ձեան ի սիրու ձգես, մի ժամանկ ի խախի լեզուն (ՆԺԶԿ, 190): Պագն երեսէդ առեր հո, այդ նազերդ ի ա՛ր կու ծախես (ն. ա., 160): նա երես գրեաներն ի կին (ՆՄԺԱՎ, 181):

Ժամանակակից հայերենում ի+հայցական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Գ. Ուղղորդյան.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են հիմնականում զգայական և այլ իմաստի բայեր, ինչպես՝ հանել, նայել, ձցել, ձգել, կտրտել, փայտացնլ, մխտել, դաճուցանել, փչնլ և այլն: Նախդիրը գրվում է և՛ քանձրացական, և՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Հայեցայ ի տառագանս ժողովրդեան իմոյ (Ա Քաղ., Թ): Յայժամ միտի ի շարխ (Եղն., 1, է): Քաներ ի վեր (Քուշ, 5, ԻԶ): Ոչ ի տուրսն, այլ ի առողջ յաւե կարօտիմ (ԳՆՄՈ, ԺԲ): Ի բուն աշխարհն փայտադէր (Աղ., 32): Չղտեալ... յայշարես հեռարձակ (Աղ., 17): նայիս սիրով յարարածս բո (ն. ա., 33): Գարձոյց դարադամս յաստուածուրիւն (ն. ա., 95): Արիցնիք դձեռս մեր յաստուածս (ն. ա., 194): Փշևաց յերեսս նորա շունչ կենդանի (ձնն., Բ): Ի հաշտեղս նոցա հայեցան (Եղ., 7): Անհաս աղօթիւք միշտ ընդ Աստուծոյ ի բարձունս խօսեր (ն. ա.):

Միջին հայերենում ևս նույն կարգի բայերն ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Բայց տկար աչք մարդոյ յինք շիշիէ նայել (Զն., 184): Կարօտի ի տաք ընչալն և ի բաղնիքն (ԳՔՔՄ, 106): Յարձակին ի միմևանս (ՎԱՊՏ, 144): Էած զզուխն ի ձոց իւր (ՆՄԺԱՎ, 39): Գիշերս ևս ի դուրս կայ, ի վերի բաղն նայեցայ (ՆԺԶԿ, 216): Ձեարն այլ ի ձառն ձցեաց, ծառերու ձցերն երերաց (ն. ա., 73): Ով գ՛հարբեանց հայալ առ, Ձերդ շուն ի ալերն կու հալէ (ՀՔՏ, 186): Փափարկի եմ ի ջուրն, յուսով կու գնամ (ՄԶԲ, 126): Քարչեցեր զիս ի Բեզ Տէր ուր դառրեամ (ն. ա., 127):

Արեւմտահայերենում ի+հայցական կառույցը բավականաչափ զործածվում է ուղղության իմաստով՝ անշուշտ գրաբարամտաների կողմից:

Օրինակներ՝ Սուրս ի պատեան շարխի դարձունեմ (ԶՊԺԺ, 4, 251): Հեանեալ օրք մասնաւոր տեղարկով մի ի յոյս կընծայէ իւր խօսքերը (ն. ա., 451): Ձմալլիկի շարժումներն ծրարոցն, որոնք քարերն աղչամ ի գուր պիտի շարժէին (Նն., 217): Գարձանք դէպի ի ձախ խաղաղառնը (ՕՉԵ, 260): Ի ևս կը բարձրացնէր իւր աչքին բողբոջից (ՏԿՎԱ, 98):

Գ. Հարդրման.— Գրաբարում ի+հայցական կառույցը այս իմաստով լրացում դառնում է սասցական բայերի համար, ինչպես՝ պատմլ, բարբառել, հարցանել, գոչել և այլն: Նախդիրը գրվում է և՛ անձ, և՛ իր ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Պատմիցէք յակաճս որդոց ձերոց (Ելք, Ժ): Բարբառեաց ի լսելիս իմ (Եղ., 7): Հարցանել սնանս յարժուհին (ն. ա., 6): Երկ իմասնով որ կամեսցի դոյնի, ի պատմագիրս հարցոյ (ՅՄՊՏ, 284 Բ): Գոչեաց յամենեպն (Աղ., 669): Ի կարողիկէն առ (ՄԿՊԱՍ, 2, ԻԹ):

Միջին հայերենում ևս այսպիսի լրացում ստանում են սասցական բայերը:

Օրինակներ՝ Չայն այսպէս կարգադրեաց Իսխոտն յաղզն Հուսմայեցաց (ՄՈՒԺ, 267): Առէ յընիւրն իւր (ՆՄԺԱՎ, 71): Էհարց ի սիրելի բարկեամս իւր (ն. ա., 180): Գեռ յորդրեցաս որդիկա՛ որ բերանովս ի Բեզ փօսեցայ (ՆԺԶԿ, 120): Աղապակեր պղլուպլն ի վարդն (ՄԶԲ, 129): Ժամանակակից հայերենում ի+հայցական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Ե. Վերաման.— Գրաբարում ի+հայցական կառույցը այս իմաստով դառնում է փոխակերպման գործողություն ցույց տվող բայերի լրացում: ինչպես՝ բաժանել, դաճանլ, դաճուցանել, կազմել, կտառել, կարել, շքել, արձել, վերախնայել, փոխարկել, փոխել և այլն: Նախդիրը գրվում է և՛ քանձրացական, և՛ վերացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Գարձոյց դամենայն ջուրս դեռոյն յարիւն (Ելք., է): Կարճէրք դմանուկն... յերկուս (Գ Քաղ., Գ): Աժ գնոսս Սողոմոն ի հարկաւասս մինչև ցայսօր (Ք Մնաց., Ը): Մարդոյ ոչ է հնար փոխել ի կերպարանս ինչ՛ յօր և կամիցի (Եղն., 1, ԻԵ): Չտարեալսն ընդ իւր յերկուս բաժնեակալ, դամանս յատոր դպրութիւն կարգէր (ԿՎՄ, 14): Հրամայէլ ամբողջն ի բաղում ողոս որդէլ (ՄԵ, 1, ԺԶ): Ձմզձուսիին ծխոյն ի սպիտակութիւն շուշանի շքեցար (ՄԿՊԱՍ, 1, ԺԱ): Կտորեկն զիտիս իւրեանց ի սասերս և զգերանդիս իւրեանց ի գեղարդունս (ն. ա., 2, Ժ): Յերկուս կորէլ գ՛հասասցն (ՔԱՊՏԱ, 2, Ա): Ղարտնութիւն լըռոյ ի մանանայի Բաղդեսարին կայան (ԳՆՄՈ, ԻԹ): Որք ի յոյս կենաց անվախճանից վերափոխեցան (ՅԳՊԶ, 36):

Միջին հայերենում այսպիսի լրացում ստանում են դարձալ փոխակերպման, վերածման գործողություն ցույց տվող բայերը:

Օրինակներ՝ Յերկուս հեղձեաց փափշիկ քաշն (ՄՈՒԺ, 14): Որ յերիս ճղէ զզուրն (ՍՕՊՆՍ, 81): Քարգմանեցի ի հայ բառ (ՄԶԶՄ, ներած.): Այս ջերմս բաժանի ի յերթ ցեղ (ն. ա., 36): նա յայս ի ջերմս փոխեցա (ն. ա., 114): նա ալնպիսին զԱստուած սաղ, ըլլոյսն ի խաւար փոխանակէ (ԿԵՏ, 214): Փոխէին զմարդն ի կերպարանս անասնոց

(ՆՄԺԱԿ, 293): նորս կարող են... դարն ի բաբն դարձուցանել (Ն. ա., 154).

Արևմտահայերենում որոշ գրարարածս հեղինակներ գործածում են այսպիսի կառույց՝ նշված իմաստով: Օրինակ՝ Որո ախիթարիլը զնս աշուղտիքն է ի մարդ փոխարկած է (ՄԵ, 15):

2. Նանի.—Գրարարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ աննուլ անտանել, բխել, գրանել, լրագուլ, ունել, հատանել և այլն: Նախդիրը զրվում է և՛ անն, և՛ իր ցույց տվող բառերի ճևա:

Օրինակներ՝ Զաշխարհն իննն գրանաց (Ադ., 36): Զորս կապար յարճանիս (Ն. ա., 3, ՄԱ): Զոր հատէք յարճանիս (Ն. ա., ԽԷ): Ոչ հիթող զկայտածս որդու ի նայր, և ոչ զկերոր յերայր (Ն. ա., ԽԳ): Ասան զանձր իրբանաց յարճանիս (Նդ., 7): Գրաւելով զնս ի Հայս՝ տիեզերաւանճանս բազոր զնս յարդարեակ կոչել (Ն. ա., 29):

Միջին հայերենում և ճետագրում ի+հայցական կառույցը շատի իմաստով չի գործածվում:

3. Միջոց.—Գրարարում ի+հայցական կառույցով միջոցի իրնդիր են ստանում տարբեր իմաստային խմբերի բայեր, ինչպես՝ բժշկել, եղեակ, զարդարել, զորացուցանել, քաշել, լնուլ, խրախուսել, մաշել, հաստատել, մխիթարել, շարշարել, պատել, պարծնեակ, օրբել, վառել, վազել և այլն: Նախդիրը զրվում է և՛ քանձրացական, և՛ վերջացական գրականների ճևա:

Օրինակներ՝ Պարծեսուր յօրննարիւնս քո (Ա Մնաց., 42): Ի յայր պակն զարդարիցնն զՔաղաքս (Ադ., 8): Երգուր ինն յօրնս քո (Քուզ., 4, 42): Ոչ խրախուսես յնաւումս, այլ ի հաշորիւն և ի փշաց զօրարիւն (ՄԵր., Գ): Զօրացո զմեզ ի կամս քո (Ն. ա., 33): Մրբնցէ զնս ի բոց բորբոքեակ (Ն. ա., 4585): Քոհիցն ի քն Լարդուս որրոյ (Ն. ա., 605): Ի զիւ հաստատես (Ն. ա., 894): Զօրն Յունաց վառեակ կնն ի զնս սոկույ և արծաթոյ (ՄԽ, 3, Ա): Պատեցա ի յաննարա (Նդ., 2): Ի նուր և ի հոգի էիք մկրտեալք (Ն. ա., 3): Ի հրամանեց կրթութեան վարժեցին զնս (Ն. ա., 7): Ինքն ի ցաս շարշարանաց իւրոց բժշկանց զաննեայն աղքս մարդկան (Ն. ա.): Ոչ յանտիւն մխիթարեցաւ (Ն. ա., 4): Բազում և այլ նս շանարժան հարաւումս յարշարէին (Ն. ա., 2):

Միջին հայերենում ևս այսպիսի լրացում ստացող բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ նա զզնը քա՛ զվա՛ յիւր յայ յայ ցնծայի (ԸԵ, 196): Անարատ ձեռքն ի յալն զգիրն շնչեաց (Ն. ա., 214): Մի պարծնացի հչորն ի զօրարիւն (ՊԱԼ, 53): Տանի փորձի ի լուծ, ի արօր, ի սայլ և ի բնն (ՄԳԳ, 62): Աղաչնմ կրայր չղայթակզել յիս (ՆՄԺԱԿ, 302): Կտրեաց

զնսնուփարն ծաղիկն և ի կոնի փուլն պատրուսեց (ՆԲԶԿ, 197): նա ի զիսոյն շարժիկն ճանչուի (ԲԶ, 165):

Արևմտահայերենում որոշ հեղինակներ ի+հայցական կառույցը գործածում են միջոցի իմաստով:

Օրինակներ՝ Լնրիք ներիւս սաւած զէժոջ ի բուսօր (ՈՈՆ, 22): Ուղեց զայն վերաշահի ի զին ամեն րանի (ՄԵ, 1, 53): Ի շնորհս Բարկենի իմացայ (ՄԾ, 20):

Արևելահայերենում այս կառույցը միջոցի իմաստով չի գործածվում: Նախկին օրանք ըրբիմն զիմում են գրարարյան կառույցիկն Օրինակ՝ Լա օրնէլ էր ի Քրիստոս զույզ հոգու սիրս մխոթյունը (ԶԻՄ, 2, 423):

Ը. Սահմանափակման.—Ի+հայցական կառույցը այս իմաստով լրացում դառնում է տարբեր իմաստային խմբերի բաղձաբխիվ բայերի և առաջին հերթին անականական ծագմանը բայերի համար, ինչպես՝ ազանել, անպարշակել, աջակել, հարկուել, կալալ, նմանել, հանձնալուս, տկարանալ, գառնել, գոլ, մամարել, վազել, ցուցանել և այլն: Նախդիրը զրվում է և՛ քանձրացական, և՛ վերջացական գրականներն են:

Օրինակներ՝ Մի աղա՛միցեն սըք ձեր ի կան ձեր (ՄՆն., ԽԵ): Ի ՏԼՆ Աստուած քո ամպարշտեցար (Նրմ., Գ): Արահեաց յարճարն (Ա. Մազ., ԺԳ): Եզիտ այս վասուկ զայն վասակ իր զորձակից ի սեծամէն շարիւն (Նդ., 4): Տկարանայր ի նաւառն (ԳՓՊԷ, ԿԵ): Կառու ի հաւառն (ԳՓԲ): Ոչ զոյր համեմատ յերկրի ի մոնեղս կանանց (Ադ., 203): Յայս ձեր մեռեակ համարեակ էի (Ն. ա., 251): Խաղ յամենայնի յմանեակ մեծին ներտիսի և առանկ ևս ի տեսչութիւն աղաքաց (ՄԽ, 2):

Միջին հայերենում ևս այս իմաստով լրացում օւնեցող բայերը սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Յաւորս յետինս զանկեակ տերութիւն իրեանց տեսին կանչեանկ և նորդեակ յերես Լեռնի արցայի Հայոց (ՄՄՊՅ, 98): նա ևս առանկ պնդէր ի գործս իր (ՄՈՒՓ, 180): Կարիք ունի հիւանդին բնութիւն ի հաստ կերակուրն (ՄՀՋՄ, 141): Մեք օժանդակե՛ք թեզ յամենայն գործս և ի բանս (ՊԱԳ, 204): Փոքր փոքր անեցաւ ի զդուրիւն (ՆՄԺԱԿ, 14): Բազում անգամ աշխատել է ի մազադաթս քերիկն (ՓԵԶԶԲ, 442):

Արևելահայերենում ի+հայցական կառույցը այս իմաստով չի գործածվում:

Արևմտահայերենում սա զործածվում է: Օրինակ՝ Ամուսինէ մք ստաց աղատարար մք կր տեսնէի ի նա (ՏԿՎԱ, 117):

Թ. Փոխարինւոյրյան.—Այս իմաստով նշված կապակցութիւնը գործածված է միջին հայերենում սալ բայի լրացման դերում:

Օրինակներ՝ Ընդ է՛ր կարի առատ տուեր զծանրազին ձին իմ ի մեկ հայ (ՆՄԺԱՎ, 73): Ձիէ՛ն որ բրկը նորս, տաշեմ դայն ես ի զինին և բմդեցից (ԱՄԶՄՁ, 198):

Հետագայում այս կառուցք նման իմաստով չի գործածվում:

Ժ. Վերաբերւոյրյան.—Չբարարում այս իմաստով լրացում են ստանում զբալ, հագալ և սակավաթիվ գգացական, իմացական այլ բայեր: Օրինակներ՝ Մի հոգացցին ի բանն տարապարտս (ՀԲ, 2, 110), Ի պատուիրանս քո հոգացայց (ն. ա.): Լոր պաշանայց մերոց աչք մարգարե, և զիս ի մեզ (ՀԲ, 1, 551):

Նույնպիսի խնդրատիւն ունեն այդ բայերը նաև միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Գուշակ է յամբուրին և ի սուրբին (ԲՁ, 46): Անդորմ մեծառուներն ի շունն կու զիսն և ի շունն հոգան և յազխտան ոչ զիսն (ՆՄԺԱՎ, 275):

Ժամանակակից հայերենում ի+հայցական կառուցք այս իմաստով չի գործածվում:

ԺԱ. Փոխազգան կապի.—Չբարարում այսպիսի լրացում չէր ստանում որևէ բայ: Միջին հայերենում փեսայանալ բայն ստանում է ի+հայցական՝ այս իմաստով: Օրինակ՝ Փնեայացոյց զնա ի զուստը իւր (ԿԳՊԶ, 146):

Հետագայում այս իմաստով նշված կառուցք չի գործածվում:

ԺԲ. Համագատասխանւոյրյան.—Չբարարում ի+հայցական կառուցք այս իմաստով չի գործածվում: Միջին հայերենում այս իմաստով լրացում ստանում են արժել, ճմանել և սակավաթիվ այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Բժշկական վարդապետն նմանեցուցին զմարմինն մարդկան ի բաղանիսն (ՄԶՁՄ, 5): Քահանայն ածէ ի քազատոն (ՆՄԺԱՎ, 236):

Հետագայում այս կառուցք նշված իմաստով չի գործածվում:

ԺԳ. Ուղիղ խնդրի.—Թեև զբարարում ուղիղ խնդիրը սովորաբար զբովում է հայցականով (որոշյալ անման զեպրում գ+հայցական կառուցքով), սակայն երբեմն այն արտահայտվում է նաև ի+հայցակաճով: Ընդ որում հնարավոր է և՛ բուն, և՛ երկրորդական, և՛ մասնական ուղիղ խնդիրների այսպիսի գործածություն:

Բուն ուղիղ խնդրի օրինակներ:

Կոհորդ իմ ոչ իտեպսէլ յիմարտիւն (Յովք., է): Որ յայլ ինչ կեբախուր մարտերիցէ (Նըն., 1, ԺԲ): Ի սուրբ մանն իւրեանց կամին (Յգ., 7):

Երկրորդական ուղիղ խնդրի օրինակներ:

Մի՛ ևս համարքիցք զնոսա ի մարտիկ (Յասյի, 49): Այլք ի ստառայ տակեղցին զվիշտակն (Նըն., 1, ԻԵ):

Մասնական ուղիղ խնդրի օրինակ: Արբոյցն զերկիր ի հրապոյցս պղտորս (Ագ., 559):

Միջին հայերենում ի+հայցական կառուցքով ավելի հաճախ է պատահում ուղիղ խնդրի գործածություն: Պատճառն այն է, որ այս շրջանում շատ է ընդհանրանում ի նախդրը և մտացջվում նրա հիմնական նշանակությունները:

Օրինակներ՝ Ոչ արծանի եկե վայելիլ ի մեծ անուն (ՄՌԺԺ, 374): Ոչ արարաց զնոսա յաւարս (ն. ա., 23): Սասանեցէ Աստուած ի շունն և հարածեցէ (ՍՊՊՆԱ, 77): Որ զիտեր ի դաշան Մուղանայ (ն. ա., 81): Հաստուալ սուր ի վաղցն և ի մանուշակն (ՄԶՁՄ, 8): Այնչափ ծծե՛ծ ի կողսն և այլ տեղիքն, ոչ տեղ չի մեաց (ՆՄԺԱՎ, 162):

Ժամանակակից հայերենում ի+հայցական կառուցք այս իմաստով չի գործածվում:

2. Պարագայական իմաստներ

Ա. Տեղի.—Չբարարում այս իմաստը դրսևորվում է երկու տարածականով՝ ուղիղության տեղի և զայտարան տեղի:

Ուղիղության տեղի իմաստով ի+հայցական կառուցք լրացում է զանում շարժման բայերի համար, ինչպես՝ ստախլ, արձակել, երթալ, կլանել, արշաւել, յուղարկել, նանեաբել և այլն: Ի նախդրը զբովում է և՛ տեղ, և՛ անձ ցույց տվող բառերի հետ:

Օրինակներ՝ Իբրև զարծոս յնրան կարատոց խոշանայր (ՄՆ, 2, ԽԶ): Արշուանս զինն յիւրաքանչիւր զաւաստ (Ագ., 1): Արձակեաց յիւրական աշխարհն Հայոց (ն. ա., 46): Երթամք մեր ի բնակիչս լերինն Կալիսատ ի կողմանս հիւրսոց (ն. ա., 780): Փոխէ զՅագատորութիւն ի Մարս (ՄՆ, 1, ԻԱ): Ատարէ ի Հայս (ն. ա., 2, ԻԳ): Արձակեալ տանէր զնա ի տեղի հատուցմանն (ն. ա., 3, ԺԷ): Ի վերջոյ կոյս զնոսա նահանջէր (ՅԳՊԶ, 28): Յուղարկիր յիւրական աշխարհս (ն. ա., 8): Սորեջին յայրս... Լիին ի Բարաննաս (ն. ա., 226):

Գաղաքման տեղի իմաստով ի+հայցական կառուցք լրացում է զանում անպիսի բայերի մտտ, որոնց ցույց տված գործողությունը ուղիղության հետ չի կապվում, ինչպես՝ արգելալ, արձանացուցանել, բանակել, բնակել, բուսանել, գտանել, զնել, գորանալ, բախել, կեալ, նարկանել, զօղել, մկրտել, յօրինել, ճտել, ճշանակել, շինել, տանել, սինել, վկայել, վառել, սալ, տեսանել և այլն: Նախդրը զբովում է և՛ տեղ, և՛ անձ ցույց տվող զոչականների հետ:

Օրինակներ՝ Բնակեաց Յոգովի յեղիստու (ՄՆ., Ս)։ Ուրիցես Հաց Հանազալը ի սնպան իմում (Կ Քաղ., Ք)։ Կասան իշխանը ժողովորոցն յերուսաղեմ (Նէնմի, ԺԱ)։ Գիր Էշան ի Եակա աքանցն (Եղեկ., Ք)։ Ի մարմինը ջո բուսջի՝ փուշ և ասասակ (Բուդ., 6, Ք)։ Ի կիրն անաւարահացն արգելին զնսուս (Ազ., 33)։ Հարեալ շորս ցեցս ի գնովին (Ազ., 128)։ Ի բաղամ ազգս... սփռը (Ն. Կ., 297)։ Պաղոս յԱնիոմ Պրիզազացոց վկայէ (Ն. Կ., 473)։ Զոհէին յայս բազինս (Ն. Կ., 809)։ Զժամանակս և զգործս իմաստութեան և զբազմութիւն իրաջանչիւր արձանացոցին ի վէպս և ի պատմութիւնս (ՄԽ, 1, Գ)։ Ի յոյժ տեղիս գտանելին բնակեաց ի մարգկանէ (Ն. Կ., ԺԲ)։ Մնացին նշանակալ ի վերջինս (Ն. Կ., ԻԱ)։ Սրբոյն Գրիգորի ի Մանեայ այլն կեցեալ (Ն. Կ., 2, ՂԱ)։ Ի հօրն երբին շինեալ էր ի Տարուն (Ն. Կ., 3, Բ)։

Միջին Հայերենում նույնպէս ի+հայցական կառուցով մի զեպցում արտահայտվում է ուղեորութեան տեղի իմաստ՝ շարժման բախբի մաս։

Օրինակներ՝ Մտանք ի վանք սրբոյ նշանին Փրիստոսի (ՄՈՒԺ, 8)։ Յանէն ժամ կենում և աղալով դարդարած երթնային յեկեղեցին յորս տանից (ՄՊՊ, 52)։ Ես ի կտի յերթայ ի հեծել (ՄԳԳ, 55)։ Երբ շահն կոչը զնսուս ի տուն (ՊԱԳ, 64)։

Երկրորդ զեպցում այս կառուցով արտահայտվում է դադարման տեղի իմաստ։

Օրինակներ՝ Ի թուին ՉՈՒՔ օժնցին թագաւոր Հայոց զՕշին ի Տարուսու Էաղաք (ՄՄՊՅ, 119)։ Սպանին զեա ի նորաշէն Բաղամն Սիս (Ն. Կ., 90)։ Հաստատեցին սուրբ հարբն ի սուրբ ժողովին ի Նիկիա, ի կոտանադեռուայոցն և յնիկեսոս (Ն. Կ., 127)։ Երբեցայ ես յամենայն բժշկապետս վասն քո (ՆՄԺԱՎ, 114)։ Յարեկոյց կողմ գեղ մի կայ (Ն. Կ., 294)։ Յայնժամ Եստու Աբաս ի Կարս թագաւորական իշխանութեամբ և Գորգի՝ յաշխարհն Աղուսից (ՄՄՊՅ, 9)։ Պատահեցաւ Եմա շունս այն յեղ զեղջին (ՆՄԺԱՎ, 9)։

Արևմտահայերենում շատ հնդիմակներ ի+հայցական կառուցը գործածում են և՛ ուղեորութեան տեղի, և՛ դադարման տեղի իմաստներով։

Հետևյալ նախադասութիւններում այդպիսի կառուցը գործածված է աստղին նշանակութեամբ։

Եր յայտնականութիւնն ու հաշուագիտութիւնն ի նրապարակ հանցին (ՀՊԺԺ, 2, 240)։ Պաշարեալը գիշերտան վրայ յոյս ունէին, որ կարենան սարճանդակ մք թեցնել ի Տարսան (ՄՆ, 99)։ Կառաւորողէին գիշերն ի պանդոկ (ՏԳՎԱ, 135)։ Բորենիի կաղկանձին մ'ալ կը վազէ ի գերեզման (ԹՈՆ, 91)։ Ընկէ ի ման ընթանայի քիչ առ քիչ (ՎՔԸ, 426

72)։ Սիրակ ի սիրա գացող անարձն կը յորդի (Ն. Կ., 77)։ Հեզանցին զեաց, թափեցաւ ի ծով (Ն. Կ., 92)։ Արք Նէզ դասաբարակն ի զաստան կը շատագնեկն (ԼՔԵ, 10)։ Տաղուած քարէ ուղիղ անճրան կը սանին զեա այլ ի ծովափ (ԹՈՆ, 38)։ Կր միամ Նու ու կը զեմ ի քայց նալ (Ն. Կ., 63)։

Գաղարման տեղի իմաստն է արտահայտված հետևյալ նախադասութիւններում։

Որ զերազանց կարեւորութիւն ունի յայտ այդ մարդոց (ԵՆ, 381)։ Զօրաւոր թշնամի մ'է նա զոր ի նրապարակ կը փաշտոյնն և դադանդոյի անոր՝ փտոր կը փորեն (ՄՏԺ, 31)։ Վերջին նշեկս ի գիւղից աստեր կ'էնէջ (ՊԳՏ, 10)։ Եօթ գին տուին ի Թեհումն. ինչ որ ասած էր վանէն, Տաս գին տուին ի Քուրան, ինչ որ ասարս Երանէն (ԿԱՄ, 21)։

Արևելահայերենում այս կառուցը գրեթէ չի գործածվում։ Որոշ գրողներ կրթման գործածում են ստանձին կառուցները։

Օրինակներ՝ Եվ ձեռն ի ձեռն ու վերջ ծուռ՝ Մի իսկ անկյունս ցիտար բաշխը (ՊԱԱԶ, 133)։ Վերապաս արքուն ի բուն, զանաբոց հետստան անապարհին կանգնեցրեց նրան (ՄՄԳԱ, 133)։ Արեւոթշուս ի բուն մտանցա մայրս Սիզովին (Ն. Կ., 273)։

Բ. Ժամանակի.—Գրաբարում այս իմաստով լրացում ստանում են սարբեր կառուցային ձևերը, բայց, ինչպես՝ ապալել, անել, երեւել, գաւառել, յայտարել, մատուցանել, յայտնել, կեալ, ծագել և այլն։ Նախորդը գրվում է ժամանակ ցույց տալով բառերի և անորոշ դերբային ձևա։

Օրինակներ՝ Զարհարեցաւ Արեմէլէք ի պատանել Երբա (Ա Քաղ., ԻԿ)։ Ի մանկութեան արեւ զարծեալ՝ հեղինական զպրոթնանքն (ԿՎՄ, 9)։ Յաղաչելն իրեանց այսպէս ասելին (Ազ., 143)։ Յասաղին ազօրս իրեանց աղաչէին (Ազ., 159)։ Յաստան յայտարի... ժաղցեցից (Ազ., 286)։ Կուսարեացի զձեզ յովսէն ձերում զնա (Ազ., 511)։

Միջին Հայերենում ևս ի+հայցական կառուցով արտահայտվում է ժամանակի իմաստ։ Այսպիսի լրացում ստացող բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն։

Օրինակներ՝ Յայս տաբէ մեռա Վասին (ՄՄՊՅ, 31)։ Կայ հաստուցում գործոց մարդկան յորն վերջին (ՆՄԺԱՎ, 12)։ Ի ժամ հեծելոյ աշխատեցան ի մէկ (Ն. Կ., 37)։ Յառաւս ի վաղն զգիտեմ, Թէ ինչ պիտի լինէ (Ն. Կ., 219)։ Ի մասանիկ տանի Եանս, զի ննջեալ կայր նայոց մի ի յանկողին թագուհուն (ՆՄԺԱՎ, 140)։

Արևմտահայերենում կրթման որոշ հնդիմակներ գործածում են ի+հայցական կառուցը ժամանակի իմաստով, որը խոսն է պայմանի ձևա։

Օրինակներ՝ Ի պատկերով հորինել կը հնարել պատրուակ մը (ՇՇ, 1, 335): Գիակին ի տես անգրագարներ էր գործած ոճիրին անտարբեան (ԳՍՄԲՏՃ, 280): Իմ սիրտը կը ճմուռէր մրցակիցներուս ի տես (ն. ա., 357):

Արևևտահայերենում այս կառույցը ժամանակի իմաստով չի զործածվում:

Գ. Կպատակի. — Գրքարարում ի + հայցական կառույցը այս իմաստով լրացում է դանուծ շարժման և ուրիշ բաղձամթիվ բայերի համար, ինչպես՝ անել, առավել, ստնել, բազմել, գալ, էլանել, ընտել, խաղացուցանել, ծախել, ծառայեցուցանել, կարկանդակել, կոչել, ժողովել, հասանել, հեղզել, հառանել, հեծանել, մտանել, նստիլ, պատասել, սնանել, ապլ և այլն: Ենթադրելով զրկում է գործողության անունների, անորոշ դերբայի, ինչպես և այլ զուգականների հետ:

Օրինակներ՝ Ի վերջուրին առաքեաց զես (Մն., ևն): Զժողովորդն ժառայեցուց իր ի ստուգի (ն. ա., ևն): Զոր ես տաց որդոցն Բարշախի ի կալուածն (Քիւր, ԺԳ): Զամենայն զանառան և զկապտա քաղաքացն անձաք մեզ յաւար (Ք Օրէնք, Գ): Ընտրեցի զանդիզ զայլ ինձ ի տան զոճից (Ք, Մեաց., է): Սեռց զնա իր յաղեգիբս (Առակ., է): Եկն յառնել զարարածս (Եզն., 1, Գ): Կէսքն յանասնոցն ի պէտս արարան (ն. ա., ԺԵ): Գեւք յինչն ժողովին, և հրեշտակք ի բաշխելն (Եզն., ևրատք): Եւ այնպէս զամենայն ժամանակս իւրեանց յընթերցուածս զրոց ժախէին (ԿՎՄ, 32): Եմուտ բազմեցաւ յառել և ըմպել (Քուլ., 4, ԺԳ): Առելը զայս ի վրէժս հօրն իւրոյ Վասակայ (ն. ա., 5, Բ): Բովանդարէր զիւր բոլոր աշխարհն ապստամբոց յարագարին (Եղ., 4): Կարկանդակ զամենազոր ազգ յօգնակնութիւն (Եզ., 7): Գու կոչեկեր ի գնեումն որդոց ըյլ (Ազ., 84): Զոր դու առաքեցեր ի մտն (Ազ., 87): Ար ժողովեալն էին ի տեսնել (Ազ., 164): Զեղեր զարին թո ի բովանդակն ջառոց մեքոց (Ազ., 169): Պատահեաց փայտ յողջակէ (Մն., ԲԲ): Եւ ազդուցաներ ի գերութիւն (Ազ., 35): Ե նկար հրոյ պատրաստիցեն (Ազ., 654): Եթէ դու յարս հեծցիս (Մն., 2, ԿԱ):

Միջին հայերենում նույնպես ի + հայցական կառույցով նպատակի իմաստով լրացում են ստանում հիմնականում շարժման, ինչպես և այլ բայեր:

Օրինակներ՝ Զշտապին և յիւր բովանդակն (ՄՂՁՄ, 95): Զաշխարհս ի վաճառ եկի (Խ4, 142): Կպակայ կայր իտղ մի ի բոց (ՆՄԺԱՎ, 23): Ետան ի յըմբումն զինոյ (ն. ա., 182): Զայս զանձս տամք ի պարտս թաղատորին (ՍՍՊՅ, 155): Եկն և խոզն ի տեսնել զառիմն (ՆՄԺԱՎ, 3): Գեաց ի հանգչել (ն. ա., 6): Կողէ զնա ի յապաշխարարին (ն. ա., 47):

428

Արևևտահայերենում բազմականապի գործածվում է այս կառույցը նպատակի իմաստով:

Օրինակներ՝ Զանգակ մ'ալ պեր է ստեղծապետին զանգակն ի կարգ հրտիրելու համար (2ՊՅԺ, 2, 173): Կր թողու որ այն հակոտնեայ թաւարութիւնք ի պայխար էլնն (ն. ա., 243): Առաջ պիտի երթայ նաև սակից վերք ի պարձանս հայ թատրոնին (ն. ա., 271): Կր պնդէ, որ կենդանիներու գործող մարմնոյն յղուր այս խնդիրն ի մեկութիւն (ն. ա., 195): Գիտմամբ ի հիստ շին հրախիւր կենդանիներն (ն. ա., 127): Սրտիս շահնն այրեցի թիզ ի հանդէս (ՔՄԵ, 63): Զար ոգի մ'է մարդիկ ի կարտուս ժառանելու համար (ՍՏԵ, 69): Շատ անգամ մարդս մահն յօգնութիւն կը կոչէ (ն. ա., 94): Վնասուցաւ ամուսնական յարկէն ի պատիժ իւր շարագործութեանց (ն. ա., 111):

Արևևտահայերենում գրքարարան սրոջ կառույցներ գործածվում են նույն իմաստով, ինչպես՝ ի տես, ի սուրհինութիւն, ի փոփոխումն, ի նկեր, ի նշան և այլն: Ընդ որում զանոցեց մի քանիսը վերածվել են կապի: ինչպես՝ ի պատիվ, ի սև և այլն:

Օրինակներ՝ Հինգերորդ բարձր ձևը անհատների զանձի Անթանիցեք ուղան մեր ի նկեր (2, 172): Ենք ամեն անգամ հարկադրված չէ պարտին ի տես ցուցադրելու իր ստեղծագործությունը (2ԳՄն, 2, 147): Զուրք պշտորվում էր, հոգ ու տերեւ էր բարձում ախրներին և լուսիններ կրում գիշերներին ի նկեր (ՄՄԳՁԱ, 219):

Գ. Զնի. — Գրքարարում այս իմաստը ի + հայցական կառույցի այլ իմաստների հիման վրա է առաջանում (միջոցի, տեղի և այլն): Արոջ գեպերում էլ լրացում-լրացուլ բառակապակցությունը գործվածքային թուլմբ ունի: Լապչալ կարող են լինել տարբեր իմաստային խոհերի զբաղմանով բայեր, ինչպես՝ անցանել, րդիւն, զեպ, առել, զազգարել, խոսել, այլպանել, կեղծաւորել, հիանդանալ, տարածել և այլն: Ի նախգիրք զրկում է և՛ վերացական, և՛ թանձրացական գոյականների հետ:

Օրինակներ՝ Ի վախճարին զարուս և ի խոյր պակի զարքարեցին զիսպարոս (Ազ., 8): Տարածեաց զբաղուկա իւր ի նմանութիւն խաչին (Ազ., 168): Ի յիւլ անցանըր թնզ գեան եփրուս (Ազ., 202): Շինեաց զայն ի պատկեր կնոջ (Ազ., 275): Երբեմն ի փայցարին հայն... րդիսը նոցա (Ազ., 346): Առէին ի սիրամ իւրեանց (Եղ., 2): Ի վերին երեսն կնոջաւորըր (ն. ա.): Ի միտս իւրեանց սկսան այլոսնել զնա (ն. ա., 6):

Միջին հայերենում ևս այսպիսի կառույցները կարող են գործածվել:

Օրինակներ՝ Ի ժամ հեծելոյն աշխատեցան ի մկլ (ՆՄԺԱՎ, 37): Ենչին պատահան թողու, բոցն էլնէ ի զոյն ծիրանի (ՆՔԶ4, 259):

429

Արեւկահայերենում այսպիսի կառուցք նշված իմաստով հարկադեպ է գործածվում: Օրինակ՝ ծառերի մեջ, արծաթի վաճառահիթրի պես շող է շող՝ պարզում են ջրերը (ՎՓ, 3, 129):

Արեւմտահայերենում ի+հայցական կառուցք գործածվում է ձևի իմաստով:

Օրինակներ՝ Կայնածովայ ծածկոցին մէկ մասը ծայ է ծայ կ'երկրնար (ՕՊԵ, 37): Մանուկ պան օդին շրով բարեխաանդէն կոբբր խմեց կան է շքրս ունայ (2ՊԵԺ, 3, 38): Եւ հոբբ, հոգն էր դերուքինն աս թոճում, էր բեգերբէն ոչ միայն ուժ՝ այլ և խեղք կր հայրախթէ— Հայուն է մեն մի նարում (ՄԲ, 40): Լեռիք ներկես սառած դէմքք է բուսը (ԲԲԵ, 22):

Ե. Կիւնալի.— Գրաբարում այսպիսի լրացում ստանում են տարբեր իմաստի բայեր, ինչպես՝ երբայ, կայ, բողոյ, գտանել, տեսնել, պահել, լինել, մեռնել և այլն: Նախորդը որովում է գոյականների, կրթման և անորոշ զնորոյի հետ:

Օրինակներ՝ Ընդ ժամանակս ընդ այնօրիս իշխանն Յունաց է նալանն կայր գեկեղեցի կառուոյց (Ազ., 38): Պահեցէ գնտա է նաաաա իրենեց (Ազ., 120): Մեռեաց էք է մեղս ձեր (Ազ., 251): Զննդ ջերմեռանն է նաաաան տեսանիցեմք (ն. ա., 290): Պատմեաց... զի՛նէ է կեբպարանս անասնոյ (Ազ., 876): Տեսան է ոչ է Բուն կրալ (ՄԵ, 3, ԾԳ): Զդիւղան յականքս... երթար յարբանիս (Ազ., 6): Գտա ամենայն ջրութի է ցտա և ամենայն սիրտ է արամուրիս (ՅԳՊՁ, 232):

Նույնպիսի լրացում ստանում են այս բայերը նաև միջին հայերենում:

Օրինակներ՝ Զիր նշաններն տեսանես յերեան (ՄՁՁՄ, 119): Ետես դարան և զպաներն է բերան (ՆՄԺԱՎ, 29): Եկիր պրեզ է Բուն դարբ օւ լայլով է յեռ եմ գարձեր (ՆՔՁԿ, 123): Զորս կզես է շիրայս և յուռեակապ, շամեննանն զլառեաց և կտարեաց (ՊԱԴ, 72): Զիմ կարն է զկայ տեսայ (ՆՔՁԿ, 53): Զբրիտանեալցո յերերմանի կոչ պահեն և է արարտառս (ԺԵՁՁԲ, 430): Զկարեն մոլոս տամ դազար, կու պահէ զաննկեր է խաար (ՆՔՁԿ, 50):

Ժամանակակից հայերենում ի+հայցական կառուցք վիճակի իմաստով չի գործածվում:

Զ. Զափի.— Գրաբարում ի+հայցական կառուցք այս իմաստով լրացում դառնում է քիչ բայերի մոտ: Պետք է նշել, որ այս իմաստն առաջացել է տեղի իմաստի հիման վրա:

Օրինակներ՝ Մեծացոյց զես էր բարձուրիս (Բ ՄՆաց., Ա): Ելից զԹրասազեմ ծայր է մայր է Գ Թար., ԻԱ):

Միջին հայերենում և հետագայում այս կառուցք շափի իմաստով չի գործածվում:

է. Պտոճարի.— Այս իմաստով ի+հայցական կառուցք գործածվել պիտու է միջին հայերենում, կրացոյ բայերը իմաստային սահմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Կային արարկուսեայ է ծանր սուզն բեկեալ արաիք (ՄԱՊ, 43): Տայնծամ ևս ոչ ամաւէր է ի գրոյաճալ ինձ է պատուիրանս բո (ՄԳԳ, 15): Կտէին է նաչին, որ կայր է միջի իրեանցն (ՆՄԺԱՎ, 63): Կեղաց է կորուսա թշնամուն (ն. ա., 24): Զպարտացա է ստա զավարիսն (ն. ա., 29): Խիստ ուրախացա է բերդին անկորս առնուց (ՄԺ, 2, 231):

Հետագա շրջանում նշված կառուցքն այս իմաստով չի գործածվում:

Ը. Ի+հայցական կառուցք խնդրապարզայական իմաստով.— Գրաբարում մի շարք բայեր, ինչպես՝ բնձանել, կանել, նստել և այլն, ստանում են այսպիսի կառուցքով լրացում, որը խնդրի և պարզապի արժեք ունի (նման իմաստը արդի հայերենում արտահայտվում է հայցականով):

Օրինակներ՝ Հեծալ արի արբայն Արտաշէս է սեան զեղեցիկ (ՄԽ, 2, Ծ): Նստուցին է ձի մատակ (Եղ., 6): Ելցեն յերիվարս (ՅԳՊՁ, 258): Հեծեալ էին է ձիս (Մազ., 26):

Թ. Ի+հայցական կառուցք դարձվածային բնույթի բասկապակցություններում.— Գրաբարում այսպիսի կառուցք որոշ բայերի հետ դարձված է կազմում: Այդ բայերից են՝ անել, արկանել, կայ, մտանել (յոռն կայ, յաւար անել, է սուր արկանել, է կորուսա մտանել և այլն):

Օրինակներ՝ Կային ամենայն ժողովուրդն յսան (Ելք., ԿԳ): Զամենայն զանասուն և զկապուտս քաղաքացին անար մեղ յաւար (Բ Օրէնք, Գ): Եկն էարկ դարդարն է սուր սայր ստարի և է տեղս նիղակաց (Բ Մակ., և): Մատենցին զանձինս է կորուսա մարմնոց (Եկն., 3, ԺԶ):

Բ Ա Յ Ի Լ Դ Ե Գ Ծ Ծ Ե Ը Թ Կ Ա Ս Ի Գ Բ Ա Վ Ո Ր
Կ Ա Ռ Ո Յ Գ Ե Ը Ե Ր Ո Վ

Գրաբարում ց նախորդը գործածվում էր միայն հայցականի, միջին հայերենում նաև բացառականի հետ: Ընդ որում ց նախորդը որոշ իմաստների զոտորմանը ծառայում է միայնակ, իսկ ժամանակի և շափի իմաստներն արտահայտում է հիմնականում միջին նախադրության զուգորդմամբ:

1. Խ Ե Գ Բ Ա Յ Ի Ը Ի Ժ Ի Կ Ա Ս Տ Ե Ն Ե

Ա. Մատուցման.— Ց+հայցական կառուցք այս իմաստով կրթման

գործածվում է մասուցելու գործողություն ցույց տվող բայերի հետ, ինչպիսի՝ տալ, մասուցանել: Ենթադրելով գրվում է և՛ անձ, և՛ որ ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Կշահացար և առար զնստա՝ դարձաթ և զտակի (Բ Նար., Ը): Զբարստունան... զարդին իւր ցեմրիզդ ևս (Նզն., 2, Ե): Մասուցին զկանխդանան զճեճ ժամս (Ազ., 198):

Միջին հայերենում ևս սակայն է այսպիսի գործածությունները՝ Օրինակ՝ ևս կէս տղայի զճարէ ցնայլն (ՄԳԳ, 55):

Ժամանակակից հայերենում այսպիսի գործածություն չկա: Բ. Հանգման.—Յ+հայցական կառույցը կրեմն այս իմաստով դրվում է հաստայ բայի մտա՝ Օրինակ՝ Նժէ հաստասս զիս զմասինդ քո իշխանութիւն (ՄԽ, 3, ԽԲ):

Միջին հայերենում և հետագայում այսպիսի գործածություն չկա: Գ. Հաղորդման.—Գրարարում այս իմաստով ց+հայցական կառույցը լրացում է զանձում սասցական բայերի համար, ինչպիսի՝ աներ խօսել, հարցանել, պատմել և այլն: Ենթադրելով գրվում է սովորաբար անձ ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Ասեր զեմքն հրեշտակսն (Յայան., ԺԶ): Ասեր զպշակեանս (Նզ., 4, ԺԲ): Սկասա հարցանել զնա (Ազ., 70): Հարցելիք զու զհարս քո, և պատմեսցին քեզ, և ցնենս քս (Ն. տ., 293): Այլինն պատրանօք մատուցեալ հարցանել (Նզն., 1, ԺԲ): Որ խօսելք զիս (Յարսն., Ա):

Միջին հայերենում ևս սասցական բայերն ստանում են այսպիսի լրացում:

Օրինակներ՝ Ասէ աշուհան ցրծիլէն (ՆՄԺԱՎ, 7): Հարցին զգալլն, թէ ո՛ր է մեր զառիճքն (Ն. տ., 45): Ասէ առունն ցարսունսն (Ն. տ., 55): Եւ ցխուրիլն բնօգն հարցաւ (Ն. տ., 203):

Ժամանակակից հայերենում նշված կառույցը այս իմաստով չէ գործածվում:

2. Պ ա ռ ա գ ա յ ա կ ա ն ի մ ա տ ա ն ե ռ

Յ+հայցական կառույցին սովորաբար դուշադրվում է մինչև նախադրությունը:

Ա. Ժամանակի և ժամանակային չափի.—Այսպիսի լրացում կարող են ստանալ տարրեր իմաստային խմբերի բայեր: Ենթադրելով գրվում է ժամանակ ցույց տվող գոյականների կամ մակրոբայի հետ:

Օրինակներ՝ Մի բոս միոյէ կարբ իւղաւորացն Յուղայ Նզնցաւ մինչև ցՄակարեւոյցիսն (Նզն., 2, ԺԳ): Աւանդապատհան տային մինչև

ցնովմանէն (Ազ., 433): Կարգեցար զձեռնդս երկց որդացն նոյն ցԱրեանամ և ցնինս և ցԱրամ (ՄԽ, 1, 2): Ես տեղի այլնի Եորս և սոհնի ի կերակուր, փոխելով տեղի ի տեղաջէ ցրովմանցով անս (Ն. տ., 2, 2Ա): Երով շրջեր ցօր մահուան իւրոյ (Ն. տ., ԱԱ): Աշխարհ... Արտաղ կոչի մինչև ցայսօր մամանակին (Ն. տ., 2, ԽԶ): Պատեն ցաշխարհս մինչև ցգալի Տիրանայ (Ն. տ., 3, Ժ): Յայն վայր կացեալ մնացեալ էր հայրենի օրինօքն (ՅԳՊԶ, 35): Որ կայ և մնայ պանեայ մինչև ցայսօր անանս ժամանակաց (Ն. տ., 48): Մինչև ցնջ հաստատակս ևն իրարունք արարիլն (Ն. տ., 165):

Ժամանակակից հայերենում ց+հայցական կառույցի որոշ մեներ գործածական են բերն ոճեր՝ ցտեսություն, ցարգ, ցգանակ, ցնար կարգաւորւթյան և այլն: Օրինակ՝ Ուրիշներ յարարար խմեր ևն կենանքի զատօթէն, խմեր ևն ցմար (ՍՎԱ, 25):

Բ. Տարածական և այլ կարգի չափի.—Յ+հայցական կառույցը այսպիսի լրացում զտանում է տարրեր իմաստային խմբերի բայերի մտա: Ենթադրելով գրվում է տեղ կամ անձ ցույց տվող բաների հետ:

Օրինակներ՝ Գրունս զղեծիս կանգներ ի միջոցի պարօպին, և կշահելիս երկաթիս ի ներքուստ ի վեր մինչև ցզուն (ՄԽ, 2, ԽԲ): Վարբը զնա ի զինների մինչև ցզուն քաղաքին (Ն. տ., ԽԶ): Կատարեաց զանձնայն ցեղ... զնչելով զամենայն օրս, յերեսասարդաց մինչև ցանդիլայս (Ն. տ., 2Գ): Հարին զնա սրով ստաներ յանձն մինչև ցնին (Ն. տ., 3, ԻԷ):

Յ+սացական կառույց

Նյս կառույցը գործածական է միայն միջին հայերենում, այն էլ՝ ցներբւէ ձեով, որն արտահայտում է երկու իմաստ:

Ա. Մանամակակման.—Օրինակ՝ Իմանայ իւր տերն զցարան ցներբւէ (ՄԶԶՄ, 88):

Բ. Տեղի-սանմանակման.—Օրինակներ՝ Չտեսայ ևս որ բնական ստատան ցներբւէ երակացն բորբոսեցաւ (ՄԶԶՄ, 63): Բնական արեանն զնացքն ցներբւէ երակացն լինի (Ն. տ.): Յներբւէ, երակացն արդիլած լինի (Ն. տ., 80):

Բայի լրացումներ բաղադրյալ նախադրութեան կառույցներով

Ենթադրելով բաղադրումը մտամբ կար գրարարում, սակայն զստավել որոշակի դարձավ միջին հայերենում: Այստեղ գործածվում են առ ի+տական, առ ի+հայցական, բնդ ի+հայցական կառույցները:

Ան ի + առեկան կառույցով արտահայտվում է տեղի իմաստ: Օրինակ՝
 Զմին հայ ազգայ յօղնորդ զովեցին առ ի Հոռոսոց բազաւրին ի Տրա-
 պիզոն (ՆՄԺԱՎ, 338):

Արևմտահայերենում երբեմն այսպիսի կառույցով նպատակի իմաստ
 է արտահայտվում: Օրինակ՝ Սրբուհիին ներկայութենէն ստացած սքա-
 խութիւնը վերծինին վրայ փոխադրած էր առ ի պատշաճութեան
 (ԶՈՆԵՆՄ, 207):

Ան ի + հայցական կառույցով արտահայտվում են հետևյալ իմաստ-
 ները:

Ա. Հանգաման.—Օրինակներ՝ Լաւ է մերձենալ առ ի քեզ շարքարա-
 նօք և ննդութեամբ (ՊԱԱ, 114): Գրմէ առ ի լա (ՆՄԺԱՎ, 81):

Բ. Ուղղորդյան.—Օրինակ՝ Գրեաչ և առ ի վարդապետն Հաչոց ի
 Ղևսեղն այսպէս (ՄՈՆԺԲ, 28):

Գ. Փոխադարձ կապի.—Օրինակ՝ Սիրով խաղացին առ յիւր
 (ՆՄԺԱՎ, 227):

Դ. Համապատասխանություն.—Օրինակ՝ Առ ի մարմին քո յարմա-
 րէ (ԳՏԲՊ, 216):

Ե. Նպատակի.—Օրինակներ՝ Այլ մարդ ոչ տեղ զոյր առ ի վկայու-
 րին սորա (ՆՄԺԱՎ, 294): Գնացին չիզր գետոյն նրախայ առ ի աճցա-
 նել զշեան (ՊԱԳ, 60):

Արևմտահայերենում երբեմն զործածվում է այսպիսի կառույց:
 Օրինակներ՝ Առ ի գոյությունն իր շուանէն մաս մը կրճատեցինք
 (ՄՍԼԺ, 459): Պայթուցիկին պատրույզը բռնկեցնելու պատճառը արտած
 էր լէյալյին չօրը, առ ի վարձատրություն իր աշխատատեղիս (ԳՄՍՍՆՄ, 236):

Զ. Տեղի.—Օրինակ՝ Երբ այն պատճառնին յամէ առ ի մարդն և
 չիբկարեն, նա մտանէ մէկ մի լայն պատճառոյն խորո ի մարմինն
 (ՄՀՁՄ, 35):

Ընդ ի + հայցական կառույցը զործածվում է հետևյալ իմաստե-
 րով:

Ա. Հանգաման.—Օրինակներ՝ Ետ նա պատերազմ քնդ շարքանակի
 յազգսն և յազթեաց (ԿԳՊԶ, 148): Զառնալն և զվարդի ջարն քնդ յի-
 տաւ խառնէ (ՄՀՁՄ, 48):

Բ. Ուղղություն.—Օրինակներ՝ Անկեայ երկիր եպայ քնդ յարենյա
 (ՆՄԺԱՎ, 145): Խօսէր զազա քնդ ձկան յականջն (Ն. տ., 176):

Այսպիսի կառույցներ հետագայում չեն զործածվում:

Հայերենի բոլոր շրջաններում բայը լրացումներ է ստանում մակ-
 բայով: Ընդ որում մակբայի բոլոր տեսակներն էլ գտնվում են բայի
 լրացում: Բանն այն է, սակայն, որ որոշ մակբայներ իրենց ձևով ան-
 փոփոց դործածական են բոլոր շրջաններում, մինչդեռ մի քանի բա-
 ւեր գործածական են միայն այս կամ այն շրջանում: Որոշ բաներ էլ
 նորազոյաչություններ են:

Տեղի մակբայը բայի լրացում.—Գրաբարի տեղի մակբայներից են
 աստ, առա՛ն, առա՛մա, առա՛մայ, առա՛ջոյ, առա՛ջր, զկմ յանդիման,
 յանդիման, զկնի, զկնտ, զկնանապարմայն, ի բաց, կնուլզոյն, մեծի, ի
 կնուստ, մօտ, յայնկոյս, յարեմուստ, ի կերեւաս, կերեւոյ, կերեւա-
 զոյն, շուրջանակի, վերագոյն և այլն: Սրանք կարող են զատույլ բայի
 լրացում առաջին հերթին տեղի իմաստով կրացույլ բայերի իմաստա-
 յին սահմանափակում չկա:

Օրինակներ՝ Զի՞ նտիմք աստ (Գ Բար., է): Ոյր տեսանէլն զկա
 առա՛մա, փախէլն յինէն (Սաղ., Է): Սա կիցեալ ամս՝ ճեանի զկրա-
 մանակ ի Բարեկոնի, որպէս վերագոյն սասցար (ՄԻ, 1. ԺԵ): Եթէ
 մօտ երթամք ... կիզու զմեզ (Եզ., 7): Մեծաւ շքեղութեամբ յազգրդէ
 զկնանապարմայն (ՅԳՊԶ, 39): Զք զկնտ առաքլ ըմբռնել զկա (Ն. տ.,
 126): Զուցին... յառաջ զօրոն իրեանց (Թրիք, Ժ): Գնացին և աշա-
 կեաքն յայնկոյս (Մատթ., ԺԶ): Ել ճրաման յարեմուստ (ՄԻ, 3. է): Ի
 կնուստ տեսին զնոսա (Եբր., ԺԱ):

Մի շարք տեղի մակբայներ զուղահետար կարող են արտահայ-
 տել նաև ձևի իմաստ: Գրանցից են՝ առա՛մոյ, քնուան ի քնուան, զկմ
 յանդիման, յանդիման, հուպ ընդ հուպ, ի կնուստ, կերեւոյ, շուրջա-
 նակի և այլն:

Օրինակներ՝ Ենզրեաց զմեզ և հանգոյց զմեզ շուրջանակի (Բ Մառ.,
 ԺԶ): Եւր ձեր տեսնն զերկիրն ի կնուստ (Եսայի, ԷԳ): Տրորով կայք
 բարվոյտն ասին և արկզն կրակարանաց պատեալ կերեւոյ և առա՛մոյ
 զկրք (Եբր., Թ): Եւ են որ տեղէն իսկ մտապաւտ առաջոյ՝ ի նոյն ի
 նմին մամանակի զկմ յանդիման ցուցանէ (Ազ., 264): Մարի սիրով մե-
 րով համարիմք, թէ յանդիման տեսար զմեզ (ՄԿՊԱԱ, 2. ԵԴ): Եկե՛ղ
 հուպ ընդ հուպ (Կորնթ., Գ): Բերան ի քնուան և ձնոն ի նաև քնդ բա-
 րեկամի խորտ քնդ Մովսէսի խօսէր (Եզե., 1. ԿԳ):

Միջին հայերենում նույնպես մի շարք մակբայներ նույն արտա-
 հայտում են ստի տեղի իմաստ, ինչպիսի՝ առա՛մա, առա՛մոյ, անդ,
 անդ, աստ, աստանօր, կնուտ, մօտոյ, յառա՛ն, կնուստ, կերեւ, հոն,
 ի հոն, շուրջ, վերև և այլն:

Օրինակներ՝ Յաստէն շունիմ հանգստաթիւն, անդ վիշապաց կեր լինենաւ (ՅԳ, 254): Հեռու տեսու և ժողով շտեանակ (ԳՔՔՄ, 88): Ուրախութեամբ նստին ի հոն (ԿԵՏ, 121): Արիննին գարն վերև կամ ներքև շատ պատճառ ունին (ԳՔՔՄ, 111): Հոն աշտօթէր զոչջ օրն ի բուն (ԱՄՄՄ, 349): Այս կեանքս է գրիտոջ համակ, ասա շտեանու դու փառք ու պահկ (ՅԳ, 369): Խոնարհարար հետատ Երկրպագեմ թեզ (ՀՀՄՔԹ, 417):

Այստեղ ևս որոշ մակրայններ գուգահեռարար արտահայտում են ձևի իմաստ, ինչպես՝ շուրջանակի, ներհաստ, ի վեր, երես ընդ երես և այլն:

Օրինակներ՝ Ձի պատեալ են շուրջանակի Սոզանոզ զաղանք (ՅԳ, 529): Երես ընդ երես սաացէր ինձ գրանա ձեր (ՆՄԺԱՎ, 91): Տեսա յեսս սողալով գնայր (ՄՈՒԹ, 78):

Իրեկելաշախիտեմ տեղի մակրայններ նախ տարածական իմաստ են արտահայտում:

Օրինակներ՝ Պատվում է դեսողին (ՍԶ, 4, 22): Եղբայրներից կրտսերը զարնվում է մի թփի տակ և մննում անդնտեղ (ՎՓ, 4, 232): Ասես շրջել ևս Կրդով ինձ հետ ամենուր (ԳՍԾԹ, 1, 329): Հանգրհանակները խոնկում էին վեր (ՎՓ, 3, 503): Այնքան էին լաց լինում, գլտեմգետին թավալ գայես (ՇԹՆՃ, 1, 320):

Մի շարք տեղի մակրայններ ձևի նրբիմաստ են արտահայտում գուգահեռարար: Ձևի իմաստը մասնավորապես ընդգծվում է այն դեպքում, երբ աճյալ լրացյալը այլ ձևով արտահայտված տեղի պարագա սփի:

Օրինակներ՝ Անձրնք խփում էր երեսանց (ԱՋ, 2, 475): Գեմտողքն հանգրհակին ուղղակի շնն բարևում (ԱՋ, 4, 22): Կանգնել են զնո հանգրհան (ՀՄՃԾՄ, 14): Լուրն անցնում է բերներուր (ՄՄԿԿՏ, 55): Այն բարձրանում է դարեխվեր (ՇՏՆՃ, 1, 27): Գեմտողքն տեղավորվեցին մի լուսամտակ առաջ (ՎՓ, 3, 565): Մի անգամ դարոցի միջանցքում դեմ-դիմաց հանգրհակին (ՇԹՆՃ, 1, 203):

Մի շարք տեղի մակրայններ ուղղակի նրբիմաստ ունեն:

Օրինակներ՝ Թե չէ դես թուշեմ, դեն թուշեմ, գառնիկդ առնեմ դուրս թուշեմ (ՀԹ, 1, 433): Անա հովում է, ետ ու սառչ մտիկ տայես (ԴԳ, 1, 236): Գետուղեն ընկան մարդիկ անհանգիստ (ՀՄՃԾՄ, 419): Մազուցում էր ծառնիվեր (ԶԳԱՎ, 10):

Մի շարք մակրայններ լրացուցիչ հանգրհան իմաստ ունեն:

Օրինակներ՝ Փոթորիկը նրան ժայռեմայր էր խփում (ՎՓ, 3, 289): Երկրում էր, պատկազա կպում (ՎՓ, 3, 322): Անեղ արտուր խեղդում է ձորի բուրջ ձայներն ու դիպում ժայռեմայր (ՄՄԿԿՏ, 26): Երբք մի

խփիլ դու թեզ պատկազա (ՄՔԱ, 449): Անբուն շրի պես դիպում Բաբար (ՀԹ, 1, 84):

Արեւոտայններում նույնպես տեղի մակրայններ նախ ցույց են տային տեղի իմաստ, ինչպես՝ դարվար, դարվեր, դես, դեն, դես ու դեն, առիլն, անդին, առիլն-անդին, դլմ առ դլմ, երկուստեմ, գեմե՛ գեմե՛ն, խաբէ խոտր, պատկազա, հաս, հոտ, հոն, հետու, Բարէլար, Բոլ Բոլի և այլն:

Օրինակներ՝ Կոտայնները բարեր կը գլորեն դարվար (ԻԶՅ, 172): Առատուները Բոլ Բոլի անտասն ի վար պիտի Բրմանք (ն. տ., 196): Վիշակ ու թախիծը կը վանէ մկկի (ԼՇԼՇ, 3): Իր դէմք բանի մը տասնակ բայլ հետու նշմարեց օրիորդ Մեկինեմ (ն. տ., 134): Երկու աղջիկները կը կաթաւէին դլմ առ դլմ (ԼՔԼԵ, 155): Կեանքն հոն կանուխ, արշալույսին կը սկսի (ՎՔԵ, 71): Բայց յուգունցանք երկուստեմ (ն. տ., 422): Առտուները ընդհանրապէս կը թափառիմ այտուլս դես ու դեն (ՕԶԵ, 267): Բայց գրեթէ միշտ, երկուստեմ կը յարգուէր պատկազաական օրէնքը (ԱՄՄՄ, 106): Կը սկսի առիլն-անդին ուղղուները շառլիկ ի խորեց արտի (ՇՇ, 1, 277):

Այստեղ ևս որոշ տեղի մակրայններ արտահայտում են հանգրհան նրբիմաստ: Օրինակ՝ Ջրեզ վարէ ու տանի և թեզ զարնէ խորէ խոր (ՎՔԵ, 36):

Ժամանակի մակրայն բայի լրացում.—Գրարարում ժամանակի մակրայններ առաջին հերթին արտահայտում են ժամանակի իմաստ, ինչպես՝ այնուհետև, անգամ, ամսամայն, գիշերույն, գիշերաց, գորհանապարզ, կանոխ, հանապարզ, միանգամայն, յասաջ, յատուցադոյն, յետոյ, ետեմամայն, վաղ, վաղու, վաղվապէս և այլն:

Օրինակներ՝ Ես զարթեալց անտուղ (Սաղ., ձէ): Գիշերաց կանխէ հոգի իմ առ թեզ (Եսայի, ԻԶ): Սպասէ պատուական պարոյն Երկրի, մինչև առջէ գլխեմուս և գանդան (Յակ., Ե): Հանապարզ բլթեն (Եզե., 1, Ա): Ջինչ և գործեաց յասաջ (ն. տ., 4, ԺԳ): Արս հաստարիմս պատուականս չեցցին վասն վաղվաղ դուր (Բուդ., 4, Ը): Վաղ և կամ անապան կորուսանեն գնա (ՂՓՊԷ, 29): Յատուցադոյն պատմեաց մեզ (Մեռ., ԻԵ): Մի այնուհետև ուղարացէ (ն. տ.): Ետեմամայն հրամայէր փոթել ի նմանէն գոթերական զգեստն (ՄԿՊԱՄ, 2, ԻԲ): Ընդ որոշ և դուրի Լուսարոյին մեր Գրիգոր գլեցի շարադրեցից (ՅԿՊԷ, Յասաջաբան): Միանգամայն ի սպառ սրբեցայց օրհնեալ հրամանաւ Լիզ (ԳնՄՈ, 18): Գիշերայն ընթացեալ Եկելոց կանանցն ի գերեզմանին (Ագ., 455): Որով ամսամայն լուսարոնեալ (ն. տ., 864): Ջայս ամնեայն և ևս յաւիտ քան զտոյնս տեսանէր արքան Պարոյն Յուսի (ԹԱՊՏԱ, 4, Գ):

ժամանակի որոշ մակերային արտահայտում են նուև շափի իմաստ-
Օրինակներ՝ Գրեհանգազ սորոմի և սալ փոխ (Սաղ., 12); Հանգա-
զազօր խաւր ի Գրեհին (Գրեծ., 6Թ); Երկիր պագաւելին կենդանուց
լախտեան յախանելից (Յաւու., Գ): Պատմէր անձանկոյսի ստանալազ
(ՂԳՊ, 5Է): Անուն նորա խոստովան կըրոյր յախանես (Ն. ա., 2Գ):
Ի վաղկերոց ցանկայր տեսանկի գնուս (ՅՄՊՏ, 275 ր):

Ժամանակի որոշ մակերային կարող են ձեռ իմաստ արտահայտել,
ինչպիսի՝ առաջինն, միանադոյն, սաւեյ սաւեյ, վազվազակի, օրատօրէ
և այլն:

Օրինակներ՝ Անն Աստուծոյ անաղիւղին հուց թոց հուց վաղվազա-
կի կատարեցաւ (Բուզ., 4, ԺԹ): Սաւեյ սաւեյ հրաւերակն կուչը սի-
րալիր կամօց երթույ ի պալասն սա կայր (ՅԳՊ, 286): Ջաղատամբուն
միանաղուց բարձին սրով (ԹԱՊՏԱ, 2, Գ): Զառարինն յաղկատարերին
զմբատ (ՅՄՊՏ, 314 ա): Արդև և կարգիւ էր օրատօրէ (Գ, Եղր.,
ԺԹ):

Միջին հայերենում ժամանակի մակերայինը առաջին հերթին ժա-
մանակի իմաստ են արտահայտում, ինչպիսի՝ այժմիկ, անաչ, առի-
ւաղ, առ յալաս, առ ժամայն, առ վալին, Երմի, Երմիկ, հանեալազ,
միշտ, յառաչ, յետոյ, յետև, շաւ, նոյն ժամայն, նախիկ, վնասին,
փոքրուստ և այլն:

Օրինակներ՝ Տառաչ Տէր Պետրոսի իրամայնոց օրննկ շարուն
(ՄԱԹԺ, 50): Առժամայն իսպառնեցան ամենայն խորհարգք նոյս
(ՊԱ, 34): Յետոյ առաքել զԶարարիս (Ն. ա., 36): Հանգազ գնե՞լն
սաւր (Ն. ա., 50): Նոյնպէս և զիշխարն պատե՞լ է, որ սառս Էգրեհո-
ղոսոսն տանին (ՄԳԳ, 39): Նա այլ ստեղծեր շառչ, Բէ յետև մե՞նկ (Ն.
ա., 66): Արի ու պնդէ գէլչըր և քոխի կիմիկ թոց ճարակ (ՅԳ, 303):
Փոքրուստ ոչ իրասանց զես (ԱՄՄՍ, 289): Անս դայր ան թէզ (ՄԳՊ, 10):
Մօտիկ կո ետրին արէր, որ կեղնէր կանուխ ի քեռև (ՆԹԶ, 105):
Գու Եիմի է՞ր ևս խոսկիր (Ն. ա., 186): Եողի շօճար Ե՞րր անձէլ, զօրն
ի բուն զաղըն կու փայլ (Ըն, 143): Կուպես որ հանգիլես, կըրայր, ան-
ղէկէն զարդաս դու շինէ (Ն. ա., 151): Ընտու գմանն ու կակի՞ծն տեսար
(ԺԵԶԶԱ, 327): Ի Եորոյ ու մեղք գործեցի (ՅԳ, 363): Բէ յետև որ
մօտար հանց է ձե՞կ, աչնոր զից ի լինար (ԱՌԲ, 159):

Ժամանակի որոշ մակերային կարող են զուգահեռաբար ձեռ իմաստ
արտահայտել:

Օրինակներ՝ Անցնողն ժամ ժամ վարդ մուրապայ և արբիլի օտէ
(ԱՌԲ, 67): Փոխանակ օր անոր նորոգճան, օր զնետ անոր խարխուլաւ
և քայրայնաւ աներեւ պուղանի (ՊԱՆ, 55):

Արեւելահայերենում նույնպես ժամանակի մակերայինը նախ գոր-
ծածվում են ժամանակի իմաստով, ինչպիսի՝ այժմ, Երմա, Երբեք, Ես,
միաժամանակ, այլևս, առայժմ, շատ, ուշ, վաղ, վերջովերո, հազիտ,
հազիլայն, դեռ, դեռևս, վաղուց, օրեցօր, Ենտ, մանկուց, մեր և
այլն:

Օրինակներ՝ Մանկուց եմ լսել ևս Մարոյի ստուներ (ՀԱԶՅՄ, 237):
Վաղուց-վաղուց են այդ բոլորն անցել (Ն. ա., 239): Եվ խորճս Երմա
ինչ ի շարշարում (Ն. ա., 51): Ես Ենտ շատ բան իմացա (ՇԲՆԸ, 1,
508): Երբեք հագուստի մասին չէր մտածել (ՍԶ, 2, 196): Վերջում է
զես սպիտակ քո ձին (ՀԱԶՅՄ, 77): Շատ շատ եմ բորբոքվում (ՆԴ, 3,
134): Այնպես վաղ էին նրանք արթնանում (ՀԱԶՅՄ, 109): Էլ չեմ
տանջվում (ՎՓ, 3, 494):

Ժամանակի մի շարք մակերայինը զուգահեռաբար ունեն ձեռ իմաստ:
Օրինակներ՝ Տարեցատարի նազ դասարանը փոխադրում էր զովասա-
նազրեթով (ՇԲՆԸ, 1, 197): Ու վերտափի դարձով ևս մարմարակերտ
մի արձան (ԳՍԵԺ, 2, 218):

Երբեմն էլ ժամանակի մակերային կարող է շափի (ժամանակային
շափի) իմաստ ունենալ:

Օրինակներ՝ Պիտի բուրի հաւ-նալխայն Հայոց փշտակնին (ՀԱԶՅՄ,
96): Հայրն հազվադեպ էր նրա վրա ձեռք բարձրացնում (ՇԲՆԸ, 1,
19): Առ ու հալխայնս հալխանելից բաճաքրու (Ն. ա., 93): Մեր սրտե-
րում հալխն պահենք անունն անմաղ (ԳՍԵԺ, 1, 328): Մեր սրտերում
հաւ կհաւենն (ՄՏԲ, 41):

Արեւմտահայերենում հաճախ գործածվող ժամանակի մակերայինը
են՝ այսօր, այսուհետև, ստժամալես, սանն-սանն, ասե՛նօք, անաչ,
շատ, ուշ, զիչե՛րանց, կանուխ, վաղր, Երմա, շատանց, հաւակ, Ենտ,
ընդմիջտ, Եոյնե՛նալես, յաւես, օրատօրէ, օրե՛ր և այլն:

Օրինակներ՝ Շատանց զիտի սիրուհի մը ունենար (ԶՊԵԺ, 1, 142):
Յուսահատութեամբ զիչե՛րանց զաղտուկ Կեսարիայն Պոլիս փախաւ
(Ն. ա., 273): Հիմակոմիմա կերակուրէն ուրիշ բան չեմ ուզեր (Ն. ա.,
3, 25): Երրօր կըրայր անե՛օք շատ պարսպ պտտեցաւ (Ն. ա., 39):
Թող այսօր անոնք ուրախանան, վաղր մենք պիտի հրճուինք (Ն. ա., 4,
56): Մայրաքաղաքիս մէջ բժիշկներու թիւն օրատօրէ անկնայու ժրջւ
է (Ն. ա., 382): Զաւակ ուրմն կատարուցաւ բու՛ւրաբուրիմն (Ն. ա.,
5, 334): Փոռցններուն մէջ զնոտարիներ կ'ըրթնակէին սանն-սանն
հրտցան պարզելով զէպի օղը (ԵՍԵԺ, 4, 499): Գանձապարտ առաջըր-
կեց ստժամալես աղգային վարժարանը զնել (ԵՆ, 114): Ի՞նչ պիտի
բուր Կախարհք ձեռնուան յանե՛նկով զիչըր այսուհետև (ԳԶԵԺ, 1,
84): Անաչ նուագածուներու ստին օղե՛վ լեցուն դատարներ (Ն. ա.,

2, 153): Առձամոնակապէս ամէն ծայն ձուռ կր խաղաղըր (ԲՉԹ, 11): Ըզբնոյ յաւտ պիտի սիրեն եւ սրտազին (ՄՄԵԺ, 163): Ընթրիքէն յիտայ կանախիկի անկողնի մտաւ (ԼԲԸԾ, 60): Նաւաստիներց կու զան կ'երթան մերք ընդ մերք (Ն. տ., 127):

Մանկի մակբայր բայի լրացում.— Գրարարի բառի մակբայնէրից են՝ ամենկին, առանկ, առանկ Լան զառանկ, բազում, բնաւ, ճիկազոյն, երկիցս, երիցս, չորիցս, կարի, համակ, մեծամեծ, յոկար, յեղիարազոյն, յանախ, յոյժ, շատ, սասախիս և այլն:

Օրինակներ՝ Խօսեցոր յազազ տան ձուռայի քո յեղիարազոյն (Յ Մնաց., ԺԶ): Այր շարաշար՝ բազումս ստուծացի (Առակ., ԺԸ): Որք մեծամեծս կոտորեն (Նզն., 4, ԺԳ): Փոքր ի շատ զիտեմք (Կորնթ., Գ): Այնպէս յեղիար սրտազնայ (Ազ., 175): Նա համակ անարգեաց զիս (Բազ., 4, ԵԳ): Կարի շատ (Առաջ մատուցեալ ձերացաց (Նզ., 5): Եթէ շատ մատուցանենք նմա զիբրավարուն, յոյժ քաղցնու և երբ քնու շատեր, ամենկին անցանէ (Ն. տ., 7): Առանկ Լան զառանկ անէջուցաներ... զմիտքանմիտին իջնաանցն (ՂՓՂ, ԺԳ): Երբայր ընդ նաւ եկարազոյն (Ն. տ., ԽԲ): Երկիցս և երիցս մարտցան (ՄԿՊԱԱ, 1, ԺԱ): Նա սասախի չոզայր վասն նորս (ԹԱՊՏԱ, 2, Ի):

Միջին Տայերենում գործածվող շափի մակբայներից են՝ ամենկին, ամենկներ, առատազոյն, առանկ, առանկապէս, անկի, բազմապատիկ (և ստանաբարկ պատիկով կազմվածները՝ եօթնապատիկ, հարիւրապատիկ, հազարապատիկ և այլն), բնաւ, երկիցս (և տունաբարկ թվականներ կազմվածները՝ երիցս, չորիցս և այլն), իսկի, իսկիկ, իսպա, խիտ, կարի, կանգուն կանցուն, կրկին, կրկնակի, մեծապէս, մէկ մէկ, մին մին, յեռակ, յոյժ, սակա, սակախիկ, փոքր ինչ, փոքր ի շատէ, ինչ ինչ, էչիկ և այլն:

Օրինակներ՝ Իմաստութեամբ ինչ ինչ ձերք առ ինքն արս աղտոյակս (ՍՍՊՅ, 82): Գինի առք սակաւ սակաւ (ՄՂՂՄ, 21): Ազա թէ խիտ մատուծի չիւանցի, զու միջ տար (Ն. տ., 44): Տար յամէն օր մին մին (Ն. տ., 55): Հեռէն էչիկ էչիկ ձգէ զգիտայն (ԲԶ, 84): Նա ելամ է ի քանանապարծութենէ բնախիք (ՄԳԳ, 38): Չայս աշխարհս բնու չի սիրէ (ՅԳ, 520): Յոյժ խնամք տանիք անա(ԱՍՐ, 8): Զերբն շիտութեամբ կարի ամրացոյց (ՍՍՊՅ, 105): Զերնապահին արծիս զարձեր, կու տանէին զմեկ մէկ մէկ ի վեր (ԸԾ, 158): Պայուցն սակախիկ միթէ չամբերէ (ԳԱՏ, 236): Գծորէն իսկիկ մի վարսեր (ԸՄՐ, 129): Սուզրեցաւ տղայն և փոքր փոքր անեցաւ ի զտղութիւն (ՆՄԺԱՎ, 14): Զերայ յունիս իսկի զպաւտ (ԸԹՏ, 128): Նա կրկնակի չէր զարձեալ (Ն. տ., 7): Զարիւրապատիկ զկիանսն ժառանգեցէ (Ն. տ., 284): Բայց չիտոյ

աւանցոյց զնոսա յազ (Ն. տ., 342): Անկի չարձէն արիւր զգրատան (ԲԶ, 80): Իսկի չիկանն թէ ինչ կու գրեն (ԺԳԶԶ, 275):

Որոշ շափի մակբայներ զուգահեռաբար կարող են ձևի իմաստ արտահայտել:

Օրինակներ՝ Ու չնա ի չնա, կանգուն կանգուն տեղէ փոխէ (ԲԶ, 84): Ոննայս օր խմենք արքեանս ցեղուցիկ (ԿԵՏ, 210): Ընգիկքն խիտ խիտ կու խնդրին զայս բարս (ՊԱԳ, 592):

Երբեմն էլ մակբայը համատեղում է ժամանակի և շափի իմաստները:

Օրինակներ՝ Ամէն օրէն ուարբ ոչիար մի (ՄԱՊ, 33): Շատոց կա լափեր զու ազմորզու լերզ (ԸԹՏ, 155): Ով զիրքս անկանի տարէն ինձ Բ պատարազ մատուցանէ (ԺԳԶԶ, 294):

Արեւմտահայերենում շափի մակբայները համեմատաբար սակավաթիվ են:

Գրանցից են՝ ավելի, առավել, շատ, ինչ, եվազ, բավականին, բոլորովին, ամբողջովին, Գանիցս, լիովին, յորեմապատիկ, տասնապատիկ, հազարապատիկ, շափազանց և այլն: Սրանք առաջին հերթին զուս շափի իմաստ են արտահայտում:

Օրինակներ՝ Ժաշտերին զարկվիլ ու շատ են լացել (Իս., 1, 203): Մտապել էր ինձ և ամբողջովին տարվիլ երկիտայով (ՍԶ, 2, 202): Նա ավելի խորհում էր, քան խոտում (Ն. տ., 270): Վերքն ատողացել էր բոլորովին (Ն. տ., 373): Գետի ձայնը խլանում էր խալատ (Ն. տ., 444): Կատակ էին անում մի ինչ (Ն. տ., 405): Զատարկոթյունը Լանիցս կամեցավ փշրել արձանը (ՎՓ, 3, 291): Անջուզարձը լիովին զագարել էր (Ն. տ., 443): Յորեմապատիկ քերթում էին զերկների կաշին (ՄԶԱՎՄ, 99): Ես չափատում եմ կենդանի մարդուն, Առավիլ նրա ծննդիլը որդուն (ՊՍՄԱՄ, 112):

Որոշ մակբայներ կարող են համատեղել շափի և ձևի իմաստները: Օրինակներ՝ Գահիքը լուսավորված էր առատուրեն (ՍԶ, 4, 340): Ընչյունները չեղեզում են մարդկանցով բերներեալս լցված դահլիճը (ՄՍԿԿՏ, 23): Սոպի մանչյունը բացարձակաբն խլացնում էր ամեն ուրիշ սպանել (ՎՓ, 4, 647): Կուր ծայրիծայր կարգում է հին հեատխույզը (ԸՄԱԶԶ, 3, 428):

Արեւմտահայերենում գործածվող շափի մակբայներից են՝ անկի, անեռնապէս, բազմապատիկ, շափազանց, բոլորովին, խալատ, կարի, րնդերկար, համակ, շատ, ինչ, մէկիկ մէկիկ, հազի: հազ, տասնապատիկ, մարզառասակ, կիսովին և այլն:

Օրինակներ՝ Եթէ մէկը բարձրանայ՝ դիտմամբ անի կը բարկացնէ (2ԳՅԺ, 1, 271): Իզական սեռն ինքզինքը բոլորովին հայնդիննրուն առած է (Ն. ա., 3, 188): Բժիշկները մէկիկ-մէկիկ սկսան մեղ՝ քննել (ԵՅԺԺ, 4, 327): Կենդանիներն անգամ ... ժամանակին հետ էլք կամ շատ իրենց բարբը փոխեցին (Ն. ա., 6, 196): Քիչ էլք զեղին էր մտանանք (ԳՁԺԺ, 1, 154): Կանքս կարի անրեցաւ վշտէն (ՄՏԵ, 160): Մերուհին ընդեկար մնաց ալ զիրքին մէջ (ՄՄԺԺ, 215): Կոշտ ծածկոցը կիտմին ընկած է զեպին (ԼՇԸՆ, 208): Արդէն կրնամ քիչ մը պատիլ յամբօւէն (ՏՉԳ, 93): Իրկատօւն ետեւէն հայնջալ (Ն. ա., 123): Երազներու հոլին տակ աշերդ խալատ փակեցիր (ՎՓԾ, 44): Եւ որ հիմա կը պոլլայ հազի հազ (Ն. ա., 54): Վերջերս Երևաբոլոր մազերու մէջ սպրզած քանի մը արծաթ թելեր աննունապէս բազմապատկուած են հիմա (ՕՁԵ, 279):

Այստեղ գործածվում են որոշ գորարարյան մակբայներ, ինչպես՝ յանձնալ, միանալոյն և այլն:

Օրինակներ՝ Մարդիկ կան, որոնք յանշափա կոտորակներու կրնան վերածուիլ (ԳՁԺԺ, 1, 77): Բոլոր այս գիտերը պիտի ստեղծուէին որպէսզի թշնամութիւնները միանալոյն ուշուացնէին քաղաքի բնակիչները (ԶԳԶ, 163):

Մի շարք մակբայներ համատեղում են շափի և ձեխ իմաստները: Օրինակներ՝ Ասիէ ևոր հագուալէպօրէն հանդիպած են անոնք (ԳԱԱՓ, 243): Թերթերը կրկաբօրէն ու շափազանցօրէն պատմած են ամէն բան (ԵՅԺԺ, 4, 85): Այս իրիկուն վերափին ևս ստակօրէն զբացի Անբուժելի թշնամութիւնը կենտրին (ՎՓԾ, 162): Եւ կանթեղէն մէջ իւղի տեղ, Հոսեցուցի կենքս պառ-պառ (Ն. ա., 14): Երեսակալութիւն կ'այրեն սաստկալաւ (ՕՁԵ, 279): Աշակերտները կը կանշուէին զոյգ զոյգ (ԳՄԱՆՄ, 14): Ունիդիրներն արդէն ձանձրացած հնա հատ կ'ելլէին աթոռներն (ՀԵԱԳԱ, 104):

Այի մակբայը բայի լրացում. — Գրարարում ձեխ մակբայները թվով շատ են: Դրանց մի մասը անանցադօրէն է (պէս, -օրէն, -բար, -գին, -ույն, -ս. — սօխի անանցներով՝ մարդկօրէն, շուշանակի, զագանբար, արմատափի, փութապէս, կենդանայն, իրովի, ինքնին, կարճատուս, ողջս, ուժգին և այլն), մյուս մասը բարդութիւններ են (ա հօղակազով՝ ձիախաղաց, յայտեարարաւ, վիշազմայն), անհոգակապ (հայնթօրինակ, հնտիտու), հարաբարթիւն (անգլամ անգամ, գէշ գէշ, ողջ աբրողջ, ստէպ ստէպ), նախդարադր կազմութիւններ (խիտ առ խիտ, հուպ ընդ հուպ, փոյր ընդ փոյր, միայն ընդ միայն, ի ծածուկն, է նախի, ի գազտնի և այլն): Մակբայներով մակբայներ էլ ծարի ևն հոլովածներն, ինչպէս՝ բնա, կամա, կարճատուս(ի), ճշգրտի և այլն: Աս-

կալմաթիվ են պարզ մակբայները (արտաք, զալպ, ևաշ, արալ, լետոյ, սարապարտ(ույ) և այլն):

Մյուսը բայի լրացում են դանտն ստաշին հերթին բուն ձեխ մաստով:

Օրինակներ՝ Կոխեցին զնա ասարս (Գ Բազ., Թ): Ընձարիտը արմատափի էրբէր խլեցան (Յօլբ., Գ): Պատանցից ձեղ լու է լու (Ն. ա., ԺԳ): Գաշանք ևրագ ընթանալոյն (Եզեկ., Ա): Իշխանն ի մէջ նոցա կորակիւր զնացէ, զագազագոյի շրջանցի (Ն. ա., ԺԲ): Կործանեցից զբեղ արագ արագ (Ն. ա., ԻԹ): Մարդիօրէն ընծայեցուցանէր (Եզե., 1, Ա): Գնացին Երկօրեան ի միասին (Տօրթթ., Ե): Եւ այլ ևս կանայք մեծամեծք տեղեացն զային զանդագունով զօգնէ զնա (Յուզթ., ԺԷ): Ի նախի խօսեցաւ ի վերայ արրութեան քո (Ա Մակ., է): Հուպ ընդ հուպ ժողովեցէ ի սուրք տեղին (Բ, Մակ., Բ): Հսա նոցին նմանութեան արմատալուրազէն տանջեցան (Բնա., ԺՁ): Արմատափի խլէին և զտագուն զխոտէն և զրալոկ ընշովին (Բուզ., 4, Ը): Կանանցարս նստուցին ի ձի մտասկ (Եշ., 6): Հեզարս կարողաց լանանէ զեպիսկոպոսն (Ն. ա., 7): Արագազոյն ի ձեռն մտերմոց պատմէ կորօրն զնեզալթիւն (Մե, 1, ԻԹ): Չարեայ Անտոնիոս՝ իրովի՝ հասունէ ամենայն զօրք Համայնեցոց (Ն. ա., 2, ԻԱ): Եիտ առ խիտ թանկարացոյց անդուութեամբ զպաշտօն տղծութեան իրոյ (Եզ., 1): Սկսաւ և նա առանձինն տակ (Ն. ա., 7): Գնացին ի գեղէն լոնէայն (ՂՓՊԶ, ՄԵ): Բանարաւայն գրասեաց զիշխանութիւնն (Մե., Ա): Հրամայեցաւ ինձ փութանակի կուէլ զբեղ (Ն. ա., Գ):

Որոշ ձեխ մակբայներ արտահայտում են նաև վեճակի իմաստ:

Օրինակներ՝ Իշանիցէն կենդանայն ի գոտա (Թիւր. ԺՁ): Անօրալից կորիցին (Մազ., 2Բ): Եւ ասը յանմարդի զերթապէս հրեց հասուցանել (Բ Մակ., Թ): Զամենևսին զնոսս ողջս բովանդակս փոխանակ միտը պիտայ իմոյ արծակիցից (Ն. ա., ԺԲ): Երթիցնն առ Շապուհ՝ թագաւորն Պարսից ողջս և անարտուս (Բուզ., 5, Բ):

Որոշ մակբայներ զուգահեռարար արտահայտում են նպատակի իմաստ:

Օրինակներ՝ Գուշէ ընդունայն ինչ ընթացեալ իցնմ կամ ընթանայցեմ (Եաշ., Բ): Ի գուր, սարապարտուց կորուսանէր զեղ (Ա Մակ., Բ): Իհրայի կորեան (ՂՓՊԶ, ՂԲ):

Երբեմն ձեխ մակբայը համատեղում է շափի իմաստ:

Օրինակներ՝ Պեռազանց քան զբանակալս յանշուտիտան հրաշարգթէ (ԳՆՄՈՒ, 2Ե): Գրմ կարն ի կարեւոյ... և դասկորգան թողում (Մե, 2, Ա): Զօրացն ամենեցուն պարզէր ասաստապէս (Ն. ա., ԽԳ):

—Ան ածանցով կազմված որոշ մարկայներ (գորպպե, մարմնապե և այլն) արտաճախուում են սահմանափակման իմաստ:

Օրինակներ՝ Արխանան զանազան և վառթարագոյն բնկրկիմ (ԳՆՄՈ, 2Ա): Մարմնապե Իսկ զանթի բազմութեան խոստումնն զաւակի բնդուներ (Ազ., 301):

Միջին հայերէնի ձևի մակրայները շատ են: Գրանցից են՝ ակամայ, անդամ անդամ (ինչպէս և շատ կրկնաձորներ՝ մասն մասն, կամ կամ կամ, կար կար, կտտ կտտ և այլն), ազբիրարտ, անշաղաղ, անլափան, արմատաբի, գերուէն, ի ծանուկ, խրովի, ի միախին, լոյախան, ծանկարտ, կնեղանայն, հիմն ի յատակ, հեշտ, հետխոտ, ձրի, նորովի, սէկոյց, միարան, զանխնայ, յայշիկ, յանկարծալի, յոճարափո, վայրապար, ուղղապե, ուրոյն, փարապե, քաջապե և այլն:

Օրինակներ՝ Փառապե յաւորեցալ թագաւորն յուրը զթուրն (ՄՈՒԺ, 6): Տայնն անխափան գտարկն (ն. ա., 22): Պատա պատա եհերձ զնա (ԿԳՁ, 94): Ընդ մարմինն չիկ յուշիկ յուշիկ (ՄՇՁՄ, 14): Ապա տար կամ կամ որ խմէ (ն. ա., 44): Նշտ եկի (ն. ա., 57): Զիր զհկանն ի ծախողն անոս անյապաղ (ՄԳԳ, 62): Ոչ միապե տան զվարձերն (ն. ա., 81): Ու բարկ բարկ ինքն ծիծաղաց (ՅԳ, 523): Ընդ վայր զրուէ հիասոքն (ԱՕՐ, 291): Ամենայն այժմ ժողովեցին ի միասին (ՆՄԺԱՎ, 42): Խնցզետին խրատէր զձագա ի յորդ ընձանայ զնանուպարն (ն. ա., 287): Անշափ վայրապար հայեաց (ն. ա., 243):

Չի մի շարք մակրայներ արտաճախուում են վիճակի իմաստ

Օրինակներ՝ Տար չամէն օր չորս նուկի յանօրոյց (ՄՇՁՄ, 48): Կշտու վատ տեսնու և անօրոց աղէկ տեսնու (ԱՕՐ, 216): Ի կշտու փսխի տար (ն. ա., 256): Որ տա՛մ տա՛մ կոնէ (ն. ա., 361): Վարդէն բաժանեցալ ողորմ ու լալի (ԳԱՏ, 231): Կորիզոյս քայլի (ՆՄԺԱՎ, 330): Օձնէ կամէն զօղվածքն զրաստուն շոյ շոյ (ԲԶ, 121): Կտոնամ Ի յետիս նայիմ,—խոջ նարս է կանչներ շար շապկանց (ՆՔԶ, 111):

Չի մակրայր կրեմն նպատակի իմաստ ունի: Օրինակ՝ ի գտմատունեց զանձեղ մանուկն (ՆՄԺԱՎ, 140):

Արեւելահայերենում ձևի մակրայները նույնպէս կազմաւելամբ բաղմապան են և թվով շատ:

Գրանց առաջին հերթին արտաճախուում են ձևի իմաստ:

Օրինակներ: Նվ օրհնեցի քեզ քախուն (ՇՄՄԱ, 95): Մտուլին անձեքներ էր սեղում (Ազ., 2, 41): Ահա ակնդն եայում էր (ն. ա., 144): Նա ինձ ընդունեց զվարպ (ն. ա., 222): Իջնում են անհողալ: Թոռաբղտուս պայթում (ՎՓ, 3, 129): Բաղտագողի էին դիտում արձանք (ն. ա., 291): Երբ մարդկայնունն սխրաս դերում են (ՊՄՄԱՄ, 110): Բա-

րեւորուն ծայրում էր (ԳՄԼ, 8): Ազոթեց Սայաթ-նովան ձնկալոք, երեսն ի վար (ԳՍԺ, 2, 212):

Որոշ մակրայներ կարող են զուգահեռաբար արտաճախել սահմանափակման իմաստ:

Օրինակներ՝ Այդ ամենին կարեւորութուն չէի տայիս ներհաս (ՄՇ, 2, 220): Ֆիզիկապէս ու բարոյապէս օրորում էին նրանց (ՄՇԱՄ, 16): Փաստունն հերոսի բարոյական ուժերը հաղթանակում են ֆիզիկական ուժի օգնութեամբ (ՇՔՆԺ, 1, 547): Մաշտոցի օրոք շալաւաւանն իսկպէս աշխարհկամ էր մարմնովին և հոգեպէս (ՊՍԺԺ, 177):

Մի շարք մակրայներ արտաճախում են վիճակի իմաստ:

Օրինակներ՝ Ու հեռացա՛վ զլիսիկոր (ԳՍԺԺ, 2, 376): Դարերում ոչ որ չի տեսնի նրան ձնկալո՛ք՝ մյկն լուծք սարկի (ՄԲԱ, 424): Ելլինն ստորջա ճոզկերով վառված՝ Եհնախարասույզ դրամ է լուին (ՄԲԱ, 488): Այդ ժամանակ զուլպանց հանգստանում էր Թախտի վրա (ԱՅ, 1, 469):

Արեւմտահայերենում ևս ձևի մակրայները շատ են:

Մտքն առաջին հերթին զործածվում են բուն նշանակութեամբ:

Օրինակներ՝ Այս անդամ ակներև տեսնուցաւ որ մեր աղջին մէջ հարսուս լիայ (ՇՊԺԺ, 4, 366): Գիւտնի կորքնաբի անդամները միարեւան հրաժարական տուին (ն. ա., 412): Անպակ տոս՝ վառօ՛ք պարահանդէսին երկրորդ զանէն ներս մասնը (ն. ա., 5, 36): Խմբագիրը յամաւորէն ու կանոնաւարապէս կը շարունակէր, շարաշար աշխատելով (ԾՈՅԺ, 4, 372): Արփիարի զագաղը տասներործ տարինը գեղեցմանատան փոքրիկ մատուր (ն. ա., 4, 443): Կիզիկ հանքն մտիկ կ'ընէր բերանաբաց (ԾԵ, 181): Կամացուկ ար, անշուկ բացուցաւ դուր (ն. ա., 21): Կասաղօրէն սկսաւ արագ-արագ բախել (ն. ա., 22): Եւ ոսկեղէն ողկողները կը հանգչին տաշանքուն մէջը բլուր բլուր (ՄԸԵ, 214): Վախն ի վախ սանձարխներէն վեր ելայ (ԹՍԵ, 179): Աղբարիկ սերի կանչները զողտուկ զողտուկ կը տանէր սենց (ՉՍԵ, 157): Որեւ՛ աշոյ չկրցաւ մինակի բարձրանալ նոյն տանգուխներէն (ն. ա., 236): Զարմացումս բացկերաց պիտի յայտնէի (ԹԲԱԵ, 514): Սրտէս անցած՝ ամէն բանը շիտէ շիտակ կ'ըսէմ (ԾՈՅԺ, 1, 118): Մէնք ալ զուլա գլխի թեղի հետ կը խօսինք (ն. ա., 121): Այս առաւ ստիպողաբար զիս տուն հրախրած էր (ն. ա., 197): Աղքատ ու կարօտ մարդոց գատերը կը վարէ ձրիաբար (ն. ա., 111): Վարժապետը լոխի կը քաշէ իւր ծխափողն (ՏՎԱԱ, 288): Գոյնզոյն բոզները գաւազարձիկ կը պարեն անբնիկաւ բղզալով (ՉՅԵ, 158): Անխոսով շարունակեցին իրենց ճամբան (ՄԸԵ, 86): Յիշատակներ զունգազունց կը խոմեն վրաս այս գիշեր (ՎԹԵ,

426): Անճկագին կը սպասէինք այդ մեծ Հայուն (ԱԶԵ, 376): Կ'ողնն որբանց երթալ համախումբ (ՕԶԵ, 98):

Աշտուկ գործածական են գրաբարչան կազմութեամբ որոշ ձևի մակրայինք:

Օրինակներ՝ Պատշաճագոյն էր որ Աբամ էֆենտի կինը մինչև վերջն իրեն ճեա ի միասին չի տեսներ (ԳՂԵԺ, 2, 91): Եր չարուստ փեսացուն պարզե մը կը սպասէր ի փոխարէն (ՏԿՎԱ, 124): Խոր ի նուոյ կը հարուէր (ԵԵ, 389): Յոանկայա ն միարեան բուսած այդ աղօթքն ետք, նորն կը խառնուէինք իրարու (ԱՄՄՉՄ, 16):

Քրոշ ձևի մակրայինք վիճակի իմաստ ունեն:
Օրինակներ՝ Նըրորդ եզրայրը առնեօք շատ պարագ պատէջու (2ՊԵԺ, 3, 39): Ինչ պիտի ընէր աշխարհք ձևաճեմայն տեսնելով զինքը ալտուհուսն (ԳՂԵԺ, 1, 84):

Քրոշ ձևի մակրայինք արտահայտում են օտմանափակման իրի-մասու:

Օրինակներ՝ Քիչեր կային, որ անկից օգտուած լըլայինն նիւրա-պէս (ԵԵ, 478): Ֆիզիկապէս այնքան իրարու կը նմանէին, որ առաջին ակնարկով երկուորեան կը թուէին (ՉԵԵ, 52):

Ընդհանրական մակրայր բայի լրացում.—Առճասարակ հայերենում սակավթիվ են ընդհանրական մակրայինքը, որոնք հանդես են գալիս բայի լրացման դերում:

Գրաբարի ընդհանրական մակրայինքն են՝ անդրէն, ամենիմը, կելին, միանգամայն, վերտաին և այլն:

Օրինակներ՝ Աս՝ թէ ք ոչ ծնցի վերտաին (ԵԶՆ, 4, ԺԵ): Գարձաւ անդրէն ի բազարն իր Տիգրոն (ԵԶ, 1): Եկն Եհուս ի վերայ քս միանգամայն բազմութիւն ազգաց հեծանուսաց (ՄԿՊԱԱ, 1, ԺԱ): Եթէ կըր-կին գոչացուցանես, Աստուած ես (ԳՆՄՈ, 22): Զերկիրս զրով քնդ չար-կաւ իրով արիանէ, և ամենիմը զիւր անունն հասաստէ (ՄԵ, 2, 2է): Զարս խաղացուցեալ այսր՝ գրեաս ծառայեցուցանեն անօրէնութեանց պաշտամանդ ազգաց յազգս (ԳՓՊՁ, Իէ):

Մեղին հայերենի ընդհանրական մակրայինքն են՝ անդրէն, այլով, ժամ ժամ, իսկոյն, հետ, հետէն, հետ ի հետ, յակարճ, պահ պահ և այլն:

Օրինակներ՝ Գու հետէն առ զտրն (ՄՂՉՄ, 41): Սա զնաց ի ժո-ղովն Կ՛նկայ յառաջինն (ՄՄՊ, 3, 90): Թէ շարկամն այլի մօտի դայ՝ բուսմը տայ (ԱՕՐ, 18): Չես ի հետ զմարդոցն իմացքն տանի (Ն. տ., 151): Անպ ի վերուստ ի վայր յանկարճ որտաց (ԳՄԱ, 236): Յուեյ-նայ և պակասէ ժամ ժամ (ԳՐԲՄ, 84): Պան պան հեծնուս զինք ի մէջ

մարդկաց (Ն. տ., 72): Չես կու գայի, հետ կարգայի (ՉԵ, 164): Եթէ ասեմ, մկուց կու մեռնիմ (ՆՄԺԱԿ, 161):

Արեւիաճարեան ընդհանրական մակրայինքն են՝ հանկարճ, Եո-րից, կելին, շարունակ, հետզհետ, ստեպ ստեպ, հանախ և այլն:

Օրինակներ՝ Այնիծովմ է հանկարճ (ՉՄՄԱ, 56): Ստեպ-ստեպ էլ ու մաս էին անում (ՍՂ, 2, 143): Չեղցեան բազմութիւնը 1846 (ԳԳ, 1, 233): Սերմազարի սնդարում բարբաթում էր շարունակ (ԳՄԵԺ, 2, 356): Խորից իմ սիրտը քո ղեմ բացում եմ (ՉՄՉԵՄ, 97): Գու շատ հանախ էիր իմ մարդը զովում (ԳՄՄԱՄ, 204):

Արեւմտահայերեն ընդհանրական մակրայինքն են՝ քնա, տակաւ, տակաին, տակաւ առ տակաւ, յանկարճ, շարունակ, հետզհետէ, կը-կին, յանախ, հարէն, ստեպ-ստեպ և այլն:

Օրինակներ՝ Շոգենաւը տակաին տեղէն շարժեր (ՉՊԵԺ, 3, 112): Այնքան կը զգոր հետզհետէ ծաղիւք գծուարութիւնները (ԵԵԺԺ, 1, 375): Կ՛երեայ որ մեր պաշտօնաթիւրքը չէր կարգացած քնա (Ն. տ., 4, 234): Յանկարճուստ օպարիղ արդի մքն էր (ԳՂԵԺ, 1, 262): Յակաւ առ տակաւ բազմութիւնը կը պակսէր, կը մեկնէին խումբ խումբ (Ն. տ., 274): Մին յայտ յանդիման Կ'ապացուցանէ կանանց նուաստու-թեան աստիճանն (ՄՏԵ, 112): Քիչ ժամանակուան մէջ պիտի տեսնեմ զքեզ վերտաին (Ն. տ., 135): Յանկարճ բարբաթին կը լսէ (ԼՆՆԵ, 50): Ժխտումի շար ոգի մը կը գայարի շարունակ հոգիս մէջ (ԱՉԺԺ, 143): Մարդկային այդ քնակարանները տակաւ կը կորսնցնեն իրենց մարմինն ու ձեռը (ԱՉԵ, 200): Խորէն կը խառնուէինք իրարու (ԱՄՉՄ, 16):

III. ԲԱՅԻ ԼՐԱՑՈՒՄՆԵՐԸ ԱՄԱԿԱՆՈՎ

Հայերենի բոլոր շրջաններում որակական շատ ամականներ գա-նում են բայի լրացում: Ընդ որում ամականները բայի լրացում գա-նում են մի շարք իմաստներով:

Անակարբ բայի լրացում ձևի իմաստով.—Գրաբարում այսպիսի իմաստ արտահայտում են բազմաթիվ որակական ամականներ, ինչ-պէս՝ անեցուն, այլազգ, աներկիւղ, սնկիշտակ, անմախանձ, անվի-հեւ, աստիճի, սրգար, բազմաթիւ, զեղեկիւղ, գարնանալի, զգաստ, քիւր, խրքին, հասարակ, հաստատուն, հարք, հրմարիւմ, միլին, հեռզգ, սպիղ, պայծառագոյն, պակասձե, Բազգր և այլն: Կրօնայտ բայերը իմաստային օտմանափակում չունեն:

Օրինակներ՝ Ոչ է արժան մեզ և ձեզ հասարակ շինիլ գտան ճեան Աստուծոյ մերոյ (ԵԶր., 7): Ես սպիղ գտեցեալց (Մաղ., 29): Արտես-

նունք քս արգար տկնարկեցեն (Առախ., 7): Ի մէջ բազմութեան Երեւելայց աստա, և ի մէջ պատերազմի առախիւնի (Իմաս., Ը): Բազմադիմի ջանայր շինուցանել զհասաա քրիստոնէութեան (Մե, 2, Ժ4): Այլազգայրէն ինչ խորհրք (ՂՓՊ2, Ի2): Հասաստուն գիտեմ, զի տայ ինձ ևստատած... զնշխարա (ՄԿՊԱԱ, 2, ԻԱ): Ղգուտ արտացես զիւրազարեայս ամենաշնուտա (ԳՆՄՈ, ԺԸ): Անեղան արարի զնացիր անասաստիկեան զգունզն Բիւրարայ (ն. տ., ԻԱ): Մարդասիրտպէս քաղցր անձնեցիք (ն. տ., ՂԲ): Աշմարխա ասացեր և արդար (ՂՓՊ2, Ե2): Անզնեւ մատուցանել (Ագ., 160): Աննախանն տան (ն. տ., 267): Անյիշատակ զնշ (ն. տ., 568): Գեղեցիկ վկայեցեր բամբասակ զրոյն Նոյարտութիւնզ (Ղե., Պատմ., ԺԴ): Ղվկայարան սրբոյն Գայիանեայ, զոր երբեմն խորին և մրին էր զնա շինեալ քակեալ զայն, ևս ընդարձակագոյն և պայծառագոյն զնա շինեց (ՅԳՊ2, 80): Դժեղակազոյն ևս Նարկանել Նրամաչէր (ՄԿՊԱԱ, 1, ԻԲ): Հան ի լանդորբ զտաս աստանեալ քիւր քնթիւրդոյն (ԳՆՄՈ, Ի):

Միջին հայերենում ձևի իմաստով գործածվող որակական ածականներին են՝ անգին, անմահ, այլազգ, անբամանիկ, արժանաւոր, անխոր, բարի, բոյւր, բարձր, գեղեցիկ, դասն, բանձր, քիւր, ժիւր, խոյր, խաւոր, ձոյլ, ձուտ, կարմիր, հգոր, համարձակ, հասասար, հեզ, ձախ, ևաւար, մանր, յատուկ, շար, պարզ, պերն, պիւղ, պայծառ, սուր, սե, վատ, Գաղցր, Գաչ և այլն:

Օրինակներ՝ Աննուս զեղին Նելիւէ... և մանր աղաս (ՄԸՂՄ, 97): Աւարտար խաղալ զօգուածքն (Բ2, 46): Օնիկ զինք Գաչ (ն. տ., 107): Իրատնք է, որ կորներն հասարած ժառանգել զքաղաքորութիւնն (ՄԳԳ, 15): Պատվիկ ինք անբամանիկ (ն. տ., 53): Պատե՛՛ է, որ մանուր փնտուկ դատարուն և զճշմարտուն իմանայ (ն. տ., 71): Աշխարհս ամէն աստ կու դառնի (ՅԳ, 300): Գրաճ ի վերայ եղեր, որ յիշխեն նայել ձուտ ի նա (ն. տ., 341): Խաւարն բանձր է պալ կապել (ն. տ., 406): Ամէն բան իւր ձախ հանդիպի (ն. տ., 549): Վատ տաննու մարգուտաքն (ԱՕԲ, 213): Յամենայն ժողովին զքրտաղէմի կայիկոպտան բարձր նառուցանեն (ՍՍՊ3, 128): Գեղեցիկ յօրինէ զկինն ի կողն (Հն, 192): Չիզ որոտայ ամբ ցօլարեր (ԿՆՏ, 118): Օրհնարանեմք անլանի զանմեզ տնամ՝ հայրն ևստուտ (ն. տ., 152): Քաղցր եղանակեն պլպլայն ու դուրին (ԳԱՏ, 238): Շարժարական երակն բարակ և արնն և յոյլ շարժին (ԳՔԲՄ, 3): Ամենայն արարածք, զիս դասն սրբացէր (ԱԲ, 182): Հան խոյր հայի (ՆՄԺԱԸ, 81): Ինքն քիւր զնայր (ն. տ., 287):

Արեւելահայերենում ձևի իմաստով գործածվում են շատ մեծ թվով որակական ածականներ:

Օրինակներ՝ Սկսեցին լաւջ կշտղատուի գրութունը (ՍԶ, 2, 465): Սասերը իշշացին անտղար (ն. տ., 471): Մի քանիսը զրգած էին զուրան (ն. տ., 4, 191): Նա սշաղիր հնետում էր (ն. տ., 317): Սերում է այսպես թրևի հագնվել ու պարզ (ն. տ., 340): Ստան էլազ, գոտայ անկ (ՎՓ, 3, 187): Հոգի էր խնդն, ոչ պատաստուն (ն. տ., 188): Չեղք կարն ու վարանտ պարզում էր անցորդներին (ն. տ., 189): Երեսուցարար ցայլել էր արգար, ճիշտ (ն. տ., 226): Ապրում էր նա ճոխ ու փառալուր (ն. տ., 369): Վասնել մտքերս անփույր (ՀՄԸՆՄ, 39): Սաղկուն ծառերն ուրախ, ուրախ շորորացին (ԳՄԵԺ, 1, 42): Խիզախ նայր ձմտան կատարներին (ն. տ., 13): Հոգմբ ունկ է մոնում (ն. տ., 2, 220): Սուր տներում էր մացառների մեջ (ն. տ., 280): Լաց, իմ նազկիւս, լաց դասն ու աննուն (Իս., 1, 242): Երգեց անուշ ու տխուր (ն. տ., 41):

Այստեղ նույնիսկ որոշ հատկացական ածականներ կարող են ձևի իմաստ արտահայտել:

Օրինակներ՝ Հարցական նայեց Ակորին (ԳԳ, 1, 240): Երգիր, զեղովիշ, զու երկնային ևս կրգում (ՎՓ, 3, 154): Նա հենց սկզբից էլ մարտական էր տրամադրված (ԱՍԱ, 243): Սպառազական նայեց տղային (ՄԱՊՁ, 349): Նավը անարգել և արհամարհական սյանում էր ստաշ (ՎԹԵ, 233): Եվ ա՛նա տղայի ծնողները հնգրիսավար գայիս էին սաղջիս ծնողների մտտ (ն. տ., 109):

Արեւմտահայերենում նույնպես որակական շատ ածականներ կարող են դառնալ ձևի պարագա:

Օրինակներ՝ Օղի մէջ այնքան բարձր և արագաքիս կը սլանայ (ՀՊԵԺ, 4, 59): Ինքն այ շատ աղուոր ու շատ մաւոր կը հագուէր (ն. տ., 157): Կը գրաստուր զիշեկուտան ցօրին տակ անփույր ու անխոնջ (ն. տ., 2, 98): Որոնք մարդկային մարմինը այնքան հոլայն ցօյց կու տան (ն. տ., 301): Անուշ կը բուրիւն անտառին մայրերը (ՏԿՎԱ, 130): Անվտանգ ազատեր կին փոթորկիցն (ԳԶԵԺ, 1, 376): Ճաշը անցաւ շատ գաւոր (ԼՇԸԵ, 61): Սերբը խոստա ու անբարբ քնկիրոջը կը նայր (ն. տ., 182): Մշտն շարժարշային, կապտարակ գօտի մը բլուրներու կողերը կը բլուրբլր անշարժ ու թափանցիկ (ԵՆ, 213): Բառերը գէշ գործածուած էին, ածականները անտեղի ու մակըայնեղը ծիծաղելի (ՎՇԵՆ, 167): Նա բլուրբլրայն տարբեր կը մտածէի (ԹԲԱԵ, 561): Կ'անցնի կեներս ամուլ, անէր (ԱՇԳՆ, 39): Կը սպասուէր յամաւ, աներկիւղ, աներես (ԱՆՄՇՄ, 5): Եւ անբարիշտ ու խիզախ զէպի երազն ևս սլացայ (ԻՌՆ, 114):

Որոշ Նարարեկական ածականներ ևս ձևի իմաստ են արտահայտում՝ վերածվելով որակականի:

Օրինակներ՝ Իրերը որամարտական բնեկով՝ պատերազմ շարժող
բլլայ (2ՊՈԺ, 4, 140): Քանի մը ամիս ետքը վաճէ յարդարեւ գնոր-
դարձաւ Նոնդն (ՅՈԾԺ, 4, 212): Լայնածաւալ ու կտու ամպ մը կը
ցածնայ, կը տարածուի, կը կախուի սպառնական (ՕԶԵ, 118): Ժամին
կը բարձրանար երբեմն յորճանաւ՝ բշեկով ծառերուն տերեւները (2ԵԵ,
290):

Անվանք բայի լրացում վիճակի իմաստով.— Գրարարում մի շարք
բայերի մտա (պանել, տեսանել, ծնանել, բողոյ, մնաւնել, էանել, ան-
կանել, շրջել և այլն) որակական անվանները վիճակի իմաստ են ար-
տահայտում:

Օրինակներ՝ Պահեաց զեա անարատ Աստուծոյ (Իմաս., Ժ): Ծնեալ
Որմըզիկ ի ժամու իրում յուսաւր և անուշանոտ, էկն էկաց առաջի
Զրուանայ (ՆԳՆ, 2, Ա): Յորճամ խաւարին և ժանդանոտ էտես զեա
(Ն. ա., Գ): Զշէն կրկին ամենայն բափուր և անբէկ թողոյր (Ազ.,
19): Առուկ զուարճանցի բերկրիմ, տեսանելով զԱստուծո՛ւ հաշտ քնդ
ձեզ (ՂՓՊԶ, 2Ա): Եկն վարդ ողջ, զեթծեալ ի կապանացն զբորթեամբ
Աստուծոյ (Ն. ա., 2Բ): Կայր տեղին անհրամաճատար (Սեբ., ԻԸ):
Գացես զառ նորոզ և անսպականութեամբ լցեալ (ՅՄՊՏ, 296ա): Երշ-
խարք սրբոցն անկեալ կային անբազ զաւուրս երխս (Ն. ա., 297 ա):
Առ սպերնային մուրացիկ շրջէին (ՅԳՊԶ, 262):

Միջին հայերենում նույնպես բազմաթիվ որակական անվաններ
վիճակի իմաստ են արտահայտում:

Օրինակներ՝ Խոսն հաւուց նման անտուն զոր գրեզ (ԳՄՏ, 160):
Որ մերկիկ ոչնէն ի տապան (2ԱԲ, 134): Սերովըքն և քերովըքն մերկ
աղօթին զանցն Աստուծոյ (ՆՄԺԱՎ, 96): Աղբառ մի էկեալ ի գեօզ մի
և մտա ի ժամատունն պատառտուն և անճերակեզ (Ն. ա., 264):
Ելանեմք զատարկ յայտարհէս (Ն. ա., 129): Քան գանգէտ աղբառ մե-
նայ ևս (2ԹՏ, 174): Զեր պահէ զբրտան ու զշարն եղի տար, որ խմէ
(ԲԶ, 158): Փորէ իր ձեօք տապան, ինքն ի ներս մանու կենդանի
(ՆԹԶԿ, 259): Զիմ եարն ալ կանգնուի տեսայ (Ն. ա., 115): Մեաց եր-
կիրն լեռնի անը (ՍՄՊՅ, 81): Մի թողոյր զիս անտերև և անձաղիկ որ
զուսանամ (ՅԴ, 261): Յորճամ խալիտակերև ոչ կկիր, եկ որ տանիմ
զքեզ սեկերև (ՆՄԺԱՎ, 177): Գնաց զատարկ ի տուն իր (Ն. ա., 142):

Արևելահայերենում նույնպես շատ անվաններ վիճակի իմաստ
ունեն:

Օրինակներ՝ Քոչում եմ արբուն (2Թ, 2, 73): Օհանք մտածում է
անշարժ (ՍԶ, 2, 499): Քշվառ ծնար, բշվառ մեծացար (ՂՓ, 3, 188):
Ենեզճ մարդը մեռելի պես զուարթի զոզում էր (ՂՓ, 2, 441): Ծնում

Քր աչքերը փակ (ՆԴ, 1, 52): Քաշում է միշտ իմ մարում Քեր աբեա
ու մալար (2Թ, 1, 151): Ոտեկեր ամպոտ կանգնեց առաջին (Ն. ա.,
2, 92): Մեկը գերվել էր վիրավար, մյուսը՝ ցնցում ստացած (ՄԶԱԿՄ,
20): Կույից ուղջ առողջ վերագարձիր տուն (ԳՄԾԺ, 1, 358): Գունարափ
ու անարկի կացազմ ներքև (ԳՄԾԺ, 2, 106): Ի՛նչ ևս կանգնել ծովափին
Այգպես ծարալ ու աղար (ՍԲԱ, 302): Ես նորից տեսա նրան տապալ
պես պարզամիտ, սրտարագ, սուխա ու շատախոս (ՆԴ, 2, 442): Ես
փախելում եմ զողի պես, թողնելով նրան վշտից կարվածանար (ՍԶ, 2,
219): Ասպունդները զատարկ չեալ տանում էր խանութ, երեկոները
վիճ բերում (ՆԴ, 1, 59): Ասում են՝ զեք ևս կարել զու մերին (2Թ, 2,
37):

Արևմտահայերենում ևս բազմաթիվ անվաններ այս իմաստով
լրացում են դանձում:

Օրինակներ՝ Ազդիկը ձեռքերը մէջքին կեցեր էր անշարժ ու ծպտուն
(ՂՇԸԵ, 135): Քեզ կը սպասեն կարտակեզ, զողզոցուն (ՌՈՆ, 113): Որ
կեանքին մէջ առաջին անգամ ճիւղանց անկողին կ'իյնար (ԵՈՆԺ, 1,
518): Մառի գրեթէ երիտասարդ մեռած է (Ն. ա., 4, 186): Իրկուր
ձերիտասարդն էկա սրճում ու տխուր (ԳԶԵԺ, 2, 109): Հայրենիքն
գրեթէ բապիկ էկա Պօլիս (Ն. ա., 1, 269): Օրն ի բուն այդ չնօրեայ
նաւակին մէջ քունարար կ'երգէր (Ն. ա., 352): Փորձեցի սիրոյ լարը
և զտայ կենսաբրքիս ու շէն, փորձեցի հաւատարի լարը ու տեսայ գայն
խոր ու անասան (ՌԶՅ, 264): Սիրտս միշտ կանգուն պիտի բարձրա-
նայ (ՄՄԾԺ, 179): Պապուկը կը մեկնէր կարամալ (ԵԵ, 372): Գրի-
լյանակ ու մտածիտա կը վերագանամ տուն (ՎՇԵԶ, 196): Կո՛ւշս կը
պատենի թէ անօրի (ԱՄՄՉՄ, 7): Նորէն, ով սար, զիս զարկել և թո-
զուցիր վիրաւոր (ՎՊԾ, 93): Երևանայեցի յարթական վերագարդ
առեց, որ տուն գան վիրաւոր, հայրմեղաւ, պակասաւոր (ԲՆԿԶ,
237): Պարեց ամբողջութեամբ մերկ (ՇԵ, 1, 131):

Այսանգ ևս որոշ հարսերական անվաններ կարող են վիճակի
իմաստ արտահայտել:

Օրինակներ՝ Փոթորիկը շորս օրէ ի վեր հալածական կը վարէր զմեզ
(ՂԲԸԵ, 142): Զարմանալու չեք, ուրեմն, էթէ տեսներք մէկը, որ լու-
սաւորեալ կը պտուխի և խաւարեալ կ'արթննայ, ժողովրդական կը պտու-
կի և ազնուապետական կ'արթննայ, զրական կը քանայ և երևակա-
լական է կ'արթննայ (2ՊՈԺ, 6, 47):

Անվանք բայի լրացում շարժի իմաստով.— Գրարարում (և հետագա
շրջաններում) շարժի իմաստ արտահայտում են մի շարք անվաններ՝
իրենք բառային իմաստի թելադրանքով:

Օրինակներ՝ Յոյով երթա արբանակեալ էր զպէտս տեղւոյց (ՂՓՔ)։
Մեծաւ պատուիրելով յանձնէ եղաց (ՂՓՊԸ, 2)։ Բազում կոփեալ մի-
մեանց և շէշնէ եղև (ՅՄՊՏ, 282 ա)։ Հարստս մի անցեալ գնացեալ և
կախեալ ընդ պատուար պարսպի քաղաքին՝ փախէր (ՅԳՊԸ, 236)։

Միջին հայերենում նույնպէս շափի իմաստ արտահայտելը պայմա-
նավորված է ածականների բառիմաստով։

Օրինակներ՝ Ձի զանդաստանս իմ թէ զործէր որ երկրագործ է անը-
մանէր, Հարիւրաւոր, վարսունաւոր կամ նրետուն պողաքերէր (ՆՏՈՆ,
47)։ Քանզի երկար պանդխտացայ (ն. տ., 53)։ Եւ այս երկար քաշէ
(ԱԼԲ, 357)։ Անշափ տի գովեմ գրեզ (ՆՔԶ, 117)։ Յիշեցէր... գնողնոր
հայրն իմ և եղբայր զտէր Մկրտչի կսիսկոպոս, որ բազում երախտաց
իւն (ԺԵԶԶԳ, 422)։

Չափի իմաստ են արտահայտում նաև «եայ ածանցով բվախան +
գոյական բաղադրութիւնից կազմված հարաբերական ածականները,
ինչպէս՝ երեփոխայ, եօրեփոխայ, արօրեայ և այլն։

Օրինակներ՝ երեփոխայ յարեաւ տէրն ի մեռելոց (ԸԵ, 195)։ Չա-
մաց հազարաց շինուածս՝ միօրեաւ անհետ կորուսանէին (ԺԳԶԶ, 578)։
Յիշեցէր զՓրկաւան, որ կիսօրեա փոխեցաւ առ Քրիստոս (ԺԵԶԶԳ,
77)։

Արեւելահայերենում նույնպէս շափի իմաստ արտահայտում են
համապատասխան ածականները։

Օրինակներ՝ Ռչո՞ւ այդքան երկար տեկց քո ուխտադնացութիւնը
(Ք, 5, 8)։ Բազմական երկար մնացին սրահում (ՎՓ, 3, 544)։ Լուսոր
լիվի բացվել էր (ՇՔՆԺ, 1, 68)։ Բայց զորանք անսահման Միքում,
փարում էր նրան (ԸՔ, 2, 9)։

Չափի իմաստ կարող է արտահայտվել նաև հատկացական ածա-
կաններով, Օրինակ՝ Հավիտենական Աւարող իմ հոգին, Չարժե մի վայր-
կյան Աւարող իմ կյանքին (ՇՔԶ, 3, 259)։

Երբեմն որակական ածականը շափի իմաստ է արտահայտում ան-
միջական լրացուցիչ զեղումով, Օրինակ՝ Հատարակութունն անավոր
կայսասերով, եթէ չիմի բնասիրք (ԳՔՈԶ, 192)։

Արևմտահայերենում նույնպէս որոշ ածականներ շափի իմաստով
են կապակցվում բայերին։

Օրինակներ՝ Իրիկունք, ուշ ասեն երկար կը շբէի (ԼՇԸԵ, 41)։
Բայց պղպի մը գիտցած է (ԳԶԵԺ, 1, 309)։ Եթէ պէտք բուսար, շատ
կարճ կը խօսէր (ԸԵԱԳԱ, 14)։

IV. ԲԱՏԻ ԼՐԱՅՈՒՄՆԵՐԸ ԳԵՐԲԱՅՆԵՐՈՎ

Հայերենի տարբեր շրջաններում գերբայները կատարում են բա-
յի լրացման պաշտոն։ Ընդ որում գերբայների լրացական դերը երկու
կարգի է։ Մի զեպքում գերբայները գոյականաբար գործածվելով են
այդպիսի պաշտոն կատարում։ Այս կիրառությունը, սակայն, չենք ան-
չառում գոյականի լրացական դերից։ Երկրորդ զեպքում գերբայները
իրենց բուն կիրառությամբ են բայի լրացում գտնում։ Մեր քննության
նր վերաբերում է հենց այս երկրորդին։

Գրաբարում բայի լրացում գտնում են անցյալ, մասամբ և անո-
րոշ, միջին հայերենում՝ անորոշ, անցյալ, հարակատար, մասամբ ան-
թացակցական, արևելահայերենում՝ անորոշ, անկատար, հարակատար,
արևմտահայերենում, անորոշ, հարակատար, ընթացակցական գեր-
բայերը։

Անորոշ զերբայը բայի լրացում.— Գրաբարում անորոշ զերբայը
բայի լրացում գտնում է երկու ձևով։ Առաջին զեպքում այն թեք հո-
լովածաներով կատարում է գոյականի պաշտոններ (որը չենք քննում
այստեղ)։ Երկրորդ զեպքում այն հանդես է գալիս երանգավորիչ իմաստ
ունեցող բայերի հետ՝ կազմելով բայական բաղադրյալ ստորոգյալ։
Երանգավորիչ զեր ունեն իշխել, կամել, սկսանել և այլ բայեր։

Օրինակներ՝ Որ տկար տաղովն պաշտրեալ շիշիլ անցանել ըստ
հրաման (Եզն., 1, Գ)։ Ոչ իշխեսցէ ձեռն արկանել ի նա (Եր., 7)։ Չա-
բաշար տանջանք իշխեսցէ դատել և հարցանել (ն. տ.)։ Որ ընդ հա-
նապայթս արեգականն հայել կամիցի (Եզն., 1, Ա)։ Ամենեցուն յայտնի
է որ կամիք ասանել (Եզն., 1, Բ)։ Եւ ոչ կամեցաւ զայն ի միջոյ բառնայ
(Եզն., 1, Է)։ Սկսաւ կտամբել զաբբայ բանիւք յանդիմանութեան (Մե,
3, 1Բ)։ Սկսաւ պատրաստել ի պտուերացմ (Մե, 3, 1Թ)։ Յորն է կասել
սկսաւ Շապուհ (Մե, 3, ՄԵ)։ Ոչ կարաց հանել զմիտս՝ ետարարացն
(ն. տ.)։

Միջին հայերենում անորոշ զերբայը առաջին հերթին երանգավոր-
բիչ բայերի մոտ կազմում է բայական բաղադրյալ ստորոգյալ։ Այդ բա-
յիցից են՝ իշխել, կամել, կարել, մտածել, համարձակել, խեղրել, յո-
ժարել, գայլարկել և այլն։

Օրինակներ՝ Խօսել զանշահն ոչ շատացայ (ԳՏԲՊ, 233)։ Ակեաւ-
կել պատուէր ասի յօրէնս սիրական (ԱԼԲ, 202)։ Խնդրէին կռուել ընդ
զօրսն Յունաց (ՍՄՊՅ, 40)։ Բազում աղաչանօր կարաց հաստենցուցա-
նել զզօրսն Հայոց՝ սակաւ մի թոյլ տալ փախել (ն. տ., 40)։ Կամիմ
ստնել կապակցութիւն սիրոյ ընդ ընդ (ն. տ., 103)։ Չկարացին մարդ-

որ ես կառակ ընել կ'ախորժիմ (ծՅԾԺ, 1, 51): Բեա շնամանցաւ՝ ցնիլ առնորակ խարդառանքներու առջե (ն. ա., 376): Միտքս նոյն խնդրով գրադիլ սկսաւ (ԼԵԸ, 45): Կանապարէր կսկոյն խառափիլ (ԾԾ, 360): Փռճունցաւ ուժեղ նայիլ անոր աչքերէն ներս (20Ե, 358): Փուրացի զուս ննաով այդ սարսափելի զինուորական տանէն (ՔԲԱԾ, 496):

Բազմաթիվ բայեր մասամբ իրենց խնդրառական հատկութիւնն օգտագործածան, մասամբ էլ այլ պատճառներով բայական բազմաբայ ստորոջլայ են կազմում անորոշ գերբայի թեր հոլովածակի հետ:

Օրինակներ՝ Փոզոց ելլելու պիտի ամհայի (2ՊԾԺ, 1, 390): Ինչո՞ւ վայնանք բսելու, թէ մեր զատարարկութեան շէքերը ծանոսի տաճարներ են (ն. ա., 2, 34): Սակայն այշլափ աշխատութեան փոխորէն շլաջողի իր նպատակին հասնելու (ն. ա., 150): Ո՞վ կր յանգրցնի այս փափուկ ժամանակին մէջ ուրիշի մը գործն անշտաբար քննադատելու (ն. ա., 3, 72): Աթանաս աղային այս հետաքրքրութիւնը բարեբախտորար շուշացաւ փաւատուելու (ն. ա., 336): Մենք ալ կր նաւանիքն ընդունելու, թէ զատառցի Հայն ունի բազում պատճառներ (ն. ա., 4, 420): Ես կր սոսկամ երեսուրայելու, թէ ինչ վիճակի պիտի վերածուէր այն սթոնն (ն. ա., 5, 11): Ետագահն յօժարեցաւ ընդունելու: Ընանքին քերթուածն (ն. ա., 13): Քեզի հետ միշտ յստելու ստիպուած եմ (ն. ա., 57): Նշանածին նամակ գրելու գրազած էր (ն. ա., 75): Շատ անգամ իսկ դէմքին գուշակութիւն ընելու կր նամարձակիքն (ն. ա., 141): Զանա կատարելու մարդ ըլլալու (ծՅԾԺ, 575):

Այստեղ նույնպէս զբարբար ավանդույթով անորոշ գերբայը կատարում է իւրաքանչէր գերբայ կատարչի զեր՝ նպատակի իմաստով կապակցվելով շարժման և այլ իմաստի բայերի հետ:

Օրինակներ՝ Գնաց հովուի զինքը ՚րաւիրող ժողովուրդը (2ՊԾԺ, 1, 21): Այնուհետեւ միասին կ'երբայիքն պտտիլ կզդիին շուրբը (ԳԶԾԺ, 1, 164): Երկուդեան բայն կր տղար բարդիլ խաւ, Այն յուսազարդ անզուգին ճիւղալ լուս ու սեաւ (ՊԳՏ, 71): Յիշատակի ծաղիկներու փունջեր թարմ Քու շիրիմիդ վրայ սփռել կ'ուղարկեմ (ՄՄԾԺ, 169): Եկէ՛ք շարժուիլ ծառերու շուրջին տակ (ն. ա., 212): Եւ մարդ ուժ կր զգալ այդ վեճ վայրկեաներին Ուխտել ցնորք ու անկարելի (ԼԵԸ, 7): Ծամբայ կլինի կր պարտատուով (ԻԼԸԵ, 192): Ազդ ու ազիբ կր դիմեն հոն ծննդը թով թով (ՌՌԵ, 156): Եւ կր զանճա՞ն նայիլ մարդիկ բլուրն ի վեր (ՎՊԵ, 144): Մի՛ ձգեր սիրող շուրջն երբայ ծփալ զիպատումով (ԱԶԵ, 77):

Երբեմն անորոշ գերբայի անփոփոխ ձևը կատարում է թեր հոլովածակերի պատշտոն՝ զանախով անուղղակի խնդիր:

Օրինակներ՝ Մարդ ինքզինքը կր զգայ թափուր և կր զբալի այդ պարտուր լիցնել յիշողութիւններով (2ԵԾ, 135): Հանտաւորդի մը անբողջ ճարտարութիւնը կր կայանայ թերեւ այդ փորքիկ և շնչին բաներէն մէկը անբաւել ամբողջութեան և զայն ցուցադրել (ն. ա., 186): Կր հրէին մեկ, կր կոխկոտէին ու կ'անցնէին, զատապարտելով մեկ ապշիլ յուսանցքի վրայ (ԱՄՁՄ, 159): Բաւական առնել ի՛ վեր վարձուած ըլլալով միտքը զբաժը ընել ... շնմ կրնար զիմացրել ներքին մղումի մը (ՕԶԵ, 266): Մայրը հազար պողպատանօր նամուզած է զինքը անկողինէն կլլել (ԳԶԾԺ, 2, 174):

Ի միջի այլոց արեւելահայերէնում ևս երբեմն կա այսպիսի գործածութիւն: Օրինակ՝ ԶԷ՞որ մեկ կրբում են մեր օրը անցկացնել աղոթելով, ձգնելով զանազան ծեսեր կատարելով (ՎՓ, 3, 143):

Այստեղ ևս անորոշ գերբայը նույնիմաստ բայի զիմարդ ձեռք մտա կարող է սաստկացման իմաստով գործածվել:

Օրինակներ՝ Կարծել կր կարծենք, թէ Աստորիան ալ համոզուած է, որ իր փորձը շփոթի լաջողի (2ՊԾԺ, 4, 224): Կր բողոքեն, բողոքելով կր բողոքեն (ն. ա., 252): Որքան տալ տաւ տուածդ ամբողջ, պիտի ծեր Մահն ամբողջ տանի (ՍԲ, 354):

Անցյալ դերբայը բայի լրացում.— Այս դերբայը բայի լրացում զանուն է գրաբարում և միջին հայերէնում: Հայանի է, որ աշխարհաբարում այն վերածվելով ամականի՞ր գաղարուն է բայ լինելու:

Գրաբարում անցյալ դերբայը բայի լրացում կարող է զանաւայ մ'անփոփոխ ձևով, և՛ սասանալով մակբայական -ս, երբեմն և -լ մասնիկներ: Բայի լրացում զանախով՝ այն արտահայտում է պարզայայտ կան իմաստներ:

Ա. Վիճակի.— Անցյալ դերբայը վիճակի իմաստով ավելին շատ զործածվում է սեռանել, բողոյ, պատանել, տանել, կլանել, իբանել, գտանել և սակավաթիվ այլ բայերի մտք:

Օրինակներ՝ Ե՞րբ տեսար զքեզ լաղցեալ կամ ծարաւի (Մատթ. 4, ԻԵ): Եկեալ զտանեն զամբարիշտն Մեհրոման պետացեալ կալեալ զերկիրս Հայոց (ՄԵ, 3, 12): Զոր տառապանաց արբին և զեռնասարած խառիս բնդ երկրի կեցեալ (ԳԳՊԶ, 254): Ելանէր վահան արդարացեալ յառնին, և որդի Ասորուն Վրիս Եւանէր ամալեցեալ և՛ արհամարհեալ (ՂՓՊԶ, 4Ե): Գտցես զսա նորոգ և անպատկանութեամբ լցեալ (ՏՄՊՏ, 296ա): Թողցնեն զքեզ մերկ յայլառայեալ (ՅԶԿ, ԺԶ): Եցին յա զՓոխիպոս տիրեալ քաղաքին (Ա, Մակ., 2): Նստէր յաղաղացեալ ի զանոյն իր արին Զուանշիր (ՄԿՊԱԱ, 2, ԻԶ):

Վիճակի իմաստը կարող է սրտահալածիկ նաև սնցյալ դժբախի հոգնակի ձևերով: Եթե լրացումը ցույց է տալիս գործողների վիճակը, ապա սնցյալ դերաչափը հոգնակի սպղակակետով է դրվում:

Որինակներ՝ Երբա խառվելով լավերն ընդ տեղիան (ՂՓՊԶ, ԾԷ): Գուռք մեք անկեալ ընդ անողորմ դատաստանք քոս մեղացն յանցաւորութեան (Յդ., 5): Եւ այլքն ամենայն որչանդամ ազգեալ էր-թային զհետ փախստականին (Ն. տ., 6): Ոմանք մեղեանդամք և ոմանք զինեալ Վարդանէին ի պորացն Պարսից (ՂՓՊԶ, ԽԵ): Որք զգեղական խնորէին աղջեալ (Ն. տ., 2Է):

Իսկ և՛իս լրացումը ցույց է տալիս գործողութեան տարրկանների վիճակը, ապա դրվում է հոգնակի հայցականով:

Օրինակներ՝ Զուտրք ջահանջան Աստուծոյ տանէին կապեայս, հատուցեալ: ի վերայ չորաց (ՂՓՊԶ, ԽԲ): Զաւարացեայս իմն տեսաք զձեզ ընդ իստս աշխարհակորուստից այգորիկ (Ն. տ., ԽԾ): Տեսին զնոսա կոտորեալս (ՅՄՊՏ, 296ա): Ինև տեսանեմք իսկ զկախարզսն միշտ ծնկեալս ի գիւտքն (ՅՆ., 1, Բ):

Անցյալ դերաչափը հոգնակի սպղակակետով է հայցականով է դրվում նաև պարագայական այլ իմաստների դեպքում:

Անցյալ դերաչափը կարող է համատեղել տարրեր իմաստներ:

Վիճակի և ձևի՝ Զնոս ի վեր համարեալ ինչորեցին ի Տեսանէ ապրեցուցանել զնոսա (ՅԳՊԶ, 351): Երբան առեալ կոտորէր մինչև ի ետն տեղի (Յդ., 5): Որոջ հետամտեալ այնուհետև խափանեցին զգնացա իմ և ետեալ խոցուցին զիս ի մահ (ՂՓՊԶ): Որք սպղակալ մտածանն հերձուածս կորտեսան (Ռ Պետ., Բ): Ընդ որս զուր բանս երկաւեալ խօսից (ՂՓՊԶ, ԽԳ): Զուտրքն Մահակ ցուցեալ առէր (Ն. տ.): Կրկին առեալուպէս երեսուցուր աղաւաղեալ մարդկան և հրեշտակաց շորն ամենեկրան (Յդ., 5):

Վիճակի և ժամանակի՝ Անկեալ յերկիր հուովէր այսր և անոր (ՂՓՊԶ, ՄԹ): Զնոճեալ ի յոյս՝ ինչորեցին (Ն. տ., Ժ): Որք և ամառացեալ իսկ ի խոխոսմ ձորոց... բազում արշաւատուր հէնս ի վերայ թըշ-նամանցն հաւառացնէին (ՅԳՊԶ, 246): Խոտեռեալ խոտութեամբ մեծա՛ն էլ գնաց անտի (Ն. տ., 146):

Վիճակի և պատճառի՝ Որք ոչ կարացեալ տեւել, ժուճալ, տանել և համբռնել պատկերագմին, լիկալ և լուծեալ գարձան յետս յանօրէն օրէնս Իսմայելեան բոճաղատին (ՅԳՊԶ, 125): Գլխաւոր Եւփաթարք մեր յապանակացեալ և հանգուցեալ ի հինից ասպատակաց՝ շինէին եկեղեցինս (Ն. տ., 4, 199):

Բ. Անի.—Ձևի պարզան գրաբարում կարող է լինել և՛ շարճ-ված, և՛ արճճված:

Օրինակներ՝ ձոխացեալ Տիտանեան կործանի յերկիր զարկուցեալ (ՄՆ, 1, ԺԷ): Ուր գեան Երախ հատեալ զքարանձաւ յերանջ՝ անցանէ ընդ խոխոսմ ձիգս և նեցս (Ն. տ., ԺԳ): Ուր եղեալ ի հանգեալ երեսացն ևնթ արշտին (ՅՆ., 1, Գ): Ի խոճարճ միտեալ իշաննէ (Ն. տ., 2, ԻԶ): Զամանս ի նոցանէ ճեառացոյնն և Բարշեցին յաղծնական պատուոյն անարգեալ (Յդ., 2): Զայս բարուն արկեալ զգործը սպանանէին (ՂՓՊԶ, ԼԹ): Թագաւորն անորէն երկրորեալ առաց (Ն. տ., ԻԶ): Զայլ ձի աշտանակեալ փախչէր (ՅԳՊԶ, 357): Երձա ի գործ արկեալ զպլլս ստացանն (Յդ., 2):

Գ. Ժամանակի.—Լրացմամբ արտահայտված գործողությունը նախորդում է լրացյալով դրսևորվող գործողությանը: Այս դեպքում ևս լրացումը կարող է լինել և՛ շարճված, և՛ արճճված:

Օրինակներ՝ Թողեալ զգթաւորութեան փախստական անկանէր ի Կրեւէ (ՄՆ, 1, ԺԷ): Ինքն ծագեալ անդ զնաց առ հարաւով (ՅՆ., 2, ԻԾ): Զուսացեալ դատեալ բազում հարստովոր, նովին կապանք անցուցին ի տեղիս արգելանին (Յդ., 2): Ինքն երբեք պատմէր թաղաւորին (Ն. տ., 7): Գրեալ զօրէնս մտղայնէն՝ տայր բերել ի Հույս (ՂՓՊԶ, ԻԱ): Եկեալ ի բերդէն փախստեալ զնացին ի կործանս Լևարպատականի (Ն. տ., ԿԷ): Եւ այսպէս երգումալ... յերաքանչիւր վասն զնացին հանգել (Ն. տ., ԿԶ): Եւ հանեալ զսպէտի շիկափոկ պարանն, և անցեալ որպէս զարծուի սրաթն ընդ գեան, և ձկեալ զսպէտի շիկափոկ պարանն՝ ընկէց ի մէջք օրորդին Ականաց (ՄՆ, 2, Մ):

Դ. Պատճառի.—Այս իմաստի լրացումը ևս կարող է հանգես դալ և՛ շարճված, և՛ արճճված:

Օրինակներ՝ Յոյժ զարհուրեալ առաջ զմարդգեան կոշեցեալ Հայր (ՄՆ, 3, ԺԾ): Կործանի՛ սա ի յաւութեանցն ցնկիւթեան մէրոյ ի պարտութեան մատեալ (ՅՆ., 1, ԺԳ): Զմտացեալ զքարս զպահանջութեանն՝ ի վերայ շարճակի (Ն. տ., ԺԶ): Զարմացեալ ընդ թէր խորհորցան՝ սակին ցմիճեանս (Յդ., 4): Գուցէ գնեալ ինչպալցէ (ՂՓՊԶ, 22): Զայլացեալ սրամտութեամբ հրամանս տայր (Ն. տ., ԿԳ): Մակարէ յաղաղակեալ ի դահճաց շարագուցից՝ ոչ գորէ փրկել զձեզ (ՅԳՊԶ, 278): Եւ... քառ ստացնոյ նուազին յաւերղամեալ՝ իսոյ ի շարէն ևտու (Ն. տ., 340): Ոչ կամեցեալ յայտնել ամսամայնս զշարտութիւնն՝ զբէ պատահանիս նամակին (Ն. տ., 204):

Միջին հայերենում ևս անցյալ դերաչափը դառնում է բայի լրացում՝ արտահայտելով պարագայական մի շարք իմաստներ:

Վիճակի.—Զճրագունն վտտեալ թողին և զվրական կատուցեալ (ՊԱԳ, 77): Մխայկեաց մի եկ ի զիւր մի Լաղցեալ (ՆՄԺԱՎ, 73): Ուրախացել են մեծ սպող՝ Երբ որ տեսնի զվարդն բազմի (ԿՅՏ, 121):

Ձևի.—Օր զհետ առար խարխալիս և քաղաքայ առեհալ փու-
զանի (ՊՁԳ, 55): Բարկացեալ էրէցն ձգեց զփիլոնն և զնաց ի զհղն
(ՆՄԺԱՎ, 266):

Փամանակի.—Գնացեալ պատանցին թաղարին (ՆՄԺԱՎ, 200):
Նորս յոթ ուրախացեալ զնացին խաղաղութեամբ ի տունս իրենաց
(Ն. տ., 201): Նա կեալ առեհաց զիցիկն և զաւելան կուտեաց ի մէջ
տանն (Ն. տ., 210):

Պատեանք.—Բարկացեալ առած ած պատակ յերեսս գալան
(ՆՄԺԱՎ, 55):

Հարակատար, զերբայր բայի լրացում.—Այս զերբայր ձեւագործում
է միջին հայերենում, որտեղ բայի լրացման զերում հանդես է գալիս
վիճակի իմաստով:

Օրինակներ՝ Ես ձեզ տեսայ սիրով Եստած (ՀԹՏ, 141): Խառն զա-
մէն զեղերն ընդ իրար լեւած և մնալով (ԲԶ, 154): Զօրն ի բուն շրջի
խաղված (ԱՄՄՂ, 90): Փայտեալ արեւաթաթախ և շարչարած և քաղցած
զնց ընդ ձոր մի վար (ՆՄԺԱՎ, 324): Զձեզ տեսանն ես զիս խրի-
ր (ՆՇՈՆ, 132): Այնչափ աղալեռն զկատուած, որ առնում ես զիս խրի-
րում (ՅԳ, 339): Մեռա ծարաւ և վապակած, կարտեալ ջրի (ԳԲԲՄ,
131): Հանց արեւ, որ գամ, զգառն եկած գտնում (էԶԳԲ, 21): Ան-
հաւատ, քաղցած շին պահել զքեզ (ՆՄԺԱՎ, 66):

Արեւելահայերենում հարակատար զերբայր բայի լրացման զեր կա-
տարելիս արտահայտում է պարագայական մի շարք իմաստներ:

Ա. Ձևի.—Խոսում էր միշտ ոգեւորված (ՍԶ, 2, 203): Նա կիացած
նկարագրում էր անտառների զեղեցիկութունը (Ն. տ., 210): Նայում էր
լաղված և մի տեսակ մտայ (Ն. տ., 153): Նրա հարցերին տալն պա-
տասխանում էր նեղացած ու զոգո՞ (ՇԹՆՃ, 2, 166): Այսպես տառա-
ցած խաղում էին նրանք (ՎՓ, 3, 209):

Բ. Վիեակի.—ա) Գործողի վիճակի.—Ձեռքը բուռ արած ընկել ես հո-
դին (ՀՄՄԲ, 70): Սկսեց թրափարել թեքերը վեր հշաւած (ՍԶ, 2, 150):
Ողջ Հոսոր ծափահարում էր օտփի կանգնած (Ն. տ., 265): Գորս եկավ
սաստիկ ալլալով (Ն. տ., 306): Այժմ հանգստանում էր պիշաղը
հանած (ՍԶ, 4, 364): Էմման զուրս եկավ զլիարկը դրած (ՎՓ, 3, 597):
բ) անդաշինք վիճակի.—Մենք գասեր բուրբին քնած (Բ, 4, 358): Երբ
տեսավ ինձ հազնված, ներս մտավ (Բ, 4, 416):

Գ. Ժամանակի.—Լրացումը սովորաբար տրոհվում է:

Օրինակներ՝ Լուսարացից սկսած, ամեն կողմից խումբ առ խումբ
երևում էին միավորներ (ՎՓ, 3, 332): Թփիրին չխաւած, նկատեցի սա-
զերի երամներ (ՎՓ, 4, 350): Լույսը շրջացած, տատկին ինձ արթնաց-
նում է (ԱՇ, 160):

Դ. Պատեանք.—Այստեղ ես լրացումը տրոհվում է:

Օրինակներ՝ Վաղոց, ընտանիքի հոգով աւրված՝ ինքը մտացել է
իրեն (ՍԶ, 4, 306): Գրեով գրավված՝ ես մյուս խնդիր հանձնեց իր
զիմանապես Գալթին (Ն. տ., 299): Յրված՝ չէր նկատում, որ սեղիկու-
րը մնացել է բաց (Ն. տ., 498): Մի անգամ հասած այդ զորութիւնը
վարժվում էր (ՎՓ, 3, 673):

Արեւմտահայերենում հարակատար զերբայր բայի լրացում է լինում
պարագայական իմաստներով:

Ա. Վիճակի.—Բժիշկն զիս մօրտքն բռնած կը խորհի (ՀՊՇԺ, 4,
504): Յրին մէկն ալ իր էրկը տուն բերին ոտքը կտարած, ամիսներով
անզորութեան դատապարտուած (ԳԶՇԺ, 1, 3): Ոմանք էլ Էնձած ճամ-
բայ կան (Ն. տ., 227): Ոտք էլաւ զոլզոլուն ու ամբաստանեալէն աւելի
սովաւուն (Ն. տ., 2, 46): Յոգնած էկան զրակէ իրենց ամիտները
(ՆՇՈՇ, 1, 41): Աշուտ անձրևեղոց տաւած փողոց էլաւ (Ն. տ., 258):
Ստուեր մը կ'անցնի ցուպին կոթնած (ՎՇՆՇ, 213): Կը մէկկէր բարբո-
ւրի հանգստացած (ԿՓԶ, 209):

Բ. Ժամանակի.—Պատասխանող շատացած ահա կը զրեմ վերտին
(ՄՍԵ, 29): Ամէն յոյսեր զեռ շծված կ'անհատին (ՄՄՇԺ, 170): Գնա չի
սիրած զարեան բուրումն ու ծաղիկ, Կեանքը շապրած թոխըներով սս-
տաստուն, Սնարիս քով հատար տրտում ու մենիկ (ԲՈՆ, 44):

Ընթացակցական զերբայր բայի լրացում.—Այս զերբայր եոր
սկզբնազօրով ձև է միջին հայերենում և դործածվում է որպես ձևի
պարագա:

Օրինակներ՝ Թևիկս ի շիջ ձգեր, պագնելէն ի տուն ի տարեր
(ՆՇԶԿ, 128): Զուր, գրլղրլայէն կու գաս (Ն. տ., 237): Լուռն կու զար
սրլսրլայէն Ռսկի պիտով պրլղրլայէն (ԱՄՇՄԶ, 422):

Արեւմտահայերենում ես սա ձևի իմաստ է արտահայտում:

Օրինակներ՝ Զեփոնն է՛ խաղալէն խաղալէն կը փրթի բլուրներուն
կողմէն (ՈՂՅ, 298): Մութ սենեակիս մէջ կը շրջմ առջի համարչուն
անբոխէն (ՄՄՇԺ, 36): Հնուներէն ոտսի մի թաւ հեծքը կուզայ զոլ-
ղրղրլայէն (Ն. տ., 37): Կը մարեմ լույսը լամպարիս, ու կ'երազեմ մա-
փելէն (Ն. տ.): Կ'անցնի ասուպը զէմքիջ ժպտալէն (ԼՇԸԵ, 24): Բայց
ինչ փոյթ մեղ, զուն վրնջէ եփարսին հետ սուրալէն (ՍԸՆ, 141): Մարն-
շալով և լողալէն իր զաւակը փրկել կ'ուզէր (Ն. տ., 168): Թուփերն ի
վար շուրջ կ'երթար նեալէն (ԲՍՆ, 41): Թափօրը կու զար պրտալէն ու
երգելէն (206, 119): Իրիկուրը Ազամ եկաւ երգելէն (ԲՈՆ, 87):

Արեւելահայերենում ընթացակցական զերբայր ընդգծված բարբա-
ռային երանգ ունի: Այն դործածվում է ձևի իմաստով:

Օրինակներ՝ Միակ կենդանի մնացածները բարաշեն արջուրներն են, որոնցից առաջին պես Բշխալին հասում են Քինգլոյի անապահան ակների պազպաշուն շրերը (ՀՄԱԶԶ, 384): Այդ տեսքով թեր չարգած սագի էր նման Իվան Բեյը, մի դառավ սագի, որ լեզվեզային է դեմս (Բակ., 390):

Ներակայական դերայի լրացական դերի մասին.—Միջին հայերենում այս դերայը երբեմն կարող է ձևի իմաստով լրացում դառնալ բայերի մաս: Օրինակ՝ Եւ աւր զայս պահանջող զինչ որ ի մեզ են սերուննկ (ԿՅՏ, 178):

Արեւելահայերենում եւ այս դերայը հազվագեղ նշված իմաստով գործածվում է: Օրինակ՝ Իր ակնարկը այս անգամ պիտի տարածուի հաստատ, խաղաղ, քափանցող (ՇՇ, 1, 154):

Արեւելահայերենում այս դերայի հազվագեղ գործածությունները նշված իմաստով օրինաչափական չեն:

Օրինակներ՝ Գառվ երիտասարդին միշտ նստած, արթուն, հոգառար և ուշադրութեամբ հետևող զիրազդի բնույուն, շարժումներին և հիվանդութեան բնաբացբին (ՎՓ, 3, 23): Այբերը սակայն հասկացող մայրսում էին (ԱՍԱ, 228): Մերենան կանց դառավ տան բայց դարբանների առաջ ու գլուխացնող սույեց (Ն. ա., 233):

Անշուշտ չի կարելի անասնել այն զեպերը, երբ ենթակաշտական դերայը անականի արժեքով է գործածվում:

Օրինակներ՝ Նայվածքներով խորին, երկար, ներող, ճկար կրկին զեռող, խորհրդավոր (ՎՏ, 2, 15): «Նդից»-ներ, «Ավիտա»-ներ.—Ախ, թև նրանց հեղող տեսներ (ՊՍԾԺ, 4, 27):

Ապանի դերայի լրացական դերի մասին.—Միջին հայերենում անկա ապանի դերայի ի-ով վերջավորվող ձևը (որն արդեն անմարմնի է վերածվում հաճախ) երբեմն կարող է ձևի պարագայի պաշտուն կատարել:

Օրինակներ՝ Զույս ամկնն երեկի տեսանեմք (ԱՕՐ, 21): Եկեալ տեսայ զեա ինզալի (ՀՄՐ, 78):

V. ԲԱՅԻ ԼՐԱՅՈՒՄՆԵՐԸ ԳԵՐԱՆՈՒՆԵՆԵՐՈՎ

Հայերենում բայը լրացումներ է ստանում դերանուններով: Ընդ որում դերանունները դրսևորում են գոյականի հատկություն, և որոնց շարադրուական հարաբերությունը լրացյալ բայերի նկատմամբ չի տարբերվում գոյականների նույն հարաբերությունից: Երկրորդ դեպքում ցուցական, հարցական-հարաբերական դերանունները բայի լրացում գառնում են անկախ գոյականի հետ ունեցած հարաբերությունից: Մեր քննության առարկան հենց այս կապակցություններն են:

Յաջական դերանունները բայի լրացում.—Ցուցական դերանունները բայի լրացում գառնում են հայերենի բոլոր շրջաններում:

Գրաբարում այդ դերը կատարում են այսպես, այդպես, այնպես, նայեցես, տայեցես ցուցականները:

Օրինակներ՝ Այնպես արասցէ ծառայ քո (Գ Քաղ., Բ): Այնպես բաժանակց (Ցուղիթ, ժՁ): Այնպես լուսաորոնցէ լույս ձեր (Մատթ., Ե): Ոչ այդպէս արարին հարքն (Քիւր, ԼԲ): Զայդ Տեառն հասուցանեք այդպէս (Բ, Օրէնք, ԼԲ): Այսպես ասէ Տէր զօրութեանց (Ա, Քաղ., ԺԵ): Այսպես պատուիրեալ էր նմա (Նսփեր, Բ): Որպէս մեկինեանց մեզ նայեպէս և պատահեաց (ժնն., ԻԱ): Նայեցաք լուիցուր և քնզ (Յեռն, Ա):

Միջին հայերենում բայի լրացում գառնում են նաև այսպիսի, այդպիսի, այնպիսի, այնքան, այդքան, այսքան, այսչափ, այդչափ, այնչափ, նայեցաք, այսցեղ, նաեց, նաեցեղ, նույնց, հեցկուն, նայեցաք, նայեցաք, նաեցաք գերանունները՝ արտասոյանով ձևի, չափի իմաստներ:

Օրինակներ՝ Այսպես ազատեցաւ մարդն ի մա՛նասնէ խրատով աղ-լորին (ՆՄԺԱՎ, 163): Այնպես ասով զէջ սաստաժանարգ (ՄԳԿ, 21): Այնպես պատահեալ ու զարձաւ (ՆՄԺԱՎ, 45): Սոյնպէս առարեաց առ թագաւորն Ափխազաց (ՍՄՊՅ, 38): Այսցեղ համարեա զամեն հաստատումն՝ այլոց օրինակ (ՀԶԲԺ, 213): Զգինին հաեց խմեցէք, որ զտրոծն սպանէք (ՆՄԺԱՎ, 301): Արի ու հեցկուն զեա, որ ծոցոս ակրն լիմտեայ (ՆՔԶԳ, 201): Զաեցեղ կու հանէ սրտիս, որ հազիմ ես այլ մայցղէն (Ն. ա., 181): Ցայսմ ամի չուրքն լեեց պակասեցան, որ բազում զե-սազայ չազայք խափանեցան (ԺՅԶԶԱ, 53): Այսպիսի գրեցին և երբ-մամբ հաստատմացուցին զիրեանց նեցղութիւնն (ՄՈՒԺ, 101): Նոս էրք հանչապ մի ծոսայլ զինք, որ պի գրին տոճեայ, նա իրատեք է, ազատ է ի ծառայութենէ (ՍԳԳ, 66): Այնչափ տղաւն զկատարած, որ հոշոյ աչքս բացի (ՅԳ, 365): Այնքան պահեաց, որ սնդղն մեռան (ՊԱԿ, 574): Զի՞ այդքան քնզ երկարաւ մտանես (ՄԳԱ, ՍԶ): Այլոց այնչափ բարձիր արշափ քնզ ես քեռն որդէ (ԿՅՏ, 176): Զաեցաք շանչոյ հեա իր, որ իրմէն պագիկ մի առի (ՀԶՄԲ, 410): Զաեցաք գիրկուծոց ա-նենք, պազ հազար, մինչ որ լուսանայ (ՆՔԶԳ, 214): Մասս մանկաղով կտրի ի, ինչչաք կարացի զրկ (ԺՅԶԶԲ, 359):

Արեւելահայերենում բայի լրացում գառնում են այսպես, այդպես, այնպես, նայեցես, տայեցես, այսչափ, այդչափ, այնչափ, նույնչափ, այսքան, այդքան, այնքան, այստեղ, այդտեղ, այնտեղ ցուցական դերանունները:

Օրինակներ՝ Մի անգամ մտրից այսպես հարցրեց (ՀՇԶԶ, 3, 121): Այնքան ծարավեց անմեղ արուռի (Ն. ա., 167): Մենք առաջին, գուցե և

վերջին անգամ ենք նրան տեսնում այդպես ժիթադիլիս (ՔՀԱԶ, 45): Գնանի վրա կարկառանքները պնս այստեղ-այնտեղ ձեփվել են տան-անտանի սավերներ (Ն. ա., 46): Իսկ մենք այս դորամասից առաջմ այնքան էլ չենք ուզում գործ բշվել (Ն. ա., 164): Այս ամենը նա գրում է նկարի ետևում, հետո գրում է հասցեն և ասում, որ մյուս գալիս կրերի (ՌԱԱԿ, 202):

Արևմտահայերենում բայի լրացում գտնում են այսպես, սապէս. այդպէս, այնպէս, այսչափ, աչափ, այդչափ, այնչափ, ասանկ, ասանկ-անանկ զերանունները՝ արտահայտելով շափի կամ ձևի իմաստ:

Օրինակներ՝ Ձոր ձեռք կը բերէ այնչափ, որչափ պէտք է դիմացինը շողորթնելու համար (2ՊԵԺ, 2, 180): Սաչափ բռն միայն, որ պարտք զգացի զինքը պաշտպանել (ԵՕԵԺ, 4, 218): Ձիւնը զիս այնքան կը շրջաներ, որքան կը կուրացնէ բացարձակ ազատութիւնը (ՇՏ, 1, 305): Այն ազատած է այնչափ, որ զայն հալել կը տեսնեն (ՎՔԻ, 74): Երբեք այսչափ խնդացած չիք (2ՊԵԺ, 4, 152): Այդչափ միայն կը լիշնամ (ՕՉԵ, 277): Ինչո՞ւ հաշուն տառապանքը ասանկ յանկժայռու (ՏՁԿ, 65): Յետոյ սապէս կը շարունակէ (ԱՅԵ, 363): Հասարակ բազարապետութիւնը և պարզ կնամեմարութիւնը անանկ կը պահանջէին (ՕՉԵ, 209): Ազատութիւն, թե՛լ այսպէս բացած չիք կուրծքս զեռ (ՎՔԻ, 351):

Հարցական-հարաբերական դերանունները բայի լրացում.—Այս զերանունները բայի լրացում գտնում են հայերենի բոլոր շրջաններում: Գրարարում բայի լրացում գտնում են րնդէ՛ր Լ՛ր, զի՛ ի՛նչ, զի՛նչ. ուստի՛, որպէ՛ս:

Օրինակներ՝ Կամ բնա զի՛նչ իոյ յազրը (Եզն., 2, Գ): Եւ զի՛նչ առաքեցի ի խաւարն արտաքին (Եզն., 2, ԺԲ): Զի՛նչ շահեցէ ի բարեբարութենէ՛ անտի (Եզն., 3, ԺԷ): Զի՛նչ ետ ի ձեռս իւր պատրեալս՝ նմա շարչարեւի (Եզն., 4, 2): Յի՛նչ ինչ արդիւք արար Աստուած զանկէբաբարանն (Եզն., 1, Է): Ընդէ՛ր պատժիցեն զայն՝ որ ոչ կամօքն շար իցէ (Եզն., 1, ԺԵ): Հագար ամն ուստի՛ Երեւէր (Եզն., 2, Գ): Ուստի՛՝ օձն զոր սատանայն կուէք՝ իմացաւ զհանգամանս շարին (Եզն., 1, ԺԲ): Այլ հոնչապի և զնք ոչ յաւուրած ձննգրտուր անուն... ուր յոպլս հասաւստեպանն՝ նոյնպէս և նովին թուով կան (Եզն., 1, ԻԵ): Զգտունն զնորմիզդ հի՛մ ձնանը (Եզն., 2, Գ):

Միջին հայերենում բայի լրացում գտնում են նաև ո՛նց, ի՛նչո՛ւ, ո՛ր, որչափ, որքան:

Օրինակներ՝ Որչափ Երթալ՝ պակասի և թուանայ (ՄՀՁՄ, 58): Թէ այն ժառն Լանի արժեանայ (ՄԳԳ, 77): Քանի ամբիշն զմեզ յաշխարհի (Ն. ա., 533): Ո՛նց ելանեն ես ի զուրս (ԳԱՏ, 265): Կամ է՛ր կորուսեր զու զեռ (ԵԿ, 152): Զի՛նչ շրջիս աստ (ԷՀՄԳՄ, 84): Գու որպէ՛ս գիտա-

ցիր զուկն (ՆՄԺԱՎ, 203): Նա ի հորն յի՛նչ կրկնի (ԿԵՏ, 197): Որքան քակեն կկրկնի, Քանի՛ շինեն սիդճ մզկիթի (ՀՄԲԲ, 168): Ինչպէս կինն ի յաշգոյս (Ն. ա., 427): Տես սեց գովէցի զբեզ, վարպետ, լաւ ծաղիկ զՍաղմոսարանս (ԺԵՀՁԳ, 73): Որքան սպորի շեղարցնես (ՆՄԺԱՎ, 61): Ես զգրիս ի՛նչ գիտի (Ն. ա., 132): Մնէլ ես... յաշխարհս կկել, ստոր խաղար, թէ ուստի՛ կու գաս, Եկէլ ես յոտար Երկիր, մէկ ցուցու թէ ինչո՞ւ կու կենաս, Մեռնիս դու՝ ի հող մտնու, մէկ ասա, թէ ո՛ր կու գես (Ն. ա., 261): Ով մարդ, յինչ թողուս զգոսայեալ ծառերն և կոտորես զգոթը և զմանրը (ՆՄԺԱՎ, 169):

Արևելահայերենում բայի լրացում գտնում են որքան, որչափ, Լանի, ինչ, ինչպես, ինչքան, ինչչափ, որեւէ, ուր, երբ հարցական-հարաբերական զերանունները:

Օրինակներ՝ Այս ձյունափաթիլ ձերմակ մազերս—ինչպէ՛ս մարեցին հրոհմով սերս... Ինչպէ՛ս մտորեցին ծովն հրաբուխն (ՀԺԲԷ, 3, 39): Ինչպէս են կրակում, որ ոչ մեկը չի կպչու (ՔՀԱԶ, 79): Էլ ինչպէ՛ս պիտի զու թեզ զգայիր (ՊԵԺ, 4, 146): Քանի, Լանի կամեցել եմ Հանգիստ գտնել կյանքիս մեջ (ՀՀ, 46): Մոտիկներս ո՛ր կորան, Ինչքան լացի, ձեն ամի՛ Ձեն չի սպին, լուռ կորան (ՀՔ, 1, 148): Ե՛րբ են փայլել ուրբա օրերն իմ սրտում (Ն. ա., 158): Որքան ենք մենք խաղացել (ՀՔ, 2, 8): Ինչ էս, նանի, էլ բարկանում (ՀՔ, 2, 115): Ի՛նչ ես գորս գալի, խնկրածաղ անում (ՀՔ, 2, 46): Քանի զուրս թռչեա, նայն զես ու զեն (Ն. ա., 47):

Որոշ անորոշ զերանուններ են կարող են բայի լրացում գտնուիլ Օրինակներ՝ Նա գաշտի նորածիլ արտերին նայելով՝ մտածում էր ինչ-որ (ՍՁ, 1, 193): Կապտանը ինչ-որ պրոցում է Ապիտի հետ (ՀՄԱԶԷ, 3, 135): Ինչ-որ չի համապատասխանում այդ վայրը իր նախկին տպավորութիւններին (ՎԹԵ, 503): Ինչ-որ վրաս եմ թնկ զիշերը (ԳԲՈՂ, 5):

Արևմտահայերենում բայի լրացում լինում են որչափ, որքան, ինչպէս, Լանի, ինչ զերանունները:

Օրինակներ՝ Ահաասիկ ինչպէս կ'երեւակայլի զինքը (ԳՁԵԺ, 1, 379): Որչափ խնդացին այն օրը (ԵԵ, 586): Ինչ ստանցար, կկուր նեղաստեղակը տես (ԳԱԱՓ, 86): Ի՛նչ կ'երթաս կու գաս բուրտառի նման օրորակէն (ՁՈԵԺ, 72): Որքան կը սիրէի զայն (ՀԵԱԳ, 155): Էս անտէր բրբրակին տակ Լանի՛ մնաս մինակ ու մենեմար (Ն. ա., 258):

Հնդհարազե թվականը բայի լրացում չի դառնում՝ անմիջապես Քանակական թվականները երբեմն բայի լրացում դառնում են գոյականաբար գործածվելով: Այսպես, գրաբարում և միջին հայերենում քանակական թվականները գործածվել են գոյականաբար:

Քէ մարդն ի զգումն զայ՝ հինգ հարիւր կը թողում նորս (ՅԺ, 339): Մէկ մողն հարիւր վաստակեաց (ՄՈՒԺ, 132): Բերէր... ընդ միոյ հարիւր (Մարկ., 9): Տան պտուղ... ընդ միոյ հարիւր (Ն. տ.): Մի ի Աէն՝ հաւածեաց զհազարս (Յեսու, ԻԳ): Կու գան ու կու տան հազար շնմ առնել և թղ շնմ ի տար (ՆԹԷԿ, 135):

Ավելի հաճախ քանակական և դասական թվականները բայի լրացման դեր կատարում են որեէ՛լ չափի միավորի հետ զուգակցված, և այդ բառի գեղչումով երբեմն դիտվում են բայի լրացում:

Օրինակներ՝ Չանուշ գինին կարմիր որակ, Սովաւ բմպես շորս կամ հնգակ, Քէ յաւելցուս վեց կամ եօթնեակ, Լինիս այլոց ծաղր ու կատակ (ԱՄՄՂ, 136): Տանուհինց շատ է ապաշխարել, տաս ոտեմ և խմեմ, հինգ ապաշխարեմ (ԷՃՄԳԱ, 97): Այն մարդն, որ երկու խօսի, զմէկն քաջքը և զմէկն լեղի՝ նդրայր է օձին եղեր և զնորս անէժրն ընդունի (Յ, 503): Եւ թէ երկրորդ ամուսնանայ՝ իրը զերրորդ համարեալ է (ՄԳԳ, 92): Առաջի վաճառելովն Ս. յ. բ. դրամ ծախեցաւ... երկրորդ վաճառելովս այլ Յ-ն յր դրամ վաճառեցաւ (ՆՄԺԱԿ, 272): Քեզի զիրկ ու ծոց անեմ, պաղ հազար, մինչ որ լուսանայ (ՆԹԷԿ, 123): Վայ տասցէք հարիւր հազար, Սուղ հասու շայոց խտասար (ԺԵՂԶԱ, 434): Մոցց էլ մտեալ կամիմ, թէ հազար կանչես Քրիսթ (ՆԹԷԿ, 199):

Անկախհայերենում ևս քանակական և դասական թվականները նախ դառնում են բայի լրացում չափի միավորի գեղչումով:

Օրինակներ՝ Մեկ լայիս ևս դու՛ զարկից մահ՛վան գեղին մասների, շագար ու մեկ ծիծաղում մասների տակ կյանքի վառ (ՇԲԷ, 3, 112): Ում համար յար՝ հայոց համար դու հազար ևս պաշտակի (Ն. տ., 2, 211): Գնաց հո բերեց, թաթիկներին էլ զնո մի երկու խփեց (ՇՄՏ, 251):

Այդ թվականները ևս կարող են դառնալ բայի լրացում՝ անմիջապես լրացչայի գեղչումով:

Օրինակներ՝ Հինգ-հինգ, յոթ-յոթ, ինն-ինն շարվում են իրար ևտե-վից (ԲՃԱ, 55): Շարյուր հազար կատան նա, ով այդ տանի առջա-լին (ԳՄԸՆ, 392): Մեկ ապրելով, տաս մեռնելով, Մեկ դարկելով, տաս դարկվելով, Քողին Ասանս զմրուխս սարեր (ԳԷՆԺ, 2, 39):

Արենմտահայերենում ևս թվականները կարող են բայի լրացում դառնալ կա՛մ գոյականաբար գործածվելով, կա՛մ անմիջական լրացչայի գեղչումով:

Օրինակներ՝ Առաջին լսելուս բան մը շրքի խորհիլ (ԹԳԿ, 28): Առջի անհնչուն կանգ առած էր այդ տիկնոջ բով (ԳՋԵԺ, 1, 275): Ամիրխաս աչքերը շուրս բացած և ականջերի տասրելուս, կը լսէր այդ ձայնը (ՌԶՅ, 183): Ամէն որ կը շանայ տաշի՛ն սկսողն ըլլայ այսինչ կամ այսինչ գործին, ամձանօթ նամբայ մը առաջին բացողը (ԱԶԵ, 229): Մեկ շարեցին շուրս-շուրս (ԱՄՉՄ, 77): Կը բայէն անոնք եկեօ, երեխ-երեխ (ՎՄԷԲ, 182): Շայսու առջի խանութպանը մնացած էր, հինգ վաստկելով, հարիւր փառք տալով Աստուծոյ (ԹՐԱՆ, 281): Գրչերպագահը տասներկու կը զարնէր փողոցին հնչուն մայրիկ վրայ (ԳՋԵԺ, 1, 54): Տարակոյս շկայ, որ էթէ հինգ կանչէր՝ Գոն և հինգ պիտի ունե-նար իր ապու (ՇՊԵԺ, 3, 8):

ԻՎԱԿԱՆԱԿԱՆ ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Հայերենում մակերայր, ածականի նման, կարող է ստանալ լրացումներու Այդ լրացումները միատեսակ չեն: Գրանց մի մասը ծառայում է մակերայրի արտահայտած հատկանիշի աստիճանը կազմելուն: Գրաբարում այդ դերով հանդես են գալիս շափի և աստիճանի մի շարք մակերայրներ (կարի, յոյժ, շատ, հուսկ, առակ), դերանուններ (այնչափ, այնչափ), ածականներ (հաշ, փոք ինչ): Այս բառերը կարող են զգվել համարյա բոլոր տեսակի մակերայրների վրա՝ կազմելով գերադրական, կրթմն էլ բաղդատական աստիճան:

Օրինակներ՝ Այլ աշիպէ կամեցաւ զի ոչ կարի վաղ տանիցէ, և ոչ յոյժ անագան (Եգն., 3, ԺԶ): Կարի խիստ դայրացեալ ևն միզ (ՂՓՊԶ, ԽԸ): Մտրակեալ դերիվարն իւր զկնի Գեղեհոնի այնչափ փութապէս, մինչ զի չեա քայլ և ոչ քայլ առաջի իւր (ՅՄՊՄ, 282 ա): Որ սպա յետոյ սակաւ մի անկաւ ի ձեռս Գազկայ Արծորնույ (Ղե., Պատմ., Լ): Փոքր ինչ յառաջ իրազկի լեալ թագաւորն... շուէ զնայ յլստի գաւառ (ՅԳՊԶ, 304): Յունաց հուսկ կրթմնն յետոյ գտաւ զիր ի Կազմեայ լուսմանէ Փրեհիկեցոյ (ԹԱՊՏԱ, 1, Ա): Արծանի հուսատարութեան ան զմամանակագրութիւնս շրջադալնն յոյժ զեղեկապէս (ՍՏՏՊ, 1, Ա): Հրաման տար՝ նախ զնոսա... յաներկոյթ տեղի ինչ տանել, շատ ի կարաւանէն հետի (ՂՓՊԶ, ԽԸ): Զլեզու հայերէն խօսից Բաշ տեղեկաբար գիտեր (ն. տ., ՄԳ): Եկզ վահանայ այնչափ քաղցէ շատ բնորդէմ է բանիցն վրտայ (ն. տ., ԿԵ): Նա առակել յորդուբազոյն ճնչէր և արտօսք ի վեր բերեալ ճեղսր (ԹԱՊՏԱ, 3, Գ): Յերկուս տեղիս կարի իմն յոյժ համեալ նուսմէ ակնակտոյց լինելով (ն. տ., 4, Զ): Դանաջոյց զիս բառականն յոյժ (Հոսթ., Ա): Զարմացաւ, թէ այնչափ վաղ մեռաւ (Մարտ., ԺԵ): Իրեւ կարի շատ ստիպեաց (Բ Մակ., է):

Միջին հայերենում ևս շափի և աստիճանի, ձևի, ժամանակի, երբեմն և տեղի մակերայրներ կարող են ստանալ համեմատութեան այս կամ այն աստիճան ցույց տվող լրացում՝ արտահայտված շափի և աստիճանի մակերայրներով (կարի, խիստ, անելի, առակել, յոյժ և այլն):

Օրինակներ՝ Նա յոյժ մտերմարար հոգսր վասն Վասակայ (ԱՕՊԵՍ, 169): Զլինի, որ վասն խոստարտութեան խիստ յառաջ հրթայ (ՄԳԿ, 32): Նա շտայ տուգանք ու թէ տայ՝ նա խիստ էշիկ (ն. տ., Զ): Քէ չէ՝ գաղտել զայդ լեզուդ, որ անելի շատ չի խօսիս (ՅԴ, 270): Զհուրն ինձ համար պատրաստել, որ զիս այրէ խիստ անխնայ (ն. տ., 285): Թայց թէ խիստ շատ գայ՝ բանէ որ հիտեղն շատ չի վատուծի (ԱՕՐ, 358): Յոյժ եմանակի կերպաբացրեալք ևն ամենեքեան (ՊԱԴ, 410): Կարի ճշդիւ պահանջեն (ՊԱԴ, 155): Ելաց յոյժ դառնազին (էՀՄԳԱ, 219):

Այստեղ երբեմն մակերայր լրացում գտնուում են շափի երկու մակերայր:

Օրինակ՝ Սատանայ տրտմացաւ և կարի խիստ ի խոր խոցեցաւ (ՆՄԺԱՎ, 183):

Այս դեպքում երբեմն իրար մոտ գրված երկու մակերայրները կարող են դիտվել զուգարգրված համադաս անդամներ և ոչ լրացական հարաբերությունում կազմված բառեր:

Օրինակներ՝ Շատ անչափ ուտէ (ԱՕՐ, 310): Մարլի և շատ չուր խմէ մարդն խիստ անչափ (ն. տ., 319): Յոյժ շուսախոյր ճեպով յարգարեաց յամենայն որպիսութիւն կողմանցն այնոցիկ (ՊԱԴ, 24): Անկա հակատակութիւն ի մէջ Էպիսկոպոսին և ժողովրդոցն յոյժ սաստիկ (ն. տ., 371): Կարի յաւառ անողորմ հարին (ն. տ., 157): Որ և բազում մամանկօք կանխաւ յառաջ զայս սասցին (ԿԵՏ, 225):

Մակերայր համեմատության այս կամ այն աստիճանը կարող է կազմվել ածականով, ցուցական դերանուններով:

Օրինակներ՝ Պատեճ համարեցար բուն առաջ վասն թագաւորաց զրկի զերաւունս (ՄԳԿ, 16): Բուն յառաջ հրամայեալ է ս. Սահակ (ն. տ., 28): Եթէ որ մշակ վարձէ ու առանց խնամոց այնչափ շատ հալածեցնէ ի բան (ՄԳԿ, 21): Նա գիտար ի պիտոյս ստին՝ հանց շուտով, որ ևս լիմացայ (ԽԵԶԿ, 287):

Արեւելահայերենում ևս շափի և աստիճանի, ժամանակի, ձևի, տեղի մակերայրների համեմատության աստիճանները կազմվում են առաջին հերթին շափի և աստիճանի մակերայրներով, ինչպես՝ Իբշ, շատ, ապկիւ, առակել, շախագանց և այլն:

Օրինակներ՝ Մեհր շատ էլ հեռու չենք գնում (Շիրվ., 5, 188): Նրանք շախագանց շատ են սիրում ժողովիներ և կոնֆերանսներ (ն. տ., 194): Երեքը դրանցից շարունակ սաքի գոմերում էին լինում և տուն զալիս էին շատ սակավ (ՍԶ, 2, 80): Թ, շատ առակել գծին դրանից եվ եղիկի էր հազարապատիկ (Զ, 195): Շատ ապկիւ բարձր ու ամուր զգացումներով են կազմված իրար (ԱՍԱ, 49): Նա այց բոլորն անում էր

շատ համոզվեւ, շատ սրտանց (ՔՔՊ, 1, 369): նրանք բարձրանում էին շատ դանդաղ (Ն. տ., 559): Զորկերակը զարմանալիորեն արագ էր աշխատում (ՔՔՊ, 3, 420): Ար, նրանք այնտեղ հաճախ, շատ հաճախ հուց էին մտնում լոկ լուսարացին (ՊՍԱՁ, 176): Ոչ մի կենդանի վաղ չկարողացա ազատել (ԱՍԱ, 10): Վաղուց, շատ վաղուց էր մեակ մարդը (ՆԿ, 1, 76): Երեւակայեցեք, այսօր մի էիչ ուր վեր կացա, որովհետև գիշերը շատ ուշ տուն եկա (ՆԿ, 1, 248): Բզլաբովին հանկարծ, կարծես մի դուրբական զավազանի շնորհիվ, մի քանի օրում ծանոթը ծածկվեցին փոքրիկ սերկերակը (ՄՄԵ, 120):

Մակրայի համեմատության աստիճանը կազմվում է նաև սրուշ աստիճանների միջոցով:

Օրինակներ՝ Իսկ այդիների շուրջապարը կանաչ ձգվում էր անձայր ու անձայր հեռու (2, 226): Տասներկու տարի շարունակ նա անընդհատ բնորովի էր բյուրայի կազմում, երբեմն բացարձակ միաձայն (ԱՍԱ, 449): Անհեարին արագ պետք է զորք հասցնենք մարդկանին (ԳԿՎ, 588): Փողոցում նա բալլում էր անսովոր արագ (ՍՁ, 2, 340): Սալառնում է նա տիեզերքի սարածության մեջ անսաման ասուղ (ՎՓ, 3, 299):

Մակրայի համեմատության աստիճանն արտահայտվում է ամենինչ համակ դեբառու + մակրայ կապակցություններով:

Օրինակներ՝ Գիտեք, ես այնքան վաղուց ընկերներ չունեմ (ԱՍԱ, 35): Շատ քիչ տղամարդիկ իրենց փողոցն այդքան շաղկապեցնում էին հեռու ձկնիկներ գեղու (ԱՍԱ, 276): Քեզ, այդքան ուշ, ինչի համար պատանջեցին (ՊՍԱՁ, 214): Ոչու ու մեր այս կարճատև երջանկությունը այդքան շատ բնորոշում (ՔՔՊ, 3, 184): Մեր քանաձայն ծանոթության և այնքան հաճախ հանդիպումների ընթացքում երբեք չէր խոսել սիրո մասին (Շիրվ., 5, 305): Որ ես շտապում էր այսպես սրաբաղ (ՍՁԲ, 7): Նա շատ զարմացած էր, թե ինչու է Քաղաքը այդպես անակնկալ կանչել իրեն (Ն. տ., 183): Վարդենիների սյուղերի վրա ինչի էին զննչվում ծաղկաթերթիկները, որոնք այսպես չեղարեն զարդարել էին (ՔՔՊ, 3, 139): Ուրեմն շատ բան գիտեք նա Գուրգենի մասին (ԱՍԱ, 510): Վա՛, էս մարդիկ ինչ վաղ են քնում (ՀԹ, 2, 107): Սիսեց հեկեկալ այնպես ուժգին, որ թվում էր, թե նրա մարմինը կտորկտոր է լինում (Շիրվ., 5, 59): Հետո այնպես շատ անպիտան անակնկալ գեղեր և կշեղի լեզուն, որ Մարտին ապիրը շուտով կշեղեց հանձնեց նրան (ՍՁ, 1, 436): Պատմում է այնպես մանրամասն, որ շատերը այդպես չեն կարող պատանել իրականում իրենց տեսածը (ԲՅՍՁ, 205): Գնում է ն ոտքերը փոխում այնպես կալվալալալ, կարծես անպատում է կոխել դեպի (Բակ., 222):

Արձագանջներում ևս մակրայների համեմատության աստիճանները արտահայտվում են նախ շափի և աստիճանի մակրայներով, ինչպես՝ շատ, էիչ, էիչ մը, շափազանց, խիստ, անելի, յոյժ, բոլորովին, պակաս և այլն:

Օրինակներ՝ Իզական սեռն ալ արականին պես վիճարանութին էիչ մը շատ կը սիրէ հոս (2ՊՇԺ, 1, 160): Քիչ մը շափազանց պնդեք է (ԵՅԺԺ, 1, 75): Աստիճանի անգամի համար շափազանց խիստ շփարուցան հետո (ԵՅԺԺ, 4, 580): Կը խնդրէ իր բժիշկէն, որ էիչ մը նուազ դառն զեղեր տայ իրեն (ՏԿՎԱ, 285): Ենչեթ անելի մտեցաւ, անելի, էիչիլ մը անելի (ՇՇ, 1, 75): Միթէ էիչ մը էի՛չ հասալած էր Անտիս իր անկողնին մէջ (Ն. տ., 183): Ազանի շատ անիկ բարկացաւ (Ն. տ., 60): Քիչ մը ասուց պատ մը քաշեցիք աղչիս (ԵՅԺԺ, 1, 35): Շատ վեջը միայն ինք ալ փոխազարծ համակրութիւն մը զգաց ինծի համար (ԳԶԺԺ, 1, 230): Անցնելով նա մտոցուկ կըլլայ շատ կանուխ (ՄՄԵԺ, 161): Անիկա բացած է այդ խոսակցութեան շատ ասուց (20Ե, 47): Լուր դիպին մէջ շատ շատ սարածուցաւ (ԵԱԳԱ, 258): Գեղեր միշտ կ'երթար գիշերու լեւաբորին յարկաբաժինը (ՇՇ, 1, 184): Միս օր ու միս օրերը անիկ ու անելի կանուխ գացի հոն, անիկ մօտիկ նստելու համար այս հրահրուտ սփնջիսին (ԲՍԵ, 237): Շատ բացէ կ'երթայինք (ԵՅԺԺ, 1, 316): Շատ վարդ հագին կը նշմարուրք դիպին խանձարուր (ԲՅՅ, 90): Քիչ մը վերոք թխագոյն դօտի մը կ'երկինայ սպառնազին (Ն. տ., 290): Քիչ մը բովնակ ու կուսով նստած է զետիքը (ԼՇԸԵ, 223): Տագնապ մէջ ժամերը շատ կամաց կ'երթան (2ՊՇԺ, 4, 72): Հիմակ անիկ դիտարկեցին զննել բարեկամիս զմեք (ԵԵ, 479): Գեղեր բնագաղարք մերկացուցին իրենց դուխները (20Ե, 206): Զովից կը քայլ էիչ մը բարձրուէ (ՎՇՇ, 221): Ժամ էր, որ Անդրանիկ Յէնչընեան էիչ մը լրջաբար մտածէր իր իսկական կարողութեան վրայ (ՏԿՎԱ, 39): Անիկ ուժգոյնէն շարունակ կարողացաւ Մարտիկեանին (ՂԵԵ, 109):

Այստեղ ևս մակրայի համեմատության աստիճանը կարող է կազմվել անակնկալների միջոցով: Օրինակ՝ Անսովոր արագ ընթացքի մէջ էիչք (ԳՅՄԱԺ, 273):

Ավելի հաճախ համեմատության աստիճանները կազմվում են դեբառուներով:

Օրինակներ՝ Այս թերթին մէջ Օղակն այնքան շատ սկսաւ փոխել իր կարծիքները, որ ընթերցողն ալ կուսէն չկրցաւ հասնել (Ն. տ., 250): Աստուան ժամը 9 ու կէսին կ'անցնէինք Մեքքէի առջևին, թէև այնքան հեռուանց, որ հազիս ցամաքը սարսափօրէն կրնանք որոշել (Ն. տ., 316): Այնքան հաստատապէս համոզուր են, որ ամէնքն ալ իրեն խոստովանութիւն մը կրնան սպասել (ՏԿՎԱ, 321): Զանոնք կրկնած էր

այնքան շատ, որ այլևս իրմէ անշատած կը թուին (ՇՇ, 1, 361): Այս
հրէշին ծնանկուն վրայ չեմ գործածար, բայց այնչափ վաղ մեանկուն
վրայ կը խորհիմ (ՀՊՈՃ, 4, 437): Այդչափ քերտուրէ մի բառեր (ԵՅՇԺ,
1, 166): Իրօք այսքան զիրաւ ձգուելիք բամբուկիք մէկն էն էս (ԳՂՁԺ,
1, 145): Ենզն տղան այդքան կանուխ կը սկսէր ստառաւանքը ճանչնալ
(ԱՅՁ, 119): Այդքան բարձրուն, ազնուուն, ամբողջակաւորէն գրա-
կանութեան նուիրարեւուած կեանք մը քիչ կարելի է գտնել (Ն. Խ.,
389): Որքան սխոր է, էրբ քեզ կ'օտրանան այսքան կանելի (ՎՄՂԲ,
205): Յետոյ գարձաւ նշնեան լուս (ՍՄՍ, 29): Անոր մասին արեւան
հիմուկիւն տարբեր մտապատկեր մըն էր կազմեր (ՇՇ, 1, 184): Այդ-
պէս արագ բայեց միեւն զարտէզին ծայրը (ՍՎԱ, 124): Ինչպէ՞ս կա-
րելի էր այսպէս ստանորէն մեկնուի մասին խօսիլ ստանց պայուսիլու
(ՍՄԱ, 92):

Չափի և աստիճանի, ժամանակի, տեղի մակերայնէրը կարող են
ստանալ նաև այլ ձևերով արտահայտված լրացումները:

Այսպես, զորարարում գրանք ստանում են Բան նախագործիչամբ և
Նայցականով խնդիր, որը ցույց է տալիս համեմատութեան էջը ծառա-
յոլ արտրկան:

Օրինակներ՝ նա Բան զամենեսան ասանկ զիտն՝ թէ մեղանչէ
(Իմաս., ԺԵ): Ի ներհագոյն Բան զպարխալն քնդ բազում տեղիս կըտ-
րեաց զբարինան (ՄԽ, 2, 1Թ): Արամս Բան զդուռն ձորայ կըսենն (Ն.
Խ., 4): Բարբրեցէք ասանկ Բան զննեմ Բարկոյնի (Ն. Խ., ԳԲ): Մի
այլում ումեր փոյթ ասնիչիք յառաջ Բան զնա բմբունի (ԹԱՊՏԱ, 2, Ա):
Այլ զգորար և մտահարուստ ումն շտտոր մեծ նախ Բան զմեզ վերա-
դրեաց (Ն. Խ., 4, Գ): Վերագոյն Բան զնա լրացոյց զկարգս եկեղեցոյ
սրբոյ (Ն. Խ., 4, ԺԱ): Ընթացաւ վարագոյն Բան զՊետրոս (Յով., Ի):

Նույն մակերայնէրը կարող են ստանալ նաև զոչականի գործիական-
ով զբոված լրացում, որը ցույց է տալիս համեմատութեան չափը: Ընդ
որում սովորաբար գործիականն ունենում է չափ արտահայտող լրա-
ցում:

Օրինակներ՝ Քերրոս եօրն ամա յառաջագոյն շինեալ (Թիւր, ԺԳ):
Արայ սակաւ ամով յառաջ քան զվարձանեկն նիկոսի խնամակալեաց
իրոյն Նայրենեացն (ՄԽ, 1, ԺԵ): Զօրն յունաց հեռագոյն է նորանէ
օրիս միով (Սեր., Գ): Որ բազում ամօր յառաջ շինեալ էր (ԳԳՂ, 29):
Երթալին այն օր էր զեօղ մի, որում անուն էր Իւան, հեռի է նիւշապնոյ
որպէս նրասալիսով վեցիմ (ՂՓՊՂ, ՍԵ):

Որոշ մակերայնէր (մեկուսի, հեռի, հեռագոյն և այլն) կարող են
ստանալ նաև բացտուականով լրացում:

Օրինակներ՝ Ան տարա զնա մեկուսի է հանապարհէն (Բուր., 6,
Է): Զրոման տարք՝ նախ զնոս... յաներեւոյթ տեղի ինչ ասանկ, շատ
ի կարտանէն հեռի (ՂՓՊՂ, ԽԸ): Զօրն յունաց հեռագոյն է նորանէ
օրիս միով (Սեր., Գ): Քանզի ոչ հեռի յարտարեմէն առ այս ցույց բա-
նի է իմանալի (ԳՆՄՈ, ԽԸ):

Միջին Նայրենեամ շատ է քնդայնում գոչականի տարբեր Նոյով-
ներով, նախագործիչամբ կառույցներով, մակերայով և նախագործիչամբ
կառույցներով, Նոյովմաներով և նախագործիչամբ կառույցներով լրա-
ցումների շրջանակը:

Այսպես, շատ է գործածական մակերայ + Բան + հայցական կա-
ռույցը:

Օրինակներ՝ Իր նուպայն Բան զաստուերիւ պակ այլ անկի քաչէ
(ՄՂՂՄ, 84): Քան զիս այլ յառաջ էր այդ քեզ գրած Հայրն ահարոյ
(ՅԲ, 376): Եւ թէ արին և թարսին Բան զնեռալվան յեռ զայ՝ դու-
շակէ իր խոցն է վարի աղիքն է (ԱՕՐ, 76): Յամէն օր Բան զգաւ-
բունէ յառաջ զայս մտորոխս սոր (Ն. Խ., 289): Գրեթէ զհագար մարց
անկի կայր յառաջ և յետոյ մեծ Նայրապետին (ՊԱԳ, 425): Յայնժամ
ստանաս աստէն բազում մեծութիւն, Քան զնայր քա ասանկ թաղա-
րութիւն (ԱՐ, 274): Քուտակն յառաջ էր թայր Բան զմայրն (ՆՄԺԱՎ, 23):
Քո քնկերին կրկին տամ Բան զգոյլ (Ն. Խ., 260): Նով խոսան է սիրան
անուն, Բանց իր օրն յառաջ մեռանի (ՆԹՂԿ, 254): Շատ կար Բան զԲեզ
մանուկ, որ անկող զարդեղն էր գօտիք (Ն. Խ., 258):

Գործածական է նաև մակերայ + չափի և աստիճանի մակերայ + Բան
+ հայցական կառույցը:

Օրինակներ՝ Եկին այլ ազգ մի, որ կարի ասանկ էին Հաոօր Բան
զառաջինն (ԿԳՊՂ, 338): Սա լազապատախի ասանկ Բան զնոս, երկս
և աշխատութիւնս կրեաց ի վերայ արտարին գոց (ՊԱԳ, 396):

Գործածական է մակերայ + լրացումով գարծիական կառույցը:

Օրինակներ՝ Ամա միով յառաջ շահն առ ինքն էր կոչեալ զՄովսէս
վարդապետն (ՊԱԳ, 233): Երկնաց Զամբ զՊաղատա Ի վերայ Տիգրիս
գետոյ շարս արտ հանապարհաւ հեռի էր Բարբրոնէ (ԿԳՊՂ, 74): Ինքն
երկի Բ արտր յառաջ (ՄԱՊ, 39): Յորժամ էկի վանքս Բ արտով յառաջ
մարեկս մարտին զվաստակն կերաւ (ԺՆՂՁԱ, 657):

Գործ է սովորւած նաև մակերայ + Բան + հայցական + լրացումով գոր-
ծիական կառույցը:

Օրինակներ՝ Տուր զզարեւուրն ստատօրն՝ Յառաջ Բան զնուպայն
էկեզ պահով կամ վեց պահով (ՄՂՂՄ, 95): Պօզոս վարդապետն վոխ
մի ժամանակաւ վարագոյն էկեալ էր Բան զՄովսէս (ՊԱԳ, 291): Եօրն

ամուսնախառն Եւրոպայի Եւրոպայի (ն. տ., 162):

Հանգիստ է նաև մակրայ+լրացումով հայցական կառուցք:

Օրինակներ՝ Քաղաքն այն է, որ մեկ քանի օր յառաջ սերկեցի շարաց խմես (ԱՕՔ, 66): Է օր յնաև այս շրիս փոխան մանուշիկի և նօնֆարի ձէթ և իսպրահակ մամ և քաֆուր զէս մարճամ արա (ն. տ., 283): Ամուսն անապարհ եկաւ յիշէին զանուն թագաւորին Լեւոնի (ՍՍՊՅ, 102):

Գործածում է մակրայ+լրացումով հայցական+բացատրական կառուցք: Օրինակ՝ Քաղաքն զնա ի դուռն սարբ Եկեղեցոյ իբրոյ՝ ի հիսթիսան կողմն քաղաքին, իբրև եկարնկէց մի եկոյ ի պարսպէն (ՄՈՒԺ, 227):

Նոր, եկաւ, յառաջ մակրայներն ստանում են բացատրական լրացում:

Օրինակներ՝ Վախեմ թէ մեանիմ ի մեկ եկի և անես (ԳԱՏ, 156): Ի նոյն ժամանակաց որ հեռագոյնս ինչ կամեցաւ Իւանէ... սպանանի զԴմեթարէ (ՎԱՊՏ, 160): Ի նմանէ հեռագոյն յինէ զԲագարան տուն կոտց (ն. տ., 51): Այս բարի է, որ ի միմեանց եկաւ կենամբ (ՆՄԺԱՎ, 227): Յառաջ ի սոցանէ յիշենք զժողովին (ԳՔՔՄ, 34):

Ի բարձր մակրայք լրացում է ստանում հանգիստ բացատրականով: Օրինակ՝ Չոմանս քզմեոն կապիցին, եւ շատք՝ մազէն ի բարձր բերին (ՀՀՄՔՔ, 483):

Ի փախ մակրայք լրացում է ստանում խոստովան բացատրականով: Օրինակ՝ Խիսա այլ մի կենար զու յիւն ի փախ (ՄՀՔ, 214):

Նման անապարհից կազմված նմանապես մակրայք կարող է ստանալ անապարհին բնորոշ լրացում արականով: Օրինակ՝ Կամ թէ ինչորա ես զու երկար՝ նմանապէս Սարգսնի (ԿԵՏ, 207):

Արևելաճաշերներում մակրայի համեմատություն աստիճանները եւ կարող են արտահայտվել մի շարք այլ միջոցներով:

Այսպես, գործածական են մակրայ+կապ+կապի խնդիր կառուցները:

Օրինակներ՝ Նա այժմ անլի բան երթէ հիշեցնում էր հեշուսու (ԱՍԱ, 22): Նրան զիտողություն էին անում շափից զուս արագ խոսելու համար (ն. տ., 97): Նա գալիս է կույր-կույր, բամու պես ասեւեայ-նօրեն (ՊՀԱԵ, 153):

Համեմատության աստիճանն արտահայտվում է նաև մակրայ+բացատրական կառուցքով:

Օրինակներ՝ Սովորականից կանուխ էր Եկել (Շիրդ., 5, 377): Վտիս ուսերով, իրազեմ ու ժամանակից շատ սպիտակած Աշխենը թեքվել էր

էր մօր վրա (ն. տ., 8): Աշխենը ամսից ավելի հիվանդ պահած էր մօր տանը (ն. տ., 77): Մորիկ է կյանքը այս մի, թաշում է հողմից արագ (Չ, 18): Զագին թողեց, փախավ անասու, Իր ձագից էլ լեզպատառ (ՀՇՔԶ, 2, 111): Իր չարակից ասավել զորս Եկավ զգրաբի գործիքը (ՌԱԱԱ, 250):

Ավելի շատ գործածվում են մակրայ+բացատրական+մակրայ+այլ խոսքի մաս կառուցները:

Օրինակներ՝ Սրանք կանգնել էին բազումնոց փոքր-ինչ ես՝ Հարգալիք հեռավորութամբ (ՍՀԶՔ, 538): Զանոյանի օրոք Ժորսն անաշխից անհամեմատ ավելի շատ էր փող ստանում (ԱՍԱ, 174): Մենք նա մեկավոր շենք, որ ես մեզանից անկազն մի տասն անգամ ավելի է վաստակում (ն. տ., 328): Գրասիր կայաբանից երկու հարյուր ֆայլ վերև կտրեց երկաթգիծը (ՔՔՊ, 2, 161):

Շատ գործածական են թվականով կամ թվականին փոխարինող այլ բառով և շափի միավոր զոչականով լրացում ունեցող մակրայական կապակցությունները (թվական+շափի միավոր+մակրայ կառուցները):

Օրինակներ՝ Հինգ վեց տարի առաջ ինչպես Արամը, այնպես էլ ինքը գրում էր ստանալորենք (ՔՔՊ, 1, 52): Այն բարդը, որի սակ նրանք նստեցին, հիսուն ֆայլ հազիվ եկաւ լինեք սայլուցուց (ՔՔՊ, 2, 626): Երկու օր եկաւ հազանարար եույն ձեռով կատացվի մի ուրիշ նրանան (ԱՍԱ, ԵՎ, մի պահ եկաւ, հանկարծ ցած թափվեց (ՊԱԱԶ, 21):

Այս դեպքում երբեմն թվականը կամ նրան համարժեք բառը չի լինում, և մակրայն ստանում է միայն հայցականով շափ արտահայտող լրացում:

Օրինակներ՝ Քանի երկրակալ, քանի պետություն բարձրացել, տիրել, անցել են հերթով ե՞վ մահ տարածել քո ճանապարհին Դեռ դաբեր առաջ Լենինյան դարից (Չ, 192): Աճապարում էր բույն առաջ հեռանալ բախից (ՔՔՊ, 2, 18): Ժամեր շարունակ մենակ ու մենիկ Պաղ ստեղծեցին հարդորում էր ես (ՊԱԱԶ, 77): Հարում անասելի ուսով ընթրելու, եւ էր գալիս շարքերն շարունակ կուտակված մազձր (ԱՍԱ, 146):

Արևելաճաշերներում եւ մակրայների համեմատության աստիճանները կարող են կազմվել մի շարք միջոցներով:

Այնպես, սովորական է մակրայ+կապ (շափ, բան, մինչև, պէս) +կապի խնդիր կառուցք:

Օրինակներ՝ Երկու թաղի ալ գիրաւ կործանելու շափ յառաջ պիտի երթային (ՀՊԵԺ, 3, 161): Ոչ ոք իրեն շափ վայելչօրէն պիտի կա-

րենար պոստ, հարուստ այդ ցուցադրանքին արժանաւոր, գերասանը հանդիսանալ (ՅՆ, 32): Ո՞վ առակի Բան զիս կրնայ սիրել զգեզ (ՄՏԷ, 46): Գալուստ աղան զրամատան բնանակիրն արբնցնելու շափ կանոնի կու զոր առատուններ փակուի իր վանդակին մէջ (ՏԿՎՄ, 279): Այս ժամուան շափ վերջը վանահայրը գործաւ վանք (ԼՇԸԵ, 154): Քեզի կր մնայ կարելի եղածին շափ շուտ մեկնելի (ՏԶՎ, 144): Որ միեւնոյն ասեան ճամբորդական եօթներու, տեղական կեանքի միեւնու մէկ առաջիման նա-րեանցի ուսումնասիրութեան, ազուոր ու անառակ աղու թողած ու ծո-ղոված տպաւորութիւններու փունջ մը պիտի բլլայ (ՕԶԵ, 147): Որ կ'անցնին վայրկեանի պէս արագ (Ն. Խ., 152):

Շատ գործածական է մակրայ + բացատական + շափի մակրայ կա-տույցը:

Օրինակներ՝ Այն թուականին պայտավաճառները կոշիկաբաններն շատ անի զրամ կը վառակիկն (ՀՊԵԺ, 2, 150): Քու Մարտիկ ապայէլ հազարապատիկ անելի կ'արժէ (ԵՕԵԺ, 1, 40): Կանուխ կը դասնոր այն օրը Գարնգին իր տուն, սովորականէն շատ կանուխ (ՏԿՎՄ, 117): Հի-մա տարիները առաջուրէն անլի արագ կ'ընթանային կարծես (ՍԹՍԹ, 164): Ինձմէ հազարապատիկ անի հաճույքներ կրնային սենեկալ (ԳՍՄԿԻՃ, 404): Կեանքը ժամանակէն շատ վաղ սպառեց մէջ (Ն. Խ., 475): Միտքը զրած էր օգնել անոր, անձայն, անարտունջ, առաջուրէն, շատ անի սրտանց (ԲՆԿԷ, 186): Առաջուրէն Բիշ մըն այ անի պիտի սիրես (ՇԾ, 1, 212):

Այս զեպրում կառույցը կարող է ունենալ նաև մակրայ + բացա-տական + հայցական + շափի մակրայ պատկերը:

Օրինակ՝ Հազիւ ինձմէ Բանի մը տասնեակ Բայլ անդին խճուղին է ու գետը (ԼՇԸԵ, 38):

Շատ գործածական են այն կառույցները, որոնցում մակրայի հա-մեմատութեան աստիճանը կարգաբարձրում է զոչականի (կամ հոլովաձեղ սոյլ խորի մասերի) բացառականով:

Օրինակներ՝ Գուր կանայքը նոր շափերը ամուսիններէլ անլի կը սիրէր (ՀՊԵԺ, 1, 126): Չափէն անլի կ'աշխատէր (Ն. Խ., 2, 92): Ար-փիտարի ապարեծումը կը տեւէ ամիսէն անլի (ԵՕԵԺ, 4, 39): Միթէ կը կարծես թէ նս Է՛նէ հուրց կը շարշարուիմ (Ն. Խ., 554): Չէ՞ր գիտեր, որ իմէ շատ պիտի ծերանամ (ՀՊԵԺ, 1, 71): Գտակրու մէջ ամէնէն ուշ հասնողը արգարտութիւնն է (Ն. Խ., 285): Անոր մէջ եղմարտութիւնն ա-ռագ բաժանորդը կը փնտալ (Ն. Խ., 2, 225): Հուն կը մեկնիք քոլորա-կանէն կանուխ (ԵՕԵԺ, 1, 246): Այն տոտուն ժամը շարսին, սալարա-կանէն ուշ եկաւ խմբագիրը (ԳԶԵԺ, 2, 112): Մինչ կը վազէ ինձմէ

շուտ ճակատագիրս այնտեղ (ՎՊԵ, 184): Երեկոյին արեւէն ուշ ձգեց գործը (ՀԵԱԳԱ, 70): Հանքերն երբեմն յանգրեւէն դիւտա կը գանուի (ՀՊԵԺ, 4, 497):

Արեմտահայերէնում մակրայները կարող են ստանալ նաև այլ կարգի լրացումներ (ոչ համեմատութեան աստիճան արտահայտող):

Այս զեպրում մակրայի լրացումներ կարող են գտանալ հոլովաձեղ բաների հայցական հոլովածները (լրացումով կամ առանձին), բացա-ռական, արական կամ գործիական հոլովածները, կապային կառույց-ները, ոչ շափի և աստիճանի մակրայներ, հարցահարաբերական և այլ աննակի զերանուններ:

Այսպէս, շատ տարածված են մակրայի լրացումները շափի հայ-ցականով, որը սովորաբար թվական և շափի միավոր է լինում:

Օրինակներ՝ Ներսէս զրկուած էր Բանի մը տարի առաջ պատ-րիարքութեան զահուն վրայ բարձրանալէ (ՀՊԵԺ, 2, 220): Փա-նի մը օր առաջ յետուի շափ կտար տեսայ (Ն. Խ., 4, 277): Նեկու օր վերջը վանդակիս դանակն ափ առին (Ն. Խ., 5, 48): Նեկուր հանրմ կէս ժամ կար կու գայ (ԵՕԵԺ, 1, 140): Ներք որ քու աշակերտաց արբեցեալ, տասնէնինգ դարեր յետոյ պաշտէ (ՍԼԵ, 236): Պազուտն բալեց, ամէն օր կտար մը անլի, իր նրեակայած երբանկութեան գիր-կը (ՀՕԵ, 78): Կտուր մը անդին գորշ սեկերով ծածկուած հիւրակէն ծոյլ ծուխ մը կը բարձրանար (Ն. Խ., 96): Տան զարձակ էր վարձարեւոր մի Բանի ժամ յետոյ (Ն. Խ., 202): Երեկուկէս տարի վերջը, օր մըն այլ ակիկն Տաորական ամուսինէն նամակ մը առաւ (ՕԶԵ, 51): Կ'ընթամ պա՛ւ մը յիսուն տարի ետ (ՎՄԵԺ, 148):

Տրակուն, բացառական, գործիական հոլովներով լրացումներ են ստանում տեղի և ձևի մակրայները:

Օրինակներ՝ Մարմինն համեմատուէն իր խելիին խիտա ծանր մեծնալուն՝ յիշեալ ճերմակեղէններն հինգ տարի շարդեցուս գործածել (ՀՊԵԺ, 2, 297): Ու ով քուտ այլ կնոջ որ այլ պահուն ունեակ, հոտ, իր բեհեզին մէջ ճերմակ, ձեռքերն կուրծիին խաշացի, Հեկեկալով առ-չելես տանիք ստուերն իր գիտա (ՌՍԵ, 48): Միտքէք, տողեր, որ աշ-խարհ էկար, Հնու իրարմ ասեմով, անլով (ՎՊԵ, 332): Խողեղ զաղա-նի քրած նս այլ զողութիւնը (ՀՊԵԺ, 4, 426): Հակառակ լրջութեան և ողջասութեան փառախելեւով հետո այս աշխատութեան, տեսակ մը շարգանք կը զգայի այլ ձերութիին հանդէպ (ԵՕԵԺ, 4, 161): Կը բաղձն երդն իր էջերուն Իր սուսերով գրիկընլլաւսն (ԲԹԱ, 103): Այլ վառան-ցուկ նշաններէն անկախուէն, կանանք իր մէջ կը թուի ունենալ յախ-տենական նշանութեան առկուն նկարագիր մը (ԱՀԳՃ, 227): Փոթորիկը պայլերը էր արդեն մեզմ, անկախաբար (ՉԵԵ, 224): Ինքը բարոյագէտ

Տր. չէ վերջացել՝ հակադրուն կովկասահայ գրագէտներուն մեծագոյն մասին (ԱԶԳ, 231): ներկան պէտք է զննանան յարաբերար ան-
ցետիւն (265, 23):

Ժամանակի, տեղի, ձևի մակրայներ կարող են ստանալ այլ մակ-
րայներով լրացումներ:

Օրինակներ՝ Ատեն-ատեն կու գար եորէն Համբարձում ազան մեր
տանը միշտ կ'անկուած, միշտ սակաւախոս, միշտ յամբաւայլ (ԵՅԵԺ,
1, 517): Չոր պարտաւոր էի ամէն իրիկուն կրկնել իրեն, կերակուրէն
տեմնիչապէս ստալ (ԵՅԵԺ, 4, 9): Անմիշտապէս յետոյ թաղին ձերերն ու
պատանները կը խարխափէին (ՌԶՏ, 246): Պիտի անշուշտ անվերջո-
րէն զեռ երթայի Այսպէս Տեոս, միշտ Տեոս (ՂԲԵ, 262): Շոյեց, զգուեց,
սիրեց, հատուեց, հեղգնեալ անլի (ՇՇ, 1, 75):

Մակրայներ լրացումներ են ստանալ կապային կառույցներով:

Օրինակներ՝ Ռազիաններուն հոծ թուփերը քմահաճ զրասանզումնե-
րով կ'արշաւէին ամէն կողմէ, մակրայով տուներու հետ խառնիխառն
(ԵՅ, 314): Պիտի մեռնի այս աստուածն այս մարդուն հետ զիւրկըղ-
խառն (ՂԲԵ, 334): Կ'անցնին ճայերու խամբերը, շարք-շարք, Սլափի
պէս շեշտ, նետի պէս արագ (ՍՐ, 292): Ու հիմա՝ քահանային ազօրին
հետ համբերաց՝ փոսին երկու գիշէն բաշերով հողերուն տակ հեծնծող
զագաղը հետզհետէ կը ծածկուէր (ԳԶԵԺ, 1, 189): Համբիկ, ծուկի-
րուն վրա զեռ կզկտիկ, այս անհաստատի երևույթը կը զիտէր (ԵՅ,
224): Մեր ոտքերուն ներքեւ կը զգանք անոր ծածանքը դուրսէն մինչև
յետուքը, կոհակին անձնատուր ու անոր լուսերանց համբայներուն տակ
ստատագին (ՂԲԵ, 126): Հաստատ քայլերով կ'ընթանային երկուքն
ալ, կամաց կամաց, անուշադիր իրենց շարքը տիրող քեղահամար ողու-
րութեան, այլ խամամուծին մէջ տարօրինակապէս միայնակ (Ն. տ., 157):
Կոտք մը կ'անցնի զագաղի պէս յամբերաց (ՊԳՏ, 30):

Այսպիսի լրացումներ կարող են ստանալ մակրայները նաև արևե-
լահայերենում: Օրինակ՝ Շրջում են նրանք՝ ատամների մէջ սեղմած
պապիրոսներով և ազգային օրհորդների հետ քեանցով (ԳՄԵՍ, 393):
Մակրայները կարող են ստանալ լրացումներ նաև հարցաճարարե-
րական և ցուցական դերանուններով:

Օրինակներ՝ Ինչ փոյթ, զիպուածն է նետած այսօրն հեռու իրմէ
զիս (ԱՍԵ, 34): Բայց ժամերն որ՛հան յամբապէս կը սահին (ԱՏԵ, 135):
Որչափ անլի զիրութեամբ պիտի սիրէիք այս գրական վաստակաւորը
(ԳԶԵԺ, 1, 403): Եւ որ՛հան հեռու կ'ապրիմ ակամայ իմ սրտի մօտիկ
չքեալ վայրերէն (ՂՇԸԵ, 33): Ի՞նչ պիտի ունենայ այդ տղան քեզի հետ
խօսելու այդպէս յանախ (Ն. տ., 337): Ինչպէս արագ կը ստրայ ծամա-
նակը (ԳԳԷ, 159): Նայեցաւ և զգաց մայրը, թէ իր սրտահատորները

որքան անտրտունը, որ՛հան յիսուսովն տառապէր էին (ՀԱԶԲ, 269):
Ի՞նչ զանգալ կը բալէ մարդկային միտքը (ԶՈՅՆՄ, 199): Ինչգիտէր տե-
սաւ այսպէս մինակ (206, 160): Այն տանն պիտի տեսնես, թէ ամէն
ալ ինչ սրտանց պիտի աշխատին (ԶՈՅՆՄ, 109): Երբ այսպէս լսիկ
կ'արշաւէր բանակը (ՍԵ, 101): Վարի յարկի տղան ամէն գիշեր այսպէս
բտարէն կը զոցէ իր գուր (ՇՇ, 1, 174): Պիտիխոտը ինչպիսիք կը
ձգէ և կ'իշխայ խելայեղուն արշասառը (ՕՉԵ, 186):

Որոշ գրողներ երբեմն մակրայ են կազմում որոշիչ- որոշյալ բա-
նակապակցութիւնների լրացյալ գոյականներից՝ անանցումով կամ
բարդացմամբ: Այսպես, մի ռուպի-ից կազմում են մի ռուպեալափ:

Օրինակներ՝ Կեյնենք անմեռ Ողջ ազգովին Մասին ի վէր (ՇՇԳԷ,
3, 314): Որ գալիքով ծոռներին՝ Ողջ ազգովին սրբանամ (Ն. տ., 282):
Ամենքը մի ռուպեալափ արձանացել էին զգացումների շնչով (ՂԲ, 3,
156): Մերթ-մերթ մեկնումները մի քանի քայլապի տառը էր սողում
(ՎԱԵ, 2, 291):

1. ԳԵՐԱՆՎԱՆ ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Հայերենում առհասարակ զերանունները խիստ սահմանափակ չափով են լրացյալ գտնում: Բանն այն է, որ անձնական զերանունները սովորաբար գտնում են բացահայտյալ, իսկ բացահայտիչ-բացահայտյալ կառույցը բառակապակցություն չէ: Մյուս զերանուններից լրացում կարող են ստանալ ո՛ր, ո՛վն, ամենայն և մի քանիսը:

Գրաբարում լրացումները ստանում են ո՛վն, ո՛ր անորոշ զերանունները: Սրանք լրացումները լինում են՝

1. Մասնական բացատկաներ:

Օրինակներ՝ Ոմանք ի նոցանք ի հոյ չուրիսն ասեմ զքեզիսն աշխարհիս (Եզն., 3, ԺԳ): Ո՞ր ո՞ր ի կախարդաց անցաւ և անդեւ և անմահ իցե (Եզն., 1, ԻԲ): Ո՞ր ո՞ր յերկուց որդուց իմոց յառաջ առ իս հասցե (Եզն., 2, Ա):

2. Դերանուններ:

Օրինակներ՝ Այնպէս շանայ սատանայ՝ զի ամենայն ո՞ր ի բարոսր ակնկալութենէ վրիպեցուցե (Եզն., 1, ԻԵ): Եթէ իւրաքանչիւր ո՞ր ի նոցանէ իռուցանել կարէր զեա (Եզն., 3, Թ): Եթէ այլ ո՞ր ի նա հուպ զայցէ ... ի վերայ յարձակի (Եզն., 1, ԺԶ): Եւ նմին զայլ ո՞ր վարդապետ ծածուկ հարուել (Եզն., 1, ԺԱ):

3. Ածականեր:

Օրինակներ՝ Հարուստ ո՞ր էր նա քան զշարեացն արարիչ (Եզն., 1, ԺԷ): Իչեալ անմարմինն՝ իբր զմարմնատու ո՞ր ոստածայն անէր ի գրախտին (Եզն., 1, ԺԸ): Թէ կանխազեա ինչ ո՞ր էր նա, ոչ զրզուր զերնայսն (Եզն., 1, ԺԹ): Անմեղի ումե՞ր ոչ զեւր մեղաւելի կարեն (Եզն., 1, ԻԲ):

4. Թվականեր: Օրինակ՝ Զի ուր երկու ո՞ր ի միասին իցեն, հարկ է թէ իցե ինչ որ գտանիցե ի միջի (Եզն., 1, Ե):

5. Գոյականի ուղղական եղովը: Օրինակ՝ Աբր զմին՝ Զբողաշտումն զեղիսագործութեան զեղ (Եզն., 2, Թ):

Միջին Հայերենում լրացումները ստանում են անորոշ զերանուններից ո՛ր, ո՛վն, ոչ ո՛ր, մկկ, որոշյալ զերանուններից ամեն, ամենայն: Սրանք որոշիչ են ստանում մի շարք միջոցներով:

1. Գոյականի և եղովի ըստի բացատկանով:

Օրինակներ՝ Ոմանք յեղբարցն զնացեալ սպիցիսն նմա կանելի անցի (ՊՅԿ, 265): Յարանց զորձաւորաց ոչ որ իմացաւ զայն (ն. տ., 327): Եւ թէ երեւնայ, որ կա ո՞ր յեղբարց, որ շատ լինի աշխատել (ՍԳԳ, 43): Ոմանք ի զօրաց թագաւորին հարաւորացն (ՆՄԺԱՎ, 1): Առաս պարզեօր խոսածամբ հաւանեցոյց զոմանս յիշխանացն (ՍՄՊՅ, 107): Ոչ ո՞ր կարէ բազաւորաց Չենն արկանել՝ մասուլ ի սա (ՀԶԲԲ, 477): Թրուց ամկեն ուտեն նոցա (ն. տ., 482): Մասնկարներուն զո՞րն յիշեմ (ն. տ., 445):

2. Գոյականի ուղղական եղովով:

Օրինակներ՝ Եւ թէ ծառայ Իո ի տանկաց փոխիչի նա մի՛ մասներ զինք (ՍԳԳ, 66): Մարդ ո՞ր որ բրնձտոնէ զոչնայ և տանի անօրինաց ծախել, նա անհարկ է հին օրինաց՝ թէ ապրի (ն. տ., 68): Չկայ ամենեկին հրաման, որ եպիսկոպոս ո՞ր յալուց թլմէ՛ հանդես կամ ձեռնադրութիւն այնէ բնաւ (ն. տ., 24): Եւ վասն էչ ու անչինաց սմանց՝ հանեն զհոգիս շուտով (ԿԵՏ, 169):

3. Հազվագոյն նաւ առկանով: Օրինակ՝ Նա արգար դատաստանաւ տայ զիւրաքանչիւր զաւառս և զհայրենիս և զիշխանութիւնս ամենայն ումե՞ր երթացն առ նա (ԿԳՊԷ, 344):

4. Ածականով:

Օրինակներ՝ Եառ ո՞ր յարիցան աստէնա (ՅԳ, 348): Անդ օգնական զո՞ր չէր գանչ (ն. տ., 408): Եառ ո՞ր զիպին կնոջ շարին (ն. տ., 549): Երբ մեղանշական ո՞ր իր բերանով ասէ զիր մեղաւորն, նա ապաշխարութեամբ քանի տան (ՍԳԳ, 77): Վասն անգլեա՛ւ անմիտ ումե՞ր զեզկ է՞ր տանչես շատ ցնորով (ն. տ., 174): Բան յուղաբ շար բնկեբաց և պատարաստ կաւ մտրեցուցիչ ոմանք որք հակառակին բարութեան (ն. տ., 199):

5. Դերանուններով:

Օրինակներ՝ Վասն վարդապետին Մխիթարայ՝ թէ տօտի՛ էր, և կամ ո՞րովիս ո՞ր (ԿԳՊԷ, 195): Հանապաղ զայլ ո՞ր բամբաւէ (ՆՄԺԱՎ, 152): Ոչ առ մի՛ ո՞ր գնայ (ն. տ., 172): Մարտարաց և արբեցողաց և այլոց այսպիսեաց մի լիցի երզումն (ՍԳԳ, 297):

6. Ունէ թվականով: Օրինակ՝ Հինգերորդ զոմն ետես, զի եստեալ կայր ի վերայ բորբոքեալ հնոցի (ՆՄԺԱՎ, 285):

7. Նայազրութեամբ կառույցով: Օրինակ՝ Արեկ զայս արէմս ի ծուռ, բեր ցցոր զեա մեկ մկկ մի այլ (ՆԺԷԿ, 152):

8. Ամենայն որոշյալ զերանուներ կարող է ստանալ որոշիչ ցուցական զերանվամբ: Օրինակ՝ Ջայն ամենայն մտածելով՝ ոչ կարեմ ուրախակալ (ՆՄԺԱՎ, 289):

Արևելահայերենում լրացումներ կարող են ստանալ հարցական, հարաբերական, անորոշ, որոշյալ, ժխտական, ցուցական զերանունները: Լրացումները կարող են արտահայտվել հետևյալ ձևերով:

1. Հոլովվող բառերի բացատրականով:

Օրինակներ՝ Արծիվն ու կաղնին էպոս վիճեցին, թէ որն իրենցից շատ կապրի (ՀԹ, 1, 127): Ով որ հայ ազգից մտել է իր մտա (ն. ա., 266): Եղ վեճի ժամանակ երկաթուղու զծի վրա աշխատող օտարականներից մինը ձորիցը դուրս եկավ (ն. ա., 344): Չեզանցից ո՞վ այլուր կծախի (ն. ա.): Ով անզանցից կրկին փոշման (ՀԹ, 2, 130): Ես չլսա ոչ մեկին երազներից իմ շքեղ (ՀԹ, 1, 136):

2. Հոլովվող բառերի սեռականով:

Օրինակներ՝ Մեկն էլ այն է հոգուս անթիվ տեճերի (ՀԹ, 1, 66): Այժմ այդև խոսելու ոչի՛նչ լուսե՛րն (ՄԱՊ22, 160):

3. Ածականով:

Օրինակներ՝ Չեզանցան ու շար ոչի՛նչ չկար ազայի արտահայտության մեջ (ՉԴԱՎ, 88): Չկա ոչ ո՞վ ինձից ուժեղ (ՀԹ, 1, 245):

4. Գերբայով:

Օրինակներ՝ Իսկ բակամիջում կանգնած մյուսը ետ-ետ քաշվելով, գնաց (ՎԽԳԼ, 83): Քանի որ ժեսը կատարում են այն ժամանակ, երբ գլուզում օտար մարդ չկա, դրա համար էլ ճշգրիտ ի՛նչ շատ բշերը դիտեն (Բակ., 260):

5. Ցուցական զերանուններով:

Օրինակներ՝ Ինչու պատահեց էն ամենը, ինչ որ ինքք տեսավ (ՀԹ, 1, 315): Տվի էլ, որ դու այլ ամենը... Պարզես դավիթի ցեորքին անհաս (Չ, 144): Պատահեցիր ուրիշ մեկին (ՀԹ, 1, 108):

6. Մակբայով: Օրինակ՝ Այժմ, երբ արդեն դիտի, որ մարդը չկա, բոլորովին այլ բան է (ԹԱԱԱ, 310):

Արևմտահայերենում անորոշ, որոշյալ, ցուցական, ժխտական մի շարք զերանուններ կարող են որոշիչ ստանալ:

Անորոշ զերանուններից ամենից շատ լրացում ստանում են մկեր, ոսանք, մկ Լանի: Արանց լրացում դառնում են անականները, զերանունները, զերբայները, դրականները և այլն:

Օրինակներ՝ Ցանցսարը ի՜նչ է որ ասանկ վարճող մկեր՝ զործակատարս ըրեր եմ (ԵՆ, 131): Իճի պէս կրնար ամուսնանալ

(ԳԱԱՓ, 76): Գիտե՛ր թէ որքան անգարմանե՛րի սխալ մը գործած էր ամուսին ընտրելով իրեն այնպիսի մկն. որ հօր մը տարիքն ունէր (ԳՋԵԺ, 2, 63): Կարմիրն է սա մկեր (ԲՆԳ2, 125): Մեծ կորայրը, բարձր մկեր, չէր կրնար կարգալ իր հօգին (ն. ա., 54): Գարձնալ շղթայ այդ անունին մտիկ մկեր (ՄԱԼԸ, 320): Գիւղացիք Չիշո Ջաքարի գովէչներու ետև յաճախ կը տեսնէին օտար մկեր (ՉՆԱԳԱ, 258): Կր կարծէի, որ հետաքրքրովիւն շարժող մկեր չեմ (ԵՅԵԺ, 1, 43): Մարդ ի՛նչ կը խօսի առաջին անգամ տեսած մկեան հետ (ն. ա., 45): Այժմ մեր ազգայիններէն ոմանք հանգանակովիւն մը կ'ընեն իրենց մէջ (ՀՊԵԺ, 4, 478): Հոն հաստատուած էին ուրիշ մկ Բանիներ (ԵՅԵԺ, 4, 126): Հերոսի թարմ վարկս չկրցաւ բնկերեցելս մկեանմկեր մղու վեհանձն շարժումի մը (ԱՅՄՉՄ, 13): Չէր երգրէն ոմանք ալ սիրած եմ յանկարծուտա (ՎՇԵ2, 39): Ուրիշ մը տանիքէն անկողնի վար կը Ազր... անկի ուրիշ մը իր ձեռքին տակ սկիչը, մազի ու տապալար բռնած էր (ՉՆԱԳԱ, 65): Հարսնետէրը ու բոլոր ուրիշներ... շատ ավելի անոր կը շուսյուն պատիւր (ԹԲԱԵ, 85): Ես անոց մկ Բանին դրսալու յանդուռն մտածողովիւն կ'ուռնեամ (ն. ա., 163): Սպասելէ ուրիշ ճար շունիքը (ՀՊԵԺ, 4, 168): Դուն կուսեցնելէն ուրիշ ճար բրած շունիս (ԳՋԵԺ, 1, 283): Մեր շէնքին մէջ մանկապարտեզը չի՛նչեցող միակ արտաքին նշանը մեզմէ անմաց արուած կտակ կարմիր զոզնոցներն էին (ԱՅՄՉՄ, 8):

Որոշյալ զերանուններից լրացումներ ստանում են ամեն մկեր, խրախաչիւր, բոլորը: Լրացումների արտահայտվում են հոլովվող բառերի սեռական, բացասական հոլովներով, ցուցական զերանուններով:

Օրինակներ՝ Իր աչքը սեռեկով կը անանը իրեն տարեկից մանկուքան բնկեցահիններն սրոնց ամեն մկեր հիմա իրեն պէս երիտասարդ, առողջ ու զուարթ ամուսինով մը երջանիկ կեղք էր (ԳՋԵԺ, 2, 63): Ապշահար տեսած էի այն բոլորը, որոնք երևան կազաչին մեծող զեւթի մը հոգովարքին հետ (ԳՊՄՄ, 219): Օրն անոց իւրաբանչիւրէն ստանալան ականջ կը կարէինք (ՀՊԵԺ, 4, 410): Իմ նպատակս արկածներս պատմել է մինչև իրենց վերջը, չէ թէ անոց ամեն մկինց դատա-գատ հետեանքները (ՕՉԵ, 281): Մեզմէ իւրաբանչիւրը կ'ապրէր սպասումին անձկութիւնը (ԱՅՄՉՄ, 142):

Ցուցական զերանուններից լրացումներ ստանում են ասոնք, անոնք, միւսը, աչալի, այդպէս: Լրացումներն արտահայտվում են անականներով, զերանուններով:

Օրինակներ՝ Ընչոյ այդպէս տղան կը պահէ իր քով ճարի մկ րնձան անհուն զգուսերով (ԼՇԸՆ, 24): Ընչոյ այնպէս գզցցիք, կըր ստաչին անգամ Չօպան Արան հսկայ ու երկաթադոյն ապառաժներ տեսանք (ՉՆԱԳԱ, 346): Ըստ, թէ իր ձնեղաբերովիւնը տեղի պիտի ունե-

Հ Ա Մ Ա Ա Ռ Ո Տ Ա Ա Գ Ի Ռ Ռ Ի Ք Յ Ո Ե Ն Ե Բ

- ԱԲ — Առաքել Բաղիշեցի, Երևան, 1971
 ԱԳ. — «Աղաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց»
 ԱԹԲ — Ա. Բերդյան, բանաստեղծութիւններ, Երևան, 1967
 ԱՃՄՉՄ — Ա. Շառուկյան, Մանկութիւն շունեցոյ մարդիկ, Երևան, 1963
 ԱՀԳՃ — Ա. Հարութիւնյան, Գիշերական ճամփորդը, Երևան, 1968
 ԱՄՀՄՀ — Ա. Մնացականյան, Հայ միջնադարյան հանելուկներ, Երևան, 1980
 ԱՄՄՂ — Ա. Մարտիրոսյան, Մարտիրոս Ղրիմեցի, Երևան, 1969
 ԱՇ — Աղափնի, Շիրակ, Երևան, 1954
 ԱՉԵ — Ա. Չոպանյան, Երկեր, Երևան, 1966
 ԱՉՊԳԿԳ — Ա. Չոպանյան, Պարոն Գուրջանի կյանքն ու գործը, Երևան, 1965
 ԱՍԱ — Ա. Ստեփանյան, Ամառնամուտ, Երևան, 1959
 ԱՍԵ — Ա. Սեմա, Երկեր, Երևան, 1966
 ԱՍԿ — Ա. Սահինյան, Մարգ, 1, Երևան, 1959
 ԱՍՀՄԶ — Ա. Սրապյան, Հայ միջնադարյան դրույցներ, Երևան, 1969
 ԱՍԵԿ — Ա. Սրապետ (Չիլիկիւրեան), Նոր կենք (քերթուածներ), Ոսթրը, ՄԱ., 1966
 ԱՐՊ — Արաղի, Պատմիկներն ու վիպակներ, Երևան, 1953
 ԱՐԲ — Ամիրզոյլաթ Ամասիացի, Օգոստ բժշկութեան, Երևան, 1940
 Բակ. — Ա. Բակունց, Երկեր, Երևան, 1955
 ԲԲԱ — Բ. Թոփալեան, Արեալայ, Երևան, 1968
 ԲՀՄԶ — Բ. Հովսեփյան, Սերմնացանները չվերագրածան, Երևան, 1962
 ԲՁ — Բժշկարան ձիոյ և առհասարակ դրասանոյ, աշխատ. Բ. Չուգարչյանի, Երևան, 1980
 ԲԵԿԶ — Բ. Նուրիկյան, Կարոտ հայրենի, Երևան, 1978
 Բույ. — «Փառաստի Բուզանդացոյ Պատմութիւն Հայոց»
 ԳԱԱՓ — Գ. Աճեմյան, Անապահովութեան փոզոցներ, Պէլլորթ, 1964
 ԳԱՊՎ — Գ. Աղզարյան, Պատենչի վրա, Երևան, 1979
 ԳԱՄԿ — Գ. Աղզարյան, Սե և կարմիր, Երևան, 1979
 ԳԱՏ — Գ. Աղթամարցի, Տաղեր, Երևան, 1963
 ԳԲՈՀԷ — Գ. Բալասանյան, Ո՛վ հանցեցրեց լուսը, Երևան, 1981

- ԳՋԺԺ — Գ. Զոհրապ., Երկերի ժողովածու, 1—2, Երևան, 1962
 ԳԷԵԺ — Գ. Էմին, Երկերի ժողովածու, Երևան, 1986
 ԳՄԷԶ — Գ. Մահարի, Լուսիկան ձայնը, Երևան, 1962
 ԳՄԷ — Գ. Մահարի, Հնձաններ, Երևան, 1959
 ԳՆՄԱ — Գ. Նարեկացի, «Մատեան ողբերգութեան»
 ԳՊՄՄ — Գ. Պաղտիկեան, Սրտի մրմունջներ, Լոս Անճելըս, 1978
 ԳՍԱՄԻՃ — Գ. Սեան, Ամեն մարդ իր ճանապարհով, Երևան, 1979
 ԳՍԲ — Գ. Սարյան, բանաստեղծութիւններ, Երևան, 1958
 ԳՍԵԺ — Գ. Սարյան, Երկերի ժողովածու, 1—2, Երևան, 1961
 ԳՍԸԷ — Գ. Սարյան, Ընտիր էջեր, Երևան, 1965
 ԳԱՔ — Գ. Սևունց, Թեհրան, Երևան, 1953
 ԳՍՍՄՆՄ — Գ. Սեան, Սե ծովը ետին է միշտ, Պէլլորթ, 1954
 ԳՏԲՊ — Գրիգոր Տղա, Բանաստեղծութիւններ և պեմներ, Երևան, 1972
 ԳՔԲՄ — Գրիգորիս, Քննութիւն բնութեան մարդոյ և նորից ցուց, Երևան, 1962
 ԳԿ — Գ. Գեմբրճյան, Երկերի ժողովածու, 1, Երևան, 1955
 ԳԿՎ — Գ. Գեմբրճյան, Վարդանանք, Երևան, 1954
 ԵԵ — Երոփան, Երկեր, Երևան, 1980
 Եզն. — Եզնիկայ Կողբացոյ «Եղծ աղանդոց»
 Եզ. — Եզրչէ, «Վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին»
 ԵՊՔ — Ե. Պարսամյան, Քառուղիներ, Երևան, 1974
 ԵՔԺԵ — Ե. Քոչեան, Ժամանակ և շրջապատ, Պէլլորթ, 1971
 ԵՕԵԺ — Ե. Օռայան, Երկերի ժողովածու, 1—6, Երևան, 1960—63
 ԶԳԶ — Զ. Գայեմբերյան, Հասկոբաղ, Երևան, 1965
 ԶԳԱՎ — Զ. Գարյան, Արծիվ Վասպուրեականի, Երևան, 1965
 ԶԳՍԵ — Զ. Գարյան, Մայր-Նով, 1—2, Երևան, 1960—63
 ԶԵԵ — Զ. Եօայան, Երկեր, Երևան, 1959
 ԶՈՆԵՄ — Զ. Որբունի, Եվ եղև մարդ, Երևան, 1967
 ԷՀՄԳԱ — Էջեր հայ միջնադարյան զեղարվեստական արձակից, Երևան, 1957
 ԹԱՊՏԱ — Թովմաչի վարդապետի Արծրունոյ, «Պատմութիւն տանն Արծրունեաց»
 ԹՐԱԵ — Թլկատիեցի, Լ. Բաշալյան, Առանձար, Երկեր, Երևան, 1982
 ԹԳԿ — Թլկատիեցի, Գլուղին կյանքը, Երևան, 1986
 ԺԳԶԶԶ — ԺԳ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Երևան, 1950
 ԺԵԶԶԶ — ԺԵ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, մաս Ա, Երևան, 1955
 ԺԵԶԶԶ — ԺԵ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, մաս Բ, Երևան, 1958

ժԵԶԶԶ — Ժն դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Ժառն Գ,
երևան, 1967

- Իս. — Ա. Բաճակյան, երկեր, 1—4, Երևան, 1958—1959
- ԼԲԸ — Լ. Բաշալյան, Ընտիր երկեր, Երևան, 1962
- ԼԵԸ — Լ. Շանթ, Ընտիր երկեր, Երևան, 1958
- ԽԱՀՄԱ — Խ. Ամիրջյան, Շուր ծախող Ալին, Երևան, 1964
- ԽԿ — Խաչատուր Կիսակցի, Երևան, 1958
- Մ — Այ. Մատթոբյան, Բանասանդղություններ, Երևան, 1958
- ՄԵ — Մերեց, երկեր, Երևան, 1957
- ԿԳՊԶ — Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմություն Հայոց, Թիֆլիս, 1909
- ԿՅՏ — Կոտանդին Երզնկացի, Տաղեր, Երևան, 1962
- ԿՍԼ — Կ. Սիտայ, Լուսարայ, Երևան, 1938
- ԿՓԶ — Կ. Փոլառեան, Զրույց Գ հատոր, Պէլյուսթ, 1966
- ՀԱՀՔ — Հ. Ասատրյան, Հովանիսի թանկերը, Երևան, 1978
- ՀԱՆՇ — Հ. Արամյան, Նեղոսի հովտում, Երևան, 1958
- ՀԳՄԵ — Հ. Գանգրունի, Մեր նաւը, Պէլյուսթ, 1969
- ՀԵ — Հովանիս Երզնկացի, Երևան, 1958
- ՀԵԱԳԱ — Համասեղ, երկեր (Գրուչ և Անձրի), Պէլյուսթ, 1965
- ՀԲ — Հ. Քամանյան, Երկնատորջակ, Երևան, 1963
- ՀԲՏ — Հովանիս Թլկուրանցի, Տաղեր, Երևան, 1960
- ՀՀ — Հ. Հովանիսյան, երկեր (մեհաուրյակ), Երևան, 1959
- ՀՀՄԲԲ — Հայ հին և միջնադարյան բանասանդղության քրեատմատիկա,
Երևան, 1979

- ՀՄԱԶԶ — Հ. Մկրտչյան, Անհայտ զինվորի հիշատակարանը, 1—3, երկ-
վան, 1969—1980.
- ՀՄԿԼ — Հ. Մեծուբի, Կապույտ լույս, Երևան, 1968
- ՀՄՀԵ — Հ. Մկրտչյան, Հայրենի երկրում, Երևան, 1963
- ՀՆՄԱ — Հ. Նորունի, Մեղի արահետն, Երևան, 1978
- ՀԵԶԶ — Հ. Երազ, Բնար Հայաստանի, Երևան, 1958
- ՀՊԵԺ — Հ. Պարոնյան, երկերի ժողովածու, 1—10, Երևան, 1962—1979
- ՀՍԲ — Հովասեփ Սերաստցի, Բանասանդղություններ, Երևան, 1964
- ՀՍԶՆՄ — Հ. Սաչյան, Հայաստանը երկրի մեջ, Երևան, 1962
- ՀՄՄԱ — Հ. Սաչյան, Մայրամուտից առաջ, Երևան, 1964
- ՀՄՆԴԲ — Հ. Սաչյան, Նաիրյան դաշտ բարդի, Երևան, 1958
- ՀՔՄՏԶ — Հ. Քոչար, Մեծ տան զավակներ, 1—2, Երևան, 1959
- ՀՕԵ — Հ. Օշական, երկեր, Երևան, 1979
- ՂԱ — Ղ. Աղայան, Ընտիր երկեր, Երևան, 1950
- ՂՓԲ — «Թուրք Ղազարայ Փարպեցու»
- ՂՓՊԶ — «Ղազարայ Փարպեցու» Պատմություն Հայոց»
- ՄԱՈԶ — Մկրտիչ Արմեն, Ոսկի Շեան, Երևան, 1953

- ՄԱՊ — Մաղարիտյ Արեղալի Պատմություն վասն ազգին նեղուց,
ՍՊԲ, 1870
- ՄԱՊՊ — Մկրտիչ Արմեն, Պատմվածքներ, Երևան, 1957
- ՄԱՊԶ — Մխիթարյան Այրիվանեցու Պատմություն Հայոց, Մոսկվա, 1867
- ՄԱՊԶԶ — Մ. Արմեն, Պատվիրեցին հանձնել ձեզ, Երևան, 1964
- ՄԳԱ — Առակը Մխիթարյան Գոշի, Վենետիկ, 1854
- ՄԳԳ — Մ. Գոշ, Գատաստանազիրը, Երևան, 1975
- ՄԶԵ — Մ. Զարիֆյան, Երգեր, Երևան, 1965
- ՄԺ — Մանր ժամանակագրություններ, 2, Երևան, 1958
- ՄԽ — «Մովսիսի Խորենացու Պատմություն Հայոց»
- ՄԿՊԱԱ — «Մովսիսի Կաղանկատուացու Պատմություն Աղուանից աշ-
խարհի»
- ՄՀԱԿՄ — Մ. Հակոբյան, Անհայտ կորած մարդիկ, Երևան, 1964
- ՄՀՁՄ — Մխիթարյան բշչկապետի Հերցույ Ջերմանց մխիթարություն,
Վենետիկ, 1831
- ՄՀՔ — Մարգարիտներ հայ քնարերգության, Կ. 1, Երևան, 1971
- ՄՄԵԺ — Մ. Մեծարեց, Երկերի ժողովածու, Երևան, 1956
- ՄՄԼ — Մ. Մարգարյան, Կրթիկ, Երևան, 1962
- ՄՄԶ — Մ. Շաթիրյան, Զինվորներ, Երևան, 1955
- ՄՈՒԺ — Մ. Ուռույցի, Ժամանակագրություն, Վաղարշապատ, 1898
- ՄՍԿԿՄ — Մ. Մարգարյան, Կյանքը կրակի տակ, Երևան, 1963
- Մուր. — Մուրադան, Երկերի ժողովածու, 1—7, Երևան, 1961—1965
- ՅԳՊԶ — Յովանիս կաթողիկոսի Դրասխանակերտցու Պատմություն Հայ-
ոց», Թիֆլիս, 1912
- ՅՄՊՏ — Յովանի Մամիկանյան, «Պատմություն Տարսույ», Երևան, 1941
- ՅՆՄԻ — Յ. Նորունի, Սպիտակ զիբրը, Պէլյուսթ, 1967
- ՅՊԴՄԱ — Յ. Պէրպերեան, Գլխի նոր մարզու աշխարհ, Լոս Անձելիտ,
1977
- ՆԱՈ — Նոր-Այր, Որտոններում, Երևան, 1958
- ՆԴ — Նար-Գոս, Երկերի ժողովածու, 1—3, Երևան, 1955
- ՆԶՄ — Ն. Զարյան, Միահատորյակ, Երևան, 1959
- ՆԶՊՊ — Ն. Զարյան, Պարոն Պետրոսն ու իր նախարարները, Երևան,
1958
- ՆԶՊԳ — Ն. Զարյան, Սիր և գրականություն, Երևան, 1960
- ՆՄԺԱՎ — Ն. Մառ, Ժողովածույր տաակաց Կարդանայ, մաս Բ, 1894
- ՆԵԲԶ — Ն. Ենտրալի, Բանը շափու, Վենետիկ, 1830
- ՆԵՈՆ — Ն. Ենտրալի, Ողբ Երեմիոյ, Երևան, 1973
- ՆԲԶԿ — Նահապետ Քուչակ, Հայրենի կարգու, Երևան, 1957
- ՇԲՆՇ — Շ. Քաթիրիյան, Նրա հանապարհը, 1—2, Երևան, 1964—1965

ՇԵՐՎ. — Շիրվանզադե, երկերի ժողովածու, 1—10, Երևան, 1958—1962
 ՇԵԼ — Շ. Նարզունի, Լուսամատեան, Փարիզ, 1966
 ՇԵ — Շ. Շահնուր, Երկեր, Էրկու գրքով, 1, Երևան, 1982
 Զ — Ե. Զարհնջ, Երկեր, Երևան, 1954
 ՊԱԴ — Պատմութիւն Ասորիս վարդապետի Դավրիժեցւոյ, Վաղարշապատ, 1896
 ՊԱԼ — Պատմութիւն Արիտակեսի Լաստիվերտաւոյ, Երևան, 1963
 ՊԳՏ — Պ. Գորշյան, Տաղեր, Երևան, 1963
 ՊՄՏԶԴ — Պ. Պէտրեան, Պ. Մարգարեան, Ս. Տարօնցի, Հայ գրականութիւն, Ը տարի, Երևան, 1979
 ՊԱԱԸ — Պ. Անակ, Անյուլի դանդակատուն, Երևան, 1959
 ՊՄՄ — Պ. Սիմոնյան, Մարգերոսիւն, Երևան, 1981
 ՊՄՄԱՄ — Պ. Սևակ, Մարդը ամի մէջ, Երևան, 1963
 ԲԱԶ — Բ. Աթայան, Զարթոնք, Երևան, 1958
 ԲԱՌՅ — Բ. Արամյան, Թուրքիայի կղզայրներ, Երևան, 1954
 ԲԶՅ — Բ. Զարգարյան, Յայգալույս, Երևան, 1959
 ԲՌՅ — Բ. Բրեքչյան, Երկեր, Երևան, 1983
 ԲՍԵ — Բ. Սևակ, Երկեր, Երևան, 1955
 ՍԱՊ — Ստ. Ալաշալյան, Պարտութիւն, Երևան, 1957
 ՍԲ — Սփյուռքահայ բանաստեղծութիւն (ժողովածու), Երևան, 1981
 ՍՐԼ — Սարմեն, Բանաստեղծի աղբյուր, Երևան, 1961
 ՍԿԳ — Դատաստանագիրք Սմբատ իշխանի (Գունդուարի), Էջմիածին, 1918
 ՍԵՐ. — «Սերէոսի Եպիսկոպոսի Պատմութիւն»
 ՍԶ — Ստ. Զորյան, Երկերի ժողովածու, 1—10, Երևան, 1960—1964
 ՍԶԸՐ — Ստ. Զորյան, Հայտք բնորդ, Երևան, 1959
 ՍՐԸ — Սիւմանթո, Ընտիր Երկեր, Երևան, 1957
 ՍԹՄ — Ս. Քնկրյան, Սահանք, Երևան, 1982
 ՍեՀ — Ս. Խանզադյան, Հողը, Երևան, 1957
 ՍեՄՍ — Ս. Խանզադյան, Մխիթար Սպարապետ, Երևան, 1961
 ՍԿԲԳՔ — Ս. Կպուտիկյան, Քարավանները դեռ քայլում են, Երևան, 1964
 ՍՊ — Սփյուռքահայ պատմիչ, 1, Երևան, 1984
 ՍՍԼԵ — Ս. Սիմոնեան, Լեռ եւ ճակատագիր, Պէյրուս, 1972
 ՍՍՊՅ — Սմբատայ Սպարապետի Պատմութիւն Յունաց, Մոսկուա, 1856
 ՍՎՄ — Ս. Վահագն, Մատանիներ, Պէյրուս, 1969
 ՍՏԲ — Ս. Տարօնցի, Բանաստեղծութիւններ, Երևան, 1954
 ՍՏԵ — Ս. Տյուտար, Երկեր, Երևան, 1959

ՍՏՊ — «Ստեփանոսի Տարօնցոյ Ասողկան «Պատմութիւն Տիեզերական», Պետերբուրգ, 1885
 ՍՕՊԵՍ — Ստեփանեոս Օրբելիան, Պատմութիւն նահանգին Սիսական, Քիֆիս, 1910
 ՎԱԵ — Վ. Անանյան, Երկեր, 2, Երևան, 1984.
 ՎԱԶԳ — Վ. Անանյան, Հովագաձորի գերինկերը, Երևան, 1956
 ՎԱՌՊ — Վ. Անանյան, Որտորական պատմիչներ, 5, Երևան, 1959
 ՎԱՊՏ — Վարդան Արեւելցի, Պատմութիւն տիեզերական, Մոսկուա, 1861
 ՎԱՍԱ — Վ. Անտոյան, Սևակի ամիւն, Երևան, 1961
 ՎՔԵ — Վ. Քեքելյան, Երկեր, Երևան, 1958
 ՎԶԴԼ — Վ. Խելումյան, Գիրք լինելուցից, Երևան, 1966
 ՎԶԸՄ — Վահէ Հայկ, Հայրենի ծխան, Երևան, 1960
 ՎՄԸԲ — Վ. Մանան, Հայու բեկորներ, Երևան, 1967
 ՎՆԻԱ — Վ. Նորհնջ, Իմ աշխարհը, Երևան, 1958
 ՎՇԵԸ — Վ. Շուշանյան, Երկեր չիշատակաց, Երևան, 1966
 ՎՌԿ — Վահէ-Վահչյան, Ոսկի կամուրջ, Երևան, 1958
 ՎՊԸԵ — Վ. Պետրոսյան, Ընտիր Երկեր, 1, Երևան, 1983.
 ՎՏ — Վ. Տերյան, Երկեր, 1—3, Երևան, 1960—1963
 ՎՓ — Վ. Փափաղյան, Երկերի ժողովածու, 1—5, Երևան, 1958—1959
 ՏԿՎԱ — Տ. Կամարական, Վարժապետին ազիկեր, Երևան, 1956
 ՏԶՎ — Տ. Զյոլյուրյան, Վանքը, Երևան, 1962
 Բ — Բաֆֆի, Երկերի ժողովածու, 1—10, Երևան, 1955—1959
 ԲԲՈԸ — Բ. Թափալցյան, Ոսկի հովիտ, Երևան, 1955
 ԲԹՊ — Բ. Թափալցյան, Պատերազմ, 1—3, Երևան, 1955
 ՕԶԵ — Օ. Զիֆթե-Սարաֆ, Երկեր, Երևան, 1981
 ՕՓՅ — Օ. Փանիկյան, Յայգեբոց, Երևան, 1958
 ՅԴ — Յրիկ, Դիւան, Նյու Յորք, 1952

Ք Ո Վ Ա Ն Գ Ր Ա Կ Ա Ի Թ Յ Ո Ւ Ն

Բանակապետական կազմադրների գործացումը հայերենում 5

Գ Ղ Ս Ի Ս Ա Ո Ւ Ջ Ի Ն

Գոյականի բառակապակցությունները	8
1. Գոյականի լրացումները սպիտակահայտով	8
2. Գոյականի լրացումները սևահայտով	13
3. Գոյականի լրացումները մյուս թեր հայտովներով	34
4. Գոյականի լրացումները նախդրով և նախդրությունը կառուցվածքով	43
5. Գոյականի լրացումը անանկով	49
6. Գոյականի լրացումը թվականով	52
7. Գոյականի լրացումները գերանուններով	58
8. Գոյականի լրացումները գերբայներով	72
9. Գոյականի լրացումը մակբայով	80

Գ Ղ Ս Ի Ս Ե Ր Կ Ր Ր Ո Ղ

Ածականի բառակապակցությունները	85
1. Ածականի լրացումները գոյականով	85
2. Ածականի լրացումները նախդրով և կառուցվածքով	107
3. Ածականի լրացումները նախդրությունը կառուցվածքով	119
4. Ածականի լրացումները մակբայով	116
5. Ածականի լրացումը անանկով	122
6. Ածականի լրացումը թվականով	124
7. Ածականի բառակապակցությունները՝ նախադրություն կառուցվածքով՝ առանց ստորոգման	125

Գ Ղ Ս Ի Ս Ե Ր Ր Ր Ո Ղ

Բայական բառակապակցությունները	127
1. Բայի լրացումները գոյականով	128
1. Բայի ներդրությունը	128
2. Բայի լրացումները գոյականի թեր հայտովներով	173
Ա. Բայի լրացումները տրական հայտով	173
Բ. Բայի լրացումները նայական հայտով	212
Գ. Բայի լրացումները բացասական հայտով	248
Դ. Բայի լրացումները գործիական հայտով	281
Ե. Բայի լրացումները ներգոյական հայտով	305

3. Բայի լրացումները սպասարկու բաներով	309
Ա. Բայի լրացումները նախադրություն կառուցվածքով	312
Բ. Բայի լրացումները նախդրով և կառուցվածքով	359
11. Բայի լրացումները մակբայով	425
111. Բայի լրացումները անանկով	447
IV. Բայի լրացումները գերբայներով	453
V. Բայի լրացումները գերանուններով	482
VI. Բայի լրացումները թվականով	486

Գ Ղ Ս Ի Ս Ն Ա Ր Ր Ր Ո Ղ

Մակբայական բառակապակցությունները 468

Գ Ղ Ս Ի Ս Ե Ր Ե Ղ Ր Ո Ղ

1. Գերանկան բառակապակցությունների մասին	480
2. Բոլորականի լրացումների մասին	485
Համաստացությունները	486

ՎԱՂԱՐՇԱԿ ՔՈՍՅԱՆ

ԲԱՌԱԿԱՊԱԿՑԱԿԱՆ ԿԱՂԱՊԱՐՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՀԱՅԵՐՔՆՈՒՄ

Հրատ. խմբագիր Լ. Ս. Սարգսյան

Գեղ. խմբագիր Հ. Ե. Գաբրիելյան

Տեխ. խմբագիր Ա. Պ. Խանկեյան

Սրբագրիչ Ռ. Ս. Մառտիկյան, Գ. Ա. Կիսակոչյան

ИБ № 1634

Հանձնված է շտրվածքի 5. 12. 1989 թ. Կոտայքի մոտ է տպագրության 18. 07. 1990 թ.
Չափը 60×90¹/₁₆ թուղթ № 1: Տպատեսակ՝ Գրքի տպարանական բարձր տպագրության
Տպագր. 21,0 մամուլ: Հրատ. նախնիք. 28,2 մամուլ: Տպարանակ 1120:
Հրատ. № 2785: Չափեր № 675: Գրքեր 5 ս. 90 կ.:

Հեճձ ԳՍ Հրատարակչության, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24 ք.
Издательство АН Арм. ССР, 375019, Ереван, пр. Маршала Баграмяна, 24 г.
Հեճձ ԳՍ Հրատարակչության տպարան, 375019, Երևան, Մարշալ Բաղրամյան պող. 24:
Типография Издательства АН Арм. ССР, 375019,
Ереван, пр. Маршала Баграмяна, 24.